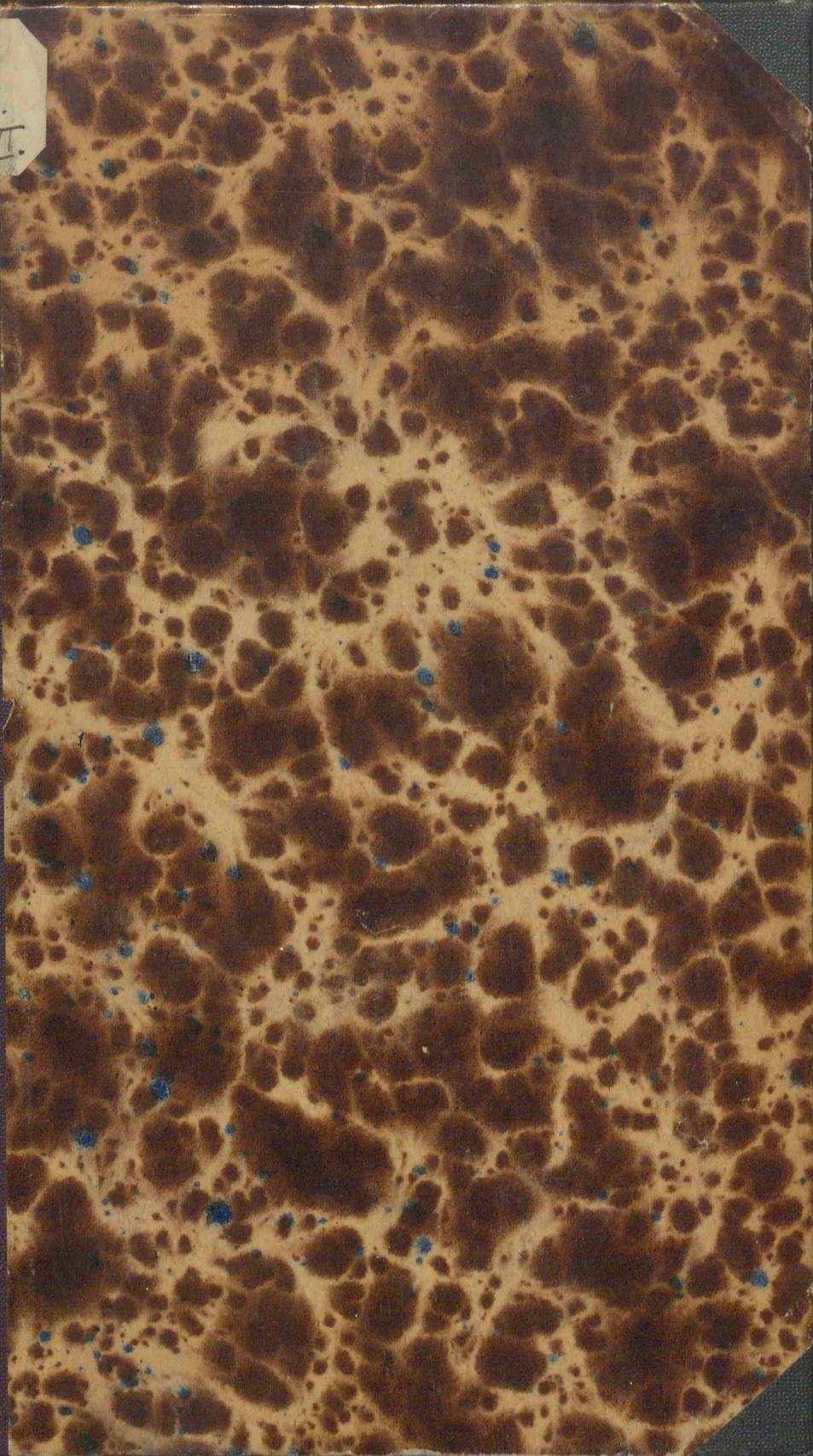

B
871.
III.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 871/III

1193740/3

ס פ ר

שערי תורת התקנות

הוא

מאסף לכל מחנות התקנות

אשר יסודותן בהררי קדש מימות משה אבי הנביאים עד זמן חתימת התלמוד

קבצן וסדרן וביארן זעירא דמן חבריא

משה אריה בלאך

מורה בבית מדרש הרבנים דמדינת הגר ולפנים אב"ד דק"ק לייפניק יע"א
במדינת מעהרן.

חלק שני. — מחברת ראשונה.

ק ר א ק א

בדפוס של יוסף פישער. — נמצא להמכר אצל ה' יאזעף שטערנבערג מו"ס בכודאפעסט.

תרנ"ד.

Die Institutionen des Judenthums

nach der in den

Talmudischen Quellen

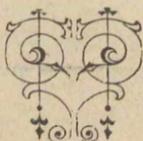
angegebenen geschichtlichen Reihenfolge

geordnet und entwickelt von

RABB. MOSES BLOCH

Professor an der Landes-Rabbinerschule zu Budapest.

~~~~~  
II. Band. — I. Theil.  
~~~~~

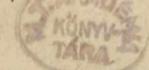

Druck von J. Fischer in Krakau.
In Commission bei J. Sternberg, Buchhandlung Budapest.
1894.

שאל אביך ויגדך, אלו נביאים, זקניך ויאמרו לך, אלו זקנים (ספרי פ' האזינו). המאמר הזה הי' לי למורה דרך לשאול ולדרוש בחלק הראשון מספרי זה בתורת התקנות אשר תקנו הנביאים ואנשי כנסת הגדולה, ולאסוף ולברר בחלק השני הזה את התקנות אשר תקנו הזקנים הם התנאים חכמי המשנה וברייטא, ואל תתמה קורא היקר כי הארכתי בדבריהם הרבה פעמים יותר מן השיעור, כי כבר אמרו רז"ל חמורים דברי זקנים מדברי נביאים (ירושלמי ברכות פ"א ה"ג) ועליהם נאמר, ארכה מאריך מדה ורחבה מני ים. ויען כי רק במקצת מן תקנות הזקנים נזכר שם המתקן בפירוש ובהרבה מהן לא נזכר לא שם המתקן ולא הזמן אשר בו נתיסדה, לכן הלקתי גם התקנות האלו לשתי מערכות. הראשונה כוללת אותן אשר שם המתקן נודע לנו והשנייה אותן אשר שמו נעלם מאתנו. ובמחברת הראשונה הזאת ערכתי וסדרתי בעזה"י את אלו אשר שם המתקן נזכר בשמו ויסודם בהררי קדש מימות יוחנן כה"ג עד זמן התימת המשנה ע"י רבינו הקדוש. וכבר מלתי אמורה בהקדמה לחלק הראשון כי לא חברתי הספר הזה רק לקטני ערך כמוני לפתוח להם שערי תורת התקנות למען יבואו אל הקדש פנימה. ואליך ד' אשא עיני ונפשי בתפילתי, עד הנה עזרוני רחמיך ולא עזבוני חסדך, אנא ד'! אל תמשני לנצה וזכות התנאים יעמוד לי ולזרעי ולזרע זרעי עד עולם, חנני נא והאר עיני במאור תורתך ותעזרני להוציא לאור גם שאר המחברות של ספרי זה אשר בהן נתבארו שאר תקנות התנאים והאמוראים ותן לי כח ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כה עתירת עבד לעבדי ה'

המחבר.

פה בודאפעסט הבירה בחדש אדר שני תרנ"ד לפ"ק.

במ"ד

שערי תורת התקנות

חלק שני

בו יבוארו התקנות של יוחנן כהן הגדול

פתיחת השער

השער הזה ושאריו הם סגורים ומסוגרים וצריכים נגר ובר נגר לפתחם ולברר איזה יוחנן כה"ג ה' המתקן התקנות. במס' יומא ט' ע"א אי' דשמעון הצדיק שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ויוחנן כה"ג שמש פ' שנה ובירושלמי שם לא נזכר יוחנן כה"ג רק שמעון הצדיק שמש מ' שנה. ובמס' מנחות ק"ט ע"ב מבואר דשמעון הצדיק אמר בשעת פטירתו חוניו בני שמש תחתי ונתקנא בו שמעי אחיו הגדול וברח חוניו למצרים ובנה שם המזבח הנקרא בית חוניו. ובמס' קדושין ס"ו ע"א אי' דינאי המלך שהי' מלך וכה"ג (ופירש"י שהי' מן הכהנים של בית חשמונאי) הרג כל חכמי ישראל והי' העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר התורה ליושנה ולפי דברי הש"ס בברכות מ"ח ע"א הי' שמעון בן שטח אח של אשת ינאי והיא הצילה אותו. וכפי המבואר במס' אבות פ"א הי' שמעון בן שטח המקבל הרביעי מן שמעון הצדיק. והנה במס' ברכות כ"ט ע"א אמר אביו הוא ינאי הוא יוחנן אשר שמש בכהונה גדולה פ' שנה ונעשה צדוקי וא"כ יוחנן הנזכר ביומא ט' ע"א הוא ינאי הנקרא ג"כ יוחנן אלכסנדר. אמנם רבא אמר שם בברכות ינאי לחוד ויוחנן לחוד ויוחנן הי' צדיק מעיקרא אבל ינאי הי' רשע מעיקרא ונעשה צדיק וחזר אח"כ לרשעתו. ובתוספתא דסוטה פ"ג אי' יוחנן כה"ג שמע דבר מבית קדש הקדשים נצחון טליא דאולי לאגחה קרבא באנטיכס ובירושלמי סוף סוטה הגי' באנטוכיא וכתבו אותה שעה ואותו היום וכיונו ואותו היום הי' שנצחו ע"כ גם כאן לא נתברר באיזה זמן הי' כי הרבה מלכי יון נקראו בשם אנטיכוס. ובמס' פרה פ"ג מ"ה אי' דשמעון הצדיק ויוחנן כה"ג עשו שתי שתיים ולא נתבאר איזה יוחנן עשה שתי פרות (עיין בתוספתא מובאה ברי"ש שם ובהגהת הר"ש שם וצ"ע). והנה במשנה ספ"ה דמעשר שני וסוטה מ"ז ע"א אי' סתם יוחנן כה"ג העביר הודיות המעשר כו' ולא נתפרש איזה יוחנן הי' ובאיזה זמן הי'. והרמב"ם בחבורו הגדול פ"ט מה' מעשר ה"א כ' וז"ל בימי יוחנן כה"ג שהי' אחר שמעון הצדיק שלחו ב"ד הגדול כו' וכי הכי"מ בזה"ל וכי רבינו שהי' אחר שמעון הצדיק לאפוקי שלא נאמר אותו יוחנן כה"ג שמש פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי עכ"ל. וכונתו דא"א לפרש דברי הרמב"ם כמשמעו דיוחנן זה שמש בכהונה גדולה מיד אחר שמעון הצדיק דזה א"א כמבואר במנחות הנ"ל אלא דהרמב"ם ר"ל

דלא הי' אותו יוחנן ששמש פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי דזה הי' יוחנן אחר או כאביו או כרבא בכרכות הנ"ל אבל יוחנן המתקן התקנות הי' קודם להם ואחר שמעון הצדיק שכ' הרמב"ם היינו אחר אחר. וסעד מצאתי לזה בירושלמי סוף מעשר שני שאמר על יוחנן המתקן התקנות שהעמיד זוגות ופי' מהרא"פ שתקן בישראל שיהי' נשיא ואב"ד והן נקראי' זוגות ככל אותן דחשיב בפ"ק דאבות ושם הרי נאמר דהווג הראשון קבל מאנטגנוס אשר קבל משמעון הצדיק וזה ראי' דלא ארכו הימים בין שמעון הצדיק ליוחנן כה"ג זה.

והנה בתפלת על הנסים לחנוכה נסחתינו בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג. ועיין בפתיחת הרמב"ם לפי' המשניות פי' שכ' ויוחנן כה"ג הוא יוחנן בן מתתיהו הנזכר בתפלות במלחמות מלכות יון ע"כ. מזה מבואר דנסחתו הי' בימי יוחנן בן מתת' כה"ג ומפרש דכה"ג מוסב על יוחנן אבל צ"ע דלא מצינו דיוחנן בן מתת' הי' כה"ג רק בן בנו של מתת' דהיינו יוחנן בנו של שמעון שהי' בן מתת' הי' כה"ג דהוא הנקרא יוחנן הרקנוס? ואם גם נאמר דבני בנים הרי הם כבנים ולהזכיר שבחו של מתת' אשר הי' הראשון ללחום מלחמת ד' נגד אנטיוכס נקרא בן מתת' עדיין מדוע לא מזכירין לשבח את יונתן בן מתת' או שמעון בן מתת' שהי' כהנים גדולים קודם ליוחנן וצ"ע. ועיין בסדר עבודת ישראל להחכם מוה' יצחק בער שהביין מדברי הרמב"ם דתואר כה"ג מוסב על מתת' ולא ידעתי איך משמע כן דהא הרמב"ם כ' להדי' ויוחנן כה"ג הוא בן מתת' וצ"ע. והרב המאירי בפתיחתו למס' אבות דף ח' ע"א כ' וז"ל ולסוף קע"ד שנה שהי' סוף ר"ד לבנין מרד מתת' בן יוחנן כה"ג והוא הנקרא חשמנאי ע"כ. ושם ע"כ כ' ובימי יהושע בן פרחי' וניתאי הארכלי הי' מן הנמצאי' עמהם יוחנן בן מתת' והוא יוחנן כה"ג הנזכר בתפלת חנוכה ועוד שם בדף י' ע"ב כ' יוחנן כה"ג [הנזכר במעשר שני פ"ד מט"ו] והוא אביו של מתת' החשמנאי הנזכר בנוסח תפלת חנוכה עכ"ל. מבואר ג"כ דכה"ג קאי על יוחנן והוא הי' המתקן התקנות רק דמשמע מדבריו דשם אב ושם בנו של יוחנן הי' מתת' וזה צ"ע. וכדברי המאירי דיוחנן כה"ג הי' בימי יהושע בן פרחי' וניתאי הארכלי כ' ג"כ הרמב"ם בפתיחתו לפי' המשניות פ"ד עו"יש. ושם בפ"ז כ' וז"ל וכלל האנשים אשר נקראו בשם על דרך כבוד ולא כנו אותם אלו הן שמעון הצדיק אנטגנוס איש סוכו יוסי בן יעזר יוסי בן יוחנן כה"ג כו' כנראה לדעתו דיוסי בן יוחנן איש ירושלם הוא יוסי בן יוחנן כה"ג. וצ"ע מניין לו זה ואפשר דט"ס הוא וחסר יוחנן וכצ"ל יוסי בן יוחנן. יוחנן כה"ג יהושע בן פרחי' כו' וזה מסכים עם מ"ש שם פ"ד דיוחנן כה"ג הי' מן המקבלי' עם יהושע בן פרחי' וניתאי הארכלי והסופרים השמיטו פ"א יוחנן וא"ש. אחרי כותבי זאת הראיתי הדבר לירידי החכם המפורסם מו"ה דוד קויפמאן נ"י ואמר לי לעיין בפתיחות הרמב"ם ביסוד הערכי בס' שער משה להחכם פאקאק ומצאתי שם את שאהבה נפשי בצד קכ"ז כ' בזה"ל יוסי בן יוחנן יוחנן כה"ג ונהנתי מאד כי כונתי ת"ל בהגהתי אל האמת. אך אם נאמר כהרמב"ם ומאירי דיוחנן כה"ג הי' מן המקבלי' יהושע בן פרחי' וניתאי

הארבלי יקשו דברי הירושלמי הנ"ל שהוא העמיד זוגות דהרי קודם לכן הי' הווג ראשון יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן וצ"ע. והנה במס' סופרים פ"ה אי' בעל הנסים כנוסה שלנו בימי מתת' בן יוחנן כה"ג וכן הוא בסדור רב עמרם גאון ונלאו המחקרים אי כה"ג מוסב על יוחנן או על מתת' ועיין במס' מגילה י"א ע"א דאמר שמואל לא מאסתים בימי יונים במתניתא תני לא מאסתים בימי כשדים כו' ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם כו' ומתתיהו כה"ג קראו למתת' כה"ג ובאמת לא מצינו שהי' מתת' כה"ג רק ממשפחה גדולה מיוחסת של כהנים ובת"כ פ' בחקתי אי' ולא געלתים בימי יונים ולא נאמר שם שהעמדתי להם כו' ומתת' כה"ג עיי"ש. ועיין במס' סופרי' להרב מו"ה יואל מיללער שמביא נסחא אחריתי והיא בימי יוחנן כה"ג וחשמנאי ובניו עיי"ש הערה כ"ח מה שפי' בזה. ובמלת וחשמנאי נסח שלנו היא חשמנאי בלא וי"ו. ועיין בסדר עבודת ישראל הנ"ל לדעתו חשמנאי הוא כינוי לכל המשפחה ע"ש עיר מולדתם והיא חשמון ושמעון אביו של יוחנן וזקנו של מתת' (סדר עולם וזטאוספר ראשון של מקבאים פ"ב) נראה שנולד בחשמון וכנהו על זאת חשמנאי ונקראת כן כל משפחתו בית חשמנאי א"כ י"ל דהכי פירושו בימי מתת' בן יוחנן כה"ג חשמנאי : היינו דיוחנן הי' כה"ג וממשפחת חשמנאים : ובניו מוסב על מתת' דהיינו בניו של מתת' וא"ש. והי' א"כ יוחנן זה יוחנן הרקנוס בנו של שמעון והי' לו בנים אשר שם האחד מתת'. ובמגלת בני חשמנאי להחכם גאסטער נאמר וכדו שמע יוחנן בר מתת' ית פתגמא הדין כו' ולירושלם אתא וקם בתרע קרתא ואמר לתרעיא ונטריא ואמר להון אנא יוחנן בר מתת' כהנא רבא דיהוד' כו' ובמקום אחר נאמר וכדי שמעו חמשה בני מתת' קמו ואולי למצפיא דגלעד כו' באדין נפל בלבהון מלכא טבא והא שמתהון יהודא בוכרא שמעון תנינון יוחנן תלתאה יונתן רביעאה אלעזר המשאה ברך יתהון אבהון כו' ונפק מתת' ביום ההוא עם בנוהי ואגיח קרבא בעממיא האינן ע"כ. מזה מוכח דכהנא רבא מוסב על מתת' ולא על יוחנן דהא יוחנן הרקנוס בנו של שמעון בן מתת' לא שמש בכהונה גדולה עד אחרי מות אביו זקנו ימים רבים וכאן הא נאמר דמתת' הלך עם בניו למלחמה ההיא כמוכן. סוף כל דבר אי"א לעמוד על בוריו של דבר בענין זה. ועיין געשיכטע דער יודען להחכם גראטין ח"ג לדעתו המתקן התקנות הי' יוחנן הרקנוס אשר שמש לפי דבריו בכהונה גדולה רק שלשים שנה ונעשה צדוקי לבסוף ומת בהיותו בן ששים שנה ולדעת החכם הערצפלד בספרו געשיכטע דעם פֿאָלקעס איזראעל הי' יוחנן כה"ג בימי יהושע בן פרחי' ונתאי הארבלי וכרעת הרמב"ם והמאירי הנ"ל וזה הי' לדעתו יוחנן הרקנוס. ואנכי בסדור התקנות אחזתי דרך הש"ס והרמב"ם וסדרתי תקנות יוחנן כה"ג קודם תקנות של ב"ד של חשמונאים. ודע עוד דלפי סדר היוחסין מובא בסדר הדורות קבל יוחנן כה"ג מאנטיגנוס איש סוכו וחי א"כ בזמן הווג הראשון וזה מסכים עם הירושלמי דמעשר שני הנ"ל שהוא העמיד זוגות. את כל זה ראיתי להקדים.

(א) הכי אי' במס' מעשר שני עזרא שנאמר גיב עזרא תקן וכי גיב ספ"ה וסוטה מ"ז ע"ב במשנה יוחנן הרמב"ם עזרא וביד וכן כאן ובפי' כה"ג העביר הודיות המעשר ובימיו מלת דמאי אי' בירושלמי סוף אי"צ לשאול על הדמאי ובגמרא סוטה מעשר שני דא מאי תקן לא תקן :

שם מביא תוספתא

לפיששלה בכל גבול

(סימן א)

בפי' המשניות

לרמב"ם סוף סוטה

ובמעשר שני שם

הי' בני אדם מקילין

ולא הי' מפרישי

אלא תרומה גדולה

והמדקקים הי'

שואלי' וחוקרי' אם

הי' מעושר וכשהי'

יודעי' שהוא דמאי

הי' מניחו ולא לקחו ומי שלא הי'

מדקדק הי' אוכלו דמאי לפי שהי'

די לו בהוצאת תרומה גדולה וע"כ

עמד יוחנן כה"ג וביד והורה להם

דכשם שתרומה גדולה בעון מיתה

כך תרומת מעשר וטבל בעון מיתה

והתקין להם דבר קל שיהי' יכולי'

לעמוד בו דהיינו להפריש מכל מה

שלוקחי' מע"ה תרומת מעשר ומעשר

שני בלבד תרומת מעשר תנתן לכהן

ומע"ש תאכל בירושלם אבל מע"ר

ומעשר עני אינן חייבי' לתנן ללוי או

לעני משום דהמע"ה וכן תרומה גדולה

לפי שכלן הי' מפרישי' אותן מש"ה

אי"צ להפרישן. ומעתה לאחר התקנה

כל מי שלקח פירות מע"ה דא הי'

צריך לשאול על המעשרות אלא הן

בחזקת דמאי והי' מוציא מהן תרומת

מעשר ומע"ש. והא דהי' נוהרים

להפריש תרומה גדולה ולא הי' נוהרים

בהפרשת תרומת מעשר אף דגם

בתרומת מעשר יש עון מיתה כ'

רשי' בנדרים פ"ד ע"א כיון דלא כתיב

בתרומת מעשר מיתה בפירוש אלא

מקישא דתרומה למדנו מש"ה לא

יוחנן כה"ג התקין שיהא הלוקח

פירות מעם הארץ שהם דמאי

מפריש תרומת מעשר לכהן

ומעשר שני להעלותו לירושלם

אבל תרומה גדולה לא יפריש

ומעשר ראשון ומעשר עני הן

שלו וא"צ לתנם ללוי ולעני :

הי' מניחו ולא לקחו ומי שלא הי'

מדקדק הי' אוכלו דמאי לפי שהי'

די לו בהוצאת תרומה גדולה וע"כ

עמד יוחנן כה"ג וביד והורה להם

דכשם שתרומה גדולה בעון מיתה

כך תרומת מעשר וטבל בעון מיתה

והתקין להם דבר קל שיהי' יכולי'

לעמוד בו דהיינו להפריש מכל מה

שלוקחי' מע"ה תרומת מעשר ומעשר

שני בלבד תרומת מעשר תנתן לכהן

ומע"ש תאכל בירושלם אבל מע"ר

ומעשר עני אינן חייבי' לתנן ללוי או

לעני משום דהמע"ה וכן תרומה גדולה

לפי שכלן הי' מפרישי' אותן מש"ה

אי"צ להפרישן. ומעתה לאחר התקנה

כל מי שלקח פירות מע"ה דא הי'

צריך לשאול על המעשרות אלא הן

בחזקת דמאי והי' מוציא מהן תרומת

מעשר ומע"ש. והא דהי' נוהרים

להפריש תרומה גדולה ולא הי' נוהרים

בהפרשת תרומת מעשר אף דגם

בתרומת מעשר יש עון מיתה כ'

רשי' בנדרים פ"ד ע"א כיון דלא כתיב

בתרומת מעשר מיתה בפירוש אלא

מקישא דתרומה למדנו מש"ה לא

ישראל וראה שאין

מפרישין אלא תרומה

גדולה בלבד ומע"ר

ומעשר שני מקצתן

מעשרין ומקצתן אינן

מעשרין א"ל בני בואו

ואומר לכם כשם

שתרומה גדולה יש

בו עון מיתה כך

תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה

עמד והתקין להם הלוקח פירות מע"ה

מפריש מהן מע"ר ומע"ש מע"ר מפריש

מהן תרומה גדולה ונותנה לכהן ומע"ש

עולה ואוכלו בירושלם מע"ר ומעשר

עני המע"ה. ובירושלמי סוף מעשר שני

אי' יוחנן כה"ג שלח ומצאן שלא הי'

מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד אבל

מע"ר ומע"ש מהן הי' מפרישין ומהן

לא הי' מפרישין אמר הואיל ומע"ר

ומע"ש בעון טבל יהא אדם קורא שם

לתרומה ולתרומת מעשר ונותנו לכהן

וכו' ופשוט דמ"ש דקורא שם לתרומה

הוא ט"ס דתרומה גדולה כיון דמצאן

שהפרישי' אי"צ להפריש כמבואר. ועיין

בפתיחת השער מי הי' יוחנן כה"ג המתקן

התקנה. ומלשון הבבלי וירושלמי משמע

דיוחנן בעצמו תקן תקנה זו. ואולם

הרמב"ם פ"ט מה' מעשר ה"א ייחס

התקנה לביד שהי' בימיו שכ"כ בימי

יוחנן כה"ג שהי' אחר שמעון הצדיק

שלחו ביד הגדול ובדקן בכל גבול

ישראל כו' והתקינו וכו' ולפי' צ"ל

מה שנאמר בש"ס עמד והתקין היינו

הוא וביד הגדול שבימיו כמו בתקנות

ציית ע"ה להפרישו. והרע"ב פ"א דדמאי הוסיף עוד דמשי"ה לא נחשדו על תרומה גדולה לפי שהיא במיתה וגם אין לה שיעור דחטה אחת פוטרת כל הכרי והכל נזהר' בה משא"כ בתרומת מעשר. ועיין רש"י בכורות י"א ע"א עוד טעם אחר דבתרומת מעשר סבר ע"ה ללוי הוא דפקיד רחמנא למיתב ולא לדידו, ומאי דלא אמרו' גם בתרומת מעשר המע"ה ויפריש הלוקח מע"ה תרומת מעשר וימכור לכהן בתורת תרומה כ' רש"י בסוטה שם משום דאית ביה עון מיתה אחמרו עליו שלא לעכבו לעצמו ולמכור לכהן משום גזירה דלמא כי משהי לוי גבי אכיל לוי אבל מעשר ראשון ומעשר עני דמותרי' לזרים ואין בהן אלא גזל כהן אמרו' המע"ה. אמנם התוס' ביומא ט' ע"א ד"ה מעשר ראשון והרא"ש ריש דמאי כ' בזה"ל כיון דדבר מועט הוא שאינו אלא חלק א' מק' ועוד דמיה מועטים שהוא צריך למכרה בזול שאין לה אוכלים מרובים תקינו רבנן שיתננה לכהנים עכ"ל. ובמור יו"ד סי' של"א כ' דמפריש תרומת מעשר ומכרה לכהן וכ' הבי' דלמד זה ממעשר ראשון ומעשר עני וכבר תמה עליהם המשנה למלך פ"ט ממעשר ה"ב עיי"ש. והנה מלישנא דש"ס בסוטה שם מבואר דהתקנה היתה להפריש מעשר ראשון אך א"צ לתנה ללוי דכן אי' שם מפריש מהן מע"ר ומע"ש. מע"ר מפריש מהן תרומת מעשר כו' ואולם אי' יפריש גם מעשר עני שהן שלו אינו מבואר בש"ס שם ובמס' דמאי פ"ד מ"ג אי' ר"א אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי וחכמים אומרו' קורא שם וא"צ להפריש ובמס' מכות ט"ז ע"ב בעא רב יוסף למימר דפליגי בזה דר"א סבר ודאי אינו טובלו הלכך ספיקו א"צ להוציא מידי ספיקו ורבנן סברי ודאי טובלו משי"ה בספק צריך להוציא מידי ספיקו ודחה אביי ואמר דכ"ע ס"ל ודאי טובלו וכרב דאמר התם אכל טבל של מעשר עני לוקה ומעמא דר"א דאמר לא נחשדו על מעשר עני כיון דממונא הוא אפרושי מפרשי ולגזל עניים לא חיישי ע"ה ורבנן סברי כיון דטריחא מלתא לא מפריש עיי"ש. וסוגי' כעין זו אי' ג"כ בגדרים פ"ד ע"א ושם נאמר בטעמא דר"א דלא נחשדו משום דכיון דאלו מפקיר נכסי' והוי עני ושקיל ליה איהו ל"ל פסידא ורבנן סברי נכסי' לא מפקר אינש דמרתת דלמא זכי בהו אינש אחרינא הלכך נחשדו ועיין ריטב"א מכות שם דלר"א דאמר לא נחשדו אע"ג דקאמר הש"ס דלא הי' מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד הפירוש הוא דלא הי' זרזיוס להפריש אלא ת"ג בלבד אבל מעשר עני לא הי' מפרישין כ"כ בזרזיוס ומ"מ לא הי' חשודי' במ"ע כמו במע"ר ומע"ש. ואולם בירושלמי פ"ד דדמאי שם אי' אמר רבי בא בר הונא בשם רב האוכל פירותיו טובלים למעשר עני (כן הוא הגי' בירושלמי שבר"ש שם וכן הגיה מהרא"פ) חייב מיתה מ"ט דר"א מכיון שהוא יודע שהוא בעון מיתה מפריש מ"ט דרבנן בלא כך קורא שם ואינו מפריש ע"כ, ומפרש הר"ש בפ"י למשנה שם דברי חכמים בזה"ל כלומר בלא כך שיפשוט לך שמפריש הא סגי בקריאת שם הלכך אין לחוש אם נחמור עליו לקרות בספק שם והיינו כהאי שיטה במכות דר"א סבר על מעשר ראשון ומעשר שני נחשדו דלא מפרשי להו הראשון משום תרומת מעשר דאית ביה והשני משום דבעי אסוקי לירושלם אבל מעשר עני מפריש ורבנן

סברי אפי' חשודים הן הלכך הלוקה קורא עליו שם וא"צ להפריש ולתן לעני עכ"ל. ולפ"ז מפרש דברי הירושלמי דרבנן לדבריו דר"א קא א"ל וכ"כ התוס' יו"ט שם אמנם הרמב"ם בפ"י המשניות שם כ' ודעת חכמים בזה כדי שיתקיים מעשר שני המחוייב לדמאי וידע דצריך עכ"פ להוציא אחר תרומת מעשר לפי שמעשר עני הוא במקום מעשר שני ע"כ א"כ ס"ל דגם רבנן ס"ל בזה כר"א דלא נחשדו על מעשר עני וכ"כ בחבורו הגדול פ"ט ממעשר ה"ג וכבר תמה עליו התוס' יו"ט דלא מפרש כתלמודא דידן ובתוס' חדשים שם מיישב דברי הרמב"ם עיש"ה. עכ"פ מבואר מזה דמ"ע לכ"ע א"צ להפריש ולא פליגי ר"א וחכמים אלא אי צריך עכ"פ קריאת שם ומעתה קשה על רש"י ז"ל שב' ביומא ה' ע"ב ומעשר ראשון ומ"ע מפרישין אותן ואין נותנין וכו' וכתב עוד שם המע"ה מבי אפרשי' ואפקעו' משום טבל אין בו אלא ספק גזל וכ"כ עוד במס' ב"מ צ' ע"א שיפריש הכל מספק מפני שהטבל עון מיתה חוץ מן התרומה וכו' וכ"כ הרא"ש ריש דמאי. והרי בכאן מבואר להדי' דלכ"ע א"צ להפריש מ"ע ולר"א אפי' קריאת שם ל"צ. אחר העיון ראיתי בס' ידי אלי' תיקון ק' שהרגיש בזה וכ' דאפשר דמפרישי' דכ' רש"י ז"ל לאו דוקא ודי בקריאת שם עיש". אלא דקשה לזה דרש"י כולל מ"ע עם מעשר ראשון ובמעשר ראשון כפי משמעות הסוגי' דסוטה צריך להפריש. ואולם ברפ"ה דדמאי גבי הלוקח מן הנחתום מבואר דגם במע"ר סגי בקריאת שם. והרמב"ם פ"ט ממעשר ה"ב כ' אבל מע"ר ומ"ע אין מפריש מן הדמאי מפני שהוא ספק והמע"ה וכו' אע"פ שאין מפרישין מ"ע מן הדמאי צריך לקרות לו שם וכו' מבואר דאפי' במע"ר א"צ להפריש. ובהלכה ה' שם כ' כיצד מעשרין הדמאי וכו' מפריש כדי תרומת מעשר וכו' עיי"ש דפסק דקורא שם למע"ר משום שאינו רשאי להפריש תרומת מעשר לכתחלה קודם מע"ר אבל משום טבל משמע דל"צ אפי' קריאת שם. וגם ע"ז עמד כבר הידי אלי' שם וכ' אע"ג דגמרא אמר שהתקין להם שהלוקח מע"ה מפריש מע"ר ומע"ש משמע ל' להרמב"ם דלאו דוקא הפרשה אלא בקריאת שם סגי והיינו הפרשתן ומטעם שלא יקדים תרומת מעשר למע"ר עיי"ש. והנה במס' יבמות פ"ו ע"א מבואר דטבל הטבול למעשר ראשון האוכלו במיתה כמו הטבול לתרומה גדולה ע"ש ברש"י שב' אף מע"ר טובל ואע"ג דבדידו' ליכא מיתה חייבו' מיתה על הטבל שלא הופרש מע"ר ממנו ע"כ. אבל הרמב"ם ז"ל פסק בפ"י מה' מאכלות אסורות ה"כ דהאוכל מדבר שנמלה ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר ועדיין לא הפריש ממנו מעשרות לוקח משום אוכל טבל ואין בו מיתה שאין עון מיתה אלא בתרומה גדולה ותרומת מעשר והודה לו הראב"ד ז"ל שם. וליישב הסוגי' דיבמות לדעת הרמב"ם האריך המוהרי"ט בתשו' סי' כ"ד ותורף דבריו דהך דרשה דשם לרבנן מה תרומה טובלת אף מע"ר טובל היינו מע"ר שהופרש כבר ולא נמלה ממנו תרומת מעשר זה טובל משום תרומת מעשר שבו והוא במיתה מקרא דאשר ירימו בעתידין לתרום אבל כל זמן שלא הופרש עדיין המעשר ראשון דהיינו טבל הטבול למע"ר אינו בעון מיתה כיון דאיהו גופי' מותר לזר ואע"פ שיש בו תרומת מעשר שבעון מיתה היא היינו לאתר שהפריש המעשר דאז חל חיוב

התרומה אבל קודם הפרשת המעשר אכתי לא הל חיוב תרומת מעשר ואינו חייב במיתה עיי"ש. והידי אלי' תיקון ק' משיג עליו והעלה להקישא דמה תרומה טובלת אף מע"ר טובל היינו כ"ו שלא הורם תרומת מעשר אבל הרמב"ם הרי כ' שנטלה ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר אך המע"ר לא הפריש טבל כזה ליכא בעון מיתה אלא בלאו דבזה איירי רבי יוסי שם בכרייתא עיי"ש דמביא ראיות להרמב"ם ומכ"ש בטבל הטבול רק למעשר עני דאין בו אלא לאו לרמב"ם כמ"ש להדי' בפ"י מ"א שם וכרב במכות ט"ז ע"ב דאמר אבל טבל של מ"ע לוקה. אמנם מדברי רש"י ותוס' ביבמות שם מבואר דס"ל בטבל הטבול למע"ר איכא עון מיתה ובטבל הטבול למעשר עני מסופקי' התוס' שם ד"ה אי מהתם אי אית בי' עון מיתה. ועיין במוהר"ט שם בתשו' סי' כ"ד דרוצה להשוות דעת רש"י ותוס' עם הרמב"ם וכ' דמ"ש התוס' דבמעשרות יש עון מיתה היינו עפ"י הירושלמי וכונתו להירושלמי פ"ד דדמאי שהבאתי לעיל דאמר רב האוכל פירותיו טבולים למ"ע חייב מיתה אבל תלמודא דידן חולק ע"ז דבמכות ט"ז ע"ב אמר רב דלוקה ומשמע דמיתה ליכא. ועיין בתוס' יו"ט רפ"א דדמאי דמ"ש לדעת הרמב"ם לא חייבו להפריש מע"ר מפירות דמאי הואיל דרוב ע"ה מעשרין הן וכיון שאין בו עון מיתה אלא לאו לא חשו חכמים ואפי' לר"מ דס"ל דמעשר ראשון אסור לזרים אפ"ה אינו חייב להפרישו ולמכרו ללויים הואיל ואין בו אלא לאו לא גזרו עיי"ש ובידי אלי' ובתוס' חדשים שם. ולדעת רש"י ז"ל דיש בטבל הטבול למע"ר עון מיתה א"ש דמ"ש חייבו להפריש מעשר ראשון וכמבואר ודוק בכל זה.

(ג) כלל מוסכם הוא בש"ס דרוב ע"ה מעשרין הן כדאמר רבא בשבת י"ג ע"א וכ"ג ע"א ובשאר דוכתי ואף אביי לא חלק עליו בזה כמבואר בכתובות כ"ד ע"א עיין תוס' שם ד"ה אביי, ולא מצינו מי שחולק ע"ז רק ר"ט ללשנא בתרא במנחות ל"א ע"א דא"ל לר"ש שזורי לך קח מן הנכרי משום דס"ל דאין רוב ע"ה מעשרין הן. אבל לא קו"ל כן אלא הלכה רווחת היא דרוב ע"ה מעשרין ויוחנן כה"ג חייש בזה למיעוטא כמ"ש התוס' בשבת י"ג ע"א ד"ה רבא משום דהוי מיעוט דשכיח טובא והי' הרבה נכשלים ואע"ג דאמר' וראה שלא הו' מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ה"ק שלא היו מפרישין כלם אלא ת"ג אבל רובן היו מעשרין עיי"ש. ולפ"ז הא דאמרו מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין לאו דוקא מקצתן אלא רובן מעשרין וכ"כ הידי אלי' תיקון ק' דחלק מה מהכל נקרא מקצת, ועיין תוס' יבמות ק"ט ע"א ד"ה מחזורתא דהקשו לר"מ דחייש למיעוטא היכא משכחת לה דמאי כיון דאיכא מיעוט ע"ה דאינן מעשרין ואיכא נמי חזקה דטבל א"ב נימא סמוך מיעוטא לחזקה וכ' וז"ל, ומיהו אי לא חייש ר"מ למיעוטא מה"ת אפי' היכא דאיכא חזקה בהדי' אלא מדרבנן הוי א"ש וי"ל דל"ח כה"ג למיעוט דאם הוא הוחזק כל ישראל מי הוחזקו אע"ג דגבי כותים גזר ר"מ על כלם משום מיעוט שנתקלקלו כדאמר בפ"ק דחולין שאני כותים דאומה אחת הן ואינן נוהרי' במצות כישראל עכ"ל. ודברי התוס' הללו סתומי' מאד וצריכי' ביאור וכבר עמד עליהם לבארם המלוא רועים ערך רובא עיי"ש באות ט"ז. ולענ"ד נראה

בכונת התוס' דנגד חזקת טבל יש חזקת כשרות וזהו שכ' דאם הוא הוחזק כל ישראל מי הוחזקו נקטו לשון אשר נאמר בש"ס כתובות ל"ו ע"ב ומכות ה' ע"ב על חזקת כשרות עיי"ש. ואל זה כונו התוס' ודייקו בלשונם דע"כ לא שייך למימר סמוך מיעוטא דאינן מעשרין לחזקת טבל כיון דאיכא חזקת כשרות עם הרוב דמעשרין דאם הוא הוחזק כל ישראל מי הוחזקו הא יש להם חזקת כשרות משא"כ בכותים דאומה אחת הן היינו הן אומה אחרת ולא בכלל ישראל הן ואינן נוהרי' במצות כישראל וע"כ ל"ל חזקת כשרות וא"ש ודו"ק. שוב מצאתי סיוע לדברי בדברי התוס' בבכורות רפ"ג ד"ה ואבע"א שהקשו ג"כ קו' זו דלר"מ למה לא הוי טבל דאו' מטעם סמוך מיעוטא לחזקת טבל וכ' ליישב דאין להחזיק שום אדם ברשע בשביל מיעוט שאין מעשרין ע"כ והיינו מטעם חזקת כשרות וכמ"ש וא"ש. עיי"ש בתוס' בכורות דכ' בתירוץ ראשון דחזקת טבל לא הוי חזקה דלמא הכניסה במוץ שלה וכרבי אושע"י. ועיין בשערי תורה ח"ב כלל א' פרט ב' דכ' דאף דהוי רובא דתל"י במעשה אפ"ה אמרי' רוב ע"ה מעשרין הן משום דהא דרובא התל"י במעשה לא הוי רוב זהו דוקא בדבר הרשות ומכ"ש אם המעשה דבר עבירה אבל בדבר מצוה או להיות נוהר מעבירה איכא חזקה דעשה המעשה משום חזקת כשרות עיי"שה. ועל סמך זה דרוב ע"ה מעשרין הן הקילו הרבה קולות בדמאי והן (א) דאין מברכי' על ההפרשה ומשי"ה מפרישין אותו ערום כדתנן במשנה ד' פ"א דדמאי. ואמר רבא במס' שבת כ"ג ע"א הטעם דאין מברכין על הפרשת דמאי משום דרוב ע"ה מעשרין הן ואף אביי דאמר שם הטעם משום ספק דדבריהם לא בעי ברוכי מודה לרבא דרוב ע"ה מעשרין הן כמו שאמר הוא עצמו באיזה מקומות בש"ס ומעם פלוגתתם מבואר בר"ן ושאר קמאי ז"ל שם עיין בדבריהם ובתשו' שהשיב הרמב"ם לחכמי לונל מובא בכ"מ פ"ג מה' מילה ועיין בלח"ט פ"ג מתנוכה שמאריך בזה, וע"ע ברמב"ם פ"ט ממעשר ה"ד דכ' הטעם דאין מברכין על הפרשת דמאי לפי שהוא ספק וכאביי וכ' הכ"מ שסובר דרבא לא פליג על אביי אלא מעמא אחריןא קאמר לרווחא דמלתא. (ב) מעשרין את הדמאי בין השמשות של ערב שבת כדתנן במשנה ד' פ"א דדמאי ומס' שבת ל"ד ע"א ופירש"י ז"ל בשבת שם דל"ד למתקן משום דרוב ע"ה מעשרין הן. והנה במס' דמאי א"י ומפרישין אותו ערום בין השמשות בלא וי"ו אבל במשנה שבירושלמי א"י ומפריש' אותו ערום ובין השמשות בוי"ו. וראיתי בזה דבר חדש בחי' הר"ן למס' שבת דף כ"ג ע"ב שכ' וז"ל ומפרישין אותו ערום בין השמשות כלומר אדם שהוא ערום ואין לו שהות ללבוש לפי שהוא בין השמשות יכול להפריש ולברך על ההפרשה עכ"ל. הנה מ"ש ולברך הוא טעות הדפוס דמוכח וצ"ל ואין לברך. לדעתו הא דמפרישין ערום בין השמשות קאי אהדרי והוא דבר אחד וזה א"ש לגי' שלנו אבל לגי' הירושלמי הם שני דברים כמבואר (ג) בעלים הפודאים מעשר שני של דמאי אין נותני' תומש כדאי' בדמאי פ"א מ"ב הדמאי אין לו תומש ומפרישים הר"ש והרע"ב הטעם משום דרוב ע"ה מעשרין הן. ואי' במס' ב"מ נ"ד ע"א קרן דמעכב בדאו' איתא בדרבנן תומש דלא מעכבא בדאו' ליתא בדרבנן. ומיהו דוקא בפודה

מע"ש של דמאי אבל זר האוכל תרומת מעשר של דמאי בשוגג תנן במשנה
דהזהב נ"ה ע"ב ה' תומשין הן אלו הן האוכל תרומה ותרומת מעשר ותרומת
מעשר של דמאי וקאמר שמואל שם דאתי כר"מ דאמר עשו חיוזק לדבריהם
כשל תורה. וכן פסק הרמב"ם פ"ה מה' מע"ש ה"ד ופ"י מתרומות ה"ד עיי"ש
דכ' דמן הדין ה"י שאין חייבין חומש על תרומת מעשר של דמאי שאין
חייבין על מעשר שני שלו אבל אמרו חכמי' אם לא יתחייב עליה חומש
יזלו בה ע"כ. והיינו טעמא דעשו חיוזק לדבריהם ועיין בירושלמי פ"א דדמאי
דאיכא מאן דמוקי למתני' דדמאי דאין לו חומש אפי' באוכל תרומת מעשר
של דמאי ופליגי אמתני' דהזהב עיין בר"ש דמאי שם. (ד) מעשר שני של
דמאי אינו חייב לבער כדתנן ג"כ שם במס' דמאי ואין לו ביעור וכפ"הרמב"ם
פ"א ממעשר והטעם ג"כ משום דרוב ע"ה מעשרין הן. ועיין בירושלמי דמאי
שם דאף דיוחנן כה"ג העביר הודיות המעשר אפ"ה ביעור לא העביר ודוקא
בודאי אבל לא בדמאי. (ה) מעשר שני של דמאי נאכל באנינות כמבואר ג"כ
במשנה דמאי שם ופסק כן הרמב"ם בפ"ג ממע"ש ה"ח ובירושלמי שם נאכל
באנינה ואינו נאכל בטומאה גזרו על דבר שהוא מצוי ולא גזרו על דבר
שאינו מצוי, וגם בזה הטעם דנאכל באנינות משום דרוב ע"ה מעשרין הן
כמ"ש התוס' י"ט שם. (ו) מי שיש לו מעות מעשר שני של דמאי בירושלם
וצריך לו ולחבירו פירות יכול לומר לחבירו הרי המעות הללו מחוללין על
פירותיך אפי' אם ה"י בעל הפירות ע"ה כדתנן במס' מעשר שני פ"ג מ"ג
ולא יאמר כן לע"ה אלא בדמאי ותנן בפ"א דדמאי מ"ב ונותנו לע"ה ויאכל
כנגדו משא"כ בודאי דאין מוסרין לע"ה עיין ירושלמי שם והוא ג"כ מטעם
דרוב ע"ה מעשרין הן. (ז) מעשר שני של דמאי אפי' לאחר שנכנס לירושלם
ויצא נפדה ונאכל חוץ לירושלם משא"כ בודאי כדאי' שם במס' דמאי ונכנס
לירושלם ויוצא ופירשו הרמב"ם והר"ש והרע"ב דקאי אמעשר שני של דמאי.
ועיין במס' מע"ש פ"ג מ"ד ותנן והדמאי נכנס ויוצא ונפדה ומפרש ג"כ הרמב"ם
דקאי אמע"ש של דמאי עיין בפ' הזהב נ"ג ע"ב דמחיצה לקלוט דרבנן לא
גזרו בדמאי ואיכא מאן דשרי בפ"ג דמע"ש אפי' בודאי עיי"ש. אמנם במס'
מע"ש שם פ"י הר"ש והרע"ב דמיירי בטבל של דמאי, ומשמע דמע"ש של
דמאי לא והוא עפ"י הירושלמי פ"ג דמע"ש א"ר זעירא ובלבד בפירות שהן
טבולין לדמאי הא דמאי עצמו כבר תופסתן מתיצות. והרמב"ם בחבורו פ"ב
מע"ש ה"ט וי"א פסק כהירושלמי עיי"ש בכ"מ ובהג"ה שנרשמה על הגליון
וצ"ע (ח) מע"ש של דמאי מחללין לכתחלה כסף על כסף על נחשת על נחשת
נחשת על נחשת ונחשת על הפירות ויחזור ויפדה את הפירות לר"מ ולחכמי'
יעלה הפירות ויאכלו בירושלם כדאי' בדמאי פ"א מ"ב משא"כ בודאי דאין
מחללין כסף על כסף אלא בסלעים של שני מלכים אם השני חריף וכסף
על נחשת רק בשעת הדחק ולא שיקיים כן אלא עד שימצא ריוח ויחלל
נחשת על הכסף עיין במס' ב"מ נ"ה ע"ב וברש"י ותוס' שם ד"ה ויחזור ופסק
הרמב"ם פ"ד ממע"ש ה"ח כחכמים. (ט) בדמאי מאבדין את מיעוטו בדרכים
כדתנן בפ"א דדמאי ומפרש הרמב"ם שם אם בשעה שמוליך מע"ש של דמאי
לירושלם נאבד ממנו מעט בדרך אינו חושש לו משא"כ בודאי והרע"ב פ"י

אם הי' מע"ש של דמאי בדרכים במקום גדודי חיה ולסמים אפי' היה דבר מועט ויכול להביאו בלא טורה ובלא הפסד אינו חושש לו ומניתו ליאבד בדרך במקום שהוא שם משא"כ כדמאי ועיין ירושלמי דמאי שם דפליגי אי קאי מתני' אמע"ש או אתרומת מעשר ועיין ר"ש שם וברמב"ם פ"ג ממע"ש פסק כן במע"ש וע"ע ברמב"ם פ"ג מתרומות הט"ז. (י) מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי כן אי' במשנה רפ"ג דמאי משום דרוב ע"ה מעשרין. הן כמ"ש רש"י בפ"ג שאכלו ובסוכה ל"ה ע"ב ופליגי בירושלמי איכא דמוקי לה בעניים חברים וצריך להודיען ומי שירצה לעשר יעשר ואכסניא ישראל ודוקא אכסניא עוברת אבל אם לנו שם בלילה חייבין לעשר ואיכא דמוקי לה בעניי ע"ה להקל עלינו מצות צדקה שלא לנעול דלת בפני עניי ע"ה ואכסניא גוי עיי"ש ובר"ש דמאי שם ובתוס' ברכות מ"ז ע"א ד"ה ומאכילין. ועיין בפ"ה המשנה לרמב"ם בדמאי שם דוקא לתת לעניים אכילה א' אבל כשיחלקו להם הקופה נתחייבו להוציא ממנו חיובי דמאי ומדקדק כן מדקתני מאכילין ולא קתני אוכלין העניים. ועיין בדבריו בחבורו הגדול פ"י ממעשר הי"א דחזר מזה וכבר העיר ע"ז התוס' י"ט פ"ג דדמאי עיי"ש ובתוס' חדשים שם. ועל קולא זו דהקילו להאכיל לעניים דמאי הקילו עוד ואמרו דמזמנין על האוכל דמאי כדאי' ריש פ' ג' שאכלו והטעם כדאי' בגמ' שם מ"ז ע"א מיגו דאי בעי מפקיר להו לנכסי' והוי עני וחזי ל' לכן לא הוי מהביע. ודע בדמתני' ספ"ק דדמאי אי' ג"כ בדמאי דמברכין עליו ומזמנין עליו ומפרש הרמב"ם שם מברכין עליו היינו ברכות המזון ומזמנין עליו ברכת הזמון והר"ש שם כ' מברכין עליו בהמ"ז דטעונה כוס ועוד י"ל דמברכין עליו היינו ברכת המוציא ומזמנין עליו מיירי בכרכה שלאחריה כגון בהמ"ז ולפטור אחרי' כגון ב' או ג' שאכלו וא' מהם עני שאכל דמאי מברך הוא על הדמאי בין בתחלה בין בסוף ומיפטרי אחריו עיי"ש. ועיין רש"י שבת כ"ג ע"א דמפרש ג"כ מברכין היינו המוציא ועיין תוס' ישנים שם דמפרשי' כהרמב"ם וכן מבואר בתוס' י"ט פ"א דדמאי. ועוד הקילו מטעם זה דמערבין עירובי הצרות ועירובי תחומין ומשתתפין שיתופי מבואות בדמאי משום דאלו בעי מפקיר לנכסי' והוי עני וחזי ל' וע"כ אפי' לסומכוס דמצריך שיהא חזי לדידי' מערבין ומשתתפין בו כדאי' בעירובין ל"א ע"א עיי"ש תוס' ד"ה דמאי וכן אי' בספ"א דדמאי ופסק כן הרמב"ם פ"א מעירובין הט"ז. וכן הקילו מטעם זה לצאת י"ה טצה בלילי פסח בדמאי ולא הוי מהביע וכן לא שייך בו שאיסורו משום בל תאכל טבל כדאי' בפסחים ל"ה ע"א משום מגו דאי בעי מפקיר לנכסי' והוי עני וחזי ל' השתא נמי חזי ל' וכ' רש"י ד"ל דחומרא דרבנן בעלמא הוא דרוב ע"ה מעשרין. וכן אי' שם ל"ט ע"א דיוצא מה"ט בדמאי ידי חובת מרור עיי"ש. ומטעם זה אי' ג"כ במס' סוכה ל"ד ע"ב דב"ה מכשרי' אתרוג של דמאי כדאי' שם דף ל"ה ע"ב דמגו דאי בעי מפקיר לנכסי' דב"ה ס"ל דמאכילין העניים דמאי עיי"ש תוס' ד"ה דמאי. ומה"ט פטרו ג"כ במחנה היוצאת למלחמה מדמאי כדאי' במשנה עירובין י"ז ע"א משום דמאכילין עניים ואכסניא דמאי כדאי' בגמרא שם ע"ב. ועיין תוס' ד"ה ואת ובצליח ברכות מ"ז ודבריו צ"ע מדברי תוס' הללו ודוק. וכן אי' מטעם

זה במשנה דמס' שבת קכ"ו ע"ב דמפנין בשבת דמאי ואמרי' בגמ' שם קכ"ז ע"ב משום מגו דאי בעי מפקיר לנכסי' עיין תוס' שם ד"ה דאי. (יא) מטעם דרוב ע"ה מעשרי' הן אמר רבא בכתובות נ"ו ע"ב דהקילו בדמאי שלא לחוש לגומלין לרבי יהודא כדאי' במשנה דדמאי גבי החמרין שנכנסו לעיר דאר"י דנאמנין ולא עבדי רבנן היוזק עיי"ש. ובירושלמי דדמאי אי' מ"ט דר"י מפני חייהם של בני העיר ומ"ט דרבנן מצויי' הן להתפרנס מעיר אחרת. וע"ע בכתובות כ"ד ע"א דאמר אבוי הטעם משום דרוב ע"ה מעשרין הן עיין תוס' שם ד"ה אבוי. ובמס' שבת י"ג ע"א פליג רבא על אבוי ואמר דאין הטעם דלא יאכל זב פרוש עם זב ע"ה משום גזירה שמא יאכילנו דברים שאינן מתוקנים דרוב ע"ה מעשרין הן ולא גזרי' גזירה לגזירה אלא הטעם שמא יאכילנו דברים שמאים בימיטהרתו. ואבוי אף דגם הוא ס"ל דרוב ע"ה מעשרין הן ס"ל דלהחוא מלתא מחמרי' ולא סמכי' ארובא כדכ' התוס' בכתובות כ"ד ולהיפך בגיטין ס"א ע"א לענין לסייע ירי עוברי עבירה מיקל אבוי טפי מרבא מהך טעמא דרוב ע"ה מעשרין משום דרבא סבר דמ"מ איסור דמאי איכא ואסור לסייעם כמבואר שם בתוס' ד"ה רבא. (יב) עוד הקילו מטעם זה בדמאי שיכול להתנות על דבר שאינו ברשותו כדאי' במשנה א' פ"ז דדמאי המזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות ואומר מע"ש מה שאני עתיד להפריש וכו' משום דאין מעשרין דמאי אלא בספק חשיכה אבל היכא דקרא שם מערב שבת שרי להפריש בשבת וכאן אע"ג דבשעה שקורא שם עדיין אינו ברשותו הקילו בדמאי כדאי' בירושלמי שם מה בין דמאי לודאי דמאי אדם מתנה ע"ד שאינו ברשותו ודאי אין אדם מתנה ע"ד שאינו ברשותו וכן פסק הרמב"ם פ"ט ממעשר ה"ו. והא דצריך להתנות דוקא באינו מדירו או אפי' במדירו שיאכל אצלו ואינו בשבת ראשונה אבל המדיר את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות תנן בפ"ד דדמאי מ"ב דאוכל עמו בשבת ראשונה ובלבד שיאמר לו מעושרין הן אבל בשבת שניי' לא יאכל עד שיעשר ומפרש בירושלמי בשבת של פרוטגמא היינו לסעודת בחור שנשא בתולה התירו משום איבה. (יג) עוד הקילו בדמאי דאם לקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן קודם שבת ושואלו בשבת דיאכל על פיו כדאי' רפ"ד דדמאי והטעם אי' בירושלמי או משום כבוד שבת או משום דאימת שבת עליו ואומר אמת ואעפ"כ אם חשכה מו"ש לא יאכל עד שיעשר מפני אחר שאין אימת שבת עליו עיי"ש ואם שואלו בחיל אי מותר בשבת תלוי בהנך תרי טעמי אי משום כבוד שבת או משום אימת שבת כדאי' בירושלמי שם. ובהא דאימת שבת עליו מפרש הרמב"ם בפ"ה המשניות שם שע"ה חמור בעיניהם לעשות עבירה ביום השבת מפני כבוד היום לפיכך לא ישקר אבל הר"ש והרא"ש מפרשי' אימת שבת עליו משום דאמרי' דשבת קובעת למעשר. ועיין רש"י מנחות ל' ע"ב וחולין ע"ה ע"ב דנקיט טעמא משום כבוד שבת והרמב"ם פ"ב ממעשר פסק כטעמא משום אימת שבת ואינו עובר עבירה. וכן הדין ביו"ט וגם בשבת וי"ט הסמוכים זה לזה או בבי' י"ט של גלויות כמבואר שם. ועיין ברא"ש פ"ד דדמאי דדוקא בלוקח התירו בשבת לסמוך ע"ז ודוקא בשוגג אבל במזיד אסור כדאיתא

בירושלמי שם. (יד) כשם שהקילו משום דאימת שבת על ע"ה כך אמרו דאימת דמוע עליו כדאמר ר"ש שזורי בדמאי פ"ד מ"א תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה אף בחול שואלו ואוכלו על פיו ומפורש בתוספתא הטעם כשם שאימת שבת על ע"ה כך אימת דמוע עליו וכן תני בר קפרא בירושלמי אימת הדמוע עליו והוא אומר אמת כיון שקרא עליו שם תרומה ירא לשקר והלכה כר"ש שזורי כדאי' במנחות ל' ע"ב וחולין ע"ה ע"ב וכתובות נ"ה ע"ב. והנה רש"י ז"ל בחולין שם פ' תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה והרי הן מדומעין שאין תרומה עולה אלא בק"א וכאן אין כאן אלא ק' והרי הוא הפסד גדול אף בחול שואלו והואיל ואין כאן תקנה הקלו לו לסמוך על ע"ה לשואלו אם עישר תבואה שמכר לו ואוכלו על פיו אם אמר עשרתים ע"כ. ובמס' מנחות שם הוסיף רש"י ז"ל לפרש בזה"ל ושואלו אם הפריש מעשר קודם שמכר לו ואוכל על פיו דנמצאת שלא חל ע"ז שם תרומת מעשר דכבר נפטר עכ"ל. וכן מפרש הראב"ד בהשגות פ"ב ממעשר וכ' הכ"מ וא"ת א"כ למה הפריש ממנו י"ל לפי שהתכריס לא ה' מאמינים אותו א"נ שהפרישה התבר עיי"ש. וכפ' הזה מוכח בירושלמי אמנם הרמב"ם בפ"י המשנה שם מפרש כשנשאלהו את"כ ואמר חזרתי והפרשתי אותו והוצאתיהו והתקנתי זה שה' מדומע אומר ר"ש שזורי שהוא נאמן אפי' בחול כי הוא אומר כשם שאימת שבת על ע"ה כך אימת מדומע עליו ולא יתיר לנפשו אכילתו אחרי אשר נתערבה בו תרומה עד שיתקנהו עכ"ל. מפרש דאמר שתקנו והוציא התרומה את"כ וכן משמע מדבריו בפ"ב ממעשר ה"ד וכבר השיג עליו הראב"ד שם דאם נפלה לפחות מק' אין לנו להאמינו היינו כי הפרישה והוציא ממנו מאי מועיל אכתי מדומע הוא ואם נפלה לק' שעלייתה מועלת מה מדומע שייך בה והכ"מ שם מיישב דברי הרמב"ם דכונתו במ"ש והפרשתי' דעשה בענין שנתקן המדומע דהיינו שנתערב עם פירות חולין שלא במתכוין עד שעלתה בק"א ודחק א"ע לפרש דברי הירושלמי לדעת הרמב"ם עיי"ש. ולחדודי בעלמא הייתי אומר לפענ"ד לפרש דברי הרמב"ם ז"ל דמייירי כשלא חזרה ונפלה כל תרומת המעשר בבת אחת למקומה או למקום אחר אלא שנפלה ב' פעמים זה אחר זה באופן שבנפילה הראשונה ה' ק"א ורק אחר נפילה השני' אם נצטרף הב' נפילות ליכא ק"א ונעשה מדומע וכבר פסק הרמב"ם בפ"ג מתרומות דאם הגביה וחזר ונפלה סאה שני' לא נדמע ורק בשלא הגביה הראשונה וגם לא ידע מנפילתה עד שנפלה השני' או מצטרפי' ואי ליכא ק"א כנגד שתיהן הוי מדומע, ומעתה אם הע"ה אומר כי טרם נפלה השני' הגביה והפריש והעלה כשיעור נפילה ראשונה ע"ז אמר ר"ש שזורי דנאמן לדעת הרמב"ם ז"ל ולק' קו' הראב"ד ודו"ק. (טו) חדש במעשר שני ובתרומת מעשר של דמאי עובר משום בל תחסום משום דרוב ע"ה מעשרין ומחית חולין גמורין הן אבל לא בודאי כן אי' במס' ב"מ צ' ע"א וברמב"ם פ"ג מה' שכירות הלכה ד' וה'.

(ד) גרסי' במס' דמאי פ"ב מ"ד הנחתומי' לא חייבו אותם חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה ומפרש בש"ס יומא ט' ע"א הטעם דלא חייבו להפריש גם מעשר שני ולאכלו בירושלם מתוך שפרהדרין דהיינו

פקידי המלך חובטין אותן כל י"ב חדש ואומרון להם מכרו בזול מכרו בזול לא אשרחינהו רבנן ומפרש רש"י ז"ל שם ביומא וכן הר"ש בדמאי שם דמיירי בנחתום חבר וכי' הר"ש דדוקא במוכר לחבר והלוקח החבר יפריש מעשר שני אבל בנחתום חבר המוכר לע"ה חייב להפריש גם מע"ש ובנחתום ע"ה המוכר לחבר צריך הלוקח להפריש הכל כדון שאר דמאי. ועיין בתוס' יומא שם דדבריהם נראי' כסותריו א"ע וכבר עמד עליהם הידי אלי' תיקון ק"א. ובירושלמי פליגי ר"י ור"א חד אמר בעושה בטרהה אז חייב הנחתום להפריש תרומות מעשר וחלה אבל בעושה בטומאה חייב הלוקח להפריש הכל כדאי' ברי"ף ה' דמאי הלוקח מן הנחתום כיצד הוא מעשר וכו' וחד אמר דהא דאמרו' דנחתום מפריש מיירי במדה דקה ומה דתנן בפ"ה דהלוקח יפריש מיירי במדה גסה והאריכו בפ"י הירושלמי הוה תוס' יומא שם והר"ש פ"ב דמאי עיי"ש. והא דפטרו הנחתום מלהפריש מעשר שני אי' בתוספתא בד"א במוכר על פתח ביתו אבל במוכר לפלטר או בחנות הסמוכה לחנותו של פלטר חייב במע"ש וכפ"ה הרמב"ם פ"ט ממעשר הי"ב ועיין בידי אלי' תיקון ק"א.

(ה) תקנה זו של דמאי לא היתה אלא על פירות ארץ ישראל אבל לא על פירות חו"ל וכדתנן בדמאי פ"א מ"ג מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי וכזיב עצמו אי' בירושלמי שם דפטור ג"כ מן הדמאי ופי' הרמב"ם שם דכזיב הוא שם מקום המפריש בין א"י שהחזיקן עולי בבל ובין שהחזיקו בה עולי מצרים ואשר החזיקו בה עולי מצרים הם לענין דמאי כמו חו"ל. והעיקר שיש אצלנו חזקת א"י חייב עד שיודע שהוא פטור וחזקת חו"ל פטור עד שיודע לך שהוא חייב [והוא לשון התוספתא] לפיכך לא נחייב פירות הבאים מחו"ל חיובי דמאי ולא נאמר שמא פירות א"י הם והוציאו לחו"ל עכ"ל. ועיין ברי"ש שם לענין מעשר ודאי בחו"ל ומבואר כבר באריכות בחלק ראשון שער ו' סי' ל"א עיי"ש. אמנם יש פירות אשר ידוע שהם מארץ שהחזיקו בה עולי בבל וע"כ אפי' אם נמצאות בסוריא ואצ"ל בארץ שהחזיקו בה עולי מצרים בלבד חייבי' בדמאי כמפורש במשנה א' פ"ב דמאי ואלו מתעשרין דמאי בכ"מ וכו' וכ"ז מבואר ברמב"ם פ"ג ממעשר עיי"ש פרטי דינים הללו. ואפי' בארץ לא היתה התקנה לכל הפירות אלא יש פירות שהם פטורי' מדמאי אפי' בארץ כדתנן בריש דמאי הקלין שבדמאי וכו' ופליגי בירושלמי ר"י ור"ל לר"י הטעם לפי שרוב המינין המנויין שם במשנה אינן באין אלא מן ההפקר ודמאי דקתני במתני' לאו דוקא אלא ה"ה ודאי פטורי' דהפקר פטור מן המעשרות ולר"ל דוקא דמאי אבל ודאי חייבין ולא נתפרש טעמא דר"ל והנה רש"י ז"ל בברכות מ' ע"ב. כ' שהקילו חכמים בדמאי של הפירות הללו לפי שאינן חשובין ואין ע"ה חש עליהן מלעשרן. וזה קאי ודאי לר"ל דלר"י אפי' ודאי פטורי' משום דחזקתן מן ההפקר. אמנם הרמב"ם בפ"י המשנה לדמאי שם כ' והטעם בזה הדבר כי אלו הנזכרים הם אילנות מדבריות ואינם נכנסים ברשות איש א' ומעט מועיר הם נוטעים אותם ורובם הפקר וכבר בארנו שהפקר אינו מחוייב במעשרות ונקבצו בהם שתי ספקות הא' אם הם הפקר אם לא ואם הם מן השמור אם הוציאו ממנו המתנות אם לא והעיקר אשר בידינו תדי ספיקי להקל עכ"ל ואחריו נמשך הרע"ב שם. הנה זהו בודאי

לר"ל וס"ל דאפי' ר"ל סבר דרובן מן ההפקר ואעפ"כ לא התיר אלא בדמאי משום ס"ס אבל לא בודאי עיין במוהר"א פולדי בפי' לירושלמי שם, ולענין הלכה פסק הרמב"ם פ"ג ממעשר ה"א כר"י דאפי' בודאי עיי"ש. ועיין בכ"מ פי"א שם הי"ג דחולק על הראב"ד וס"ל דלהרמב"ם כיון דרוב ע"ה מעשרי' ואפי"ה תיישי' ואחמור בהו רבנן למיחוש למיעוטא ה"ה דאחמורי בהו למיחוש לס"ס, ודבריו צ"ע מדברי הרמב"ם הללו בפי' המשנה לדמאי דכ' הטעם משום ס"ס ומצאתי בס' שער המלך פ"א מה' יו"ט שהרגיש בזה ומיישב דברי הכ"מ עיי"ש"ה.

ואפי' בפירות שאין חזקתן מן ההפקר וגם אשר הע"ה חש עליהם מלעשרן לא היתה התקנה רק בלוקח לאכילת אדם אבל הלוקח לזרע או לאכילת בהמה וכיו"ב פטור מן הדמאי כדתנן במשנה ג' פ"ק דמאי הלוקח לזרע ולבהמה קמה לעורות שמן לנר שמן לסוך בו את הכלים פטור מן הדמאי. ואי' בתוספתא ובירושלמי שם בלוקח לזרע בין זרעו כלה ובין אין זרעו כלה, ולוקח לאכילת בהמה אר"י בחולין ז' ע"ב דוקא שלקחן מתחלה לבהמה אבל לקחן לאדם ונמלך עליהן לבהמה חייבין בדמאי ודינים הללו מבוארים ברמב"ם פ"ג ממעשר הי"ד. ובשמן ערב פליגי ב"ש ובי"ה בדמאי שם ולבי"ה עיקרו למשיחה ולא לאכילה ופטור מדמאי והלכה כבי"ה ואף דבשמן שהגרדי סך באצבעותיו אי' שם בספ"ק דחייב בדמאי ורק מה שהסורק נותן בצמר פטור משום דהוי כשמן לסוך הכלים אבל מה שהגרדי סך באצבעותיו הוי סיכה כשתייה כ' התוס' יו"ט שם דמ"ט לא חמיר כמו אכילה ושתיה עצמה ע"כ. ועיין בר"ש שם שכ' דשמן ערב משום שנתערב עם בשמים ואינו בעין כ"כ משה פטרו בי"ה ואפי"ה לא מצי בש"ס חולין ו' ע"א לדייק מכאן דלא גזרו על תערובת דמאי משום דהכא עקרו למשיחה ולא לאכילה ע"כ ומעתה ל"ד לשמן שהגרדי סך באצבעותיו דהשמן בעין וא"ש ודו"ק.

ואפי' בדברים הנלקחין לאכילה יש שאין חייבין בדמאי כדאי' בפ"ק דמאי מ"ג חלת ע"ה והמדומע והלקוח בכסף מעשר שני ושירי המנחות פטורין מן הדמאי. ובירושלמי שם פליגי רב הושע' ורבי יוחנן דר"י אמר בשעה שגזרו על הדמאי לא גזרו על דברים הללו ורב הושע' אמר אימת קדשים עליו ואינו נותן לכהן דבר שאינו מתוקן ואי' שם על דעתי' דר"ה בחלת ע"ה היא מתני' אבל חבר שלקח עיסה מע"ה והפריש חלתה לא ע"ד דר"י היא הדא היא הדא ובפי"ה דמאי אי' בירושלמי דוקא במתארה אצלו אבל ברבים אינו נאמן עד שיקבל עליו ברבים, וכן במדומע אי' שם פ"ק ע"ד דר"ה בפירות ע"ה היא מתני' אבל חבר שלקח פירות מע"ה ונדמעו לא ע"ד דר"י היא הדא היא הדא והנה לר"י גם בלקוח בכסף מע"ש ושירי המנחות הטעם דלא גזרו כמ"ש בירושלמי לא גזרו על דברים הללו וקאי אכלהו דתנן במתני' והטעם דלא גזרו כ' התוס' יו"ט שם חלה ומדומע ושירי מנחות כיון דכלם לכהן סמכו בזה על הרוב דמעשרין ולפי"כ לר"י הא דשירי מנחות הוא אפי' בחבר המביאה דמאי ובלקוח בכסף מעשר שני הטעם לר"י שלא גזרו כדו שיהא מצוי לבעלי כסף מע"ש פירות הרבה לקנות ולאכלן בירושלם. אמנם לר"ה במע"ש דוקא כשע"ה יודע שזה נקח בכסף מע"ש

לאוכלו בתורת מע"ש דאו אימת קדשים עליו ובשירי מנחות ג"כ לא חיישי'
שמא הביא ע"ה דבר שאינו מתוקן משום אימת קדשים כ"ז מבואר בהרע"ב
ותוס' וי"ט ע"ס. הלכות בכסף מע"ש מבואר בירושלמי בין בכסף מע"ש של
דמאי או של ודאי. והרמב"ם בפי' המשניות נקיט מעמא דר"י וגם בחבורו
פ"ג ממעשר הי"ד לא חילק בין חלת ע"ה לחלת חבר שלקה עיסה מע"ה
וכן באי"ך וזהו כר"י כמבואר. עוד פטרו מלעשר דמאי תוספות הבכורים
כדאי' במס' בכורי' פ"ג מ"י אבל עטור הבכורי' חייבי' כדמאי כדאי' שם
וברמב"ם פ"ג ממעשר.

ואפי' בדברים החייבים להפריש מהם דמאי לא תקנו אלא כשהן
נלקחים מע"ה בעין אבל על תערובת דמאי לא גזרו כדאי' במס' חולין ו' ע"א
ודייקו כן מתוספתא דדמאי הלוקה יין לתת לתוך המוריים וכיו' חייב משום
דמאי והן עצמן מותרין מפני שהן תערובת, ודוקא בדבר דלא עביד למעמא
אבל שאור ותבלין כיון דלמעמא עבידי לא בטלי וחייבין בדמאי כדאי' ג"כ
שם בחולין עיי"ש וכ"פ הרמב"ם פ"ג ממעשר הי"ח. וכל הדברים אשר פטרו
מן הדמאי אם התקינן דמאי, או אם תקן דמאי בודאי או ודאי בדמאי ושאר
פרטי דינים הללו במשניות שבמס' דמאי וירושלמי שם וברמב"ם פ"ג ממעשר
עיי"ש בראב"ד וכ"מ הלכה ט'.

(ו) גרסי' בפ"ב דדמאי מ"ד החנונין אינן רשאין למכור את הדמאיכל
המשפיעי' במדה גסה רשאי' למכור את הדמאי אלו הן המשפיעי' במדה
גסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה ע"כ ואי' בירושלמי שם חבריי' בשם ר"י
מפני התינוקות דלא יכלון טבל רבי לוי בשם רבי יוחנן מדה דקה הואיל
והמוכר משתכר המוכר מפריש מדה גסה הואיל והלוקה משתכר הלוקה
מפריש ע"כ. ועיין בפי' המשנה להרמב"ם דכ' גבי חנוני' מעמא מפני שיקנו
הנערים הקטנים והם אינם בקיאי' להוציא ממנו הדמאי ויאכלו טבל ולא
ידעו משה' אסור להם מכירת דמאי וזהו כחבריי' בשם ר"י ואח"כ כ' ופי'
משפיעי' המוסיפי' על המדה וימכרו במדה גסה והתירו להם למכור הדמאי
מפני שהם מוכרי' במדה גסה וימלאו המדה ביותר ויוסיפו בו ויקה הקונה
יותר מן הראוי לו וע"כ שם הפרשת מתנות הדמאי על הקונה ולא על המוכר
ע"כ. וזהו כמעמא דרבי לוי בשם ר"י וצ"ע דמוכה שטרא לבי תרי ובחבורו
פ"א ממעשר הי"ב נקיט רק מעמא דר' לוי בשם ר"י דז"ל שם כל המשפיעים
במדה גסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה מותרי' למכור את הדמאי ולשלתו
מפני שהן מוסיפי' על המדה התקינן חכמים שיהי' הלוקה או זה שנשתלחו
לו הוא המפריש מעשר דמאי אבל המודדי' במדה דקה הואיל והמוכר
משתכר הוא מפריש ולא ימכור ולא ישלח אלא מתוקן עכ"ל. הנה מ"ש
התקינן חכמים הי' נראה לפום ריהטא דהי' תקנה אחרת לאחר שכבר התקינן
יוחנן כה"ג התקנה לעשר דמאי יצאה התקנת הזאת מבי"ד שבדור אחר אך
לא מצאתי תקנה זו בשום מקום רק הדין המפורש במשנה דדמאי הנ"ל
ובתוספתא וע"כ נראה דכונת הרמב"ם ז"ל במ"ש התקינן חכמים על יוחנן
כה"ג וב"ד שתקנו להפריש דמאי והתקינן ג"כ בדמדה גסה יפריש הלוקה
ובמדה דקה המוכר ומעיקרא כך היתה התקנה. ומה היא מדה גסה ודקה

מפורש במשנה ותוספתא וירושלמי שם, ובסלי תאנים וענבים שמוכרן אכסרה דהיינו בלא שיעור ומדה אלא כפי שיודמן לו פסק הרמב"ם פי"א ממעשר דלא כרבי יוסי ואוסר למכרן דמאי כמו במדה דקה והראב"ד השיג עליו עיי"ש ובכ"מ, ובדבר שדרכו להמדד בגסה ומדרו בדקה או איפכא אי אזלי אחר המדידה היאך היא או אחר דבר הנמדד מבואר שם במשנה ה' דפי"ב דמאי ויש שם הלופי גירסאות כמבואר ברמב"ם והרע"ב ותוס' יו"ט שם, ואי בירושלמי ספ"ב דמאי רבי יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק תניי ב"ד הוא שתהא תרומת מעשר משל מוכר ומעשר שני משל לוקח ופריך מה אנן קיימין אם במדה דקה הואיל והמוכר משתכר המוכר מפריש ואם במדה גסה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש א"ר בון בר חייה תפתר באומר לו מכנסו [ופי' מוהרא"פ שאומר לו שתהא מכור לו מה שאני מכנס ומכנסו לביתי מתבואות ולא זכר לו שום סכום או מדה כלל לא דקות ולא גסות] אמר רבי יוסי אפי' תימר שלא מהכנסו באומר בדעתו נתקן אעפ"כ אמרו לו תניי ב"ד הוא שתהא תרומת מעשר משל מוכר ומעשר שני משל לוקח ע"כ, כן הגי' שלפנינו ומוהרא"פ גורס אפי' תימר באומר מכנסו כאומר בדעתו נתקן ומפרש אפי' תאמר מי שאומר מכנסו אני מוכר לך הו"ל כאומר ואני אתקנו ולא מפטר המוכר בכך אפי"ה יכול הוא ללוקח לומר תנאי ב"ד הוא שתהא מעשר שני משלך והרמב"ם ז"ל פי' דמיירי אפי' מוכר לו במדה עכ"ד, וז"ל הרמב"ם פי"א ה"ה אמר א' מהן בא ונתקן הפירות האלו בין שהיה מוכר בדקה או בגסה המוכר מפריש תרומת מעשר והלוקח מפריש מעשר שני ודבר זה תנאי ב"ד הוא עכ"ל ועיין בהשגת הראב"ד וכ"מ שם, ותנאי ב"ד זה לא נזכר בש"ס דילן רק בירושלמי וידוע כי במקום שנאמר תנאי ב"ד היינו תקנה מדבריהם ואולם לא נתברר אם נתקנה מבי"ד של אחר יוחנן כה"ג ואפשר לומר כי גם זה ה"י מתקנת יוחנן כה"ג ובי"ד ובכלל תקנת הדמאי היא ולכן כללתי אותה בכלל תקנת יוחנן כה"ג ובי"ד על הדמאי.

(ז) עוד שנינו במתני' דמאי פי' פועל שאינו מאמין לבעה"ב וכו' וחושך גרוגרת אחת רשב"ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעה"ב ר' יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי ב"ד ע"כ ומפורש בתוספתא וירושלמי שם ר"י אומר תנאי ב"ד הוא שתהא תרומת מעשר מבעה"ב ומעשר שני מפועל כן הוא הגי' הנכונה בירושלמי עפי' התוספתא, ועיין בפ"י המשנה להרמב"ם דמפרש לת"ק הגרוגרת שמפריש הפועל לתרומת מעשר נותן משל בעה"ב ורשב"ג אומר דלא יחשוך ויחסר משל בעה"ב מפני שהוא ממעט מלאכתו דהיינו ממונו של בעה"ב ומלאכתו הוא כמו לרגל המלאכה אשר לפני אבל ר"י אומר דתנאי ב"ד הוא שתהא תרומת מעשר משל בעה"ב ומע"ש משל פועל וא"כ ר"י לא פליג את"ק רק הודיע טעם הדבר שהוא תנאי ב"ד והלכה כמותו ולא כרשב"ג וכ"פ בפ"ט ממעשר הי"א, אמנם הר"ש שם מפרש להיפך דת"ק אמר יחשוך גרוגרת אחת ממה שהתנה עם בעה"ב לאכול וימנע א"ע מגרוגרת אחת אשר מפריש לתרומת מעשר, ורשב"ג אומר דלא יחשוך מלאכול דא"כ ממעט מלאכתו של בעה"ב המוטלת עליו אלא יקנה חלף הגרוגרת אשר הפריש לתרומת מעשר גרוגרת אחרת משל ממונו

ויאכל ור"י אומר דתנאי ב"ד הוא שתהא תרומת מעשר משל בעה"ב ומע"ש משל פועל וע"כ לא יחשוך וימנע מלאכול וגם א"צ לקנות מממונו כי תנאי ב"ד הוא שתהא משל בעה"ב וג' מהלוקת בדבר ולפ"ז אפשר דהלכה כת"ק או כרשב"ג דהלכה כרשב"ג במשנתינו וכבר העיר ע"ז הידי אלי' סי' ק"א ומירושלמי דמייתי בתר הכי דלא יתרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום וכן המעשה דרבי יוחנן אויול' לחד אתר אשכח ספרא דציים וכו' מכ"ז משמע כפ' הר"ש בדברי רשב"ג עיי"ש ובהשגת הראב"ד ומה שתמה הכ"מ על הראב"ד דעשה עצמו כמו שאינו יודע התוספתא והירושלמי עיין ישוב ע"ז בידי אלי' שם. ולפי הכלל דבמקום שאמרו תנאי ב"ד ר"ל תקנה מדבריהם משמע דהיתה זאת תקנה מיוחדת וכן מביאו הידי אלי' לתקנה בפ"ע, אך כיון דאינו מבואר מתי וממי נתקנה וקרוב הדבר דגם זה היתה מתנאי ב"ד של יוחנן כה"ג והוא פרט מפרטי תקנת הדמאי לזאת לא שמתי לה מקום בפ"ע רק כללתי בתקנת דמאי.

ובטעם התנאי ב"ד הזה מצאתי בידי אלי' דהוא להציל הבעה"ב ממכשול פריעת חוב מטבל שאסור כמבואר ברמב"ם פ"ז ממעשר ה"ט ושכר פועלים חשוב פריעת חוב ודמאי זה הרי הוא טבול לתרומת מעשר לכן תקנו שתהי' תרומת מעשר לעולם משל בעה"ב ומע"ש משל פועל עיי"ש.

(א) הכי אי' במס' מעשר שני ופירש"י ז"ל תרתי תיקון לעולם העברת פ"ה ממ"ו וסוטה מ"ז יוחנן כה"ג העביר הודיית המעשר וקאמר בש"ס סוטה שם מ"ט אר"ו בר חנינא לפי שאין נותנין אותן כתיקונן דרחמנא אמר דיהבי ללוים ואנן קאיהבינן לכהנים ופירש"י ז"ל בשנת ג' ושנת ו' של שמיטה ויחנן כה"ג תקן לבער המעשרות שאין נותנין אותן על דקנסינהו עזרא כדאמרי' ביבמות בלי וידוי מעשר.

(סימן ב)

ותנתין אותן כתיקונן דרחמנא אמר דיהבי ללוים ואנן קאיהבינן לכהנים ופירש"י ז"ל בשנת ג' ושנת ו' של שמיטה ויחנן כה"ג תקן לבער המעשרות שאין נותנין אותן על דקנסינהו עזרא כדאמרי' ביבמות וכיון דאין נותנין כתקנן אין יכולים לוטר וגם נתתיו ללוי ככל מצותך] ופריך הש"ס ולודי אשאר מעשרות אר"ל כל בית שאין מתודה על מעשר ראשון שוב אינו מתודה על שאר מעשרות מ"ט אמר אב"י הואיל ופתח בו הכתוב תחלה ונתת ללוי זה מעשר ראשון לגר זה מעשר עני בשעריך זה מעשר שני דכתי' לא תוכל לאכול בשעריך] ופריך הש"ס מכלל דאפרושי הוי מפרשי והא תני' וכו' ומשני תרתי תיקון ביטול וידוי דחבירים וגזר על דמאי של ע"ה מע"ה לפי ששלח וכו' ע"כ. ועיין יבמות פ"ז ע"ב פלוגתא דר"ע עם ראב"ע אי מה"ת מעשר ראשון רק ללוים או אף לכהנים ושם איכא ג"כ פלוגתא איקנים עזרא ללוים משום דלא עלו בימיו וקנסא לעניים או קנסא לכהנים עיי"ש. א"כ התקנה הזאת לא היתה רק על החבירים דעל ע"ה לא שייך הך תקנה דהא הרבה לא היו מפרשינן מעשרות כלל והלוקח מהם דחייב להפריש מפאת תקנת דמאי הא שנינו דמע"ש של דמאי אין לו ביעור וכמבואר בס' שלפני זה אלא ודאי לא

היתה התקנה לבער בלי וידוי רק אחבירים ועל אותן ע"ה המעשרים. ובירושלמי סוף מעשר שני אי' כעס לפני המקום מי שהוא אומר עשיתי. ולא עשה ופריך מעתה מי שהוא מפריש מתודה מי שהוא אינו מפריש לא יתודה כהדא דתני עד השקיפה הי' אומרים בקול נמוך מכאן ואילך הי' אומרים בקול גבוה ע"כ עיין שנות אליהו סוף מס' מעשר שני. ומבואר מן הירושלמי הוה דמשום דלא הי' מפרישין כלל העביר יוחנן כה"ג הודית המעשר וזהו דלא כתלמודא דידן. והרמב"ם פ"א מה' מעשר שני הי"ג כ' ובזמן שהי' נותנין מעשר ראשון לכהנים לא הי' מתודים שנאמר וגם נתתיו ללוי ע"כ וזהו כש"ס דידן.

(א) גם זה אי' שם במס' מעשר שני ומס' סוטה ואמרי' בגמרא סוטה שם שהי' מסרטיין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו ואתא איהו וביטלו משום דמיתיו כי

(סימן ג)

תנא שהי' חובטיין יוחנן כה"ג בטל הנוקפים ועשה וצ"ע דברי הרמב"ם אותו במקלות כדרך והתקין טבעות להכניס בהם בפ"י המשניות סוף שעושיין לפני ע"ז סוכה שם שכי' והי' וא"ל עד מתי אתם

צואר הבהמה.

מאכילין טרפות למזבח שמא ניקב קרום של מזה ועמד והתקין להם טבעות ופירש"י להכניס צואר בהמה לתוכו וכן פי' רש"י במס' סוכה נ"ו ע"א וז"ל כ"ד טבעות הי' בעזרה במקום בית המטבחיי' כנגד כ"ד משמרות והי' נתונות באבני רצפה והטבעת פתוחה מצד א' והופכה למעלה ומכניס צואר הבהמה לתוכה וחוזר והופך פתחה לתוך הרצפה וכו'. אמנם הרמב"ם בפ"י המשניות למס' מעשר שני כ' ונתן שלשלאות של ברזל תקועות בארץ והיו מכניסין בהן רגלי הקרבן ויהי' יכולין לשחטו כמו שיתבאר במס' מדות ע"כ ובמס' מדות פ"ג כ' כבר בארנו במס' תמיד שאלו הטבעותיהן שעשה יוחנן כה"ג קבועות בקרקע לאסור בהם רגלי הבהמה בשעת שחיטה וכו' וגם במס' סוטה כ' כן דהי' מכניסין בהן רגלי הבהמה והי' יכולין לשחטן כמו שיתבאר במס' מדות. ומבואר במשנה הי' פ"ג דמדות דהי' כ"ד טבעות לצפוננו של מזבח ששה סדרים של ד'

טבעת לכל משמר הי' תולין בהם הבהמות ומפשיטין אותם והי' כלם קבועי' ככתלים וכשהיתה נכנסה משמרה היתה תולה אותה טבעת לרמוז שהעבודה שלה עכ"ל כ' דהי' קבועין בכתלים ומשמישים לתלות בהם הבהמות להפשטה ואלו במדות ותמיד פי' הרמב"ם עצמו דהיו קבועין ברצפה לשחיטת הקרבנות. ודוחק לומר דבי' מיני טבעות הי' במקדש וטבעות דמס' סוכה לאו היינו הטבעות דמס' תמיד ומדות דזה לא נזכר בשום מקום. ועוד דהא באותה משנה דמדות ובפ"ג דתמיד תנן דמפשיטין הבהמה על האונקליות של ברזל שהי' קבועי' על העמודים ננסין שהי' שם וצ"ע. ע"י מעשה דמרים בת בלגה קבעו את הטבעת של משמרת בלגה כדאי' בשלהי סוכה. ודע דשם במס' מע"ש ומס' סוטה אי' עוד דיוחנן כה"ג בטל את המעוררין ועד ימיו הי' פטיש מכה בירושלם בחוה"מ והוא גזר עלי' והוא גזירה ולא תקנה כמבואר.

שער ב

בו יבוארו התקנות של ב'ד של חשמונאים.

(א) הכי א"י במגלת תענית ובמס' שבת כ"א ע"ב מאי חנוכה דת"ר בכ"ה בכסליו וימידהנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחו בדקו ולא מצאו אלא פך א' של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן הגדול ולא הי' בו אלא להדליק יום א' נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוים י"ט בהלל והודאה ע"כ. ותקנה זו נתקנה מב'ד שהי' בימי יהודא מכבי בן מתתיהו בן יוחנן כה"ג ואחיו לאתר שגברו על היוונים וטהרו את מקדש אל וגנוז את אבני המזבח אשר שקצו אנשי יון כדאי' ביומא ט"ז ע"א ומס' ע"ז נ"ב ע"א ובנו את המזבח ונעשה להם הנס בפך של שמן אז קבעו הימים האלו לימים טובים ימי הלל והודאה וצוו להדליק נרות בכל ערב וערב ואף דבתפלת ההזכרה של חנוכה נאמר בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג היינו דאז התחילו כהני חשמונאי מתתי' ובניו לעמוד על אויביהם וללחום מלחמות ד' אבל הנצחון וטהרת המקדש ונס של הפך ותקנת ימי חנוכה לא הי' עד אחר מיתת מתתיהו וכימי יהודא בנו כדאי' להדי'

בספר מכבי ספר א' פרשה ד' פסוק נ"ט דיהודא ואחיו וכל ישראל קבלו על נפשם לעשות בכל שנה ושנה שמנת ימי חנוכה בשמחה ותודה וע"ע שם ספר ב' פרשה ו' פסוק ה'. ואף דשם לא נזכר כלום מנס הפך של שמן הנה נאמן לנו עדות של תלמוד שלנו שנעשה הנס הזה. ושם בס' מכבי נראה בבירור דתקנת ח' ימי חנוכה תקנו מיד באותה השנה שטהרו את ההיכל ובתלמודא דידן נאמר לשנה אחרת קבעום ועשאוים י"ט דמשמע דהתקנה היתה בשנה של אחר הנס. ואולם אפשר לומר דגם כונת הש"ס כן דתקנו מיד לקבוע בשנה האחרת ולאות עולם לחק כל יעבור את ימי החנוכה. וכן נראה מלשון הרמב"ם ז"ל פ"ג מה' מגילה וחנוכה שכי' ז"ל בבית שני כשמלכו יון גזרו גזירת על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה במצות ופשטו ידם בממונם ובכתיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו וטהרות וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל

(סימן ד)

ב'ד של חשמונאים תקנו שמנת ימי חנוכה המתחילים ביום כ"ה בכסליו להיות ימי הלל והודאה ולהדליק בהם נרות בערב לפרסם הנס שנעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה

יתר על מאתים שנים עד החורבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו הי' ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן מהור במקדש אלא פך א' ולא הי' בו להדליק אלא יום א' בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה ח' ימים עד שכתשו זתים והוציאו שמן מהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהי' שמנת ימים האלו שתחלתן כ"ה כסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמנת הלילות להראות ולגלות הנס וימים אלו הן הנקראים חנוכה והן אסורים בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת הנר בהן מצוה מד"ם כקריאת המגילה עכ"ל. ועיין במ"ר פ' בהעלותך וברמב"ן על התורה שם, והפך של שמן שמצאו כ' הר"ן שם דהי' פך של חרס דלא נטמא מגבו ואפי' אם נאמר דכבר נגזר על העכו"ם שיהו מטמאי בזיבה לקדשים מקודם שגזרו תלמידי שמאי והלל אף לתרומה. אפי"ה ל"ק כמ"ש התוס' בשבת שם שהי' מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי וכן משמע מדברי רש"י שכ' בהצנעו וחתום בטבעתו והכירו שלא נגעו בו ע"כ. והר"ן בשבת שם תי' שאם הסיטתו הי' שוברי' אותו לראות אם יש בו זהב או מרגליות כיון שהוא חתום בחותמו של כה"ג אלא לא מצאוהו ולא ראהו כלל ועיין בב"י סי' תר"ע דכ' דאפשר דזהו כונת רש"י במ"ש והכירו שלא נגעו בו. ובהגהות מרדכי ובכל בו כ' י"א שהי' מונח בתוך שידה קבועה ככותל שלא הי' יכולים האויבים להסיטה והי' פתחה סגור וחתום בחותמו של כה"ג ובסגירת הפתח בחותם הכירו שלא נגעו בפך והב"ח כ' דאפשר שהי' פיו צר שאינו יכול להכניס בו אצבעו וכיון שא"א ליטמא במגע בעודו בכלי אינו מיטמא נמי בהיסט ואעפ"כ צריך שיהא חתום דאלי"כ שמא הוציאו קצתו ונטמא והחזירו א"נ נטמא באהל המת כשלא הי' צמיד פתיל ועיין תשו' נודע ביהודא מה"ב סי' קל"ז ובתשו' שער אפרים סי' מ"א וחכם צבי סי' פ"ז. ואם נאמר דלא גזרו עדיין על העכו"ם שיטמאו בזיבה א"ש בלא"ה כמ"ש התוס' ושאר קמאי שם, והא דטמאו השמנים כ' הפר"ח בטומאת ע"ז דמסתמא נטמא לתקרובת ע"ז. ועיין א"ר בשם מ"ט ופ"ג במשכנות זהב ס"ק א' כ' די"ל בטומאת שרץ ונבלה.

והא דקבעו ח' ימים אף דהנס לא הי' רק על ז' ימים כי על יום א' הרי הי' שמן טהור בפך ע"ז נאמרו הרבה תי' עיין בב"י שכ' ג' תי' ע"ז והפר"ח משיג על כלם וכ' הטעם דאין סברה שיקבעו ז' ימים מכיו ואילך ולא יקבע בעיקר יום הנצחון שנחתו מאויביהם דהוא כ"ה כסליו שלא יקבעהו לדורות ואלולי נס של שמן ג"כ הי' קובעי' לדורות יום א' ליו"ט בהלל והודאה אלא כשבול נס של שמן קבעו ח' ימים לדורות עיי"ש ובידי אלי' תיקון מ"ז שכ' ג"כ ישוב זה וע"ע בטו"ז סי' תר"ע ובשלטי הגבורים בהגהות מרדכי פ' במה מדליקין כ' שתקנו ח' ימים משום שחנכו הבית מעבודה שבטלו היונים. והבעה"ע כ' משום שבטלו מילה שהיא לי"ח עיי"ש.

ובטעם הנס שהוצרך להיות השמן על ח' ימים כ' קמאי זל"ה לפי שהי' טמאים לנפש אדם והי' צריכי' ז' ימים מיום טומאתם ויום הח' לכתש

הזתים להוציא השמן וכמ"ש הרמב"ם להדי'. ואע"ג דקברי עכ"ר אינם מטמאי' באהל לר"ש בן יוחאי כבר כ' הפר"ח דקיי"ל כרבנן ואפי' לדעת הרמב"ם דפסק כרשב"י הא מסקי' בפ' הבא על יבמתו דרק מטומאת אהל מעטינהו קרא דאתם קרוי' אדם אבל מטומאת מגע ומשא לא מיעטנהו. ובאבודרהם כ' הטעם מפני שהשמים ה' בא"י מחלקו של אשר שנאמר וטובל בשמן רגלו ומקום ה' בחלקו שנקרא תקוע שממנו מביאים השמים ומשם עד ירושלים מהלך ח' ימים בין הליכה לחזירה והכי אי' בירושלמי ע"כ ולפ"ז לק"מ מהא דרשב"י כמובן. וכדברי האבודרהם כ' ג"כ הר"ן וכלבנו. אמנם באו"ז מצאתי עוד טעם אחר וז"ל והא דנעשה נס שהי' דולק ח' ימים פי' מורי רבינו יהודא ב"ר יצחק משום שהי' טרודים כל ז' ימים בבנין המזבח ובכלי שרת דאמרי' במגלת תענית ולדורות חנוכת בית חשמונאי ולמה הוא נוהגת לדורות אלא שעשאהו בצער ואמרו בו הלל והודאה והדליקו בו נרות בטהרה לפי שנכנסו יונים להיכל וטמאו כל הכלים ולא הי' להם במה להדליק שמן וכשגברה יד בית חשמונאי הביאו שבעה שפודי ברזל וחיפוס בכעץ והתחילו להדליק ולמה היא נוהגת להדליק ח' אלא שסרתו המזבח ובנאהו וכל ז' הימים הי' מתקנים בכלי שרת ופי' דמיד הי' מתקני' שמן אחר אלא שהי' טרודים להכין ולטהר כלי שרת ולעשות המזבח ולא יכלו ליקח שמן אחר ולכך נעשה נס בפך שמן ונתקיים שמנה ימים ולפיכך נקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח שנסתר ובנאהו והיינו נמי דאמרי' במדרש למה נסמכה פ' בהעלותך לחנוכת נשיאים לפי שהי' לוי מתרעם על שלא זכה להקריב וא"ל הקב"ה שלהם לא הי' אלא יום א' לנשיא ולפי שעה וחנוכה שלך תהי' ח' ימים ולדורות משמע שנים הוא הי' נקרא ע"ש חנוכת המזבח כמו אותן של נשיאים עכ"ל. מבואר דחנוכת המזבח דאותן הימים היינו על שם שנסתר המזבח ששקצהו היונים ונבנה אחר ונתחנך אבל לא על שם חנוכת המזבח שהי' בימי הנשיאים במדבר ואל זה כיון גם מוהר"א מפראג המובא בד"מ סי' תר"ע שכ' דמשה' הם ימי משתה ושמתה משום דהי' חנוכת המזבח וכוונתו לחנוכת המזבח בימי החשמונאים וכ"כ המע"מ וא"ר ול"ק דהא חנוכת הנשיאים במדבר הי' בניסן. ואולם באבודרהם ובא"ר סי' תר"פ מביאי' פסיקתא דמשה' קורין בחנוכה בפ' נשיאים משום דנשלמה מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו וכבר כ' הא"ר דהיינו שנגמר בכ"ה בכסליו אלא שהמתין בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק ואמר הקב"ה עלי לשלם לו לכסליו ושלם לו חנוכת בית חשמונאי וכ"כ הט"ז שם. ועיין רש"י מגילה ס"פ בני העיר בחנוכה בנשיאים דהוי נמי חנוכת המזבח עיי"ש.

והא דאין עושין ט' ימים חנוכה מספק כמו בחג הסכות כ' בש"ג בהגהות מרדכי פ' במה מדליקין והאבודרהם בשם בעל העתים משום שחג הסכות מה"ת החמירו חכמים על ספקו אבל חנוכה מדבריהם הם אמרו לעשות ח' ימים והם אמרו חשבון המולדות ע"כ. אבל בברכי יוסף כ' דבחנוכה לא היו ספיקא מעולם בזמן הבית שהי' השלוחין מגיעין בט"ז ימים לאחרון שבישראל לנהר פרת ולא נסתפקו מעולם אימת חנוכה ולד' לשאר יו"ט עיי"ש. עיין במס' ר"ה י"ח ע"א דעל כסליו הי' השלוחין יוצאין מפני חנוכה.

ועיין במוהרש"א ח' אגדות בפ' במה מדליקין שמביא בשם הרא"ם שהדליקו ע"י פשוטי כלי עץ והמנורה הי' עושין של-עץ כדתני' בפ' כל הצלמים ר' יוסי אומר של עץ לא יעשה כדרך שעשו חשמונאים דאל"כ יקשה כיון שהי' כלם טמאי מתים איך הדליקו המנורה והרי טמאו השמן בהדלקתן ומוהרש"א שם השיג עליו כיון דהי' למנורה בית קבול הרי נטמאה בעשייתה בנגיעה דרק פשוטי כלי עץ אינן מקבלין טומאה ורבי יוסי לא קאמר דהי' של עץ אלא משום דהי' עניים באותה שעה ומיהו כ' ד"ל שהי' מנורה של עץ עשוי' כבר ביד מי שהוא במקום אחר ולא נטמאה שם ועכשיו נטולה ע"י פשוטי כלי עץ ונשאוה למקדש אך עדיין קשה איך נכנס המדליק למקדש בטומאה והב"ה בסי' תר"ע תמה איך נתנו השמן לתוך הבזיכין הלא טמאהו וע"כ העלו המוהרש"א והב"ה דלא הי' כלל טמאי מתים ורק שמן טהור לא הי' להם כדכ' הר"ן שהי' רחוק ד' ימים והם לא הי' בקיאים בעשיית השמן ובוה יתיישב הכל דאותן שלא הי' טמאים עשו מנורה חדשה ונכנסו למקדש ונתנו השמן של הפך לתוך הבזיכין והדליקו הנרות. וגם הפר"ח השיג על הרא"ם דאיך הדליקו בעץ ארוך יותר מקל"ה אמה וכמו שתמהו התוס' בריש חולין גבי טמא במקדשין ומתוך קו' הב"ה איך נתנו לתוך הבזיכין משום דכלי חרס אינו מיטמא מגבו וטמא מת אינו מטמא בהיסט וכמ"ש הרמב"ם פ"ו מטומאת מת וע"כ לא נטמא השמן אלא בהדלקה ולזה תי' הרא"ם דע"י פשוטי כלי עץ הדליקו. ואולם בעיקר קו' הרא"ם תירוץ דשאר שמנים נטמאו ע"י טומאת זיבה או טומאת ע"ז והנהו לא הותרה בצבור אבל טומאת מת הרי דחוי' היא בצבור לגבי הדלקת נרות כמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' תמידין ומוספין ורק ההדלקה דוחה הטומאה אבל לא עשיית השמן משום דהיא רק מכשירי הדלקה עיי"ש בפר"ח דמוכרח לפ"ז לחלק בין עשיית שמן לעשיית המנורה דאל"כ אכתי יקשה איך עשו המנורה אמנם לפי דברי המוהרש"א הנ"ל א"צ לזה ד"ל דהמנורה הי' עשוי' כבר וא"ש. ונס על מ"ש הרא"ם דהדליקו ע"י פשוטי כלי עץ הקשה לדעת הרמב"ם והרמב"ן והרשב"א אסור ע"י קנסא להדליק מנר לנר ובמקדש הי' פתילות אריכות וגם במנורה של עץ אין הלכה כר"י אלא כרבנן וכן תמה השער אפרים בתשו' סי' מ"א על הרא"ם ובי"ח דבע"ז מבואר דלרבנן המנורה של חשמונאים הי' שפודין של ברזל וחיפוס בבעץ דהיינו בדיל כמ"ש רש"י בע"ז שם אבל מנורה של עץ פסולה והקשה ג"כ על המפרש במגילת תענית דר"ל דחיפוס בעץ היינו עץ דאינו כן אלא הוא בעץ דהיינו בדיל עיי"ש ובאר'ר שמאריכין בזה וע"ע בתשו' שער אפרים סי' מ'.

(ב) מעיקר התקנה הוא להדליק נר א' בכל לילה של ח' ימי חנוכה איש וביתו כדאי' בפ' במה מדליקין אבל המהדרין במצות מדליקין נר א' בכל לילה לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין לב"ש פוחתין והולכין כנגד ימים הנכנסין או כנגד פרי החג ולב"ה מוסיפין והולכין כנגד ימים היוצאין או משום דמעלין בקדש ולא מורידין וקיי"ל כב"ה ולשיטת התוס' שם מהדרין מן המהדרין אינם עושים כמהדרין אלא כמו שהי' עיקר התקנה להדליק נר איש וביתו רק שמוסיפי' לב"ה בכל לילה נר א' והטעם דאם

יעשו גם כמהדרין ליכא היכרא לתוספת הנר אבל הרמב"ם ז"ל פ"ג מה' מגילה ותנוכה ה"א כ' כמהדרין מן המהדרין עושין ג"כ כמהדרין ומוסיפין נר לכל או"א בכל לילה ולילה ואעפ"כ כ' שם בהלכה ג' מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שהיה כל אנשי הבית מדליקין נר א' בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה עד שנמצא מדליק בליל ח' שמנה נרות בין שהי' אנשי הבית מרובין בין שהי' אדם א' ע"כ. וזהו כשיטת התוס' וכ"פ המחבר בשו"ע סי' תרע"א ואולם בני אשכנז מוסיפין בכל לילה נר א' לכל או"א מבני הבית וכשיטת הרמב"ם ז"ל וכ"פ רמ"א שם וכן המנהג פשוט וכ' הטו"ז שם ס"ק א' וזהו הדרוש במנהג דבני ספרדים נוהגי' כתוס' ובני אשכנז כהרמב"ם אשר לא מצינו במקום אחר.

מי שאין לו שמן הרבה יתן בא' כשיעור לקיים עיקר התקנה ומהמתיר יחלוק לכלם דאם יחלוק מתחלה לכלם בשוה לא יקיים עיקר התקנה (מג"א שם ס"ק א') ואם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל מוטב שיקיים הוא רק עיקר התקנה וידליק בכל לילה רק נר א' ויתן גם לחבירו (שם) ואם חבירו דר עמו בחדרו אז יעשה הוא כמהדרין מן המהדרין וחבירו לא ידליק כלל ויוצא בנר איש וביתו (מהצית השקל שם) אם יש לו כדי להדליק בכל לילה נר א' א"צ לחזור על הפתחים או למכור כסותו לעשות כמהדרין מן המהדרין (באר היטב שם).

גם נשים הן בכלל התקנה כדאי' בשבת כ"ג ע"א אשה ודאי מדליקה דאריב"ל נשים חייבות בנר הנוכה שאף הן הן באותו הנס. ועיין פרי"ה שהעיר על הרמב"ם שהשמיט זה אמנם מבואר הוא ברמב"ם פ"ג מה' מגילה ותנוכה ה"ד במ"ש שם כל שהי"ב בקריאת המגלה חייב בהדלקת נר הנוכה עיין הה"מ שם וא"ש. וכ' הטו"ז סי' תרע"ה ס"ק ד' ומג"א ס"ק ד' וסי' תרפ"ט ס"ק ה' דאשה מוציאה אפי' איש ולא דמי למגילה דהוי כמו קריאת התורה עי"ש. ומה שעתה אין הנשים מדליקות אף דאנו עושין כמהדרין וכמהדרין מן המהדרין כבר העיר ע"ז תשו' שער אפרים סי' מ"ב ולא נתן טעם ע"ז ובא"ר סי' תרע"א ס"ק ב' כ' דאשתו כגופו ואינה בכלל מהדרין ושכן משמע בתשו' רש"ל סי' פ"ה ובראב"ן. והנה הרש"ל בתשו' שם כ' דדוקא כשאין לה בעל או שאין בעלה בעיר מדלקת והראב"ן סי' ש"מ כ' בזה"ל וכמו שהאשה מדלקת הנר בע"ש וכו' כן אשה מדלקת נר הנוכה אם אין בעלה בבית כדאמר' בפ' ב"מ אשה ודאי מדליקה דאריב"ל וכו' ומיהו כי איכא בעלה איהו קדים דאיהו נמי מחייב עכ"ל. הנה מלשון הראב"ן מוכח דקאי אנר איש וביתו או למהדרין מן המהדרין. למנהג בני ספרד וע"כ אין רא"י מכאן למנהג בני אשכנז וצ"ע.

קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק בפ"ע לדידן דעושין כמנהג בני אשכנז (מחבר סי' תרע"ז ס"ב ורמ"א בהג"ה סי' תרע"ה ס"ג) ולענין אי יכול להוציא אחרים אי' בשבת כ"ג ע"א והשתא דאמרת הדלקה עושה מצוה הדליקה חש"ו לא עשה ולא כלום וכ"פ הרמב"ם פ"ד ממגילה ותנוכה ה"ט והנה בש"ס סתמא נאמר קטן ומשמע דאפי' הגיע לחינוך ואולם הר"ן כ' בשם העיסור דאם הגיע לחינוך מוציא והכל תלוי במנהג כדאמר בירושלמי

דמגילה מכאן ואילך התקינו שיהו קטנים קורין לרבים ע"כ אבל הטור סתם דבריו ומשמע דבכל קטן אינו מוציא. והמחבר סי' תרע"ה ס"ג מביא ב' הדיעות ופסק כדרכו כדעה הראשונה דלא כעיסור (עיין מג"א סי' תרפ"ט ס"ק ד' ומחצית השקל שם) וכן פסקו האחרונים.

סומא אם יכול להשתתף בפריטי מוטב ואם יש לו אשה היא מדלקת עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד מדליק ע"י סיוע אחר דחייב בכל המצות ול"ד לנר הבלדה דבעי שאותו לאורו משא"כ כאן דאיכא פרסומי ניסא לאחרים (תשו' רש"ל סי' ע"ז מובא בקצרה במג"א ס"ק ד') עבדים שאינם משוחררים פטורים (פר"ח סי' תרע"ה) וחציו עבד וחציו בן חורין ידליקו לו אחרים ואפשר שהוא עצמו מדליק ול"ד למקרא מגילה (פר"ח שם) טומטום ואנדרוגינוס חייבים ומדליקין לאחרים אע"פ שאינם מינם (פר"ח שם).

אכסנאי חייב בנר חנוכה כדאמר רב ששת במס' שבת כ"ג ע"א ואמר ר"ז שם מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא בתרדנסיבי אתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדלקי עלי בגו ביתאי וכ' הרי"ף והרא"ש וה"מ לאשתתופי בפריטי היכא דלא פתח בבא לנפשי' אבל אי פתח בבא לנפשי' מחייב לאדלוקי משום חשדא ע"כ וכ"פ בטוש"ע סי' תרע"ז ועי' מג"א שם דאפי' ברוח א' בפתח בבא לנפשי' חייב לאדלוקי כיון דהם של שני בני אדם וכיון דהוי משום חשדא א"צ לברך כמו בב' פתחים של אדם א' מב' רוחות אך יש לחלק (מג"א שם ועיין במחצית השקל שם) ואכסנאי שהוא נשוי אם רצה להדליק ולברך משום הידור דעת התה"ד ומוהר"ל דרשאי והב"י חולק עליהם דאין לברך ברכה שא"צ ורמ"א בד"מ כ' דהמנהג כתה"ד ומוהר"ל ורש"ל בתשו' מחלק דאם יודע בודאי שהיא מדלקת עליו אין לו להדליק אם לא שהוא בבית יחידי דאז ידליק בלא ברכה ואם אינו יודע שאשתו מדלקת עליו יכול להדליק ולברך והיכא שלא ידע שהיא מדלקת עליו ובא באותו לילה צריך לחזור ולהדליק ולברך שכבר חל עליו חובת חכמים אבל באם אינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו שמדלקת עליו בביתו לאו כל כמיני' לברך. והטו"ז ס"ק א' מסכים עם התה"ד וכ' דכבר ראינו נוהגים בכל מי שהולך בחנוכה חוץ לביתו ליקח נר חנוכה עמו להדליק במקום אשר יהי' שם אע"פ שמדליקין עליו בביתו וטפי עדיף לעשות הברכה בעצמו ועיין מג"א ס"ק ב' שכ' על דברי מוהרש"ל באם לא ידע ובא לביתו דאין דבריו מוכרחים ובס"ק ט' פסק כתה"ד ופר"ח חולק דאינו רשאי לברך ועכשיו המנהג כתה"ד וטו"ז ומג"א.

בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה פסק הרא"ש בתשו' מובא בטור סי' תרע"ז דצריך להדליק כיון שיש לו בית מיוחד לשינה ורואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא שאין יודעין שאוכל במקום אחר ואפי' לדירן שמדליקין בפנים ומסתמא בני החצר יודעין שאוכל במקום אחר אפ"ה איכא חשדא כשהשכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק. אבל הרשב"א בתשו' מובא בב"י שם פסק דא"צ להדליק במקום ששוכב אלא רק במקום שאוכל ושם די במשתתף בפריטי כדין אכסנאי. וכ' הרמ"א בד"מ שם דלדירן שאנו מדליקין בפנים ממש בבית

החורף כמבואר לקמן אפשר לומר דגם הרא"ש מודה להרשב"א דלא צריך להדליק במקום ששוכב כי אין כאן חשדא ובהג"ה בשו"ע שם כ' דכן נהגו וכ' המג"א בשם הבי"ח דוקא באוכל בקביעות אבל באוכל באקראי אצל חבירו צריך להדליק בביתו או אשתו מדלקת עליו ומצוה בו יותר מבשלוחו וכן דעת הטו"ז שם עיי"שה. בחורים הסמוכי' על שלחן בעה"ב הם בכלל בני ביתו ואינן צריכין להדליק מדינא אלא אם רוצין להיות מן המהדרין אבל אם אוכלין בפ"ע צריכי' להשתתף בפריטי (מג"א רס"י תרע"ז בשם רש"ל) כל מקום שמשתתף עם בעה"ב צריך בעה"ב להוסיף שמן בשבילו לדעת הבי"ח די בתוספת מעט שמן וא"צ להוסיף כפי שיעור שנתן האורה והטעם דצריך להוסיף מעט שמן הוא משום חשדא שיאמרו זה לא נשתתף אבל הא"ר חולק עליו דמה היכר יש בתוספות מעט אלא הטעם דאם לא יוסיף לא נתן הבעה"ב מממונו כדי שיעורא וע"כ חייב להוסיף ככל מה שהשתתף. ואם בעה"ב מקנה לו חלקו במתנה דיו (מג"א שם בשם תשו' רשב"א).

(ג) מעיקר התקנה הי' להדליק על פתח הבית מבחוץ לפרסם הנס כדא"י בפס' שבת כ"א ע"ב ת"ר נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ ופירש"י משום פרסומי ניסא ולא ברה"ר אלא בחצירו שבתיהן הי' פתוחין להצר אבל התוס' שם ד"ה מצוה חולקין עליו ומפרשים דמיירי בליכא חצר אלא הבית עומד סמוך לרה"ר אבל אם יש חצר לפני הבית מצוה להניחו על פתח החצר. ודעת הטוש"ע בס"י תרע"א ס"ה כדעת התוס'. ואם הי' דר בעלוי' שאין לו מקום בחצירו להניח שם לדעת רש"י ולדעת התוס' שאין לו פתח פתוח לרה"ר כמ"ש הבי"י שם א"י בגמרא דמניחה בחלון הסמוכה לרה"ר ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו ופירש"י ז"ל שהי' להם לפרסום חוק ביום אידם שלא להבעיר נר אלא בבית ע"ז שלהם וע"כ מניחו על שלחנו דאין רגילות כ"כ לחפש בבתים כמ"ש התוס' שם ד"ה ובשעת ועיין בתוס' מס' שבת מ"ה ע"א ד"ה מקמי דמפרשים בשם ר"י דשעת הסכנה היינו שגזרו שלא להדליק נר חנוכה עיי"ש ברש"י ד"ה מקמי חברי ובכ"ה ס"י תרע"א הוכיח כדברי ר"י וכ"כ המחבר בשו"ע שם עיין טו"ז ס"ק ג'. ומקום הנחת הנרות בפתח הוא בטפח הסמוכה לפתח כדאמר רבה בשבת כ"ב ע"א נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח ופירש"י שאם יניחנה להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם. ופ"י ג' אמוראי שם אי מימין או משמאל ומסיק הש"ס והלכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוה מימין. ואם אין מזוה בפתחו כ' הטור ס"י תרע"א בשם אבי העזרי דמניחו בימין. ואם מניחה בדרת עצמה כ' הטור שם בשם סמ"ק דיניחנה מחציו של כניסה לצד שמאל והאריכו בפ"י דבריו הבי"י והכ"ה וטו"ז שם עיין בדבריהם ובתשו' חות יאיר ס"י רכ"ו. וכל זה הי' בזמן הש"ס אבל אח"כ כ' הכלבו ועכשיו בגלות שאין אנו יכולים לקיים המצוה בשלימות מניחה על פתח ביתו מבפנים ואפי' על שלחנו ודיו. וע"כ בימי רבותינו בעלי התוס' ז"ל ובזמן הרא"ש והטור לא הדליקו על פתח הבית מבחוץ אלא מבפנים אבל עכ"פ עדיין הי' מדליקין על פתח הבית כמבואר בתוס' כ"א ע"ב ד"ה דאי לא ובשאר קמאי ובטור בכמה מקומות. ואח"כ ברבות הימים אשר נתפורנו בין האומות

נשתנה הדבר ומדליקין בפנים ממש בבית החורף כמ"ש רמ"א בס"י תרע"א
ס"ז דבזה"ז שכלנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רה"ר כלל אין לחוש כ"כ
אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח ומ"מ המנהג להדליק בטפח הסמוך
לפתח כמו ביטיהם ואין לשנות אא"כ רבים בני הבית שעדיף יותר להדליק
כל א' במקום מיוחד מלערב הנרות ומ"מ יזהר שלא להדליק במקום שמדליקין
הנרות כל השנה למען יהי' היכר וכ' הא"ר דאם יש לו חלון סמוך לרה"ר
יניחנו בחלון וכן מנהגינו עתה.

ואי' בגמרא שבת כ"א ע"ב דממה דאר"י בנר חנוכה פטור אמר רבינא
משמ"י דרבא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה דאי ס"ד
למעלה מי' לימא ל"י ה"י לך להניחה למעלה מגמל ורוכבו ודחי הש"ס ודלמא
אי מטרחה ל"י טובא אתי לאמנועי ממצוה ע"כ וכ' הרא"ש אע"ג דדחו ל"י
אפי"ה מצוה להניחה בתוך י' כדאמר רבינא משמ"י דרבא וגם איכא פרוסום
הנס טפי כשהוא למטה דדבר העשוי לאור אין דרך להניח כ"כ למטה וכ"כ
הר"ן בשם ר"ח והרשב"א והר"ר יונה ז"ל והר"ף והרמב"ם השמיטתו להא
דבינא משמע דלא פסקו כותי' אבל בשוש"ע פסקו כרבינא משמ"י דרבא
דמצוה למטה מי' והיינו למעלה מג' כמ"ש הטור בשם הר"ם מרוטנבערג
דלמטה מג' הוי כארעא סמיכתא ואין היכר דהודלק למצוה, ובב"י בשם
המרדכי כ' דעכשוי' דמדליקין בפנים נראה דאין קפידא להניחם למעלה מי'
כיון דבלא"ה אין היכר כי אם לבני ביתו והם יודעי' שהודלק למצוה אבל מלשון
הטור משמע דלא שני ל"י בין הדליק בפנים להדליק בחוץ וכן נהגו לעשות
המדקדקים ועיין ב"ח. ובמג"א ס"ק ו' כ' דאם דר בעל"י מניחה בחלון אפי'
למעלה מי' ועיין מחצית השקל שם. והנהגה הא דלמטה מי' הוא רק למצוה
אבל אם הניחה למעלה מי' לכ"ע יצא ודוקא בתוך כ' אמות אבל למעלה
מכ' אי' בשבת שם דפסולה כסוכה וכמבוי ופירש"י ז"ל דלא שלטה בה עינא
ולכא פרוסומי ניסא וכ"כ כל הפוסקים. ועכשוי' שמדליקין בפנים כ' הטור
בשם רבינו יואל הלוי דאפי' למעלה מכ' כשרה והטור חלק עליו ועיין בב"י
בשם מוהרי"א וב"ח וטו"ז שם שהאריכו בזה ובשו"ע פסוק כהטור דלא יצא
אפי' במדליק בפנים ועיין תוס' סוכה ב' ע"ב ד"ה וכיון ובר"ן שם.

הצר שיש לו שני פתחים מב' רוחות אמר ר"ה בשבחה כ"ג ע"א דצריך
ב' נרות משום חשדא דבני מתא דיאמרו כי היכא דבהאי פתחא לא אדליק
בהך נמי לא אדליק אבל מרוח אחת א"צ. ומפרש רש"י ז"ל לפי שיטתו דהיינו
בית שיש לו ב' פתחים פתוחים לחצר והתוס' כ"א ע"ב ד"ה מצוה מפרשי'
לפי שיטתם חצר ממש שיש לו ב' פתחים לרה"ר ופסקו כן הר"ף והרא"ש
והרמב"ם ועיין ב"י מה שתמה מהא דברכות דאסור לעבור אחורי ביהכ"נ
בשעה שהצבור מתפללי' דבאית ל"י פתחא אחריתי ליכא חשדא ומה שתי'
ע"ז ובב"ח וטו"ז ומג"א ופרי"ח שם שתי' תירוצים אחרים.

ובזמן שמדליקין בפנים כ' הטור סי' תרע"א בשם בעה"ת דאפי' בב'
רוחות די לו באחד דאין הכירא אלא לבני הבית והם יודעי' שב' הפתחים
של איש א' הם והטור כ' ונראה שאין להקל ואף לדין איכא חשש כיון
דמדליקין בפתח הבית בפנים העוברים רואים שלא הדליק ואיכא חשד וכ'

הד"מ דזהו לפי מה שהי' מדליקין בזמן הטור אבל בזה"ו שמדליקין בפנים ממש דהיינו בבית החורף א"צ להדליק וכן המנהג וכ"פ בשו"ע שם. ועיין בר"ן דאף אי חייב להדליק ב' נרות אפ"ה אין מברך רק בא' ועל הב' אינו מברך כיון דלא מדליק רק משום חשדא ועיין בפר"ח ליו"ד סי' י"ג ס"ק ה' גבי ברכה על השחיטה דבן פקועה שהפריס ע"ג קרקע.

(ד) בענין זמן ההדלקה מפרש הש"ס במס' שבת כ"א ע"ב לשינויא קמא הא דתני' במס' סופרים מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק דהיינו דאי לא אדליק מדליק ופי' התוס' שם והרמב"ם פ"ד ממגילה וחנוכה דלעכובא קאמר דמכאן ואילך עבר הזמן ולא ידליק עוד אלא דלהתוס' בשם הר"י פורת כיון דאיכא בש"ס שנוי' אחרינא דהיינו דמשני א"נ לשיעורא ע"כ אם איהר ידליק מספק דלמא אין הלכה כשינוי' קמא אבל לכתחלה יש לזהר ולהדליק בלילה מיד שלא יאחר יותר מדאי ואולם להרמב"ם הני תרי שינוי' שבש"ס תרוייהו איתנהו להלכה וע"כ פסק שכת' או הזיר ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק וכמה הוא זמן זה חצי שעה או יתר עבר זמן זה אינו מדליק ע"כ. אמנם הה"מ מביא שם בשם י"א דהא דמשני הש"ס דאי לא אדליק מדליק היינו לכתחלה אבל לא לעכובא וע"כ אי לא אדליק בתוך שיעור זה מדליק כל הלילה דהא תנן במגילה כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה אלא שלא עשה המצוה כתיקונה ובתוך זמן זה עשה המצוה כתקונה וכ' ע"ז הה"מ דלשון הש"ס קשה דהול"ל לאדלוקי עיי"ש. וכ' התוס' והרא"ש והטור סי' תרע"ב דלדידן דמדליקין בפנים אין לחוש מתי ידליק דאין לנו הכירא כי אם לבני הבית ומביא הטור בשם ס"ה דמ"מ נכון להדליק בעוד בני הבית נעורים וכ' ע"ז הטור דאף לדידן שמדליקין בפנים כיון שמדליקין בפתח הבית יש הכירא לעוברים ושבים וע"כ צריך לדקדק בשיעור שנתנו ז"ל והמחבר בשו"ע שם פסק דאם לא הדליק ידליק כל הלילה. אבל הרמ"א בד"מ ובהג"ה שם כ' דלדידן דמדליקין בפנים ממש אין לחוש ומי"מ טוב לזהר גם בזה"ו וכן אנו נוהגין. ועיין מג"א ס"ק ו' בשם רש"ל דאחר חצות אין לברך ובהג"מ כ' כ"ז שבני הבית נעורים אפי' עד עמוד השחר וכ' המג"א אין להורות אבל אם הם ישנים אין לברך. ידליק כשהיא לילה ובני ביתו מקובצים יחד (מג"א שם ס"ק ה') וטוב להדליק קודם אכילה ורש"ל אוסר אפי' ללמוד משהגיע זמנה ואפי' התחיל פוסק (שם) ואם לא התפלל עדיין מעריב והגיע זמן ההדלקה לדעת המג"א שם מדליק קודם דא"צ זמן כל כך וליכא למיחש שמא ישכח מעריב אבל שב יעקב בתשו' סי' כ"ב ושבות יעקב ח"ב סי' מ' חולקין עליו דמעריב דתדיר קודם לנר חנוכה עיי"ש. והנה כל זה הוא לענין סוף הזמן של הדלקה אבל לענין תחלת זמן ההדלקה לדעת הרמב"ם קודם שקיעת החמה אינו רשאי להדליק וכ"פ בה"ג אבל הר"ן כ' מצותה משתשקע החמה לאו למיטרא שלא יהא רשאי להדליק קודם אלא עיקר מצותה קאמר ואם רצה להקדים יקדים ומשתשקע החמה היינו מסוף שקיעה דהיינו צאת הכוכבים דבתחלת השקיעה עדיין יום הוא כמ"ש התוס' בפ' במה מדליקין. ובמס' סופרים מובא במג"א אי' דאם הדליקו ביום אין מברכין עליו אבל בכ"י שם מביא בשם

מהרי"א והוא ג"כ בשו"ע בשם י"א דאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה דלא חמיר מהבדלה דאמרי' דצלי של מוצאי בשבת ובלבד שיתן שמן כשיעור עד שתכלה רגל מן השוק ואז יכול לברך כמ"ש הפר"ח ומחצית השקל שם.

ואם עבר כל הלילה ולא הדליק לא ידליק ביום המחרת וגם אין לזה תשלומין בלילות האחרות אבל עכ"פ ידליק בלילות האחרות הנרות השייכות לאותן הלילות וליד לספירת העומר דבעי תמימות אבל כאן כל הדא וחדא מצוה באפי נפשי' כן העלה הב"י שם מדברי המרדכי וכ"פ הטור שם.

בע"ש לדעת בה"ג מדליקין של חנוכה ואח"כ של שבת משום דאם ידליק של שבת קבל שבת עליו ואסור בהדלקת נר חנוכה אבל תוס' והרמב"ן חולקין עליו דאין קבלת שבת תלויה בהדלקה ותדיר קודם וע"כ של שבת קודם לשל חנוכה ושעם מחלוקתם מבואר בר"ן פ' במה מדליקין ובשאר קטאי ז"ל עיין בדבריהם ובב"י סי' רס"ג. והטור בס"י רס"ג וסי' תרע"ט מביא ב' הדעות והמחבר בס"י תרע"ט פסק כה"ג דנר חנוכה תחלה וכן אנו עושין להדליק תחלה של חנוכה ואח"כ של שבת. ועיין ברמ"א בשם תה"ד דאע"פ שמדליקין בעוד היום גדול אפ"ה מברכין משום דא"א בע"א והוי הכשר מצוה וכ' המג"א ס"ק ב' דוקא לאחר פלג המנחה ולדעת הח"מ א"צ ליתן שמן אלא כשיעור שידליק עד אחר סוף השקיעה עכ"פ אבל המחצית השקל חולק עליו וס"ל דצריך לתת שמן כדי שידליק אחר סוף השקיעה כשיעור חצי שעה עיי"ש. ואשה שכבר הדליקה נר שבת ועדיין לא הדליק נר חנוכה כ' המג"א ס"ק א' דלדידן שמנהג פשוט שאשה המדלקת נר שבת מקבלת בזה שבת עליו ואסורה במלאכה ורק אחרי' בני הבית מותרו' ע"כ היא לא תדליק נר חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק אבל באיש המדליק נר של שבת דליכא מנהגא בזה כמ"ש המג"א סי' רס"ג ס"ק ח"י מודה להלבוש דאם הדליק נר של שבת ולא קבל שבת במחשבתו יכול להדליק נר חנוכה הוא בעצמו אבל הטור"ן ס"ק א' פוסק דאפי' באיש אסור לו להדליק אלא יתן לאחר מבני ביתו להדליק וחולק אלבוש עיי"ש. ועיין תשו' שבות יעקב. ובמוצאי שבת דעת התה"ד סי' ס' דמדליקין בבניהכ"נ נר חנוכה קודם הבדלה משום אפוקי יומא מאחרי' ואבודרהם כ' שיש שמדליקין אחר ההבדלה על הכוס ואח"כ יאמר יפתח ד' אלקיך לך וגו' וכ' הב"י סי' תרפ"א דהרבה פוסקים פסקו כהה"ד וכן נוהגו' וכ"פ בשו"ע שם וכ' הרמ"א דכ"ש בביתו דמדליק ואח"כ מבדיל דהא כבר שמע ההבדלה על הכוס בביתכ"נ אבל הטור"ן מאריך בזה ופסק להבדיל קודם וכ"פ הפר"ח והא"ר פסק כהה"ד ועיין במג"א בשם המ"צ להדליק קודם ויתן לך. ואם שכח לומר אתה חוננתנו יבדיל ואח"כ ידליק אבל בצבור לא יעשה כן אלא יאמר המבדיל וידליק ואח"כ יבדיל על הכוס עיי"ש.

(ה) ולענין כמה שיעור השמן שצריך שיתן לתוך הנר אי' בגמ' שבת שם שינויו אחרינא על הא דתני' במס' סופרים מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק א"נ לשיעורא ופירשי' ז"ל שיהא בה שמן כשיעור הזה ולפי' צריך שיתן שמן כדי שידליק חצי שעה כמ"ש הר"ף והרא"ש

ולפי דברי התוס' המובאים בס"ק שלפני זה דהני תרי שינוי' בש"ס פליגי צריך שיתן בה שמן כשיעור הזה מספק דלמא שינוי' בתרא עיקר ולהרמב"ם דס"ל דל"פ ותרוייהו איתנהו בודאי צריך שמן כשיעור הזה וכ"פ בפ"ד ממגילה וחנוכה. אמנם הראב"ה כ' שמצא בשם ר"ת דאולי' בתרוייהו לקולא בשיעורא ובלא אדליק והגמ"י כ' בשם ר"י דנהגו העולם כל"ק דלא בעי שיעורא וכ' הב"ה דדעת רוב הפוסקים דבעי' שיעורא ואף ר"י לא אמר להלכה אלא לתת מעם למנהג העולם אבל מדינא צריך שיעור והכי נקמי' עיי"ש. וכ"פ הטוש"ע ס"י תרע"ב ס"ב ועיין מג"א שם ס"ק ב' דאם הדליק זמן מה אחר שקיעת החמה משמע מהמחבר דא"צ ליתן שמן כ"כ רק עד כדי שתכלה רגל מן השוק אבל באגודה כ' דבמיימני משמע שיהי' דולק יותר ממול עיין מחצית השקל שם. ועכשיו שמדליקין בפנים כ' הד"מ שם בשם קובץ א' דאין שיעור לנרות אבל הוא ז"ל פסק דגם בזמנינו צריך ליתן כשיעור הזה רק דאין מצוה בנרות ארוכות דלא שייך בזה הדור מצוה דהא מותר להשתמש בהן לאחר שדלקו כשיעור ול"ד לנרות חנוכה של ביהכ"נ. והמג"א ס"ק ג' מחלק בין נר של שמן דליכא הדור מצוה ובין נר של שעה דהם נאים יותר כשהם ארוכים כמו בנרות ויה"כ וכיוצא בזה. ושיעור שמן על חצי שעה למד השי"ג והכלבו משיעור שמן שבמקדש דאמרי' חצי לוג למנורה לילולי טבת הארוכים והוא לפ"ז שמינית ביצה דלוג הוא ו' בצים וא"כ ל"ב שעות שיעור השמן חצי לוג דהוא ג' בצים וא"כ שמינית ביצה לחצי שעה והמג"א כ' דהכל לפי עובי הפתילה.

בתוך זמן זה איכא פלוגתא דאמוראים בשבת כ"א אי מותר להשתמש לאורה ופסקו כל הפוסקים כרב ור"י דאסור להשתמש לאורה. ויש בזה ג' טעמים הרשב"א והר"ן שם כ' דכיון שע"י הנס שנעשה במנורה תקנה עשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל ועוד כיון דלמצוה הדליקה איכא משום ביזוי מצוה וטעם שלישי מבואר בפוסקים דליכא היכרא דיאמרו דלצורכו הדליקה. ולדעת הרמב"ן והרשב"א והר"ן ושאר קמאי ז"ל אפי' תשמיש של מצוה ושל קדושה אסור להשתמש בהן אף דמדליקין משרגא לשרגא משום דלא שייך בזה ביזוי מצוה זהו דוקא כהא משום דתרוייהו חדא מצוה היא כלומר מצות חנוכה ומין במינו לא בטיל משא"כ בשאר מצות נראות כמבטלות זא"ז ואיכא ביזוי ואף רב אסידאמר אסור להרצות מעות נגד נר חנוכה אסור אף תשמיש של מצוה ולא בא אלא להוסיף דאפי' תשמיש קל כריצוי מעות אסור עיי"ש ברשב"א ור"ן. והנה הר"ן קרא לריצוי מעות תשמיש קל והרשב"א כ' אפי' תשמיש כל דהו שאינו נראה כנהנה כריצוי מעות כנגד נר חנוכה כלומר אפי' מרחוק כנגדה שאינה נראה כנהנה אסור. ואולם הרא"ש כ' בזה"ל ואע"ג דאפסיק לעיל דכל תשמיש אסור לאורה צריכין לההוא דהרצאות מעות דהא דאמרי' לעיל דאסור להשתמש לאורה היינו דוקא תשמיש קבוע דהרואה אומר לשם תשמיש זה הדליקה ולא לשם מצוה אבל תשמיש עראי לזה לא הדליקה ואשמעי' ר"א דאף תשמיש עראי של גנאי כגון הרצאת מעות אסור לפי שידיו סמוכות לנר לעיין בהם יפה וכן משמע לישנא דקאמר כנגד נר חנוכה ולא קאמר אסור להרצות מעות לאורה עכ"ל. מדבריו משמע

דדוקא תשמיש עראי של גנאי אסור אבל תשמיש עראי שאינה של גנאי
 מותר וגם משמע דאם א"צ לקרב ידיו אל הנר לעיין יפה לא מיקרי תשמיש
 של גנאי וחולק אהרשב"א וכן הבין הב"י סי' תרע"ג את דברי הרא"ש ותמה
 על הטור על שלא הביא דבריו וכי' סתם ל"ש תשמיש של קדושה כגון ללמוד
 ול"ש שאר תשמיש ואפי' תשמיש עראי בעלמא כגון לעיין מעות לאורה ועיין
 בטו"ז שמגיה בדברי הרא"ש ובמקום תשמיש עראי של גנאי צ"ל תשמיש
 עראי שאינה של גנאי עיי"ש.ה. ולכל הפוסקים הללו אסור אפי' תשמיש של
 מצוה אמנם הבעל המאור חולק עליהם וס"ל דרב אסי פליג וס"ל דדוקא
 תשמיש שאינה של מצוה אסור אבל תשמיש דמצוה דליכא ביזוי מצוה מותר
 ופסק כר"א וכן דעת בעל העיטור ומובא בטור והרמב"ן במלחמות שם דוחה
 דברי הבעה"מ עיי"ש. והר"ף והרמב"ם פסקו לאסור כל תשמיש ואפי' דמצוה
 והמחבר בשו"ע מביא ב' הדעות ופסק כדעה הראשונה כדרכו בכ"ז וכ"פ
 רש"ל דכל תשמיש אסור. ובשעת הסכנה דמניחה על שלחנו אמר רבא דצריך
 נר אחר להשתמש לאורה אם לא דאיכא מדורה והוא אינו אדם חשוב וכי'
 המג"א סי' תרע"א ס"ק ה' דמזה יצא המנהג של השמש. ורי"ו וטור כ'
 דמוסיפין נר א' שאם ישתמש יהי' השמש לאור אותו הנר וצריך להניח הנר
 הנוסף בפ"ע שאל"כ יאמרו על כלן לצרכו הדליקין ואפי' במדליק במקום שאין
 דרך להדליק כ' הב"י דמדליקין נר אחר מובדל משאר נרות מפני שאין הכל
 בקיאיין לחלק בין מקום שרגיל להדליק שם נר למקום שאינו רגיל ועכשיו
 אין אנו מוסיפין נר אלא מניח אצלן השמש הוא הנר אשר מדליק בו הנרות
 וע"כ נוהגין לעשותו יותר ארוך משאר הנרות שאם בא להשתמש ישתמש
 בשמש וכי' הרמ"א דזה עדיף מפי דמוכה בהדי' שאינו ממנין הנרות וכן אנו
 נוהגים. ואף דע"י הרבה נרות יש אור גדול אפי"ה מותר כיון דאין האיסור
 אלא משום היכר או משום ביזוי מצוה וזה לא שייך כאן (טו"ז ס"ק ח')
 ומעמידין השמש למעלה מהנרות כדי שאם ישתמש ישתמש לאורו ונתן
 מוהרי"ל סי' לזה שרפים עומדי' ממעל לו. אם רבים המדליקים צריך להניח
 שמש אצל כל או"א אפי' אם יש נר על השלחן (מג"א ס"ק ה' בשם תשו'
 רמ"א) אם נתערב נר הנוכה בשאר נרות או בשמשים פסק התה"ד סי' ק"ג
 ורמ"א סי' תרע"ג דאע"ג דנמכרים במשקל כיון דלמצוה הוי דבר שבמנין לא
 בטיל אפי' באלף ואסור להדליק חד חד אלא ידליק כל כך מן התערובות
 שבודאי נר של היתר דולק עם האיסור ובטו"ז ס"ק ו' חולק עליו דזה לא
 מקרי דבר שבמנין דלא אזלי' בתר השתא אלא בתר מה שיהי' אחר הביטול
 ורק מטעם קבוע יש מקום לאסור וע"כ אם הווי הנר הנוכה ממקום קביעתו
 ונתערב במקום אחר בין השמשים חד בתרי בטל ועיין בתשו' פנים מאירות
 סי' צ"ה מה שתמה על הטו"ז וגם מוהרש"ל חולק אתה"ד וע"ע טו"ז שם ס"ק
 ז' דבנרות כבוי' אפי' התה"ד מודה ותמה על הרמ"א וע"ע במג"א ס"ק י"א
 ובשאר אחרונים ז"ל,

ואף דאסור להשתמש לאורה אפי"ה מדליקין מנר לנר ולית בי' משום
 ביזוי מצוה משום דהוא אותה מצוה עצמה דקיי"ל כשמואל דאמר בפ' במה
 מדליקין דמדליקין מנר לנר ולדעת הר"ף והרמב"ן והרא"ש דוקא

מנר לנר בלי אמצעי אבל ע"י קינסא אסור אבל הבעה"ת והר"ן כ' דאפי' ע"י קינסא שרי וטעם מהלוקתם תלוי בפשט הגמרא במאי דקאמרי' מאי הוי עלה עיי"ש. והרמב"ם כ' סתם ומדליקין מנר חנוכה לנר חנוכה וכ' עליו הראב"ד וע"י קינסא והטוש"ע כ"י תרע"ד פסקו כהר"ף ורמב"ם.

ועיין בתוס' ד"ה הדלקה דכ' ומ"מ כיון שנוהגין העולם להחמיר אין לשנות המנהג וכ"כ המרדכי והגמ"י דנהגו להחמיר והטעם דעיקר המצוה נר איש וביתו והאחרים הם רק להדור מצוה. וע"כ כ' הרמ"א בהג"ה דנהגו בנר חנוכה שלא להדליק מנר לנר דעיקר המצוה אינו אלא נר א' והשאר אינן למצוה כ"כ לכן אין להדליקין זה מזה. וכן אם כבה א' מהנרות אין להדליקה מאחרים דאין בהדלקה זו מצוה דככתה אין זקוק לה וכן אם כבה השמש אסור להדליק מהנדלקים ומיהו כ"ז רק כל זמן שדולקין למצותן דהיינו בתוך השיעור אבל אחר שעבר זמן המצוה דמותרין בהנאה כ"ש שמותר להדליק מהן (כ"ז מבואר בד"מ ובהג"ה שם). והנה בהא דמשני הש"ס א"נ לשיעורא פי' הר"ף והרמב"ם עוד פי' אחר והוא לשיעורא אם אחר שהדליק כשיעור הזה רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו ע"כ והרא"ש מביא ג"כ פי' הוה בש"ס ומשמע דפסק כן וכ"פ הטוש"ע ס' תרע"ב.

ואולם הרא"ש ואחריו נמשך הטור בנו בס' תרע"ז מביאים דברי השאלות והוא ג"כ במדרש תנחומא הנותר מן השמן והפתילות בליל הראשון מוסיף עליו והולך בליל שני וכן בכל הלילות והנותר בליל ח' עושה לו מדורה בפ"ע ושורפו. ואם נתערב ממנו בשמן אחר ואין ס' לבטלו כ' הר"ם מרוטנבורג דאסור להוסיף עליו ולבטלו ול"ד לעצים שנשרו מן הדקל ביו"ט משום דהכא נהנה בשעת הביעור וגם לשנה הבאה אסור לשהותו משום דבזמן מרובה של י"ב חדשים היישי' לתקלה ואפי' אם נתנו בכלי מאוס הלכך אין לו תקנה וכ"פ הש"ע ס' תרע"ז רק בהא דאסור להוסיף כ' המחבר בשם יש מי שאומר משום דביו"ד ס' צ"ט יש מתירין להוסיף באיסור דרבנן והוא דעת הרשב"א וכבר תמהו הטו"ז ביו"ד שם וכאן באו"ח והשי"ך שם דדברי הש"ע סותרים זא"ז דביו"ד פוסק כרשב"א וכאן מביא הי"ש מי שאומר עיי"ש ובמג"א כאן כ' דאפשר דהכא חמיר טפי משום דהוי דשול"מ עיין מחצית השקל שם. והנה עכ"פ מן השאלות הוה מוכח דשמן של נר חנוכה אף לאחר שכבה הנר אסור ולפי' הר"ף בהא דמשני הש"ס א"נ לשיעורא הרי מותר להשתמש אחר השיעור הוה וכבר הקשה המרדכי ריש פ' במה מדליקין כן ות"י בשם מוה"רם וז"ל דהתם מיירי דלא נתן בו אלא כשיעור עכ"ל. ירצה דהשאלות מיירי בככתה תוך זמן מצותה או אסור דהוקצה למצותה ול"ד לעצי סוכה דמותרין לאחר החג כמ"ש הר"ן דסוכה אינו מקצה אלא לימי החג לפי שעשוי' להשאר אחר החג ולא מקצה להו למצותו לגמרי משא"כ שמן ופתילה דעשוי' להתבער לגמרי כי יהיב להו בנר מקצה להו לגמרי דאינו יושב ומצפה מתי תכבה נרו וע"כ דמי לעצי סוכה ונויה בתוך ימי החג וגם ל"ד לנר של שבת דעשוי' כלה למצותה ואפ"ה נהנין ממנו לאחר השבת דהתם גם בשעה שדולק למצותה נהנין ממנו משא"כ בנר חנוכה ועיין בתוס' מס' שבת מ"ד ע"א ד"ה שבת אבל הא דלשיעורא לפי' הר"ף

מיירי לאחר שכבר דלק כשיעור אז מותר וא"ש. ובב"י סי' תרע"ז מביא בשם מוהרי"א לחלק דאם נתן השמן בנר ולא הקצהו אלא לשיעור זמן הדלקה יכול את"כ להסתפק ממנו אם ירצה אבל אם נתן השמן בנר בסתם אז הוקצה למצות נר חנוכה ואסור. והב"י שם מסכים עם מוהר"ם במרדכי. ומעתה לדברי כולם אם כבתה בתוך השיעור אסור להסתפק ממנו ורק אם נתן בו שמן יותר מכשיעור למוהר"ם מותר ליהנות אחר זמן מצותה אפי' בלא התנה ולמוהרי"א דוקא בהתנה. אמנם הר"ן ב' על דברי הר"ף א"נ לשיעורא וז"ל ונראה מדבריו שאם כבתה שמותר להסתפק מן השמן וכ"ש הוא וכו' אבל יש מן הגאונים ז"ל כ' דאם כבתה ונשאר שמן ביום ראשון וכו' עכ"ד. משמע דס"ל דלהר"ף מותר אפי' בכבתה בתוך זמן מצותה וחולק. אשאלתות ועיין בטו"ז סי' תרע"ב שדחה דברי מוהרי"א והסכים עם מוהר"ם במרדכי וכן הסכימו רש"ל ומג"א סי' תרע"ז ס"ק י' אבל הבי"ח פסק כמוהרי"א ולכן ב' המג"א דטוב להתנות לכתחלה שלא יאסור אלא כשיעור. ואם נתן שמן כשיעור ודלק יותר מחצי שעה מסופק הש"ג אם מותר להסתפק עיי"ש. ובדינו של הר"ף דשרי לכבותה או להשתמש לאורה אחר שדלק כשיעור פסק בתשו' רש"ל דלהשתמש אסור מפני הרואים שלא ידעו לחלק אבל לכבותה מותר והב"ח אסור גם לכבותה עיי"ש והמנהג כמותו שלא לכבותן ושלא להשתמש בהן.

(ו) מסקי' בש"ס פ' במה מדליקין דהדלקה עושה מצוה ולא הנחה וע"כ הדליקה חש"ו לא עשה ולא כלום ועששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כלו אע"פ שהדליקה בע"ש למצות חנוכה צריך למוצאי שבת לכבותה ולהדליקה אבל א"צ להגביה ולהניחה דאפי' היתה מונחת במקומה שלא לשם חנוכה מדליקה שם. והדלקה במקומה בעי וע"כ אם הדליקה בפנים והוציאה בחוץ לא יצא משום דלא הודלקה במקומה ואפי' לדין שמדליקין בפנים והרי הוא מקום הדלקה אפ"ה יש לחוש לרואה דיאמר לצרכו הדליק עיין מג"א סי' תרע"ה ס"ק ג' וטו"ז שם ס"ק ב' בישוב קו' הבי"ח. וכן אם הי' תפוש נר חנוכה ועומד לא יצא דהרואה אומר לצרכו הוא דנקיט ל' עיין טו"ז ס"ק ג'. וצריך ליתן שמן כשיעור קודם ההדלקה אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן כדי שיעורא לא יצא ידי חובתו (רא"ש פ"ב דשבת וטו"ש ע"י תרע"ה) ודברי הטו"ז רס"י תרע"ה במ"ש הדלקה עושה מצוה פירש"י דומיא דמנורה ומחלק עיי"ז בין נר של חנוכה לנר של שבת תמוהים מאד דהמעייין ברש"י יראה דלא כ"כ אלא לענין דמדליקין מנר לנר כמו במנורה עיי"ש ומצאתי כי כבר הרגישו בזה השבות יעקב ח"ב סי' מ' ופרי מגדים שם והניחו דבריו בצ"ע וגם אעיקר הדין דבנר של שבת אין הדלקה עושה מצוה כבר חלק עליו הא"ר עיי"ש. הדליקה למעלה מכ' אמה והניחה דלוק למטה מכ' לא יצא מטעם דהדלקה עושה מצוה (הג"ה בס"י תרע"א בשם תוס').

(ז) כבתה אין זקוק לה להדליק עוד כרב ור"י בפ"ב דשבת וכ"פ כל הפוסקים ואפי' כבתה בע"ש קודם קבלת שבת שעדיין יום הוא אפ"ה אינו זקוק לה לדעת התה"ד סי' ק"ג וכ"פ השו"ע סי' תרע"ג ס"ב אמנם הטו"ז שם ס"ק ה' חולק אתה"ד דכל זמן שמותר להדליק בע"ש כיון דעדיין יום הוא

ולא קבל עליו שבת חייב להדליק ולא אמרי' כבתה אין זקוק לה אלא אם כבתה לאחר שדלק כבר זמן מה בזמן החיוב וה"ה בע"ש לאחר קבלת שבת אבל קודם קבלת שבת זקוק לה ומסיק להלכה דעכ"פ יחזיר וידליק בלא ברכה ומצד הדיון ולא כמ"ש דרק אם ירצה להחמיר ע"ע ולהדליק בלא ברכה רשאי עיי"ש. ואפי' אם הוא כבה אותה בשוגג כגון שבא לתקנה אין זקוק לה כמבואר בתשו' הרשב"א המובא בר"ן וכ"פ המחבר שם. וכיון דכבתה אין זקוק לה ואסור להשתמש לאורה אפי' השמנים והפתילות שאין מדליקין בהן בשבת מדליקין בחנוכה בין בחול ובין בשבת כרב ור"י בפי' במה מדליקין וכ"פ כל הפוסקים והוא בטושי"ע סי' תרע"ג. ודוקא כשאינו נותן בנר רק כדי שיעור מצותו אבל בנותן יותר מכדי שיעור מצותו אסור להדליק בהן בשבת שמא יטה כיון דמותר לאחר שיעור מצותו להשתמש בהן כן הוא בתשו' הרשב"א סי' ק"ע ומובא בהגה"ת רמ"א שם. וגם להשמש לא יקח מזה הטעם מאותן שמנים ופתילות (מג"א שם ועיין מחצית השקל).

כל השמנים יפים לנר ושמן זית מן המובחר כדאיתא בשבת כ"ג ע"א ואם אין שמן זית מצוי כ' הרמ"א בהגהת השו"ע דמצוה בשמנים שאורם זך ונקי ונוהגים במדינות אלו להדליק בנרות של שעוה ועיין עטרת זקנים שם שאוסר של שעוה. ויזהר אפי' בנרות של שעוה שלא לדבקן ביחד דהוי כמדורה (רמ"א סי' תרע"א בהג"ה) ואפי' קלועים ודבוקים יחד ואפי' אם הם רק שנים אוסר רש"ל ומג"א שם ס"ק ד' דהוי כאבוקה. ושעוה מבית תפלות של עכו"ם אסור (סי' קנ"ד סי"א) במקום שהשמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול עיין בתשו' שבוי' ח"ב סי' ל"א דבלילה הראשונה ידליק בשמן זית וכן בכל לילה יתן בנר הנוסף שמן זית דהן עיקר המצוה ושאר הנרות דהן רק משום מהדרין מן המהדרין בשאר שמנים סגי עיי"ש. מי שדרכו להדליק בשמן זית וכשבא להדליק לא מצא שמן זית בכיתו והתחיל להכין עצמו עם נרות של שעוה ותתב אותן במקום הראוי להן ובתוך כך שרצה להדליק הביאו לו שמן זית אי יסלק ידו מן נרות של שעוה וידליק בשל זית שהוא מצוה מן המובחר או כיון דאדתי אדתי וכיון שכבר התחיל לא יפסיק גם זה בתשו' שבות יעקב ח"א סי' ל"ז ותשו' ח"צ סי' ועוד בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' ל' עיי"ש.

ולענין הפתילות אי' במס' סופרים אין חוששין לפתילות נר חנוכה להחליפן עד שתכלה וכ"ה בשו"ע סי' תרע"ג ס"ד אלא שהאבודרהם כ' דנהגו להחליפן וכ"כ הכלבו זכר למקדש שהי' מחדשין אותן בכל לילה. ובדבר הנר שמדליקין בו אי' במס' סופרים אין מדליקין בשל חרס אלא אם הוא חדש ואם אין לו חדש יסיקנו בכל לילה והטעם משום הקריבהו נא לפחתך ודוקא בשל חרס אבל של מתכות או של זכוכית א"צ חדש ושל חרס מצופה דינו כשל מתכות (טושי"ע סי' תרע"ג ס"ג) נר שיש לו ב' פיות עולה בשביל ב' בני אדם הכי אי' בגמרא שבת כ"ג ע"ב ופירש"י לפי שמתו דבפתח הבית הי' מדליקין דקאי אמהדרין דעושין נר לכל או"א דאליכ ק' קוי התוס' כ"א ע"ב ד"ה מצוה דהי' לזה בימין ולזה בשמאל הפתח אבל התוס' דס"ל דעל פתח החצר הפתוח לרה"ר הי' מדליקין קאי אשני בתים

כמבואר שם והטור סי' תרע"א כ' דעולה בשביל שנים כגון מליל ראשון ואילך וכ' הבי' מפני דלהטור אין המהדרין מן המהדרין עושין נר לכל או"א שיצטרך נר זה לעלות לב' בני אדם וגם דבזמן הטור הרי כבר הי' מדליקין בפנים וע"כ כ' דעולה בשביל ב' נרות כגון מליל ראשון ואילך עיי"ש. והו' למנהג בני ספרד אבל למנהגינו בני אשכנז דמהדרין מן המהדרין הם ג"כ מן המהדרין כמבואר לעיל י"ל דעולה ג"כ לב' בני אדם אפי' בלילה הראשונה ועיין ב"ח. ובמג"א שם כ' דעכשיו שמוסיפין והולכין לא ידלקו ב' אנשים בנר א' דלא יהי' היכר.

עוד א"י שם בשבת כ"ג ע"ב אמר רבא מלא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה ואפי' לא' נמי אינה עולה ע"כ. וכ' הר"ן בשם בעל העיטור וכ"כ הרא"ש שם ה"מ בלא הרחיקם זה מזה אבל הרחיקם זה מזה עד כאצבע שאינו נעשה כמדורה יצא וכ' הטור בס"י תרע"א ונ"ל דאפי' הרחיקם אין להתיר בלא כפיית כלי דמה גבול יש בהרחקה אם הפתילות גסות והלהב גדול מיותר מכאצבע מתחברות ואם הם דקות אפי' בפחות מכאצבע סגי להכי נקיט כפיית כלי דהוא מלתא דפסיקא ע"כ אבל הבי' כ' דשיעור אצבע בפתילה בינונית ולפי אותו הערך יוסיף או ימעט בגסה או דקה. אמנם בשו"ע שם אינו מחלק בין הרחיק ללא הרחיק וכדעת הטור. יעמוד הנרות בשורה בשוה ולא א' נכנס וא' יוצא (רמ"א שם) בפמוטות שקורין לאמפען מתיר התה"ד סי' ק"ה להדליק ואחריו נמשך הרמ"א בהג"ה ורש"ל כ' דמדקדקים אינם מדליקין בפמוטות שאין בה הידור לנר חנוכה והמדליקין יתלו אותה בטפה הסמוך לפתח ויתחיל להדליק מצד האמצעי הסמוך לפתח ויסבב דרך ימין ועיין בפר"ח.

בתה"ד סי' ק"ז כ' דבני ריינוס מתחילין להדליק בנר יותר שמאלי ופונים לצד ימין משום כל פינות שאתה פונה וכו' ובני עסטעריין מתחילין מצד ימין ומדליקין כדרך שאנו בני ברית כותבין ולהשוות הדיעות הללו מחלק בין פתח דאיכא מוזה לפתח דליכא מוזה והבי' כ' דמנהג בני ריינוס הנכון כמ"ש מוהרי"ק שצריך להדליק בכל לילה על נר הנוסף וכ"פ בשו"ע סי' תרע"ו ס"ה דיתחיל בליל ראשון בנר היותר ימינו ובליל ב' כשיוסיף נר א' יתחיל ויברך על הנוסף ויפנה לימין וכן בכל לילה ואין חילוק בין אם מדליק בימין או בשמאל הפתח ורש"ל חולק ע"ז וכ' דהמדקדק יניחה באורך כשפוד שיחא כולן שוין בטפה הסמוך לפתח ויתחיל בשמאל ויפנה לימין ועיין מג"א וטו"ז שם ודעת הטו"ז דיתחיל בנר היותר שמאלי שהוא ימין האדם עיי"ש.

(ח) נר חנוכה הוא מצוה דרבנן שמברכין עליה כדאיחא בשבת כ"ג ע"א ארי"ח בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמ"י אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך וארי' שם יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך שלש מכאן ואילך מדליק מברך שתים ורואה מברך אחד מאי טמעט זמן ונימעוט נס נס כל יומא א"י מאי מברך אשר קב"ו להדליק נר של חנוכה וכו' עיי"ש. הנה ג' ברכות הללו הן להדליק ושעשה

נסים ושהחיינו, והא דמברכין להדליק בלמ"ד כבר מבואר בחלק הראשון מחברת ב' בשער הברכות ועיין בירושלמי פ' לולב הגזול דשם הנסה על מצות הדלקת נר הנוכה, וכ' המג"א סי' תרע"ו בשם רש"ל של חנוכה תיבה אחת והמעם בשל"ה, וברכת שעשה נסים ושהחיינו ג"כ מבוארים בשער הברכות שם, וכ' המג"א בשם ש"ל ומט"מ לאמר בזמן הזה בלא וי"ו ולא ובזמן הזה, לזמן בחירק הלמ"ד, וביום הראשון מברך המדליק כל הג' ברכות קודם ההדלקה דצריך להיות עובר לעשייתן (רמ"א שם ס"ב) ובלילות האחרות אינו מברך אלא להדליק ושעשה נסים ולא שהחיינו דנס בכל יומא איתא כדאי' בש"ס שם ופירש"י שהרי כל ח' הדליקו מן הפך אבל זמן משהגיעו להתחלת הזמן הגיענו עיין טו"ז ס"ק א', ובד"מ כ' דתא"כ בשם הר"ר יונה דבשאר הלילות מברך רק להדליק קודם ההדלקה אבל שעשה נסים לאחר הדלקת הראשון קודם הנוסף אבל אין נוהגין כן ועיין ב"י שם בשם מוהר"ק בתשו', שכת והדליק נר א' פחות מן הראוי ידליק עוד ולא יברך כי הברכה שעשה תחלה על חיוב כל הנרות עשה כ"כ הב"י סי' תרע"ב בשם או"ח ומביאו המג"א רס"י תרע"ו ועיין במג"א סי' תרנ"א ס"ק כ"ה דמביא בשם הרד"א שכ' בשם הרמב"ם שאם בשעה שהדליק הראשון היתה כונתו להדליק אחרות א"צ לברך אבל אם בירך והדליק ואח"כ נודמנו לו שאר נרות צריך לברך בכל פעם ועיין מחצית השקל סי' תרע"ו שם.

גר כ' כה"ג בשם אגרת הרמב"ם יכול לומר שעשה נסים לאבותינו ואם רצה לומר שעשה נסים לישראל יאמר, אם לא בירך זמן בליל ראשון כ' הטור בשם תשו' הרא"ש דמברך בליל שני או אימתי שיוכור.

ועל הא דאמרו' הרואה מברך פירש"י ז"ל העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודא שאמר משם רבינו יעקב דלא הווקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה מברך שתים שעשה נסים ושהחיינו שאין עליו לברך להדליק דהא לא אדליק איהו עכ"ל. הנה לא נתבאר מזה עדיין אם הדליקו עליו בביתו והוא רואה אח"כ אי מברך ובר"ן כ' ומסתברא שלא הווקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק ולא הדליקו עליו בתוך ביתו ואינו עתיד להדליקה בלילה שלא מצינו יוצא במצוה שיתחייב להזור ולברך על הראי' עכ"ל. ועיין בב"י סי' תרע"ו שכ' על דברי רש"י וכ"כ הר"ן מבואר דס"ל דגם לרש"י אם הדליקה עליו בתוך ביתו אינו מברך אך מלשון רש"י לפענ"ד לא משמע הכי דא"כ יותר הו"ל לומר דצריך שלא הדליקו עליו בביתו ומכ"ש דצריך שהוא עצמו לא הדליק שוב מצאתי בב"ח דגם הוא מדייק מלשון רש"י ז"ל דבהדליקו עליו מברך על הראי' עיני' ש. ואולם מלשון רש"י שלפנינו אינו מבואר ג"כ בעתיד להדליק אי מברך על הראי' והר"ן כ' להדי' דאינו מברך בעתיד להדליק ועיין במרדכי פ"ב דשבת דאיכא נסחא אחריתי ברש"י ז"ל וז"ל שם פירש"י שמצא בשם רבינו יצחק ברבי יהודא שאמר בשם רבי יעקב בר יקר דלא הווקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין ושאין דעתו להדליק בעצמו כגון אכסנאי שלא שמע הברכות לקמן מסיק קא מדלקי עלי בגו

ביתאי ומ"מ צריך לראות כדאמר בסמוך הוואה יומא קמא מברך ב' ומכאן ואילך א' וכן אומר ר"י שנהגו בני אדם שהלכו בגיירי"ש ליריד ולא הי' דר יהודי באותה העיר ומדליקין בבית הגוי עכ"ל כ' להדו' בשם רש"י דבעתיד להדליק אין מברך על הראי' אבל באין עתיד להדליק וגם לא הדליק בעצמו אלא שהדליקו עליו בביתו לא משמע מרש"י דא"צ לברך והבי' כ' וכ"כ המרדכי וכבר תמה עליו הטו"ז ס"ק ד' דהמרדכי חולק ע"ז עיי"ש. והרא"ש כ' פי' המהלך בספינה ורואה נרות שהדליקו בעיר והוא אינו מדליק ע"כ מזה משמע ג"כ דבלא הדליק בעצמו אף דהדליקו עליו בביתו מברך וכ"פ הב"ח וכ' הטעם משום דמה שמדליקין עליו בביתו אינו פוטר אלא מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים אבל החיוב שעל גופו דהיינו ההודאה על הנס ושהחיינו מזה לא נפטר אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן. אבל הטו"ז פסקו דאם עתיד להדליק או אם מדליקין עליו אינו מברך וכ' הטו"ז ומג"א דספק ברכות להקל עיי"ש. ובתוס' סוכה מ"ו ע"א ד"ה הוואה שמביא המג"א שם. הוואה בליל ראשון שברך שהחיינו אם בלילות האחרים בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו דקיי"ל זמן אומר ואפי' בשוק ואינו צריך לחזור ולאומרו על הכוס (ב"י בשם תשו' אשכנזית וכ"פ בשו"ע שם) ואם אשתו הדליקה עליו בביתו בליל ראשון כ' המג"א שם דתל"י בב' דעות המבוארים לעיל אם נאמר דא"צ לברך על הראי' ופטר גופו ג"כ במה שהדליקו עליו בביתו א"צ לברך זמן בליל שני כשמדליק בעצמו אבל להב"ח דלא נפטר גופו צריך לברך בליל שני שהחיינו אם לא ראה ולא בירך בראשון. אכסנאי המשתתף בפריטי אם שמע הברכות מבעה"ב א"צ לברך על הראי' אבל אי לא שמע מברך (מג"א שם בשם רש"י).

א' במס' סופרים לאחר שהדליק יאמר הנרות הללו וכו' וכ' רש"ל דיאמר כן לאחר שהדליק הראשון שהוא העיקר ויגמור הדלקות שאר הנרות בעוד שאומר כן והבי"ח כ' דלא יאמר כן עד לאחר שברך כל הברכות וכן אנו נוהגין.

מי שהדליק כבר כ' הב"ח מובא במג"א דיכול להדליק לאשה ולברך בעומדת אצלו בשעת הברכה אבל לא יברך להדליק אלא על הדלקת נר חנוכה אבל ברין פ"ק דפסחים לא משמע כן אלא לעולם מברכין להדליק בלמ"ד עיי"ש ובמחצית השקל.

(ט) צריך לזוהר מאד במצות נר חנוכה ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה שואל על הפתחים או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק (רמב"ם וטו"ש ע"י תרע"א ועיין בהה"ט דכ' דלמד כן במכ"ש מארבע כוסות ומה שתמה הלח"מ שם עליו עיין בתשו' שבות יעקב חלק ג' סי' ס"ט) והזהיר בנר חנוכה יהי' לו בנים ת"ח (ש"ס פ' במה מדליקין) ומי שאין ידו משגת לנר חנוכה ולקידוש היום יקנה לנ"ח משום פרסומי ניסא כדאי' בשבת שם ובטו"ש ע"י תרע"ה ואע"ג דקידוש היום דאו' כ' הרין ובי' דאפשר לקדש על הפת ולפי' באין לו פת כ' הטו"ז ס"ק א' דפת עדיף אבל להרמב"ם קידוש על הפת או על היין הוא מדיים אף דקידוש עצמו דאו' ומכ"ש לדעת המג"א דמדאורי

יוצא בקידוש שבתפלה כמו שמבואר כל זה בח"ר שער ז' סי' מ"ה בודאי א"ש דנר חנוכה קודם אך כ' הט"ז דפת עכ"פ בעי דג' סעודות דאו' וא"כ כ"ש שקדים לנר חנוכה עיי"ש. נר חנוכה והבדלה נר חנוכה קדים במכ"ש מקדוש היום (טו"ש"ע סי' תרע"ח) והא דנ"ה קדים היינו לקנות נר א' לקיים עיקר המצוה אבל לא להיות מן המהדרין כמבואר במג"א ס"ק ג'. נר חנוכה זנר שבת נר שבת קדים משום שלום בית (שם בגמרא וטו"ש"ע סי' תרע"ח) ואם יש לו נר א' לבית כ' המג"א ס"ק א' דיקח המותר לנר חנוכה ובזמן הזה דמדליקין בפנים כ' המג"א שם ס"ק ב' דיקנה נר חנוכה ואעפ"כ לא י"שב בחשך ואף דאסור לאכול לאורה מ"מ כיון דא"א בע"א הוי כשעת הסכנה דמניחו על שלחנו ודיו אף דבע"כ משתמש בו כמ"ש הר"ן ה"ה כאן וה"ה בחול מי שאין לו אלא נר א' ומה שקשה ע"ז ממ"ש המג"א עצמו בס"י תרע"ג ס"ק ב' עיין בתשו' שבות יעקב ח"ר סי' ל"א ובמחצית השקל סי' תרע"ג שם.

(י) מדליקין נר חנוכה גם בבית הכנסת ולא נזכר מזה לא בש"ס ולא ברי"ף ורמב"ם והנהיגו אח"כ לעשות כן כמ"ש הכלבו וז"ל נהגו כל המקומות להדליק נ"ה בביהכ"נ להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת גם כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס וזכר למקדש ע"כ. עיין בב"י סי' תרע"א שמביא רק סוף דברי הכלבו והוא ז"ל כ' הטעם למנהג זה מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו והוי כמו קידוש שבביהכ"נ ובתשו' הריב"ש סי' ק"יא מובא ג"כ בב"י שם כ' בזה"ל המנהג הזה להדליק בביהכ"נ מנהג ותיקון הוא משום פרסומי ניסא כיון שאין אנהגו יכולין לקיים המצוה כתיקונה כל א' בביתו שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו' וכיון שעתה שיד האומות תקיפה עלינו ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה ומדליק כל א' בפתח ביתו מבפנים ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד לזה הנהיגו להדליק בביהכ"נ לקיים פרסומי ניסא ואע"פ שאין מברכין על המנהג זהו במנהג קל כמו מנהג של ערבה שאינו אלא חבטה בעלמא אבל בזה שהוא לפרסם הנס בביהכ"נ ברבים מברכין עליו כמו שנהגו לברך על החלל של ר"ח ואע"פ שאינו אלא מנהג ואין בזה משום ברכה לבטלה כלל וכדעת ר"ת ז"ל ומ"מ באותה הדלקה של ביהכ"נ אין אדם יוצא בה. וצריך להזכיר ולהדליק כל א' בביתו דמצות חנוכה נר איש וביתו עכ"ל. מזה מבואר דבימי חכמי התלמוד דעשו המצוה כתקונה והדליקו על הפתח מבחוץ לא נהגו עדיין להדליק בביהכ"נ ורק בדורות האחרונים אשר לא יכלו עוד להדליק מבחוץ הנהיגו כן והוא עתה מנהג בכל ישראל כידוע. ועיין בכלבו שכ' ויש מקומות שאין חוששין סמוך לפתח אלא לפני ההיכל ובאבודרהם כ' ונהגו להניח נ"ה באמצע ביהכ"נ ובסמ"ק כ' להניחו לצד דרום זכר למנורה כמבואר בטור ועכשיו כן המנהג להניחו לצד דרום לפני ארון הקדש. ועיין בתשו' תה"ד סי' ק"ד דכ' דת"ל' בפלוגתא דרבי וראב"ש בפ' שתי הלחם במנורה שבמקדש דלרבי דסבר מזרח ומערב ה' מונחי' יש לסדר נרות חנוכה בביהכ"נ בין מזרח למערב ולראב"ש דצפון ודרום ה' מונחים יש לסדרן בין צפון לדרום

והי' נראה דהלכה כרבי מחבירו וכן פירש"י בתורה אליב"י דרבי וא"כ יש לנו לסדרן בין מזרח למערב אך הרמב"ם וסמ"ג פסקו כראב"ש ובווענא קרעמו ונייאשטאדט ראה אותן מסודרים בין מזרח למערב אבל במארבורג נהגו לסדרן בין צפון לדרום ונהרא ונהרא ופשטי' דכל חד איכא תנא וגאון דסבר כותי' אמנם אם הייתי במקום שאין מנהג הייתי מנהיג כמו שראיתי ברוב מקומות וכרבי מחבירו עכ"ד תה"ד. והבי' כ' והמנהג הפשוט לקבעם בכותל דרום ונמצא מסודרים בין מזרח למערב וכן המנהג בגלילתינו ע"כ וכ"פ בשו"ע שם וכן מנהגינו עיין מג"א ס"ק י' בשם רש"ל.

וב' בכל בו דהמנהג להדליק נ"ח בביהכ"נ בין תפלת המנחה לתפלת ערבית ובע"ש מדליקין קודם תפלת המנחה ועד שלא יתפלל הקהל ובמוצאי שבת מדליקין אחר סדר קדושה וקדיש קודם שיבדילו על הכוס והראב"ד ז"ל חולק ע"ז המנהג עכ"ל. וגם באבודרהם כ' דמדליקין אותן בין תפלת מנחה לערבית ובע"ש קודם תפלת מנחה אך במו"ש חולק על הכל בו וס"ל דמדליקין אחר שהבדיל על הכוס ואומרים אח"כ יפתח ד' לך וגו' ורמ"א בד"מ סי' תרע"א אחר שהביא דבריהם כ' ואין אנו נוהגין כן אלא אף בע"ש מדליקין בין מנחה למעריב וכ"כ בהגהת השו"ע שם רק דמביא אח"כ דעת הכל בו ואבודרהם בשם יש נוהגין ועיין מג"א ס"ק י' דכ"פ רש"ל ומנהגינו כרמ"א. ועיין במג"א שם דאף לדעת הרמ"א אם הוא סמוך לחשיכה וטרם שיבאו מנין לביהכ"נ יתקדש היום יברך וידליק מיד דמ"מ איכא פרסומי ניסא כשבאים אח"כ לביהכ"נ ועיין בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' מ"א. ולענין מוצאי שבת כבר נתבאר לעיל ס"ק ד'. אם אבל מתפלל בערב חנוכה ידליק אחר הנרות משום שהתינו אבל בשאר לילות דחנוכה ידליק ויתפלל (טו"ז ס"ק ח' בשם רמ"א) אם רוצה למהר להתפלל לאחר שבירך הש"ץ והדליק א' מהן יכול השמש להדליק הנשוארים והש"ץ יתפלל (רמ"א שם בשם מהר"ל) אבל בביתו דעת הלבוש דאין לעשות כן אבל מהרש"ל והסכים עמו המג"א ס"ק י"א פסקו דאף בביתו רשאי לעשות כן ומביאים ראיה מהא דקיצו ומירק אחר על ידו עיי"ש. אין מבדילין בנר חנוכה שאין נהנין לאורה (טור סי' תרפ"א בשם ירושלמי).

(יא) מעיקר התקנה הוא ג"כ להיות שמנת ימי חנוכה ימי הלל והודאה כדאיתא במס' שבת ומובא לעיל ס"ק א' וגומרין את ההלל כל שמנה ימים כמבואר במס' ערכין דף י' וכל פרטי דיני ההלל מבוארי' כבר בח"ר שער ו' סי' כ"ט קחהו משם. וגרסי' במס' שבת כ"ד ע"א אבעי' להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון כיון דמדרבנן היא לא מדכרי' או דלמא משום פרסומי ניסא מדכרי' ופירש"י ז"ל בתפלה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו ותוס' ד"ה מהו כ' בתפלה פשיטא לן דמזכיר משום דתפלה בצבור היא ואיכא פרסומי ניסא אבל בבהמ"ז שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי ואמר רבא אמר רב סחורה אר"ה אינו מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה רב הונא בר יהודא איקלע לבי רבא סבר לאדכורי בבונה ירושלם א"ל רב ששת כתפלה מה תפלה בהודאה אף בהמ"ז בהודאה דעל הנסים הודאה היא

ולא תפלה עי"ש. מבואר בתפלה פשיטא דמזכיר של חנוכה ובהודאה והזכרה זו היא על הנסים וכו' בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וכו' ועיין במס' סופרים פ"ב דשם א"י ואומרים בהודייה והודאת פלאו ותשועת כהנים אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וחשמונאי ובניו וכן עשה [נ"א כן יעשה] עמנו ד' אלקיננו ואלקי אבותינו נסים ונפלאות ונודה לשמך לנצח בא"י הטוב ע"כ ונסתתינו ידוע ככתוב בסדורים. ועיין תוס' מגילה ד' ע"א דאין לומר כשם ובטוש"ע סי' תרפ"ב מביא ב' דעות בזה ואנו אין אומריו כשם. עוד שם בב"י בשם א"ח יוחנן הוא חשמנאי [וע"כ אין לומר וחשמונאי כדא' במס' סופרים אלא חשמונאי כמו שאנו אומרים] וי"א חשמנאי ע"ד יאתיו השמנים והוא דרך גדולה ע"ב הרשעה כ' הא"ח בחיר"ק הרי"ש אבל הב"י כ' דיותר נכון לומר הרשעה בחטף הרי"ש עי"ש טעמו והסכים עמו המג"א וכן אנו אומריו הרשעה. להשכיחם תורתך ולהעבירם חקי רצונך כ' המג"א בשם שה"ג בלא ממוין אבל הפר"ח כ' לאמר בממוין מתורתך וכו' מחקי רצונך ונסתתינו להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ימים אלו להודות כ' המג"א ש"ל ימי חנוכה אלו כמו ותתן לנו את יום חג פלוני הזה וכן אנו אומרים.

אם לא הזכיר מעין המאורע בהודאה א"י בשבת שם דאין מחזירין אותו משום דיום שאין בו קרבן מוסף הוא ואפי' בשבת חנוכה או ברי"ח של חנוכה אין מחזירין אותו אף דיום ההוא יש בו קרבן מוסף מ"מ כיון דמוסף לא הוי משום חנוכה אלא מפאת שבת או ר"ח ע"כ לא מקרי יום שיש בו קרבן מוסף עיין טו"ז סי' תרפ"ב ס"ק ד'. ופסקו כן הרמב"ם וטוש"ע סי' תרפ"ב. ואם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר את השם אפי' אם כבר אמר ברוך אתה הוור (טוש"ע שם) ור"ת ה"י חוזר אם נזכר קודם שעקר רגליו וחלקו עליו כמבואר סי' רצ"ד ותרפ"ב. מזכירין מעין המאורע גם בתפלת מוסף של שבת ושל ר"ח של חנוכה להלכה כר"ג ור"י דאמרו תריייהו במס' שבת כ"ד דמזכיר אע"פ שאין מוסף בחנוכה משום דיום הוא שנתחייב בדי' תפלות וכ"פ כל הפוסקים ובטוש"ע שם ס"ב.

אמנם זהו בתפלה אבל בבהמ"ז הרי אמרו בשם דאינו מזכיר רק אם רצה להזכיר מזכיר ואע"כ פסק הרמב"ם פ"ב מברכות דמזכיר וכבר כ' הכ"מ שם דהטעם מדאשכחן הנך אמוראי שהזכירו ולא היו חולקין אלא באיזה מקום מזכירין וגם מדתנן' בברייתא שם דימים שאין בהם קרבן מוסף כגון של תעניות ושל מעמדות ולא נקיט חנוכה ופורים מכלל דמזכירין משום פרסומי ניסא. ובלח"מ שם כ' הטעם משום דבירושלמי פ"ג שאכלו א"י דמחזירין בחנוכה ופורים אם לא אמרו ואע"ג דאין הלכה כן אלא כתלמודא דידן עכ"פ יש לו להזכיר. ועי"ש בהגמ"י בשם ראב"ה דהאידינא שו"י עליהו כתובא כמו תפלת ערבית דמדינא היא רשות ושו"י עלי' חובא ה"ה כאן וכ"פ הטוש"ע סי' תרפ"ב דאמרו בברכת הארץ וכן הוא מנהגינו. (ועיין סי' קפ"ח סי' ובמג"א שם ס"ק י"ח). אם שכח על הנסים בבהמ"ז אף דאין מחזירין אותו מ"מ כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם וכו' בימי מתתיהו וכו' (רמ"א שם בשם הכל בו).

והנה מלשון הש"ם קבעום ועשאום י"ט בהלל והודאה מבואר דרק לענין הלל והודאה עשאהו ליו"ט אבל לא שיהי' ימי משתה ושמחה וכ"כ הטור סי' תר"ע בשם מוהר"ם מרוטנבורג ז"ל שריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות שלא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה ועיין בב"ח ובטו"ז שם הטעם לחלק בין חנוכה לפורים לענין משתה ושמחה אמנם הרמב"ם כ' שמחה והלל מזה משמע דגם למשתה ושמחה קבעהו ועיין ד"מ בשם מוהר"א מפראג דבמרדכי הארוך כ' דבמגילת תענית אמרו שקבעו יו"ט משום חנוכה המזכה ושכ"כ האו"ז וכן משמע במדרש בהעלותך וע"כ י"ל דמשום הנס לא הי' נקבע למשתה ושמחה אבל משום חנוכה המזכה קבעהו ג"כ למשתה ושמחה וכ"כ הרמ"א בהג"ה שם וכ' דנהגין לומר זמירות ושבחות בסעודה שמרבים בהם ואז היו סעודת מצוה ומהרש"ל פסק דמצוה לשמוח בחנוכה וכמ"ש הרמב"ם. ועיין לעיל ס"ק א' דהבאתי דברי האו"ז ומוהר"א מפראג הנ"ל. ובכל בו כ' דנהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה לזכרון הנס שנעשה ע"י יהודית שהאכילה למלך יון תבשיל של גבינה. ובספר יהודית אשר הוא מן הספרים החזונים נאמר כי יהודית עשתה כן לאליופורנוס שר צבא נבכדנצר מלך בבל והי' א"כ בזמן קודם לנס חנוכה. ולענין מלאכה בחנוכה כ' רש"י ז"ל בשבת כ"א ע"ב ועשאום י"ט בהלל והודאה לא שאסורין במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה ע"כ. מבואר להדי' דמותרין במלאכה אבל הרא"ש והטור כ' דנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקין ואין להקל להן ואפי' אם יש מקומות שנהגו באיסור מלאכה כל היום אין להקל להן משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור א"א רשאי להתירן בפניהם והב"י הולק ע"ז דלא שייך זה אלא היכא שיש בענינו צד איסור אז י"ל דגזור הא אטו הא אבל בזה דאין שום סרך איסור ל"ל בה. ועיין ב"ח וטו"ז שם שמיישבין דברי הטור, ובכלבו כ'. הטעם שאין עושין מלאכה בעוד שהנרות דולקין כדי להכיר שאסור להשתמש לאורן וגם שמא יכבה הנר שישתמשו כנגדו ויכשלו להשתמש לאור נ"ה ולפ"ז טועות הנשים הרבה שאינן עושות מלאכה כל ח' הימים והבטלה הרחיקו ז"ל שהיא מביאה לידי שעמום וע"כ טוב לבטל להן מנהגן ויש נשים רבות בטלות יום ראשון ויום שמיני ודי להן בזה כד"ן תורה בפסח וסוכות עכ"ד והמחבר מביא דברי הטור בשם י"א ובב"ח פסק דאין להקל להן ודוקא נשים לפי שנעשה נס ע"י עי"ש ובמג"א ותשו' חכם צבי סי' פ"ג.

(יב) מעיקר התקנה הי' ג"כ לאסור בהספד ותענית ככתוב במגילת תענית תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענה בהון ואי' במס' ר"ה י"ח ע"ב פלוגתא דרב ור' חנינא אי בטלה מגלת תענית ופריך רב כהנא למ"ד דבטלה מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד ר"א ורחץ ור"י וסיפר וא"ל צאו והתענו על מה שהתעניתם ומשני רב יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה וא"ל אביי ותיבטלי איהי ותיבטיל מצותה אלא א"ר יוסף שאני חנוכה דמפרסם ניסא ופירש"י ז"ל כבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצות

והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו ע"כ ושם ברף י"ט ע"ב אי' דלענין חנוכה ופורים לא בטלה מגילת תענית וע"כ פסק הרמב"ם וטוש"ע סי' תר"ע דימי חנוכה אסורין בהספד ותענית ועיין הה"מ פ"ג ממגילה וחנוכה דדוקא הן עצמן אבל לפניהן ולאחריהן מותר דלענין זה בטלה וכ"כ הרא"ש ספ"ק דמגילה והטור סי' תרפ"ו דלפניהם ולאחריהם לא עדיף משאר יומי דמגילת תענית, וברא"ש פ"ב דתענית כ' בשם הראב"ד דאפ"ה תענית צבור אין גזרין וכ"כ הטור סי' תקע"ג וע"ע בר"ן פ"ב דתענית, ובשו"ע שם פסק סתמא דלפניהם ולאחריהם מותר אפי' בחנוכה ופורים, ולא הילק בין יחיד לצבור ועיין ב"ח סי' תרפ"ו דפסק בחנוכה לאסור בתענית שלפניו ומתיר בהספד ולאחריו הכל שרי עיי"ש טעמו וע"ע בתשו' שער אפרים סי' מ"ג, התן ביום חתונתו אין להתענות בחנוכה (רמ"א סי' תקע"ג) וכן אין מתענים יום שמת בו אביו או אמו בחנוכה (רמ"א סי' תר"ע) והמתענה תענית חלום בחנוכה צריך למיתב תענית לתעניתו (שו"ע סי' תקס"ח ס"ה), ולענין הספד לחכם בפניו אי' במס' מועד קטן כ"ז ע"ב אין מועד בפני ת"ה וכ"ש חנוכה ופורים וה"ט בפניו אבל שלא בפניו לא וכ"פ בטוש"ע סי' תר"ע ס"ג, ועיין בס' תרפ"ג דא"א תחנון וצו"ץ ולמנצח וצדוק הדין בחנוכה וגם בערב שלפניו א"א אותו ובכל בו כ' דגם שיר מזמור לאספ א"א משום שהוא כעין יו"ט כיון שאומרין הלל, והנה לענין צדוק הדין כ' בהג"ה סי' תרפ"ג ג"כ דא"א אותו ובס' ת"כ פסק המחבר דאומרין צד"ה וקדיש בר"ה וכ' הרמ"א עליו דאין נוהגין כן ובכל ימים שא"א תחנון א"א צד"ה וכ"פ המחבר ביו"ד סי' ת"א ס"ו לאמרו בה"ה וביו"ט שני וגם שם כ' הרמ"א דא"א בימים שא"א תחנון, וכן בע"ש אחר הצות ובש"ך שם ס"ק ג' כ' דערב ר"ה וערב חנוכה אחר הצות אומרין דלא עדיפי כע"ש ועי"ט, והטור באו"ה סי' ת"כ מביא דעל צדוק הדין בר"ה חנוכה ופורים נחלקו בו חכמי גרמזיא אומרו' אותו דרך הילוך וחכמי מגנצא א"א אותו אלא על אדם גדול עיי"ש ובטו"ז שם דאין לאמרו בר"ה חנוכה ופורים אפי' לחכם בפניו וכ"כ בס' תר"ע ס"ק ה' עיי"ש.

(יג) גרסי' במשנה מגילה ל' ע"ב בפסח קורין וכו' בחנוכה בנשיאים ופירש"י ז"ל דהוי נמי חנוכה המזבח עיי"ש ומבואר כבר לעיל ס"ק א', ובגמרא שם ל"א ע"א אי' בחנוכה בנשיאים ומפטירין בנרות דוכרי' ואי מקלע שתי שבתות קמיתא בנרות דוכרי' בתרייתא בנרות דשלמה ופירש"י ויעש חירם ע"כ, ומנין הקרואים הם ג' כדאיתא בר"פ הקורא עומד זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו יו"ט קורין ד' ממילא מוכח דיום שאין בו מוסף קורין ג' עיין ב"מ פ"ב מתפלה ה"ו, ובמס' סופרים פ"כ א' ואח"כ מוציאין ס"ת וקורין בנשיאים ויהי המקריב ביום הראשון וכן לכל יום יומו עד יום השמיני ובשבת שבתוכו קורין ויהי ביום כלת משה עד כן עשה את המנורה וכן ביום השמיני עד וזה מעשה המנורה כל הפסוק ומפטיר בותשלם כל המלאכה, אין מקדימין בח' ימי חנוכה לומר ביום השני ביום השלישי וכו' כדי לגמור י' פסוקים ע"כ, והרמב"ם פ"ג מברכות כ' בחנוכה ביום ראשון קורין מברכת כהנים עד סוף קרבן המקריב ביום ראשון וביום השני קורין נשיא שהקריב בשני וכן

עד יום ח' ביום ח' קורין עד סוף הקרבנות עד סוף הסדר ומפטירין וכו' והקורא בענין חנוכה הוא שמפטיר בנביא ע"כ ובהגמ"י שם כהן קורא עד קרבן ולוי וישראל הקרבן ושאר כל הימים כהן ולוי בקרבן היום וישראל בקרבן של מחר וכן בח' כהן ולוי בקרבן היום וישראל עד סוף ולית דחש להא דמס' סופרים שבשבת קורין והי ביום כלת משה וכן בשמיני ע"כ. והטור סי' תרפ"ד כ' דמתחילין והי ביום כלת משה וי"מ שמתחילין בכרכת כהנים ומנהג יפה היא שנעשה הנס ע"י כהנים וכן הסדר ביום א' והי ביום כלת וקורא אותו עם כהן לוי וישראל קורא ביום הראשון ביום ב' כהן וביום השני עד פר אחד בן בקר ולוי עד וביום השלישי וישראל חוזר וקורא וביום השני וכן בכל יום ויום ביום הח' מתחילין וביום השמיני וגמרין כל הסדר וי"מ שקורין עד פ' ראשונה של בעליותך כדי להשלים של חנוכה בענין הנרות ומנהג יפה הוא ע"כ. ובד"מ בשם מנהגים דכהן קורא עד כלות המשכן לוי עד חנוכת המזבח ישראל קרבן של נחשון שלם ואח"כ מביא בהגמ"י וישראל קורא יום המחרת וכו' דכן נוהגין וביום השמיני כהן ולוי בקרבנו של גמליאל וישראל גומר כל הסדר וכן הוא בהגהת שו"ע שם וכן מנהגינו. בשבת חנוכה מוציאין ב' ספרים בא' קורא ז' גברי בפ' השבוע ובשני מפטיר בחנוכה כמבואר במס' מגילה. ור"ה טבת בחול פליגי אמוראי בגמרא מגילה כ"ט ע"ב לר"י נפחא קורין ג' בר"ה ורביעי בחנוכה ולרב דימי דמן חפא ג' בחנוכה וא' בר"ה וא' בש"ס שם דמסתברא כר"י נפחא משום תדיר ומסתברא כר"ד דמן חפא משום דר"ה גרם לרביעי ומסקי' דר"ה עיקר ואין משגיחין בחנוכה וכ"פ הפוסקים וטוש"ע סי' תרפ"ד ג' בשל ר"ה וא' בשל חנוכה. ואם טעה וקרא ד' בשל ר"ה אם לא הוציאו ס"ת שני אין משגיחין בחנוכה וא"צ לקרא ויתר אבל אם הוציאו ס"ת שני אז משום פגמו של ספר צריך לקרות חמישי בשל חנוכה (כ"י בשם רוקח ושו"ע שם) ובענין זה יאמר קדיש אחר קריאת החמישי ואם אמר אחר הרביעי לא יאמרנו אחר החמישי (מג"א שם).

ואם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה פסק הרמ"א שם בשם אבודרהם דצריך להפסיק ולקרות בשל ר"ה דדמו להקדים תפלה של ראש לשל יד וטו"ז שם חולק עליו ופסק דהכתן יקרא בשל חנוכה והאחרים בשל ר"ה עייש"ה והמג"א סי' ק"מ פסק דיקרא בענין זה של חנוכה תחלה.

ר"ה טבת שחל להיות בשבת אר"י נפחא במגילה שם דמוציאין ג' ספרים וקורין ו' בענין פרשת השבוע ובשני קורא בשל ר"ה ובג' דחנוכה דתדיר קודם וכ"פ הפוסקים וטוש"ע שם. ומפטירין בשל חנוכה עיין בתוס' מס' שבת כ"ג ע"ב ד"ה הדר דלהקדים תדיר קודם אבל לא לדחות וע"ע שם טעמים אחרים למה מפטירין בשל חנוכה ולא השמים כסאי עיין מג"א סי' ב'. אם חל התונה בשבת זו אין מפטירין שוש אשיש אלא של חנוכה (שו"ע שם) עיין מג"א דמקצת שוש אשיש אומרין ובשבת שנייה של חנוכה י"א דמפטירין שוש אשיש. ואנו אין מפטירין כלל אפי' בשאר שבתות הפטרה דחתונה ועיין מס' סופרים פ"כ ה"ב.

(א) כן אי' במס' ר"ה דף י"ח
 ע"ב דאי' במגלת תענית בתלתא
 בתשרי בטילת אדכרתא מן שמרייא
 שגזרה מלכות יון גזרה שלא להזכיר
 שם שמים על פיהם

(סימן ה')

וכשגברה מלכות
 השמונאי ונצחום
 התקינו שיהו מזכירין
 שם שמים אפי'
 בשטרות וכך היו
 כותבין בשנת כך
 ב"ד של השמונאי התקינו להזכיר
 שם שמים בשטרות ואח"כ במלו
 החכמים התקנה הזו וקבעו אותה
 היום ליו"ט.

וכך ליוחנן כה"ג לאל עליון וכששמעו
 חכמים בדבר אמרו למחר זה פורע
 את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה
 וביטלום ואתו היום עשאהו יו"ט. ופי'
 רש"י ז"ל בתלתא בתשרי וכו' כך
 כתוב במגלה לשון ארמי בטלית
 אדכרתא ביטלו אזכרת שם שמים מן
 השטרות ובקושי יכלו לבטל שכבר
 נהגו העם וכששמעו חכמים ובטלום
 הוכשר הדבר בעיניהם ונחשב להם
 לנס ועשאהו יו"ט ע"כ. הנה אף כי
 נאמר סתם התקינו בודאי לא יצאה
 התקנה רק עפ"י הב"ד שבאותו הדור
 דהיינו ב"ד של השמונאי ומדברירש"י
 מבואר דהעם כבר נהגו כן וטעם
 התקנה היתה להרגיל שם שמים
 בפיהם ובלבם אשר היונים האויבים
 בקשו להשכיחם אך כיון דחכמים
 שאחריהם ראו כי ע"כ יהא שם שמים
 מוטל באשפה ויבא לידי בזיון והעם
 יכשול באיסור ע"כ עמדו ובטלו ויען
 כי העם כבר נהגו לכתוב שם שמים
 בשטרותיהם והי' קשה לבטלו ע"כ בג'
 בתשרי אשר הצליח להם לבטל הדבר
 עשו יו"ט וזה הי' בזמן בית שני כדאי'
 ברה"ה שם למ"ד דבטלה מגלת תענית
 ולאחר החרבן הרי ביום ג' בתשרי
 הוא צום גדלי' וגם נתבטלה מגלת
 תענית וע"כ נתבטל גם היו"ט שהוא

כמבואר. ועיין ברמ"א ביו"ד סי' רע"ו
 סי"ג שכ' בשם מוהר"ל בשם התשב"ץ
 דאסור לכתוב שם לכתחלה שלא
 בספר דיכול לבא לידי בזיון ולכן נזהרין
 שלא לכתוב שם
 באגרת ויש נזהרין
 במלת שלום
 שלא לגמור כתיבתו
 ע"כ וזה נובע מהא
 דכששמעו חכמים
 בדבר דבטלו משום
 בזיון השם. והנה בשמות שאינן נמחקין
 המבוארים שם בשו"ע יו"ד סי' רע"ו
 סי"ט בודאיש לזהור ואולם בשם שלום
 כ' הרמ"א דגם בזה יש נזהרין שלא
 לגמור כתיבתו דהיינו לכתוב שלם
 בלא וי"ו. ועיין במס' שבת דף י' ע"ב
 דאי' שם דשלום שם גופי' איקרי שלום
 דכתיב ויקרא לו ד' שלום ולפי' גם
 שלום הוא מן השמות שאינן נמחקין
 וכן מבואר להדי' בתוס' מס' סוטה
 י' ע"א ד"ה אלא ואף דלא חשיב לי'
 במס' סופרים בהדי' שמות שאינן נמחקין
 כ' התוס' סוטה שם דתנא ושייר. ועיין
 בחי' הר"ן על מס' שכת מובא בברכי
 יוסף ליו"ד סי' רע"ו בשם הר"ן כ"י
 שהניח בצ"ע דאמאי לא מנו לשלום
 במס' שבועות בשמות של הקב"ה
 וכונתו להא דשבועות ל"ה ע"א דמונה
 שם שמות הנמחקין ושאינן נמחקין
 עיי"ש. ואולם הרמב"ם בפ"ו מה' יסודי
 התורה ה"ב מונה רק שבעה שמות
 שאינן נמחקי' ולא מנה שלום בהדיהו
 ואחריו נמשוך השו"ע ביו"ד סי' רע"ו
 סי"ט ובפ"ג מה' ק"ש ה"ה כ' הרמב"ם
 דשמות המיוחדים והן השמות שאינן
 נמחקין אסור להזכירן בבית הכסא
 ובבית המרחץ ותמה עליו הכ"מ מהא
 דמס' שבת י' ע"ב דמבואר דאסור
 לאדם שיתן שלום בבית המרחץ משום

דשם גופי אקרי שלום ולמה כ' הרמב"ם דרק שמות המיוחדין דהיינו שאינן
 נמחקין אסור להזכירן בבית הכסא ובבית המרחץ הלא אף שלום אסור
 להזכיר עיי"ש ובלח"מ. עכ"פ מבואר מדבריו דחולק אתום' דסוטה הנ"ל וס"ל
 דשלום לאו הוא משמות שאינן נמחקין. ועיין בנקודת הכסף יו"ד סי' רע"ו
 שכ' על דברי התום' דסוטה וז"ל וראיתי יש שרוצים לפרש דהתום' כ' כן
 להמקשה אבל לא למסקנא אבל המעיין היטב בתום' יראה דריתא אך מ"מ
 צ"ע לדינא דמדבריי שאר כל הפוסקים לא משמע כן דשלום יהא משמות
 שאינן נמחקין דלא לשתמיט חד מנייהודכ"כ וצ"ע למעשה עכ"ל. וברכי יוסף
 יו"ד סי' רע"ו כ' ושוב נזכרתי דתום' סוטה אינם התום' העיקריים והראי'
 מפסקי התום' שאינם מכוונים לדברי התום' בפנים עיי"ש וע"ע בפרי"ח או"ח
 סי' פ"ה בישוב דברי הרמב"ם בפ"ג מה' ק"ש מקו' הכ"מ ולח"מ הנ"ל. ובשו"ע
 או"ח סי' פ"ד פסק דאפי' שאלת שלום אסור בבית המרחץ וכסוגי' דשבת
 הנ"ל. ועיין בב"ח שם והסכים עמו המג"א ס"ק ב' דאפי' אדם ששמו שלום
 אסור לקרותו בבית המרחץ בשמו ורק בלשון לעז שרי לקרותו אבל הט"ז
 שם חולק על הבי"ח ופסק דאדם ששמו שלום מותר לקרותו בשמו עיי"ש.
 ועיין בככור שור דף קכ"ב ע"ג וכחי' הר"ן לשבת שם כ' וז"ל אסור לאדם
 שיתן שלום בבית המרחץ וכ' רבינו יחיאל ז"ל דמהכא שמעי' דאסור לכתוב
 באגרת שלומים שלום דשם קדש הוא ומצוי אדם לזורקן באשפות ובמקומות
 המטונפים וכן אנו נוהגין שלא לכתוב שלום שלם עכ"ל וגם דברי הר"ן הללו
 מובאים בברכי יוסף בשם ר"ן כ"י עיי"ש. ובריטב"א מס' ר"ה שם כ' וז"ל
 מכאן יש לזוהר שלא לכתוב שם בשטרי שבועות וחובות וכיוצא ואע"ג שאין
 נוהגי' לכתבו אלא בכנוי ושלא בכתב אשורי קרוב הדבר שאז שטרותיהם
 לא הי' בכתב אשורי שלא הי' נוהגי' לכותבו אלא בכתבי הקדש ואעפ"כ הי'
 קשה בעיניהם מפני כבוד ד' וכיון שכן ראוי לחוש לדבר כל מה שאפשר
 וכל שטר או של שאלת שלום שיש בו שם אסור להטילו לאשפה אבל אם
 אין בו שם אין קפידא כדמוכח הכא ואם יש בו שלום יש מקפידין מפני
 שהוא שמו של הקב"ה ולכן נוהגי' הרבה שלא לכתוב שלום שמא היום או מחר
 יהא מוטל באשפה ורבותי אינם מקפידין והמחמיר תע"ב עכ"ל. ובתשו' הרא"ש
 כלל ג' סי' ט"ז מובא בש"ך סי' רע"ו כ' ולא מצינו מי שאוסר למחוק שלום ובכל
 אגרת כתובים שלום וזורקין ונמחקין ואע"פ ששלום הוא שם וכו' דאע"פ שהשם
 עצמו נקרא שלום כיון שאינו שם העצם אלא ע"י הפעולה נקרא כך הו"ל כמו
 הגדול הגבור והנורא וכו' עיי"ש. וגם הש"ך בסו' רע"ו שם כ' ורוב העולם אינם
 נוהרין בזה. ועיין אלי' רבה סי' פ"ה ס"ק ג'. ובברכי יוסף ליו"ד שם כ' ובערי המערב
 נוהרין שלא לכתוב וי"ו בתיבת שלום באגרת וכי"כ מוהריק"ש בשם הרדב"ז וכו'
 אך בגלילתינו אין נוהרין כלל עכ"ל ע"ע שם בבאורו לאו"ח סי' פ"ה ובשו"ת
 תשב"ץ ח"ר סי' קע"ז. ובפתחי תשו' ליו"ד שם ס"ק כ"ח כ' דאף הנוהרים היינו רק
 בזמן שאילת שלום דבאותה שעה מתכוין לתת שלום לחבירו מאת בעל השלום אבל
 אם בא לכתוב שיש שלום בעולם או בין פלוני לפלוני וכיו"ב ספור דברים אי"צ לזוהר
 שהרי אינו מכוין לשם ולא חיילה קדושה ולהכי מותר לכתוב מלת אמת עכ"ד
 בשם רדב"ז החדשות וע"ע בשערי תשובה לאו"ח סי' א' ס"ק ג' ודו"ק בכל זה.

שער ג

בו יבוארו התקנות שהתקינו חכמים שהיו זמן רב קודם שמעון
בן שטח ושהתקיין שמעון בן שטח ושהתקיין ב"ד של כהנים.

(א) במס' כתובות י' ע"א אר"נ בעת אשר הברדיל נשים נכריות מישראל
אמר שמואל משום רשב"א חכמים אז ראה כי עת לעשות תקנה למען
תקנו להם לבנות ישראל לבתולה לא תהא נשוי ישראל קלה בעיני בעליהן
מאתים ולא למנה מנה וכו' עיי"ש. ולא להוציאן ע"כ תקן להן כתובה. אמנם
נתברר שם ולא לאחר העיון נלענ"ד
במקום אחר בש"ס דהיא תקנת נביאים
אשר אמרו כתובה חכמים שהיו זמן רב קודם שמעון
דרבנן מיתקנה התקנה בן שטח תקנו כתובה לבנות
הזאת ובאיוה זמן ישראל לבתולה מאתים ולא למנה
נתקנה. ואולם ממה ולבני הפלגשים נתן
דאי' בכתובות פ"ב מתנות כ' וז"ל נשים
ע"ב בראשונה הי' כותבין לבתולה בכתובה ופלגשים בלא כתובה כדאמר'
מאתים ולא למנה וכו' התקינו וכו' בסנהדרין בנשים ופלגשים דדוד ע"כ
ועדיין וכו' התקינו וכו' ועדיין וכו' עד לפי דבריו משמע דגם פלגשים הי'
שבא שמעון בן שטח ותקן וכו' עיי"ש בקידושין ורק הכתובה מחלק בין
ויבואר אי"ה בסימן שאחר זה. מזה נשים לפלגשים ולפ"ז הגי' בסנהדרין
מוכח להדי' דרבות בנשים קודם שמעון כ"א ע"א אר"י אמר רב נשים בכתובה
בן שטח כבר עברו וחלפו כמה שינוי' ופלגשים בלא כתובה אמנם הגי'
בגיבוי הכתובה וממילא היא תקנה שלפנינו אינו כן אלא כך אי' שם
נושנת ונתקנה זמן רב קודם שמעון נשים בכתובה ובקידושין פלגשים בלא
בן שטח ועיין רמב"ם פט"ז מאישות ה"ט כתובה ובלא קידושין. ולפ"ז פלגשים
דכ' דתנאי כתובה הם תקנת הסנהדרין הי' בלא קידושין. וכבר תמה הרמב"ן
הגדולה. והנה אם גם ידענו מזה על התורה שם על דברי רש"י ז"ל
דנתקנה מב"ד הגדול שהי' קודם דהא כתובה מד"ס מתקנת חכמים
שמעון בן שטח עדיין אינו מבורר ואינה מד"ת וגם לפי הגי' שלנו עיקור
ממייצאה התקנה הזאת. ולפום ריהטא החילוק הוא דנשים בקידושין ופלגשים
הייתי אומר לפי דברי הר"ש מקינון הן בלא קידושין וז"ל הרמב"ן שם
בס' הכריתות חלק ימות עולם שער ורש"י כ' וכו' ואין הדבר כן כי לא
א' סי' י"ט שכ' כל תקנה סתם היא תקרא פלגש אלא כשהוא בלא קידושין
תקנת עזרא וכמבואר לכל מעיין כי כי הכתובה מד"ס והגי' בסנהדרין
אין כונתו רק על תקנות הישנות פלגש בלא כתובה וקידושין אבל אפשר
והקודמות בזמן. א"כ י"ל דגם תקנה שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים
זו מעזרא וב"ד נתקנה ואפשר שתקנה כמשפטן בבעילה היו נוהגין לכתוב

(סימן ו')

להן מהר ומתן ואשר רצונם שתהיה להם פלגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהי בניה בנוחלי את שלו לא הי' כותב לה כלום וכו' עכ"ל עיי"ש. והרא"ם שם מיישב דברי רש"י ז"ל דס"ל כתובה דאוי' כרבן שמעון בן גמליאל בכתובות דף י' ע"א ואפי' אי הי' גירסת רש"י ז"ל כגוי' הרמב"ן ז"ל בסנהדרין פלגשים בלא כתובה וקידושין הכונה שלא הי' שניהם יחד אלא קידושין לבד בלי כתו' [ומבואר דלפי גי' שלנו בלא כתו' ובלא קידושין א"א לפרש כך] ומביא ראוי' לדברי רש"י ז"ל מירושלמי דפ' אע"פ ה"ב דאוי' שם ואיזה היא אשה ואיזה היא פלגש ר"מ אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתו' רי"א אחת זו ואחת זו יש לה כתו' אשה יש לה כתו' ותנאי כתו' פלגש יש לה כתו' ואין לה תנאי כתו' ע"כ הרי דלרי' דאית לה כתו' בודאי יש לה קידושין א"כ ה"ה לרי"ט היא בקידושין רק בלא כתובה עיי"ש דר"ל עוד דאף דגם רש"י פסק כמ"ד כתו' דרבנן איכא למימר דנשים הן הנשואות לפריה ורביה ופלגשים למשכב בלבד ומאריך בזה שם. ועי' בפירוש רש"י על התורה פ' משפטים על פסוק מהר ימהרנה לו לאשה דמוכח ג"כ דקאי בשיטת מ"ד דכתו' דאוי' והרמב"ן משיג גם שם עליו דכתו' דרבנן ורא"ם שם תמה דפלוגתא דתנאי היא אי כתו' דאוי' או דרבנן עיי"ש. והרמב"ם פ"ד מה' מלכים ה"ד דורך ג"כ בשיטת הרמב"ן וכגוי' שלפנינו בסנהדרין דז"ל שם וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים נשים בכתו' וקידושין ופלגשים בלא כתו' ולא קידושין אלא ביחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו אבל ההדיוט אסור בפלגש אלא באמה העבירה בלבד אחר יעוד עכ"ל וכ' הכ"מ שם דדעת הרמב"ם וגירסתו בש"ם סנהדרין כגוי' הרמב"ן ודעתו ז"ל. ובפ"א מאישות ה"ד משיג הראב"ד על הרמב"ם בענין קדשה וכ' אבל המייתדת עצמה לאיש א' אין בה לא מלקות ולא איסור לאו והיא הפלגש הכתובה בפסוק וכו' וי"ם שכ' בהם פלגשים בלא קידושין ע"כ והוא ג"כ כשיטת הרמב"ן ומ"ש הה"מ שם כבר תמה עליו הכ"מ בהלכות מלכים דנעלם ממנו לפי שעה מ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים הנ"ל עיי"ש ובלח"מ ודו"ק. ולענ"ד נראה ליישב דברי רש"י ז"ל בפרשת חיי שרה הנ"ל דגם הוא סובר כתו' דרבנן ורק לאחר שתקנו כתובה לאשה לא תקנו רק לאשה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה אבל לא לפלגש. ולפי דברי הרמב"ן הנ"ל גם אצל בני נח כבר הי' המנהג לתת מהר ומתן לאשה ומעתה י"ל כיון שראו החכמים שהי' מדרכם לתת מהר ומתן התקינו כבר מימי קדם כתובה לאשה ונתקנה תקנה זו כבר או מב"ד של יהושע או של שמואל הרמתי עכ"פ בימי דוד כבר היתה התקנה זו ושם בסנהדרין דאיירי בפלגשים דרוד אי' שפיר החילוק דפלגשים הן בלא כתו' אף דבימיו כבר היתה התקנה לתת כתובה לאשה וזהו שדייק רש"י בלשונו הטהור נשים בכתובה פלגשים בלא כתו' כדאמרי' בסנהדרין בנשים ופלגשים דרוד דלאיזה צורך כ' כן אלא להורות לן דאף דבימי אבינו אברהם לא הי' החילוק הזה בין נשים לפלגשים אבל בימי דוד דכבר היתה תקנת הכתובה יש חילוק זה בין נשים לפלגשים ורש"י ז"ל רצה להודיענו איזה חילוק יש עתה בין נשים לפלגשים וע"כ הוסיף לאמר כדאמרי' בנשים ופלגשים דרוד וא"ש ודו"ק, ולפי' היתה כתובה תקנה ישנה מנביאים הראשונים ועיין

בלח"מ בהלכות מלכים שם ויש לכיון דבריו לדברי. וע"ע בזה במל"מ פ"א מנערה בתולה שמאריך ליישב שיטת רש"י בדרך אחר אף אי כתו' דרבנן עייש"ה. ואולם כיון דלא נאמר בפירוש מתי וממי נתקנה התקנה הזאת לכן לא סדרתי אותה בתוך תקנות הנביאים או תקנות עזרא ואנשי נה"ג וכיון שעכ"פ היא קודמת לתקנת שמעון בן שטח והיא היסוד אשר עליו בנה את בנין תקנתו לכן סדרתי אותה כאן קודם תקנת שמעון בן שטח ליה מקומה. ועיין תשו' ריב"ש סי' קנ"ג אביא דבריו להלן בשער זה סי' ז' ומדבריו נראה קצת דאנשי כה"ג תקנו תקנת כתובה עיי"ש ודו"ק.

(ב) במס' כתו' דף י' ע"א שם לבתר דמייתי השי"ס דברי ר"נ א"ש משום רשב"א דכתו' תקנת חכמים היא אי' תנא הואיל וקנס חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבורית ומקשה השי"ס קנסא מאי קנסא ומשני אלא אימא הואיל ותקנת חכמים היא וכו' רשב"ג אומר כתו' אשה מה"ת [ופירש"י ז"ל מכסף ישקול כמהר הבתולות כדלקמן] ופריך השי"ס ומי אמר רשב"ג הכי והתני' כסף ישקול כמהר הבתולות שיהא זה כמהר הבתולות ומוהר הבתולות כזה מכאן סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה [כסף ישקול. במפתח נאמר. כמהר הבתולות האמור במאנס את הבתולה קנסו הכתוב ג' כסף בשביל מהר בתוליה. שיהא זה כמהר הבתולות הקיש הכתוב קנס המפתח לקנס האונס מה להלן ג' אף כאן ג' ומה כסף האמור כאן שקלים דכתיב ישקול אף להלן שקלים דלא תימא מעות. מכאן סמכו. מדקרי לה מהר] רשב"ג א"תו' אשה אינה מד"ת אלא מד"ס ומשני איפוך ומאי חזית דאפכית בתרייתא איפוך קמיייתא ומשני הא שמעו' לי' לרשב"ג דאמר כתו' אשה מדאו' דתנן רשב"ג אומר נתן לה ממעות קפוצקיא ואבע"א כולה רשב"ג היא וחסורי מחסרא והכי קתני מכאן סמכו חכמים לכתו' אשה מה"ת כתו' אלמנה אינה מד"ת אלא מד"ס שרשב"ג א"תו' אלמנה אינה מד"ת אלא מד"ס ע"כ סוגית השי"ס עיי"ש. המבואר מזה דלרשב"ג בין ללי"ק דאיפוך ובין לל"ב דכולה רשב"ג היא כתו' בתולה היא מה"ת ולרשב"א דאמר ר"נ א"ש משמו אפי' כתו' בתולה אינה מה"ת אלא מתקנת חכמים אבל כתו' אלמנה לכ"ע אינה מה"ת אלא מתקנת חכמים.

והנה ממה דא"י מכאן סמכו חכמים לכתו' אשה מה"ת ולא קאמר מכאן לכתו' אשה מה"ת הי' נראה לכאורה סויעתא לדעת הר"ן סוף כתובות שבי' וז"ל דמאי דרשב"ג יליף מכמהר הבתולות היינו לומר שיש מהר לאשה מה"ת ואיזה מהר שיוסכימו בו שניהם משתעבד לה מה"ת ולפיכך חל שעבודה במקום הנישואין אבל לא שיהא סך המהר כסך של אונס ומפתח אלא כסך שיוסכימו בו וחכמים השוו מדותיהם למאתים והכי תני' בתוספתא וכו' עכ"ל. מבואר מדבריו דאף לרשב"ג דכתו' מה"ת היינו דמה"ת יש מהר אבל אין הסך ולא המטבע מסוים ותלוי ברצון שניהם להסכים על הסך ועל המטבע ורק חכמים השוו המדה למאתים בבתולה וא"כ עיקר הכתו' הוא דאו' אבל שיעור הכתו' הוא תקנתא דרבנן וע"כ לא קאמר השי"ס מכאן לכתו' אשה מה"ת משום דאז הוי משתמע דגם שיעור מאתים זוו הוא מה"ת ובעי גם כסף צורי וזה אינו וע"כ דייקו ואמרו מכאן סמכו חכמים לכתו' מה"ת דהיינו

מה"ת יש סמך דאיכא מהרלאשה וחכמים תקנו שיעור מאתים וא"ש ומדוייק היטב.
 אחר העיון האיר ד' את עיני וראיתי שכונתי ת"ל בזה לגדולי קמאי
 ז"ל דהריטב"א ריש כתובות כ' בזה"ל והנכון דאפי' לרשב"ג אין לה אלא
 מאתים של מדינה שלא אמר הכתוב נ' כסף צורי אלא לאונס ומפתה דוקא
 אבל משום דמפקיד רחמנא בלשון מהר יליף מינה רשב"ג דיש לבתולה מהר
 מה"ת אבל אין לה קצבה מה"ת אלא כפי מה שירצו או כפי מה שיסכימו
 חכמים וכו' והכי ודאי מוכח לשנא דאמר רשב"ג מכאן סמכו לכתו' אשה
 מה"ת כלומר מצאו סמך לתקן לה שום כתו' מה"ת ופסקו הם שתהא מאתים
 כסף של מדינה עכ"ל. ובחי' רשב"א סוף כתו' כ' ג"כ בזה"ל ומשמע דאפי'
 לרשב"ג אסמכתא דרבנן היא דהא סמכו קתני ואע"ג דכתו' אשה מה"ת
 קאמר הלכה למשה מסיני כמו שאר תורה שבכ"פ קאמר וכהא דאמר'
 בתולין מניין לבדיקת סכין לחכם מה"ת ואע"ג דמדברי קבלה גמר לה ותני'
 בתוספתא רשב"גא כתו' אשה ובי"ה במקום הנישואין דאלו מהלכה או מד"ת
 כל מהר שהסכימו בכך שניהם הוי מהר ואתי רבנן ותקנו לה סך מאתים
 דינרין כלומר מהר מדינה כנגד מאתים שקבעה תורה בשלה גבי אונסין
 עכ"ל וכי"כ השיטה מקובצת בסוגין ובסוף מס' כתו' בשם כמה קמאי ז"ל
 עיי"ש. וגם ממה דכ' רש"י מכאן סמכו. מדקרי לה מהר כ' הש"ט דגם רש"י
 ס"ל כהנך קמאי דמלישנא דמהר ילפי' דאיכא מהר לאשה מה"ת וחכמים
 תקנו סך קצוב. ומעתה אף אי אמרי' כתו' דאו' אפי"ה שייך תקנת חכמים
 אפי' בכתובת בתולה דהא סך הקצוב הוא רק מתקנתא ולפי' לכ"ע כתו'
 היא תקנת חכמים רק אי אמרי' כתו' דרבנן כל עיקר חיוב הכתו' הוא רק
 מן התקנה ואי אמרי' דכתו' דאו' עיקר החיוב הוא דאו' אבל השיעור הוא
 תקנתא דרבנן. ונ"מ בזה דאפי' למ"ד כתו' דאו' אפי"ה לא בעי כסף צורי
 כאונס ומפתה וגם נ"מ לענין דלא תגבה אלא מן הזיכורית כאשר יבואר
 לקמן אי"ה. ועיין יש"ש למס' כתו' פ"ק סי' כ"ו שכ' בזה"ל ולכן אני אומר
 דכתו' אשה דאו' הוא מקרא דכסף ישקול כו' כי משמע בכמה מקומות
 בהאי מסכתא שהוא לימוד גמור ומ"מ ק"ל שפיר דהלכה כר"ג ולית מאן
 דפליג כמ"ש לעיל וה"ט דמדאו' אם אינה רוצה להנשא או להיות אצלה עד
 שיעשה לה מהר כתו' הדין בידה אבל היכא שהיא אינה תובעת או מוחלת
 לו וכ"ש התנה עמה מתחלה הרשות בידו אבל חכמים תקנו שאסור לשהות
 עם אשתו בלא כתו' והם תקנו ג"כ לוותר משלהן שאם יטעון עליהם שיהא
 נאמן אף נגד כתו' שהיא דאו' וכו' עכ"ל. לפי דבריו למ"ד כתו' דאו' עיקר
 הכתו' היא מה"ת ורק הא דאסור לשהות עמה בלא כתו' הוא מתקנתא
 דרבנן וצ"ע ליישב לפי' מה דאו' בפ' אע"פ נ"ו ע"ב קסבר ר"מ כתו' דאו'
 ומש"ה תנאו בטל אף דס"ל דברבנן תנאו קיים עיי"ש והא לפי דברי מהרש"ל
 אף דכתו' דאו' אפי"ה מה"ת יכולה למהול או להתנות ולא הוי מתנה על
 מה שכתוב בתורה כיון דכך אמרה התורה מתחלה דברצונה הדבר תלוי
 ורק רבנן אמרו ותקנו דאסור לשהות בלא כתו' ואם התנה הרי הוי מתנה
 דרבנן ואף דאסור לשהות אפי"ה התנאי היל"ל קיים וצ"ע כעת ליישב.
 ואולם הרא"ש פ"ק דכתו' הולך אקמאי ז"ל ואדברי רש"י וכ' ז"ל אבל

לא נהירא האי פירושא למדרש כתו' דאו' מלישנא דמוהר אלא נראה לפרש
 בן שיהא זה כמהר הבתולות דהיינו כתובת אשה ונראה כאלו בא ללמד
 מכתו' אשה ונמצא כתו' אשה למד מכאן מה כאן חמישים דילפי' מגיש אשר
 לא אורשה אף כתו' חמישים עכ"ל. הרי לדבריו למיד כתו' דאו' אף שיעור
 הקצוב מדאו' דיהא חמישים כסף צורי כמו באונס ומפתה ולפי' יקשה מה
 שאמר רשב"ג מכאן סמכו חכמים לכתו' אשה מה"ת הא ילפותא גמורה היא
 ולא אסמכתא ודוחק לומר כיון דהוא בא ללמד ונמצא למד קראו סמך.
 ואפשר דגם הרא"ש סובר כמוהרש"ל דהתקנה היתה שלא ישא עם אשתו
 בלא כתו' אך דברי המוהרש"ל צ"ע כנ"ל. ועיין שיטה מקובצת דכ"י בשם
 ר"ת בדברי הרא"ש ולא גרס כגי' רש"י וכגי' שלפנינו שיהא זה כמהר הבתולות
 ומהר הבתולות כזה אלא הי"ג שיהא זה כמהר הבתולות ותו לא פי' בכתובה
 והרי מהר הבתולות בא ללמד שלמדנו דאיכא מהר דהיינו כתו' לבתולות
 וחמישים באונס ושקלים במפתה חזי' מגיש דאשר לא אורשה עיי"ש ורו"ק.
 ועיין כתו' נ"ו ע"א ס"ל לרבי יהודא כתו' דרבנן ור"מ עם בע"ב ס"ל
 דכתו' דאו' ועיין רא"ש ומרדכי פ"ק דכתו' דאף ר"ע ס"ל כתו' דאו'. ולענין
 הלכה כ' התוס' בכתו' י' ע"א ד"ה אר"נ דר"ת פסק כתו' דאו' דהלכה כרשב"ג
 במשנתנו ואע"ג דר"נ ס"ל כתו' דרבנן לא קי"ל כן דרב אשי פליג עלי' וכן
 פסק ר"י ז"ל ומפני זה נהגו לכתוב בכתו' דחזי' ליכי מדאו' כיון דכתו' דאו'
 ואף דאו' בכמה מקומות בש"ס מ"ט תקינו לה רבנן כתו' דמשמע דהוא רק
 דרבנן ה"פ מ"ט תקינו רבנן היכא דתקינן כגון באלמנה דלכ"ע הוי דרבנן
 משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה הי"נ תקינו שלא יהא לה כדי שתהא
 קלה בעיניו להוציאה עיי"שה. אמנם הר"ח והרי"ף סוף כתו' ושאר הרבה
 קמאי ז"ל פסקו דכתו' דרבנן עיין ברא"ש דכ"י כל הגאונים הסכימו דכתו'
 אשה מרבנן וגובין לה נ' כסף סלע מדינה שהוא שמינית של סלע צורי
 עיי"ש וכ"כ הר"ן שלהי כתובות ומרדכי פ"ק דכתו' וכ"פ הרמב"ם פ"י מאישות
 ד"ה וחכמים הם שתקנו כתו' לאשה וכו' ובהגמ"י שם מביא חבילות ראיות
 לזה וכ"פ במוש"ע אהע"ז סי' ס"ו.

וכיון דכתו' דרבנן הסכימו רוב קמאי ז"ל שלא לכתוב בכתו' זווי מאתן
 דחזי' ליכי מדאו' רק סתמא מאתן דחזי' ליכי ובש"ס כ' בשם הרישב"א דאם
 כ' דחזי' ליכי מדאו' אפשר לומר דל"ל כתו' כלל ואסור להשהותה. אך בשם
 החכם הגדול הר"ר פנחס הלוי ז"ל כ' דמסתמא לא נתכוין להשהותה בלא
 כתו' אלא ליפות את כחה קאמר שתגבה ממנו כסף מאתן דחזי' ליכי מדאו'
 כדין אונס ומפתה דהיינו מאתן זווי נקי ומן העידיות. ובשם תלמידי הר"ר
 יונה ז"ל כ' ודעת רבני צרפת ז"ל שנותן לה כסף של תורה שהוא כסף צורי
 שאע"פ שהכתו' של דבריהם הם תקנו אותה שיהי' מהכסף של תורה דכל
 דתקון רבנן כעין דאו' תקון ומסייעי למלתא מדחזינן בגמרא שלמדו כסף כתו'
 מאונס ומפתה וכיון שכסף של אונס ומפתה מה"ת הם הי"נ כסף של כתו'
 והשתא לק"מ מה שהנהיגו לכתוב בכתו' דחזי' ליכי מדאו' ור"ל דחזי' ליכי
 כסף מן הכסף של תורה וכו' ושמעתי כבר בא מעשה לפני מורי הרמב"ן
 נ"י מגרונדא ודן ע"ד הגאונים ורבני צרפת ז"ל וגם הי' מצוה שלא יכתבו

בכתו' אלא דחזי ליכי בלבד שהרי אנו רואי' בגמרא דכתובת בתולה אינה מה'ת אלא מדבריהם ומורי הר"ר יונה ז"ל קרובי נ"י אומר שאם הי' בא מעשה לפניו שהי' כתוב בה דחזי ליכי מדאו' בזה לא היינו מפקקים והיינו מחייבין לתת לה כסף של תורה דכתובה ודאי דרבנן היא ומ"ש מדאורי' תנאי שמתנה ע"ע שרוצה להוסיף ולתת לה כתו' מכסף של תורה עכ"ל. והרא"ש כ' בפ"ק דכתו' וראיתי מפרשו' דאפי' הרגילו לכתוב דחזי ליכי מדאו' מודו דכתו' אשה דרבנן וחכמים תקנו נ' כסף מדאו' פי' משקלים האמורה בתורה משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ואסמכוה אקרא דכמהר הבתולות משי"ה נהגו לכתוב דחזי ליכי מדאו' שלא יטעה אדם לומר כיון דמרבנן היא לא תגבה אלא נ' סלע מדינה ודברים של טעם הם והכותב כסף זווי מאתן דחזי ליכי לא הפסיד עכ"ל.

המסתעף מכ"ז לפי הכלל דאי' במס' קידושין י"א ע"ב דכסף האמור בתורה הוא כסף צורי ושל דבריהם הוא כסף מדינה דהוא שמינית שבכסף צורי א"כ לר"ת ולר"י דפסקו כתו' דאו' צ"ל כסף צורי והוי כתובת בתולה מאתן כסף נקי אמנם אי כתו' רק דרבנן מאתן דכתובה הם רק כסף מדינה דאינו כסף נקי והוא שמינית של צורי ורק לרבנן צרפת בש"מ ולדעת הרא"ש אפי' אי כתו' דרבנן השיעור הוא בכסף צורי משום דכל דתקון רבנן כעין דאו' תקון והם הצריכהו בכתובה כסף צורי וכן לדעת הר"פ הלוי ז"ל והר"ר יונה בש"מ אי כ' דחזי ליכי מדאו' דעתו לייפות כחה ולהוסיף לה כסף צורי. ולהיפך לדעת הר"ן ורשב"א וריטב"א אפי' אי כתו' דאו' שיעור הקצוב אינו אלא דרבנן ולא בעי כסף צורי ומכ"ש אי כתו' דרבנן וכיון דקיי"ל כתו' דרבנן יותר טוב לכתוב רק דחזי ליכי. והנה הרמב"ם ז"ל דפסק כתו' דרבנן כ' בפ"י מאישות הי"ח דינרים אלו לא תקנו אותם מן הכסף הטהור אלא ממטבע שהי' באותן הימים שהי' שבעה חלקים נחשת וא' כסף עד שיהי' בסלע חצי זוז כסף ונמצא מאתים דינרים של בתולה חמשה ועשרים זוזים של כסף טהור ומאה דינרים של בעולה י"ב זוזים ומחצה ומשקל כל זוז צ"ו שעורות כמו שבארנו בתחלת עירובין והדינר הוא הנקרא זוז בכל מקום בין שיהי' מן הכסף הטהור בין שיהי' ממטבע אותן הימים עכ"ל. עיין הה"מ שם דבמקומו כותבין והוסיף לה מן דילי' מאתים דינרים כסף צרוף. והטור ס"ו ס"ו לאחר שמביא דעות חלוקות דעתו כדעת אביו הרא"ש ז"ל והבי' שם פסק כר"ף ורמב"ם דכתו' דרבנן ומשערין בכסף מדינה ורק אי כתוב להדי' מכסף צרוף או אפי' באלמנה גובין מכסף צרוף ואי כ' דחזי ליכי מדאו' מסופק הבי' וכ' דהדעת נוטה דיד בעל השטר על התחתונה והרמ"א בד"מ שם מביא הרבה פוסקים דחולקי' בשעור הכתובה ובהגהותיו לשו"ע שם ס"ו כ' והמנהג לכתוב לכתולה דחזי ליכי מדאו' אבל לא לאלמנה וכ' החלקת מחוקק ס"ק כ"ו דהכונה דאף דכתו' דרבנן אפ"ה כיון דהמנהג לכתוב דחזי ליכי מדאו' דעתו לתת לה מאתים דינר כסף צורי וכל תנאי שבממון קיים עיי"ש בחמ"ח ובכ"ש ובשאר אהרונים שמאריכין בזה וכן המנהג עכשיו לכתוב דחזי ליכי מדאו' בכתובת בתולה.

וכיון דקיי"ל דכתו' דרבנן כתובת אשה אינה נגבית אלא מן הזיבורית

כדאי בכתו' י' ע"א הואיל ותקנת חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבורית וכפי מה דנראה מש"ס דגיטין ר"פ הנזקין משמע דהא דכתו' מן הזיבורית הוא תקנה מיוחדת וכן משמע ברמב"ם פ"ו מאישות ה"ג עיי"ש דכ' וכן התקינו וכו' ועיין בידי אלי' תיקון נ"ז דדעתו דכל וכן התקינו שמביא הרמב"ם שם כלהו דהא תקנה נינהו ויבואר אי"ה לקמן בס"י זה.

וכן נאמן הבעל לטעון טענת בתולים להפסיד כתובה כדאר"נ אמר שמואל משום חזקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה כיון דכתו' דרבנן עיין בר"ן כתו' שם ורמב"ם פ"א מאישות הי"ד וטוש"ע אהע"ז ס"י ס"ח.

וכמו כן כיון דכתו' דרבנן אין הלכה כרשב"ג בכתו' דף ק"י גבי נשא אשה בקפוטקיא אלא כרבנן דאינה נוטלת אלא מפחות שבמטבעות דאם הי' המטבעות במקום הנישואין טובים מבמקום הגירושין נותן לה כמקום הגירושין ואם במקום הגירושין טובים נותן לה כמקום הנישואין וכ"פ הרמב"ם פ"ו מאישות ה"ו והטוש"ע ס"י ק' ס"ה. ודוקא כשיש במטבע שהיא מגבה לה כדי שיעור שיווי מאתים ומנה שתקנו לה חכמים אבל פחות מכאן א"א לה לפחות (הה"מ וש"ע שם ועיין בהשגת הראב"ד) הי' הנישואין והגירושין במקום א' נותן ממעות אותו המקום (הה"מ שם) ואם פירש מטבע ידוע בין בעיקר בין בתוספת הכתובה הרי הוא כדין המלוה את חבירו מטבע ידוע שנותן לו כמה שהלוהו (רמב"ם וש"ע שם) ואם כ' מאתים דינרים דחזי ליכי דהם מאתים של מדינה הרי פירוש אי אילו אותן מאתים דחזי ליכי (הה"מ שם בשם הרשב"א) ואם אין האשה עמו בעת הגירושין במקום הגירושין רק היא עומדת במקום הנישואין ושלח לה גט למקום הנישואין הולכין אחר מקום הנישואין (ב"י וש"ע שם בשם תשו' הרשב"א ועיין בחמ"ח שם ס"ק כ"ז דתל"י במתלוקת הפוסקים אי היא יכולה לומר לא אקבל הגט עד שיוסלק לי הכתו' וב"ש שם ס"ק כ"ד חולק עליו).

ומקולי כתובה היא כיון דהיא דרבנן דאין כתובת אשה נגבית משבח ולא בראוי כמבואר במ"ס בכורות נ"ב ע"א וברמב"ם פ"ו מאישות ה"ה וטוש"ע ס"י ק' ויבואר אי"ה במקום אחר.

עוד מקולי כתובה כיון דהיא דרבנן לא עבדי' תרי חומרי ולא אשכחן תנא דמחמיר בכתובה כרי"מ דמטלטלי משתעבדי וכו"נ דמוציאין מזה ונותנין לזה כמבואר בכתו' פ"ב ע"א וברמב"ם פכ"ב מאישות ה"ג ויבואר ג"כ אי"ה במקומה. וע"ע מס' ב"ב קל"ב ע"ב מקולי כתו' שנו כאן ודו"ק.

(ג) הטעם שתקנו כתובה לאשה מפורש ביבמות פ"ט ע"א וכתו' י"א ע"א ובשאר דוכתי משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ועיין בתו' כתו' ל"ט ע"ב ד"ה טעמא דהקשו דמשום דהך טעמא לא הי' להם לתקן אלא בנתגרשה אבל לא בנתאלמנה ותו' דמתוך שהוצרכו לתקן בגרושה תקינו לה נמי באלמנה משום חינא. ועוד הקשו דבהחובל פ"ט ע"א תמכור לכתו' ע"מ שאם תתאלמן אבל אם יגרשנה יהא לה כתו' דל"ש התם חינא ותו' כיון דבשאר נשים איכא משום חינא ל"פ רבנן ואסור להשהותה בלא כתובה עיי"ש. ומטעם דשלא תהא קלה בעיניו להוציאה אמרו היכא דאיכא מצוה להוציא כגון באשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו וא"ל מת בעלך וניסת

ואח"כ בא בעלה דתצא מזה ומזה דאין לה כתו' כדאי' ביבמות פ"ט דמ"ט תקינו לה רבנן כתו' שלא תהא קלה בעיניו להוציאה הא תהא קלה בעיניו להוציאה וכן הוא בשאר גוני דתצא שלא בכתובה כאשר יבואר להלן א"ה. מטעמא דלא תהא קלה בעיניו להוציאה ס"ל לר"מ דאסור לאדם שישהא את אשתו אפי' שעה אחת בלא כתו' כדאי' בכתובות פ"ט ע"א וכתו' נ"ז ע"א עיין תוס' ב"ק שם ד"ה טעמא. ולא בלבד דאסור לר"מ לשהות את אשתו בלא כתובה כלל אלא אפי' הפוחת לכתולה ממאטים ולא למנה ממנה בעילתו בעילת זנות כדאי' במשנה ר"פ אע"פ ובגמרא שם נ"ז ע"ב דייקי' מדקתני במתני' כל הפוחת ולא קתני כל שאין לה דלר"מ תנאו בטל דס"ל כתו' דאו' וכל המתנה עמ"ש בתורה תנאו בטל וצריך להגבות לה כל הכתובה ואפי' בעילתו בעילת זנות במתנה עמה לפחות לה משום דלא סמכה דעתה בשעת ביאה עיי"שה. ואע"ג דכתו' אלמנה אפי' לר"מ דרבנן אפי' לא יכול להתנות כיון דעיקר כתו' הוי דאו' וכל דתיקון כעין דאו' תקנו (תוס' כתו' שם ד"ה קסבר ודף נ"א ע"א ד"ה מני) ולרבי יהודא אע"ג דאית לוי' בדבר שבממון תנאו קיים אפי' ס"ל בכתו' שם דאינו יכול להתנות משום דלדידי' כתובה דרבנן ועשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משל תורה אבל אם רוצה כותב לכתולה שטר של מאתים והיא כותבת התקבלתי ממך מנה ולא למנה מנה והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים דיכולה למחול ודוקא בכותבת אבל בע"פ לא ורבי יוסי ס"ל בברייתא נ"ז ע"ב שם דאפי' בע"פ יכולה למחול או להתנות. ומעתה ג' מחלוקת בדבר דלר"מ ל"מ בכתבה לו התקבלתי דאו' אין לה כתו' כיון דמחלה דהוי בעילתו בעילת זנות אלא אפי' הפוחת בתנאי בשעת קידושין דתנאי בטיל הוי בעילת זנות משום דלא סמכה דעתה ולר' יודא בתנאי התנאי בטל ויש לה כתו' ובמחלת וכותבת התקבלתי אין לה כתו' ולרבי יוסי אפי' בע"פ הן בתנאי והן במחלת אין לה כתו'. ועיין בש"מ בשם הריטב"א ושאר קמאי ז"ל דמבואר מדבריהם דלרבי יהודא אין חילוק בין כותבת התקבלתי ובין אומרת כן בע"פ לעולם יכולה למחול ולא הוי מתנה עמ"ש בתורה. ומה דאי' בש"ס לרבי יהודא טעמא דכתבה לוי' אבל בע"פ לא היינו בהתנה עמה מעיקרא לפחות לה דאו' הוי מתנה עמ"ש בתורה וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה ותנאו בטל אבל במחלת ואומרת התקבלתי אין חילוק בין כתבה כן ובין אומרה בע"פ ולרבי יוסי אפי' בתנאי רשאי לעשות כן ותנאו קיים ובעילתו כשרה וכמבואר. אמנם כפי הנראה בכונת דברי רש"י ז"ל ס"ל לרבי יהודא דבע"פ אינה יכולה למחול משום דמוכחא מלתא דהערמה בעלמא הוא דעבדו בניניהו והוי כאלו לא כנסה אלא בכתו' חסירה ועי"מ שאין לה מעיקרא אלא כך והוי מתנה עמ"ש בתורה משא"כ בכתבה לו כן. ומיהו בין לרבי יהודא ובין לרבי ל"ל סברא דלא סמכה דעתה ולא הוי בעילת זנות ל"מ היכא דהתנאי בטל ול"מ מחילתה אלא אפי' במקום דמהני מחילתה אפי' לא הוי בעילת זנות כדאי' במתני' דאמר ר"י אם רצה כותב וכו'. ובגמרא שם ארי' א"ש זו דברי ר"מ אבל חכמים אומרים משהא אדם את אשתו ב' וג' שנים בלא כתו' עיי"ש בפלוגתא דאמוראים אי מיירי בתחלת חופה או ביאה או בסוף. ולענין הלכה אי בגמרא

שם דהלכה כר"מ וכי הר"ן ומשמע דכי קי"ל כר"מ במאי דקאמר דהוי בעילתו בעילת זנות אבל במאי דקאמר תנאו בטל לא קי"ל כותי דע"כ לא קאמר ר"מ תנאו בטל אלא משום דס"ל כתי' דאוי ומתנה עמ"ש בתורה תנאו בטל אבל לדין דקי"ל כתי' דרבנן וקי"ל נמי בדבר שר ממון אפי' בשל תורה תנאו קיים הכא ודאי תנאו קיים אלא שאינו רשאי לקיימה בלא כתי' הלכך אם עבר וקיימה תנאו קיים דאע"ג דסבר ר"י דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה ותנאו בטל הא איכא רבי יוסי דפליג עלי' רבבי יהודא והלכה כרבבי יוסי. אבל הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' אישות פסק דתנאו בטל אפי' כתבה לו שנתקבלה מהם כך וכך והיא לא נתקבלה תנאו בטל משמע דס"ל ז"ל דהלכתא כותי' ולא מטעמי' אלא משום דכתי' דרבנן וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה הלכך כל שהוא רוצה לקיימה תנאו בטל ואפ"ה הוי בעילת זנות משום דלא סמכה דעתה ומיהו ודאי אם לא רצה לקיימה תנאו קיים דהא שקלי' וטרי' לעיל מוחלת כתי' לבעלה אם יש לה תנאי דכתובת בנין דכרין אלמא בשלא רצה לקיימה יכולה למחול עכ"ד הר"ן ז"ל. וז"ל הרמב"ם פ"ב מאישות ה"ח התנה עמה לפחות מעיקר כתי' או שכי' לה מאתים או מאה עיקר כתי' וכתבה לו שנתקבלה מהן כך וכך והיא לא נתקבלה תנאו בטל שכל הפוחת לכתולה ממאנים ולא למנה ממנה הרי בעילתו בעילת זנות ע"כ ועיין בהה"מ שכי' כדברי הר"ן בפ' דברי הרמב"ם ושיש מי שסובר דלא קי"ל כר"מ אלא דבעילתו זנות כשנפחת עיקר כתי' וכ"ש כשאין לה כלל אבל ט"מ תנאו קיים אע"פ שאינו רשאי לשהותה בלא כתי' אפ"ה תנאו קיים אפי' רצה לקיימה עיי"ש. [ומ"ש הה"מ שם דס"ל לרמב"ם דחכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה עיין בלח"מ שם דמתחלה רצה לומר דטעות הדפוס היא וצ"ל יותר משל תורה ולבסוף מקיים הגי' ומפרש דברי הרמב"ם בטוב טעם ועיין ב"ש סי' ס"ו ס"ק ט' וסי' צ"ב ס"ק י"ז דלפי דברי הלח"מ יתיישב לכאורה קוי' הבי"ש שם זדוק] ואולם בפ"ו מאישות ה"ט כ' הרמב"ם ומוחלת כתובתה א"צ קנין ולא עדים כשאר כל המוחלין שא"צ לא עדים ולא קנין אלא בדברים בלבד והוא שיהי' דברים שהדעת סומכת עליהן ולא יהי' דברי שחוק והתול או דברי תימה אלא בדעת נכונה עכ"ל הרי דפסק דיכולה למחול. ולפי דברי הר"ן והה"מ הנ"ל זה מיירי באם אינו רוצה לקיימה דאו יכולה למחול וזה פשוט וליכא סתירה בדבריו. ועיין תוס' ב"ק פ"ט ע"א דכתבו מתחלה דלפי המסקנא דכתובות שם גם לר"מ בכתבה לי' התקבלתי יכולה למחול והקשו ע"ז היאך תמחול לר"מ דהא אסור לשהות בלא כתי' לדידי' ותי' וז"ל וז"ל לאחר שתמחול יהזור ויכתוב לה כתי' ועי"ל דאפי' את"ל שאינה יכולה למחול בעודה תחתיו אכתי' יעשה קנוניא ויגרשנה ותמחול לו ואח"כ יחזירנה עכ"ל. הנה לפי תי' בתרא מבואר להדי' דאפי' אם רוצה לגרשה אינה יכולה למחול בעודה תחתיו רק לאחר הגירושין וזהו שדייקו בלשונם ויגרשנה ותמחול לו דהיינו מתחלה יגרשה ואח"כ תמחול. ועיין בש"מ לכתו' פ' אע"פ שכי' בשם הרמב"ן כדברי הר"ן והה"מ הנ"ל.

המבואר מכ"ז דלדעת הרמב"ם בין במוחלת בין בהתנה אם דעתו לקיימה

המחילה והתנאי בטלים ולפי מה שהבין הר"ן והה"מ בדבריו אפ"ה הוי בעילת
 זנות משום דלא סמכה דעתה. אבל הלח"מ שם לא הביין כן בדבריו. ואם
 רוצה לגרשה התנאי והמחילה קיימים ולדעת הר"ן אפי' ברוצה לקיימה תנאה
 ומחילתה קיימת אך בעילתה הוי בזנות. אמנם המרדכי בפ' החובל כ' כל
 לגבי בעלה ודאי מחלה ודוקא ע"י שכותבת התקבלתי אבל במחילה בעלמא
 לא הוי מחילה כשכבר נשואה ואם תמחול כתו' לבעלה אכור להשהותה
 אפי' שעה אחת בלא כתו' עכ"ל. מבואר מדבריו דבע"פ לא מהני מחילתה
 ואף דבשטר חוב מהני מחילה אפי' בע"פ כ' החמ"ח סי' ס"ו ס"ק י"ג דבאשה
 היושבת תחת בעלה שאני כ"ז שלא כותבת לו יכולה לומר משחקת הייתי
 בכך ודברי הבאי אמרתי אבל לאחר מות בעלה מהני מחילה גרידתא אף
 בע"פ ואולם זאת הניח החמ"ח בצ"ע דמנ"ל למרדכי לחלק בכך הלא רבי
 יהודא ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי דאפי' בע"פ מהני. והבי"ש ס"ק ט' מיישב
 דברי המרדכי דלמד כן מסוגי' דאע"פ דא"י שם בסוף ביאה אפי' לרבי יוסי
 ל"מ מחילה בע"פ ופירש"י שכבר זכתה ואמירתה לא מהני אא"כ כתבה
 התקבלתי ואף דא"י שם לישנא אחרינא דאפי' בסוף ביאה מהני מחילה לרבי
 יוסי מ"מ א"א להפסידה כשמחלה בע"פ דיר הנמחל על התחתונה ודוקא
 במקיימה אבל ברוצה לגרשה או באלמנה מהני אף לדעת המרדכי מחילה
 בע"פ לפי דברי הב"ש שם עיי"ש. ולפי המבואר בב"ש שם בכתב מהני לדעת
 המרדכי אפי' תנאי ורק בע"פ ל"מ אפי' מחילה ומעתה יקשה לכאורה על
 המרדכי קו' הרישב"א בש"מ לכתו' דבתנאי מאי חילוק יש בין כתב לע"פ
 אם נאמר דהוי מתנה עמ"ש בתורה וצ"ל דלהמרדכי לא הוי בשל בתנאי
 משום מתנה עמ"ש בתורה דלא עשו חיווק יותר משל תורה ובממון תנאו
 קיים ורק בע"פ יכולה לומר משחקת הייתי בכך וכדברי החמ"ח הנ"ל ובכתב
 לא שייך זה וא"ש. ומעתה המרדכי חולק על הרמב"ם דלהרמב"ם מחילה
 וכ"ש תנאי לא מהני אפי' בכתב ולהמרדכי אפי' תנאי וכ"ש מחילה מהני
 בכתב. וחולק נמי על הר"ן לדעת הר"ן אפי' בע"פ מהני אפי' תנאי דפסק
 כרבי יוסי ולהמרדכי בע"פ אפי' מחילה לא מהני. והטור סי' ס"ו הולך בדרך
 אביו הרא"ש ז"ל דבמוחלת מחילתה קיימת בכותבת והוי בעילתה בעילת זנות
 ובתנאי אפי' בכתב ל"מ ותנאו בטל ואפ"ה הוי בעילת זנות דלא סמכה דעתה.
 חולק לפ"ז אהרמב"ם בחדא דלרמב"ם ל"מ מחילה אפי' בכתב ולהטור מהני.
 וחולק גם אהמרדכי בחדא דלהמרדכי בכתב אפי' תנאי מהני ולדידי' ל"מ
 תנאי אפי' בכתב דר"ק היטב בכל זה. ועיין ב"ש ס"ק ט' שכ' ג' שיטות יש
 לרמב"ם לפי' הר"ן והה"מ ל"מ מחילה אפי' בכתב וכ"ש תנאי ולהטור תנאי
 ל"מ אפי' בכתב אבל מחילה מהני בכתב ולהמרדכי בין תנאי ובין מחילה
 מהני בכתב ותמחני על שלא הביא שטה רביעית והיא דעת הר"ן וי"מ
 שבהה"מ דאפי' תנאי מהני אפי' בע"פ וצ"ע. והמחבר בשו"ע שם ס"ט כ' דכל
 הפוחת וכו' בעילתו בעילת זנות ל"מ בכתבה התקבלתי וכו' דאז אין לה
 לדעת קצת פוסקים אלא אפי' התנה בשעת קידושין וכו' אע"פ שתנאו בטל
 ויש לה אפ"ה הוי בעילתו בעילת זנות כיון שהיא סבורה שאין לה עיי"ש.
 ומדכ' דאין לה לדעת קצת פוסקים הוכיח הב"ש ס"ק ט' וי"מ לדעת המחבר

במוחלת אפי' בכתבה לא מהני דלא פסק כהנך קצת פוסקים [הם הטור והמרדכי] אלא פוסק ברמב"ם דאפי' במוחלת אם רוצה לקיימה מחילתה אינה כלום וכ"ש תנאו דבטל דבוה אף הטור מודה ופסק המחבר לפ"ז כהרמב"ם. ומ"ש בסו' ק"ה ס"ה דמוחלת כתו' א"צ קנין ולא עדים היינו ברוצה לגרשה וכמ"ש לעיל בשיטת הרמב"ם ז"ל עיי"ש בבי"ש. ובסו' סו' ס"ג כ' המחבר במחלה כתו' צריך לכתוב אחרת בעיקר הכתו' דהוי בעילתו בעילת זנות אף דפסק דמחילתה אינה כלום אפי' אסור לקיימה משום דלא סמכה דעתה והרמ"א הגיה שם ודוקא שכתבה לו וכו' משמע דבע"פ א"צ לכתוב לה כתו' אחרת ומותר לקיימה וכ' החמ"ח שם דהוא כמרדכי ובאמת אין אנו צריכין לזה כמ"ש גם בבי"ש שם דהמחבר ורמ"א פסקו כהרמב"ם ולדידי' אף דמחילה אפי' בכתב ל"מ אפי' צריך לכתוב כתו' אחריתי משום דלא סמכה דעתה וזוהו דוקא במוחלת בכתב אבל במוחלת ע"פ ל"ש לא סמכה דעתה דדוקא במתנה בעת הקידושין לא סמכה דעתה אבל לא במוחלת אח"כ בע"פ עיי"ש בבי"ש. ואם מחלה ודר עמה ואח"כ מגרשה לא מהני המחילה לדעת הרמב"ם והמחבר מאחר שהי' דר עמה אחר המחילה ול"מ אח"כ מגרשה מיד (ב"ש שם ס"ק ט'). ודע דהבי"ש שם רוצה לפרש פי' אחר בדברי הרמב"ם וז"ל ולולא דברי הר"ן והה"ט הייתי אומר דס"ל לרמב"ם דוקא תנאי שהתנה עמה בעת הקידושין או בעת הנישואין אותו תנאי בטל דהוי כמתנה עמ"ש בתורה ומ"ש בפ"ב התנה עמה לפחות לה מכתובתה או שכי' לה ר' והיא כתבה התקבלתי ק' התנאי בטל היינו התנאי הי' לפחות או שתכתוב לו שובר אבל אם לא הי' תנאי אלא היא מחלה אח"כ מהני אפי' בע"פ והיינו מ"ש בפ"ז דמחילה א"צ קנין עכ"ל עיי"ש. וכמו שאסור לשהות עם אשתו במוחלת כתובתה וצריך לכתוב לה כתו' אחרת כן הדין באבדה כתובתה וכדא"י מעשה שהי' במס' כתו' נ"ז ע"א וכן הוא ברמב"ם פי' מאישות הי' וברא"ש שם הטעם אע"ג דאית לה בתנאי ב"ד לא סמכה דעתה דלמא יאמר פרעתי וכי"פ במושיע סו' ס"ו ס"ג. והחילוק שבין אי מחלה או נאבדה כתו' הוא דבמחלה כותבין הכתובה שניי' מזמן של עכשיו ובנאבדה מביא הטור בשם בעל העיטור ב' דעות איכא מ"ד דכותבין מזמן של עכשיו ואיכא מ"ד כיון דידוע לסהדי זימנא קמא כתבין משהוא זימנא ופסק הטור כן דאי ידעי סהדי זימנא קמא כותבין ההוא זימנא ואי לא כתבין מהשתא וכ"פ בשו"ע שם ס"ד. והטעם דבמוחלת כתבין לעולם מזמן של עכשיו משום דמחלה אזיל לי' שעבודא קמי' כמ"ש הב"י ולפי' לדעת הרמב"ם והמחבר דמחילתה אינה כלום ורק משום דלא סמכה דעתה צריך לכתוב לה כתו' שנייה צ"ע לכאורה אמאי לא לכתובי' מזימנא קמא כמו בנאבדה כיון דלא נטחול השעבוד וצ"ע. עוד יש חילוק בין מוחלת לנאבדה כתו' דבמוחלת אינו צריך לכתוב כתו' שניי' רק על עיקר כתובתה אבל על התוס' מהני המחילה לכ"ע אבל בנאבדה צריך לכתוב לה כתובה גדולה כראשונה כן מבואר ברמ"א ובחמ"ח שם ס"ק י"ד ובבי"ש ס"ק י' ובבי"ש שם מסופק דאפשר דבמחלה א"צ לכתוב לה כתו' אלא על מנה דהא השתא בעולה היא עיי"ש. עיר שכבשוה כרקום או שגלו מן העיר ונאבדו הכתובות אע"פ שישל שמצאה

אח"כ מ"מ הרי הן בחזקת אבודין וכותבין אחרות ואם ידוע או שהוא מודה סך הכתובה הראשונה כותבין כפי הראשונה ואם לאו אם נשארו קצתן אזינן בתרייהו ואם לא נשארו כלום דנין עפ"י זקני העיר ולפי המנהג העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו (תשו' מוהרי"ק ורמ"א שם בהג"ה).

כמו במחלה או נאבדה ה"ה אם מכרה כתובה לבעלה אסור להשהותה וצריך לכתוב לה כתו' מחדש (כן מביאר במס' ב"ק פ"ט ע"ב להדי' והוא ברמב"ם פ"י מאישות ופ"ד מחובל ומזיק ובטוש"ע אהע"ז סי' ס"ו ס"ה וחור"מ סי' תכ"ד ועיין שם בטור ובהגהת רמ"א דאם החבלה כנגד כל הכתובה מוכרת לבעלה ומשלמת דבלא"ה קלה בעיניו לגרשה שהרי יכול לגבות בחבלתו והוא מש"ס דב"ק שם) אבל אם מכרה כתו' לאחרים בטובת הנאה ליכא הששא דתהא קלה בעיניו להוציאה דהא צריך לשלם לאחרים (ב"ק ורמב"ם וטוש"ע שם) ומ"מ אם מכרה לאחרים אין לכתוב הכתו' בשם אחרים דאז הוי כמו שאין לה כתו' כלל (נמוקי יוסף פ' החובל) אמרה לסופר תהא הכתו' אצלך עד שישלם לך הבעל שכר הסופר אסור לשהות אצלה הואיל ואין הכתו' בידה (ד"מ שם בשם מוהרי"ל) העמיד ערב קבלן בעד כתו' והתנה שהוא יהא פטור ממנה אסור להשהותה עד שתהא שעבודה עליו (ב"י בשם תשו' הרשב"א ורמ"א בהג"ה ס"א ועיין חמ"ח ס"ק ז' דאף ביש להערב פיצוי מן הבעל דאינו קלה בעיניו להוציאה אפ"ה אסור משום דמעולם לא ה"י שעבודה על הבעל ודומה לכותב הכתובה בשם הקונה דאסור). אם רוצה לייחד לה כתובה במעות או שאר מטלטלין אין שומעין לו אלא צריך שיכתוב לה שטר על עצמו בדמי הכתובה ויהי' כל נכסיו משועבדים לה (משנה זבריייתא ס"פ האשה שנפלו והוא מתקנת שמעון בן שטח אשר יבואר בסומן שאחר זה). אם אינו יכול לכתוב כתובה כגון בשבת או ששכת לכתבה יכול לייחד לה מטלטלין כדי שיבעול ויכתוב לה מיד אח"כ כן מוכח מעובדא דרבי אמי דשרי למיבעל בתולה בתחלה בשבת במס' כתו' ז' ע"א עיי"ש וב"פ הרמב"ם פ"י מאישות ה"ט וטוש"ע סי' ס"ו ס"ב וכ' דצוין שיקבל עליו אחריות אם יאבדו או יזלו. ואם היא מוחלת האחריות לדעת התוס' שם משמע דאין יכולה למחול ומדברי הר"ף ושאר קמאי ז"ל נראה דרשאי למחול האחריות עיין חמ"ח ס"ק י"ב וב"ש ס"ק ח', אם העיד עליו עדים וקנו ממנו על הכתובה כ' הרמב"ם פ"י מאישות ה"ט דיותר לבעול וכ' הה"מ דזה פשוט משום דסתם קנין לכתובה עומד ואפ"י לא נכתב ככתוב דמי כמבואר בכמה דוכתי ועיין בכ"מ שתמה על הטור דמדבריו מבואר דהבין בכונת הרמב"ם דקנין לא מהני רק באין לו פנאי לכתוב ומיד כשיהי' לו פנאי צריך לכתוב כמו באתפסי' מטלטלין והוא דכ' הרמב"ם עד שיהי' לו פנאי לכתוב קאי אתרוייהו ובאמת אינו דלא קאי רק אאתפסי' מטלטלין אבל בקנין אע"פ שלא נכתב ככתוב דמי. ובש"ע שם פוסק המחבר כדעתו בכונת הרמב"ם והרמ"א מביא דעת הטור ומוהרי"ק בכונת הרמב"ם בשם י"א וכ' וכן ראוי להורות ובחמ"ח שם ס"ק ה' כ' הסמ"ג מפרש דברי הרמב"ם במקום שאין כותבין כתו' ע"כ סגי בעידי קנין אבל במקום שכותבין אף שקנו מידו לא מהני כי לא סמכה דעתה משום דלא עליה מוטל הטורח ולתת שכר הכופר גם שמא ימות

בעלה פתאום ויטענו היורשים פרענו והכתובה והב"ח פסק דאפי' בשעת הדחק אין לסמוך אעדי קנין אלא בהתפסת מטלטלין וכ' החמ"ח דבוראי המחמיר תע"ב אבל אם אין להתקן מטלטלין יש לסמוך אשור ומהר"ק ובפרט בזה"ז דאין מגרשין בע"כ וב"ש ס"ק ד' מביא דבריו ומשמע דמסכים עמו עיי"ש. הבעל נותן שכר הסופר (משנה במס' ב"ב קמ"ז ע"ב ורמב"ם פ"י מאישות ה"ז ושו"ע שם ס"א) לדעת הרמב"ם פ"י מאישות ה"ז צריך לכתוב הכתובה קודם כניסה לחופה ואח"כ יהי' מותר באשתו משום שסובר דבעי חופה הראוי' לביאה שלא יחסר דבר אפי' מה שהוא מדבריהם והרמב"ן חולק עליו עיין בר"ן ריש כתו' ובהה"מ ושאר קמאי ז"ל וכ' הב"ח ס"י ס"ז דהרמב"ם דקדק בלשונו ולא כ' דאסור דהוי משמע דיש איסור בחופה בלא כתובה רק כ' שצריך שיכתוב לה קודם כניסתה לחופה משמע דלכתחלה יש לעשות כן שלא יבא לידי איסור ובשו"ע ס"י ס"ז ס"א א"י אסור להתייחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתו' ורמ"א מביא דעת הר"ן בשם י"א דמותר להתייחד אבל לא יבעול עיין בר"ן שם ואי' מטעמו הוא דהיא לא תשמע לו מפני שיוודעת שתהא קלה בעיניו להוציאה וע"כ כ' החמ"ח דטוב להודיע לה זה אם מתייחד עמה בלא כתו' עיי"ש. וגרס"י במס' כתו' ל"ט ע"ב תניא איך אע"פ שאמרו אונס נותן מיד כשיוציא הוא אין לה עליו כלום ופריך הש"ס כשיוציא מי מצי מפיך לה ומשני אימא כשתוציא היא אין לה עליו כלום מת יצא כסף קנסה בכתובתה רבי יוסי ב"ר יהודא אמר יש לה כתובה מנה במאי קמפלגי רבנן סברי טעמא מאי תקינו רבנן כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה והא לא מצי מפיך לה ור"י בר"י סבר הא נמי מצער לה עד דאמרה היא לא בעינא לך ע"כ וכ' התוס' ד"ה טעמא דאף בנתאלמנה דל"ש שלא תהא קלה בעיניו אפי"ה כיון דתקינו בנתגרשה משום שלא תהא קלה בעיניו תקנו נמי בנתאלמנה כשום חניא אף דמשום חניא לתוד לא הוי' מתקני כתו' ואח"כ כ' בזה"ל וא"ת ואמאי תני הכא יצא כסף קנסה בכתו' לתני מת אין לה עליו כלום דהא לא תקינו רבנן לאלמנה אלא משום גרושה והכא מכח גרושה אין לתקן לזאת דהא לא מצי לגרשה ואורי' דה"נ כיון דשייך בה חניא כמו בשאר אלמנות אין לנו לשנותה משאר אלמנות להכי אצטריך טעמא דיצא כסף קנסה בכתו' ולא חשו במה דאין לה כתובה עכ"ל. והרמב"ם פ"א מה' נערה בתולה ה"ד פסק ואין לה כתובה שלא תקנו חכמים כתו' לאשה אלא כדי שלא תהי' קלה בעיניו להוציאה וזה אינו יכול להוציאה ע"כ פסק ברבנן דר"י בר"י אבל לא כ' דיצא קנסה בכתובתה אלא דאין לה כתו' וכ"כ בטוש"ע ס"י קע"ז ס"ג. ועיין רמ"א בד"מ ס"י ס"ז ס"ק א' דרוצה ללמוד מזה דבזה"ז דאיכא חרם דרגמ"ה שלא לגרש בע"כ יש להקל לשהות בלא כתו' ומסוים ואולי יש לחלק ועיין לקמן עכ"ל. וכ"כ בהג"ה לשו"ע שם ס"ג דאין המנהג כן ואין לשנות ועיין בחמ"ח ס"ק י"ה ד"ל אונס דאיסור דאוי' שאני וע"ע מ"ל"מ פ"י מאישות ה"י. ובמפותה כיון דבדעתו תלוי דאם אינו רוצה לכנס אינה כונסה יש לה כתו' וכ' הרמב"ם בה' נערה שם דכותב לה כתו' כשאר הבתולות וכ"כ בטור ס"י קע"ז ועיין בתוס' יבמות ס'

ע"א ד"ה שאינו דלחד תירוץ לא הוי אלא כמו שאר בעולה דכתו' דרבנן לכ"ע ואינה כותב לה אלא כתובת בעולה וע"ע מל"מ שם ודר"ק.

(ד) כל מ"ש בס"ק שלפני זה דאסור לשהות עם אשתו בלתי שיכתוב לה כתו' זהו דוקא במקום שכותבין כתובה דאו אינה גובה בתנאי ב"ד ויכול הבעל [לדעת הר"ף והרמב"ם פט"ז מאישות] וכן היוורשים למעון פרעתי ואינה גובה הכתו' אפי' אם הוציאה גיטה בלא שטר כתובתה אבל במקום שאין כותבין וסומכין על תנאי ב"ד לגבות עיקר הכתו' אע"פ שאין שטר כתו' בידה ואין הבעל או יורשיו יכולין למעון פרעתי יכול לשהות עם אשתו אפי' בלא כתב לה כתו' רק עפ"י תנאי ב"ד וכן שנינו במשנה כתו' נ"א ע"א לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי ב"ד ופירש"י ז"ל שם דף נ"ז ע"א והא דאמרו' לעיל לא כתב לה כתו' בתולה גובה ר' ואלמנה ק' ואוקימנא כר"מ התם במקום שאין כותבין כתובה דכלהו אתנאי ב"ד קא סמכי א"נ במקום שכותבין וגובה לר"מ מיהו בעילת זנות באיסור היא עכ"ל. הרי דבמקום שאין כותבין לאו בעילת זנות היא וכן מבואר בכמה דוכתי.

(ה) ארוסה אין לה כתובה לדעת הרמב"ם ז"ל אא"כ כתב לה אבל לא כתב לה אפי' במקום שאין כותבין אין לה כתו' ואפי' עיקר כתו' אין לה שכ"כ. בפ"י מאישות הי"א אבל אם אירס אשה ולא כתב לה כתו'. ומת או גירשה והיא ארוסה אין לה כלום ואפי' העיקר שלא תקנו לה עיקר כתו' עד שהנשא או עד שיכתוב עכ"ל. וראייתו היא מדאבעי' לי' בפ' הכותב פ"ט ע"ב ובפ"ק דב"מ י"ז ע"ב אי אית לה כתו' לארוסה מתנאי ב"ד ולא אפשרשא הלכך אין לה כלום ומפרש הא דתנן בר"פ אע"פ מן האירוסין בתולה גובה מאתים וכו' דמיירי בכתיב לה וכו' הגמ"י בשם בה"ג אבל התוס' והרא"ש פ' נערה שנתפתה הלכה ד' הולקין עליו וס"ל דאית לה כתו' מתנאי ב"ד אפי' בלא כ' לה במקום שאין כותבין וכ' הה"מ שם דדעת הרמב"ן כהרמב"ם והגאונים והרשב"א כתוס'. והטור סי' נ"ה פסק כתוס' והרא"ש וכ' הב"י דסוגין דעלמא כרמב"ם ורמב"ן ומעולם לא ראינו ולא שמענו מי שהגבה לה כתו' כלל ע"כ ופי' הרמ"א בר"מ דהיינו בלא כ' לה אבל בכתיב לה אית לה כתו' לארוסה ומביא בשם המרדכי בפ' נערה שנתפתה דאפי' למ"ד דיש לה היינו דוקא בימי קדם שהו' דרך לכתוב כתו' למקצת ארוסות אבל בזה"י שאין דרך לכתוב לא גבי' בשלא כתב לה וראבי"ה אמר הא דאמרו' דלארוסה יש לה כתו' הי"מ בימי תנאים שלא היו דרכם לכתוב כתו' אבל בזה"י שהמנהג לכתוב כתו' מן הנישואין פשיטא דמן האירוסין ל"ל כתו' דלא כתב לה וכ' הריב"ש דכך נוהגין ואפי' כתב לה לא מהני אלא בכתיב לה לאחר אירוסין אבל כ' לה קודם אירוסין אינו כלום דלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה ע"כ ובשו"ע שם ס"ז פסק המחבר כהרמב"ם ורמב"ן ורמ"א לאחר שהביא דעת התוס' בשם י"א כ' אבל נוהגין כסברא הראשונה עיי"ש.

המאיר את בתו ונתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין אפי' כמה פעמים קודם שבגרה כתובתה לאביה ואם נשאת ונתאלמנה או נתגרשה מן הנישואין אין לאביה בה כלום אפי' בראשונה והכל שלה (משנה כתו' מ"ג ע"ב וכתבנן ולא

כר"י דפליג שם וכ"פ כל הפוסקי' והוא ברמב"ם פ"ג מאישות ה"א וטוש"ע סי' נ"ה ס"ז.
הנושא בתולה אלמנה גרושה וחלוצה מן האירוסין כתובתה מאתים
ויש לה טענת בתולים ונקראת אלמנה על שם סופה דעתידין רבנן לתקן
לה כתוי' (משנה וגמרא כתוי' ו' ע"ב ורמב"ם פ"א מאישות ה"א וח' וטוש"ע
סי' ס"ז ס"א) וכן הגיורת והשפחה והנכרית שנפדה שנתגיורת ושנשהחררת
פחותה מבת ג' שנים ויום א' כתובתה מאתים ויש לה טענת בתולים (משנה
וגמרא שם י"א ע"א ורמב"ם וטוש"ע שם) אבל נתאלמנה או נתגרשה מן
הנישואין כגון שנכנסה לחופה הרי היא בחזקת בעולה אע"פ שיש עדים שלא
נסתרה עם הראשון ואין לה אלא מנה ואין לה טענת בתולים (שם במשנה)
ואע"ג דכנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה אין לה כלום שאני הכא דלא
סמך אעדים מאחר שהיתה נשואה וסובר דלשבתה אומרי' כן (תוס' כתוי'
י"ב ע"א ד"ה שאני) ועיין ברמב"ם פ"א מאישות ה"ב שכ' הטעם בזה"ל
ומפני מה תקנו חכמים לאלו כתוי' מאה ואע"פ שהן בתולות הואיל וחזקת
הנשואה שתבעל וחזקת השפחה והנכריות והשבויה שתבעל תקנו לאלו
מאה בין נבעלו בין לא נבעלו והרי הן כבעולות לכל דבר ע"כ ובכ"ש סי'
ס"ז ס"ק ב' כ' דלר"יף ורמב"ם ביש עדים שלא נסתרה הוי כמו כנסה
בחזקת בתולה דאין לה כתוי' כלל ופסקו כל"ב בגמרא שם דף י"ב ע"א דרבה
ור"א קאי אמתני' אבל בכריתא כיון דיש עדים מצי למימר אנא אעדים סמכי.
ובשו"ע סי' ס"ז ס"ב פסק דאפי' יש עדים יש לה מנה עיין חמ"ח סי' ג'.
וכן גיורת ושפחה ונכרית שנתגיירה ושנשתחררה ושנפדה לאחר ג' שנים
ויום א' אין להן אלא מנה דבחזקת בעולת הן (שם) מוכת עץ בין הכיר בה
בין לא הכיר בה לר"מ מאתים דמדמה לה לבגרות ולא לבעולה דלא אתעבדא
מעשה בידי אדם ולרבנן מנה דמדמה לה לבעולה דהא אתעבדא בה מעשה
ול"ד לבגרות דלא אתעביד בה מעשה כלל וקו"ל כרבנן הלכך כתוי' מנה
(משנה וגמרא כתוי' י"א ע"ב ורמב"ם פ"א מאישות ה"ג וטוש"ע שם ס"ה)
גדול שבא על הקטנה שהיתה פחותה מבת ג' שנים ויום א' כתובתה מאתים
לד"ה (שם) וקטן פחות מכן ט' שבא על הגדולה לרב שם עשאה מוכת עץ
ותלוי' בפלוגתא דר"מ ורבנן ולשמואל אין מוכת עץ בבשר ולד"ה כתוי' מאתים
וקו"ל כשמואל (רמב"ם וטוש"ע שם) ודוקא בלא השיר בתוליה אבל השיר
לא גרעה ממוכת עץ וכתוי' מנה (תוס' שם ד"ה ושמואל וכן הוא בשו"ע שם
ס"ד עיין ב"ש ס"ק ג' אע"ג דאתעבדא ע"י אדם אפ"ה אית לה מנה משום
דלפי המסקנא בקפידא תלוי' כמי"ש תוס' וקטן אין קפידא כ"כ) אבל כנסה
בחזקת בתולה ונמצאת בעולה היו מקה טעות ואפי' מנה אין לה (שם ועיין
חמ"ח ס"ק ה' ובי"ש ס"ק ד' לענין תוספת כתובה) בתולה שהיא בוגרת
כתובתה מאתים (שם) וכן אם היא סומא. (כריתא דף ל"ו ע"א ורמב"ם
וטוש"ע שם) היתה אילונית אם לא הכיר בה מקחו מקה טעות ואין לה
כלום ואם הכיר בה כתובתה מאתים (משנה וגמרא צ"ט ע"ב וק' ורמב"ם
פ"א מאישות ה"ד ופכ"ד ה"א ובי' וטוש"ע סי' ס"ז וקס"ז ס"ג) היתה
מחייבי לאוין כגון אלמנה לכה"ג גרושה לכהן הדיוט או ממזרת ונתנה
לישראל ולא הכיר בה אין לה כלום הכיר בה יש לה כתובה לרבי הטעם

משום דהוא דאוי' וד"ת א"צ חיזוק ולרשב"א מפני שהוא מרגילתו (כ"ז מבואר ביבמות פ"ה ע"ב וכתו' ס"פ אלמנה ניוזנית דכי היכא דבאיילונית יש חילוק בין הכיר ללא הכיר בה ה"נ באלמנה לכה"ג ובשאר חייבי לאוין וכן העלו הרי"ף והרא"ש שם ופסקו כרבי וכ"פ הרמב"ם פכ"ד מאישות ה"ב וה"ד וטוש"ע ס"י קט"ז ס"א ועיין תוס' יבמות שם ד"ה וכל) היתה אחת משניות לעריות בין הכיר בה בין לא הכיר בה אין לה כתובה לרבי משום דד"ס צריכין חיזוק ולרשב"א משום דלא נפסלה והיא מרגילתו (שם) היתה חלוצה לכהן הדיוט לל"ב ביבמות שם דד"א וזה מרגילה וזה מרגילתו רבי קאמר לה דלא תקשי מחלוצה דהיא דרבנן בהכיר בה יש לחלוצה ותו' כמו בחייבי לאוין. ולל"ק דקאי ארשב"א חלוצה כיון דד"ס היא לרבי דקיי"ל כותו' אין לה כתו' אפי' בהכיר בה כמו בשניות וכ"כ הכ"מ בפכ"ד מאישות ה"ד דמה דאי' בפ' אלמנה ניוזנית גרושה וחלוצה וכו' יש להן כתו' אשיגרת לישנא הוא אי"נ דאתי' כל"ב ולא קיי"ל כותי' ובב"י ס' קט"ז לאח"ה שהביא ב' סברות הללו כ' וז"ל ורבינו שב' בתחלת הסימן חלוצה בהדי גרושה וקאמר דיש לה כתו' כלשנא דמתני' נראה שסובר דקיי"ל כל"ב אבל הרמב"ם פכ"ד לא כ' טעם שהוא מרגילה וכו' וכתב סתם חייבי לאוין ולא הזכיר דין חלוצה כלל נראה שהוא ז"ל סובר דחלוצה הואיל והיא ד"ס דינה כדין השנייה והא דקתני לה במתני' בהדי גרושה וקתני דיש לה כתו' י"ל דאשגרת לשנא הוא וכו' ומעמא משום דלשינא דרשב"א קאמר לה ורבי לא קאמר אלא טעמא דד"ס צריכות חיזוק בלבד וא"כ חלוצה שהיא מד"ס ע"כ דינה כדין השניי' וכיון דספיקא דלישני הוא מספיקא לא מפקי' ממנא עכ"ל. ועיין ב"ש שם ס"ק א' דפסק נמי דאין לה כתובה. היתה מחייבי כריתות דאין קידושין תופסין בה וא"צ גמ אין לה כתובה בין הכיר בין לא הכיר בה (חמ"ה ובי"ש שם) היה הוא ממזר וכיו"ב דהוא אין ראוי והיא כשרה אפי' לא הכיר בה דינו כהכיר בה כיון דהיא כשרה והוא פסול (ב"ש שם בשם פרישה) היתה מחייבי עשה כגון בעולה לכה"ג אפי' לא הכיר בה יש לה כתו' (רמב"ם שם ונתן הטעם מפני שחייבי עשה קל איסורן ובהה"מ שם דלא מצינו חילוק בין הכיר ללא הכיר אלא בחייבי לאוין שאיסורן חמור ולא בחייבי עשה שאיסורן קל ובכ"מ שם מביא סעד לדברי הרמב"ם וכ"פ בשו"ע ס"י קט"ז ס"ב). קטנה היוצאת במיאון אין לה כתובה (משנה פ' אלמנה ניוזנית ק' ע"ב ורמב"ם וטוש"ע שם ויתבאר אי"ה במקום תקנה זו). חרשת שנשאת לפקח לא תקנו לה רבנן כתו' אע"ג דתקנו נישואין להרש וחרשת אפי"ה ל"ל כתו' משום דא"כ מימנעו ולא נסבי לה אבל אם רצה הוא לכתוב לה כתובתה קיימת (יבמות קי"ג ע"א ורמב"ם פ"א מאישות ה"ד וה' וטוש"ע ס"י ס"ז ס"ה עיין ב"ש ס"ק ז' דלא אמרו דאסור לשהות בלא כתו' אלא בפקחת) ואם נתפקחה אח"כ יש לה כתו' וכתובתה מנה (שם) לשוטה לא תקנו קידושין כלל דאין אדם דר עם נחש בכפופיא ול"ל כתובה (שם) חרש שנשא פקחת נמי אין לה כתו' ואע"פ שנתפקח החרש אח"כ אין לה עליו כלום ואם רצה אח"כ לקיימה י"ל כתו' (שם וכ"ז יתבאר במקום תקנת נישואין לחרש) קמן שהשיא אביו אי' במשנה ס"פ הכותב כתובתה קיימת שע"מ

בן קיימה. גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת שע"מ בן קיימה ואמר
 ר"ה שם דוקא לענין מנה ומאתים אבל לא לענין תוספת ובירושלמי שם
 א"י דוקא בבא עליה לאחר שהגדיל עיי"ש ומבואר בתוס' שם ד"ה ל"ש
 דמתני' אשמועי' לן היבא דנשאה בתולה ואע"ג דלכי גדל או נתגייר כבר
 היא בעולה אפ"ה יש לה מאתים שע"מ בן קיימה שיהא עכשיו כתחלת
 נישואין. אמנם הרמב"ם פ"א מאישות הי"ז כ' וז"ל קטן אפ"י בן ט' שנים
 ויום א' שנשא אשה אין לה כתו' ואם הגדיל וקיימה אחר שהגדיל יש לה
 עיקר כתו' וכן גר שנתגייר הוא ואשתו כתובתה מנה שע"מ, בן קיימה ע"כ.
 הנה בקטן כ' דיש לה עיקר כתו' ובגר כ' דאין לה רק מנה וכ' הה"מ שם
 דטעמו בגר לפי שהגיורית שנתגיירה יתירה מבת שלש ויום א' ונשאת אח"כ
 אין לה אלא מנה וכ"ש זו עיי"ש. ובלח"מ כ' שם דלפ"ז יקשה לשיטת הרמב"ם
 בגר קו' התוס' הנ"ל דמאי אשמועי' לן דהא אפ"י לא כתב לה מעולם
 כתובתה מנה ותו' וז"ל דאשמועי' אע"ג דלא כ' לה עתה כתו' ולא עשו
 נשואין מחדש גובה מנה ולא אמרי' כיון דעתה לא עשו נישואין אין לה
 כתו' דהראשונה אינה כלום קמ"ל דיש לה מנה ועל סמך הראשונה קיימא
 עכ"ל. ואולם במל"מ שם הבין בדעת הרמב"ם מדכ' וכן גר וכו' דאף בקטן
 ל"ל אלא מנה עיי"ש מה שתמה בזה. ומדברי הטור סוף סי' ס"ז מבואר
 להדי' כדעת התוס' דבין בקטן ובין בגר בתולה ר' אלמנה ק' ובשו"ע שם
 ס"א פסק כהרמב"ם כפי הבנת הה"מ בדבריו ועיין חמ"ה שם ס"ק י"ג דז"ל
 הרמב"ם ותוס' ל"פ רק הרמב"ם מיירי בלא כתב לה כתו' בהיותה נכרית
 וקיימה סתם אז אין לה אלא מנה דסתם נכרית בעולה היא ותוס' מיירי
 בכתב לה כתו' מאתים בהיותה נכרית אז קיימה ע"מ בן שתהיה כתחלת
 נישואין וכתו' מאתים. אבל הבי"ש ס"ק י"ב כ' דלא משמע הכי ברמב"ם
 דא"כ למה בקטן מאתים הלא עכשיו היא בעולה והא לא כתב לה אלא
 ודאי דהרמב"ם מיירי בכתב לה עיי"ש.

ועל מ"ש הה"מ דטעם הרמב"ם משום דבעת שכנסה היתה יתירה
 מבת ג' ויום א' והיתה בחזקת בעולה משה"ה אין לה אלא מנה ומה שכ'
 לה מאתים הוי כתוספת כתו' כ' הבי"ש דלפ"ז אין חילוק לרמב"ם בין קטן
 לגר כי בקטן בעת הנישואין הו' לה מאתים וגם בגר שנשאה כשהיא פחותה
 מבת ג' ויום א' נמי יש לה מאתים ומדברי המתבר דכ' דיש חילוק בין קטן
 לגר לא משמע הכי ולדעת התוס' צ"ל אע"ג דסתם גיורית בחזקת בעולה
 ואין לה אלא מנה מ"מ אם כתב לה מאתים לא הוי כתוספת כתו' כי לאו
 בודאי שזינתה עיי"ש, וע"ע שם בס"ק י' בשם הפרישה לחלק בין חרש
 ושוטה דאפ"י בכתב אין לה אלא מנה להרמב"ם בנתפקחו ורצו לקיימה וכן
 בגר ובין קטן דיש לה מאתים דשאני חרש ושוטה דלא הו' יודעי' שיתפקחו
 וכן בגר לא הו' יודעי' שיתגיירו משה"ה אין לה אלא מנה אבל בקטן יודע
 שיתגדל לכך כתו' מאתים אבל להתוס' והטור דאפ"י בגר כתו' מאתים צ"ל
 דבהרש ושוטה שמדבר בהם הטור היינו בלא כ' לה כתו' ובגר וקטן מיירי
 בכ' לה כתו' וכ"כ בשו"ע בקטן דוקא בכ' לה וכמ"ש הרב. בהג"ה סי' ס"ג
 ס"א עיי"ש ובבי"ש שם ס"ק ד' דכן מבואר מדברי התוס' ודו"ק היטב בכל זה.

ודע דהשי"ג סוף הכותב כ' ומז"ה אומר שלא אמרו אלא כשהיתה אשתו בת ישראל שכתב כתו' בגיותו אבל אם כתב לגויה ונתגיירה עמו אין כתו' הגיות כלום. ולי"ג שאלו כתב כתו' לבת ישראל הרי בעבירה נשאת לו ואין ראוי לקיים כתו' הואיל ונישואי עבירה הם ולא אמרו כתו' קיימת אלא בגוי שכי' כתובה לגויה ונתגיירה אשתו עמו ע"כ ועיין ב"ש ס"ק י"ב שכי' דמדברי הרמב"ם וטור משמע להדי' דאיירי בגר שנתגייר עם אשתו ש"מ שכתב לה הכתובה בעת גיות עיי"ש. אי קורעין הכתובה הראשונה וכותבין כתו' אחר בגר ובקטן עיין ב"ש שם ס"ק י"א.

מלבד אלו הנשים אשר קצתן אין להן כתובה יש עוד אחרות אשר בעת הנישואין הי' להן כתו' אפי' בלא כתב מתנאי ב"ד ומפסידין הכתובה עד שאמרו תצא שלא בכתובה כמו בטוען על הבתולים טענת פתח פתוח או טענת דמים באופן שנאמן להפסיד כתובתה ע"י חוקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה כפי המבואר בס"י ס"ח ובב"ש ס"ק ח"י או בעוברת על דת כשה ויהודית והרבה כאלו וכלן מבוארים בשו"ע ס"י קט"ז וקי"ז ובשאר דוכתי קהו משם.

(1) כתובה אינה נגבית מחיים אלא לאחר מיתת הבעל או אם נתגרשה כמבואר בכמה דוכתי בש"ס כתובה לא נתנה לגבות מחיים וכ"כ הרמב"ם פ"ו מאישות ה"ג ולא תקנו לגבותה כל זמן שתרצה אלא הרי היא כחוב שיש לו זמן ואין הכתובה נגבית אלא לאחר מיתת הבעל או אם גרשה ע"כ. מדברים הללו מבואר להדי' דמיד בעת שתקנו כתובה לאשה תקנו שלא תגבה כתובתה אלא לאחר שנתאלמנה או שנתגרשה ולא הי' זאת תקנה חדשה וכ"כ הידי אלי' תיקון נ"ז וטעם לזה מבואר בידי אלי' שם משום דעיקר תקנת כתו' היתה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ואם תגבה מחיים יהא קלה בעיניו להוציאה ומה הועילו בתקנתם ועוד שאם תגבה מחיים לא יהי' לה מוזנות לדעת הרמב"ם שאפי' במוחלת כתו' לבעלה פסק כרבי אלעזר דפליג אר"ח דאין לה מוזנות מכ"ש בגובה וגם יהי' בעילתו בעולת זנות לאחר שתגבה ע"כ עיקר התקנה היתה כך שלא לגבותה מחיים אלא יהא כחוב אצלו עד שתתאלמן או שתתגרש. ולבתר תקנת שמעון בן שטח כל הנכסים אחראין וערבאין לכתו' אשה כמו לבע"ח וגובה מן היורשין ומן הלקוחות שקנו אחר שנשאת לבעלה כמבואר ס"פ האשה שנפלו ויתבאר בס"י שאח"כ. ולר"מ בכתו' פ' ע"ב ופ"א ע"א אפי' מטלטלין משועבדים לכתובה ואפי' מן היורשים גובה מטלטלין אע"ג דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבע"ח לכתובה משתעבדי לפי מה שפי' הר"ן בנדרים ס"ה ע"ב דלר"מ עדיפא כתובה מבע"ח דעלמא. אבל לדברי התוס' בכתו' פ"א ע"ב ד"ה ר"מ דוקא בגרושה דמיני' דירי' קא גביא גובה אף מן המטלטלין אבל באלמנה דמיתמי לא גבי' אלא מקרקע ולא ממטלטלי דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לכתו' כמו לבע"ח עיי"ש. אמנם מן הלקוחות לכ"ע לא גבי' מן המטלטלין. ובמתנה אי היא מתנת בריא דהיא דאו' לדעת התוס' שם ורא"ש בקידושין פ' האומר ושאר קמאי ז"ל אינה גובה ממקבל מתנה אבל במתנת ש"מ דהיא דרבנן גובה עיי"ש. ואולם לרבנן דר"מ דקיי"ל כותיהו מטלטלי אינן משועבדים

לכתובה וכו' התום' בכתובות שם ור"ן בנדרים דאפי' מיני' דידי' לא גבי' ממטלטלי וכ"ש מיתמי וגריעא לדידהו כתו' משאר בע"ח. והרמב"ם בפט"ז מאישות כ' וכן התקינו שלא תגבה האלמנה כתובתה אלא מן הקרקע ע"כ כן הוא הגי' בספרי הרמב"ם שלפנינו ושהי' לפני הה"מ וכו' הוא ז"ל ואם כך הוא הנסחא משמע היא שהגרושה הבאה לגבות מן הבעל גובה אף מן המטלטלין דמיני' דידי' אפי' מן גלימא דעל כתפיה. וזה דעת קצת מפרשים ז"ל שכשאמרו מטלטלי לא משתעבדו לכתו' דוקא אחר מיתת הבעל אבל מחיים גובה אף מן המטלטלין ומדברי הרשב"א ז"ל שכ' בתשו' כדעת רבינו נראה שהי' נסחת ספרי רבינו שלו וכן התקינו שלא תגבה האשה וכו' והוא כולל אף הגרושה וכן עיקר שבוה הורע כה הכתובה מן החוב שאלו החוב נגבה בחיי הלוה מן המטלטלין ולא כן. הכתובה ויש לזה ראי' בנדרים פ' דיא עכ"ל. ועיין בקידושין ס"ה ע"ב דשם ג"כ מוכח כן. והנה ממ"ש הרמב"ם וכן התקינו הי' נראה לפום ריהטא שזהו תקנה בפ"ע אבל באמת אינו כן כי קודם תקנת שמעון בן שטח היו מייחדין לה כתו' ולא הי' אחריות הכתו' על כל נכסיו אם יאבדו כמבואר בכתו' ובסימן שאחר זה ושמעון בן שטח תקן שיהא כותב לה כל הנכסים אחראין וערבאין לכתו' ותקנתו היתה רק אקרקע ולא אמטלטלין והטעם שאינו גובה אלא מקרקע כמ"ש הר"ן בנדרים פרק רבי אליעזר דכיון דאין זמן כתובה ידוע ושמא לא תגבה לעולם וכשהיא גובה אינו גובה אלא ע"י מיתה או גירושין הלכך לא סמכא דעתה אלא על הקרקע עיי"ש א"כ כשתקנו כתו' לאשה לא תקנוה לגבות אלא מקרקע וכ"כ הידי אלו' תיקון נ"ז והפי' ברברי הרמב"ם במ"ש וכן התקינו הוא דמיד כשתקנו התקנה לא תקנו רק אקרקע אבל מטלטלי הניחו כמקודם התקנה דלא משתעבדי וא"ש.

אמנם כ"ז הוא מדין הש"ס קודם תקנת הגאונים אבל לבתר תקנת הגאונים כ' הרמב"ם ז"ל שם תקנו הגאונים בכל הישיבות שתהי' האשה גובה כתובתה אחרי מות בעלה אף מן המטלטלין כדרך שהתקינו לבע"ח לגבות מן המטלטלין ופשטה תקנה זו ברוב ישראל וכו' כבר נהגו בכל המקומות שידענו וששמענו שמען שיכתבו בכתו' בין מקרקעי בין מטלטלין ודבר זה תיקון גדול הוא ואנשים גדולים ונבונים הנהיגו דבר זה שהרי זה תנאי שבממון ונמצא האלמנה גובה מן המטלטלי' בתנאי זה לא כתקנת אחרונים הרי שלא כתב כך בשטר הכתובה אלא נשא סתם אם הי' יודע בתקנה זו של גאונים גובה ואם לאו או שנסתפק לנו הדבר מתיישבין בדבר הרבה שאין כה בתקנת הגאונים לדון בה אע"פ שלא נתפרשה כדון תנאי כתו' שהם תקנת הסנהדרין הגדולה עד שנוציא בה ממון מן היורשים עכ"ל. הורה לן רבינו בזה דוקא אם ידע מתקנת הגאונים משום דאין תקנת הגאונים כשאר תנאי כתו' דנימא אע"פ שלא נכתב כנכתב דמי ועיין בכ"מ בשם הריב"ש דזה דוקא במקום שכותבין בכתו' שעבוד מטלטלי ואם זה כ' כתו' ולא כ' שיעבוד מטלטלין בזה בעי דוקא שידע מתקנת הגאונים דאז י"ל דעל תקנתם סמך אבל אם לא ידע כיון שלא כ' כמנהג המקום י"ל שלא תגבה ועוד נראה מדבריו דאף דתקנת המלוה פשטה בכל ישראל תקנת הכתו'

לא פשטה בימיו אלא ברוב ישראל עיי"ש ובהה"מ שם דאפי' לא כ' אגב אלא רק מקרקעי ומטלטלי גובה מיורשי' אבל לא מלקוחות אבל אם כתב אגב גובה אפי' מן הלקוחות. ובהגמ"י שם בשם ר"ת כ' דלענין כתו' אין אנו צריכין לתקנת הגאונים דאנן מקרקעי אגב מטלטלי מקנין ואהני מה דכתבינן בכתובה נכסים דאית להון אחריות ודלית להון אחריות בלהון יהון אחראין וערבאין דלא כאסמכתא לגבות מן המטלטלין אם הן בעין ואהני דלא כ' אגב שלא לגבות מן הלקוחות ודוקא לוקח מפקיע כתו' מן המטלטלין דהוא כמו בע"ה מאוחר שקדם וגבה דמה שגבה גבה אבל מקבל מתנת בריא אינו מפקיע לדברי רבינו ברוך אבל לדברי ר"י בר שמואל מפקיע כמו מכר וכו' עיי"ש. ובתוס' מס' כתו' ס"ז ע"א ד"ה גמלים כ' בשם ר"ת דהא דגמלים של ערבי' אשה גובה פורנא מהם מיירי בכתובה שהאשה גובה כתובתה מהן דאסמכתינהו עלייהו כמו שפירשי' בארנקי דמחוז ומכאן פוסקים דמטלטלי דידן משתעבדי לכתובה דהוי כגמלים דערביא ואשלי דקמחוניא דאסמכתינהו עלייהו ואין נראה לר"ת דאי כקרקע דמי כהני דשמעתתא אי"כ אם מכרם הבעל תוציאו אשה מיד הלקוחות לאחר מותו וא"כ לדבריהם בטלה תקנת השוק אלא מתקנת הגאונים גבי' מטלטלי דיתמי כמ"ש בכתב רב שרירא גאון עכ"ל וע"ע ברא"ש קידושין פ' האומר. ודברים הללו מבוארי' בטוש"ע סי' ק' ס"א ועיין ב"ש ס"ק ב' דבזה"ז שנתפשטה תקנת הגאונים בכל ישראל אמרי' אף שלא נכתב כנכתב דמי.

ומיהו אף לבתר תקנת הגאונים הרשות ביד הבעל או היורשי' לסלקה בקרקע (הגה"ת רמ"א שם) ואם הקרקע שוה י' והובים והיא רוצה לקבלה בעד כ' זהו' והיורשים אינם רוצים ליתן אלא י' זהו' בעד הקרקע הזה הדין עמה (ר"ן מובא בב"ש ס"ק ד') ועכשיו אף דנוהגין לכתוב מטלטלי אגב מקרקעי דקנאי ודאקנה אפי"ה לא נהגו לגבות מטלטלי ואפי' מכרהו היורשים מפני תקנת השוק (תשו' הרא"ש ומחבר שם ועיין ב"ש דהרשב"א בתשו' חולק וס"ל בכתב מטלטלי אגב מקרקע גובה מטלטלין שמכר או נתן וע"ע בחמ"ה ס"ק י"א וב"ש ס"ק י' דאם נתנו היורשים במתנה אפי' להרא"ש ומחבר גובה דאל"כ כל יתומים יעשו כן ומה הועילו הגאונים בתקנתן) ואם מכר או נתן המטלטלין לאחר ועדיין בידו אם כתב לה מטלטלין אגב קרקע א"צ ליתן להם דבכה"ג לא שייך תקנת השוק (ב"ש שם ס"ק ט') ואם נתן במתנת בריא ליורשיו אם גובה מהם עיין רמ"א שם וחמ"ה וב"ש. ויתר פרטי דינים הללו מבוארים שם.

וכל זה במטלטלין אבל במקרקעי אם אין כאן נכסים בני חורין האשה גובה כתובתה מן היורשים ומן הלקוחות ומן מקבלי מתנה ל"ש מתנת בריא ול"ש מתנת ש"מ ואפי' לקחו מהאיש ואח"כ מן האשה או משניהם ביחד שיעבודה קיים וגובה כתו' מהם דיכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי כמבואר בפ' הנזקין נ"ה ע"ב לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל ובמס' ב"ב נ' ע"ב מוקי למתני' דגיטין בגי' שדות ובכולן לבר מנכסי מלוג דלא מצית למימר נחת רוח עשיתי לבעל ע"כ מכרן קיים משא"כ באינך דמכרן בטל. ומבואר שם בקמאי ז"ל דנכסי צאן ברזל המקח בטל

מיד ובאלו שמשמעבדין לכתו' המקח קיים אך היא כשבאה לגבות ואין כאן
 בני חורין מוציאה מידם דשעבודה קיים אף דהיא נתרצית במקח לאחר
 שקנו מיד הבעל משום דנחת רוח עשתה לבעלה. ודוקא בלקח תחלה מן
 האיש אבל לקח מן האשה ואח"כ מן האיש אי' במתני' דגיטין שם דמקחו
 קיים ואינה יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי כיון דלקח ממנה תחלה
 וע"כ אינה יכולה לגבות ממנו דמחלה שעבודה. ובלקח מן האיש תחלה לרב
 נמי דוקא באמר לו לך חזק וקני ולא כתב לו אבל בשטר קנה דכולי האי
 לא הוי עבדה נחת רוח לבעלה אי לאו דגמרה ומקני' לוי' ולשמואל אפי'
 בשטר לא קנה עד שתכתוב לו אחריות עיי"ש בגיטין נ"ח דפליגי לענין
 סיקרקון וכ' התוס' שם ד"ה אבל דאף לענין אשה פליגי ולחד תי' בתוס'
 שם לרב בשטר נמי דוקא שכתבה לו שטר בפני עצמה אבל לא בחתמה
 על שטר של בעלה כדמוכח בפ' מי שהי' נשוי אבל לתי' שני של תוס' שם
 מיירי בכתובות דחתמה היינו שנתרצה במכירת הבעל או שמוחלת לו
 השעבוד בזה אכתי שייך נחת רוח לבעלה אבל בגיטין מיירי רב בכתבה
 בשטר מכירת הבעל עיי"ש ובתוס' כתובות צ"ה ע"א ד"ה כתבה. ולדברי
 הר"א משאנו ד"ל במפרש דלא קבלה אחריות גם רב מודה דמקח בטל וא"ש
 ההוא דכתו' (גם זה מדברי תוס' גיטין הנ"ל) וקיי"ל כשמואל דהלכה כותי'
 בדיני ובעי קבלת אחריות למען לא תוכל לגבות. ואפי' בלא קבל אחריות
 וגם לא כ' שטר אם מכר לאחד ולא הסכימה עמו וחזר ומכר אותה השדה
 או שדה אחרת לאחר או לזה והסכימה הרי דאין רצונה לעשות נחת רוח
 לבעלה כיון דלא נתרצית בראשון ע"כ מקח השני קיים ואינה יכולה לגבות
 מהשני (כן מבואר בכתו' צ"ה ע"א וכר"מ בכתב לראשון וכו' דפליגי אר"י
 כמו שמתרץ רב אשי שם והלכתא כותי') ועיין בכתו' שם דלדעת רש"י כפי
 מה שפ"י דתי' הש"ס התם איהו דאפסיד נפשו' רבא קאמר לה וקאי גם
 אכתובה דמאי אבדה אבדה לגמרי ולא רק משני אינה יכולה לטרוף אף
 מראשון דאומר מקום הנחתי לך ול"ד לאישתדוף ב"ח וכן מביא הרא"ש בשם
 הרמב"ם והעיטור אבל לדעת ר"ה ור"ת שם וכן מסכים עמהם הרא"ש דהש"ס
 הוא דמתרץ הכי ולא קאי אכתו' רק אבע"ח אבל כתו' כיון דלא נתנה לגבות
 מחיים ל"ש איהי דאפסידה לנפשה הוי כמו אישתדוף ב"ח ואבדה היינו רק
 משני וגבי' מראשון עיי"ש וכל דינים הללו הם ג"כ כשמכרה או נתנה לבעלה
 הקרקע שייחד לה בכתו' או שכ' לה בכתו' או נכסי צאן ברזל חוזרת בכל
 עת שתרצה שלא מכרה או נתנה אלא לעשות לו נחת רוח. ודינים הללו
 הם ברמב"ם פ"ז מאישות ה"א עיי"ש במ"ש ונפסד המכר ובהה"מ וכ"מ שם
 בפירוש כונתו וע"ע ברמב"ם פכ"ב מאישות הי"ח ובהה"מ שם דבמוחלת
 לבעלה עיקר ותו' כתו' אינה יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי דבזה
 ליבא איבה אי לא תמחול והלכך מחילתה מחילה עיי"ש ובראב"ד וכ"מ שם
 ודו"ק. והרמב"ם השמיט דבאחריות בקנה מיד האיש ואח"כ מן האשה דמקחו
 קיים וכבר העיר הה"מ בפ"ז ע"ז ומראה מקום לפרק ל' ממכירה דשם כ'
 הרמב"ם דבעי שיקבל אחריות בפ"י עיי"ש. וכל הדינים הללו הם בטושע ס'
 צ' ועיין בהגהת רמ"א שם דאם האשה קבלה המעות מן הלוקח או אינה

יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי. דהוי כתלוח וזבין (חמ"ח שם) וכן אם הודית שחייבת עם בעלה צריכה לשלם דלא אמרי' נחת רוח עשתה אלא בנכסים שמכר. וגם מהני סילוק קודם שקנה הבעל הנכסים דל"ש בזה נחת רוח עשיתי לבעלי. ואם הוא רוצה לקח הלואה והיא סלקה כחה מנכסיו ואח"כ לקח הלואה הוי כקנין אשה והדר בעלה (ב"י בב"ה שם ועיין מ"מ פי"ז מאישות הי"א). ועיין בדינים אלו עוד בס"י ק' ס"ג ועוד שם בס"ד דין דמי שהי' נשוי ב' נשים המבואר בכתו' צ"ה ודין גביית כתובה ובע"ה ושאר פרטי דיני גבוי' בס"י ק"ב ושאר דוכתי.

(ז) לדעת הרמב"ם ארוסה אפי' בכתב לה כתובה אינה גובה כתובתה מן הלקוחות שכ"כ בפ"י מאישות הי"א המארס את האשה וכתב לה כתובה ולא נכנסה לחופה עדיין ארוסה היא ואינה נשואה שאין הכתובה עושה נישואין ואם מת או גירשה גובה עיקר כתו' מב"ה וכו' וכי' הה"מ דכ' מב"ה למעוטי משועבדים וכ"כ ר"ש גאון ז"ל והם נסמכי' בזה על מ"ש בכתו' מ"ג ע"ב מגבא מאימת גבוי' ואסיקנא דאפי' מנה ומאתים מן הנישואין וכ"כ בעה"ע וי"ח בזה ומפרשי' ההוא דפ' נערה דוקא בשכנסה וחזר וכתב לה שמתלה שעבודא מזמן ראשון עד זמן שני עכ"ל. והרא"ש ר"פ אע"פ סי' ה' כ' ע"ד הרמב"ם הללו נראה שהוא מפרש שלא כ' לה אלא ע"מ לכונסה שהכתובה אינה עושה כלום כ"ז שלא כנסה ומנה או מאתים גובה כמלוח ע"פ ומיהו מהני כתיבה דאית לה כתו' דהא איהו כ' בחבורו דארוסה אין לה כתו' אם לא שכתב לה ואין דבריו נראי' דלמה לא תהא כתו' מנה או מאתים כשאר מלוח בשטר לגבות ממשעבדי נהי דתוספת לא כתב לה אלא ע"מ לכונסה מ"מ שטר נמור הוי לענין מנה ומאתים ואע"ג דאמרי' בפרקין דלעיל והלכתא א' זה וא' זה מן הנישואין מיירי דחזר וכתב לה בשעת נישואין דאמרי' אחולי' אתלה לשעבודא קמא ונתרצה לגבות מזמן הכתוב בשטר בין עיקר בין תוס' ועוד משמע דגובה מן האירוסין ממשעבדי נמי כמו מן הנישואין עכ"ל. ובפ' נערה שנתפתתה סי' ד' כ' הרא"ש אהא דאר"א אחד זה ואחד זה מן הנישואין וז"ל ולדברי המפורשי' דארוסה. אין לה כתו' מפרשים הכא בדכ' לה מן האירוסין וכן פר"ה דמיירי בדכ' לה מן האירוסין מנה או מאתים וכ' לה בשעת נישואין ואוספת לך כך וכך אמנה או מאתים ואפ"ה קאמר ר"א דאינה גובה מנה ומאתים אלא מן הנישואין דקסבר דכיון שהזכיר המנה והמאתים עם התוס' בשטר הכתו' מחלה שעבודא הנכתב לה מן האירוסין ומלתא דתמיה היא דבשלמא היכא דלא כ' לה אע"ג דגבוי' ממשעבדי בתנאי ב"ד מ"מ איכא למימר בשעת הנישואין כשכתב לה הבעל כתו' וכלל הקי' ור' עם התוס' ולא הקפידה לכתוב זמן קי' ור' מן האירוסין מחלה אותו שעבוד שהי' לה בע"פ כדי שיכתבו לה עתה בשטר עם התוס' ותגבה הכל מוזמן הכתיבה אבל היכא דכ' לה למה תמחול שעבוד שטר שבידה במה שנכלל הקי' ור' עם התוספת אין זה הוכחה שמחלה כי א"א לכתוב בע"א כי כן דרך להוסיף על עיקר כתו' וכ"כ ר"ש גאון דאם כ' לה כתו' מן האירוסין ונתארמלה או נתגרשה לא טרפה ממשעבדי ואם נשאת לא טרפה מנה ומאתים אלא משעת נישואין וכ"כ הרמב"ם ז"ל וכו' וכל אלו

דברים תמוהין הן דמ"ש שטר כתובה משאר שטרות שלא תטרף בו ממשעבדי ועוד דקאמר ראבי"ע מן הנישואין גובה הכל מן האירוסין בתולה מאתים ואלמנה מנה משמע דגובה ק' ור' מן האירוסין ממשעבדי כי היכא דגובה הכל מן הנישואין ממשעבדי ואפי' לא כ' לה בכתו' אירוסין אחריות הא קי"ל אחריות ט"ס הוא אף בכתו' דהא בכתו' נחלקו ר"מ ורבנן אי אחריות ט"ס הוא אם לא. והר"ר יונה ז"ל דחק ליישב דברי הגאונים דמיירי בלא כ' לה אחריות והא דפליגי באחריות ט"ס בכתו' היינו כשנכתבה בנישואין דתקנת שמעון בן שטח שיהו כל הנכסים אחראין וערבאין לכתוב בנשואין תקן בזה נחלקו ר"מ ורבנן רבנן סברי כיון שתקן שמעון בן שטח שיהא כותב לה כל נכסיו וכו' אע"פ שלא כתב כמאן דכתב דמי ור"מ סבר נהי דתקון לכתוב אם לא כתב לא אמרי' ט"ס הוא ול"פ אלא בנישואין שבוה היתה התקנה אבל כ' לה כתו' מן האירוסין אף רבנן מודו דל"א אחריות ט"ס הוא עכ"ל. וגם הר"ן בכתו' הולק על הרמב"ם ובטור סי' נ"ה פסק דארוסה אפי' לא כ' לה גובה ממשעבדי בנתארמלה או נתגרשה מן האירוסין אבל נשאת וכלל מנה ומאתים עם התוס' וכתבם מזמן הנישואין או אפי' בכתב לה כתו' מן האירוסין אפי' מנה ומאתים אינה גובה אלא מזמן הנישואין ואח"כ דעת הר"ש גאון והרמב"ם ודעת אביו הרא"ש ז"ל עיי"ש ובב"י וע"ע בטור וב"י סי' ק'. והמחבר בשו"ע סי' נ"ה פסק כהרמב"ם דאפי' בכתב לה אינה גובה מן האירוסין אלא מבני חרי וע"ע בשו"ע סי' ק' ס"ד.

אמנם בנתארמלה או נתגרשה מן הנישואין לכ"ע גובה ממשעבדי אפי' לא כתב לה גובה מתנאי ב"ד מזמן הנישואין ואם יש לה ב' כתובות עיין סי' ק' ס"ד הלוקי דינים בזה. ואולם אינה גובה אלא מן הקרן אבל לא מהשבה ששבחו הנכסים לאחר מותו ל"ש השביתו יורשים ל"ש השביתו לקוחות וכן אינה גובה מן הראוי אלא מן המוחזק (כן מפורש במתני' דבכורות נ"ב ע"א ולא האשה בכתו' ובגמרא שם א"ר אבא מקולי כתו' שנו כאן עיי"ש) וכ' הרמב"ם פ"י מאישות ה"ה ואינה גובה משבה ששבחו נכסים לאחר מיתת הבעל וכו' ואינה טורפת בכתו' כשבה שהשביח הלוקח אע"פ שבע"ח גובה את השבה ודברים אלו מקולי כתו' הם עכ"ל עיי"ש וברמב"ם פכ"א ממלוה ולוה ה"א. וכן הוא בטוש"ע סי' ק' ס"ב. וטעם דמקולי כתו' כ' המפרשים ז"ל שהקלו עליו מפני שהוא דבר שהוא מתחייב בו ולא קבל כלום ולכן גרעו כתו' אשה מבע"ח שלא תגבה משבה. ואם השביחה האלמנה עיין סי' צ"ה ס"ז יתבארו כמה חילוקי רינים. ופירות אם קדם היורש ותלשן ואכלן אינו חייב מחמתן לאלמנה כלום ואם מכרם המוריש אם הם מבושלים כ"כ שא"צ לקרקע כ' הבי' בשם תשו' הרשב"א דכיון דקיי"ל בע"ח אינו גובה פירות אינה גובה מהם עיי"ש. ועיין פי' המשניות לרמב"ם בכורות פ"ח שכ' ז"ל וכ"ז כפי התקנה הראשונה ר"ל כתו' אשה ומזון הבנות לא יהא אלא מן הקרקע וכן ביארנו בכתו' שהמעשה בידינו היום לגבות הכתו' ולהוציא על הבנות מן המטלטלין ולפיכך נוטלות מן השבה ומן הראוי עכ"ל. א"כ לדעתו לבתר תקנת הגאונים דכתו' נגבית ממטלטלי נוטלת ג"כ משבה ומן הראוי וכ"כ בפט"ז מאישות משמו אבל כחבורו הגדול לא ביאר זה.

והראש ב'פ' מי שמת ס' י' כ' ואע"פ שגובה עכשיו כתו' ממטלטלין היינו מתקנת הגאונים שגובה ממטלטלי כמו ממקרקע אבל שבת אפי' ממקרקעי לא גבה ע"כ חולק ארמב"ם הנ"ל ובמל"מ פכ"א ממלוה ה"א מביא הרבה פוסקים דחולקי' אהרמב"ם וכן העלה הוא לפסק הלכה דאף בזה"ו אינה גובה מן השבת ומן הראוי וכ"פ הב"ש ס' ק' ס"ק י"ב.

והנה לדעת החמ"ה שם ס"ק י"ב אין חילוק בין שבחא דמטילא כגון נתיקרו או עלו בו אילנות לבין שבחא דהשביחו היורשים או הלקוחות בכל ענין אין האשה גובה מהם אבל הש"ך בחו"מ ס' קט"ו פסק דוקא שבחא דהשביחו יורשים או לקוחות או אפי' שבחא דמטילא כגון שחת ונעשה שבלים או פרחים ונעשים תמרים וכיו"ב הואיל ונשתנה הוי כדבר שלא בא לעולם ומקרי דאקני ומקולי כתובה שנו כאן דאין האשה גובה מהן אבל בשבחא דמטילא אשר נקרא מוחזק לענין בכור כגון נתיקרה או דיקלא ואלים או ארעא ואסקי' שרטון וכיו"ב הוי כדבר שבא לעולם ודקנה הוא ולא דאקני וע"כ גם כתו' אשה טורפ' משבח זה, ולפי סברתו העלה הש"ך שם ג"כ דגם במקבל מתנה טורף הבע"ח השבח היותר על ההוצאה רק ההוצאה כיון דאין לו על מי לחזור אינו יכול לטרוף משא"כ בלוקח דהמוכר כ' לו אנא איקום וכו' דחוזר הלוקח על המוכר אפי' ההוצאה טורף הבע"ח ומפרש כונת הש"ס בבכורות בזה"ל והך דפ' יש בכור נמי אתי כפשוטו דפריך דקתני ולא האשה בכתו' אינה גובה בשבח כמו בכור דהוי ראוי וכדאי' התם אלמא דס"ל דדבר שלא בא לעולם אינו משתעבד לבע"ח דאי משתעבד תגבה האשה כתו' מן השבח והאמר שמואל בע"ח גובה השבח אלמא דדשלב"ל משתעבד ונהי דשמואל בלוקח אמר מ"מ כיון דדשלב"ל משתעבד וגובה מן הלוקח כ"ש ביורש והכי אמרי' ב'פ' מי שמת דאקני קנה ומכר דאקני קנה והוריש משתעבד וכו' ומשני מקולי כתו' שנו כאן אבל בע"ח גובה השבח דדשלב"ל משתעבד מיהו היינו בשבח היתר על ההוצאה או בחפיר' והוי שובלי שלפופי והוי תמרי אבל מהוצאה לא מיירי התם דפשיטא דאפי' הבע"ח צריך ליתן להם ההוצאה דלא גרע מיורד שלא ברשות וכו' ולפ"ז יצא לנו דדאקני אינו משתעבד לכתו' אשה ותנאי כתו' כמו שבת דדאקני הוא ולא מסתבר כלל לחלק בין שבת לדאקני ולפ"ז מ"ש בכתובה דקנינא ודעתיד אנא למקניא אינו מועיל לענין לקוחות עכ"ל עיי"ה ועיי' תומי' שם דמשיג עליו בזה וס"ל דדאקני משתעבד לכתו' אשה.

מלוה כ' התוס' במס' ב"ב קפ"ה ע"ב ד"ה ואין ובמס' בכורות נ"א ע"ב ד"ה ולא והרא"ש פ' יש נוחלין ושאר קמאי ז"ל אע"ג דלגבי בעל ובכור השיבה ראוי לגבי כתו' אשה חשיבה מוחזקת וגובה אשה כתובתה ממלוה אע"פ שאינה גובה לא מן השבח ולא מן הראוי והוכיחו כן ממתני' דכתו' פ"ד ע"א דינתנו לכושל וכו' ומסיימי' התוס' בב"ב שם ובוה"ז דתקנו גאונים דגבי' אשה ובע"ח ממטלטלי דיתמי כמו ממקרקעי יתומים שגבו בחובת אביהן בין מקרקעי בין מטלטלי חוזרת אשה וגובה מהן כי היכא דבמקרקעי השיב כאלו גבאן אביהן מחיים משום דר"נ הינ' במטלטלי ע"כ. וכן הוא ברא"ש שם ומסיים וכן עמא דבר ואפי' ממלוה דנכרי וכ"כ התוס' בבכורות

שם וכן עמא דבר להגבות לנשים ממלוה של בעליהן ועיין מ"מ פכ"א ממלוה ולוה שהאריך בזה ומביא דעות החולקים. ובטור סי' ק' פסק כתום' זהרא"ש וכ"פ השו"ע שם סי"ב. ודוקא מלוה של בעל שהי' המעות כבר בידו קודם שהלוה אבל לא מלוה שירש ממורישו ולא הי' מעולם בידו דזה מקרי ראוי וכן שכר פעולתו שלא הי' מעולם בידו חשיב ראוי ואינה גובה מהם עיי"ש בכ"י ובחמ"ח וב"ש.

ולענין שעבודא דר"ג אי שייך בכתוי' אשה ואי יכולה למחול אף דלא הגיע הזמן עדיין עיין ש"ך חו"מ סי' פ"ו סי"ק י"א שהביא הרבה שיטות פוסקים החולקים בזה והוא ז"ל יצא לדון בסברה הדשה עמוקה דאין חילוק בין כתוי' לשאר חוב בכל ענין שייך שעבודא דר"ג ואינה יכולה למחול ולכן אשה שחבלה באחרים או לותה מאחרים כל זמן שלא מכרה להם הכתובה אינה יכולה למחול משום שעבודא דר"ג דהיינו דהבעל משועבד להם מדרבי נתן אבל אם מכרה הכתובה לאחרים ואינה חייבת לאחרים או שמכרה למה שחבלה בו או שלותה ממנו והם קבלו הכתובה בדמי החבלה או ההלוואה דאז היא אינה חייבת להם כלום וגם הבעל אינו משועבד להם מדר"ג דהא איהי גופא לא משעבדא להם שכבר פרעה בדמי הכתובה שמכרה להם והיאך יהא הבעל משועבד להם מדר"ג אלא הוא יהא חייב להם לשלם כשתאלמן או תתגרש מצד הקנין שקנו ממנה וזה יכולה למחול כמו שאר מוכר שטר חוב עיי"שה.

(ח) כתובת אשה אינה גובה אלא מן הזיבורית ולר"מ מבינונית כדאי' במתני' ריש הנוקין וקו"ל כת"ק והכי אי' בברייתא דכתובות י' ע"א המובאה לעיל סי"ק א' ובשאר דוכתי בש"ס. והנה שם בגיטין מ"ט ע"ב אי' כתובת אשה בזיבורית דברי רבי יהודא ר"מ אומר בבינונית אמר ר"ש מפני מה אמרו כתוי' אשה בזיבורית שיותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה לינשא ד"א אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינה מוציאה אלא לרצונו וכו' עיי"ש. לפום ריהטא משמע מזה כיון דבע"ח מדאי' דינו בזיבורית כדאמר עולא מקרא דוהאיש אשר אתה נושה בו ורק משום נעילת דלת תקנו לגבות מבינונית כדאי' שם בגיטין ובאשה דלא שייך נעילת דלת דיותר ממה שהאיש רוצה וכו' אוקמוה רבנן אדינא דאי' כמו שאר בע"ח דלא לגבות רק מזיבורית ולא הוי אי"כ תקנה בפ"ע רק מיד כשתקנו כתובה לאשה הי' בכלל התקנה דלא למגבי רק מזיבורית כשאר בע"ח מדינא דאי'. ולפ"ז אפי' למ"ד דכתוי' דאי' הי' אפשר לומר דלא תגבה אלא מזיבורית משום שעמא דיותר ממה שהאיש וכו' הניחו אדאי' דבע"ח בזיבורית. ולר"מ דאמר בבינונית צ"ל דס"ל משום חינוא השוו רבנן דינה לדין בע"ח לגבות מבינונית. ואולם בכתובות דף י' ע"א אי' בברייתא הואיל ותקנת חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבורית מוכח בביאור דאי כתוי' דאי' אין הדין כן ומבואר שם דאי כתוי' דאי' ילפינן מכסהר הבתולות דאונס ומפתה ושם מדאי' בעידית וא"כ גם בכתוי' בעידית וא"כ הפקיעו חכמים דינה ותקנו תקנה בפ"ע לר"י דלא תגבה אלא מן הזיבורית ולר"מ מן הבינונית אע"ג דר"מ ס"ל כתוי' דאי' ולפ"ז הא דקאמר בגיטין דמעמא דזיבורית הוא משום דיותר ממה שהאיש

רוצה וכו' ע"כ כך הפירוש דכמו דחשו חכמים בבב"ע דאם יראה שדה נאה יאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבה בחובי כן חשו בכתובת אשה שתקניטנו כדי שיגרשנה ותגבה כתו' ע"כ תקנו דלא תגבה מעידית אבל עכ"פ הי' לחוש משום הינא כמו בבב"ע משום נעילת דלת לגבות מבינונית וע"כ אמרו דיותר ממה שהאיש וכו' וליכא חשש הינא ומש"ה לא גבו' אלא מויבורית משא"כ בבב"ע דאיכא חשש נע"ד אבל ר"מ הייש לחינא ומשיה מדמה כתו' לבע"ה לגבות מבינונית וכן פ"י התוס' בגיטין מ"ט ע"ב ד"ה וכתו' הברייתא הזו וע"ע תוס' כתו' ו' ע"א ד"ה הואיל. המבואר מזה דאי כתו' דרבנן מדינא לא עדיפא מבע"ה לגבות יותר מן הויבורית ורק בבב"ע תקנו משום נע"ד בבינונית ובאשה דליכא נע"ד משום דיותר וכו' העמידו אתקנה הראשונה לגבות מויבורית ומה דאי' במשנה דהנוקין מפני תיקון העולם דקאי אכולי' היינו דמפני תיקון הניחה על דינה לגבות מויבורית אמנם אי כתו' דאו' וילפי' מאונס ומפתה מה"ת דינה בעידית ומפני תיקון העולם הפקיעו חכמים ועשו תקנה חדשה שלא לגבות מעידית ויען כי לא שייך נע"ד משום דיותר וכו' אמרו דלא תגבה אלא מן הויבורית וא"כ אי כתו' דרבנן תקנת ויבורית לא היתה תקנה בפ"ע ואי כתו' דאו' היתה תקנה בפ"ע. אך לפי שיטות הנך קמאי זלה"ה שהבאתי לעיל ס"ק ב' דאפי' אי כתו' דאו' לא ילפי' מאונס ומפתה רק מדכתוב מהר מצינו דאיכא כתו' מדאו' והתורה לא קצבה שיעור וסך ידוע וחכמים נתנו קצבה לדבר בתקנותיהם ומש"ה לא בעי כסף צורו' כמבואר לעיל א"כ גם עידית ליכא למילף מאונס ומפתה וי"ל דאפי' אי כתו' דאו' לא עדיפא משאר בע"ה ומדאו' בויבורית וחכמים העמידה על דינה משום דיותר ממה שהאיש רוצה וכו' ובעת שתקנו סך קצוב לכתובה קבעו ג"כ מפני תיקון העולם שלא לגבות אלא מויבורית ולא היתה תקנה חדשה. ואחר העיון מצאתי כן ברישבי"א לגיטין שם שכ' וז"ל ואיכא למידק כתו' אשה בויבורית מאי מפני תיקון העולם איכא בדאו' היא בויבורית כבע"ה דעלמא וכו' וי"ל דמשום ר"מ דאמר כתו' אשה בבינונית דהוי מפני תיקון העולם נקיט לה א"ג גבי כתו' תיקון העולם דידה להעמידה על דינה בויבורית וכדאמרי' בכתו' הרבה הי' מוקינין ולא הי' נושאי' נשים ומפני שראו שתקון העולם שלו להעמידה על דינה אמר דכתו' אשה בויבורית מפני תקון העולם העמידוה על הדין ואפי' לרשב"ג נמי דאמר דכתו' דאו' ויליף לה מאונס ומפתה דליהוי [צ"ל לא דליהוי] כותי' לגמרי דכי היכא דהתם בעידית כתובה נמי בעידית וכי היכא דהתם שקל דהיינו מאתים צורו' וכו' והכי מוכח התם דרשב"ג לא יליף לה מאונס וכו' אלא דכתו' דאו' ויליף לה מדאפקי' בלשון מהר אלמא יש מהר לכתולות מה"ת וסיהו הכל לפי מה שכתב לה שאם כותב לה הרבה או מעט הכל מה"ת וכו' וכיון הלא ילפינן כתו' מאונס דלהוי כאונס לגמרי ה"ה דמורה רשב"ג דלא הוי בעידית אלא בויבורית ותקון העולם רקאמר הכא אפי' לרשב"ג היינו להעמידה על ד"ת וכדכתבנו' א"ג אפשר דלרשב"ג כתו' אשה בבינונית דלא אמרו דליהוי בויבורית אלא למ"ד כתו' דרבנן כדמוכח בכתו' דאמרו' התם תנא וקנס חכמים היא לא תגבה אלא מן הויבורית אלמא למ"ד דאו' אינה בויבורית

אלא בבינונית עכ"ל ונהנתי כי כונתי לדבריו. וע"ע בש"מ לכתו וברשב"א
 גיטין שם ובפי' המשניות להרמב"ם ר"פ הנוקין.

והנה הרמב"ם פי' מאישות ה"ג כ' וכן התקינו שאם הי' לבעל שדות
 טובות ורעות ובינונית ובאה האשה לגבות כתו ממנו שלא תגבה אלא מן
 הרעה שבנכסיו והיא הנקראת זיבורית ע"כ. מלשונו משמע דהיתה תקנה
 בפ"ע לגבות רק מזיבורית. אמנם הידי אלי' כ' בתיקון נ"ז כי ב"ד מתקני
 תקנת הכתובה תקנו שתגבה רק מן הזיבורית וכולה חדא תקנה היא עיי"ש^ה,
 ולפי' ז"ל דכונת הרמב"ם כך דבעת שתקנו כתובה לאשה [כי הוא ז"ל הרי
 פסק כתו דרבנן] ושתגבה מנכסיו לא תקנו רק לגבות מזיבורית וזהו שביין
 במ"ש וכן התקינו כמ"ש לעיל בדבריו שאמר וכן התקינו שלא תגבה אלא
 מן הקרקע ודו"ק וע"כ לא הבאתי את כל אלו אשר חשב הרמב"ם שם
 במאמרו וכן התקינו לתקנות בפ"ע. ועיין ברש"י גיטין נ' ע"א ד"ה מעיקרא
 דתקנתין. ודין זה מבואר בטוש"ע אהע"ז סי' ק' ס"ב עיין ב"ש שם סי' י"א
 דבוה"ז דכותבין מכל שפר ארג נכסין גובה מעדיות וכן הוא בש"מ לכתו
 בשם הריטב"א. והא דכתו אשה אינה נגבית אלא מן הזיבורית היינו אפי'
 מיני' דידי' בגרושה כדמסקינן בגיטין נ' ע"א דמר זוטרא אסיק בתיובתא
 וכ"פ כל הפוסקים.

(ט) גרסי' בגיטין י"ח ע"א אמר שמואל כתובה כמעשה ב"ד דמי' מה
 מעשה ב"ד נכתבים ביום ונחתמים בלילה אף כתו נכתבת ביום ונחתמת
 בלילה כתובתי דר"ח בר רב אכתוב ביום ואתתום בלילה היו רב התם ולא
 א"ל ולא מידי לימא כשמואל ס"ל עסוקין באותו ענין היו דתני' ארי"א בר
 רבי צדוק ל"ש אלא כשאין עסוקין באותו ענין אבל עסוקין באותו ענין כשר
 ופירש"י ז"ל אף כתו משעת כתיבה דנכנסה לחופה דקירוב התנות הוא תייל
 שעבודא ואע"ג דלא מחתים. עסוקין באותו ענין היו מכתובה ועד חתימה
 ואפי' בשאר שטרות כשר ע"כ. והר"ף שם מביא דברי שמואל וכל הסוגי'
 כצורתה וכו' הרא"ש דמשמע דלא פסק כשמואל וכ"כ בתשו' וכו' הטעם
 מדמתמה הש"ם לימא כשמואל ס"ל בודאי ידע הש"ם דסוגי' דעלמא דלא
 כשמואל ולהכי מתמה הש"ם וכמשני דרב נמי פליג אשמואל ולית הלכתא
 כותי' וכ"כ הר"ן בשם הר"ף והעיטור וכן נראה מדברי הרמב"ם פכ"ג מה'
 מלוה ולוה ה"ג שכ' סתם דנכתב ביום ונחתם בלילה פסול ולא חילק בין
 כתו לשאר שטרות וכ"כ הה"מ שם עיי"ש. אבל הר"ן פסק כשמואל דהלכה
 כותי' כדינא וכ"פ הרשב"א והריטב"א שם וכ' דלאו דוקא נכתב ביום ונחתם
 בלילה אלא ה"ה נחתם לאחר כמה ימים דכמעשה ב"ד הוא ואית לי' קלא
 ודוקא לענין עיקר הכתו' אבל לא לענין תוס' דליכא קלא עד שעת חתימת
 העדים דמפקו לקלא עיי"ש ובתוס' שם ד"ה אף כתבו יש מקומות שנהוגי'
 לכתוב הכתובה בע"ש ולחותמה במ"ש ואין נכון לעשות כן משום תוספות
 דלמא ל"ל קלא ע"כ מבואר דפסקו בעיקר הכתו' כשמואל ובענין תוס' כתו'
 מסופקים. וכ"ז דוקא בלא קנו מידו אבל קנו מידו הקנין לכתובה עומד וקול
 יוצא כמבואר בתוס' שם ובשאר קמאי ז"ל ובהג"א בשם ראבי"ה כ' דהלכה
 כשמואל וכ' עוד וע"ז סמכינן בארץ מלכות בשישנייה ובפרגא שכותבין

כתו' בע"ש וחותמי' במ"ש משום דמשעת כתיבה דנכנסת לחופה דקירוב חתנות הוא הייל שעבודי' ומהני נמי לענין תוס' דהכל יודעין שאין כתו' בלא תוס' ויש לה קול כמו לעיקר כתו' וכ"כ ריב"ם. מיהו טוב להנהיג כששואלי' מן החתן כמה יש לכתוב בכתו' שיקנו ממנו בקנין ואח"כ יכתבו כי הקנין י"ל קול וגבי ממשעבדי גם התוס' משעת קנין עכ"ל וע"ע במרדכי ובשה"ג שם. וב"ש סי' ס"ו ס"ק ז' כ' דנכתב ביום ונחתם בלילה כשר לעיקר הכתו' אבל לא לתוס' וקנו מיני' ליכא למיחש למידי כדברי התוס' הנ"ל ועיין בש"ך חו"מ סי' מ"ג ס"ק ל"ד שכ' דבכתו' איכא פלוגתא דרבוותא ולא הכריע. וברמ"א אהע"ז סי' ס"ו ס"א כ' בשם המרדכי דאין לעדים לחתום הכתובה עד לאחר קבלת הקנין ויש מקומות שמקילין בזה וכן יש שחותמין על הכתו' שקראו תחת החופה אע"פ שהם לא שמעו הקריאה אע"פ דלא שפיר עבדו אין לשנות מנהגן שלא להוציא לעז על הראשונות עיי"ש.

ולענין מקום כתיבת הכתובה כ' ההגמ"י פ"י מאישות ומביאו ב"י סי' ס"ו וי"ל נהגו החונים לכתוב כתו' וכותבין בהן מקום שילכו שם למחר לעשות חתונה ושיחתמו העדים שם ואמת כי בתחלת פרק א' די"מ משמע שכשר וכו' ומ"מ קשה בעיני ר"י לעשות לכתחלה סדא"ל רב לספרי וכו' כי קיימיתם בשילי כתובו בשילי ואע"ג דמסרי לכו מילי בהיני מסיה ועיין בה' מלוה פכ"ב עכ"ל וצ"ל בה' מלוה פ' כ"ג והוא שם הלכה ו' עיי"ש ובהגמ"י שם. וב"י בחו"מ סי' מ"ג מביא בשם הר"י ור"ת דהצריכו להזכיר מקום החתימה והסופר דהקנין דנקיש לאו דוקא אלא בחתימה תלוי העיקר ובוה סמכו לכתוב הכתובה במדינה וכותבין שם הכפר ומקום הנישואין ומוליכי' אותה עמהם וחותמי' במקום הנישואין ואפי' אי טעמא משום דמחוי כשיקרא צריך לכתוב מקום הנישואין ויום כניסת החופה דהיינו יומא דקנין ע"כ. ועיין שם בשו"ע ס"כ וכ"א וכ"ב פרטי דינים בזה לענין שאר שמרות. כתובה אין שביעית משמטתה אפי' אם בא שביעית לאחר שגרשה משום דהוי כמו שאר מעשה ב"ד דאין השביעית משמטת או משום דמידי דהוי אשכר שכיר והקפת החנות עיין בגיטין י"ח ע"א ותוס' שם ד"ה מאימתי ותוס' כתו' נ"ה ע"א ד"ה לשביעית. ולרב בגיטין שם משתפגום ותזקוף אז הוי כשאר חוב ושביעית משמטתה אבל לשמואל אפי' בפגמה ולא זקפה או זקפה אע"ג דלא פגמה שביעית משמטתו וזקפה היינו משעת העמדה בדין כדאי' התם ופסקו הפוסקים כשמואל וכ"פ הרמב"ם פ"ט משמיטה ויובל ה"ג ובטוש"ע חו"מ סי' ס"ז ובהע"ז סי' ק"א ס"א.

ואם מצא שטר כתו' בשוק אי' בפ"ק דמציעא ז' ע"ב פלוגתא דרבנן ורבי יוסי ופליגי ר"פ ורבינא אי' איפוך קמייתא עיי"ש והרמב"ם פ"ח מגזילה ואבדה הי"ב כ' נמצא כתו' אע"פ ששניהם מודים לא יחזור לאשה שמא נפרע כתובתה או נמחל ואח"כ מכר הבעל נכסיו והרי הוא רוצה לעשות קנוניא על הלקוחות וכ' הה"מ דדינה כשאר שט"ח ופשוט הוא. ובהגמ"י שם כ' דהרמב"ם פסק כרבי יוסי וכאוקימתא דרבינא דאיפוך קמייתא וטעמא דרבנן דחיישי' לשתי כתובות ור"י לב' כתו' לא חייש רק לפרעון והוה דוקא בנתארמלה או נתגרשה אבל לא בעודה תחתיו עיי"ש. ואולם הש"ך בחו"מ

סי' ס"ה ס"ק ל"ב משיג ע"ז והעלה דהרמב"ם פסק כר"פ דלא תיפוך ור"י לדבריהם דרבנן קא"ל ומפרש דגם רבינא ס"ל דמעמא דרבנן דחיישי לפרעון וס"ל לרבנן אע"ג דבעלמא לא חיישי לפרעון כאן נאמן פרעתי במגו דשתי כתובות כיון דאסור לשהות בלא כתו' שכית דכותב לה כתו' אחרת ושכיה דאתפוס לה צררי עיישה שמאריך בזה וכאן די ברמו זה.

(י) גרסי' בר"פ אע"פ במתני' אע"פ שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפי' מאה מנה יוסיף ע"כ וזהו הנקרא תוספות כתובה וגם תנאי כתובה דהיינו התוספות שהוא מוסיף [מתנה לה ודייקי' בגמר' שם רצה לכתוב לא קתני אלא רצה להוסיף מסייע לי' לרבי איבו א"ר ינאי דא"ר איבו א"ר ינאי תנאי כתו' ככתו' דמי וכו' פירש"י ז"ל רצה לכתוב לא קתני. אי תנא לכתוב לא הוי שמעי' מינה שיהי' התוס' קרוי כתו' אלא כמתנה מדעתו ואין שם כתו' עליו השתא דתנן להוסיף משמע נוסף על הכתו' שתקנו חכמים ושם כתו' עליו גם הוא מסייע לי' וכו' ע"כ. וכי קמאי ז"ל דרך לאותן דברים המנויין שם תנאי כתו' ככתו' דמי' אבל יש הרבה דברים אשר תוס' כתו' לאו ככתו' ויבואר אייה להלן. וכ"פ הרמב"ם פ"י מאישות ה"ז ואם רצה להוסיף לה אפי' ככר זהב מוסיף ודין התוס' ודין העיקר אחד הוא לרוב הדברים לפיכך כל מקום שנאמר בו כתובה סתם הוא העיקר והתוס' כאחד עכ"ל. וממה דאי' בש"ס שם פשיטא מהו דתימא קיצותא עבדו רבנן שלא לבייש את מי שאין לו קמ"ל דייקו הרין והריטביא ויתר קמאי ז"ל דאם רצה לכלול התוס' עם העיקר ולומר לה ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי מאה מנה רשאי וזהו ס"ד דהש"ס דהויא קיצותא עבדי רבנן לכתו' שלא יכלול עמה כדי שלא יהא בושא לבנות ישראל שזו כתו' מרובה וזו כתו' מועטה. ואם רצה לה באנפי נפשה רשאי קמ"ל שכולל וכותב ואינו נמנע עיי"ש וכי' הריטביא שכ"כ בתשו' הגאונים ולפי' מה דאי' בש"ס י"ב ע"א דכהנים ומשפחות מיוחסות מוסיפין יותר וגובי' די' מאות כ' הביש סי' ס"ו ס"ק ט"ז דהיינו דלהם הי' מנהג קבוע [עיין בזה להלן סי' ז'] אבל אף לאחר רשאי' להוסיף ועיין בתוס' כתו' י"ב ע"ב דכ' דאע"פ שכתבו דחזי ליכי אפי"ה גבו די' מאות וא"כ באחר לא יכלו לכתוב דחזי ליכי רק מהר בתוליכי מאה מנה וכדומה ודו"ק ועיין חמ"ח שם ס"ק ל' שכ"כ בשם התוס' דזהו החילוק בין משפחות כהנים לשאר בני אדם לשיטת הרין וריטביא הנ"ל. אמנם המרדכי פ"ק דכתו' כ' וז"ל ביד של כהנים כו' תימא דהכא משמע דוקא משפחות המיוחסות וכהנים ולקמן תנן אם רצה להוסיף יוסיף אפי' ק' מנה משמע בכל אדם י"ל דהתם כשכותב תחלה מנה ומאתים ואח"כ תוס' אבל הכא היו כותבין ביחד די' מאות דחזי ליכי ע"כ. ומביא הרמ"א בס"י ס"ו ב' דעות הללו וכי' ע"ד המרדכי וכן נוהגים לכתוב הכתובה כמנהג המדינה בפ"ע והתוס' בפ"ע וכן המנהג עכשיו בומנינו. כתו' שכ' בה ודין נדוניא דהנעלת לי' מאה דנרין והוסיף לה מן דילי כך וכך אין עיקר הכתו' בכלל וצריך לשלם לה בפ"ע עד דיכתוב ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי אלף או עיקר הכתו' בכלל (רמ"א שם בשם תשו' הריב"ש סי' ס"ה ועיין חמ"ח ס"ק ל"א דאף אם לא נזכר עיקר בכתובה

כלל רק כ' לה הנדוניא דהנעלת לי' והתוס' שהוסיף לה צריך ליתן לה מתנאי ב"ד עיקר הכתו' ומכ"ש בכתובות שלנו שכתובין בתחלה ויהיבנא ליכי מהר בתולוכי כסף זוזי מאתן דחזי ליכי מדאי' ואח"כ כותב מאה זקוקי' נדוניא ומאה זקוקי' כסף תוס' נמצא צריך ליתן לה מאתים זקוקי' כסף ומאתים דינר כסף וכן מזכירין בסוף הכתובה שלשתן יחד אחריות שמר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא נמצא דג' דברים הם וכן הביא בשם מוהרש"ל עיי"ש בה"מ ובב"ש ס"ק ט"ו ודו"ק) בירושלמי ר"פ אע"פ ומובא בר"ן ושאר קמאי ז"ל אי' דהמוסיף לאשתו אפי' לאחר שכנסה באמירה בעלמא סגי וא"צ למקניא ביה דומה למה דאמר רב גידל בשטרי פסיקתא הן הן הדברים הנקני' באמירה וטעמא דרוצה הוא ליתן כמה שלא תחזור בה ופריך בירושלמי ויכולה היא ומשני מעיקה לי' ומשבק לה עיי"ש וכ' הר"ן והריטב"א ושאר קמאי ז"ל דבתלמודא דידן לא משמע הכי ע"כ וכ"כ לקמן בהא דצריך לאמלוכי ביה דמביא דברי הראב"ד פ"א ממלוה דלא נאמר בגמרא אלא בכותב כתו' לאשתו ומיסיף לה וכו' וז"ל ומהכא משמע דל"ל סברא דירושלמי דתוס' יהא נקנה אפי' אחר נישואין באמירה בעלמא דאם איתא אמאי צריך לאימלוכי ביה עיי"ש. וע"ע בפני משה על הירושלמי שם דכ' דמדברי הרמב"ם פ"א ממלוה דפי' דהא דצריך לאמלוכי ביה קאי נמי אהודאות והלואות אין הכרע דבבלי פליג אירושלמי. והטור באהע"ז ס"י ס"ו כ' בשם רב האי ז"ל דבשעת נישואין א"צ קנין במה שנתן לה כמו בשעת קידושין מדרב גידל דתנאי כתו' ככתו' דמי עיי"ש וגם מדברי הר"ן ושאר קמאי ז"ל מוכח דבשעת נישואין א"צ קנין ולא פליג תלמודא דידן אירושלמי רק בלאחר שכנסה אבל בשעת נישואין דאיכא חיבת תשמיש כדאי' בירושלמי נקנה אפי' בלא קנין וכ"פ המחבר בס"י ס"ו ס"ח ורמ"א בהג"ה שם כ' ויש חולקין ועיין בב"ה וחמ"ח שם ס"ק ל"ד ובב"ש ס"ק י"ח ודו"ק בכונתו דהחולק על הרמב"ם כמבואר בס"י נ"א הם הו"ח בכאן.

עיי' שמשעבד א"ע יכול לשעבד אפי' על כתו' גדולה אפי' אין לו עכשיו כלום דמחייב ומשעבד א"ע והנכסים כשיקנה חל עליהם השיעבוד ולא הוי דבר שלא בא לעולם או ממעם הודאה דיש לו נכסים (תוס' ורא"ש ר"פ אע"פ ורמ"א בהג"ה ס"י ס"ו ס"א ועיין חו"מ ס"י ס').

תוס' כתו' ככתו' דמי לענין מוכרת או מוחלת כתו' (כתו' נ"ד ע"ב כ"פ הרמב"ם פ"ה מאישות הכ"ה וכל המוכרת או המוחלת סתם מכרה ומחלה התוס' עם העיקר ששניהם כתו' שמם בכל מקום ע"כ וכ"פ בטוש"ע ס"י צ"ג ס"ו).

וכן הוא ככתו' לענין מורדות דפוחתין והולכין אף כנגד התוס' ונ"מ אליבא דרבנן דר"י בדף ס"ג ע"א במשנה (שם בכתו' ועיין תוס' ד"ה למורדת ורמב"ם פ"ד מאישות ה"ה וט' וטוש"ע ס"י ע"ז ס"ב).

וכמו כן הוא ככתו' לענין פוגמות דאם פגמה מתוס' ואמר לה בעלה התקבלת כל כתובתך וכן אם פגמה מקצת כתו' וא"ל בעלה התקבלת אף התוס' לא תפרע אלא בשבועה ואף אם הם בשני שמרות (כתו' שם עיין רש"י ותוס' ורמב"ם פט"ו מאישות הי"ד וטוש"ע ס"י צ"ו ס"ו).

וכן הדין לענין תובעות ופירש"י ז"ל שם בכתו' שאמרו חכמים התובעות כתובה אין לה מזונות תובעות תוס' נמי אין לה מזונות ותוספות שם ד"ה לתובעות הקשו עליו דהא לרבנן בכתו' צ"ז ע"ב במשנה או נתנה מקצתה מן הכתו' עדיין יש לה מזונות ותי' הר"ן ז"ל דאפשר התובעת שאני דכ"כ היא מעוזה בכ"ד פניה דתביעת מקצת כאלו תבעה ולכך הפסידה מזונותיה עיי"ש. ואולם התוס' שם פי' לתובעות היינו שאם תבעה מנה ומאתים ושירה התוס' דיש לה מזונות כיון דתנאי כתו' וכתו' הרי לא תבעה כי אם מקצת כתו' עיי"ש. אבל הר"ן דחה דבריהם דאין הלשון מתיישב לפי' זה דלתובעות משמע שעיקר הדבר בשביל התביעה ומה שאמרו אינו בשביל התביעה אלא בשביל מה שלא תבעה והול"ל לזיונות וע"כ העלה דהנכון דאם תבעה כתו' סתם הרי היא כאלו תבעה עיקר ותוס' בפירוש ושוב אין לה מזונות והר"ף ז"ל כ' שם תובעות ל"ש תובעת כתו' בכ"ד ול"ש תובעת תוספת אין לה מזונות ופירש הר"ן בשם הרמב"ן ז"ל דדעתו כשם שפסידה מזונות בתביעת עיקר אע"פ שלא גבאותו כך מי שנפרעת כתו' וזיונות מחמת תוס' אם תבעתו בכ"ד הפסידה מזונותיה כאלו גבאום שלא תאמר דוקא בעיקר כתו' שהוא תנאי ב"ד הוי תביעה כנבי"י אבל תוס' כיון דמדעתו יהיב לה אינו אלא חוב בעלמא ולא תהא תביעה כגבייה ונזון עד שעת גובינא קמ"ל. ועיין רמב"ם פי"ח מאישות ה"א והכ"ח ובמל"מ שם ובטוש"ע סי' צ"ג סי"ב הוא כפי' הר"ן ז"ל.

ועוד תוס' כתו' בכתו' לענין עוברת על דת דתצא שלא בכתו' דמעיקרא תוס' אדעתא דכתו' כתב לה וכשקנסוה בכתובה קנסוה ג"כ בתוס' (שם במס' כתו' ועיין תוס' ד"ה לעוברות ורמב"ם פכ"ד מאישות הי"ו וטוש"ע סי' קמ"ו סי"ה וע"ע חמ"ח שם ס"ק י"ט ובי"ש ס"ק כ"א הכל שמעשיה גורמין מחמת מעשי' שעשתה אחר הנישואין להפסידה כתו' אף התוס' בכלל משא"כ נשים אשר מתחלת הנישואין לא ה"י ראוי' לכתוב' יש להן תוס' וכמו שיבאר להלן אי"ה).

וכן דין תוס' כתו' בכתו' דאין גובין לא מן השבח ולא מן הראוי (שם בכתו' אי' ולשבח וידוע דה"ה ראוי כמבואר לעיל וכן הוא ברמב"ם פמ"ו מאישות ה"ה ובטוש"ע סי' ק' ס"ב).

וכן הדין דתו' בכתו' לענין שכועה (שם בכתו' ופירש"י ז"ל כמו דחייבת לישיבע על הכתו' בעד אי' מעיד שהיא פרוע ובנפרעת שלא בפניו או מן הלקוחות וכדומה כן הדין לענין תוס' והתוס' שם ד"ה ולשבעה כ' דזה לא אי"ש למאן דמשוה שאר שטרות לכתו' אלא הפי' דאם נשבעת על הכתו' נשבעת ג"כ על התוס' וא"צ לחזור ולישיבע כשבאה לגבות התוס' עיי"ש והר"ף כ' כרש"י ובר"ן שם הקשה על פי' התוס' בזה"ל והקשו ע"ז דודאי כל מי שבא לגבות בשבעה צריך שיברר בשבעתו כדי שלא יהא מורה לעצמו וי"ל לכתחלה הי"נ ומיהו נ"מ למי שנשבעה סתם ומתה האלו אמרי' דאין תוס' בכלל שבעתה הפסידתן לפי שאין אדם מוריש שבעה לבניו כדאי' בפ' כל הנשבעין והשתא דאמרי' שהתוס' במשמע יורשי' גובי' אותה עוד פירשו שאם פוטרה משבעת כתו' אמרי' דמן הכל פטרה ואפי' מן התוס'.

א"נ שאין משביעין אותה על התוס' אלא חוץ לב"ד כדרך שעושין בעיקר כתו' וכדאי' בפ' השולח ולא אמרי' דלהוי תוס' כחוב בעלמא עכ"ל ועיין רמב"ם פט"ו מאישות ה"ד והיא וי"ב וטוש"ע סי' צ"ז ס"א.

וכן דין תוס' בכתובה לשביעית כדאי' במס' כתו' שם ופירש"י ז"ל דאין שביעית משמטתו עד שתפגום ותזקוף כמו בכתובה עצמה והתוס' שם ד"ה ולשביעית הקשו עליו מהקפת חנות ושכר שכיר וע"כ פי' דלמ"ד בגיטין פגמה אע"פ שלא זקפה נ"מ דאם פגמה הכתו' הוי כאילו פגמה התוס' ולמ"ד פגמה וזקפה בעי' אי תרווייהו בכתו' הוי כאלו פגמה וזקפה התוס' ג"כ והרי"ף מפרש כתוס' עיין ר"ן שם וברמב"ם פ"ט משימשה הי"ג וטוש"ע אהע"ז סי' צ"ו ס"א ובב"ש ס"ק ד' וע"ע בשו"ע הו"מ סי' ס"ז.

עוד דין תוס' בכתובה לענין הכותב כל נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא דאבדה כתובתה וכן אבדה התוס' כתו' כדאי' בכתו' שם וברמב"ם פ"ו מזכיי' ומתנה ה"ט וטוש"ע אהע"ז סי' ק"ו ס"א.

וכן יש לתוס' דין כתו' לענין שאין נגבות מדינא דתלמודא אלא ממקרקעי ומן הזיבורית (שם וברמב"ם פ"ו מאישות הי"ג וה' וטוש"ע סי' ק' ס"א). עוד יש לתוס' דין כתו' דאם היתה בבית אביה שלא הוי עובדי' אותה היתומים ולא זנין אותה דגובה כתו' רק עד כ"ה שנים ואם שתקה יתרע"כ כחלתה וכן הדין בתו' כתו' (ש"ס שם ועיין ברי"ף ור"ן וברמב"ם פ"ו מאישות הכ"ג וע"ע בהה"מ וכ"מ שם ובטוש"ע סי' ק"א ס"א).

גם לענין כתובת בנין דכרין תוס' כתו' בכתובה (שם בגמרא וברמב"ם וטוש"ע סי' ק"א ס"א עיי"ש בהמ"ה וב"ש ס"ק א') בכל אלו הדברים המנוי' בפ' אע"פ דין תוס' כתובה כעיקר הכתובה אבל יש דברים אחרים אשר אין דין התוס' כעיקר הכתו' והם: ארוסה דהיינו נתארמלה או נתגרשה מן האירוסין יש לה כתו' לרמב"ם בכ' לה ולשאר קמאי אפי' בלא כ' לה מתנא ב"ד כמבואר לעיל אבל לית לה תוספת אפי' בכתב לה דהלכה כראב"ע דאמר ר"פ אע"פ שלא כתב לה התוס' אלא ע"מ לכנסה כדמסקי' שם נ"ז ע"א והלכה למעשה כראב"ע עיי"ש וכ"פ כל הפוסקים והרמב"ם פ"ו מאישות הי"א וטוש"ע סי' נ"ה ס"ו.

אילונית שלא הכיר בה אע"ג דאין לה מנה ומאתים אפי' תוס' אית לה לדעת רוב הפוסקים אבל לראב"ד אין לה אפי' תוס' ושעם מחלוקתם דאי' בכתו' ק' ע"ב הממאנת השנייה והאילונית אין להן כתו' וכו' ופירש"י אילונית משום דמקה טעות הוא דהא מיירי בלא הכיר בה ובגמרא שם אמר שמואל ל"ש אלא מנה ומאתים אבל תוס' יש להן תנ"ה נשים שאמרו חכמים אין להן כתו' כגון הממאנות וחברותיה אין להן ק' ור' אבל תוס' יש להן נשים שאמרו חכמים יוצאות שלא בכתובה כגון עוברת על דת וחברותיה אין להן תוס' וכ"ש ק' ור' וכו' ופירש"י ז"ל נשים שאמרו בהן חכמים לשון אין להן כתו' יש להן תוס' נשים שאמרו חכמים לשון יוצאות שלא בכתובה כל תורת גיבוי הפקיעו מהן. עוברת על דת בפ' המדיר וחברותיה. נמצאו עליה נדרים או מומין והמקללת וילידיו בפניו ע"כ והרא"ש שם כ' וז"ל תנ"ה נשים וכו' שכתחלתן כך סופן ולהכי תני אין להן כתו'.

כלומר שאין להן כתוב מתחלתן וה"ה במקום ששנה יוצאות שלא בכתובה כההוא ברייתא דיבמות ס"ה נשאת למי שאין לו בנים תצא שלא בכתוב ויש לה תוס' מידי דהוי אילונית לפי שכתחלתה כך סופה ונשים שאמרו חכמים יוצאות שלא בכתובה שמחמת קלקול שאחר הנישואין הפסידו כגון עוברת על דת וחברותי שאין סופן כתחלתן שמתחלה היתה ראוי לכתוב ועכשיו הפסידה ע"ע בין ששנו בהן בלשון יוצאות שלא בכתוב בין ששנו בהן אין לה כתוב כאותה ששנינו ביבמות ובהזורק תצא מזה ומזה ואין לה כתוב כולן אין להן לא מנה ולא תוס' שהרי כל אותן הנשים משום צד זנות הן מפסידות כתוב ונאסרות על בעליהן הלכך עוברות על דת וחברותיה והיוצאות משום ש"ר נוטלות מה שבפניהן ויוצאות עכ"ל. וכ"כ הר"ן שם וז"ל אין הדבר תלוי בלשון וכו' ובגמרא גרסו נשים שאמרו חכמים אין להן כתובה כגון הממאנות וחברותיה וכו' הר"ף ז"ל כגון הממאנת והשנייה והאילונית לומר דאפי' האילונית אע"פ שלא הכיר בה וה"ו מקח טעות אפ"ה אית לה תוס' שכיון שהוסיף לה מדעתו ולא חשש לשמא תמצא אילונית רצה ליוזק בנכסיו ולישנא דחברותיה הכי משמע דאפי' אאילונית קאי אבל הראב"ד ז"ל כ' דאשניי דוקא קאי דמשום דאיכא שניות טובא קרי להו חברותיה אינן איידי דבעי למתנא באידך וחברותיה נקיט הכא וחברותיה ולא דוקא דאילונית ולא הכיר בה כיון שהוא מקח טעות אפי' תוס' אין לה אלא אשניי דוקא ולפי"ז י"ל דבשנייה נמי דוקא שהכיר בה ואין זה נכון. ועוד דבירושלמי מפרש כדברי הר"ף ז"ל דגרסו התם נשים שאמרו חכמים אין להן כתוב כגון היתומה והשנייה והאילונית ל"ש אלא כתוב מנה ומאתים אבל כתוב של אלף דינר נוטלת וכ"ת אמאי והא אמרו בספא דעוברת על דת וחברותיה אין לה תוס' וחברותיה היינו נמצאו עליה נדרים או מומין אלמא כל שמקחו מקח טעות אפי' תוס' אין להן ומ"ש אילונית בשלא הכיר בהן י"ל ל"ד דהתם כיון שהיא יודעת במומין והדבר ידוע שאין אדם נפיים במומין ולא באשה נדרנית עלה דידה הוי רמי לגלוי ועליה סמיך ולי"ח לבדוק אחריה אבל באילונית לא ה"י הדבר מוטל עליה שהרי לא היתה יודעת בכך וכן הדין באלמנה לכה"ג וממורת ונתינה לישראל שאע"פ שלא הכיר בהן יש להן תוס' שלא ה"י הדבר מוטל עליהן לגלות דסברי דאפשר שיערב הסקה עליו ואע"פ שיש איסור בדבר משא"כ במומין ובנדרים שאין אדם נפיים בהן ומיהו כי אמרו דיש להן תוס' דוקא כשמוציאה הוא אבל אם היא רוצה לצאת אין לה תוס' דכי אקני לה אדעתא למיקם קמי' וכן הדין בשהתה עמו ו' שנים ולא ילדה ורוצה לצאת ממנו ובאה מחמת טענה דבעי חוטרא לידה דאין לה תוס' כיון שהיא רוצה לצאת ממנו אבל כל שהיא רוצה לעמוד תחתיו והוא מוציאה אע"פ שבדין מוציאה יש להן תוס' עכ"ל. והרמב"ם בפכ"ד מאישות ה"ב פסק באילונית בלא הכיר בה ושנייה בין הכיר בין לא הכיר אין לה עיקר אבל תוס' יש לה ובה"ג שם כ' ולמה אין להן עיקר ויש להן תוס' העיקר שהיא תקנת חכמים כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה הואיל ולא הכיר בה אין לה עיקר אבל תוס' שהוא חייב עצמו בה כל זמן שתרצה ותעמוד לפניו הרי עמדה בתנאי שלה והרי הקנתה

לו הנאתה והרי היא עומדת אבל התורה אסרה אותה עליו ומה היא יכולה לעשות לפיכך יש לה תוס' שאין מעשיה הן הגורמי' לה להאסר אחר הנישואין אלא אסורה היתה מקודם ע"כ. ובהלכה ו' כ' מי שזנתה תחת בעלה אין לה כתו' לא עיקר ולא תוס' ולא אי' מתנאי כתו' שהרי מעשיה גרמו לה להאסר על בעלה ע"כ והראב"ד בהשגות כ' הרב ז"ל כתב כן ותמהני עליו אילוני' שלא הכיר בה למה יש לה תוס' ע"כ ועיין הה"מ וכ"מ שם. המבואר מכ"ז לדבריו כלם חוץ מהראב"ד ז"ל אילוני' בלא הכיר בה יש לה תוס' וכן הוא בשניות בין הכיר בין לא הכיר [ולראב"ד כפי מה שפ' הר"ן ז"ל דבריו דוקא בהכיר בה] יש לה תוס' אף דאין לה עיקר כתו' וכ"פ בטוש"ע סי' קט"ו ס"ג וד' אילוני' בלא הכיר ושני' בין הכיר ובין לא הכיר עיקר אין לה תוס' יש לה וכר"ף ורמב"ם עיין ב"ש ס"ק ג' ודו"ק. חייבי לאוין כגון אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכתן הדיוט ממורת ונתינה לישראל ולא הכיר בה דאין להן עיקר כתו' אבל תוס' יש להן מטעם הנ"ל כמבואר בקמאי וברמב"ם פכ"ד מאישות ה"ב וטוש"ע סי' קט"ז ס"ג. היתה מחייבי כריתות דאין קידושין תופסין בה ואין לה עיקר אבל תוס' י"ל דאית לה בהכיר בה שרצה לזווק בנכסיו ואפשר אפי' בלא הכיר יש לה תוס' כמו בחייבי לאוין ואילוני' דסברי שיערב עליו המקח (חמ"ח ובי"ש שם ס"ק א') ממאנת אין לה עיקר אבל תוס' יש לה כמבואר בכתו' ק"א ורמב"ם פכ"ד מאישות ה"ה וטוש"ע שם ס"ה והטעם עיין בחמ"ח ס"ק י'.

כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה דמקחה טעות ואין לה אפי' מנה כ' הדי"מ בסי' ס"ז דכ"ש שאין לה תוס' ושכן הוא בהגהת אלפסי וחמ"ח שם ס"ק ה' תמה עליו ואח"כ מסיק דיש חילוק בין לא הכיר בה גבי חייבי לאוין להטעותו בכאן וע"ע בחמ"ח סי' ס"ה ס"ק י"ג טעם נכון לזה. והבי"ש סי' ס"ז ס"ק ד' כ' דדומה לבעלת מום וכיון דהיא יודעת מזה אין לה אפי' תוס' עיי"ש. טען טענת פתח פתוח דנאמן להפסידה כתובתה משום חזקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה אפי"ה תוס' יש לה כ"כ הרי"ף ריש כתו' ז"ל וחז"י לגאון דקאמר ה"מ לענין ק' ור' אבל לענין תוס' לא מהימן וטעמא דמסתבר הוא דלא תקינו רבנן אלא ק' ור' אבל תוס' איהו כתב אנפשי' הלכך לא מהימן עכ"ל. וכ' הר"ן שם יש מי שכי' שאין זה אלא בטוען פ"פ שאין טענתו ברורה לגמרי אבל טוען טענת דמים מהימן אפי' להפסידה תוס' וכן דעת הרשב"א ז"ל ואינו נראה מן הטעם שכי' למעלה וכ"כ הרמב"ם ז"ל פ"א מאישות שתוס' יש לה אפי"כ נודע בראי' ברורה שהיתה בעולה או שהודית לו ומי"מ כ' שיש לו להשביעה בנקימת חפץ כדון כל הנשבעין ונמשלין ואח"כ תגבה התוס' וכו' עיי"ש. והרא"ש כ' ע"ד הרי"ף איני כחולק על דברי הגאון אבל מתוך הסברה נראה דנאמן גם לענין תוס' דדבר ידוע דלשם חיבת חופה וביאה הוסיף לה וכי היכא דאמר' לענין ק' ור' חזקה א"א טורח בסעודה ומפסידה ואם ה' שונאה ה' מגרשה ולא ה' מטרתי בסעודה אע"פ שמרויח בטורח הסעודה פטור ממאתים של כתו' גם לענין תוס' שאינו מוסיף לה אלא בשעת חופה היאך נאמר שבשעת חופה כתב ולמחר בבוקר נתחרט ומגרשה אלא ודאי טענתו אמת ולהכי מגרשה ואדעת

דהכי לא הוסיף לה ע"כ ועיין הג"א בשם רשב"ם שם. ודברי הרמב"ם הם כדברי הגאון בפ"א מאישות ה"ו עיי"ש ובהה"ט וכ"מ ליישב קו הרא"ש דהטעם דנאמן להפסיד כתו' משום דהם תקנו לה כתו' והם אמרו והם אמרו וזהו דוקא בעיקר אבל לא בתוס' שאינו מתקנת חכמים אלא הוא מרצונו התחייב עצמו והרי הוא כשאר חייבין שאין המחייב נאמן בהפקעתן עיי"ש ובמוש"ע סי' ס"ח דפסק המחבר כהרמב"ם ועיין בהמ"ח ס"ק י"ג וב"ש ס"ק י"ט חילוקי דינים בזה ואי יכול לומר קים ל"י. אמנם היוצאות בלא כתובה מפאת שהן ע"י מעשהיהן גרמו לעצמן להפסיד כתובתן או שהי' בהן מומין שהי' ידועים להן והטעמה כגון עוברת על דת או שהי' עלי' נדרים או מומין וכל אותן המנויין בשו"ע סי' קט"ו וק"ו אין להן לא עיקר ולא תוס'. כמבואר שם ומבואר הטעם למעלה דו"ק בכל זה.

(יא) נסח הכתובה ידוע ואם האב קיים ומשוא את בתו כותבין ודן גדוניה דהנעלת ל"י מבי אביה ואם אין האב קיים כותבין מבי נשא מיהו אם שינה ל"ל בה (הגהת רמ"א סי' ס"ו סי"א בשם מרדכי ועיין תוס' שבת כ"ג ע"ב ד"ה דבי נשא וע"ע בב"ש ס"ק כ"ד דכותבין מבי נשא כדי שידעו שהיא יתומה ונ"מ לענין אם מתה תוך שנה ראשונה). בגרושה כותבין בכתו' מותרתא כדי שידעו שהיא גרושה ואסורה לכהן (רמ"א שם בשם פסקי מוהר"א ועיין חמ"ח ס"ק מ"א דאם היתה גרושה מראשון ומשני אלמנה אין כותבין רק מתרכתא מפני תקנת הכהנים וכן אם היתה שבויה ומכ"ש בעולה צריך לכתוב בשביל כהנים ובמחזיר גרושתו כ' יש"ש שיכתוב מתרכתא הדרי לגבאי ובשם ראב"ה הטעם שלא תגבה ב' כתובות עיי"ש ובב"ש ס"ק כ"ה) ונסח כתובה דארכסא וכתובה למי שמחלה כתובתה עיין בטור סי' ס"ו ובנחתל שבעה.

(א) הכי אי' במס' שבת י"ד עליה אמרו לה לכי אצל כותבתך ע"ב וט"ז ע"ב שמעון בן שטח תקן התקינו שיהי' מניחין אותה בבית כתו' לאשה ודברי תורה עניים במקום חמיה עשירות עושות אותה קלתות א' ועשירים במקום אחר דבמס' כתו' של כסף ושל זהב עניות הי' עושות דף פ"ב ע"ב מבאר

(סימן ז')

הש"ס מהות התקנה והכי אי' שם אמר רב יהודא בראשונה הי' כותבין לבתולה מאתים ולא למנה

שמעון בן שטח תקן שיהא כותבין בכתובה כל נכסי אחראין וערבאין לכותבתך.

מנה והיו מזקינין ולא הי' נושאין נשים עד שבא שמעון בן שטח ותקן כל נכסיו אחראין לכותבתה תניא נמי הכי בראשונה הי' כותבין לבתולה מאתים ולא למנה מנה והי' מזקי' ולא הי' נושאין נשים התקינו שיהי' מניחי' אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס כותב לה כל נכסי אחראין לכתו' עכ"ל הש"ס. ועיין בתוספתא פ"ב דכתו' דשם אי' בראשונה כשהיתה כותבתה אצל אביה היתה קלה בעיניו להוציאה התקין שמעון בן שטח שתהא כותבתה אצל בעלה וכותב לה כל נכסים דאית לי אחראין

וערבאין לכתובתך ע"כ. ובירושלמי ס"פ האשה שנפלו אי' בזה"ל בראשונה היתה מונחת כתובתה אצל אבותיה והיתה קלה בעיניו לגרשה וחזרו והתקינו שתהא כתובתה אצל בעלה אעפ"כ הי' קלה בעיניו להוציאה וחזרו והתקינו שיהא אדם לוקח בכתובת אשתו כוסות וקערות ותמחויים הדא דתנינן לא יאמר לה הרי כתובתך מונחת על השלחן אלא כל נכסיו אחראין לכתובה חזרו והתקינו שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו שמתוך שאדם נושא ונותן בכתובת אשתו והוא מאבדה קשה בעיניו לגרשה והוא התקין שמעון בן שטח שלשה דברים שיהא אדם נושא ונותן בכתו' אשתו וכו' ע"כ. והנה לדעת רש"י ז"ל שם בכתו' בראשונה לא היו מייחדין לה דבר לכתובתה רק הי' כותבין בפירוש שלא יהי' הנכסים אחראין לכתובתה ולא הי' לה שעבוד נכסים וע"כ הי' מזקי' ולא היו הנשים רוצות להנשא לאיש כי אם הבעל הי' מוכר הנכסים לא הי' יכולה לגבות מן הלקוחות ואם היוורשים הי' מצניעין המעות של ירושה לא הי' לה מקום לגבות הכתובה לזאת התקינו שהי' מייחדין מעות לכתובה ולתת אותן המעות לבית אביה ועי"כ אין להן לדאוג פן יצניעו היוורשים את המעות של ירושה והיו נשואות לבעליהן. אבל מפני שבכעס מועטת הי' אומר לה לכי אצל כתובתך והי' קלה בעיניו לגרשה התקינו שיהא מניחין אותה בבית חמיה היינו בבית בעלה ועשירות הי' עושין מהם כלים יקרים ועניות כלים בלתי חשובי' ועי"כ הי' בידה וליכא חשש דלמא יצניעו אותן היוורשי' אבל עדיין כשהי' כועס הי' אומר לה טלי כתובתך וצאי עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שלא ייחד לה לא קרקע ולא מטלטלין בכתובתה אלא יכתוב כל נכסים אחראין וערבאין לכתובה ואפי' אם לא יכתוב כן הלא אחריות ט"ס הוא כמ"ש הר"ן דשמעון בן שטח תקן שלא ייחד לה מטלטלי ושישתעבד לה סתם וממילא כל נכסיו אחראין לכתובה ואפי' אם ייחד לה איזה קרקע אם תפסד הרי אחריותה על השאר ומתוך כך הנשים נשאות לבעליהן ולא הי' קלה בעיניהם לגרשן ג"כ וזהו תקנת שמעון בן שטח הנוכרת במס' שבת דתקון כתו' לאשה עיין היטב בפירש"י ז"ל ובש"מ שם שמבאר להדי' כונת רש"י כן.

אמנם לשיטת התוס' ז"ל שם בכתובות ד"ה בתחלה גם בראשונה הי' מייחדין לה מעות לכתובה ולא הי' אחריות הכתובה על כל הנכסים אם יאבדו אלו המעות ועי"כ הי' מזקי' ולא הי' הנשים נשאות לבעליהן כי הי' דואגת פן יאבדו אלו המעות שייחד להן וכתובה תפסדת או שמא יצניעו אותן היוורשין לזאת התקינו שהי' מניחין המעות בבית אביה ולא הי' התקנה על הייחוד כי גם קודם לזה הי' מייחדין ולחד סברת התוס' שם הי' נותנים לה המעות ואעפ"כ לא הי' כ"כ ברשותה עד שלא הי' לה לדאוג פן יצניעו היוורשין את המעות ועי"כ תקנו לתת המעות לבית אביה אך אף שלא הי' להן דאגת אבידת המעות כשהי' כועס הי' אומר לה לכי אצל כתובתך כיון שלא הי' בידה ולא הי' יכולה ללותו בעת דחקו ולא הי' נהנה מהם ובקל כועס עליו ומגרשה ועי"כ תקנו שהי' מניחין אותה בבית חמיה עשירות כלים יקרים ועניות כלים בלתי חשובים [עיין תוס' ד"ה עביט ובבית חמיה היינו בבית בעלה כפי' רש"י ז"ל ומעתה ליכא חשש פן יצניענו

היורשי' כי הכלים אצלה כל שעה ונכרים לכל שהם שלה וגם לא יכעום בקל כי בעת דחקו ביותר היתה משאלת לו למשכנם אבל עדיין כשהי' כועס ביותר אומר לה טלי כתובתך וצאי עד שבא שמעון בן שטח ותקן להיות כל נכסים אחראין וערבאין וכנ"ל לרשי' ז"ל עיין היטב בתוס'.

המבואר מכ"ז דעיקר הכתובה היא או מדאו' או מתקנת חכמים זמן רב קודם שמעון בן שטח וכמו שמבואר בסו' שלפני זה ולפי תלמודא דירין הי' קודם שמעון בן שטח כבר ב' תקנות בדבר זה והוא תקן התקנה השלישית. התקנה הראשונה היתה לדעת רש"י לייחד לכתובה ולהניחה בבית אביה ולתוס' דגם מתחלה הי' מייחדין היתה התקנה להיות מניחין בבית אביה והטעם כדי שינשאו לבעלים. ותקנה שנייה היתה שיהי' מניחין בבית בעלה ולוקחין בהם חפצים והטעם שלא תהא קלה בעיניו כל כך להוציאה ולאמר לה לכי אצל כתובתך. והתקנה השלישית תקן שמעון בן שטח להיות כל הנכסים אחראין וערבאין והוא ג"כ מטעם שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ולאמר לה טלי כתובתך וצאי. אמנם בתוספתא שהבאתי למעלה לא נזכרה רק תקנה אחת משמעון בן שטח ומשמע דקודם שמעון בן שטח הי' מניחות אצל אביה ובא שמעון בן שטח ותקן שתהא אצל בעלה ויכתוב לה כל נכסי דאית לי אחראין וערבאין לכתובתך. ובירושלמי המובא לעיל נמי משמע בזה כהתוספתא דבראשונה הי' מניחות כתו' אצל אביה ולא כש"ס דילן דלהניה בבית אביה היתה תקנה מיוחדת משום שלא הי' רוצות להנשא אם לא שנאמר דמה שאמר בירושלמי בתקנה להניחה אצל בעלה לשון חזרו והתקינו דמשמע דגם קודם לזה תקנו דבר מה בענין זה וי"ל שכיון בזה למה דאי' בכבלי דבראשונה הי' מוקינין ולא הי' נושאין לזאת תקנו להניחה בבית אביה ואח"כ חזרו והתקינו להניחה בבית אביה וקצור הירושלמי בדבר ולא הש' להזכיר התקנה הראשונה כן אפשר לומר. ואולם בזה חולק הירושלמי על התוספתא ומסכים עם הכבלי דהתקנה להיות אצל בעלה נתקנה כבר קודם שמעון בן שטח ולא כדאי' בתוספתא דשמעון בן שטח התקין שתהא אצל בעלה כמובן, אמנם לפום תלמודא דידן להניח בבית חמיה הוא בית בעלה ולקנות בהם כלים יקרים לעשירות וכלים שאינם חשובים לעניות היתה תקנה אחת ולפי הירושלמי הן שתי תקנות בבי' זמנים כדאי' להדי' שם דלאחר שהתקינו שתהא כתו' אצל בעלה אעפ"כ היתה קלה בעיניו לגרשה וחזרו והתקינו שיהא לוקח כוסות וכו' ואח"כ בא שמעון בן שטח ותקן למען תהא קשה בעיניו להוציאה שיהא נושא ונותן בהם ונכסיו יהון אחראין כמבואר ודו"ק בכל זה. ודע עוד דבתחלה אמר הירושלמי דהיתה קלה בעיניו לגרשה ואחר תקנת שמעון בן שטח אמר דהיי' קשה בעיניו לגרשה ולא אמר דלא הי' עוד קלה בעיניו להורות כי ע"י תקנתו לא בלבד שלא הי' קלה כי גם קודם תקנת שמעון בן שטח לא הי' קלה כל כך אלא ע"י תקנתו נעשית קשה לגרשה והבין.

ועיין בש"מ לכתובות בשם הריטב"א דמדבריו מבואר דאחר שמעון בן שטח עוד נתקנה תקנה בענין זה וי"ל שם ומיהו אף לשמעון בן שטח כל שכתב לה אחריות נכסים יכול הוא לייחד ואח"כ חזרו ותקנו שלא יוכל

לעשות כן שלא תהא קלה בעיניו להוציאה וכדתנן וכן לא יאמר לאשתו וכו' וההוא בתר שמעון בן שטח נשנית מפי רבינו ז"ל עכ"ל. ועיין בתוס' מס' כתו' נ"ו ע"ב ד"ה אבל דמוכה דאף לבתר תקנת שמעון בן שטח יכול לייחד לכתובתה אם קבל אחריות ולא נתקנה בתר הכי תקנה אחריתי ולפי דבריהם צ"ל דמתני' דף פ' ע"ב דתנן וכן לא יאמר לאשתו וכו' מיירי אי לא יקבל עליו אחריות וע"כ תנן במתני' דלא יאמר וכו' אלא כל נכסיו אחראין וכו' ודו"ק. ותקנה זאת דשמעון בן שטח מובאה ברי"ף ורא"ש פ' האשה שנפלו וברמב"ם פט"ז מה' אישות ה"י יע"ש שכ' ועוד תקנו חכמים וכו'.

(א) שנינו במתני' דמס' כתובות העומדי' בעיר הכהנים והם כ"ג כדרך דף י"ב ע"א אחת אלמנת ישראל ואחת שהי' קובעי' ב"ד של ישראל כ"ג בכל אלמנת כהנים כתו' מנה ב"דן של עיר ועיר מליקוטי הגאונים ז"ל עכ"ל. כהנים היו גובין לכתולה ארבע מאות מבואר מזה דע"כ נתקנה תקנה זו ולא מיחו בידם זאת בהיות ישראל

(סימן ח)

חכמים ופירש"י ז"ל שריון על אדמתן ומקדש אל ה' עומד בירושלם וסנהדרין הגדולה היו יושבי' בלשכות הגזיתובערי אלמנת כהני' אלמנה בת כהן. היו גובין לכתולה בת כהן כשנשאת לכהן וכ"ש

מאות זו ולאמנה מנה.

כשנשאת לישראל ע"כ. ובגמרא שם תנא ואלמנת כהנים מאתים ופריך והאנן תנן א' אלמנת ישראל וא' אלמנת כהנים כתובתה מנה א"ר אשי שתי תקנות הוי מעיקרא תקינו לכתולה ד' מאות זו ולאמנה מנה כיון דחזי דמזולוי בהו תקינו להו מאתן כיון דחזי דקא פרשין מינייהו דאמרו עד דנסבין אלמנת כהנים ניוול ניסוב בתולת בת ישראל אדרינהו למלתייהו ופירש"י ז"ל שתי תקנות הוי. לאלמנת בת כהן. דמזולוי בהו באלמנות קלות בעיניהן להוציאן מפני שכתובתן מועטת תקינו להו מאתן דגנאי ה' להן ואע"פ שאלמנות ישראל נמי כתו' מנה מיהו כהנים חשיבי טפי וגנאי להם גירושי בנותיהן יותר מישראל ע"כ לשון הש"ס עם פירש"י ז"ל. והנה לא נתברר זמן התקנה הזו וב"ד של כהנים איזה ב"ד ה' ובאיזה זמן ה' וראיתי בשטח מקובצת בסוגי' שכ' ז"ל ב"ד של כהנים פ"י בתי דינין

ישראל ה' ב"ד של כ"ג. והו דתנן במתני' דב"ד של כ"ג שהי' בעיר הכהנים ה' גובין לכתולה ארבע מאות זו ולא מיחו בידם חכמים דאפשר דקאי אסנהדרין הגדולה שלא ה' מיחו בידם וע"כ היא תקנה קדימה אבל היא מאחרת לתקנת הכתובה עצמה ואפשר אף לתקנת שמעון בן שטח והדבר צריך הכרע.

(ב) הנה רש"י ז"ל פירוש דהא דחזי דמזולוי בהו דה' קלות בעיניהן להוציאן. אבל התוס' שם ד"ה כיון הקשו דמעיקרא נמי הוי ידעי המתקני' שקלות בעיניהם להוציאן כיון דמנה חשוב דבר מועט וע"כ נטו מפירש"י ומפרש"י דמקצת בני אדם היו נמנעים מלנשאן לפי שהי' קלות בעיניהם שאין להן כתו' אלא רביע מן הבתולה וע"כ תקנו להן מאתים וכיון דחזי דע"כ ה' פורשין מהן והי' קופצים על בתולת בת ישראל אדרינהו למלתייהו עיישה. המבואר לפי מסקנת

הש"ס דמתחלה משום חשיבות הכהונה ומשום דיותר גנאי להם גירושי בנותיהם ה' מתקני' לבתולה ד' מאות לכתו' ובאלמנה הניחו על התקנה הראשונה במנה וכיון דחזי דמזוללי בהו באלמנה לרש"י שהי' קלות בעיניהם להוציאן ולתוס' שהי' מזוללין לכונסן כיון דכתובתן הי' רק רביע מכתו' בתולה ע"כ תקנו גם לאלמנה מאתים וכיון שע"כ לא הי' קופצין עליהן אלא פרשי מיניהו חזרו והעמידו על התקנה הראשונה בתולה ד' מאות ואלמנה מנה. ועיין בתוס' שם ד"ה שתי דבע"כ שתי תקנות הוי דל"ל דחדא תקנה הוי ומתני' קודם תקנה ובריייתא לאחר תקנה דהא חזי' השתא דל"ל מאתים לאלמנה וג"כ ל"ל דמעיקרא כי תקינו לבתולה ד' מאות תקינו גם לאלמנה מאתים דאין סברה לתקן לאלמנה מאתים אם לא ע"י שראו דמזוללי בהו ובע"כ דשתי תקנות הוי כדאי' בש"ס. והנה בענין השתי תקנות מביא השט"ה מקובצת שם ב' פירושים. הפי' הראשון הוא דהתקנה הראשונה היתה לאלמנת בת כהן מאתים מטעם דחזי דמזוללי בהו והתקנה השנייה היא דאדרינהו למלתי' דלא לגבות יותר ממנה משום דחזו דפרשו מיניהו וקרו לזה תקנה משום דאהר"י למתני' כדי שלא יפרשו מהן ולפי' הפירוש במ"ש רב אשי שתי תקנות הן היינו באלמנה הי' שתי תקנות מלבד התקנה אשר הי' לבתולה ד' מאות. וכך סדרן של אלו התקנות מתחלה תקנו ד' מאות לבתולה אבל אלמנה הניחו על התקנה הקודמת הישנה במאה ולא עשו בה תקנה חדשה ואח"כ כשראו שהי' מזוללין באלמנה עשו תקנה להן לגבות מאתים ואח"כ כשראו שהי' פירשי' מהן עשו תקנה להעמידה על התקנה הישנה שלא לגבות רק ק' וא"ש מה דתנן במתני' דאפי' בזמן שגובין לבתולה ד' מאות דהיינו אחר התקנה לבתולה אפי' לאלמנה אינה אלא ק' ומיירי הן קודם התקנה הראשונה לאלמנה והן לאחר התקנה השני' לה. ובריייתא מיירי אחר התקנה הראשונה וקודם התקנה השני' לאלמנה ומש"ה קתני דאלמנת כהנים כתו' מאתים. וכן נראה גם בכונת רש"י דכ' שתי תקנות הוי לאלמנת בת כהן עכ"ל. דהיינו דכל הוי' תקנות שהזכיר רב אשי קאי אאלמנה לבד ולא חשיב בהדייהו הך תקנה לבתולה. וכן נראה גם מדברי התוס' ד"ה שתי שהבאתי למעלה כמבואר. ומביא השט"ה מקובצת ראי' דמאי דאדרינהו למלתא קמייתא מקרי ג"כ תקנה ממס' מנחות עיי"ש בפ' התכלת דף נ"א ע"ב. ואולם הפי' השני בדברי רב אשי הוא דהא דאהדרינהו למלתייהו לא מחשב לתקנה בפ"ע כיון דלא תקנו דבר חדש רק חזרו הדבר ליושנה לגבות רק ק' והנך ב' תקנות הן הראשונה מה שתקנו לבתולה ד' מאות והשנייה מה שתקנו לאלמנה מאתים עיי"ש בש"ס. והא דאמר ר"א דבתחלה היתה התקנה לבתולה ואח"כ לאלמנה כ' הריטב"א שם דמסתמא תקנתא דמתני' קדמה לתקנתא דאי' בכרייתא וגם אין לומר דתירויהו בהרדי נתקן משום דלשנא דמתני' משמע דאף בזמן התקנה הראשונה שתקנו לבתולה ד' מאות לא הי' גובי' לאלמנה אלא ק' ואין זה עיקר התקנה ודאי דמתני' תקנתא קדמייתא מדכיר דהיא היא דקיימה ואזלא בלחוד עיין בריטב"א.

(ג) עוד אי' שם בכתו' ארי' אי"ש לא ב"ד של כהנים בלבד אמרו אלא

אפי' משפחות המיוחסות בישראל אם רצו לעשות כדרך שהכהנים עושים עושים מיתובי הרוצה לעשות כדרך שהכהנים עושי' כגון בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל עושי' בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל הוא דאיכא צד כהונה אבל בת ישראל לישראל לא לא מיבעי' קאמר לא מיבעי' בת ישראל לישראל דלא מצי א"ל עלווי קא מעלינא לך אבל בת ישראל לכהן דמצי א"ל עלווי קא מעלי' לך אימא לא קמ"ל. ע"כ מבואר דהמקשן סבור דהא דקתני כגון בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל קאי אהרוצה לעשות וע"כ מקשה דבת ישראל לישראל לא אבל לפי המסקנא הא דקתני כגון בת ישראל וכו' לא קאי אהא דהרוצה לעשות אלא אהא דקתני כדרך שהכהנים עושים וכך הפי' בברייתא הרוצה לעשות כדרך שעושי' בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל יעשה. וכן מצאתי בש"מ שכ' וז"ל ומשני לא מבעי' קאמר וכו' פי' כי קאמר כגון בת ישראל וכו' לא קאי אהרוצה לעשות וכו' אלא אכדרך שהכהנים עושים וכו' וה"פ הרוצה לעשות פי' איזה שירצה כדרך שהכהנים עושי' שהכהנים תקנו כן שבין בת ישראל לכהן ובין בת כהן לישראל כתו' ארבע מאות זוו כדי שלא לחלק ביוחסיהן בין אשת כהן לבת כהן דכל היכא דאיכא צד כהונה כתו' ארבע מאות ה"ג המשפחות המיוחסות אם יתקנו בין בת שאינו מיוחס למיוחס ובין בת מיוחס לשאינו מיוחס שיהי' כתו' ארבע מאות הרי הוא עשוי ומתוקן וברייתא דקתני הרוצה לעשות כדרך שהכהנים עושים וכו' לא מבעי' קאמר פי' במכ"ש אנו למדי' כן דאם בת ישראל לכהן דמצי א"ל עלווי קא מעלינא לך כתו' ארבע מאות זוו כ"ש בת ישראל לישראל עכ"ל עייש"ה. ולפי' התקנה היתה בין לבת ישראל לכהן ובין לבת כהן לישראל ומשפחות המיוחסות בישראל אם רצו לעשות כדרך שהכהנים עושי' רשאי' ותיקון הוא להם.

ובתוספתא פ"ק דכתו' אי' בזה"ל הנושא ונותן בכהונה והנותן בה תקנה שהתקינו כ"ד בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל נותן ארבע מאות זוו ע"כ. וצ"ע לפרש מה כיונו במ"ש הנושא והנותן בכהונה והנותן בה ואם היינו מפרשי' הנושא והנותן בכהונה היינו הנושא בת כהן והנותן בתו לכהן עדיין צ"ע מה כיונו במ"ש אח"כ והנותן בה. והנה בירושלמי בסוגין אי' תני ולאמנה מאתים תני אי' אלמנת ישראל וא' אלמנת כהנים כסדר הזה [ופי' הפ"ט וז"ל תני אמתני' קאי דקאמר דב"ד של כהנים היו גובין לבתולה ד' מאות זוו ותני בברייתא דאף לאלמנה שלהן הי' נוהגין סלסול לגבות לה מאתים ותני אידך אי' אלמנת ישראל וא' אלמנת כהנים כסדר הזה שאין להן אלא מנה וכסתמא דמתני'] א"ר יוסי מסתברא בת כהן לישראל תגבה ששבטה גובה בת ישראל לכהן לא תגבה לא מסתייע דסליקא לכהונתא אלא דתימר דתגבה [מסתברא הא דאמר ב"ד של כהנים גובין לבתולה וכו'] דוקא בת כהן לישראל תגבה. ששבטה גובה כלומר מחמת מעלת שבטה הוא הגורם לה שתגבה ביותר אבל בת ישראל לכהן לא תגבה דלא די שעלתה למעלה זו שתנשא לכהן אלא דתאמר נמי שתגבה היא ביותר כתו' טמנו בתמיה] אמר רבי מנא לא מסתברא דלא חליפין בת ישראל לכהן תגבה דסליקת לכהונתא ובת כהן לא תגבה דנחיתא מן כהונתא [לא

מסתברא אלא אפכא דאחר מעלתה שעומדת עכשיו אנו הולכין ולפיכך בת ישראל לכהן תגבה שהרי נתעלתה במעלת כהונה אבל בת כהן לישראל לא תגבה ביותר לפי שירדה ממעלת כהונה בנישואיה] אמר רבי יוסי בי ר' בון אחת זו ואחת זו קנס קנסו בהן כדי שיהא אדם מדבק בשבטו ובמשפחתו [א' וו וא' זו גובין מפני שקנס קנסו בהן חכמים כדי שיהא אדם הולך להדבק בשבטו ובמשפחתו כהנת לכהן וישראלית לישראל ולפיכך קנסו להן בגביית הכתובה ביותר בין בת ישראל לכהן ובין בת כהן לישראל] ע"כ לשון הירושלמי. מבואר מדבריו דקנס קנסו כדי שיהא מודבק בשבטו ומשפחתו דהתקנה היתה רק בבת ישראל לכהן או בת כהן לישראל דשייך האי טעמא אבל בבת כהן לכהן דלא שייך ה"ט לא תקנו לגבות ביותר וכן פ"י הפ"ט שם עיי"ש. אמנם לפום תלמודא דידן דל"ל ה"ט דקנסא קנסו כדי שיהא מודבק בשבטו ובמשפחתו אלא טעם התקנה היא משום מעלת וחשיבות הכהונה דגנאי להם ביותר גירושי בנותיהם אין חילוק בין בת כהן לכהן ובין בת כהן לישראל או בת ישראל לכהן וכן פירש"י ז"ל במתני' היו גובין לבתולה בת כהן שנשאת לכהן וכ"ש כשנשאות לישראל ובבת ישראל לכהן ג"כ הי' התקנה כמ"ש השטה מקובצת דלא לחלק ביחוסיהן בין אשת כהן לבת כהן. וכ"כ עוד שם להכי תקנו דאפי' בת ישראל לכהן ארבע מאות כדי שלא יהא אומרו' הישראלי' תראו הכהנים כיצד לקחו שררה לעצמם ומפני כך עשו הכהנים תקנה שבכל מקום שיהא בו צד כהונה אפי' יהי' להם הפסד וגריעותא כגון בת ישראל שיכתבו להן ד' מאות זוז עיי"ש.ה. עכ"פ מבואר דלפי תלמודא דידן דל"ל טעמא דירושלמי דקנס קנסו אף דלא נזכר בברייתא רק בת ישראל לכהן או בת כהן לישראל אפי' גם בבת כהן לכהן היתה התקנה וכמ"ש רש"י ז"ל להדי'. ומעתה אפשר ליישב התוספתא הנ"ל ולפרש דברישא מיירי בבת כהן לכהן והיינו הנושא ונותן בכהונה ואח"כ מדברה מהנותן בה דהיינו דנושא ונותן בת ישראל לכהן או בת כהן לישראל בכל ענין תקנה התקינו לתת ד' מאות וא"ש כנלענ"ד ודו"ק.

(ד) מבואר בתוס' ד"ה ב"ד ובריטב"א ושאר קמאי ז"ל דמן התקנה הזאת בכהנים אע"פ שלא כ' לה כתובה גובה ארבע מאות בתנאי ב"ד כמו בבנות ישראל דגובה מאתים מתנאי ב"ד דתקנה גמורה היא ואפי' לא כתב סתמא ככתוב דמאי וכל הכונס ע"ד כן כונס. וכן במשפחות מיוחדות שבישראל שהנהיגו עצמן לעשות כן הדין כן. וכן אם נכתב בכתו' דחזו ליכי ארבע מאות זוז ולא כתב לשון תוס' [דבכ' לשון תוס' אפי' בהדיוט שבישראל תנן אם רצה להוסיף מוסיף] לא אמרו' דהא לא חזו לה ובלשון תוספת לא נכתב ולא תגבה אלא גובה בכל ענין. עיין מרדכי רפ"ק דכתו' ורמ"א בהג"ה סי' ס"ו וסי' וחס"מ שם ס"ק ל' וב"ש ס"ק ט"ו. וע"ע בריטב"א שכ' ז"ל אבל למשפחה אחרת לא מהני להם הסכמה שהסכימו על אחרים ומיהו בני העיר שעשו להם הסכמות על בנותיהם אפי' לבני העיר אחרת והסכמותם מפורסמות הכונס סתם ע"ד הסכמתם כונס דכל בני העיר אחת כמשפחה מיוחדת חשובה לענין זה וכן אי' בירושלמי עכ"ל.

והרמב"ם השמיט תקנה זו כי באלמנה כבר העמידו הם אמלתא

קמייתא דלא תגבה אלא ק' ובכתולה ג"כ כבר נתבטלה מאליו בהמשך אורך זמן הגלות. אבל השור סי' ס"ז כ' ואם יש משפחות שנוהגין לכתוב בכתובתן יותר משיעור חכמים אין למחות בידם ולא עוד אלא אפי' א' מבני המשפחה ההיא שלא כתב כתובה לאשתו כגבי' לה בתנאי ב"ד לפי מה שרגילין לכתוב. לפיכך אשה שאבדה כתו' ידקדקו בכתו' קרובותיה כפי שנהגו לכתוב בני המשפחה כותבין לה ואם כתובות בני משפחתו יתירות מכתובות נשי משפחתה עולה עמו ואינה יורדת עמו ע"כ וכן הוא בשו"ע שם.

(ה) לפי פירש"י ז"ל המובא למעלה ס"ק א' כיון דחזי דמזולוי בהו היינו כיון דמנה הוא דבר מועט הי' קל בעיניו להוציאה וע"כ תקנו לאלמנת כהן מאתים יפלא לכאורה איך תקנו המתקנים הראשונים בכתובת אלמנה רק מנה הא כל עיקר טעם תקנת הכתובה ובפרט באלמנה דלכ"ע דרבנן היא רק משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ואם מנה דבר מועט הוא אכתי יהא קל בעיניו לגרשה ומה הועילו א"כ בתקנתן. הן אמת שראיתי בתשו' הריב"ש סי' קנ"ג שכ' בזה"ל והוקשה לך איך תקנו חז"ל דבר מועט כזה לכתו' אשה והם אמרו כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה והלא אפי' עני שבישראל כשיהי' לו קטטה עם אשתו תהא קלה בעיניו להוציאה בדבר מועט כזה. תשובתך אתה שערת באנשי מיורקא שעשירי' הי' להם בתים מלאים כל טוב אוצרות כסף וסחורה ומטמוני מסתרים מרגליות ורוב פנינים ומערות מלאות דגרי זהב ואשר אין לו כל אלה אף אם יהי' לו חפצים ותכשיטי' ואלפי זהב ואומנות נקייה להרויח בה פרנסתו והותר נקרא עני אבל תשער בתושבי הארץ הזאת שאינם מספיקים ללחם צר ומים במשורה ועל הארץ ישנים או על שטוח עור ובכסות יום מתכסים בלילה ומלבושיהם מלאי ע"ג מלאי ורובם הולכין יחפים ובימי חז"ל כך הי' כמו ששערו במונות האשה למשרה אשתו ע"י שלישי וגם מגדולי חכמים הי' בעלי אומנות וכו' וברורו של רבי יהודא בר אלעאי הי' ה' מתכסים במלית א' ועוסקים בתורה ואנשי כנסת הגדולה המתקנים התקנות כשעלו מן הגולה כבר הי' עניים עד מאד כמו שמוזכר בספר עזרא שבימי נחמי' הי' נושים איש באיש וכו' וגם מנורת בית המקדש אשר עשה משה רבינו ע"ה כבר זהב טהור יש מן החכמים ז"ל אומרים שמלכי בית חשמונאי עשאוה מהעץ ויש מן החכמים אומרי' ששפורי' של ברזל היו ותפוס בבעץ העשירו עשאו של כסף חזרו והעשירו עשאוים של זהב וכו' וגם ההבדלה במו"ש קבעה בתפלה עד שהעשירו קבעה על הכוס וכו' ושנינו במס' פאה מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהן היז לא ישול לקט שכחה ופאה ומעשר עני לפי שאינו בגדר עני וחמשים זוז הם חצי כתובת אלמנה. ותמה ע"ע איך אשה מתקדשת בפרומה שיש בדינר קצ"ב פרוטות והוא דבר מועט עד מאד וגם ב"ד נוקקין לתביעת פרוטה לפי שלא נתנה למחול מן הסתם וחכמים ז"ל תקנו כתו' לאשה לכלן בשוה שלא לבייש את מי שאין לו ושערו בעני ואמרו שאם רצה להוסיף אפי' מאה מנה יוסיף והעני אם ירצה לגרש את אשתו את כל אשר לו צריך ליתן וכו' עכ"ל. הנה אף שיושב קו' השואל דשערו שעור פחות שלא לבייש מי שאין לו אכתי לא העלה ארוכה למאי דאוי' כאן לפי

רש"י ז"ל דבכתו' מנה לאלמנה ה"י קל בעיניהם להוציאן. וראיתי שידי אלי' תיקון נ' עמד בזה וכ' שבדברי הריב"ש י"ל דפשיטא שאם נמצא מי שיש לו יהא קל בעיניו להוציא אלא שלא חשו חכמים למיעוטא כדי לתקן כלם בשוה אמנם באלמנות כהנים כיון דהוו חכמים דמזוללי בהו שמי שהי' לו ה"י קל בעיניו להוציא וה"י נמצא בהם הגירושין חשו להם חכמים למיעוטייהו אע"ג דבישראל לא חשו משום דכהנים חשיבי טפי וגנאי להם גירושי בנותיהם יותר מישראל עיי"ש וד"ק.

(א) כן א"י במתני' יבמות ל"ט וערבאין לכתובתה או ראו לתקן ע"א וכתובות פ"ב ע"ב כנסה הרי היא שכתו' היבמה תהא על נכסי בעלה כאשרתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה הראשון אשר מקודם ה"י אחראין על נכסי בעלה הראשון ע"כ. ועוד וערבאין לה ורק אי ל"ל מראשון א"י במשנה כתו' שם לא יאמר לה הריכתובתיך מונחת על השלחן אלא כל נכסיו אחראין לכתובתה. ופירש"י ז"ל כל נכסיו שירש מאחיו ע"כ. ואתמר עלה בגמרא יבמות וכתו' שם ובלבד שתהא כתו' על נכסי בעלה הראשון מ"ט אשה הקנו לו מן השמים ופירש"י ז"ל בכתו' אשה הקנו לו מן השמים ליבם זה מן השמים אין עליו לכתוב שטר נישואין. וביבמות פירש"י אשה הקנו לו ליבם מן השמים ולא שעבד נכסיו לכתובתה ויכול למוכרן בכל עת שירצה] ואי ל"ל מן הראשון תקינו לה משני כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ע"כ סוגית הש"ס. ובכתו' שם ליתא תקינו אלא ואי ל"ל מן הראשון אית לה משני עיי"ש. המבואר משום דאשה הקנו לו מן השמים תקנו חכמים דתהא כתו' על נכסי בעלה הראשון ואין עליו לשעבד נכסיו לכתו' ויכול למכור נכסיו בכל עת שירצה והיא אינה יכולה לטרוף אותן מן הלקוחות. והנה תקנה זון נתקנה לאחר תקנת שמעון בן שטח דתקון שיהא כל נכסי הבעל אחראין

(סימן ט)

עוד תקנה תקנו בכתובה שתהא כתובת היבמה על נכסי בעלה ואפשר דשמעון בן הראשון המת ואי לית לה מן הראשון תקינו לה מן השני דהיינו מן היבם.

מבורר. ויען כי התקנה הזאת שייכא עכ"פ לתקנות הקודמ' בעיני כתובת אשה לזאת סדרתי אותה בשער זה אע"פ שלא נזכר שם המתקן וזמן התקנה.

(ב) בתוס' מס' יבמות שם הקשו דמשמע דהתקנה היא לטובת היבם ומה מרויח בכך כיון דהדר תקינו דכו ל"ל מן הראשון גבי משני ואין לומר דנ"מ דאי מכר הראשון מנכסיו דטרפה מן הלקוחות אע"פ שיש בני חורין לשני דא"כ תהא קלה בעיניו להוציאה ות"י וז"ל ואר"י דנ"מ שיכול היבם למכור שדותיו ואפ"י אשתדוף אח"כ שדותיו של מת לא טרפה ממשעבדי ואם היתה אשתו היתה טורפת מהן. ומיהו למאי דבעי למימר בר"פ מי שהי' נשוי דאי אשתדוף ב"ח לא טרפה ממשעבדי קשה וי"ל דנ"מ אם גרשה ואח"כ אשתדוף שדותיו של מת דלא גבי

מביה דשני ע"כ. והר"ן בכתו' כי דנימ לענין נדוניה דאפי' ליכא נכסים מראשון אין לה על השני אלא עיקר כתו' אע"פ שהוציא משל אחיו נכסים שהי' מספיקי' לנדוניה עיי"ש. אמנם התוס' בכתו' שם כי דנימ דאפי' אי ל"ל מנכסי הראשון אלא משעבדי לא תקינו לה רבנן משני לגבות ביח שלו ולא חשו להא דרחו ביבמות האין לומר משום דא"כ תהא קלה בעיניו להוציאה עיי"שה. וגם הטור סי' קס"ה כי דכל זמן שיש לראשון אפי' הן ביד לקוחות אין לה מנכסי שני כלום. ותמה הב"י עליו מקו' התוס' ביבמות דתהא קלה בעיניו להוציאה וכבר העיר הט"ז שם דגם התוס' בכתו' לא חש לזה והטעם דלא שייך חששא דתהא קלה בעיניו רק כשאין עליו שום חוב מחמת הכתו' אבל בזה שתטרוף מלקוחות עכ"פ יש חוב עליו דשמא ישתדפו אותן השדות שהן ביד הלקוחות או ינזלנו איזה אנס ממילא יהי' אז חוב הכתו' על השני ע"כ אין קלה בעיניו להוציאה. ועיין בב"ש סי' קס"ה ס"ק א' דהוכיח ג"כ מדברי התוס' ביבמות הנ"ל דכ' דנימ אם גירש השני וכבר חל לגבות הכתו' ואח"כ נשתדפו נכסי הראשון דאינה יכולה לגבות מביה דשני דמזה מוכח דאם נשתדפו נכסי ראשון בעודה תחת השני יש לה כתו' משני אע"ג דבתחלת היבום לא הי' לה כתו' צריך לכתוב לה אח"כ דאסור לשהות בלא כתו' וצריך לחדש לה הכתו' על שמו עיי"ש. מכל זה מבואר דעיקר התקנה הזו היא לטובת היבם למען יוכל למכור נכסיו ולמען לא תגבה אפי' מבני חורין שלו כיו שניכסי הראשון קיימים אך נמשך מזה ג"כ חובה לו דלא יוכל למכור נכסי הראשון ואם מכרן אינן מכורין כדאמר רב יוסף בכתובות פ"א ע"ב כיון דאמר רבנן לא לזיבין אע"ג דזבין לא הוי זביני' וזביני דתני' מי שמת והניח שומרת יבם והניח נכסים במאה מנה אע"פ שכתובתה אינה אלא מנה לא ימכור שכל נכסיו אחראין לכתו' וכו' ואסקי' התם דבין יבם ואח"כ חילק ובין חילק ואח"כ יבם והלכתא דלא עשה כלום עיי"ש דכיון דכתו' על נכסי בעלה הראשון לא נתנו לו חכמים כה למכור בנכסי אחיו וכן פסקו הר"ף והרא"ש והרמב"ם פכ"ב מאישות הי"א וטוש"ע סי' קס"ה ס"ג וקס"ו ס"ד וע"ע ברמב"ם פ"א מיבום וחליצה ה"א. ועיין תוס' כתו' פ"א ע"א ד"ה הרוצה דהמכר בטל לאלתר אפי' קודם שתבא לידי גבייה וגם זה מן התקנה לפי שלא כתב לה כל נכסי אחראין תקנו חכמים שאינו יכול למכור כלל. שלא תצטרך לחזור ולטרוף מן הלקוחות ואפי' אם ישאר כדי כתו' דשמא ישתדפו עיי"ש, וכיון שבארנו דהתקנה היא לטובת היבם אי אמר אח"כ בעת שצריך למכור בנכסי המת א"א בתקנה הזאת ולא ניחא לי בתקנת חכמים כי הבי"ש כי קס"ה ס"ק ג' דאינו רשאי מאחר שתחלה כשיבמה לא כתב לה כתו' על נכסיו והסכים לתקנת חז"ל תו לא יכול לומר א"א בתקנת חכמים. אמנם אם מיד בעת היבום רוצה לכתוב לה כתו' על נכסיו אי רשאי למכור נכסי הראשון בזה מסופק הבי"ש שם ומביא רא"י מהש"ס דאינו רשאי. אמנם בש"ס כתו' פ"א ע"א א"י דאם רוצה למכור בנכסי המת אם כהן הוא יעשה סעודה ויפייסה שתתן לו רשות למכור העורף על כדי כתובתה כפי רש"י ז"ל שם ואם ישראל הוא מגרש בגט ויחזיר דהיינו שמגבה לה כתו' לאחר שגרשה ומוכר מה שירצה ומחזירה ע"מ כתובתה

הראשונה או אפי' רצה להחזירה מיד מוכר כ"ז שירצה שאין מעכבת מלמכור אלא יבמה לפי שאין כתובתה אלא על הראשון והשני אינו כותב לה כתוב ולא דקנאי ודקניא ומש"ה מעכבי בכלהו דלמא משתדפו הני דמייהד לה ואינה רוצה להטריח לב"ד אבל כ' לה כתוב כשמחזירה וכ' לה דקנאי ודקניא תו לא מצי מעכבי כן פירש רש"י ז"ל שם. ובתוס' ד"ה מגרשה הקשו דלמא יגרשה יכתוב לה עתה דקנאי ות' דאין האשה חפצה דניהא לה שיהו על נכסי בעלה הראשון דכל שעה הן בעין שאין רשאי למוכרם ואין בידינו לכופה למחול דינה לכך צריך שיגרשנה אם רוצה למכור. ועיין תוספתא רפ"ט דכתוב' גם שם א' בזה"ל מי שמת והניח אשתו שומרת יבם אפי' הניח נכסים של מאה מנה אין היורשין יכולין למכור מפני שכל נכסים אחראין לכתובתה כיצד יעשה כונסה ומגרשה ושוברת לו על כתובתה ע"כ ובירושלמי פ' החולץ ה"ד ופ' האשה שנפלו ה"א מפרש התוספתא הנ"ל דלצדדי' היא ואו או קתני דהיינו או מגרשה וגובה כתוב' ואח"כ יכול למכור או דכותבת לו שובר על הכתובה עיי"ש.

ואם גרשה והחזירה סתם ולא נתן לה כתובתה וגם היא לא כתבה לו שמחלה תנן במתני' דיבמות וכתוב' שם דע"ד כתובה הראשונה החזירה כמו בכל הנשים דאמרי' גרשה והחזירה ע"מ כתוב' הראשונה החזירה ונשארה כתובתה על נכסי בעלה הראשון המת ואין השני יכול למכור כלום כמו בנישואין הראשונה אא"כ התנה עמה בשעה שהחזירה או שהיא מתרצה לכתוב אחריות כתוב' על נכסיו וכן הוא בטוש"ע סי' קס"ח ס"ז עיי"ש. הניח הראשון אחריו קרקע הרי היא שלה לכתובתה (משנה כתוב' שם וכפי מה דאסיק בש"ס דף פ"ב ע"א תני שלה) ה' פירות המחוברין לקרקע הרי הן בקרקע ומשועבדי' לכתוב' וילקח בהם קרקע והיבם אוכל הפירות (שם) מעות או פירות התלושין מהקרקע אינן משתעבדין לכתובה כחכמים דמטלטלי לא משתעבדיו ולא כר"מ דלא קייל כות' כמבואר לעיל בשער זה סי' ו' אות ו'. ואם תפסה מחיים דבעל תל' במחלוקת הפוסקים אי מהני תפיסה מחיים בכתובה עיין תוס' כתובות פ"ד ע"ב ד"ה ולר"ע וצ"ו ע"א ד"ה אלמנה ובשאר קמאי ז"ל. אמנם עתה לבתר תקנת הגאונים דמטלטלי אפי' דיתמי משתעבדי לבע"ה ולכתובה לדעת רוב הפוסקים גם מעות ופירות התלושי' מן הקרקע משועבדי' לה וילקח בהם קרקע והוא אוכל הפירות וכ"כ הרי"ף ז"ל בכתוב' ואולם הרמב"ם כ' בפ"י המשניות לכתוב' שם וז"ל אלו הפירות והמעות מנכסי אחיו לפי שכל מה שהניח מנכסים אם הותירו ואם פחתו הם תחת שעבוד הכתובה וזה כלו דעת מי שסובר ממטלטלי משתעבדי לכתובה ואינה הלכה ואע"ג דרבנן בתראי כבר תקנו לגבות כתובה מן המטלטלי' תכלית כח האחרונים לגבות אבל שיהי' המטלטלי' מונחים ולא יהי' כח לאח שהוא היבם להשתמש בהן אחר היבום והו' אצלי בלתי אמת ואין דעתי בזה ואינו נוטה לזה דעת התורה בשום פנים עכ"ל. וכ"כ בחבורו הגדול פכ"ב מאישות ה"ג ובה"מ כ' שם דדעת העימור בשם גאון כהרמב"ם ודעת הרמב"ן והרשב"א כדעת הרי"ף דעשו תקנת האחרונים כאלו ה' משועבדי' בדין הגמרא. ואם ה' כתוב בכתוב' מטלטלי אגב מקרקעי' או אף לדין הגמרא

משועבדים לכתובה והרי משועבדי' לה מן הדין ולא מכה תקנת הגאונים וגם הרמב"ם יודה דאינו רשאי להשתמש בהן (הה"מ שם).

ואם ה' היבם חייב לאחיו המת ואומר הואיל ואני יורש החוקתי אסקי' בגמרא דכתו' שם דרשאי משום דתרתו חומרי לא עבדו' בכתו' לעשות כר"מ דמטלטלי משועבדו' לכתו' וגם כר"ג דמוציאין מזה ונותני' לזה עיי"ש. וגם בזה כ' הרי"ף ז"ל כיון דתקיננו הגאונים השתא לגבות כתו' ממטלטלי לא הוי תרו חומרי דמטלטלי נעשו כמקרקעי ואינו רשאי לומר הואיל ואני יורש החוקתי אלא מוציאין מידו ולוקחין בה קרקע והוא אוכל פירות והראב"ד ז"ל תמה דמי עדיפא תקנת הגאונים ממלתו' דר"מ דאמר מטלטלי משתעבדי לכתו' ואפ"ה אמרו' דדוקא אם הם בעין ביד היורשים אבל במלוה לא משום דהוי תרו חומרי ולא עבדו' וכ"ש הכא שהיורש גופי' הוא הלוח דלא כיפוי' לו' למפרע הני זווי והרא"ש בכתו' שם דעתו כדעת הרי"ף וכי' על קו' הראב"ד דלבתר תקנת הגאונים מטלטלין הרי הם כקרקע ואין כאן אלא חומרא א' עיי"ש. ולדעת הרמב"ם המובא לעיל בלא"ה אין כח בתקנת הגאונים למנוע היבם מלהשתמש בנכסי אחיו כמבואר. ובטור סו' קס"ח פסק כהרי"ף והרא"ש וכן הוא דעת המחבר בשו"ע שם ס"ה דמביא דעת הרמב"ם רק בשם י"א ועיין ב"ש שם ס"ק ד' דאם הניה אחיו בלא חובו כשיעור כתו' אין מוציאין ממנו דמדריג' אינו יכול להוציא מאחר דהניה כרו כתובה ואע"ג דכל הנכסים משועבדו' ל"ש דר"ג ויכול לומר לאו בעל דברים ידי את עיי"ש ובס"ק ה'.

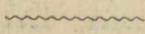
(ג) ואם לית לה מן הראשון כגון דלא ה' לו נכסים גם ע"ז היתה התקנה לגבות כתו' מן השני כדאיתא ביבמות וכתו' המובא לעיל ס"ק א' וכי' הרמב"ם בפ' המשנה ליבמות שם ואם אין לה כתו' מראשון יכתוב לה היבם כתובה על כל פנים והוא מנה בלבד ע"כ וכ"כ בחבורו הגדול פכ"ב מאישות הי"ד יבמה שלא היתה לה כתובה או שמחלה כתו' זכה בנכסי אחיו ומוכר ונותן כחפצו וכשיכנוס את יבמתו יכתוב לה כתו' מאה ויהיו' כל נכסיו אחראין לכתובה כשאר כל הנשים שיש להן כתו' ע"כ וכי' בפ"ב מיבום וחליצה דצריך לכתוב כתובה כשאר כל האלמנות. ואולם הש"מ בכתו' שם מביא בשם הריב"ש וכמה קמאי ז"ל דמשני נמי יש לה מאתים דכל מה שיש לה מראשון אית לה נמי משני עיי"ש. ובמש"ע סו' קס"ח ס"ח פסק כרמב"ם דאין לה אלא מנה ועיין ב"ש ס"ק ו' דאפ"י לא כ' לה יש לה כתו' מתנאי ב"ד כשאר נשים. ודע דבש"מ שם כ' וה"ל וכי' בגליון תוס' ואי' ל"ל מראשון תקינו לה משני לא ידע ר"י מנ"ל הך תקנתא ומיהו איכא ברייתא ביש מותרות דקאמר חסורי מחסרא זה"ק וכי' אבל לא א"ש דהא לא הוי ידעו' הך ברייתא ואפ"ה פשיטא לה התם הך תקנה עכ"ל עיי"ש. וצ"ע דהא הש"ס אמר מעמא כרו שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ולא גריעה משאר נשים ואיתא ממילא בתוך תקנתם שתקנו כתו' לכל אשה וא"ש יותר לפי הנסחא בש"ס כתו' שם דליתא תיבת תקינו כמבואר לעיל ס"ק א' ודו"ק.

(ד) היתה היבמה שניי' לבעל ולא שנייה ליבם אבעי' להו בני בורי

מִרְשׁ בַּמַּסֵּי יַבְמוֹת פִּה עֵא אִי אִמְרִי כִּיּוֹן דְּכַתּוּבְתָּה עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן
 וּמְרֵאשׁוֹן הָא לֵיל כְּתוּב כִּיּוֹן דְּהִיא שְׁנִי לִכְן לֵיל כְּתוּב כִּלְלָאוּ נִימָא כִּיּוֹן
 דְּאִי לֵיל לְרֵאשׁוֹן תְּקִינּוּ לָהּ מִשְׁנֵי וּלְשֵׁנֵי הָרִי הִיא מוֹתֶרֶת אִית לָהּ כְּתוּב
 מִשְׁנֵי וּפְשִׁיט לָהּ רִשׁ מַהָּא דְּתַנִּי כְּתוּבְתָּה עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן וְאִם
 הִיתָה שְׁנִיָּה לְבַעֲלָא אִפִּי מִיבָּם אִין לָהּ וְאִמְרִי דְּחִסּוּרֵי מַחְסְרָא וְהִכִּי קְתַנִּי
 כְּתוּב עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן וְאִי לֵיל מְרֵאשׁוֹן תְּקִינּוּ לָהּ מִשְׁנֵי וְאִם הִיתָה
 שְׁנִיָּה לְבַעֲלָא אִפִּי מִיבָּם אִין לָהּ עֵיכּ וּפְסָקוּ כֵּן הַרְיִף וְהַרְאֵשׁ וְכִי הַרְיִן שֵׁם
 דְּזִהוּ דוֹקָא כְּשֶׁבֶא לְגִרְשָׁה לְאַחַר שִׁיבְמָה וְהִיא תּוֹבַעַת כְּתוּב בְּתַקְנַתָּא דְּרַבְנָן
 אִזְלֵיל כְּתוּב מִינִיהּ אַבְל בְּרוּצָה לְקִיּוּמָה הָרִי אִסּוּר לְשִׁהוּתָה בְּלֵא כְּתוּב
 וּפְשִׁיטָא דְּצִרִיךְ לְכַתּוּב לָהּ כְּתוּבָה עֵיִישׁ. וְכִפֵּי הַרְמַבֵּיט בְּפִיבּוּס מִיבּוּס וְחִלּוּצָה
 הִיזִי יַבְמָה שְׁלֵא הִי לָהּ עַל בַּעֲלָה כְּתוּב מִפְּנֵי שֶׁהִיתָה אִסּוּרָה עֲלֵיו וְהָרִי הִיא
 מוֹתֶרֶת לִיבָּם כְּמוֹ שִׁיתְבָּאֵר אִם רְצָה הַיִּבְּם לִיבָּם מִיבָּם וְאִין לָהּ עֲלִיו כְּתוּב
 כְּדִרְךְ שְׁלֵא הִי לָהּ עַל בַּעֲלָה וְדִינָה עִם יַבְמָה בְּתוֹסְפוֹת כְּמוֹ שֶׁהָתָּה עִם
 בַּעֲלָה עֵיכּ. וְכִי הַהִימֵ שֵׁם בְּשֵׁם הַרְמַבֵּיט וְהַרְשִׁבֵּא כְּדַעַת הַרְיִן הַנִּלְעַל וְעַל לְשׁוֹן
 הַרְמַבֵּיט זֵיל דְּלֵא חִילְקֵי בּוּחַ כִּי דְצִיעַ וְכֵן הִקְשָׁה הַלְחֵמֵ שֵׁם וְעֵיין בְּבִח
 שְׁמִדִּיק כְּדַבְרֵי הַרְמַבֵּיט וְהַטּוֹר שֶׁהִבְיָאוּ בְּסִי קַסְחָא דְּסִיל דְּאִין אִיסּוּר לְשִׁהוּתָה
 בְּלֵא כְּתוּב וְדֵלֵא כְּרִין דְּמֵאחַר שֶׁנִּשְׂאָה בְּתַחֲלָה לְאִיסּוּר לָהּ יֵהָא קַל בְּעֵינֵינוּ
 לְהוֹצִיָּאָה אֵעִיג דָּאִם נִשְׂאָת לְאַחַר יֵשׁ לָהּ כְּתוּב מִיבָּם שְׂבֵא מִכַּח הַרְאֵשׁוֹן
 שְׁהִי אִיסּוּר לָהּ אִין לָהּ כְּתוּב וְעֵיכּ אִף דְּלֵא קִיּוּל כּוּתִי אֵלֵא כְּהַרְיִן וְכַמֵּ"שׁ
 הַרְמַיָּא שֵׁם סִטָּא אִפִּי בְּדִיעֻבְדָּא אִם לֹא כְּתַב לָהּ אִין עֲלִיו שׁוּם חִיּוּב מִשְׂאֵכ
 בְּמוֹתֶרֶת לְבַעֲלָה גֵיכּ מִיבָּם יֵשׁ לָהּ כְּתוּב מִתְנַאי בְּדִ כְּשֶׂאֵר נִשִּׁים וְאֵעִיפֵי שְׁלֵא
 כִּי כְּתַב דְּמִי וְעֵיין בִּישׁ סִק ז'.

הִיתָה שְׁנִיָּה לִיבָּם וְלֹא לְבַעֲלָה הוּא אֲבַעִי דְּלֵא אִפְשִׁיטָא בִּירוּשְׁלַמִי פִי
 יֵשׁ מוֹתֶרֶת הִיזִי וְכִי הַרְשִׁבֵּא וְהַרְמַבֵּיט וְשֶׂאֵר קַמַּי זֵיל דְּאִנְן אִשִּׁים דִּילָן
 סַמְכִי דְּלֵא מְבַעִי לָהּ כִּלְלָאוּ כִּיּוֹן דְּלֵא אִתְעַבְדָּא בַּהּ אִיסּוּרָא כִּלְלָאוּ כְּתוּבְתָּה
 עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן עֵיין בְּדַבְרֵיהֶם וּבְרִין שֵׁם דְּכִי גֵיכּ כֵּן וּמִסִּיִּים בְּשֵׁם
 הַרְשִׁבֵּא זֵיל דָּאִם בָּא הַיִּבְּם לְכּוֹנְסָה קַנְסִי לָהּ מִינִי כְּדַקְנָסִי כְּשְׁנִיָּה
 דְּעַלְמָא וְעֵי עַל בַּהֲהִימֵ הַלְכוּתָא יְבוּס שֵׁם דְּכִי דַגֵּם מַרְמַבֵּיט מִשְׁמַע כְּרַמְבֵּיט
 וְרִשְׁבֵּא וּבְשׁוּעַ הַשְּׁמִיטוֹ וּמוֹבֵא בְּבִישׁ סִי קַסְחָא סִק ח'.

וְדַע דְּעַפִּיזוּ דְּאִמְרִי דְּשְׁנִיָּה לְבַעֲלָה וְלֹא לִיבָּם אִין לָהּ כְּתוּבָה מִשׁוּם
 דְּכַתּוּבְתָּה עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן יֵשׁ לְכַאוּרָה נִימֵ רַבְתִּי בְּמָה דְּתַקְנּוּ
 דְּכַתּוּבְתָּה עַל נַכְסֵי בַעֲלָה הַרְאֵשׁוֹן וְיִתִּישְׁבֵּב קוֹ הַתּוֹסֵף וְהַרְיִן שֶׁהִבְאֵתִי לְמַעֲלָה
 סִק ב' וְדוּקָא.

שער ד

בו יבוארו התקנות שהתקין הלל הזקן.

(א) שנינו במתני' גיטין ל"ד בתורת כהנים ראיתי דשביעית נוהג ע"ב והלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם. ובגמרא שם ל"ו ע"א פריך ומי איכא מידי דמדאוי' משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתני' רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שא"א משמט קרקע א"א משמט כספים ותקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית ראה הלל שנמנעו העם מלהלות זא"ז עמד והתקין פרוזבול ופריך הש"ס ומי איכא מידי דמדאוי' לא משמטא שביעית ותקנו רבנן דתשמט אמר אביי שב ואל תעשה הוא רבא אמר הפקר ב"ד הפקר וכו' עיי"ש ופירש"י ז"ל בשביעית בזה"ז והלל כרבי ס"ל דאמר שביעית להשמטת מלוה בזה"ז דרבנן היא ואף על גב דהלל בבית שני הוי ס"ל לאביי דבבית שני הואיל ולא הוי יובל נוהג לא נהגו שמיטי' מדאורייתא ודאמרי' בערכין ל"ב ע"ב מנו יובלות לקדש שמיטי' מדרבנן קאמר. ומצאתי בתלמודי רבינו יצחק הלוי שכי' במסכת גיטין בירושלמי מניין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת היובל ואחת שמיטת שביעית אבל

בתורת כהנים ראיתי דשביעית נוהג ע"ב והלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם. ובגמרא שם ל"ו ע"א פריך ומי איכא מידי דמדאוי' משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתני' רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שא"א משמט קרקע א"א משמט כספים ותקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית ראה הלל שנמנעו העם מלהלות זא"ז עמד והתקין פרוזבול ופריך הש"ס ומי איכא מידי דמדאוי' לא משמטא שביעית ותקנו רבנן דתשמט אמר אביי שב ואל תעשה הוא רבא אמר הפקר ב"ד הפקר וכו' עיי"ש ופירש"י ז"ל בשביעית בזה"ז והלל כרבי ס"ל דאמר שביעית להשמטת מלוה בזה"ז דרבנן היא ואף על גב דהלל בבית שני הוי ס"ל לאביי דבבית שני הואיל ולא הוי יובל נוהג לא נהגו שמיטי' מדאורייתא ודאמרי' בערכין ל"ב ע"ב מנו יובלות לקדש שמיטי' מדרבנן קאמר. ומצאתי בתלמודי רבינו יצחק הלוי שכי' במסכת גיטין בירושלמי מניין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט אחת שמיטת היובל ואחת שמיטת שביעית אבל

סימן ח

בבית שני קודם הלל הזקן תקנו השמטת כספים אף שאין היובל נוהג והלל הזקן התקין פרוזבול שלא תשמט שביעית.

דתשמט בזה"ז. זכר לשביעית שלא תשתכח תורת שביעית. ומי איכא מידי דמדאוי' לא משמטת שביעית בזה"ז כרבי. ואמור רבנן דתשמט. ונמצא הלוה גולן על פיהם. שב ואל תעשה. הלוה הזה שב ובטל ואינו עושה המצוה לפרוע את חובו ולא עקר ל"ו בידים וכח"ג מותר לעקור דבר מה"ת כגון שופר ולולב ודומיהן ביבמות בהאשה רבה דלא עקרא בידו' היא. רבא אמר בין לדרבנן דפליגי אדרבי ואמרו שביעית להשמטת מלוה בזה"ז דאוי' ותקן הלל דלא תשמט בין לרבי דאמר לאו דאוי' ואמור רבנן דתשמט לא תקשו דבר דבדבר שבטמון אין כאן עקירת דבר מה"ת במקום סייג וגדר דהפקר ב"ד בממין הפקר ע"כ לשון רש"י ז"ל. ובירושלמי גיטין שם אי' בזה"ל אר"ה קשיתא קומי רב יעקב בר אחא כמ"ד מעשרות מן דבריהן כרם כמ"ד מעשרות מה"ת והלל מתקין על ד"ת אמר רבי יוסי וכי משעה שגלו לבבל כלום נפטרו אלא ממצות התלויות בארץ והשמט כספים נוהג בין בארץ בין בחו"ל תור

ר"י ואמר זה דבר השמיטה שמוט בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מד"ת השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחו"ל ד"ת בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחו"ל מדבריהן תמן אמרו אפי' כמ"ד מעשרות מד"ת מודה בשמיטה שהיא מדבריהן וזה דבר השמיטה שמוט רבי אומר שני שמיטי' שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מד"ת פסקו היובלות נוהגת מדבריהן אימתי פסקו היובלות לכל יושביה בזמן שיושבין עליה ולא בזמן שגלו מתוכה היו עליה והיו מעורבבי' שבט יודא בבנימן ושבט בנימן ביהודא יכול יהא היובל נוהג ת"ל יושביה לכל יושביה נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות ע"כ. אמנם כתורת כהנים פ' בהר א' מניין עשה שביעית אע"פ שאין יובל ת"ל והיו לך שבע שבתות שנים ומנין עשה יובל אע"פ שאין שביעית ת"ל תשע וארבעים שנה דר"י וחכ"א שביעית נוהגת אע"פ שאין יובל והיובל אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית ע"כ. ועיין במס' ערכין דף ל"ב ע"ב דא"י מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטים ויובלות וקדשו ערי חומה אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטי' ויובלות וקדשו ע"ה ופריך הש"ס ומי מנו שמיטי' ויובלות השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות עזרא דכת' ביה כל הקהל וגו' מני דתני' משגלה ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות וכו' ארנב"י מנו יובלות לקדש שמיטין הניחא וכו' ולא מנו שמיטי' ויובלות והכתוב וכו' אלא אמר רבי יוחנן ירמיהו החזירן ויאשיה מלך עליהן וכו' עיי"ש כל הסוגי'.

הנה כפי המבואר ברש"י גיטין הנ"ל הא דקאמר רבי אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים שתיהם קאי אשביעית ולפי דדריש רבי בירושלמי מקרא דוזה דבר השמיטה שמוט בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מד"ת פסקה היובל נוהגת שמיטה מדבריהן תלוי' השמיטה בין שמיטת קרקע ובין שמיטת כספים ביובל כלפי זה אמר בבבלי וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הלתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים ושתייהם בשביעית בזמן שאתה משמט קרקע בשביעית דהיינו בזמן שהיובל נוהג אתה משמט כספים ובזמן שא"א משמט קרקע בשביעית מה"ת דהיינו בזמן שאין היובל נוהג א"א משמט כספים אף דשמיטת כספים חובת הגוף היא אפ"ה אינה נוהגת מדא"י אף בארץ משום דילפי' בהקישא משמיטת קרקע ורפי' הא דא"י בערכין מנו יובלות לקדש שמיטין היינו רק מדרבנן דכדי שלא תשתכח תורת שביעית תקנו שמיטי' הן שמיטת קרקע והן שמיטת כספים בשביעית אבל לא תקנו יובלות כלל כמ"ש התוס' ד"ה ותיקן משום דאין רוב הצבור יכולין לעמוד ליאסר בעבודת קרקע ב' שנים רצופות עיין מוהרש"א שם ודו"ק. ולפי' י"ל לדעת רש"י ז"ל דהשמטת קרקע אינה נוהגת מדרבנן אלא בארץ אבל השמטת כספים נוהגת אף בחו"ל בזה"ו ורבנן יש להם כח לתקנה זאת או משום דהוי שב ואל תעשה או משום דהפקר ב"ד הפקר אבל רבנן פליגי ארבי ול"ל ההיא הקישא וס"ל דשמיטה אינה תלויה ביובל וא"כ אף בזמן שאין היובל נוהג אפ"ה שמיטה הן שמיטת קרקע והן

שמיטת כספים הוא מדאו' והוה שנשנה בת"כ ולמדו מקרא דאף באין היובל נוהג אפ"ה עשה שביעית. ומעתה בארץ הן שמיטת קרקע והן שמיטת כספים אף בזה"ז דאו' ורק בחו"ל אין שמיטת קרקע נוהגת כיון דחיבת קרקע היא אבל השמטת כספים דחובת הגוף היא אף בחו"ל י"ל דהוא דאו' ולפ"ז הא דערכין מנה יובלות לקדש שמיט' אתי' כרבנן והוי אפי' מדאו'. ועפ"ז א"ש הא דאו' במס' מועד קטן ב' ע"ב אהא דמקשו הש"ס זריעה וחרישה בשביעית מי שרי ואמר אביו בשביעית בזה"ז ורבי היא וכו' דבזה"ז רק לרבי אין שמיטה בזה"ז כלל מדאו' אבל לרבנן הוא דאו' בארץ אף דליכא יובל וליכא חרישה זריעה וא"ש. וע"ע במס' קידושין ל"ח ע"ב. ומבואר עוד מדברי רש"י ז"ל דאפי' לפי המסקנא בערכין שם דירמי' החזירן ויאשי' מלך עליהם אפ"ה בבית שני כיון דאין כל יושביה עליה וגם הו' מעורבבי' יהודא בבנימן ובנימן ביהודא כדאי' בש"ס שם מש"ה אין היובל נוהג וכיון דאין יובל נוהג גם שמיטה אינה מה"ת לרבי.

אמנם הר"ת ז"ל בתוס' גיטין ד"ה בזמן וקידושין ל"ח ד"ה השמטת תמה על פירש"י ז"ל דא"כ הו' להש"ס דידן להביא הך דירושלמי וגם אם נאמר דסמכו אההוא והך דהכא נקיט משום השמטת כספים אכתי' יקשה בריש מס' מ"ק דמייתי אחריתה וזריעה ג"כ הך דרבי דגיטין ושם לא שייך כלל לאתווי אלא הך דירושלמי כי שם לא מדבר מהשמטת כספים. והנה המעיין ברש"י מ"ק שם יראה כי כמתק לשונו הטהור תקן זה דכ' שם אהא דאמר רבי בזמן שא"א משמט קרקע א"א משמט כספים וז"ל בזמן שא"א משמט קרקע. מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע ואיזה זה בזה"ז עכ"ל. הורה לנו בלשונו הצח כי ממה דאמר רבי בזמן שא"א משמט קרקע נשמע אידך דרבי דבזמן שאין היובל נוהג אין הקרקע משמט מד"ת וא"ש ודו"ק. ואולם הר"ת מפרש הך דרבי בבבלי והך דרבי בירושלמי הוא חדא והא דאמר א' שמיטת קרקע אין הכונה על שביעית אלא יובל קרי השמטת קרקע משום דהשדות הנורות לבעליהן ביובל בלי דמים והשמטת כספים היינו שביעית משום דמי' לוי' בזה דמופקע ג"כ ממלוה ללוה כמו חזרת השדה ביובל דמופקע השדה מלוקח למוכר ומש"ה קרי לוי' לשביעית השמטת כספים וכיון דהשמטת כספים הוא רק בשביעית ולא ביובל ולהיפך חזרת קרקע היא רק ביובל ולא בשביעית קרי להו כך ואמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר היינו ביובל ובשביעית כמו שאמר כן בירושלמי ואמר דמהקישא נפקי לן דאם אין היובל נוהג אין שביעית נוהג והיינו אף שמיטת קרקע אינו נוהגת בשביעית בזה"ז והוי סמך כהך דירושלמי וא"ש סוגי' דגיטין ודמ"ק הנ"ל וחולק ר"ת ג"כ ארש"י בזה דלמסקנא בערכין דירמי' החזירן ויאשי' מלך עליהם י"ל גם יובל הו' נוהג בבית שני כיון דמכל שבט ושבט עלו קצתם עם עזרא כשעלה מן הגולה והווי כל יושביה עלי' ומש"ה יובל הו' נוהג וכיון שיובל נוהג ממילא גם שמיטה נוהגת לרבי. ומעתה הך דמנו יובלות לקדש שמיטין לא קאי לפי המסקנא רק לפי הס"ד דיובל לא הו' נוהג בבית שני אבל למסקנא דכל יושבי' עליה מקרי ויובל הו' נוהג אתי' כפשוטה דמנו יובלות ומנו שמיטין עיי"ש דמביא ראיות דאף בבית שני הו' יובל נוהג וע"ע בתוס'.

מס' ערכין שם ד"ה מנו דכ' ג"כ דההוא דתורת כהנים אתי' כרבנן דפליגי על רבי ואח"כ כ' ומיהו י"ל ההוא דת"כ אפי' כרבי והא דתנאי שביעית אע"פ שאין יובל היינו אע"פ שלא נהגו יובל והניחו בחטאים עייש"ה. ואולם לאחר החורבן בית שני גם ר"ת מודה לרש"י ז"ל דלרבי כל עיקר שביעית בזה"ז היא רק דרבנן ובארץ נוהגת שמיטת קרקע ושמיטת כספים ובחול' רק שמיטת כספים בלבד. והרמב"ן בחי' לגיטין אף דגם הוא מפרש כפי ד"ת דשמיטת קרקע דאמר רבי היינו יובל חולק בזה אהר"ת וס"ל דאף למסקנא בערכין בבית שני לא הי' יובל נוהג מדאורי' כלל משום אף דירמי' החזירן לעשרת השבטים אפי"ה לא גלו לבבל מעולם אלא חזרו למקומם הראשון ושם נשתקעו כלם ולא נתערבו עם ישראל ולא הי' מעולם בבית שני ועוד שהרי אפי' במעורבבים שבט יהודה בכנימן אין היובל נוהג ועוד הרבה קו' הקשה על ר"ת עיי"ש. וראיות הר"ת מדה דמה שהביא דאי' מבתי ערי חומה דהי' בבית שני אף דאין נוהג אלא בזמן שיובל נוהג י"ל שהי' נוהג בימי הלל מדבריהם ואפשר שכל דיני יובל הי' בימי הלל נוהגין מדבריהם ולא לעבור על ד"ת ולהתיר עבד עברי בשפחה אלא להחמיר. ומצא הרמב"ן סעד לזה מדברי יוספון בן גוריון הכהן שאמר שנתקדש היובל בימי אחד ממלכי השמונאים וראיות ר"ת מהא דאי' בכריתות מלמד שכלן בעלו שפחה חרופה וי"ל דר"ה ס"ל כאחריו דאמרו ומאורסת לעבד כנעני ולרבנן דאמרי מאורסת לעבד עברי על דבר אחר הביאו אשמוס ושמא אשמות תלויות הי' אינ' דס"ל דאם קנה ע"ע בזמן הבית ונרצע וחרב הבית קודם שיצא ובטל היובל שעובד לעולם ודינו כדין ע"ע להתירו בשפחה ועוד דלר"ה דסבר בהשולח דחצי' שפחה וחצי' ב"ה בת אקדושי היא משכחת לה כגון שקדשו' בזמן הבית והי' היובל נוהג וחרב הבית ובעולם בימי עזרא עייש"ה וכ"כ הרשב"א בחי' שם אלא שהוסיף דלר"ה אצ"ל דקדשום בזמן הבית דמשכחת לה אפי' בזה"ז בקדשה עיי"ש ובפני יהושע ודו"ק.

ואולם בגוף הדין גם לרמב"ן ורשב"א ז"ל לרבי שמיטה נוהגת כדרבנן בזמן שאין היובל נוהג והיינו שמיטת קרקע בארץ ושמיטת כספים אף בחול' כיון דחובת הגוף הוא ולרבנן היא מדאורי' למ"ד קדושה ראשונה ושנייה יש להן שלישית אין להן. ולענין הלכה כ' רש"י בפ"ק דע"ז ט' ע"ב דשביעית נוהגת בזה"ז עכ"פ מדרבנן וכרבי וכן העלו קמאי ז"ל בשם הרי"ף כיון דמביא הך סוגיא הגיטין בהלכותיו. והגאונים ז"ל כך הסכימו דהשמטת כספים נוהג בכל זמן ובכל מקום ועיין בחי' הרמב"ן לגיטין שמביא בשם הראב"ד ז"ל בזה"ל וי"א שהלכה כרבי וכו' לפי שסוגי' זו הולכות להקל בפרובול לכל דיניהם ואי שביעית בזה"ז מדאורי' כרבנן בשל תורה הלך להחמיר וכיון דקיי"ל שהשמיטה תלויה בד"ת [צ"ל ביובל וכן הוא בחידושי הרשב"א שם] אף מדבריהם אינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג מדבריהם וכי היכא דתקון זכר לשמיטה תקון זכר ליובל וא"א שתקנו לזה ולא תקנו לזה לפי ששניהם תלו' זה בזה והיובל טעון קידוש ובימי רבותינו הי' ב"ד קבועי' בא"י ותוקעין ומשלחי' עבדים ושדות חזרי' לבעליהן זכר ליובל ולפיכך היתה השמיטה נוהגת

מדבריהם בין בעבודת הקרקע ובין בהשמטת כספים אבל עכשיו שאין שם
 ב"ד שמקדשין אותו ואינם תוקעין ומשלחין עבדים אין היובל נוהג כלל שאילו
 הדברים מעכבין ביובל כדקתני במס' ר"ה וכיון שבטל היובל בטל גמור
 ואינו נוהג אפי' מדבריהם לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים וזהו דעת
 הראב"ד ז"ל ואין זה מחוור. ועוד שאמרו בירושלמי לדברי רבי פסקו היובלות
 שמטה נוהגת מדבריהם ולא אמרו בשעה שהיובל נוהג מדבריהם שמטה
 נוהגת מדבריהם ועוד שמימי ר' הלל הנשיא שתקן לנו סדר מועדות וקדשן
 לדורות עפ"י מנין שאנו מונין בו שוב לא הו' ב"ד בא"י לקדש וכ"ש בימ"י
 רב אשי שכבר בטלו מומחיו בא"י אלא בזה"ז הו' ואעפ"כ מצינו ל"י ולרבנן
 דררי' דמשמטא ומטכסי נפשיהו למכתב פרוזבול ולפום דעתא צילתא נמי
 אינו במשמע שקדשו יובל מדבריהם לאחר חורבן שהרי הארץ הריבה ושמטה
 בידי טמאים ואין ישראל עליה אלא כעבד שלן באכסניא ולמה יחזרו שדות
 ובתי ערי חומה וינהגו בעבדים והם עבדים לעבדים אבל בימי הבית הוא
 שנהגו בו והרא"י המכרעת ששנת השמטה מפורסמת היום בא"י ומנהג
 אבותיהם להשמיט קרקע כלומר שנוהגין בו כל קדושת שביעית ומעתה
 מצינו למדין לשמטת כספים שנוהגת בין בארץ בין בח"ל כדפי' עיישה
 שמאריך עוד בזה ומביא דגם הראב"ד חזר בו במס' ע"ז וכ' דנהי דמדאו'
 לא נהגא מי"ט מדרבנן נהגו ומסיים הרמב"ן ולפי שהעם נמנעים מלהשמיט
 ועוברי' עמ"ש בתורה טקצת החכמים לבם נוקפי' ומפקקי' בדבריהם להקל
 שהעם שומעי' להם בכך ואין שומעין להחמיר עכ"ל. ובבעל התרומות שער
 מ"ה מאריך בזה ומביא ג"כ בשם הראב"ד דאינה נוהגת בזה"ז ובשם הר"ה
 כ' דלרבי יובל עם שביעית נקשרו בקשר של קיימא וכיון שאין יובל אין
 שמיטה ואפי' שמיטת כספים אינה בזה"ז מפני שרוב חקת היובל ושמיטה
 חובת קרקע וכשפשטו החרבן על כל א"י ובטלו חובת קדושתה בטלו ג"כ
 חובת הגוף התלויות ביובל ובשביעית עם חובת הקרקע והאמוראים דמצינו
 בפ' השולח דהו' משמטי ומטכסי נפשיהו למיעבד פרוזבול היינו רק ממידת
 חסידות עיי"ש דמביא גם דברי הרמב"ן ומשמע דפסק הרמב"ן כרבנן דרבי
 דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו וכיון דקו"ל קדושה ראשונה ושני' יש
 להן שלישית אין להן א"כ שמיטת כספים אפי' בזה"ז דאו' היא. ובשם בעל
 העיטור כ' הבעה"ת שם דכ' בשם הר"י אלברצולוני ז"ל דשמיטת כספים
 בזה"ז אינה נוהגת אלא בא"י אבל לא בחו"ל ואפי' פרוזבול א"צ ושמואל
 דקאמר פרוזבולא עולבנא דדייני היינו להדרין בא"י דהא לאחר החרבן הו'.
 המסתעף מכ"ז לדעת הגאונים ורי"ף ורש"י וכן משמע מדברי תוס' עכשיו
 שאין היובל נוהג שביעית עכ"פ נוהג מתקנתא דרבנן בארץ שמיטת קרקע
 וכספים ובהו"ל שמיטת כספים ולדעה העיטור שמיטת כספים ג"כ רק בארץ
 אבל לא בחו"ל ולדעת הר"ה והראב"ד אפי' בארץ אינו נוהג לא שמיטת
 קרקע ולא שמיטת כספים רק ממידת חסידות ולדעת הרמב"ן אפי' מדאו'
 נוהג בזה"ז השמטת קרקע בארץ והשמטת כספים בין בארץ ובין בחו"ל.
 ואולם הרמב"ם יש לו עוד שיטה אחרת ונחלקו האחרונים ז"ל בכונתו דכ'
 בפ"ט משמיטה ויובל ה"א מצות עשה להשמט המלוה בשביעית וכו' אין

שמיטת כספים נוהגת מה"ת אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע שהרי ישיב הקרקע לבעליו בלא כסף ודבר זה קבלה הוא אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפי' בארץ ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזה"ו בכ"מ ואע"פ שאין היובל נוהג כדו שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל ע"כ. מזה מבואר להדי' דפסק כרבי דאם אין יובל אין שמיטת כספים דאו' אפי' בארץ אבל מדרבנן נוהג אפי' בחו"ל ואפי' בזה"ו משום זכר לשביעית. וכן מבואר עוד שם בהלכה ט"ז דכ' ואין הפרוובול מועיל אלא בשמיטת כספים בזה"ו שהוא מד"ס אבל שמיטת של תורה אין הפרוובול מועיל בה ע"כ ובפ"ד שם הכ"ה כ' וז"ל אין שביעית נוהגת אלא בא"י בלבד שנאמר כי תבאו אל הארץ וגו' ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית עכ"ל. וכי הכ"מ שם דמלשון זה שכי' ונוהגת וכו' משמע דס"ל שמיטת קרקע בזה"ו הוא דאו' ופסק א"כ כההוא דתורת כהנים וכחכמים דאין שביעית תלויה ביובל ולפי' קשה עליו מ"ש בפ"ט גבי שמיטת כספים המובא לעיל דשם מבואר להדי' דפסק כרבי וע"כ מפרש הכ"מ דהרמב"ם מפרש דברי רבי בתלמודא דידן כמו שמפרש ר"ת ולא כפי' רש"י דא' שמטת קרקע היינו יובל וא' שמיטת כספים היינו שביעית וס"ל דשמיטת קרקע בשביעית לעולם הוא דאו' אף באין היובל נוהג וכן פירש ר"ת עכ"ד. והנה בזה דבריו תמוהים דהא לר"ת מבואר להדי' בתוס' מס' קדושין הנ"ל דאף שמיטת קרקע בשביעית בזמן שאין היובל נוהג הוא רק דרבנן לרבי ואיך כ' הכ"מ דלהרמב"ם רק שמיטת כספים בזה"ו הוא דרבנן אבל שמיטת קרקע לעולם הוא דאו' ושכן פי' ר"ת דהא ר"ת פי' להיפוך. ודוחק לומר דמ"ש הכ"מ וכן פי' ר"ת קאי רק אמה שמפרש הא דרבי א' שמיטת קרקע דקאי איובל ולא כרש"י דקאי אשביעית כמובן וצ"ע. עוד כ' הכ"מ שם בזה"ל אבל קשה שכי' רבינו בפירוש בזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחת מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכ"מ מדבריהם הרי שכי' בשביעית בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא להשמטת כספים דסמך לוי' דאלו השמטת קרקע מדאו' נמי נוהגת בכל זמן ואי הוי אמרו' שמה שכי' רבינו כאן דנוהגת אף שלא בפני הבית מדרבנן הוי ניהא אבל פשטא דלישנא דמדאו' קאמר עכ"ל. והנה דברי הרמב"ם הללו שמביא הכ"מ הם כפי' שם ה"ט ושם כ' הכ"מ ומ"ש חוץ משביעית בארץ וכו' לא קאי אלא להשמטת כספים דאלו שביעית בארץ אף בזה"ו הוא מה"ת כמ"ש בריש פ"ט ובפ"ט ט' שם כ' אבל שמיטת קרקע אף בזה"ו נוהגת מה"ת עכ"ל. הנה מה דמסופק לוי' להכ"מ בפ"ד משמיטה ויובל נפשט פשיטא ליה בפ"ט ובפ"י. דשמיטת קרקע בזה"ו להרמב"ם דאו' ולא קאי לפי' האי מדבריהם דכ' בפרק י' רק אשמיטת כספים ולא אשמיטת קרקע. אך קשה לפי' איך יפרנס הרמב"ם סוגי' דריש מועד קטן דשם מבואר להדי' דלרבי אפי' שמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג הוא רק דרבנן דאל"כ לא משני אבוי שם מידי עניי"ש. אחר העיון מצאתי בגידולי תרומה שער מ"ה

חלק א' אות ד' שתמה כן על הכ"מ והניה בצ"ע והרב ידו אלי' תיקון ק"ט נדחק ליישבו והוא דאביי הוא דסליק אדעתו' הכי דהשמטת כספים לאו דוקא ורבא ג"כ לשיטתו' תירץ לוי' אפי' תימא רבנן אבות אסר רחמנא וכו' אבל קושטא דמלתא דרבי לא אמרה אלא בדוקא לשמטת כספים עיי"ש שכ' בעצמו שזה דוחק גדול. ובתשו' מוהרי"ט סי' מ"ב ומ"ג מובא ג"כ בידי אלי' שם כ' דהב"י עצמו חזר בו בתשובה ואח"כ ב' מוהרי"ט דמצא נסחא אחרת ברמב"ם כתב יד בלשון הזה בומן שאין היובל אין שביעית נוהג שם עיי"ש ובידי אלי' שמאריכין בזה וע"ע ברמב"ם פ"י משמיטה ויובל ה"ג דפסק בזה כרש"י דמנה יובלות לקדש שמיטין אבל לא נהגו ביובל בבית שני וללא כר"ת ז"ל.

ולענין דינא אי' בטור יו"ד סי' של"א גבי שמיטת קרקע ובשביעית היא שמיטה ואסור בחרישה ובזריעה ובכל עבודת קרקע ובארץ ישראל האידנא מדרבנן ואין בה תרומות ומעשרות ובחול שאין שמיטת קרקע נוהגת אפי' מדרבנן הקרובי' לא"י כמו עמון ומואב ומצרים נוהגין מעשר עני כמו בששית' והרחוקי' וכו' ושמיטה היא בשנת פ"ח לר"י ולרש"י בשנת פ"ט וכן עיקר וכן ימנה לעולם שבע שנים אחר שבע דקיי"ל שנת חמשים עולה לכאן ולכאן ע"כ. ועיין ב"י שם דכ' דגם לדעת הרמב"ם הוא רק דרבנן ומה שמע דדבריו שבתשו' הם עיקר וחזר ממ"ש בכ"מ הנ"ל ודוק. וע"ע בב"י שם דמ"ט בטור וצ"ל בשנת פ"ח לר"י ולרש"י בשנת פ"ז וכן הוא בטור חו"מ סי' ס"ז. ומעם מחלוקתם דרש"י סבר בשנת ת"ך לבנינו חרב הבית וממנו מוני' השביעית כי במו"ש נחרב נמצא תחלת השמיטה לרש"י בשנת י"א לאלף הששי ולר"י נחרב בשנת תכ"א נמצא שנת י"ב תחלת השמיטה כן מבואר בתוס' ע"ז ט' ע"ב וברא"ש שם עיי"ש. ואולם להרמב"ם פ"י משמיטה שנת פ"ט היתה השמיטה וכו' הבי"י וכן המנהג היום בא"י כי שנה זו היא שנת ה"רצ"ט נהגו שמיטה ע"כ ובשו"ע שם סי"ט כתב דשנת השמיטה האמיתות היתה שנת ה"ש"י"ג ומביא הרמ"א בשם כפתר ופרח והוא גם כב"י דאם עכו"ם מכר פירות בשביעית לישראל וגמר מלאכתן ביד ישראל דחייבין בתרומה ומעשר ומפריש מעשר עני כדין עמון ומואב ועיין בזה בתשו' מוהרי"ט סי' מ"ב ובברכי יוסף ליו"ד סי' של"א ס"ק י' ודוק. וע"ע בחשבון שנות השמטה בבעה"ת שער מ"ה.

ולענין שמיטת כספים פסק בטור חו"מ סי' ס"ז דנוהג האידנא ובחשבון שנת שביעית לר"י היתה בשנת פ"ח ולרש"י בשנת פ"ט והוא עיקר ע"כ. והו' כנסה שלפנינו בטור יו"ד סי' של"א וכבר הבאתי דברי הבי"י שהגיה דצ"ל לר"י בשנת פ"ח ולרש"י בשנת פ"ז ושכ"כ בטור חו"מ אבל בטור שלנו אינו כן. וכ' הבי"י בחו"מ שם בשם מוהר"ל'ן חביב שדעת הר"י מסכמת להרמב"ם ששנת פ"ט היתה שנת השמיטה ושכך נוהגו' בא"י ששנת ה"רצ"ט ושנת ש"ו וש"י"ג השמיטו וזהו כמ"ש ביו"ד שם וע"ע ד"מ בחו"מ שם ובהגהת רמ"א שם כ' ג"כ דהעיקר ששנת]ש"כ וש"כ"ז היתה שמיטה ויהי' ג"כ של"ד שמיטה ובזמן הסמ"ע היתה השמיטה בשנת שס"ט ושע"ז וע"ע בתשו'

מהרלנ"ה סי' ק"ט וסי' קמ"ד ובברכי יוסף ליו"ד סי' שלא ס"ק ט' וכו'.
ויהי לפ"ז בשנת תרנ"ז הבע"ל שנת השמיטה.

ובטור הו"מ שם מביא תשו' הרא"ש כלל ע"ז סי' ד' שהי' צווח
ככרוכיא על כי לא הי' משמיטי' החובות בשביעית במקומות ההם ומנהג
כזה לעבור על ד"ת אין טעם לו. ואמרו לו כי יפוי לשונות הרגילי' לכתוב
בשטרות מור"י ע"ז שלא תהא שביעית משמטתו וגם זה לא הי' נראה בעיניו
וכי' אלא שאין לבי מסכים יפה לדבר זה כיון שאינו מפורש שלא תשמיטנו
בשביעית הלכך מיום בואי לכאן איני דן שלא תשמט שביעית וגם איני
סותר מנהגם אלא מניחם לדון כמנהגם ע"כ ובס"י ב' כ' כי דברים רבים
הי' לו בענין זה עם גדולי הדור מדוע אינם משמיטי' כספים והם אמרו כי
כן המנהג בארץ הזאת וא"א לבטל המנהג כי הרבה מלות ישנן בארץ הזאת
ואמרו ג"כ מיפוי הלשון בשטרות וכי' הרא"ש ז"ל דלא נתיישב בטעמם
ומצאתי בהתנצלות לעצמי ועל שמטת ידי שאיני מתעורר לבטל מנהגם
מטעם כיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעי' זה הו"ל כאלו התנה
המלוה עם הלוה ע"מ שלא להשמיט עו"ש עוד מזה סוף סי' ה' ובכלל
ס"ד סי' ד' ובתשו' מהר"ק שרש צ"ב כ' אף כי דברי תימה הם אעפ"כ
כבר מימות הרא"ש מצינו מנהג זה שלא להשמיט בשביעית ובארץ אשכנז
איך המנהג לא ידע וכי' דמן הסתם יש לנו להתחזק המקומות דנוהגים טענת
שביעית ולהעמידם על דין תורה אא"כ יתברר ההיפך ואפשר דבני ספרד
יצרפת סומכי' על מה דאי' בש"ס דלמ"ד שטר העומד לגבות כגבוי דמי
שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט ובכל שטרותינו כותבי' אחריות
נכסים ומביא ראי' ממרדכי דיבמות דקיי"ל כגבוי דמי עו"ש. והתה"ד סי'
ד"ש נתן טעם למנהג הזה דקיי"ל כרבי דשמיטת כספים בזה"ז דרבנן וי"ל
דלא תקנו משום זכר לשביעית רק במקומות הסמוכי' לארץ ישראל כגון
בבל ומצרים כמו דמצינו לענין תרומה ומעשר אבל לא כארצות הרחוקי'
מאי' ורמ"א בד"מ כ' דסמכי' האידנא אהראב"ד ורז"ה דאין שמיטת כספים
נוהג בזה"ז וכ"כ בהג"ה שם ס"א.

(ב) כפי הטבואר בס"ק א' לרבי כבר קודם הלל הזקן נתקנה תקנת
שמיטת כספים כדי שלא תשתכח תורת שביעית ואינו מבואר ממי נתקנה
תקנה ואפשר דגם היא בימי עזרא נתקנה והיא מן התקנות הנאמרות סתם
בלי הזכרת שם המתקן וכמבואר בס' הכריתות שהבאתי למעלה בשער ג'
סי' י"ל דעזרא הי' המתקן ועיין מה שאכתוב לקמן בשם התוס' דהתקנה
היתה לאחר חרבן הבית עיי"שה. ואולם הלל הזקן התקין אח"כ פרוובול
כדאי' בפ' השולח במתני' שהבאתי ס"ק א' ובמס' שביעית פ"י מ"ג אי' ג"כ
פרוובול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו
העם מלהלות זא"ז ועוברי' על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר
עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל פרוובול ע"כ ובגמרא דפ' השולח שואל
הש"ס מאי פרוובול אר"ח פרוס בולי ובוטי בולי אלו עשירי' וכו' בוטי אלו
העניים [פירשי' ז"ל פרוז תקנה. בולי ובוטי עשירי' ועניים. עשירים שלא
יפסידו ועניים שלא ינעלו דלת בפניהן] א"ל רבא ללעזא מאי פרוובול א"ל

פורסא דמלתא [ללעזא. שאינו מדבר בלשון עברי הוא לעזא ואותו ששאל רבא הימנו זאת הי' מדבר בלשון פרוזובול ופי' לו שבלשוננו פרוס הוא תקנה] ע"כ. ועיין ערוך ערך פרוזובול כ' וז"ל וכבר פירשנו בערך אסטרטיג ובערך בט פ' פרוס הוא פרוס תקנת הדבר כעין פורסא דמלתא כלומר תקנה למלוה שלא יאבד ממנו ותקנה לעני שימצא מי שילוונו ע"כ ובעל מוסף הערוך כ' פ' בלשון יון ב"ד מסונה שלא יקבל אחד מן העם נזק וירד מנכסיו וגם נאמר כן עצה נתונה בב"ד על ענין זה ע"כ ועיין במערכי לשון שם. ובערך בט כ' המוסף ערוך נראה שמלת פרוזובול ובוטי מלה אחת היא פרוסבוליבטי פירושה בלשון יון לפני יועצים וב"ד עיין ערך פרוזובול וערך בלוט והבאי' אחר ר"ח חשבו שהן שתי מלות ואל תתמה שאמוראי' לא ידעו פירוש מלות נכריות שהרי רבא שאל ללעזא ע"כ. והנה מכאן הי' נראה לכאורה להיפך דהרי אנו רואי' מה שלא הי' יודעי' מלשון נכריות הי' שואלי' ללעזי' ולא בושו לאמר כי לא ידעו וכן יש ראי' נגד הבעל מוסף ערוך דר"ל שהוא מלה אחת מהא דמביא הערוך בערך אסטרטיגי פירוש אבולי ואסטרטגא עשירים ושרים כדגרסו' במרדכי והמן זה בא בפרוסבולי וזה בא בפרוסבוטי עיי"ש. והלעזי ששאל אותו רבא הי' יוני כמ"ש המערכי לשון בערך פרוזובול והמלה היא יונית. ועיין רשבים ב"ב ס"ה ע"ב כ' וז"ל פרוז ריוח כמו שהפריז על מדותיו במס' נדה בול אלו עשירים וכו' כלומר ריוח לעשירים שלא יפסדו שלהם ע"כ ודבריו צ"ע דמגיטין הנ"ל מבואר דפרוז הוא לשון תקנה וכמו שאמר הלעזי לרבא פורסא דמלתא וצ"ע.

והנה מלשון המשנה בשביעית כשראה שנמנעו העם מלהלות זאי' ועוברי' על מ"ש בתורה משמע דהתקנה היתה למגדר מלתא למען העשירים לא יעשו איסור ולמען ימצאו העניים מקום ללות ולא יהי' נעילת דלת זהו פרוזובולי ובוטי וזהו התקון עולם הנאמר במשנה דהשולת. אמנם מ"ש רש"י עשירים שלא יפסידו ועניים שלא ינעלו דלת בפניהן מזה משמע דמפרש דהתקנה לא היתה לגדר וסייג למען לא יעברו על ד"ת אלא התקנה היתה כי ראה הלל שנמנעו מלהלות כי יראו פן יפסידו והי' נעילת דלת לזאת תיקן פרוזובול וזהו התקון עולם לעשירים המקיימי' מצות הלואה לעני ולא יפסידו ולעניים כי ימצאו מקום ללות ולא יהי' נעיד. וכן מצאתי בכ"מ פ"ב מה' ממרים ה"ב שמפרש כן לדעת הרמב"ם ז"ל דפסק שם דבתקנה שתקנו משום סייג וגדר. אפי' ב"ד שגדול מן הראשון בחכמה ובמנין אינו יכול לבטלה אם פשטה התקנה בכל ישראל וכי הכי"מ שם וא"ת הא אמרי' בגיטין פ' השולח גבי התקין הלל פרוזובול אמר שמואל אי איישר חילי יותר מהלל אבטליני' וכו' י"ל דפרוזובול לאו גדר הוא פן יפצו על דין תורה דאדרבא דין תורה הוא שישמט והלל הפקיע הממון ותקן דלא לשמט ואע"ג דאמרי' התם שהתקין הלל פרוזובול לפי שראה שנמנעו העם מלהלות זאי' ועוברי' עמ"ש בתורה וכו' לאו איסורא לגמרי הוי עמד כשנמנעו מלהלות דהא שב ואל תעשה הוא ודרך כלל עיקר תקנת הפרוזובול לא הי' סייג לתורה אלא מפני תקנת העניים שלא תנעול דלת בפניהם ומפני תקנת העשירים שלא יפסדו וכן פירש"י שם וכו' ובהא ניתא לי למה פ"י בו ר"ח שהוא פרוז בוטי

דאן פרוכובל קר' דהיינו תקנת העשירים שלא יעברו על ד'ת ומנ'ל לפרושי
דהוא נמי תקנת העניים אלא משום דמשמע דלאו סייג לתורה עבד אלא
תיקון לעשירים שלא יפסידו ותיקון לעניים שלא ינעלו דלת בפניהם עכ"ל.
ואולם ברש"י גיטין ל"ו ע"א ד"ה מוסרני ושם בע"ב ד"ה רבא מבואר להדי'
דהוא משום סייג וגדר ועיין בתוס' ד"ה אלא דלדבריהם אין אנו מוכרחין
לדברי הכ"מ בטעם התקנה ומבואר כל זה כבר במבוא השערים לחלק ראשון
אות ח' עייש"ה וע"ע בראב"ד הלכות ממרים שם ובלח"מ ודו"ק.

והנה לשיטת רש"י ז"ל המובאה לעיל ס"ק א' דאף למסקנא דערכין
דירמי' החזירן ויאשי' מלך עליהן אפ"ה קאי הך דמנו יובלות לקדש שמיטין
ולא נהג יובל בבית שני כיון דאין כל יושביה עלי' ולרבי דתלי' שמיטה
ביובל הוי שמיטת כספים אף בבית שני רק מפאת התקנה שלא תשתכח
תורת שביעית מעתה לפי מה דמשני הש"ס בגיטין אקו' ומי איכא מידי
דמדאורייתא משמטא ואתא הלל ותיקן דלא משמטא בשביעית בזה"ז ורבי
היא י"ל שפיר דבימי הלל אשר נהג נשיאתו בפני הבית ק' שנה כבר נמנעו
העם מלהלות וא"ז ע"כ עשה תקנת פרוכובל והיתה תקנתו הל ונתפשטה
בישראל וא"ש מה דמספקא ל' להש"ס בגיטין שם אי הלל רק לדרי' תקון
או גם לדרי' עלמא ולרבא דמשני אקו' שניי' שבש"ס שם דמקשה ומי איכא
מידי דמדאו' אינה משמטא ותקיננו רבנן דתשמט הפקר ב"ד הפקר וכפי
פירש"י ז"ל שם דתירוצו קאי גם אקו' ראשונה שבש"ס באופן דלא צריכין
למיטר עוד בשביעית בזה"ז ורבי היא י"ל אף לרבנן דשביעית אינה תלי'
ביובל ואף בזה"ז הוא דאו' אפ"ה הי' כח ביד הלל לתקן פרוכובל משום
דבממון הפקר ב"ד הפקר. אמנם לדעת ר"ת המובא לעיל בס"ק א' דלמסקנת
הש"ס בערכין דירמי' החזירן ויאשי' מלך עליהן הדר הש"ס ממאי דס"ד מנו
יובלות לקדש שמיטין כי גם יובל הי' נוהג מדאו' בבית שני והפי' כפשוטו
מנו יובלות ומנו שמיטין ולפי' לת' אביי בשביעית בזה"ז ורבי בע"כ לא
היתה תקנת הלל לדורו כי הוא הרי הי' נוהג נשיאתו בזמן הבית ואז היתה
השמיטה דאו' אפי' לרבי ובע"כ צ"ל כמ"ש התוס' בגיטין שם ד"ה אלא
דידע הלל דיחרוב הבית ויבטל היובל וגם השביעית הפסוק מה"ת ורבנן
יעמדו לתקן שביעית משום שלא תשתכח תורת שביעית וימנעו העם מלהלות
וע"כ עמד ועשה תקנת פרוכובל על הזמן שאחר החרבן ולפי' הא דמסופק
הש"ס אם לדרי' תקון הוא לאו דוקא אלא לדור הסמוך לו אחר החרבן או
דקאי לרבא דהפקר ב"ד הפקר וכפי פי' רש"י דתי' רבא קאי גם אקו'
ראשונה ואפי' לרבנן דשביעית בזה"ז דאו' יכול לתקן משום הפקר ב"ד
וכמ"ש המוהרש"א שם. אמנם התוס' שם חולק גם בזה ארש"י ז"ל וכי' בדי"ה
מי דתי' רבא לא קאי רק אקו' שנייה של הש"ס ולא אקו' ראשונה משום
דאף דהפקר ב"ד הפקר אפ"ה לא הי' לו להלל לעקור שביעית דאו' וללמד
להם לעשות כן וע"כ גם לרבא מוכרחי' אנו לומר דרבי היא ותקנת הלל
לא היתה לבני דורו וכנ"ל. וכבר הקשו הרמב"ן והרשב"א והר"ן על דברי
ר"ת במ"ש שהיובל נהג מה"ת בבית שני גם מכאן דאיך נאמר דתקנת הלל

לא הי' רק לדור הסמוך אחר החרבן כי ראה כי יחרוב הבית והסכימו לדברי רש"י ז"ל כמו שהבאתי דבריהם לעיל ס"ק א'.

והנה הרמב"ם פסק פ"י משמיטה ויובל כרוב קמאי ז"ל דבבית שני לא הי' היובל נוהג ופסק ג"כ כרבי דהשמטת כספים בזה"ו הוא רק דרבנן משום דשמיטה תל"י ביובל וכמו שבארתי לעיל ס"ק א' את דעתו והולך א"כ בשיטת רש"י ז"ל דאף בזמן הבית היתה התקנה חלה אך בזה הסכים שם בהלכה מ"ו פ"ט עם התוס' דת"י רבא לא קאי אקו' ראשונה שכ"כ שם ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזה"ו שהוא מד"ם אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה ע"כ והשיג עליו הראב"ד שם זה אינו מהווה דאכ"י הוא דאמר הכי אבל רבא פליג ואמר הפקר ב"ד הפקר והלכך נוהג בכל זמן עכ"ל וכבר כ' הכ"מ שם דהרמב"ם מפרש דברי רבא כפ"י התוס' והראב"ד כפ"י רש"י ז"ל. ואולם מ"ש הכ"מ שם הטעם דבברי הרמב"ם משום דלהוציא מידו שלא כד"ן תורה לא הוי מתקני דרק להחזיק יכולין להפקיר כבר עמד עליו הידי אל"י בס"י ק"י עיי"ש ובמה שכתבתי בזה במבוא השערים לחלק ראשון אות ו'. ודע דלשיטת הרמב"ן המובא לעיל ס"ק א' דפסק כרבנן דשמיטת כספים בזה"ו דא"ו בעי"כ דס"ל כרש"י ז"ל דת"י רבא קאי גם אקו' ראשונה שבש"ם ותקנת הלל היתה אפי' אי שמטה דא"ו מטעם הפקר ב"ד הפקר ודו"ק.

(ג) גרסו' במס' שביעית פ"י מ"ד זהו גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני והדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמי' למטה או העדים ע"כ מזה משמע דהתקנה היתה למסור שטרותיו סמ"ש לב"ד ואז לא הוי בכלל לא יגוש ועוד שנינו במשנה ב' שם המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אינן משמטי' ופי' הרמב"ם שם ומוסר שטרותיו לב"ד לא יהי' נשמט חובו שהכתוב אמר ואשר יהי' לך את אחיך תשמט ירך וזה כבר נתן יד ב"ד כידו בתביעת זה הממון ונסתלק הוא מלתבוע אותו הממון והניח הדבר עליהם ונעשית לב"ד זה החוב אצל אחיו ע"כ והוא מדברי הספרי פ' ראה וירושלמי שביעית שם ואשר יהי' לך את אחיך תשמט ירך ולא המוסר שטרותיו לב"ד וכן אי' בכבלי גיטין ל"ח ע"א בשלמא מוסר שטרותיו לב"ד דתפסו להו בי דינא עיי"ש. ומעתה אם נאמר דגם בפרוזבול צריך למסור שטרותיו לב"ד א"כ תקנת הלל למה לי הא ילפי' מקרא דאינו משמט וגם מאי מקשה הש"ס ומי איכא מידו וכו' הלא מדא"ו אינו משמט וכמו שהקשו התוס' בגיטין ל"ז ע"א ד"ה מי עיי"ש. והנה רש"י ז"ל במכות ג' ע"ב פ"י המוסר שטרותיו לב"ד הוא פרוזבול שהתקין הלל וכו' ולפ"ז צריכין למימר כמ"ש תוס' בגיטין שם דדרשא דאשר יהי' לך עיקרה אמלוה על המשכון אבל מוסר שטרותיו הוא מתקנת הלל ואסמ"ך ל"י אקרא. אמנם המעיין בספרי שם אי' בזה"ל ואשר יהי' לך את אחיך ולא של אחיך בירך מכאן אמרו המלוה על המשכון אין שמיטה משמטת את אחיך תשמט ירך ולא המוסר שטרותיו לב"ד מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול מפני תקון העולם וכו' מזה משמע דדרשא דמוסר שטרותיו הוא דרשא בפ"ע דהא נשנית בשתי בבות וכל א' דרשו מקרא לעצמה וגם

בירושלמי שביעית דרשו למלוה על המשכון ומוסר שטרותיו בב' בבות ורק בשנינו מעט ממה שהוא בספרי. ובע"כ צ"ל דכונת התוס' לדעת רש"י דמה שדרשו על מוסר שטרותיו מקרא דתשמט ידך הוא רק אסמכתא בעלמא אבל הדרשה על מלוה על המשכון הוא דרשה גמורה. ואולם מתלמודא דידן בגיטין משמע להיפך דילפי' מלוה על המשכון מדר"י דבע"ה קונה משכון ועל מוסר שטרותיו לב"ד הטעם משום דתפוס דהיינו דלא קרי' בי' ואשר יהי' לך את אחיך וכ"כ בחי' הרמב"ן לגיטין שם. וי"ל מדרבנן וקרא למלוה על המשכון אתא ולא משמע לי' היינו דקרא למלוה על המשכון קאתי דהתם מדר"י נפקא דהא קני לי' וכו' עיי"ש. והריטב"א בחי' למכות כ' על דברי רש"י ז"ל ואפשר כי רש"י ז"ל כך ר"ל דהיינו תקנת פרוזבול דהא אסמכתו ע"כ נראה בכונתו דגם רש"י סובר דפרוזבול לאו היינו מוסר שטרותיו אלא כיון דמצינו מדאו' דמוסר שטרותיו אינו משמט אסמ"ך הלל תקנתו אזה דגם בפרוזבול לא הוי' של אחיך בידך והבן. וזה מדוייק מאד בלשון הספרי דלאחר הדרשה של מוסר שטרותיו אי' שם מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול כונתו דאסמ"ך תקנתו למוסר שטרותיו ובירושלמי אי' בפ"י כן מכאן סמכו לפרוזבול שהוא מן התורה ופריך ופרוזבול דבר תורה הוא ומשני כשהתקין הלל סמכוה לברכי תורה ודו"ק. כי לענ"ד נכון הוא בכונת הריטב"א בדברי רש"י ז"ל. אך עדיין אין אנו יודעין מה יש בין מוסר שטרותיו לב"ד לפרוזבול אם גם בפרוזבול צריך למסור שטרותיו והתוס' שם במכות תמהו על רש"י ז"ל ופירשו דתרי מילי נינהו ומוסר שטרותיו מדאו' אינו משמט גם הם ז"ל סתמו דבריהם ולא פירשו מה בינו לבין פרוזבול. ואולם ברין פ' השולח הדבר יותר מבואר דכ' וז"ל וא"ת והא מדאו' היא וכו' וי"ל היכא דמוסר שטרותיו ממש דאו' היא אלא דאתא הלל ותקן אע"ג דלא מסר ואפי' אינן בידו נמי כי אמר מוסרני כמאן דמסר דמי וכן אמרו בירושלמי אפי' נתוני' ברומי והיינו דאמרי' בירושלמי בפ"ב דשביעית תשמט ידך ולא המוסר שטרותיו לב"ד מכאן סמכו לפרוזבול מה"ת כלומר וכיון דמסירת שטרות דאו' תקנו אף הם פרוזבול וכו' עיי"ש וכ"כ הרמב"ן בחי' שם. ועתה לפי דברי ריטב"א במכות הנ"ל בכונת דברי רש"י יש לפרש גם דברי רש"י כן וליכא פלוגתא כלל רק דבתוס' דגיטין כ' לפי' הקונטרס דרשא דמוסר שטרותיו הוא אסמכתא ודו"ק. וכ"כ הבעה"ת שער מ"ה ח"א בזה"ל וניל' שהמוסר שטרו לב"ד אינו כענין הפרוזבול כי הפרוזבול אינו מועיל אלא בחו"ל [כונתו בזה"ז כמו שפי' הגדולי תרומה] ואינו בא אלא בב"ד חשוב וכדלעיל וזה דבר חזק יותר ממנו וראי' לדבר ששניהם נשנו במשנה במס' שביעית וכו' ואע"ג דכ' בפ"י מוסרני לכם כך הי' אומר אבל לא הי' מוסר וזה מה שהקל ר"ג [צ"ל הלל] אבל מסר חזק ומועיל יותר מפרוזבול ויכול להיות אף בהדיוטות הואיל ויהי' ג' בני אדם עכ"ל עיין ג"ת שם. ולפי' בפרוזבול אי' מסירת שטרות ממש אלא כיון דאמר מוסרני לכם די וכותבי' פרוזבול ע"ז וזהו תורף התקנה של הלל והטעם דהוצרך הלל לתקנתו אף כי מדאו' סגי במסירת שטרותיו כ' הרמב"ן והר"ן שם משום שאין הכל רוצים למסור שטרותיהם לב"ד וגם לפעמים אינם בידם ועוד

דפרובול מהני אף למלוה בע"פ עיי"ש. ולפי' לא לבד דמסירת שטרות הוא לאו דוקא בפרובול אלא אפי' דהמלוה יהי' בשטר לאו דוקא אלא אפי' במלוה ע"פ באמירה דהוא מוסר להם החוב די וכותבי' פרוובול ועיין בפני יהושע בריש הסוגי' דרוצה להוכיח מלשון רש"י ז"ל דבמע"פ לא מהני פרוובול ואח"כ מביא דברי הר"ן הנ"ל דאפי' במע"פ מהני וכ"כ הרמב"ן להדי'. עוד הקשו הרמב"ן והר"ן דלמה לי לתקן פרוובול הלא יכול להתנות בשעת הלוואה ע"מ שלא תשמטנו בשביעית כדאי' במכות ג' ע"ב ותי' הר"ן זימנין דלא דכירי בשעת הלוואה ואיכא נעיד והרמב"ן תי' דאי כ"ע עבדי הכי תשתכח תורת שביעית ולפיכך לא רצה להורות להם כן אבל בפרובול מנכרא מלתא ואמרו בי דינא הוא דקא עביד ע"כ ועיין בידי אלי' למאן דפסק בפ"ק דמכות כל"ב דהמלוה לעשר שנים אין שביעית משמטתו אפי' הוצרך לתקנתא דהלל משום דאין המלו' רוצי' לקבוע זמן ארוך לפרעון ואיכא נע"ד והוא פשוט. והרמב"ם פ"ט משמיטה ויובל הט"ז מביא דין דמוסר שטרותיו מקרא דואשר יהי' לך ובהלכה ט"ז דין דפרובול מוכח ג"כ דתרי מילי נינהו ומוסר שטרותיו דאו' אינו משמט וכ"פ בטושע' הו"מ סי' ס"ז ס"א וסי"ט עיין סמ"ע ס"ק כ"ב וס"ק ל"ט.

והנה במשנה דשביעית שם נשנה מוסרני אני לכם פלוני ופלוני הדיינין ובמס' גיטין בסוגי' דבטלו מבוטל פליגי ר"נ ור"ש לר"נ פלוני ופלוני תרי משמע וקרי ב"ד לענין פרוובול אע"ג דבעלמא שנים שדנו אין דיניהם דין לר"נ מ"מ בפרובול די בב' ומקרי ב"ד כמבואר בתוס' שם ד"ה ור"נ אבל לר"ש ב' לא מקרי ב"ד אפי' לגבי פרוובול ותנא אטו כי רוכלא לחשב וליזיל וע"כ צריכי' ג'. והנה לענין בטלו מבוטל קי"ל כר"נ דבפני שנים כמבואר שם וא"כ גם כאן לענין פרוובול היל"ל בשנים וברמב"ם פ"ט משמיטה הי"ב כתב כלשון המשנה פלוני ופלוני הדיינים. אמנם הבעה"ת שער מ"ה חלק י"ז דג"כ מעתיק לשון המשנה כ' אח"כ ומסתברא שכל ג' בקיאי' בדיון וכו' מזה נראה דצריכי' ג' ובחלק י"ז שם כ' בשם הר"י אלברצלוני ז"ל ענין שטר והקנאות פרוובול כך הוא הולך המלוה אצל ג' עדים וי"א אפי' בב' ואומר הוי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוובול קמי' ג' דיינים וכו' עיי"ש וגם הטור הו"מ סי' ס"ז כ' פלוני ופלוני ופלוני הדייני' וכבר כ' הביי' דמדברי הבעה"ת והטור מבואר דצריכי' ג' ואף דקי"ל כר"נ בדיני אפשיד דס"ל דשמיטה אסורא והלכה כר"ש דמסתבר טעמי' ועיין בגדולי תרומה שתמה כיון דכל ראיות ר"נ בבטלו מבוטל הוא מפרובול ואם בפרובול צריכי' ג' כשל עוזר ונפל עוזר ואיך נפסקו כר"נ לענין ביטול דבפני ב' סגי והניח בצ"ע. והמהבר בשו"ע שם ס"ט וכ"א פסק ג"כ דצריך ג' כבעה"ת והטור.

ועל הא דתנן במתני' דשביעית והדיינים חותמין למטה או העדים אי' בגיטין ל"ג ע"א ל"ש כתוב בלשון דיינים וחתמי' עדים ול"ש כתוב בלשון עדים וחתמו דיינים עיי"ש ואף דזה קאי לר"ש מ"מ כתבו קמאי ז"ל דגם ר"נ לא פליג בזה ופירש"י ז"ל בלשון כגון בי דינא היונא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכם וכו' וחתמו עדים בלשון עדות כגון איש פלוני עד ול"ש כתב

בלשון עדות כגון דוכרן סהדותא דהוי באנפנא וחתמו למטה אני פלוני דיין ע"כ אבל בתוס' שם פירשו ל"ש כתב בלשון כמו שכתב בפרובול בי דינא הוינא אנא פלוני בר פלוני ונוכרי' שם הדיינים בתוך התורף ולמטה חותמי' עדים להעיד על הפרובול שהוא אמת וקמ"ל דחשוב פרובול אע"פ שלא חתמו הדיינים עצמם ל"ש כתב בלשון עדים שאין דיינים נזכרים בתוך התורף של פרובול דכתיב ב"י הכי בי דינא הוינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכס כל חוב שיש לי ביד פלוני ופלוני ופלוני עדים וחתומים למטה הדיינים ע"כ. ועיין בבעה"ת בשער מ"ה ה"א בשם הר"י אלברצלוני ענין שטר והקנאות פרובול כך הוא הולך המלוא אצל ג' עדים וי"א בב' ואומר הוי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרובול קמי' ג' דיינים דאינון פלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני ודי לו אם יחתמו לו אותן עדים באותו פרובול שהם ראו כי בפניהם מסרו בפני הדיינין ואע"פ שאין הדיינין חותמי' בו מיהו אם חתמו דייני טפי מעלי וא"צ שם עדים כלל וזהו ששנינו הדיינים חותמים למטה או העדים וכו'. עכ"ל. והרמב"ם כ' כלשון המשנה והטור סי' ס"ז כ' מתחלה פירשי' ז"ל וגו' בגמרא ואח"כ כ' וי"מ ל"ש כתיבי בלשון דייני וחתמו דייני ל"ש כתיבי בלשון סהדי דמסהדי מאי דאמר לדייני וחתמו סהדי עיי"ש אבל המחבר בשו"ע שם סי"ט כ' כלשון המשנה ובסעיף כ"ט מביא דברי הבעה"ת בשם י"א ועיין סמ"ע ס"ק מ'. ומ"ש הרמב"ם בפ"י המשניות לשביעית בער געשה דיון צע"ג ליישב דר"ק שם.

(ד) גרסי' בניטין ל"ו ע"ב אבעי' להו כי התקין הלל לדרי' הוא דתקון או דלמא לדרי' עלמא נמי תיקון למאי נ"מ לבטולי' [ופירשי' ז"ל להושיב ב"ד אי אכשיר דרי שלא יהו מונעין מלהלות נבטל את תקנת הלל שאפי' כ' בפרובול ישמט] אי אמרת לדרי' הוא דתקון מבטלי' ל"ו וא"א לדרי' עלמא נמי תקון הא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין ובעי למפשט מהא דאמר שמואל לא כתיבי' פרובול אלא אי בב"ד דסורא או בבי דינא דנהרדעא [דלא אלים לאפקועי' ממונא אלא ב"ד דסורא רב. וב"ד דנהרדעא שמואל וכו'] ואי ס"ד לדרי' עלמא נמי תקון בשאר ב"ד נמי לכתבו ודחי הש"ס דלמא הלל כי תקון לדרי' עלמא לא תיקון אלא כגון ב"ד דירי' וכרב אמי ורב אמי דאלימא לאפקועי' ממונא והדר בעי למפשט מהא דאמר שמואל פרובולא עולבנא דדייני הוא ואי איישר חילי' אבטליני' והא אין ב"ד יכול לבטל וכו' ודחי הש"ס ה"ק אם איישר חילי' יותר מהלל אבטליני' ור"נ אמר אקיימיני' אקיימיני' הא מיקיים וקאי ומשני אימא ב"י מלתא דאע"ג דלא כתב ככתב דמי ופירשי' אושיב ב"ד ואתקין דסתם מלוין יהו כמוסרין שטרותיהן לב"ד ואע"ג דלא כתב דהוי כמו שכתב ע"כ ולא אפשטא האבעי' אי הלל גם לדרי' עלמא תיקון. ובדף ל"ו ע"א אי' שם רבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להרדי [בלא כתיבת פרובול אלא כך אמר לחברי' הרי אתם ב"ד וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה] רבי יונתן מסר מילי לר' חייא בר אבא א"ל צריכנא מידי אחרנא א"ל לא צריכת ע"כ. והנה הר"ף הביא הא דשמואל דאם איישר חילי' יותר מהלל אבטליני' ומזה הוכיח הרמב"ן כיון דנקיט בדברי שמואל יותר מהלל וכדיחוי הש"ס דפסק דאפי'

לדרי עלמא נמי תקון הלל וסמוך הרמב"ן את דבריו דלא קי"ל בהא כשמואל
 דאמר דלא כתבי' אלא בב"ד דסורא או דנהרדעא דשמואל לטעמי' דאמר
 אי איישר חילי אבטליני' ואנן קי"ל כר"ג דאמר אקיימיני' והרי חזי' לרבנן
 דבי ר"א דמסרי מילייהו להדרי ולא מסרי מילי לרב אשי דהוי בי דינא רבה
 בשעתה' אלמא דאפי' בב"ד אחרינא דלא אלים כלו האי כתבי' ולדרי עלמא
 תקון. ועוד מביא שאר ראיות דהלל אפי' לדרי עלמא תיקון ולא בעי ב"ד
 רבה עיי"ש דלפיכך לא הביא הרי"ף הא דשמואל דמצריך ב"ד רבה לאפקועי
 ממונא. ואולם הר"ן ז"ל דחה ראיותיו דאפי' אי ליתא לדשמואל ליכא למפשט
 דלדרי עלמא תקון משום דאף אי רק לדרי' תקון אין הכונה דלדרי' בלחוד
 אלא עד שיושיבו ב"ד לבטל תקנתו. תקן וכיון שכן עד שתבטל תקנת הלל
 הרשות ביד ב"ד אע"ג דלא אלים לכתוב פרוזבול מכה תקנת הלל וגם נגד
 שאר ראיות הרמב"ן טען הר"ן שם והעלה דאין לדחות דברי שמואל מהלכה
 ומ"ט ב"ד דרב אמי ורב אסי לאו דוקא אלא ה"ה לכל ב"ד חשוב שבדור
 וכ"כ התוס' בשם ר"ת ואע"ג דאבעי' לא אפשיטא אפי"ה אין כח בדינו
 להושיב ב"ד ולבטל תקנת הלל דהא בס"ד דהש"ס דשמואל אמר אם איישר
 חילי אבטליני' הוי ס"ל דהלל לדרי' תקון ואפי"ה ה' שמואל אומר אם ה'י
 יותר גדול ממה שהי' באותה שעה ה'י מבטל התקנה ואם שמואל ירא לגשת
 מי הוא שיחזיק א"ע מספיק בכך וזהו שכיון הרמב"ם במ"ש סתם תקנת הלל
 כאלו לדרי' עלמא תקן משום שמעתה אין כח ביד שום ב"ד לבטלה וכן
 הרי"ף הוסיף מטעם זה תיבת יותר מהלל ללמדך שעכשיו אין לבטל ויותר
 לאו דוקא עיי"שה ודברי הרשב"א הם כדברי הרמב"ן. והתוס' כ' בשם ר"ת
 דלא בעי אלא ב"ד חשוב שבאותו הדור ומטעם זה ה'י ר"ת כותב פרוזבול
 והרא"ש כ' בשם ר"ת דמתחלה ה'י אומר דאין לכתוב פרוזבול בזה"י דאין
 אנו מומתי' כרב אמי ור"א ושוב חזר בו וכתב הוא בעצמו פרוזבול דלא
 בעי' אלא ב"ד חשוב שבדור ואשכחן נמי רבנן דבי רב אשי דמסרי מילייהו
 להדרי ומתוך דבריו משמע משום דר"א ה'י גדול חשיבי כלהו מומתי' אבל
 הרא"ש כ' ע"ז דלא מסתברא הכי אלא הני רבנן בתראי ל"ל הא דשמואל
 והכי אית ל' לרב אלפסי ז"ל עכ"ד וזהו כדעת הרמב"ן הנ"ל. והרמב"ם כ'
 בהלכה י"ז שם אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כב"ד של ר"א
 ור"א שהן ראויים להפקיע ממון בני אדם אבל שאר ב"ד אין כותבין ועיין
 כ"מ שם דדעתו דאף הרמב"ם מודה דכל ב"ד חשוב שבדור הוי כב"ד של
 ר"א ור"א והבעה"ת לאחר שהביא דעת מי שאומר דהאידינא דל"ל ב"ד הגדול
 לא כתבי' פרוזבול כ' בזה"ל ומסתברא שכל ג' בקיאים בדין ובענין פרוזבול
 ויודעי' מצות שמיטה והמחהו רבים עליהם באותה העיר שהם דרים בה הרי
 הן באותה העיר ובאותו זמן כב"ד דר"א ור"א וראוי' להפקיע ממון בני עירם
 בתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם וכדגרסי' במס' ר"ה ויעל משה ואהרן
 ושבעים מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותן של אלו ללמדך שכל ג' וגי'
 שנתמנו ב"ד על ישראל הרי הן כב"ד של משה עכ"ל. והטור בחו"מ סי' ס"ז
 כ' כהרמב"ן והרא"ש דכל ב"ד יכול לכתבו אבל המחבר בשו"ע סי"ה פסק
 כהרמב"ם ובעה"ת דצריך ב"ד חשוב ובקיא' בדין ורמ"א בהג"ה מביא

הרא"ש והטור בשם י"א וכ' ונ"ל שיש להקל בזה"ז עיי"ש ובסמ"ע ס"ק ל"ג.
 והנה לדעת הרא"ש הני רבנן דמסרו מילייהו להדדי סמכו על מ"ש
 ר"נ אקיימינ' אע"פ שלא כתוב בכתוב דמי כלומר אע"פ שלא כ' הפרובול
 אלא אמר בע"פ לשון שכותבין בפרובול בפני הדיונים ה"ז מועיל לכל אדם
 כאלו כתב ור"ח בר אבא אחר ה"י עמו דשנים בעי [דהרא"ש פסק כר"נ דב'
 סני וכדלעיל] אבל הרמב"ם בהלכה כ"ז כ' רק ת"ח שהלוח זא"ז ומסר דבריו
 לתלמיד' א"צ לכתוב פרובול מפני שהם יודע' שהשמטת כספים בזה"ז
 מדבריהם ובדברים בלכד נדחת ע"כ. מבואר להדי' דלאחר שאינו ת"ח לא
 די באמירה אלא צריך כתיבת פרובול וכ' הבי' בס' ס"ז דבמצרים נהגו
 כהרמב"ם והטור שם פסק כאביו הרא"ש והמחבר בשו"ע פסק כהרמב"ם
 ומביא הרמ"א דעת הרא"ש וטור בשם י"א עיי"ש. ובמה שהשיג הראב"ד על
 הרמב"ם וכ' דבריו סותר' זא"ז עיין בכ"מ ובגידולי תרומה שער מ"ה בכונת
 דברי הראב"ד. המבואר מזה דלשיטת הרא"ש והטור ג' תקנות ה"י בענין זה
 מתחלה קודם הלל תקנו דאף שאין יוכל נוהג ינהוג השמטת כספים זכר
 לשביעית שלא תשתכח. והלל תקן כתיבת פרובול משום נע"ד ובה ר"נ
 ואמר אקיימינ' אע"פ שלא כ' בכתוב דמי ועל' סמכו רבנן דמסרו מילייהו
 דא"צ לכתוב הפרובול. אמנם לדעת הרמב"ם תקנו זאת רק לת"ח שהלוח
 זא"ז עיין סמ"ע ס"ק כ"ב.

(ה) שנינו במתנ' פ"י דשביעית מ"ז אין כותבין פרובול אלא על הקרקע
 ואם אין לו מזכהו בתוך שדהו כל שהוא ע"כ. ואי' בגמרא דגיטין ל"ז ע"א
 וכמה כל שהוא אר"ח בר אשי אמר רב אפי' קלח של כרוב ע"כ ובמשנה
 ו' פ"ג דפאה אמר ר"ע קרקע כ"ש חייבת בפאה ובבכורים ולכתוב עליו
 פרובול וכו'. והנה רש"י ז"ל פ"י בגיטין שם הטעם משום דבמלתא דשכיחא
 עבדו רבנן תקנתא אבל לא במלתא דל"ש וזה ל"ש ללות במקום שאין קרקע
 ללוה לכך לא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר שטרות דנגבית מן הקרקע
 ואע"פ שכותבין על קרקע כל שהוא הטעם משום דאפי' מלא מחט גובה
 מלא קרדום כמעשה דקטינא דאביי בכתו' צ"א ע"ב וכן פירש"י בב"ב כ"ז
 ע"א דבאין קרקע ללוה ל"ש דמסתמא אינו סומך אלא על קרקע הלוה וכ"כ
 עוד בקידושין כ"ז ע"ב. ואולם הר"ש בשביעית שם פירש הטעם דביש קרקע
 ללוה הוי החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרי' ב"י לא יגוש וכמלוה שיש עליה
 משכון דמי והא דעדיפא קרקע ממטלטלין לאו משום דכלים דהרי עציץ
 נקוב דיכול לכולתו ואפ"ה כותבין עלי' פרובול אלא כך הדין דקרקע חשוב
 כגבוי טפי ואם אין ללוה ולמלוה יש לו מזכה לו כל שהוא ואפי' החוב
 מאה מנה לפי שראוי לגבות בו כל חיבו דגבי והדר וגבי א"נ כמו במלוה
 על המשכון דאפי' מחט והקרקע כ"ש נחשב כמשכון ע"כ. וכ"כ עוד במס' פ'א
 פ"א שם וכ"כ גם הרשב"ם בב"ב ק"ן ע"א וז"ל דרמי כטאן דאית לי משכון
 דמקרקעי ללוה משתעבד לי וגבי משכון לא משמטא שביעית דלא קרי'
 ביה לא יגוש הואיל ואית לי משכון ולא רצו ב"ד לעקור תקנת שביעית
 מהית עכ"ל הוסיף בטעמא דרצו דיהי' דומה למלוה על המשכון דמדאורי'
 אינה משמט ולא תקנו אף באין ללוה קרקע כדי שלא תעקר שביעית לגמרי

וע"ע תוס' קידושין כ"ו ע"ב ד"ה קרקע. והנה למעמא דרש"י ז"ל יקשה באין ללוה קרקע ומלוה מזכהו לו בתוך שדהו דג"כ לא שכיחא הוא שילוה לו על סמך זה ואפ"ה כותבין פרוזבול וכבר העיר הרשב"א בזה וכ' דלא פלוג ביש לו קרקע כ"ש. ובמה שפ"י רש"י הטעם דכותבין אקרקע אפי' כל שהוא משום דגבי והדר וגבי פירש"בם בכ"ב כ"ז טעם אחר והוא משום דאין אונאה לקרקעות והוי כאלו שוה כנגד כל החוב אבל התוס' בגיטין שם ובכ"ב כ"ז ע"א דהו דבריו דהא ביטול מקח יש לקרקעות ועיין רשב"א גיטין ד"ל דלא קי"ל כר"י אלא כר"נ דאפי' ביטול מקח אין להם. ועל הא דאמר' דהמלוה יכול לזכהו בתוך שלו כ' הרא"ש דמזכהו משמע אף ע"י אחר ואף דחוב הוא ללוה הקילו בפרוזבול ובר"ן הוכיח מזה דזכות הנמשך ממנו חוב זכות מקרי וזכין לאדם שלא בפניו אלא שאפשר לדחות ולומר דאף זה מקולי פרוזבול והוא כדברי הרא"ש. ומיהו בעומד הלוה וצוה שאינו רוצה לזכות בקרקע שמזכהו המלוה אינו זוכה בע"כ ואין כותבין פרוזבול (ר"ן שם) ואם הו' ללוה קרקע בעת כתיבת הפרוזבול ומכרו קודם שביעית כ' הר"ן דלמעם רש"י דבעי קרקע ללוה משום דלי"ש ללות באין לו קרקע א"כ כאן כיון דהו' לו אז קרקע ושכיחא ללות בכה"ג יש מקום לתקנת הלל ומהני הפרוזבול וכן הדין אם אין ללוה והמלוה מזכהו בתוך שדהו ע"י אחר והלוה לא הו' כאן ואח"כ כששמע צוה אעפ"כ הפרוזבול בקיומו עומד אבל למעם הר"ש כיון דבעת שביעית אין לו ללוה קרקע ולא הוי באותו הזמן כגבוי לא יגוש קר"י ביה ואין הפרוזבול מועיל עי"ש. אין לו ללוה וגם המלוה אינו מזכהו אבל השאלו מקום לתנור ולכיריים כותבין עליו פרוזבול כדאי' בגיטין שם עיין בגדולי תרומה שער מ"ה ח"א אות י"ז ודו"ק. וכ' הבעל העיטור מאמר ג' והבעה"ת שער מ"ג דה"ה אם יש לו קרקע מושכר בידו ומובא ג"כ בכ"י ס"י ס"ז כותבין פרוזבול אם יש לו עציץ נקוב ואע"ג דמנח אסיכי ואין הקרקע של לוה וגם הסיכי הם של בעל הקרקע אפ"ה כותבין כדאי' בגיטין שם וכ' הרשב"א והרא"ש דגם הסיכי אינן שלו אלא של בעל הקרקע דאלי"כ בלא"ה אפי' באינו נקוב כותבין משום מקום הסיכי אבל עתה כיון דאין הסיכי של לוה אלא של בעל הקרקע נמצא שאין קרקע מושאל לו אלא סיכי וסיכי דנעוצי בקרקע לאו כקרקע דמי לכך צריך עציץ נקוב דוקא עי"ש בחי' הרשב"א ובוה מיושב לפענ"ד ק"י הג"ת שער מ"ג ח"ב אות י"ב עי"ש ודו"ק.

עוד אי' בגמרא שם דרב אשי מקני ל"י גידמא הוא גזע דקל קצוץ והגזע מחובר בארץ וכ' עלי' פרוזבול.

ואם אין ללוה קרקע ולערב יש לו קרקע או אם אף לערב אין לו קרקע אבל לחייב ללוה יש לו קרקע כותבין מטעם שעבודא דרבי נתן דמוציאין מזה ונותני' לזה (ש"ס גיטין שם) וכ' הרשב"א בחי' הנראה דחייב לו או לערב קאטר. והטור ס"י ס"ז כ' דה"ה לחייב למלוה אי יש לו הוי כאילו יש למלוה ויכול לזכהו ועיין ב"י בשם ר"יו דמוכת כן מתוספתא. היתה לו ללוה שדה ממושכנת כתב"י עלי' פרוזבול (משנה שביעית שם) והנה במשנה אי' ממושכנת בעיר אבל הרמב"ם הי"ט השמיט תיבת בעיר

וכי הכ"מ דמתני' אורחא דמלתא נקיט ולא דוקא לכך השמיטו הרמב"ם. ועיין בפ"י המשנה לשביעית שם לרמב"ם ז"ל דכ' דאפי' במשכנתא דסורא שמנהגם לתת לו לוקח המשכונא ממון יחד ויאכל הפירות עד זמן ידוע שישכימו עליו ואז תחזור המשכונא לממשכן ולא יפרע כלום וכן הי' כי לו במשלם שניא אלין תיפוק ארעא דא בלא כסף אפי' כותבי' עליו פרוזבול עיי"ש. עוד אי' במתני' דשביעית ר' חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופי' וכי הר"ש נכסי אשתו. נכסי מלוג שהוא אוכל פירות ונכסי אפטרופי' ש"ל לה לצורך היתומים ולהם אין קרקע ובירושלמי שביעית שם בעי מהו לכתוב לאפטרופוס על נכסי יתומים נשמענא מן הדא כותבי' לאיש על נכסי אשתו מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה נשמענא מן הדא וכן ליתומים על נכסי אפטרופוס ע"כ. עוד שם במשנה שביעית כורת דבורים ר"א הרי היא כקרקע וכותבי' עלי' פרוזבול וכו' וחכ"א אינה כקרקע ואין כותבי' עלי' פרוזבול וכי הרא"ש שם דלר"א כותבי' אע"ג דהעמידו שלא ברשות הבעלים ואין המקום שאול לו דאלו בשאול לו לא גרע מהשאל לו מקום ופסק הרמב"ם בפ"י המשניות שם דאין הלכה כר"א ומש"ה השמיטו בחבורו הגדול, וכל הדינים הללו מבוארי' ברמב"ם פ"ט משמיטה ובמוש"ע חו"ט סי' ס"ז מלבד הך דשדה ממושכנת דהשמיט הטור וכבר העיר הב"י בזה עיי"ש.

ודע דבירושלמי שביעית אי' רב אמר והוא שיהא קרקע למלוה וללוה ור"י אמר למלוה אע"פ שאין ללוה וללוה אע"פ שאין למלוה ע"כ ועל כן כי הבעה"ת שער מ"ה ח"א סי' י"ז דהצריכו הראשונים לכתוב טופס פרוזבול בהקנת קרקע דבוראי כל שט"ה בכתיבה ומסירה בלבד נקנה והם כתבו והמסירה אגב קרקע עיי"ש דמביא בשם הר"י אלברצלונזי נסה שטר פרוזבול ומביאו הב"י וכי דאיכא למידק למה צריך קרקע למלוה וללוה להצריך הקנת קרקע לפרוזבול דמה ענין זה אצל זה וכי וז"ל ונ"ל דמשמע להו דלא מצריך הירושלמי קרקע למלוה אלא כדי שיוכל להקנות שטרותיו אגב קרקע אלא דאיכא למידק דהירושלמי הוא במחלוקת ורב ור"י הלכה כר"י ואפשר דלרווחא דמלתא רצו לתקן מלתא דיהא כשר לכ"ע ע"כ עיין ג"ת שם. א' לוח מהי כותב פרוזבול לכל או"א מפני שיש כאן ה' מלוים אבל חמשה שלוח מא' אינו כותב אלא פרוזבול א' לכלם משום דהפרוזבול חוזר למי שיתן המעות והרי כאן רק מלוה א' (משנה שביעית שם ורמב"ם פ"ט משמיטה ומוש"ע סי' ס"ז) ובתוספתא דשביעית אי' תניא חמשה שלוח בשטר א' כל מי שיש לו קרקע כותבין עליו ומי שאין לו קרקע אין כותבין עליו פרוזבול רשב"ג אפי' יש לא' מהם קרקע כותבי' פרוזבול על כלם ותוספתא זו מביא הרא"ש בגיטין וכי ונראה דהלכה כרשב"ג דקיי"ל ה' שלוח כ"א נעשו אחראין וערבאין זה לזה וכ"פ הטוש"ע שם סכ"ז עיין בסמ"ע ס"ק מ"ט. פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול (משנה שביעית) ופ"י הרמב"ם שם פרוזבול מוקדם הוא שיכתוב הפרוזבול תחלה ואח"כ ילוה לו הממון המאוחר שילוח לו הממון תחלה ונעשה חוב ואח"כ כתב פרוזבול והוא פסול מפני שנעשה חוב ונתחייב בדיני חובות שיה"י נשמט בשביעית אבל דברי

רשב"ג בתוספתא שיטתו ידוע ומפורסם בגמרא עד שפירש ואמר מן התנאים של פרוזבול שתהי' הלוואה קודמת אח"כ תהי' הכתובה והוא מה שאמר רשב"ג ואמר כל מלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט ע"כ ודברי רשב"ג הם בתוספתא פ"ה דשביעית בזה"ל אימתי כותבין פרוזבול ער"ה של שביעית כתבו ער"ה של מוצאי שביעית אע"פ שחזר וקרעו לאחר מכן גובה עליו והולך אפי' לזמן מרובה רשב"ג כל מלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט ע"כ. והנה דברי רשב"ג הם בהיפוך ממש הרמב"ם בכונתו דלרשב"ג הרי מלוה שלאחר הפרוזבול אפ"ה מועיל הפרוזבול ואינו משמט וכבר העיר בהג"ה שם ע"ז וכי דאינו יודע היאך נפלה השגגה הזאת בדבריו עיי"ש. ובירושלמי שביעית אי' פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע כחו והמאוחר פסול מפני שמייפה כחו וכי הר"ש בשביעית שם ומפרש בירושלמי שהורע כחו דאינו מועיל אלא למלוות שלפניו דמשנמסרו לכ"ד הרי הן כגבוי ואין משמיטות הלכך מלוות הבאות אחריו שלא נמסרו לכ"ד משמיטות נמצא דנפסד במה שהקדים זמנו אבל פרוזבול המאוחר פסול שאיחר זמנו והוא הלוה בנתיים והיום ומחר כשמוציא פרוזבול זה ורואי' ב"ד הזמן סבורי' שאותן מלוות קדמו לפרוזבול ונמצא גובה שלא כדין והא דתני' בתוספתא רשב"ג כל מלוה שאחר פרוזבול אינו משמט לא שנעשית המלוה אחר הפרוזבול אלא משום דתני' בפ' השולח המוציא שט"ח צריך שיהא עמו פרוזבול וחכ"א א"צ משום דנאמן לומר שטד הי' לי ואבד ותנן בפ' הכותב מן הסכנה ואילך אשה גובה שלא בכתובה ובע"ח שלא בפרוזבול והשתא אשמעי' רשב"ג בתוספתא גרודה מזו דלא מבעי' היכא דליכא פרוזבול כלל דנאמן לומר הי' לי ואבד אלא אפי' הוציא שט"ח ופרוזבול וזמן המלוה אחר זמן הפרוזבול אפ"ה אינו משמט דיכול לומר פרוזבול הי' לי ואבד ולא אמרי' מדהאי לא אבד האי נמי לא אבד א"נ טעה וע"ז סמך ועוד יש לפרש בע"א דהכי מתני' בתוספתא אימתי כותבי' וכו' רשב"ג וכו' דבעי ת"ק שיהא פרוזבול קיים לכל הפחות בסוף שביעית ואם נקרע לאחר שביעית לא יפסיד ואתא רשב"ג למימר דכל מלוה הקיימת לאחר שנקרע הפרוזבול אע"פ שנקרע הפרוזבול קודם שתכנס השביעית אינו משמט ע"כ ואפשר דהרמב"ם ביון לדברי האחרונים של הר"ש וא"ש ודויק. ודין דפרוזבול מוקדם ומאוחר הוא ברמב"ם פ"ט משביעית וטושיע סי' ס"ז ס"ב. והנה בתוספתא הנ"ל אי' דכותבין פרוזבול ער"ה של שביעית וכי הרא"ש בגיטין דה"ה קודם ולא באה למעט אלא בשנה שביעית דאע"ג דשביעית אינה משמטת אלא בסופה אפ"ה אין כותבין עוד פרוזבול והטעם עפ"י המקראות מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו מפשטו דקרא ילפי' דאין שביעית משמטת אלא בסופה כדכתיב מקץ שבע שנים וגו' שאינו אלא בסוף השבע שמוט כל בעל משה ידו אבל מיד כשהתחילה שנת השמיטה אין ביד נזקקי' לגבות שום חוב וגם המלוה בעצמו אין לו לנגוש הלוה דכתיב לא יגוש את אחיו ואת רעהו כי קרא שמיטה לך מיד שנכנסה השמיטה לא יגוש אבל אם ירע הלוה מעצמו אצ"ל משמט אני וכמו שאין נזקקי' לגבות החוב כך אין נזקקי' לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית

עב"ל. וצ"ע היאך יפרש הרא"ש סיפא דתוספתא דקתני כתבו ער"ה של מוצאי שביעית ואפשר דלא הי' בתוספתא שלפני הרא"ש רק הרישא ולא הסיפא ועיין ברמב"ן על התורה פ' ראה שבתוספתא שלפניו לא הי' הרישא רק הסיפא וכן הוא בתוס' שהדפוס צוקערמאן ועיין בקרבן נתנאל על הרא"ש שם ודו"ק. אבל הרמב"ם בפ"ט משמיטה ה"ד כ' לפיכך הלוח את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה וכשתשקע החמה בלילי ר"ה של מוצאי שביעית אבד החוב ע"כ והטור כ' כאביו הרא"ש ועיין ב"י בשם תשו' הרמב"ן והרשב"א דכל זמן שהוא גובה מוסר שטרותיו לבי"ד ושכן המנהג פשוט בא"י וסביבותיה לכתוב פרוזבול בער"ה של מוצאי שביעית ושכן נהג מורו הגדול מוהר"י ביר"ב ז"ל וכ"פ בשו"ע שם סל"א.

(ו) גרסי' במס' גיטין שם אר"י אר"נ נאמן אדם לומר פרוזבול הי' לי ואבד מ"ט כיון דתיקינו רבנן פרוזבול לא שביק התירא ואכיל איסורא כי אתא לקמ"י דרב א"ל מידי פרוזבול הי' לך ואבד כגון זה פתה פיך לאלם הוא תנן וכן בע"ה שמוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו תנאי היא דתניא המוציא שט"ח צריך שיהא עמו פרוזבול וחכ"א א"צ ע"כ. ובכתו' דף פ"ט ע"א א"י הוציאה גט וכו' וכן בע"ה שהוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו רשב"ג אומר מן הסכנה ואילך אשה גובה שלא בגט ובע"ה שלא בפרוזבול ופירש"י ז"ל וכן בע"ה שהוציא שט"ח אחר שביעית ואין עמו פרוזבול זה אומר השמיטתו שביעית וזה אומר פרוזבול הי' לי ואבד הרי אלו לא יפרעו חיישי' שמא כבר גבתה בגט וזה השמיטתו שביעית מן הסכנה, שגזרו נכרים על המצות והי' יראי' לשמור גיטיהן ומשקבלתו שורפתו וכן פרוזבוליהן וכו' עיי"ש. והרי"ף השמיט הך דאר"י אמר רב נחמן ובמס' כתו' הביא המשנה כצורתה משמע דלא פסק כר"י אר"נ כמ"ש הר"ן בגיטין שם. והרמב"ם פ"ט משמיטה הכ"ד כ' המוציא שט"ח אחר שביעית ואין עמו פרוזבול אבד חובו ואם אמר הי' לי ואבד נאמן שמומן הסכנה ואילך בע"ה גובה שלא בפרוזבול ולא עוד אלא כשיביא בע"ה את שטרו או כשיבא לתבוע במלוה ע"פ אומרים לו שלם לו ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו אומרי' לתובע הי' לך פרוזבול ואבד אם אמר הן נאמן ואם הודה שלא כתב פרוזבול אבד חובו ע"כ וכ' הכ"מ דמ"ש מוזמן הסכנה ואילך וכו' דנראה מדבריו שמומן הסכנה שגזרו עכו"ם על המצות הי' יראים לשמור פרוזבוליהן התקינו שיהא המלוה נאמן לומר פרוזבול הי' לי ואבד ואע"פ שעבר הגזירה נאמן לומר פרוזבול הי' לי ואבד שלא לחלק בין זמן לזמן ורשב"ג מפרש לת"ק או שהוא חולק והלכה כרשב"ג במשנתנו ע"כ. וכ"כ הש"מ לכתו' שם ודייק ממה דא"י ומן הסכנה ואילך ולא נאמר בזמן הסכנה עיי"ש ובגדולי תרומה מה שהקשה לדעת הרמב"ם מה מקשה הש"ס בגיטין לר"י אר"נ ורב הלך הם היו לאחר הסכנה וכ' עוד שם דו"ל דגם הרי"ף מפרש דברי רשב"ג כהרמב"ם וא"כ פסק כרב ולא צריך לאתו' כאן בגיטין כיון דמימות רשב"ג הוא מן הסכנה ואילך עיי"שה. והתוס' פסקו כר"י אר"נ וכרב וכ"פ הטור ומביא דעת העיטור דאין הלכה כר"נ ולדעת ר"ת בתוס' שם נאמן אפי' בלא שבועה וכ"כ הרא"ש והרשב"א בתשו' כ'

דאפי' חרם סתם אינו מהרים כיון דנהגו כלם להתנות שלא ישמטנו בשביעית עיי"ש באותן תשו' שמביא הב"י בסס"י ס"ז אבל הבעה"ת כ' דבכל מקום שנאמן התובע איכא מ"ד שצריך שבועת היסת וכ"כ הטור בשם הרמ"ה ועיין בג"ת שם דהיסת לאו דוקא. וכ' הרמב"ם עוד שם דאם טוען הנתבע על הפרוזבול שהוציא התובע שהוא קודם המלוה והתובע טוען שהמלוה היתה קודמת התובע נאמן מטעם דאי בעי אמר פרוזבול ה"ל לי ואבד דנאמן אע"פ שאין אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד וכן אם טען הנתבע שהי' מלוה והתובע אמר הקפת חנות הוא דאינו נשמט אם לא זקפה עליו במלוה התובע נאמן משום מגו דאי בעי אמר פרוזבול ה"ל לי ואבד ואע"ג דהוי מגו להוציא כ' בעה"ת דחזקה דלא שביק התירא ועביד איסורא מסייע ל'י וגם הרמב"ן בחי' לגיטין כ' דאם טען ע"מ שלא תשמיטני בשביעית הלוייתו נאמן במגו דפרוזבול ה"ל לי ואבד ואפי' את"ל ראין כותבין האידינא פרוזבול כשמואל נאמן לומר שהתנה כך שהטענה עצמה כרי להאמינו כיון דאיכא תקנתא בהתירא חזקה לא שביק התירא ועביד איסורא עיי"ש ובבעה"ת שער מ"ה ופסק כן הטור אלא שכ' דאינו נאמן לומר פרוזבול ה"ל לי ואבד אלא באתרא דנהיגא למכתב פרוזבול אבל באתרא דלא נהיגו א"נ ומביא תשו' הרא"ש כשהי' בא לפניו א' אשר אמר פרוזבול ה"ל לי ואבד ה"ל שואל מהו פרוזבול ולמה כתבת אותו ומי הוא שכתבו לך עד שהי' נתפס בשקרו ומעולם לא זכה אדם לפניו באשכנז בטענה זו וכל זה מבואר בשו"ע שם עיי"ש. פרוזבול אין צריך קיום ב"ד משום דנאמן לומר פרוזבול ה"ל לי ואבד אף דבשאר קיום הקיום צריך קיום כמבואר בחי"מ ס"י מ"ו אבל הפרוזבול א"צ קיום כדאי' בתוספתא דשביעית פרוזבול המקושר רבי יהודא אומר עדים חותמין מבחוץ והדיינים מבפנים א"ל אין מעשה ב"ד צריך קיום וכ' התוס' כתו' דף כ"א ע"א ד"ה עד וז"ל היינו דוקא בפרוזבול משום דנאמן אדם לומר פרוזבול ה"ל לי ואבד ואפי' למ"ד אינו נאמן מודה הוא הלא בעי קיום עכ"ל.

המוכר שט"ח לחבירו ולאחר המכירה עברה השמיטה ולא עשה הלוקח פרוזבול פסק בבעה"ת שער מ"ה ובשו"ע ס"י ס"ז דאין הלוקח חוזר על המוכר דהוא פשע שלא עשה פרוזבול אבל אם מכר לו בעת שכבר עברה השמיטה אז טועני' ללוקח כל מה שהמוכר ה"ל יכול לטעון דפרוזבול ה"ל לי ואם המוכר הודה דלא ה"ל לו פרוזבול אם יש לו נכסים אחרים נאמן ומשלם המוכר ללוקח שהרי הטעהו ואם אין לו נכסים אחרים אינו נאמן לחוב לאחרים עיין בש"ך שם ס"ק י"ג וי"ד.

יתומים א"צ פרוזבול כן אי' בגיטין ל"ז דר"ג וכ"ד אביהן של יתומים והוי שטרותיהם כמסורין לב"ד לפירש"י שם היינו החוב שירשו מאביהם המת א"צ פרוזבול והר"ן כ' כשם הרא"ה דעל מה שירשו דרש ר"ש בספרי כל משה ידו ולא היורש אלא דקאי על החוב שהיתומים הללו לאחרים ורש"י ז"ל אפשר דס"ל דההיא דספרי ר"ש היא ורבנן פליגי עיין בב"י מ"ש ע"ז והטור פסק סתם דיתומים שיש להם מלוה ביד אחרים א"צ פרוזבול וכן הוא בשו"ע שם סכ"ח ודוקא יתומים קטנים אבל גדולים צריכין פרוזבול וטוענין עבורם דה"ל להם ואבד או דהתנו ע"מ שלא תשמטנה בשביעית

(שם סכ"ט) קופת הצדקה והעניים דין יתומים קטנים יש להם (רשב"א ומחבר שם) ושאר דברים שאינם צריכין פרוזבול משום דאין שביעית משמטתן כמו הקפת חנות ושכר שכיר וכתובת אשה כל זמן שלא זקפה או פגמה וכן מלוה על המשכון וכדומה הכל מבואר בגיטין שם וברמב"ם פ"ט משמיטה וטו"ש"ע שם.

(א) הכי איתא במתניתין דערכין דתלי' ביובל כדאי' בערכין כ"ט ע"א ל"א ע"ב בראשונה הי' נטמן יום שנים עשר חדש כדי שיהא חלוט לו התקין ה"ל שיהא חולש מעותיו ללשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלז יבא ויטול את מעותיו ופירש"י ז"ל חולש כמו חולש על גוי ישעי' וכדגרסי' שבת קמ"ה מטילי' חלשים על הקדשים שיהא מטיל מעותיו ללשכות שבעזרה. ויהא שובר הדלת של בית שמכר ונכנס ע"כ. והנה כאן במשנה שבגמרא אי' רק התקין הלל אבל במשנה שבמשניות הגי' התקין הלל הזקן וכן אי' בגיטין ע"ד ע"ב התקין הלל הזקן וכן הוא בתורת כהנים פ' בהר ובילקוט שם רמז תרס"ה. מזה מבואר דהלל הזקן הי' המתקן תקנה וכן אי' בתוס' ערכין שם ובגיטין בסוגי' דפרוזבול. ובפירוש מלת חולש עיין רמב"ם בפ' המשניות שם שכ' וז"ל וחולש את מעותיו אפשר שיהא מענין ויחלוש יהושע ויהא פירושו שמראה מעותיו בלשכה ואפשר שהוא לשון מיוחד לנתינת המעות ע"כ. והנה הלל הזקן דנהג נשיאותו בפני הבית ק' שנה ותקן תקנה זו למוכר בית בבתי ערי חומה וכבר הבאתי בסימן שלפני זה דעת הר"ת שהוכיח מזה דיובל נהג מ"ה"ת בבית שני כיון דירמי' החזירן ו"אשי' מלך עליהם והוי כל יושבי עליה ולכך גם דין בתי ערי חומה

(סימן ט)

נוהג רק מדבריהם עיין לעיל בשער שלפני זה שהבאתי דבריו. ובטעם התקנה נראה כיון שהוא מצוה ממצות התורה שהמוכר יכול לגאול ביתו בתוך ע"ח ביום שנים עשר חדש והלוקחי' עוברי' על מצוה זו ע"י שהטמינו עצמם ביום שנים עשר חדש ועי"כ לא הי' ביד המוכרי' לתת להם מעות המכר ולשוב לבית אחוזתם ע"כ למגדר מלתא כדי שלא יבטל מצוה זו עמד הלל והתקין שיהא המוכר יכול לחזור המעות ללוקח שלא בפניו ואפי' בע"כ ואף דמצד הדין נתינה בע"כ לא שמה נתינה אפ"ה יש לו כח לתקן דליהוי נתינה אף לשיטת הרמב"ן ודעימי' דבתי ערי חומה בבית שני לא נהגו אלא מדבריהם משום דהפקר ב"ד הפקר וכן ראיתי בתוס' יו"ט ערכין שם שכ' וז"ל התקין הלל הזקן דהפקר ב"ד הפקר עיין בגיטין ל"ז ע"ב וכונתו להא דאי' שם גבי פרוזבול עיי"ש פירש"י ותוס' על הא דרבא ומבואר בסימן שלפני זה.

בפניו של הלוקח.

(ב) שם בערכין אמר רבא מתקנתו של הלל הי' גיטך ע"מ שתתני לי מאתים וזו ונתנה לו מדעתו

מגורשת [ופירש"י ז"ל מדעתו שיקבלם ברצון] בע"כ אינה מגורשת [בע"כ שהשילתו בביתו כה"ג דתיקן הלל במתני'] מדאצטריך ל"י להלל לתקוני נתינה בע"כ הוי נתינה הא בעלמא נתינה בע"כ לא הוי נתינה מתקיף לה ר"פ ואיתימא רב שימי בר אשי ודלמא כי אצטריך ל"י להלל לתקוני שלא בפניו [כגון זה שהי' נטמן ומשום דתרת"י לריעותא איכא דשלא בפניו הוא ובע"כ הוא מש"ה אצטריך ל"י להלל לתקוני] אבל בפניו בין מדעתו בין בע"כ הוי נתינה איכא דאמרי אמר רבא מתקנתו של הלל ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי מאתים זוז ונתנה לו בין מדעתו בין בע"כ הוי נתינה וכי אצטריך ליה להלל לתקוני שלא בפניו אבל בפניו בין מדעתו בין בע"כ הוי נתינה מתקיף לה ר"פ ואי תימא ר"ש בר אשי ודלמא בין בפניו בין שלא בפניו מדעתו אין בע"כ לא והלל מאי דאצטריך ליה תקון [ואי הוי לוקח התם ולא הוי בעי לקבלונה הוי אצטריך להלל לתקוני דבע"כ הוי נתינה] ע"כ סוגית הש"ס עם פירש"י ז"ל. וסוגי' זו אי' גי'כ בגיטין ע"ד ע"ב עיי"ש דפי' רש"י ז"ל דגבי גט דאיסורא הוא לא תקן הלל ולא קיימי' תקנתו. ולפי המבואר בתוס' גיטין שם ד"ה מכלל ותוס' ערכין שם ד"ה מדאצטריך במתנה דרשות בעלמא לכ"ע נתינה בע"כ לא הוי נתינה דאין לו לאדם לכופו לחבירו לקבל מתנה בע"כ ובאם אין המקבל מפסיד דבר ע"י קבלת הדבר אשר הוא חוב לתת למקבל כגון חוב או פקדון וכיו"ב לכ"ע נתינה בע"כ הוי נתינה ויכול הלוח או הנפקד לכוף למלוה או למפקיד לקבל החוב או הפקדון אם הי' בישוב כמבואר בב"ק קי"ה ע"א גבי הלוחו בישוב לא יחזור לו במדבר דמשמע הא בישוב מחזיר לו ואפי' בע"כ ורק בדבר אשר ע"י הנתינה יצמח חוב להמקבל כגון בתי ע"ה דע"י נתינת המעות הלוקח מחוייב להחזיר הבית להסוכר וגבי גט בהתנה עמה ע"מ שתתני לי מאתים זוז דע"י נתינת המאתים זוז תהא מגורשת די' צורך לנתינת המעות להזרת הבית או לקיים תנאי הגט בזה תקן הלל בבתי ע"ה דלהוי נתינה ופליגי רבא ור"פ במהות תקנתו ונ"מ בגט אי הוי נתינה או לא דלרבא לליק תקנת הלל הי' אבפניו ואשלא בפניו ומדאצטריך לתקנתו אבפניו מכלל דמן הדין אפי' בפניו לא הוי נתינה ואי"כ בגט דלא תקן כמ"ש רש"י משום דאיסורא הוא לא הוי נתינה ואפי' בפניו ור"פ ס"ל דתקנת הלל לא הוצרכו אלא משום שהי' מטמיני' א"ע והוי שלא בפניו ובע"כ ע"ז היתה תקנתו ודוקא בבתי ע"ה אבל לא בגט בשלא בפניו אבל בפניו בלא תקנת הלל נמי הוי נתינה אפי' בע"כ ואי"כ אפי' בגט נמי הוי נתינה ומגורשת. ולליב הוי אפכא דס"ל לרבא דתקנת הלל לא הוי אלא בשלא בפניו אבל בפניו מן הדין הוי נתינה וע"כ גם בגט הוי נתינה ומגורשת. ור"פ ס"ל דגם בפניו מן הדין לא הוי נתינה ואינו גט ומה שלא תקן הלל תקנתו אבפניו משום דלא הי' צריך כיון דהי' הלוקח נטמן אבל באמת אי הוי הלוקח התם ולא רצה לקבל המעות נמי הי' צריכין לתקנת הלל. והנה לליק דרבא הקשו התוס' בגיטין שם למה הי' נטמן בראשונה הלא אם גם לא הי' נטמן הי' יכול לעכב הקבלה כיון דמצר הדין נתינה בע"כ אפי' בפניו לא הוי נתינה ות"י בזה ב' תי' בזה"ל וי"ל דבפניו לא הי' יכול להעניו מלוה [היינו הלוקח] מלקבלם כדי שיהי'

הבית שלו וגם אם הי' בפניו יעשהו ב"ד לקבלם בע"כ ע"כ וממ"ש דהב"ד
 הי' כופהו לקבלם בע"כ משמע לכאורה דהא דנתינה בע"כ לא היו נתינה
 היינו דוקא אם הוא מעכב הקבלה ואינו מקבלו אבל אם מקבלו אפי' אם
 הקבלה היא בע"כ ואינו רוצה בקבלת המעות אפ"ה היו נתינה ומש"ה כתבו
 דאם הי' בפניו הי' הב"ד מעשהו לקבלו בע"כ ולפי' נולד לן דין חדש דכל
 עיקר פלוגתת רבא ור"פ היא דוקא בלא קבלו ולא הי' בא המעות לידו כלל
 אבל אי בא המעות לידו וקבלהו אפי' אם הי' נגד רצונו אלא בע"כ לכ"ע
 היו נתינה ואפי' בגט. אמנם בחי' הרשב"א לגיטין כ' ג"כ ב' תירוצי התוס'
 הללו וכי וז"ל וז"ל שאם לא הי' נטמן הי' כופין אותו עד שיאמר רוצה אני
 כיון שיש עליו מן הדין לקבלם ע"כ הוסיף הדברים הללו דהי' כופין אותו
 עד שיאמר רוצה אני מזה מבואר להדי' דלמ"ד נתינה בע"כ לא היו נתינה
 אפי' אם בא לידו וקבלו בפועל כל זמן שלא אמר רוצה אני לא היו נתינה
 אלא דהב"ד הי' כופהו עד שיאמר רוצה אני כיון דהדין שצריך לקבלם בבתי
 ע"ה וממילא בגט אפי' אם קבלו לא נתקיים התנאי כל זמן שלא אמר רוצה
 אני בקבלת המעות בלי כפיו ולמ"ד דבפניו שמי' נתינה אפשר דאם לא בא
 לידו ולא קבלו בפועל מודה דלא היו נתינה ודו"ק. אחר העיון האיר ד' את
 עיני וראיתי בב"י אהע"ז סי' קמ"ג שכ' וז"ל והוי יודע שמורי הרב הגדול
 מוהר"י בירב נ"י כ' בתשו' דלמ"ד נתינה בע"כ היו נתינה אפי' שלא קבלה
 אין חשש בזה שאין החיוב אלא על הנותן ליתן וכן משמע מלשון התוס'
 שהקשו וז"ל מכלל דבעלמא וכו' עד וגם אם בפניו יעשהו ב"ד לקבלם עכ"ל
 ואם איתא דלמ"ד דנתינה בע"כ לא היו נתינה עד שיקבל מדעתו מה תירצו
 יעשהו ב"ד לקבלם בע"כ והרי הוא סובר דלא שמה נתינה אם כופהו לקבל
 אלא ודאי לכ"ע אם קבלם המקבל אפי' ע"י כפיו שמה נתינה והמעם כמ"ש
 התוס' לקמן דיש חילוק בין מתנה דעלמא לנידון שלפנינו שבמתנה צריך
 דעת הנותן ודעת המקבל אבל בנדון שלפנינו שאמר ע"מ שתתני לי תלה
 הדבר בדעת הנותן וכן נראה בפ"י מלשון הרמב"ם שכ' בפ"ה מה' גירושין
 א"ל הי' גיטך ע"מ שתתני לי ר' זוז מכאן ועד ל' יום וכו' נתנה לו בע"כ
 והוא אינו רוצה לקבל הי' גט פסול עד שתהא מדעתו הרי בפירוש שהגט
 הוא גט גמור מד"ת אלא שהוא פסול מד"ס שרצה להתמיר בערוה החמורה
 ואפי' שלא קבלו שכ"כ והוא אינו רוצה לקבל וכו' וראיתי מי שהשיג עליו
 וז"ל הכלל העולה מדבריו דלית בין ל"ב לל"ק אלא דלל"ק אם לא קבל המעות
 בידו בפועל לא היו נתינה ולל"ב אפי' לא קבל המעות בידו אלא כל שאמר
 שקול וזו אפי' שלא רצה לקבל בפועל היו נתינה ודברים הללו קשים להבינם
 וכו' עייש"ה בב"י שמאריך להביא דעת המשיג וראיותיו והמבואר מדבריהם
 דלדעת מוהר"י בירב ז"ל בקבלם בפועל לכ"ע היו נתינה אפי' בע"כ ול"פ
 אלא בלא קבלו בפועל ודיוק כן מדברי התוס' ולדברי החכם המשיג למ"ד
 לא שמי' נתינה אפי' בקבלו בפועל לא היו נתינה וכונת התוס' היא כמ"ש
 הרשב"א דב"ד הי' כופין אותו עד שיאמר רוצה אני אבל בזה מודה החכם
 המשיג דלמ"ד שמי' נתינה אפי' בלא קבלו בפועל היו נתינה ואפשר לומר
 דמ"ש המשיג ודברים הללו קשים לשמעם קאי אמ"ש מוהר"י בירב ז"ל דאי

קבלה בפועל אפי' למ"ד לא הוי נתינה מודה ע"ז כ' דקשה לשמעם ודחה ראיותיו מדברי התוס' והרמב"ם אבל במ"ש דלמ"ד שמי' נתינה אפי' בלא קבלו בפועל הוי נתינה מודה למוהר"י בירב ובוה סרה תלונת הבי' עליו במ"ש ואיני יורד לתוך דעתו עיי"ש ודו"ק כנלענ"ד ועיין תשו' מהרלנ"ח סי' קל"ד שמאריך בוה. ולענין הלכה הרי"ף ז"ל הביא הסוגי' והרמב"ם ז"ל פסק בפ"ח מגירושין דאם נתנה לו בע"כ והוא אינו רוצה לקבל הי' גט פסול עד שתתן מדעתו וכ' הה"מ דדעת העיטור ורבינו האי גאון ז"ל לפסוק כל"ב דס"ל לרבא בפניו נתינה בע"כ הוי נתינה ושכן דעת הרמב"ם ז"ל לדינא אלא שרצה להחמיר לכתחלה בערוה החמורה ומש"ה כ' הי' גט פסול וידוע דמקום שאומר בחבורו פסול לכתחלה לא תנשא ואם נשאת לא תצא והולך כשר ואם הי' דעת הרמב"ם כל"ק הי' כותב דאינה מגורשת ואם הי' הדבר בספק אצלו הי' כותב מגורשת ואינה מגורשת אלא ודאי דפסק כל"ב ואף לענין דיני ממונות הדין כן בנתן לא' ביתו או שדהו ע"מ שיתן לו ר' זוו ונתנם לו בע"כ נתקיים התנאי וכן הדין בקידושין באמר לה הרי את מקודשת ע"מ שאתן לך מאתים זוו ונתן לה בע"כ הי' מקודשת אבל י"א דהדבר ספק הלכתא כמאן מהנך תרי לישני ובגיטין וקידושין הוי ספק מגורשת וספק מקודשת ובטמונא אי ארעא הוא קיימי' בחזקת מארו' קמא ואי מטלטלי נינהו ומסרה ליד המקבל מספקא לא מפקי' מיני' והעלה דדברי רבינו האי ורמב"ם עיקר דהלכתא כל"ב. וכ"כ הר"ן שם בכונת הרמב"ם דפסק כרבינו האי והעיטור כל"ב אבל הרא"ש כ' והרמב"ם ז"ל כ' דספק מגורשת היא וטוב להחמיר ע"כ. וגם הרשב"א בה"י פסק דהוי' ספק והטור באהע"ז סי' קמ"ג מביא דברי רב האי דהוי' גט ואח"כ כ' והרמב"ם כ' דהוי' ספק מגורשת וכן היא מסקנת א"א הרא"ש ז"ל ועיין בב"י דאפשר דהרא"ש והטור הי' גורסי' כן בספרי הרמב"ם אבל המחבה בשו"ע פסק כרמב"ם וכני' שלפנינו כמו שפי' הה"מ והר"ן דבריו דהגט פסול עיין ב"ש ס"ק ז'. ומיהו כל זה כשהיא נתנה המעות בפניו אבל שלא בפניו לא הוי נתינה כלל בין לל"ק ובין לר"ב דהלל לא תקן בגיטין והוא פשוט.

ואם הוא אינו כאן ונתנה שלא בפניו ליד הב"ד כ' הבי"ש שם לעיין בתשו' הרשב"א המובא בב"י הו"מ סי' ע"ג ושם כ' בנשבע לחבירו לפרוע ליום מוגבל והגיע הזמן והמלוה אינו בעיר דהדבר ברור שהוא פטור לגמרי עד שיבא המלוה ויטול את שלו וכו' ולעשות ב"ד ולמסור בידם ג"כ א"צ ואם עשה לא עשה ולא כלום וכו' ותנן בערכין התקין הלל וכו' אלמא חולש מעות לב"ד לאו דינא אלא תקנתא דאתקין הלל התם הא בעלמא לא ע"כ. ועיין ב"ש סי' קמ"ג ס"ק י' שהקשה על הרשב"א דמההוא דהלל אין ראוי' משום דשם הרי גלה הלוקח דעתו דלא ניתא לוי' לקבל המעות דמש"ה היה נטמן יום שנים עשר חדש משא"כ בעלמא כגון בעובדא דרשב"א דנשבע לפרוע ביום פלוני והמלוה אינו כאן דאין אנו יודעי' דעתו י"ל דהוי נתינה אם נתנו לב"ד מדינא וכ' דבאמת הרא"ש חולק על הרשב"א וס"ל דנתינה ליד הב"ד שלא בפניו הוי נתינה כשאין ידוע לנו דלא ניתא ליה ומותרת להנשא ומש"ה פסק הרא"ש בההוא דהתנה לתת לו אצטלא דאם

הוא מרוצה לקבל המעות דהוי גט ולפיז בע"כ דפלוגתא דרשב"ג ורבנן הוא כשאינו מרוצה וכיון דקיי"ל כרבנן הרי מוכח דנתינה בע"כ לא הוי נתינה ואף אם נחלק ונאמר דפלוגתא דב' לישני בנתינה בע"כ היינו דוקא בהתנה לתת מעות אבל בהתנה על האצטלא ולתת מעות בעד הכלי בע"כ לא אמרי' דהוי נתינה עדיין קשה על הרא"ש דפסק דנתינה בע"כ הוי ספק אי הוי נתינה וא"כ למה אמרו רבנן הטעם דאצטליתא דוקא קאמר תיפוק לי' דהוי נתינה בע"כ אע"כ דבעלמא הוי נתינה ושאני הכא דאמר אצטליתא דוקא ומשי"ה לתת המעות בעד האצטלא לא אמרי' דהוי נתינה וא"כ קשה על הרא"ש דפסק דהוי ספק אלא ודאי דהרא"ש חולק אהרשב"א וס"ל דנתינה ליד הב"ד שלא בפניו הוי נתינה כשאינו ידוע לנו אם ניתא לי' ומותרת להנשא וע"כ אמרו רבנן אצטלית דוקא קאמר ולא הוי נתינה אפי' ליד הב"ד שלא בפניו וא"ש עיישי"ה ועוד בכ"ש סי' כ"ז ס"ק ב' ודו"ק.

עוד כ' הרשב"א בחי' לגיטין עוד נ"ל דאפי' למ"ד נתינה בע"כ הוי נתינה היינו רק שהנותן נפטר בנתינתו וזכה במה שבידו בקיום תנאו וה"ט דגט וה"ט דבתי ערי חומה וכתה האשה בגט שבידה וזכה הלה בבית קיום תנאו וה"ה לנשבע לתן לחבירו נתן לו בע"כ ונפטר אבל שתהא נתינה לגבי מי שנתן להם בע"כ לא שא"א לאדם לזכות בע"כ וה"ט דמתנה וה"ה והוא הטעם לאומרת תן לי מנה ואקדש אני לך ונשבע הלה לתן לה ונתן לה בע"כ יצא הלה ידי שבועה והיא אינה מקודשת עכ"ל ומביאו הב"י סי' קמ"ג. ועיין ב"ש סי' כ"ז ס"ק ב' דמביא בשם מוהר"ט דאם התנה ע"מ שאתן סך זה ואח"כ נתן שוה כסף בע"כ לא הוי נתינה הואיל שנתן שוה כסף ובע"כ ותמה עליו מרשב"א הנ"ל דאפי' אי הוי נתינה היינו שהנותן יצא ידי נתינה אבל להמקבל לא הוי נתינה ולפיז אפי' נתן כסף ולא שוה כסף לא הוי קידושי' כיון דהיא לא נתרצה וכ' להלק בזה"ל ואפשר שם מיירי כשהיא מתנה התנאי תן לי מנה או אמרינן נתינה בע"כ לא הוי נתינה אבל כשהוא מתנה ע"מ שאתן לך או אפי' בע"כ הוי נתינה דהא התנאי התנה הוא מיהו במוהר"ט כ' דאפי' בכה"ג לא הוי נתינה עיישי"ה וע"ע באבני מלואים שם ובהפלאה לקידושין ודו"ק היטב.

ועיין בתוס' ערכין דכ' דהוכחת רבא לל"ק דאפי' בפניו לא הוי נתינה משום דאלי"כ לא הוי צריך הלל לתקוני שלא בפניו להיות חולש מעותיו ללשכה הא אפשר לזכות לו ע"י אחר אלא ע"כ לא הוי נתינה ור"פ ל"ל האי סברא אבל הרשב"א בגיטין תמה ע"ז היאך אפשר לומר דכל שנותנין לו בפניו בע"כ מוכין לו ע"י אחר שלא בפניו והרי אשה מתגרשת בע"כ ואין מוכין לה גיטא ע"י אחר לפי שחוב הוא לה וכן בגט שיחרור לר"מ וכ' ז"ל אלא מסתברא דרבא ס"ל דהלל כי תקן אפי' בפניו הו"ל לתקוני דנתינה בע"כ בין בפניו בין שלא בפניו לא הוי נתינה אלא מאי דאצטרך לי' לשעתו תקן ומדרך הסברה אמר כן ומה דפשיטא לי' לרבא מספקא לי' לר"פ דלמא כל מה שבפניו הוי נתינה והלל דוקא תקון שלא בפניו אבל בפניו מדינא הו"ל וכ"ו עיישי"ה וע"ע בידי אלי' סי' קי"א שמאריך בזה.

ועיין בס' מבוא התלמוד להגאון מוהר"צ חיות ז"ל שדקדק ממה דא"י

במשנה דשביעית פ"י וזו א' מן הדברים שהתקין הלל הזקן דהלל תקן עוד תקנות מלבד תקנת פרוזבול ותקנת נתינה בע"כ וכ' דלא ידע עוד תקנה אחרת שהתקין כי הא דאיסור שני פרקים הראשונים לענין חרישה בשביעית בריש מ"ק אשר נקרא שם בשם תקנה אינה רק גזירה ומניעה ואפשר דנכלול עוד מה דא"י במשנה ב"ט ע"ה ע"א הלל אומר לא תלוה אשה לחברתה ככר עד שתעשנה דמים ודבר זה לעשותו דמים למען תמנע מאיסור ריבית בכלל תקנה הוא עכ"ד עיי"ש. ולענ"ד גם זה יותר בכלל גזירה הוא שלא להלות ככר משום שמא יוקרו חט"י ויהי' רבית אם תהי' מקפידין וע"ז כמבואר שם ומה דאמר עד שתעשיה דמים לאו תקנה היא לעשות כן אלא דבזה הענין ליכא חשש רבית. אמנם בעיקר דיוקא כמתני' דשביעית י"ל לפי מה שכבר הבאתי הרבה מקומות במבוא השערים אות א' אשר השי"ם אינו מרדק לקרוא גזירה בשם תקנה וכדאיתא ג"כ בריש מ"ק הנ"ל כללו גם גזירות שגזר הלל בכלל תקנותיו ואמרו בדרך כלל וזו אחת מן הדברים שהתקין הלל הזקן וכיונו גם על הגזירות שגזר וא"ש ודו"ק.

שער ה

בו יבוארו התקנות שהתקין רבן גמליאל הזקן נכדו של הלל הזקן.

(א). הכי א"י במס' ר"ה כ"ג ע"ב ומן הנהר או חכמה הבאה לילד. בראשונה לא הי' זוין משם כל היום [ופירש"י ז"ל לפי שיצאו חוץ לתחום יש לו אלפים אמה לכל רוח ממקום והיוצא חוץ לתחום אין לו אלא ד' שנאמר לו ע"כ ומשנה זו דעירובין אמות] התקין ר"ג הזקן שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח ולא אלו בלבד אלא אף חכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגיים ומן הנהר ומן המפולת הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים לכל רוח ע"כ וכעירובין מ"ד ע"ב שנינו מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח ופירש"י ז"ל מי שיצא ברשות כגון לעדות החדש או להציל מן הגיים

וכבר נעשה מעשה ופירש"י ז"ל מי שיצא ברשות כגון לעדות החדש או להציל מן הגיים

יש לו אלפים אמה לכל רוח ואם הגיע למדינה הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפים אמה לכל רוח חוץ למדינה הי' יוצא ברשות ואמרו לו והוא הולך בדרך כבר

(סימן י)

רבן גמליאל הזקן התקין שיהא לעדי החדש ולכל היוצאים בשבת ברשות אלפים אמה לכל רוח ויהיה כאנשי העיר וחכמים שאחריו תקנו עוד שכל היוצאי' להציל חזורי' למקומן בכלי זיינן בשבת.

רבן גמליאל הזקן וכ"כ התוס' יו"ט ב"ר"ה שם. וכ"פ הרמב"ם פכ"ז מה' שבת הי"ז כל מי שיצא ברשות ב"ד כגון העדים שבאו להעיד על ראית הלבנה וכיו"ב ממי שמותר לו לצאת לדבר מצוה יש לו

נעשית המצוה שיצאת לעשות יש לו ממקומו אלפים אמה לכל רוח ע"כ וכו' הה"מ דמה דאי' במשנה דר"ה הרי אלו כאנשי העיר היינו שאין העיר נחשבת לכלום והענין שכיון שהלכו ברשות הרי המקום שהגיעו לו כאלו קנו בו שביתה בין השמשות ודבר ברור הוא עכ"ל וכן פסק בטוש"ע א"ח סי' ת"ו. והנה אם אמנם דבימי ר"ג הזקן לא הי' ככלל התקנה אלא עדים שבאו להעיד על החדש הנה לבתר דקלקלו הבייתוסים והתקינו שלא לקבל עדות החדש אלא מן המכירי' ושיהו משלחי' אחרים עמהם להעיד עליהם ואותן האחרים ג"כ מחללין השבת כמו עדות החדש עצמן כמבואר במקומו וא"כ גם הם יוצאי' ברשות ויש להם ג"כ אלפים לכל רוח כמו עדות החדש. וכן לאחר חרבן הבית שתקנו שלא להיות עדי החדש מחללי' את השבת אלא על ניסן ותשרי בלבד ממילא גם תקנת ר"ג הזקן אין לה מקום רק על היוצאי' להעיד על ניסן או תשרי בלבד ועל הבאים עמהם להעיד עליהם ולא על היוצאי' להעיד על שאר חדשי השנה כיון דלבתר התקנה דתקנו שלא לחלל השבת אלא על ניסן ותשרי בלבד היוצא להעיד על שאר חדשים לאו בכלל יוצאי' ברשות הוא וכן הדין על השלוחי' היוצאי' ומודיעי' לגולה יום שקדשו ב"ד את החדש דג"כ אינן רשאי' לילך בשבת כמבואר כ"ו במקומו א"כ ג"כ לאו יוצאי' ברשות הם וזה פשוט דתקנת ר"ג הזקן לא היתה אלא על היוצאי' ברשות. וטעם תקנתו הוא שלא יהא מכשילין לעתיד לבא שאם לא הי' להם אלא ד' אמות לא ילכו ויעידו או לא יבאו ויצילו והתירו א"כ תחלתן משום סופן ומה שלא חשיב לי' במס' ביצה י"א ע"ב גבי ג' דברים שהתירו סופן משום תחלתן כבר יישבו התוס' ב"ה ובעירובין שם עיי"ש.

(ב) עוד שנינו שם במתני' דעירובין אם הי' בתוך התחום כאילו לא יצא כל היוצאין להציל חוזרים למקומן [כן הוא הגי' שלפנינו ואולם במשנה שבמשניות ובמשנה שבירושלמי הגי' שכל היוצאים להציל וכו'] וכן הוא גי' הרמב"ם בפ"י המשניות ועיין שם בהרע"ב דפ"י דהוא ענין אחר ובא ללמד שמצינו עוד קולא אחרת ביוצאי' להציל מן הגיים ומן הלסטיים וע"כ הקילו ג"כ שיהי' כאלו לא יצא ובגמרא עירובין מ"א ע"א מבואר הגי' וכל היוצאי' עיי"ש ולפי המבואר בס' שב שמעתתא שער י"א אות ל"ו דמצינו הרבה פעמים בלשון המשנה שי"ן במקום וי"ו עיי"ש גם כן הפי' כאלו כתוב וכל היוצאי' להציל וכו' והבן] ופריך הש"ס שם בעירובין מ"ה ע"א עלה דהא דקתני דחזורי' למקומן מרישא דקתני אלפים אמה ותו לא וכתקנת ר"ג הזקן וגם ממתני' דר"ה הנ"ל פריך הש"ס ואמר רב יהודא אמר רב שחזורי' בכלי זיינן למקומן כדתניא בראשונה הי' מניחי' כלי זיינן בבית הסמוך לחומה פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם ונכנסו ליטול כלי זיינן ונכנסו אויבים אחריהם דחקו זא"ז והרגו זא"ז יותר ממה שהרגו אויבים באותה שעה התקינו שיהו חוזרים למקומן בכלי זיינן רנב"י אמר ל"ק כאן שנצחו ישראל את או"ה כאן שנצחו או"ה את עצמן ופירשי' ז"ל נצחו ישראל אלפים ותו לא נצחו או"ה חוזרים למקומן אפי' טובא ע"כ המבואר מזה דלר"י אמר רב לא נזכר במתני' חילוק בין אי נצחו ישראל או או"ה בכלם אין להם אלא אלפים אמה ומה ששנינו דכל היוצאי' להציל

חזורי למקומן היינו בכלי זינן ומכאן התקנה אשר תקנו משום מעשה שהי' כדאי' בכרייתא וכמבואר שם היא תקנה מאוחרת לתקנת ר"ג הזקן ונתקנה מחכמים שאחריו. אמנם לרנב"י יש חילוק בין אי נצחו ישראל או אין להם אלא אלפים ובין אי נצחו או"ה דחזורין למקומן, ואולם על הא דחזורי' בכלי זינן בודאי גם רנב"י לא פליג דהא ברייתא היא ומשום מעשה שהי' תקנו כן ורק פליג אר"י א"ר בפ"י המשנה וכמבואר, והנה הרי"ף לא הביא רק הא דאר"י אמר רב ולא הך דרנב"י ומשמע דלא פסק כותי' לחלק בין נצחו ישראל לנצחו או"ה אלא בכל ענין אין להם אלא אלפים לכל רוח אבל הרא"ש מביא בשם הר"ם דהלכתא כהנך תרי אוקימתות כרנב"י דבתראה הוא וכר"י א"ר דתני' כותי' עיי"ש ולפ"ז אי נצחו או"ה חזורי' למקומן אפי' יותר מאלפים אמה ובכל ענין חזורין בכלי זיין והיינו בנצחו ישראל חזורין עם כלי זינן עד סוף התחום ובנצחו או"ה חזורין בכלי זינן למקומם. ועיין ברמב"ם פכ"ז מה' שבת הי"ז שכ' בזה"ל וכל היוצאין להצייר נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדין לשובת במקום שהצילו בו הרי אלו חזורין בשבת למקומן ובכלי זינן ע"כ משמע מדבריו דדוקא כשיד עכו"ם תקיפה דהיינו דנצחו עכו"ם דאו חזורין למקומן וכרנב"י או יכולין ג"כ לחזור בכלי זינן אבל כשאין יד העכו"ם תקיפה דהיינו בנצחו ישראל דאו אין להם אלא אלפים בזה לא הותר לחזור בכלי זינן והוא תמוה לכאורה דלר"י אמר רב ובכרייתא דתני' כותי' דתקנו לחזור בכלי זיין לא נזכר כלום מן החלוק שבין נצחו ישראל או עכו"ם ובכל ענין חזורין בכלי זינן ואפשר לדחוק ולומר דמה שכ' הרמב"ם בסוף דבריו ובכלי זינן קאי גם אבבא ראשונה דהיינו באין יד העכו"ם תקיפה דאין לו אלא אלפים ובכלם חזורין בכלי זינן דהיינו באין יד העכו"ם תקיפה אלפים אמה וביד העכו"ם תקיפה חזורין למקומן ואלו ואלו בכלי זינן והיינו כדעה הר"ם המובא ברא"ש דהלכה כרנב"י וכר"י א"ר ודו"ק. וכלשון הרמב"ם הוא ג"כ לשון השו"ע סי' ת"ז. ועיין מג"א סי' רמ"ח ס"ק י"ח וע"ע בתו' יו"ט פ"ו דמס' יומא משנה ו' ד"ה בא וישב לו מ"ש בכונת דברי רש"י ז"ל ביומא שם.

(ג) בהא דתנן בעירובין שם אם הי' בתוך התחום כאלו לא יצא פליגי רבה ור' שימי בר חייא שם בגמרא לרבה ה"ק אם הי' בתוך תחום שלו דהיינו דלא יצא עדיין חוץ לתחום בעת שנאמר לו כי כבר נעשה המעשה והוא עודנו בתוך אלפים לביתו הוי כאלו לא יצא מביתו ולא עקר רגליו עדיין ויש לו אלפים לכל רוח מביתו כבתחלה ולא אמרו' ממקום שנאמר לו יש לו אלפים לכל רוח וקמ"ל מתני' דלא אמרו' הואיל ועקר עקר אבל אם כבר יצא מתחומו אף דאלפים הנתונות לו לכל רוח ממקום שנאמר לו הן מובלעין ונכנסין לתוך אלפים של תחום ביתו אפי"ה לא ילך רק אלפים ממקום שנאמר לו ולא יחזור לביתו ואינו כבתחלה משום דס"ל הבלעת תחומין לאו מלתא היא אבל לרב שימי בר חייא ה"ק דאם הי' תחומין שיש לו ממקום מעמדו בעת שנאמר לו מובלעין בתוך תחום ביתו הרי הוא כאלו לא יצא מתחומו ואף ריצא הוי כאלו לא יצא והולך לביתו והרי הוא

כבתחלה דמביתו יש לו אלפים לכל רוח משום דסבר הבלעה מלתא הוא אבל ממקום מעמדו אין לו אלפים אלא לרוח ביתו כגון שביתו הוא למערב מקום מעמדו והוא הלך ד' אלפים חסר ד' אמות באופן דבעת שנאמר לו כי כבר נעשה המעשה הי' האלפים אמה שנתנו לו לצד ביתו ד' אמות תוך אלפים של ביתו יכול ללכת ממקום מעמדו לביתו דהוא ד' אלפים חסר ד' אמות ומביתו עוד לכל רוח ב' אלפים ויש לו ששת אלפים חסר ד' אמות לצד מערב אבל אינו יכול ללכת ממקום מעמדו לפאת מזרח כיון דהוא כמתחלתו ומביתו יש לו אלפים לכל רוח כן הוא לפי ראשון של רש"י ז"ל שם. אמנם לגי' ולפי' שני שר רש"י ז"ל שם גם לרבה הפי' במתני' דכבר יצא חוץ לתחום דאם הי' בתוך התחום עדיין פשיטא דכא"ו לא יצא דמי אלא מיירי דכבר יצא לחוץ לתחום אבל תחומו שנתנו לו חכמים במקום מעמדו הי' מובלע בתוך תחום ביתו וס"ל לרבה דהוי כאלו לא יצא מביתו ולא קנה שביתה במקום אחר אלא יהזור לביתו ושם יש לו אלפים לכל רוח כבתחלה כמו שהי' סובר ר"ש בר חייא לל"ק דרש"י ז"ל משום דסבר הבלעה לאו מלתא היא דהיינו לשוי' תחומא חד אבל ר"ש בר חייא סובר הבלעה מלתא היא לשוי' חד תחומא ולא אמרי' דהוי כאלו לא יצא מביתו דלא יקנה שביתה במקום שנאמר לו אלא ודאי קנה שביתה במקום שנאמר לו אבל אמרי' דהוי כאלו לא יצא מתחומו ולא הפסיד ג"כ תחומו הראשון מביתו משום דהבלעה מלתא היא והוי כתחומא חד ויש לו קרוב לשמנת אלפים אמה כגון אם ביתו הוא למערב מקום מעמדו ומשם לביתו הוא ד' אלפים אמה פחות ד' אמות יש לו למזרח מקום מעמדו אלפים אמה ולמערב מקום מעמדו ד' אלפים חסר ד' אמות עד ביתו ומביתו ולהלן לפאת מערב עוד אלפים דהיינו שמנת אלפים פחות ד' אמות עיי"ש, ופירש"י ז"ל דראשון נראה עיקר וכן הוא גי' הרי"ף והרא"ש שם כגי' הראשונה של רש"י ופסקו כר"ש בר חייא דהבלעה מלתא והו"ל תחום ביתו כבתחלה משום דאתותב רבה ולא פריק לי' עיי"ש וכי"פ הרמב"ם פכ"ז מה' שבת הי"ז וטוש"ע סי' ת"ז ועיין בפ"י המשניות לרמב"ם שם ודו"ק.

(א) הכי אי' במתני' דגיטין ל"ד השני לומר לא גרשה בעלה שאין זה ע"ב בראשונה הי' משנה שמו ושמה שמו ע"כ. והנה ממתני' מבואר להדי' שם עירו ושם עירה [פירש"י ז"ל כשהי' דגם קודם תקנת ר"ג הזקן הי' כותבין לו שני שמות א' כאן וא' במדה"י היה שמו ושמה בגט ולדעת הרמב"ן בחי' מגרשה בשם הנהוג במקום כתיבת הגט ולא מקפיד לכתוב רבן גמליאל הזקן התקין לכתוב שניהם] התקין ר"ג בנט אשה איש פלוני וכל שום שיש לו אשה פלונית וכל שום שיש לה מפני תקון העולם. האיש והאשה בגט הוא דאורי' משום דכתי' ספר כריתות וכל שום שיש לה מפני תיקון העולם וא"א לספירת דברים של כריתות אא"כ ופירש"י שלא יוצאו לעז על בניה מן כותב שמו ושמה כדי שיהא נראין

כורת בינו לבינה דבלא"ה לא מקרי כריתות כלל דכל שאין שמותיהן מפורשי' בגט אין מוכיח מתוך הגט שיהא הגט כורת בין ראובן זה ללאה אשתו ואפי' לר"א דעדי מסירה כרתי ולא בעי מוכח מתוכו מ"מ מוכיח קצת בעי שיהא ספירת דברים של כריתות ואי לא כ' שמו ושמה לא מוכח כלל ופסול אפי' לר"א ומבואר בר"ן קידושין דאפי' בשטר קידושין צריך שיכתוב שמו ושמה מה"ט דאתקיש הויה ליציאה וכ"כ הה"מ פ"ג מאישות ה"ד בשם הרשב"א דבשטר קידושין צריך שם האיש והאשה כמו בגט. וכן הוא דעת ריא"ד בשלמי הגבורים פ' הזורק דאם לא כ' שמו ושמה כל עיקר הגט בטל מה"ת וכן דעת הג"א בשם או"ז פ' המביא קמאופ' המביא תנינא וכפי הבנת הב"י סי' קכ"ט בדברי התוס' גיטין כ' ע"א ד"ה הא ס"ל לתוס' ג"כ דאם לא כ' שמו ושמה הגט בטל מה"ת.

ואולם המרדכי ר"פ כל הגט כ' בשם רבינו יואל הלוי דאפי' לא הזכיר שם האיש והאשה כשר לר"א דע"מ כרתי ומביא ראיות לזה מוכח דס"ל דמה"ת א"צ שמו ושמה כלל והוא רק דרבנן וכן הבין הגט פשוט סי' קכ"ח ס"ק ו' כונת התוס' בגיטין כ' ע"א ד"ה הא דלא כמ"ש ב"י בכונתם ובפני יהושע שם מסופק בכונת התוס' אי הוא דאו' או רק דרבנן עיי'ש ובמהרש"א ובבית מאיר סי' קכ"ט ס"ק א'. והרישב"א בחי' למס' קידושין דף ח' מסופק בדבר וכ' בזה"ל ולענין שמו ושמה איכא מ"ד דכיון דהויה ליציאה מקשי' בעי' בשטר קידושין שמו ושמה דשמו ושמה בגט לאו מתקנת ר"ג היא אלא מדאו' דבעי' ספר כריתות שיהא מוכיח מתוכו שיהא עושה כריתות וכיון שכן אף בקידושין כן ומדלא מדכרי' ל' בשום דוכתא כדשקלי' וטרי' וכו' משמע טפי כסברא דמקצת רבוותא ז"ל דלא בעי' בשטר קידושין שמו ושמה מוכיח מתוכו דבגט גופי' מדרבנן הוא מתקנת ר"ג דומי' דשם עירו ועירה ואפי' יהא בגט דאו' התם דכתי' ספר כריתות אבל בשטר קידושין כיון שמוכיח לנו למי מקדש ומי הוא המקדש בהא סגי ולא בעי' מוכח מתוכו והיינו דלא אדכר בהא דהכא ולא בשום דוכתא בתך פלונית מקודשת לפלוני וכן נראה נכון עכ"ל הרי דמסופק בדבר. ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים עיין בגט פשוט סי' קכ"ח ס"ק ו' דר"ל בדעת הרמב"ם דמדאו' א"צ שמו ושמה מדלא מנה שמו ושמה בתוך הי' דברים שפסק בפ"א מגירושין שהם עיקר הגירושין מה"ת וכ' דגם הלח"מ הבין כן בכונת הרמב"ם ז"ל. ואולם הדברי אמת דף קכ"ה ע"ב סי' ז' מביא בשם הרבה גדולי בתראי זלה"ה דדייקי' אפכא מדברי הרמב"ם מ"ש בפ"א מגירושין שם ושאר הדברים כגון הזמן וחתימת העדים מד"ס ואם איתא לתני רבותא אף שמו ושמה מד"ס אלא ודאי דלדידי' דאו' וכשיטת הרמב"ן ור"ן הנ"ל. ועיין בס' בית מאיר בס' קכ"ט ס"ק א' שר"ל בטעמא דבעי' שמו ושמה משום דהוי כמו אמירה לגבי קרבן ואי לא נכתוב חשיב סתמא ופסול ועיין זכחים דף ג' ובתוס' שם עכ"ד לפ"ז נלענ"ד ד"ל דשמו ושמה נכללו במה שמנה הרמב"ם באותן הי' דברים שהן מה"ת שצריך להיות לשמה ואזרא ל' ראיות הג"פ הנ"ל וא"ש. ובלא זה י"ל דנכלל במ"ש הרמב"ם שם שמה"ת צריך שהי' ענינו דבר הכורת בינו לבינה ולפי דברי הרמב"ן ור"ן הנ"ל אי לא כ' שמו ושמה

לא נראה כורת בינו לבינה וא"ש וקמה גם נצבה ראיות הדברי אמת מסוף דברי הרמב"ם דשמו ושמה הן דאוי ודו"ק היטב.

אמנם אף לשיטת הפוסקים דכתיבת שמו ושמה לא הוי אלא דרבנן אפ"ה כבר קודם תקנת ר"ג הזקן ה"י כותבים שמו ושמה בגט כדאי להדי' במשנה בראשונה היה משני ותקנת ר"ג לא ה"י אלא לכתוב איש פלוני וכל שום שיש לו וכו' וכמבואר לקמן ובהיות כן צ"ע דברי הריטב"א שהבאתי למעלה דכ' דבגט גופי' מדרבנן היא מתקנת ר"ג וכו' הא זה לא הוי מתקנת ר"ג אלא גם קודם לר"ג ה"י כותבין כן מפאת תקנה קדומה אם לא נדחוק ונאמר דקודם ר"ג לא ה"י כותבין שמו ושמה בגט מצד התקנה וחיוב אלא שה"י רגילין כן לכתוב מעצמם עד שבא ר"ג והתקין לכתוב שם איש ואשה בגט ותקן ג"כ לכתוב וכל שום שיש לו והכל מתקנת ר"ג אך אין זה במשמע לשון המשנה וצ"ע.

והמחבר בשו"ע אהע"ז סי' קכ"ט סי"א פסק דאם לא כ' שם האיש והאשה בגט פסול והבנים ממזרים ע"כ והוא כלשון הג"א הנ"ל ועיין ב"ש שם ס"ק כ"א די"ל דאינו פסול אלא מדרבנן ואינו אלא ממזר מדרבנן עיי"ש ובב"ש סי' קכ"ה ס"ק ו' ולדינא העלה הג"פ דהוי ספק מגורשת ד"ת וראי אינה מגורשת מדרבנן עיי"ש ובס' בית מאיר.

(ב) לדעת בה"ג תקנת ר"ג היתה לכתוב כן בגט איש פלוני וכל שום שיש לו אשה פלונית וכל שום שיש לה דהיינו לכתוב שם העיקר בפירוש ולכלול שם הספל בוכל שום ובטופסי הגיטין של בה"ג אי' לכתוב בכל גיטין וכל שום וחניכה דאית לי ולא תראי כמבואר בתוס' ורא"ש ושאר קמאי ז"ל וכן נראה גם מפירש"י ז"ל ד"ה והוא אמנם לדעת ר"ת מובא בתוס' ורא"ש שם תקנת ר"ג ה"י לכתוב בפירוש כל שמותיו דהיינו פלוני דמתקרי פלוני ואם אין לו אלא שם א' אין לכתוב וכל שום וחניכה דאז ה"י נראה דזה הגט הוא של אדם אחר שיש לו שם וחניכה וכ' הרא"ש דהעולם נהגו כה"ג לפי שהנכרים נהגו באשכנז שקורין ליהודים בחניכה הקרוב ללשון עברי ואין ראוי על אותה חניכה לכתוב דמתקרי לכך נהגו לכתוב וכל שום וחניכה דאית לי שמלה זאת כוללת הכל עכ"ד ובראב"ד מובא בחי' הרמב"ן לגיטין שם פירוש פי' שלישי בתקנת ר"ג דשתי תקנות תקן ר"ג דצריך לכתוב ב' השמות בפירוש וצריך לכתוב וכל שום מפני שם לווי שיש לו ואם לא כ' אלא וכל שום אינה מגורשת משום דכל שום אינו מועיל אלא לחניכה ולא לשם גמור ומתני' לשנא קלילא נקיט שבכלל איש פלוני הם ב' השמות ושם לווי הוא בכלל וכל שום שיש לו עייש"ה וברין במתני'. וכבר האריכו קמאי ובתראי ליישב הסוגי' עפ"י כל א' מהשיטות ועיין בפ"י שם בתוס' ד"ה וכל שום. וע"ע בטו"ז סי' קכ"ט ס"ק ג' ובב"ש ס"ק ו' היכא דידוע לכל שם שיש לו במקום אחר פורטי' לכ"ע ול"פ אלא היכא דאינו ידוע לכל ואינו מפורסם בב' השמות עייש"ה. ומדברי הרמב"ם פ"ג מגירושין הי"ג וי"ד משמע להדי' דברי בה"ג דהתקנה לא היתה רק לכתוב וכל שום מפני שם הספל, והטור

בסי' קכ"ט כ' ג"כ כה"ג ואח"כ מביא בשם הרמ"ה לחלק באם מגרש במקומו
 כותב שם העיקר בפרט ושם הטפל כולל וכותב וכל שום וחניכה דאית לי
 וכששולח הגט למקום אחר צריך לפרש שני השמות בפרט עיי"ש ויבואר
 עוד להלן וע"ע בטור בשם הרמ"ה בסי' קכ"ח לענין שם המקום כיו"ב ויבואר
 במקומו אי"ה, והמחבר בש"ע סי' קכ"ט ס"א פסק כה"ג ורמב"ם ובס"ד כ'
 דבשולח הגט למקום אחר כותב שם מקום הנתינה לעיקר ועל שם מקום
 הכתיבה דמתקרי ובדיעבד אם כולל שם מקום הכתיבה בכל שום כשר
 ובס"ח פסק דנהגו עכשיו בכל גיטין לכתוב וכל שום דאית לי ולאבהתי
 ולארתרי ובסי' קכ"ח ס"ג פסק דיכתוב וכל שום דאית לי ולארתרי ומלבד זה
 אם יש לעיר ב' שמות יכתוב מתא פלונית דמתקריא פלונית וכבר העיר
 הב"ח ססי' קכ"ט דדבריו סותריו א"ע ור"ל דהמחבר בסי' קכ"ט ס"ד
 חזר ממ"ש בס"א ועפ"י חזרתו הם דבריו בסי' קכ"ח והטו"ז סי' קכ"ט
 ס"ק ג' כ' לחלק בין נתפרסם בב' השמות ללא נתפרסם וב"ש שם ס"ק ו'
 כ' לחלק בין ב' מקומות למקום א' וכדעת הרמ"ה ושעמו משום דמסופק אי
 שם מקום הנתינה עיקר או שם מקום הכתיבה לכן פורשי' שניהם עיי"ש
 ובג"פ סי' קכ"ח ס"ק ו'. ורמ"א בסי' קכ"ט ס"א ומ"ח פסק כר"ת דכותבים
 בפירוש כל השמות ואין כותבין וכל שום ושכן נוהגין ואין לשנות ואפילו
 נכתב הגט אין לגרש בו אע"פ שכתב וכל שום עד שיכתוב ב' השמות ועיין
 בב"ש ס"ק ב' דאם כבר נתן הגט כשר ודו"ק בכל זה.

(ג) ובעיקר תקנת ר"ג נחלקו קמאי ז"ל: שיטה הראשונה היא שימת
 רש"י והרא"ש והר"ן ז"ל דמקודם תקנת ר"ג מי שהי' לו שני שמות בב'
 מקומות דהיינו שם א' במקום הכתיבה ושם אחר במקום הנתינה כגון שיצא
 ממקומו מחמת ממון או מרדות עמשני' את שמם פן יחקרו אחר מקום
 חנייתן ויירדפו אחריהם ואם הי' מגרש את אשתו במקום שהוא עומד עתה
 דהיינו מקום הכתיבה לשלוח הגט לאשה למקום שהי' דר מתחלה דהיינו
 מקום הנתינה לא הי' כותבי' בגט אלא שם מקום הכתיבה להחזיק א"ע בו
 במקום שנכתב הגט ואף אי אתחזק שהי' לו במקום הנתינה שם אחר אפ"ה
 לא הי' חוששין ללעז כי יאמרו במקום הנתינה שאין זה האיש המגרש כיון
 שנקרא שם בשם אחר וזהו ששנינו במשנתנו בראשונה הי' משנים שמו
 ושמה שם עירו ושם עירה וכמ"ש רש"י והרא"ש ז"ל כאן ובר"ן במשנה עיי"ש
 דמבאר ביתר ביאור בזה"ל וכשהי' הגט בא לא"י ב"ד של שם הי' מקבלי'
 עדים שכך הי' נקראי' במדה"י והי' מתירין אותה להנשא ולזמן שהי' נשכה
 הדבר הי' הבעל יכול לקלקלה ולומר שלא נתגרשה מעולם ששמותיהם אינם
 אותם הכתובי' בגט ולא שם העיר ולפיכך עמד ר"ג ותיקן וכו' מפני תיקון
 העולם כדי שלא יוכל להוציא לעז אבל מדינא מגורשת גמורה הויה ועכשיו
 לא יוכל להוציא לעז דכיון שיראו בגט וכל שום יאמרו אפשר ששני שמות
 הי' לו ונדע הדבר עפ"י עדים שהותרה על פיהם עכ"ל. אך תקנת ר"ג לא
 היתה אלא באתחזק בב' שמות בב' המקומות וכדאמר רב אשי על הא דאי'
 שם בגמרא אר"י א"ש שלחו לי בני מדה"י לר"ג וכו'. דהוא ג"כ הי' גונא

דמתני' וגם על מתני' קאי דברי רב אשי והוא דאתחזיק בתרי שמי וכפי
 רשי ז"ל אבל לא אתחזיק כאן שיש לו ב' שמות א"צ לכתוב וכל שום שיש
 לו ואפי' נודע לאחר זמן שיש לו שם אחר הוי הגט כשר שאין לנו אלא
 שם שקרא הוא לעצמו בפנינו והוחזק בו עכ"ל. ומבואר יותר בר"ן ז"ל שכ'

וז"ל והוא דאתחזיק בתרי שמי דכל שאנו יודעין כאן שיש לו שם אחר
 במקום אחר אע"פ שאינו נקרא כאן אלא בשם אחר שצריך לכתוב וכל שום
 ואם לא כתב אינה מגורשת אבל כל שאין אנו יודעין לו שם אחר אפי' נודע
 לאחר זמן שהי' לו שם אחר במקום אחר זה הגט כשר וכן פירשי ז"ל עכ"ל.

ולפ"ז עיקר תקנת ר"ג לא היתה רק במי שיש לו שם א' במקום הכתיבה
 ושם אחר במקום הנתינה ויודעין אנו מזה במקום הכתיבה אע"פ שאינו נקרא
 שם אלא בשם א' ע"ז היתה תקנת ר"ג אבל אי לא ידענו לו אלא שם א'
 אפי' נודענו לאחר מכאן שיש לו שם אחר אפ"ה הגט כשר ולא ע"ז היתה
 עיקר התקנה ועיין בזה עוד להלן. והנה הרא"ש דרך ג"כ בשיטת רשיי כ'
 על הא דר"א וז"ל אריא והוא דאתחזיק בתרי שמי פי' שהוחזק בשני המקומות
 באלו שני השמות שידוע הוא שיש לו ב' שמות אבל בני מקום זה אינן

מכירין בשם שיש לו במקום אחר הלכך צריך לכתוב שניהם דלא ליתי לידי
 קלקול בין במקום הכתיבה בין במקום הנתינה כדפי' לעיל אבל לא אתחזיק
 בתרי שמי שאין יודעין במקום הכתיבה שיש לו שם אחר במקום הנתינה
 וגם במקום הנתינה אין יודעין שיש לו שם אחר במקום הכתיבה א"צ לכתוב
 וכל שום וחניכה דאית לי ואפי' אם יודע לנו אח"כ שיש לו שם אחר במקום
 אחר הגט כשר דאין לנו אלא שם שהחזיק עצמו בו עכ"ל. הנה הוסיף
 הרא"ש דגם במקום הנתינה אין יודעין שיש לו שם אחר במקום הכתיבה
 דמשמע דאם במקום הנתינה יודעין אפי' דאין יודעין במקום הכתיבה שיש
 לו שם אחר אפ"ה חל תקנת ר"ג באופן דגרע אי יודעין במקום הנתינה
 מאלו לא יודעין וכבר תמה עליו הב"י בכ"ט קכ"ט דאדרבא ביודעין במקום
 הנתינה ליכא למיחש כל כך ללעז כיון שיוודעין שיש לו שם אחר במקום
 אחר וע"כ כ' בכונת הרא"ש דלרבנותא נקיט כן לא מבעי' ביודעין במקום
 הנתינה דליכא למיחש כ"כ לקלולא אלא אפי' באין יודעין במקום נתינה
 אפ"ה כשר וכל עיקר אינו תלוי' אלא אי יודעין במקום הכתיבה שיש לו שם
 אחר דאז חל תקנת ר"ג ואי לא יודעין במקום הכתיבה אז לא חל תקנת
 ר"ג אלא דמדברי הרא"ש בתשו' לא משמע כן וע"כ הניח דבריו בצ"ע. והבי"ח
 שם פי' בכונת הרא"ש דצריך שלא יהא מוחזק בשם אחר לא במקום הכתיבה
 ולא במקום הנתינה דאז דוקא כשר בלא וכל שום ומ"ש ואפי' נודע וכו'
 כונתו דאפי' נודע שיש לו שם אחר במקום אחר שאינו לא מקום כתיבה
 ולא מקום נתינה אבל אם במקום הנתינה הוחזק שיש לו שם אחר במקום
 הכתיבה אלא שאינן מכירין שמו אע"פ דבמקום הכתיבה לא הוחזק בשם
 אחר כי אם בשם שהוחזק שם ונכתב שם זה בלבד פסול להרא"ש משום
 תקנת ר"ג עיי"ש דמשהו בזה גם דברי הרא"ש בתשו' וע"ע בזה להלן בשיטת
 הרשב"א. ובטו"ז שם ס"ק ה' בתשו' משיג על הבי"ח ופי' בכונת הרא"ש

בוה"ל דהרא"ש והטור הוקשו להם מ"ש במשנה בראשונה הי' משני' וכו' דאם הוא כפשוטו אטו ברשיעי עסקי' אלא דפ"ה שיש לו ב' שמות והוא מפורסם לכל שיש לו ב' שמות אלא שבני אדם מקום כתיבה אין יודעי' מה הוא השם של נתינה וכן להפך ובוה לא הי' הראשונים מקפידו' דכיון שמגרש באמת במקום נתינה בשם שיש לו במקום כתיבה והוא עפי' עדים שמגלים דבר זה לב"ד א"כ גט גמור הוא מדינא אלא שיש חשש לעז בפני אנשים שאינן יודעי' ולא הי' חוששין ללעז עד שבא ר"ג והתקין לבטל הלעז וכ"כ הר"ן בהדו' במשנה דלא הי' אלא חשש לעז נמצא דאחר התקנה הי' הדבר לדין ממש שכל המבטל אותה לא יהא הגט כשר כלל ומש"ה אנו אומרים שלא בקש לעשות תקנה אלא במקום שיש חשש ריעותא בפנינו כגון שהוחזק בב' שמות משא"כ בלא הוחזק כיון דאין אנו יודעין זה מזה לא בקש לתקן ע"ז ע"כ מעליותא הוא בזה בחסרון ידיעה של השמות ול"מ דצריך להיות חסרון ידיעה במקום כתיבה דאל"כ היאך יכתבו בלא אותו השם והלא יגיע ודאי לשם ומה יעשה שם בשם אחר שיש לו שם במקומם אלא אפי' חסרון ידיעה של מקום נתינה בעי דאלו הי' להם ידיעה ומוחזק שם לבני עירו שיש לו שם במקום כתיבה ודאי הגט פסול דחלה ע"ז תקנת ר"ג אף שכבר נכתב כהלכה מ"מ הו"ל נכתב בפסול וכיון שנודע הפרסום ועדיין לא נתן הגט שלא כהלכה כיון שבא לידי חיוב תקנת ר"ג מאחר שמוחזק ומפורסם שיש לו שם אחר ע"כ פסול אם לא נכתב וכל שום וכו' ולפי' נחא מ"ש ב"י תשו' הרא"ש וכו' ולפי מה שפי' לק"כ דודאי חסרון ידיעה עדיפא כאן וצריך שלא יהא ידיעה לא בכתיבה ולא בנתינה זה ונקיט חסרון ידיעה של גתינה לרבותא דאפי' זה בעי וכ"ש חסרון ידיעה של כתיבה וכו' עכ"ל. ואולם בגט פשוט שם ס"ק מ"ז כ' באופן אחר וו"ל ואני שיירתי דרך לעצמי בפ"י דברי הרא"ש במ"ש וגם במקום הנתינה וכו' דה"ק אבל לא אתחזיק בתרי שמי שאין יודעי' במקום הכתיבה שיש לו שם אחר במקום הנתינה ל"מ דאין פוסלי' אותו מפני שלא כתבו שם נתינה לעיקר דכיון דלא ידעו מה שם הי' לו מה בידם לעשות הרי לא עברו על התקנה שתקן ר"ג דר"ג לא תקן לפסול הגט כשלא כתבו לעיקר שם הנתינה אלא בדידעו בני מקום הכתיבה השם שיש לו במקום הנתינה אלא אפי' שכתבו שם כתיבה לבד ולא חששו לכתוב וכל שום לרמוז אולי יש לו שם אחר במקום הנתינה אפי' הגט כשר דא"צ לכתוב אלא השם של מקום כתיבה לבד בלי וכל שום דכיון דלא הי' יודעי' שהי' לו שם אחר במקום הנתינה אך בתנאי כשגם בני מקום הנתינה אין יודעי' שיש לו שם אחר במקום הכתיבה אלא עתה שהגיע הגט לידם נודע להם שהי' לו שם אחר במקום הכתיבה ובכך אין להם להוציא לעז על הגט שלא כתבו אלא שם של מקום כתיבה בלבד מפני שיאמרו כשם דאנחנו לא היינו יודעי' בשם שהי' לו במקום הכתיבה גם הם לא ידעו שהי' לו שם כאן במקום הנתינה אבל כשבני מקום הנתינה הי' יודעי' ומכירי' מעיקרא קודם שהגיע הגט לידם דהי' לו שם אחר במקום הכתיבה אם יראו בגט שכתוב שם מקום

כתיבה לחוד יוציאו לעז על הגמ מפני שיאמרו כשם שאנו מכירי ויודעי דיש לו שם אחר במקום כתיבה מסתמא גם בני מקום כתיבה מכירי ויודעי הי' שיש לו שם אחר במקום נתינה וכיון שכן הי' להם לכתוב שם מקום נתינה לעיקר ואם לא ידעו בפרטות השם של נתינה לפחות הי' להם לכתוב שם כתיבה עם וכל שום לרבות שם נתינה ומדלא כתבו אלא שם כתיבה בלבד אין גמ זה לאיש הזה שיש לו שני שמות אלא של איש אחר הוא ויוציאו לעז על הגמ באופן דאע"ג דלא אתחזיק לבני מקום הכתיבה אלא בשם אחד אם אירע שבשעת כתיבת הגמ הי' יודעי בני מקום נתינה דהי' לו שם אחר במקום כתיבה ולא כתבו אלא שם מקום כתיבה לחוד הגמ פסול משום לעז כדאמרן עכ"ל. המבואר מכ"ז דהיכא דאתחזיק במקום כתיבה דיש לו שם אחר במקום נתינה לכ"ע פסול אם לא נכתב אלא שם של מקום כתיבה ואם לא אתחזיק במקום כתיבה וגם במקום נתינה לא אתחזיק בשם אחר לכ"ע מלבד לפי הבנת הבי"ח בדברי הרא"ש דמפרש דבריו כמו שיטת הרשב"א המבוארת לקמן אי לא כ' אלא שם מקום הכתיבה לחוד בלי וכל שום כשר אע"פ שנודע אח"כ שיש לו שם אחר ואי לא אתחזיק במקום כתיבה שיש לו שם אחר אבל במקום נתינה אתחזיק שיש לו שם אחר במקום כתיבה בזה לפי הבנת הבי"ח בדברי הרא"ש כשר בלא נכתב אלא שם מקום כתיבה מכה כ"ש כמבואר לעיל ולהטו"ז וג"פ פסול להטו"ז משום דבזה חל תקנת ר"ג ולהג"פ משום דבני מקום הנתינה יסברו כמו דהם ידעו משם של מקום הכתיבה כן במקום הכתיבה ידעו משם של מקום הנתינה ואיכא לעז ושויכא תקנת ר"ג וכנ"ל. אמנם לכלם דוקא אי במקום הכתיבה אין קורין אותו אלא בשם אחד וכן במקום הנתינה זהו מקרי אתחזיק דהיינו ידעו שיש לו שם אחר אבל אין קורין אותו כן במקום הזה. ואולם אי גם במקום הכתיבה הי' קורין אותו לפעמים בשם מקום הנתינה ולהיפוך אי במקום הנתינה קורין אותו לפעמים בשם מקום הכתיבה זה לא מקרי אתחזיק לדעת הרא"ש אלא הוי כמו שיש לו שני שמות במקום אחד דאם כתב רק אחד מהם מגורשת כמבואר להלן א"ה. ועיין ג"פ ס"ק ט"ז ד"ה הכלל ודו"ק.

השיטה השנייה היא שיטת הי"מ שמביא הר"ן ז"ל בריש דבריו שכי ז"ל ופירשוה כך דתקנתא דתנן במתני' לא הוצרכה אלא להוציאה מידי לעז דמדינא בלא תקנתא מפסיל נמי גיטא והכי מוכח לישני דקאמר היאך מגרשי נשותיהן דמשמע דגיטא נמי לא הוי והיינו היכא דאתחזיק כאן בטדה"י בתרי שמי שאף כאן קורי' אותו לפעמים בשמו שבא"י והיינו דאמר ר"א והוא דאתחזיק בתרי שמי כלומר דבכה"ג דוקא הוא דאם לא כ' וכל שום אינה מגורשת אבל היכא שאינו נקרא כאן אלא בשם של מדה"י אע"פ שאנו יודעים שנקרא בשם אחר בא"י אם לא כ' וכל שום לעז ודאי איכא אבל גיטא לא מיפסיל ותקנתא בכה"ג לתיקון העולם בלחוד מהני כלומר להוציאה מידי לעז והיינו דמסיים ואמר עמד ר"ג והתקין וכו' כלומר שעשה תקנה כוללית להיכא דאתחזיק ולהיכא דלא אתחזיק שיהו כותבי וכו' מפני

תיקון העולם דאפי' היכא דלא אתחזיק נהי דגיטא כשר לעז מיהו איכא וכו' עכ"ל. מבואר מזה דתקנת ר"ג כוללת שני דברים באחד הי' פסול מן הדין בא' הי' רק חשש לעז ועשה תקנה כוללת לשתיים דהיינו דאם אתחזיק דהפי' לפי הי"מ דגם במקום הכתיבה קורי' אותו לפעמים בשם מקום נתינה בזה מן הדין צריך לכתוב שניהם וע"כ תקן ר"ג דלעולם צריך לכתוב וכל שום דהיינו בין אתחזיק וקורין אותו גם במקום הכתיבה לפעמים בשם מקום נתינה בזה מן הדין צריך לכתוב שניהם ובין דלא אתחזיק דהיינו דאינו נקרא במקום הכתיבה בשם של מקום הנתינה כלל אף דיודעי' שיש לו שם אחר במקום הנתינה לא אתחזיק מקרי ואיכא לעז אם לא יכתוב וכל שום וע"כ תקן ר"ג לכתוב וכל שום מפני תקון העולם אבל אם לא כתבו הגט לא נפסל עיי"ש שהאריך והקשה הרבה קו' על פי' זה ומסיק לבסוף כשיטת רש"י ז"ל. הנה הי"מ הללו חולקים על הראש בתרתי לדעת הראש אי נקרא גם במקום הכתיבה בשם מקום נתינה הוי כמו שיש לו ב' שמות במקום אחד וכשר בלא וכל שום בדיעבד או כי רק שם מקום הכתיבה ולהי"מ בזה הי' עיקר התקנה ופסול ולהיפך אין יודעי' במקום הכתיבה שיש לו שם אחר במקום הנתינה אבל אין קורי' אותו כאן בשם זה לדעת הראש בזה הוא עיקר תקנת ר"ג דוהו אתחזיק בתרי שמי ופסול בלא וכל שום ולהי"מ ליכא אלא לעז ובדיעבד כשר ודו"ק.

השיטה השלישית היא שיטת הרשב"א ז"ל בחי' לגיטין שם שכ' וז"ל אר"א והיא דאתחזיק בתרי שמי כלומר אם גרש אשתו שבגליל בשמו שביהודה שהוא עומד שם אז צריך לכתוב שמו שבגליל ושם דיהודה עמו מפורש לפי' ר"ת ז"ל או וכל שום שיש לי ביהודה לפי' הי"ג המובא לעיל ס"ק ב' אבל אם לא הוחזק במקום הכתיבה ובמקום הנתינה אלא בשם א' אע"פ שהוחזק במקומות אחרים בשם אחר א"צ לכתוב אלא שם של מקום הכתיבה והנתינה דלעז שאר המקומות שאינם מקום הכתיבה ולא מקום הנתינה אין חוששין לו וכו' והא רכתבי' שאם אינו מוחזק במקום הכתיבה ובמקום הנתינה אלא בשם א' והוחזק במקום אחר בשם אחר א"צ לכתוב אותו שם אחר נראה בירושלמי דוקא בדיעבד אבל לכתחלה צריך הוא לכתוב וכל שום שיש במקומות אחרים או במפרש כדעת ר"ת ז"ל וכו' עכ"ל הנה לדעתו כל היכא דהשמות משוני' ממקום כתיבה למקום נתינה איכא תקנת ר"ג הזקן בכל אופן דיש לחוש ללעז דאם יכתוב שם מקום כתיבה לחוד איכא לעז דמקום נתינה ולהיפך איכא לעז דמקום כתיבה להכי צריך שיכתוב שניהם דהיינו אחד בפירוש והשני כולל בוכל שום להי"ג ולר"ת כותב דמתקרי ואם לא כתב כן אע"פ שלא ידעו מזה בעת הכתיבה שיש לו שם אחר במקום הנתינה הגט פסול ורק באין השמות משוני' ממקום הכתיבה למקום הנתינה אע"פ שיש לו שם אחר במקום אחר בזה כשר בדיעבד בלא כתב רק שם מקום הכתיבה אשר הוא גם שם מקום הנתינה

בלי וכל שום. ועיין בב"ש ס"ק ו' דמביא שיטה זו בשם הסמ"ג והמרדכי וכ' דהיא עיטת בעל התרומה. והר"ף לא הביא רק דברי רב אשי סתם והרמב"ם פ"ג מגירושין לא חילק בין אם הכתיבה והנתינה הם במקום א' או בב' מקומות וגם לא חילק בין אתחזיק ללא אתחזיק וכבר עמדו עליהם הלח"מ שם והג"פ וידי אלי' סי' ס"ט עיין בדבריהם. ודברי הטור בסו' קב"ט הם כדברי אביו הרא"ש ז"ל והמחבר שם בס"ד סתם דבריו עיין בב"ש ס"ק ו' ולענין הלכה פסק הג"פ לחוש אפי' במקום עיגון לחומרת כל השיטות הנ"ל עיי"ש.

(ד) כפי המבואר בס"ק שלפני זה עיקר תקנת ר"ג הזקן היתה במגרש במקום אחר ויש לו ב' שמות שם א' במקום הכתיבה ושם אחר במקום הנתינה ולפום תלמודא דידן מבואר להדי' דתקנת ר"ג היתה לכתוב בפירוש שם מקום הנתינה דהוא שם העיקר ושם מקום הכתיבה הוא הטפל כמבואר בקמאי ז"ל. אמנם בתוספתא מובא בתוס' שם משמע להיפך דשם מקום הכתיבה הוא העיקר ושם מקום הנתינה הוא הטפל והרמב"ן בחי' לגישין שם מגיה התוספתא עפ"י הגמרא דשם מקום הנתינה העיקר והרשב"א שם כ' ולעולם עושה של מקום הנתינה עיקר ושם של מקום כתיבה כולל בכלל כל שום שיש לו ואע"פ שבמקום הכתיבה אין מכירין אותו באותו השם כיון שכותב עם כל שם שיש לו בגליל אין מוציא עליו לעז ומיהו אם כותב מפורש ב' שמותיו כדברי ר"ת ז"ל א"ש טפי וכו' ומדגרסי' בתוספתא וכו' משמע דשם של מקום הכתיבה עיקר ושם של מקום הנתינה טפל ומהא ברייתא דתנא הכא בגמרא משמע בהפך וכו' ואנן כברייא דמתניא בגמרא דילן עבדינן עכ"ל. ואולם אם כותב שם של מקום הכתיבה לעיקר וכולל שם מקום הנתינה בוכל שום דעת הר"ן שם דכשר בדיעבד אף דתקנת ר"ג היתה לכתוב שם מקום הנתינה לעיקר מ"מ לא מפסיל בדיעבד אם כותב שם מקום הכתיבה לעיקר כיון דעכ"פ כולל שם מקום הנתינה בוכל שום ומכ"ש בכותב בפ"י על שם מקום הנתינה דמתקרי. והה"מ כ' בפ"ג מגירושין בזה"ל מי שהי' לו ב' שמות א' במקום א' וא' במקום אחר כגון יהודא וגליל וכתב הגט ביהודא כדי לתתו בגליל שאשתו שם צריך שיכתוב של גליל שהוא מקום הנתינה וכותב וכל שום שיש לי לרבות שם של מקום הכתיבה ואם לא כתב אלא שם של יהודא שהוא מקום הכתיבה אינה מגורשת ואפשר לדבריהם שאפי' נשאת בו תצא עכ"ל. ועיין בג"פ ס"ק כ"א דהי' לו גי' אחרת בדברי הה"מ ואולם בשם מוהרש"ך מביא כג"י שלפנינו וכ' דבריו סתומי' בכ"ש ואי לא כתב אלא שם של יהודא וכו' אי הוי דוקא בלא כ' על שם של גליל וכל שום או אפי' בכתב וכל שום וגם לא נתבאר אי כתב שם מקום הנתינה בלבד מה דינו ועפ"י גירסתו בהה"מ וכן הוא בתשו' פני משה מפרש בכונתו דאם כ' וכל שום כשר אפי' בכותב שם מקום הכתיבה לעיקר וכן מדויק מסוף דבריו וכמו כן משמע מדבריו שאם כתב שם מקום נתינה בלבד דכשר אכן בהר"ן פוסל בכותב שם מקום נתינה בלבד אבל בכותב וכל שום כשר אפי' בכותב שם מקום הכתיבה לעיקר עיי"שה. ודברי הרמב"ם סתומים. ועיין נ"פ ס"ק ט"ז לדעתו בכונת הר"ף והרמב"ם ברייתא דתלמודא

דידן ורתוספתא ל"פ אלא זה וזה יכשר דב' השמות כי הרדי ניהו וכל שם
 מהם עיקר בעירו ולא היו בכה"ג א' עיקר וא' טפל אלא שניהם שקולו'
 וכיון שכותב אחד בפירוש וא' בכל שום סג' ובב"י ס' קכ"ט מביא ב' דעות
 בכותב מקום כתיבה וכולל מקום נתינה בוכל שום ו"א דמגורשת ו"א דאינה
 סגורשת עיי"ש והטור סתם דבריו וכ' וכותב שם מקום הנתינה וכל שום
 ותניכה דאית ליה ואם לא כתב כן פסול ואם ניסת בו הולד ממזר וכל י"ג
 דרכים בה עכ"ל. וכ' הב"י שם וביאור דברי רבינו במ"ש ואם לא עשה כן
 פסול היינו לומר שאם לא כ' שם מקום הנתינה בהד"י אלא שכ' שם מקום
 הכתיבה וכ' וכל שום לרבות שם מקום הנתינה פסול ואצ"ל אם לא כ' וכל
 שום דאפי' במגרש במקום הכתיבה וכתב שם הטפל פסול אם לא כ' וכל
 שום וכמו שנתבאר לעיל בסמוך וכשמקום כתיבה אינו מקום נתינה שם
 מקום כתיבה הוי טפל לגבי שם דמקום נתינה עכ"ל מבואר מדבריו דהבין
 בכונת הטור דבין אי כותב שם מקום הכתיבה לעיקר ושם מקום הנתינה
 כולל בוכל שום ובין אי לא כ' וכל שום כלל פסול. ואולם אי כתב רק שם
 מקום הנתינה לחוד ולא כ' וכל שום על שם מקום הכתיבה וכן אי כ' שם
 מקום הכתיבה עיקר ועל שם מקום הנתינה כ' דמתקרי משמע מדבריו
 דכשר לדעת הטור וכן מפרש הג"פ ס"ק כ"א דברי הב"י בפ"י דברי הטור
 וכ' עליו וז"ל ויש לתמוה דמ"ן בב"י פ"י לעיל בדברי הטור במגרש במקום
 כתיבה דאפי' כ' שם עיקר לחודי' הגט פסול א"כ כ"ש הכא דשלח הגט
 למקום אחר דיש לחוש יותר ואפשר כיון דהכא איירי הטור ז"ל בפיסול
 חמור דאם ניסת הולד ממזר דיינו שנאמר כן בב' חלוקות הראשונות [היינו
 בכותב שם מקום הכתיבה וכל שום על מקום הנתינה או שכ' שם מקום
 הכתיבה בלבד] אבל בכותב שם מקום נתינה לחוד דהוא שם עיקר נהי
 דיהי' פסול מדרבנן אבל להפריז על המדה שיהי' הולד ממזר לא משמע
 ל"י דמחמיר הטור בזה ואפשר לומר דגם מ"ן ס"ל בדעת הטור דאפי' כ'
 שם נתינה לחוד הגט פסול והולד ממזר יש לפרש כן בדבריו הגם שדברי
 מ"ן סתומים כמו שיראה המעיין אמנם במפרש ב' השמות בפירוש והקדים
 שם מקום הכתיבה הדעת נוטה דסובר מ"ן דהטור מכשיר בכה"ג עכ"ל.
 ובשו"ע שם ס"ד סתם המחבר דבריו וכ' רק דיכתוב שם הנתינה דמתקרי
 על שם הכתיבה ואם כ' מקום הנתינה ועל מקום הכתיבה כ' וכל שום כשר
 עיין ב"ש ס"ק ו' דבב' מקומות צריך לכתוב לכתחלה כל השמות בפירוש
 וכבר הבאתי דבריו לעיל עם דברי הטו"ז שם עיין לעיל ס"ק ב'. והרמ"א
 בהגהותיו שם פ"י דברי הב"י לדעת הטור דאם כ' שם מקום הכתיבה לעיקר
 ועל שם מקום הנתינה כתב וכל שום או אפי' דמתקרי פסול עיי"ש מזה
 משמע דאם לא כתב אלא מקום הנתינה בלבד או אפי' שם מקום הכתיבה
 לחוד כשר וכבר תמה הג"פ איך אפשר להכשיר בשם מקום הכתיבה לחוד
 דהרי הרא"ש ורוב הפוסקים פירשו מה דתנן שינה שמו ושמה היינו לומר
 דיש לו שם א' בגליל ושם ב' ביהודא וכתב בגליל לגרש אשתו שביהודא
 ואם הוא מגרש בא' מן השמות קוראו שינוי והעלה בזה"ל ואפשר לומר
 דמאי דנקיט מהר"ם אבל אם עשה שם מקום הכתיבה וכ' היינו משום

חדוּשָׁא וּכְיָשׁ דִּישׁ לַפְּסוּל בְּכוּתַב שֵׁם כְּתִיבָה לַחֹד אוּ נְתִינָה לַחֹד עַכְלָּ
 ועל מה דפוסל מוהר"ם בכותב שם מקום כתיבה ועל שם מקום נתינה
 דמתקרי כ' הב"ש שם ס"ק ז' דאף דבס"ב פוסק כהריב"ש דבכותב ב' שמות
 בפירוש אין חילוק איזה כותב קודם ואף ד"ל דב' מקומות שאני מ"מ מנ"ל
 חילוק זה ואפשר דלמד משיטת ר"ת דקו"ל כותי' דמפרש כל הסוגי' בפירוש
 ב' השמות בפירוש ואפ"ה אינו כשר עד שיפרש שם מקום הנתינה ועל שם
 מקום הכתיבה דמתקרי ש"מ בב' מקומות אם כ' שם מקום הכתיבה ועל
 שם מקום הנתינה דמתקרי דפסול משא"כ בס"ב במקום א' דלא מצינו בש"ס
 דפסול ומה דאמר שם ולא שרה וכו' י"ל דלכתחלה קאמר עיישה. וע"ע
 בב"ה דמפרש בכונת הטור דאם כ' שם מקום הכתיבה וכל שום לרבות
 שם מקום הנתינה ומכ"ש אם לא כ' אלא א' מהם דפסול אבל אם כ'
 שניהם בפירוש אע"ג דכ' שם מקום הכתיבה עיקר ועל שם מקום הנתינה
 כ' דמתקרי בזה כשר בדיעבד כיון דלריב"ש במגרש במקום הכתיבה
 אפי' לכתחלה כשר א"כ במגרש במקום אחר כשר עכ"פ בדיעבד ובג"פ
 ס"ק י"ט וס"ק נ"ח כ' דמדברי מוהרי"ק שרש צ"ח יראה כדעת רמ"א
 בהגיה ולא כב"ח. עיי"ש בג"פ עוד מה שהביא בשם רש"ל בהבנת דברי
 הטור ומה שתמה עליו. ולענין הלכה העלה הג"פ שם דיש לחוש לכולהו
 פירושי' בכל הד' חלוקות ואפי' אם כבר נתגרשה לא תנשא אבל אם
 נשאת יש לסכוך על סברת המכשירי' באופנים שמבאר שם עיישה.

(ה) ואם מגרש במקום הכתיבה ויש לו שם ב' שמות וכן אם במקום
 הכתיבה ונתינה אין לו אלא שם א' ובמקום אחר שאינו לא מקום כתיבה
 ולא מקום נתינה יש לו שם אחר לדעת כל הפוסקים צריך לכתוב השם
 שרגיל בו ביותר במקום הגירושין ושם אחר יכלול בוכל שום לה"ג ולר"ת
 יפרוט אותו דמתקרי והוא עפ"י הירושלמי מובא בתוס' ושאר קמאי ז"ל
 מלבד הרשב"א בחי' שם דכ' דמגרש באחד מהם לכתחלה ואינו חושש
 וא"צ לכתוב אפי' וכל שום. אבל כל הפוסקים חלקו עליו וכ"פ הרמב"ם
 וטוש"ע סי' קכ"ט ס"א אבל בדיעבד אם לא כ' אלא עיקר השם מלבד כשר
 כמבואר שם. ואם שינה וכ' שם הטפל ושם העיקר כולל בוכל שום לדעת
 הרמב"ם וש"ע שם ס"ב פסול ואם לא כ' אלא שם הטפל לבד ולא כ' וכל
 שום פליגי הב"י והרמ"א בהבנת דברי הרמב"ם והטור ולדעת הרמ"א שם
 כשר דגרע אם כתב וכל שום מאם לא כתב כלל עיי"ש. ואם כתב שם
 הטפל ועל שם העיקר כ' דמתקרי להריב"ש בתשו' כשר לד"ה וכ"פ בש"ע
 שם ס"ב. ויתר פרטי דינים הללו וכן אם כ' תניכתו וחניכתה ובאיזה אופן
 יש לכתוב דמתקרי או המכונה ודין אי יכתוב שמות אבותיהם וכן במומר
 שגירש וכל פרטי דיני שמות גיטין עיי"ש בטוש"ע ובאחרונים ואין כאן
 המקום להאריך בזה. ולענין שאר שטרות עיין טוש"ע ה"מ סי' מ"ט ס"א
 דא"צ לכתוב אלא שם העיקר ואם כ' שם הטפל לחוד ג"כ כשר דתקנת
 ר"ג הזקן לא היתה רק בגיטי נשים ולא בשאר שטרות. עיין סמ"ע שם
 ס"ק א' ובתוס' כתו' ר"פ הנושא ד"ה בן ננס ונתיבות המשפט סי' נ"א ס"ק ו'.

(א) שנינו במתני' דמס' גיטין ותקן משום תקון העולם למען לא לד' ע"ב בראשונה הי' משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה התקין ר"ג הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שום שיש לו אשה פלונית

(סימן יב)

וכל שום שיש לה מפני תיקון העולם ע"כ ופי' הרמב"ן בחי' שם וז"ל פי' הי' אדם הולך ממדינה למדינה וכו' והי' כותב נמי שם העיר שהגט נכתב בה וכשחוזר הוא מקלקל את אשתו ואומר לה שלא כתב לה מעולם שאין זה שמו ולא שם עירו וכו' לפיכך התקין ר"ג הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שום שיש לו כלומר תקן שלא יהי' משנין שמותיהם אלא יכתבו איש פלוני שמו הראשון של מקום אשתו וכל שום בשביל זה השם של מקום הכתיבה ויש לפרש שבכלל איש פלוני הוא אף שם העיר וכך כותב בגליל מתא אנא ראובן שמארץ יהודא וכל שום אחר שיש לי והכי משמע לקמן בפ' הזורק דמקשי' הי' במזרח וכתב במערב מאן אילימא בעל היינו שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה אלא סופר וכו' אלמא דמזכירין בגט פלוני שמעיר פלוני מלבד מה שכותבי' בו שם עיר הכתיבה וה"נ אתמר ביבמות בצד קלוניא מתא אנא אנדרוליאני נהרדעא וכו' וכן בסורא מתא אנא ענן בר חייא מהגרא וכו' אלמא מזכירין שם עירם וכיון שצריך להזכיר שם עירם צריך כל שם כמו שצריך לשם גופם וכו' עכ"ל. מבואר מזה להדי' דקודם תקנת ר"ג לא הי' כותבין בגט אלא שם העיר שהגט נכתב בו ובא ר"ג

פ' ע"א ד"ה שינה וז"ל וכן שם עירו ושם עירה לא ששינה ממש אלא שיש לאותה העיר שני שמות בשני מקומות ע"כ ונשנית א"כ משנה זו דהזורק לבתר תקנת ר"ג הזקן כמבואר ג"כ ממה דתנן שם שינה שמו ושמה וכן מרמזי' התוס' כאן בהשולח ד"ה והוא במ"ש וכן יש לפרש שם עירו ושם עירה עייש"ה. וכדברי הרמב"ן הם ג"כ דברי הרשב"א בחי' לגיטין שם וז"ל פירוש צריכין לכתוב בגט אף שם העיר שהי' הוא והיא ממנה כלומר בגליל מתא אנא פלוני שמארץ יהודא וכדמשמע לקמן דמקשי' הי' במזרח וכו' במערב מאן אילימא בעל היינו שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה אלא סופר אלמא מזכירין בגט פלוני שמעיר פלונית מלבד מה שכותבין בו שם עיר הכתיבה וכדאתמר נמי ביבמות וכו' ופירושא דמתני' הכי הוא וכו' וכן הי' כותב שם העיר שהגט נכתב שם ועמד ר"ג ותקן וכו' והיינו נמי פירושא דשינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה דתנן לקמן עייש"ה. וע"ע ברשב"א פ' הזורק דשם כי ביתר ביאור יש מי שפי' ששינה שמו לגמרי וכו' ואינו מחזור וכו'

זעירו נמי קורין אותה בשם א' ביהודא ובשם א' בגליל וכדאמרי' בפ' השולח עכ"ל. והר"ן בפ' השולח כ' בזה"ל ומשמע ודאי דר"ג כשם שעשה תיקון לשמותיהן כן עשה תיקון לעיירותיהן ובכלל איש פלוני הוא וכך הי' כותב בגליל מתא אנא ראובן שמארץ יהודא וכל שום שיש לי כדאמרי' ביבמות בקלני' מתא וכו' ואפשר שמתחלה מתוך שהי' מקלקל עליה בשמו ובשמה הי' מקלקל אותה ג"כ בעירו ועירה אבל כשתקנו שיהא כותב וכל שום שיש לי מתוך שלא הי' יכול להוציא לעז עליה בשמו ובשמה אף בעירו ועירה לא הי' יכול לקלקלה שהרי הגט מוכיח מתוכו ששינה את מקומו עכ"ל. הנה מתחלה כ' הר"ן כדברי הרמב"ן ורשב"א הנ"ל דתקנת ר"ג היתה ג"כ על שם עירו ועירה ואח"כ כתב דאפשר ע"י תקנתו בשמו ושמה אינו יכול עוד לקלקלה בעירו ועירה משום דמוכח מתוכו ששינה מקומו ויש להסתפק בכונתו או דעתו דלאחר תקנת ר"ג בשמו ושמה די בכתיבת שם מקום הכתיבה לחוד או דר"ל דגם לאחר התקנה בשמו ושמה צריך לכתוב שם מקום דירת האיש והאשה וגם זה תקן ר"ג אך אי יש לעירו ועירה ב' שמות אז די בהזכרת שם מקום דירתם לפי מה שנקרא כאן במקום הכתיבה כיון דע"י שמו ושמה מוכח דשינה את מקומו וצ"ע כעת אך גם הר"ן אינו מחליט הדבר רק כ' בדרך ואפשר הרי דהוא עצמו ז"ל מסופק ודו"ק. עכ"פ מבואר דתקנה לכתוב בגט שם מקום הכתיבה היתה קודמת לתקנת ר"ג הזקן בכתיבת שמו ושמה ושם עירו ושם עירה אך לא נזכר שם המתקן ואפשר שגם זה מעורא נתקן עפ"י הכלל של ספר הכריתות המובא לעיל דתקנה הנאמרת סתם היא תקנה שתקן עורא ותקנה זו הלא מבואר דהיא תקנה ישנה מוקדמת בזמן לר"ג הזקן ועיין מ"ש עוד בזה בס"ק ג'.

(ב) במסכת גיטין ע"ט ע"ב א"י במשנה היה במזרח וכתב במערב במערב וכתב במזרח תצא מזה ומזה וכו' ובגמרא שם פ' ע"א פריך מאן אילימא בעל היינו שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה אלא לאו סופר [כן הגי' שלפנינו וברא"ש הגי' אלא אסופר ועיין בתוס' יבמות צ"א ע"ב ד"ה הי' דגרסו אלא סופר ועיין בהגהות הגאון מוהר"י פיק ז"ל] כדאמר להו רב לספרי' וכן א"ל ר"ה לספרי' כי יתביתו בשילי כתובו בשילי ואע"ג דמיסרן לכו מילי בהיני וכי יתביתו בהיני כתובו בהיני ואע"ג דמיסרן לכו מילי בשילי ופירש"י ז"ל כי יתביתו בהיני לכתוב שטר כתבו בתוכו שבהיני נכתב ואע"ג דמיסרן וכו' ע"כ סוגית הש"ס. והנה מפשטיו דלשנא דש"ס דמפרש מתני' דהי' במזרח דקאי אסופר משמע להדי' דקאי במקום כתיבת הגט דצריך לכתוב שם המקום שהסופר עומד בו בעת כתיבת הגט ובתוס' שם ד"ה כי כ' וה"ה עדים שלא יחתמו ע"כ מבואר דגם אשם מקום חתימת העדים קפדי' ולפ"ז אי הי' הכתיבה במקום א' והחתימה במקום אחר צריך להזכיר שניהם דהיינו דנכתב במקום פלוני ונחתם במקום פלוני. ובתוס' יבמות צ"א ע"ב ד"ה היה כ' מתחלה בלשון ושמא י"ל דמאי דנקיט בש"ס סופר לאו דוקא אלא קאי אעדו' וכן מאי דא"ל רב לספרי' לא הי' מקפיד אלא משום עדים אמנם מסוף דבריהם משמע דגם אסופר מקפיד הש"ס כמבואר במוהרש"ל ומוהרש"א שם באופן דהתוס' ביבמות מסופקי' בסופר

ובגיטין פשיטא להו גם אסופר כפשטי' דלשנא דש"ס אבל אמקום העדים קאי עכ"פ. וכן מביא הטור אהע"ז סי' קכ"ח. בשם סה"ת והרמ"ה דצריך להזכיר גם מקום עמידת הסופר ולכך צריך שיעמדו הסופר והעדים במקום א' עיי"ש. ואולם הרא"ש ז"ל כ' והאי דקאמר אלא אסופר לאו דוקא אלא משום חששת העדים דצריך לכתוב בשטר שם העיר שהעדים חתומים בו אפי' נכתב בעיר אחרת שלא יאמר לעדים עמנו הייתם במקום אחר [ועיין ב"ש סי' קכ"ח ס"ק ב' דאפי' להפוסקים דגט מאוחר כשר ואז אין חשש עמנו הייתם מ"מ מחזי כשקרא דנראה מתוך הגט שחתמו באותו מקום] ואין חוששין אם שינה בשטר מקום הכתיבה תדע דאמרי' לעיל מצאו באשפה חתמו ונתנו לה כשר לר"מ ואמאי לא היישי' שמא לא נכתב בו מקום הכתיבה ונפסל וזרקו לאשפה אלא ודאי אין חשש בזה עכ"ל מבואר לדעתו דרק אמקום חתימת העדים ולא אמקום כתיבת הסופר קפיד הש"ס וכסברת השמא י"ל בתוס' יבמות הנ"ל.

ובדעת הרמב"ם ז"ל נחלקו בתראי ז"ל דבפ"א מגירושין הכ"ד כ' בזה"ל וכן התקינו חכמים שיכתוב זמן בגט ומקום כתיבתו כשאר השטרות וכו' ובהלכה כ"ה כ' או כתב את הגט בירושלם ושעה וכתב בלוד כל אלופסולי' עד שיחתמו בו בזמן כתיבתו ובמקום כתיבתו ע"כ. הנה מ"ש עד שיחתמו בו וכו' הוכיח הה"מ דלכתיבה אין אנו חוששין רק לחתימה ואין לומר דתרווייהו בעי במקום א' דהא בפ"ו פסק בנכתב בארץ ונחתם בחו"ל דצריך שיאמר בפ"נ ובפ"נ דבתר חתימה אזלי' וכן אי' בתוספתא דגיטין עיי"ש דהוכיח דדעת הרמב"ם כהרא"ש ולפ"ז צ"ל דמ"ש בהכ"ד וכן התקינו וכו' ומקום כתיבתו הכונה ג"כ על מקום חתימתו וקרי לוי' מקום כתיבתו משום דסתמא דמלתא במקום הכתיבה היא החתימה וכמו דמפרשי' במשנה כתב במערב היינו חתם וכן מה דא"ל רב לספרי' כתובו היינו חתמו כן יפרשו גם דברי הרמב"ם וכ"כ הב"י סי' קכ"ח דדעת הרמב"ם כהרא"ש עיי"ש. אמנם הלח"מ דחה רא"י הב"י ד"ל הלשון דבמקום שכותבין צריך שיחתמו ובעי' שיוכיר ג"כ מקום הכתיבה אלא דיש קצת רא"י מגט שנכתב בא"י ונחתם בחו"ל כמ"ש הה"מ ועיין בג"פ סי' קכ"ח ס"ק ז' דחה גם רא"י זו והב"ח שם הוכיח מדברי הרמב"ם להיפך דגם אכתיבה קפדי' וכדעת הסה"ת וכן מפרש דברי המרדכי בפ' הזורק והאי דכ' ושמא י"ל וכו' כונתו אשאר שטרות ולא אגיטי נשים באופן דמשוה דברי המרדכי בפ' הזורק לדבריו בפ' השולח ומסולקת קו' הב"י שם דהמרדכי סותר א"ע עיי"ש ועי"ע מרדכי פ' גי' בשם ראב"יה ולענ"ד הו' נראה להוכיח כדברי הה"מ והב"י דדעת הרמב"ם כהרא"ש וסויעתו והוא דמ"ש בהכ"ד התקינו שיכתוב מקום כתיבתו כשאר שטרות אשר כבר התעוררו הג"פ סי' קכ"ח ס"ק א' וירי אלי' תיקון ס"ט דשפת יתר הוא ועוד דתלי תניא בדלא תניא דבגיטי נשים יש רמז לתקנה זו במשנה דהזורק הנ"ל ובשאר שטרות לא מצינו מזה רמז במשנה וכמו שיבואר להלן א"יה ועיין בדבריהם מ"ש בזה. ואולם לפענ"ד בדקדוק גדול כתב הרמב"ם כן כדרכו בכ"מ לדרקק בדבריו דהמעייין בדבריו בפ' כ"ג ממלוה ולוה ה"ו כ' וז"ל וכן מי שנמסרה להן העדות במדינה אחת וכתבו

העדים במדינה אחרת אין מזכירין בשטר מקום שנמסרה בו העדות אלא מקום שכתבו בו חתימת ידן עכ"ל והוא נובע מהא דא"ל רב לספרי עיי"ש בהה"מ ובכ"מ הרי דבשטרות אינו מקפיד רק על מקום חתימת העדים וגלל כן כ' הרמב"ם בדקדוק עצום כאן בהלכות גירושין התקינו שיכתוב מקום כתיבתו כשאר שטרות דהיינו כמו דבשאר שטרות כל עיקר אינו תלוי אלא במקום חתימת העדים ה"ה בגיטין כן וא"ש ודו"ק. והטור סי' קכ"ח פסק כהרא"ש וכן פסק המחבר שם ס"א ומביא דעת הסה"ת ורמ"ה בשם י"א וידוע כל היכא דמביא דעה ראשונה בסתם ושניי' בשם י"א דפוסק כדעה הראשונה ואינו מביא דעת י"א רק לחלוק כבוד לבעלי הסברה הוה כמבואר בחמ"ח סי' א' ס"ק י"א ועיין בג"פ ס"ק ז' דבמקום עיגון עכ"פ יש לסמוך ע"ד הרא"ש ואם נתגרשה תנשא אפי' לכתחלה עיין ב"ש ס"ק ד'.

(ג) כבר הבאתי בס"ק שלפני זה לשון הרמב"ם דתקנת חכמים הוא לכתוב מקום הכתיבה בגיטי נשים וכ' הה"מ דמוצא מקום דין זה הוא מאי דא"ל רב לספרי כי קיימיתו בהיני וכו' דמזה מוכח דהי' מתקנת חכמים לכתוב שם המקום והכ"מ שם מראה מקום להא דתנן במשנה דהזורק ש"ינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה דפסול אלמא דצריך לכתוב שם עירו ע"כ וכבר התפלא עליו הג"פ סי' קכ"ח ס"ק א' וידי אלו' תיקון ס"ט דהוא שלא בדקדוק ומעות נפל בספרים דהא דשינה שם עירו קאי אמקום דירת הבעל כמבואר בש"ס שם ובטוש"ע סי' קכ"ח וכאשר כבר בארתי לעיל ס"ק א' ומקום כתיבתו הלא קאי אמקום שהעדים עומדים בעת החתימה ומה ענין זה לזה אלא ודאי דט"ס הוא וצ"ל בפ' הזורק תנן היה במזרח וכו' אלמא צריך לכתוב שם המקום שהעדים עומדי' שם עיי"ש והנה גם על הה"מיש להעיר למה הביא ממרחק לחמו ממימרא דאמוראי' הלא ממשנה דהי' במזרח מוכח דכבר בימי חכמי המשנה הי' כותבי' שם מקום החתימה ולמה שביק מתני' ומביא מימרא דאמוראי' שוב ראיתי בידי אלו' שם דהרגיש קצת בזה ותמה על הה"מ דמהא דשילי והיני ליכא ראי' אלא הרמב"ם למד כן ממתני' דהי' במזרח עיי"ש וצ"ע. עכ"פ מבואר מן המשנה דהי' במזרח דבימי חכמי המשנה כבר היתה התקנה זאת ובס"ק א' הוכחתי דנתקנה מקודם נשיאתו של ר"ג הזקן. והנה הרמב"ם פ"א מגירושין כולל אותה עם תקנת הזמן בגיטין מזה משמע דלדעתו בזמן א' נתקנה תקנה זאת עם תקנת הזמן בגיטי נשים ועיין בידי אלו' שכ' וז"ל אמנם יש לפרש טעם רבינו במ"ש הזמן ומקום הכתיבה בתקנה אחת וגם טעם תקנת מקום הכתיבה והוא כי מקום הכתיבה שייכא טובא בתקנת הזמן שהרי נסח הגט היא בכך וכך לשנת מלכות פלוני למנין שאנו מונין בו או למנין אחר וא"כ צריך לסמוך לזה שאנו מונין בו במתא פלונית שאם לא יכתבו אלא למנין שאנו מונין בו ותו לא לא יתפרש מתוך הגט שבמקום חתימת העדים מונים לאותו מנין דדלמא נכתב במתא אחריתי שמונין למנין אחר כמו שאין לחוש [צ"ל כמו שיש לחוש] אם נכתב במקום אחד ונחתם במקום אחר ואם שינה בזה שכתב הזמן שאינו נוהג במקום עיר חתימות העדים ה"ז פסול כמ"ש רבינו בפרק זה ולכן סובר רבינו כשתקנו כתיבת הזמן תקנו ג"כ מקום כתיבתו

שיפורש מתוכו דבמקום חתימת העדים מונין לאותו מנין שנכתב בפיו בכך וכך שנה למלכות פלוני למנין שאנו מנין במתא פלוני עכ"ל. מבואר מזה טעם התקנה לכתוב מקום החתימה הי' משום בירור הזמן הנכתב בגט ונתקנה יחד עם תקנת כתיבת זמן בגט אשר יבואר א"ה במקומה. ואולם הפ"י בח"י לגיטין דף פ' כ' דחפש בכמה מפורשי' קדמאי ובתראי ולא מצא שום טעם לתקנה זו ואדרבא כיון דיכול לבא עי"כ לידי פסול אם ישנה למה תקנו כלל לכתוב מקום חתימת העדים כמ"ש התוס' שם ד"ה שינה על מקום לידת האישה והאשה. וא"ל דהא עי"ז יכולי לבא לידי הזמה דבגט הא לא בעי יכול להזימה דמצו למימר אחרנהו וכתבנהו וע"כ ר"ל בטעם התקנה משום שלום מלכות דומנין דמשלח הגט ממדינה למדינה ואיכא קפידא דשלום מלכות במקום הנתינה אם יחשבו שהגט נכתב כאן אבל אם כותבי' מקום הכתיבה ושם מלכות דמקום כתיבה ליכא קפידא וכ' ליישב בזה כפל לשון המשנה הי' במזרה וכו' הי' במערב וכו'. [ולפי מה שיבואר א"ה במקומו להלן דהא דתקנו לכתוב שם המלכות משום שלום מלכות היתה תקנה מאוחרת בזמן לתקנה זו שנתקנה קודם נשיאתו של ר"ג הזקן אין מקום לפענ"ד לטעם זה] ואח"כ מפרש הפ"י שם טעם אחר והוא שתקנו לכתוב מקום הכתיבה כדי שנדע אם הוא במקום שצ"ל בפ"נ ובפ"נ דהיינו במדהי' או בא"י ומש"ה נקיש במתני' כפל לשון ואע"ג דלא שייכא אלא בגט ע"י שליח לא פלוג רבנן [וגם עי"ז יקשה דתקנת בפ"נ ובפ"נ היתה מאוחרת לתקנה זו כמבואר במקומה] עוד כ' דיותר נראה בטעם התקנה משום דבשטרות צריכין לכתוב כן משום שינוי המטבע שחייב לשרם מטבע של מקום הכתיבה כמבואר בחו"מ סי' מ"ג עיי"ה וע"ע בזה להלן סי' ז' גבי שאר שטרות. ובס' בית מאיר סי' קכ"ה ס"ק א' כ' בטעם התקנה הזו בזה"ל דאי' בגיטין ל"ו ע"א בראשונה הי' כותב אני פלוני חתמתי עד אם כ' ידו יוצא ממקום אחר כשר ואם לאו פסול אר"ג תקנה גדולה התקינו שיהו מפורשי' שמותיהן מפני תיקון העולם ופירש"י מאחר שיתפרשו שמותם יחזרו אחר מכיריהם להעיד על כתב ידם וידוע שעפ"י השם לבד בלי המקום אין בנקל לדעת על מי נשאל ונהי דלהפוסקי' המכשירי' בלא מקום עמידת העדים ע"כ צריך לחלק בין חתם מבלי הזכרת השם דפסול דהיינו משום דבהזכרת השם לחוד מ"מ אפשר לחקרו ע"צ הדוחק ובלא השם א"א כלל לחקרו אבל על התקנה דלכתחלה שיהא מורווח לאהדורי אבהרייהו ודאי נכון הטעם וכן משמעות לשון הרשב"א וכו' עכ"ל עיי"ש.

וכדברי הבית מאיר מבואר במרדכי פ' ג"פ בשם ראבי"ה בזה"ל כ' ראבי"ה י"מ משום שידע ע"י המקום כתיבת השטר לחקור אחר עדים המכירי' חתימת עדי מקומן וי"מ וכו' ופסק ראבי"ה וכו' ואין הדבר תלוי אלא בחתימת העדים כדי שידעו לקיים חתימתן ע"כ א"כ י"ל דגם עיקר התקנה היתה בשביל שידעו לחקור אחר עדים המכירי' חתימתן ומהחתימה על הבית מאיר על אשר לא הביא דברי המרדכי הללו. שוב מצאתי בידי אל"י שמביא דברי הראבי"ה וכו' ולפ"ז י"ל דאפשר מטעם זה בעצמו תקנו כתיבת מקום העדים עכ"ל דו"ק בכל זה.

(ד) אם לא כתב שם מקום החתימה אי פסול בדיעבד או דלא תקנו כך אלא לכתחלה אבל בדיעבד אינו מעכב לא נזכר בגדולי קמאי ז"ל ומתני' דהי' במזרח ליכא ראי' דשינה גרע מלא כתב כלל כמבואר בשינה מקום האישי והאשה לקמן והטור בסי' קכ"ח והמחבר בשו"ע שם ס"א כתבו צריך להזכיר וכו' וכו' הב"ש שם ז"ל ומשמע דאיכא קפידא בדבר אף בדיעבד מיהו הרא"ש ורוב הפוסקים כ' שם מקום איש ואשה אין קפידא אם לא כתב ומתני' לא פסלה אלא בשינוי לפ"ז מכ"ש מקום העדים והסופר ואפי' מאן דפסל שם י"ל דמכשיר כאן עכ"ל ועיין ב"ח ססי' קכ"ח דדעתו להרמ"ה אפי' לכתחלה א"צ לכתוב מקום עמידת העדים והסופר ומתני' דהי' במזרח הוא דוקא בשינה בהם או פסול אבל א"צ לכתבו כלל ולהרא"ש צריך לכתבו לכתחלה אע"פ שאין עיכוב בדבר אם לא כתבן עיי"ש וכבר העיר הג"פ דמנ"ל להב"ח זה עיי"ש והוא ז"ל רוצה להוכיח ממה דנקיט המשנה במשנה שם מקום העדים ולא בלא נכתב כלל דכדיעבד כשר בלא נכתב וכן מוכיח מלשון הרמב"ם דדעתו כך ובדברי התוס' ד"ה שינה מפלפל ובתחלה עלה בדעתו לומר לפי הבנת מוהריב"ל דתוס' והרא"ש בתרתי פליגי דלדעת התוס' כל היכא דאיכא עיכובא בלא נכתב כלל פסול בשינה וכל היכא דליכא עיכובא בלא נכתב גם בשינה כשר ולהרא"ש אף דליכא עיכובא בלא נכתב אפ"ה בשינה היכא דאיכא חששא לרואי' כגון בשינה מקום דירת האישי והאשה פסול ושנית לתוס' בלא כתב מקום דירת הבעל פסול ולהרא"ש כשר אף דפסול בשינה וא"כ לשיטת התוס' דפסול בשינה מקום עמידת העדים אף בלא נכתב כלל ע"כ דפסול אמנם למוהר"ח"ש דמפרש דתוס' והרא"ש ל"פ וגם לדעת התוס' בלא נכתב מקום דירת הבעל כשר ורק בשינה יש לפסול בחד מתרי טעמי או היכא דאיכא עיכובא בלא נכתב או פסול בשינה או אף דליכא עיכובא בלא נכתב אפ"ה פסול בשינה היכא דאיכא חשש רואי' ולפ"ז י"ל דגם לדעת התוס' אף דפסול בהי' במזרח וכו' במערב משום דשינה מקום העדים היינו משום לעז דיאמרו עדי שקר הם דהרי עמנו הייתם משא"כ בלא נכתב כלל י"ל דכשר. ולבסוף העלה דאף לפי הבנת מוהריב"ל בדברי התוס' י"ל דתוס' כתבו כל היכא דצריך לכתבו לכתחלה פסול בשינה אבל מקום לידה ועמידת הבעל דא"צ לכתבו אפי' לכתחלה גלל כן כשר בשינה ולפ"ז י"ל דגם במקום העדים אף דפסול בשינה היינו משום דלכתחלה עכ"פ צריך לכתבו אבל לעולם בלא נכתב כלל י"ל דכשר עיי"שה. ובכלל דבריו נתיישבה קו' הגאון מו"ה אברהם ברודא ז"ל ש הביא הפני יהושע בניטין עיי"ש שגם הפ"י דורך קצת בדרך הג"פ. ולענין הלכה העלה הג"פ בשעת הדחק ומקום עיגון יש להכשיר בלא כתב כלל. ועיין בס"ק שאחר זה דלר"ף ורש"י ז"ל אפי' בשינה כשר לדין.

(ה) בהא דתנן הי' במזרח וכו' במערב וכו' יש לפרש בכו' גוני או דמירי דמקום ציוי הבעל לסופר ולעדים לכתוב ולחתום הי' במזרח והם שינו וכתבו במערב ואע"ג דכתבו שם המקום שנמסר להם לכתוב ולחתום אפ"ה פסול והוי ממש כעין הא דשילי והיני ומכ"ש אי כתבו שם מקום אשר לא נמסר להם ציוי הבעל דהא ודאי שינה מקרי ופסול או ד"ל בכתבו

מקום שנמסר להם ציוי הבעל לא נפסל אע"ג דכתבו וחתמו במקום אחר ורק בכתבו שם מקום אחר אשר לא נמסר להם אז פסול ולא הוי ממש דומי' להא דשילי והיני אלא כעין זה דמיירי בשינוי מקום ואף מתני' דהי' במזרה לא מיירי בבעל אלא בסופר ועיז קאי הא דאי' כדא"ל רב לספרי' וכו'. ומדברי התוס' מוכח להדי' דבגט פסול כעין שילי והיני והיינו אפי' בכתבו מקום הנמסר להם ומכ"ש אם כ' מקום אחר. אחר העיון מצאתי כן בגי' סי' קכ"ח ס"ק ז' וקב"ז ס"ק כ' שהאריך מאד בזה וכ' דמדברי הרמב"ם פ"א מגירוש' הכ"ה דבכתב הגט בירושלם וכ' בו בלוד דפסול ובהלכה כ"ה שם דכותבי' מקום הכתיבה ולא מקום המסירה וכן הוא בשו"ע סי' קכ"ז ס"ו ולא כ' שם הרמב"ם דאם כתב מקום המסירה דפסול מבואר דבאמת בזה כשר בדיעבד ולא פסול רק בכתב מקום אחר שלא הי' מקום הכתיבה ולא מקום מסירת ציוי הבעל לסופר ולעדים עיי"ש. ולפי דברי הגי' מדוייק לכאורה מה שמסיים הרמב"ם בהלכה כ"ה שם ובלוד ששם נכתב הגט כשאר שטרות ע"כ דלאיזה צורך נקיש כשאר שטרות אלא בא להורות כמו דבשאר שטרות בדיעבד לא פסול כמו כן בגט כה"ג ולאפוקי מדברי התוס' הנ"ל ודו"ק. אמנם להלכה פסק הגי' דגם בכה"ג פסול ואפי' אם נתגרשה לא תנשא בו.

ובנוף הדין דשינה מקום העדים יש ג' שיטות לר"ה מובא ברא"ש שם תצא והולד ממזר משום דפוסק כר"מ במתני' דהי' במזרה ולר"ת דפסק כחכמים ומפרש הך דאמרו' אמר רב זו דברי ר"מ אבל חכמים אומרו' אם ניסת הולד כשר דקאי אהיה במזרה לכתחלה לא תנשא אבל אם נשאת לא תצא ולהר"ף [לפי הבנת הרא"ש בדבריו] ורש"י ז"ל דקאי הך דארו' אמר רב אשלום מלכות א"כ בהי' במזרה לרבנן כשר ותנשא בו אפי' לכתחלה עיין כל זה בתוס' ורא"ש ור"ן שם ובעהמ"א מפרש הש"ס כר"ת אך לדידי' אם נשאת תצא אבל אין הולד ממזר והרמ"ה פסק דמשני הולד ממזר דרבנן ועיין ב"י דמסופק בטעמו אי משום דפסק כר"ה דהלכה כר"מ אבל עכ"פ אינו ממזר דאוי' או די"ל דפסק כרבנן.

והרמב"ם פוסק דפסול והיינו כשיטת ר"ת דלא תנשא ואם נשאת לא תצא וכן פסק הב"י שם ובשו"ע ס"א עיין ב"ש שם ופסק בגי' דאפי' במקום עיגון ושעת הדחק לא תנשא לכתחלה ואפי' אם בא הגט ע"י שליח עיי"ש.ה. וטעם הדבר דפסול בשינה כ' הר"ן בפ"ב דכתו' ובפ' כל הגט ושאר קמאי ולהי' דמיחזי כשקרא ואע"ג דמסקי' בכל הגט דלמחזי כשקרא לא חישי' הכא שאני דשקר גמור הוא ולעולם הוא כן ואין כל השקרים דומים זה לזה ועיין בגי' סי' קכ"ז ס"ק כ'. והרא"ש בפ' הזורק כ' הטעם משום הזמה ובמרדכי בפ' גי' בשם הראב"ה כדי שיהי' עדים מצויין המכירין חתימתן. ושינוי מקרי אפי' אם טעה בשם העיר כהאי דנפתא ונפתא בפ' התקבל עיין גי' ס"ק ג'.

(ו) מלשון הרמב"ם ז"ל בפ"א מגירושין שהבאתי למעלה דכ' וכן התקינו חכמים שיכתוב זמן בגט ומקום כתיבתו כשאר השטרות מבואר

להדי' דתקנה זו לכתוב מקום חתימת העדים היתה גם בשאר שטרות ולא עוד אלא משום דתלי גיטין בשאר שטרות נראה דבשאר שטרות היתה התקנה קדומה לגיטין או עכ"פ בזמן א' נתקנה לגיטין ולשטרות ובפרט לפי מה שהבאתי לעיל בשם הפ"י דכ' הטעם לתקנה זו בגיטין משום שהוצרכו לתקן בשאר שטרות משום שינוי מטבעות א"כ עיקר התקנה היתה בשאר שטרות ואף דבמשנה לא נזכרה התקנה גבי שטרות ורק בגיטין נשים נלמדה ממתני' דהי' במזרח אפ"ה משמע דגם מעיקרא היו כותבין גם בשטרות מקום העדים מפני התקנה וכן מבואר להדי' בברייתא דמס' כתו' ק"י ע"ב שאביא להלן בסמוך וכן מוכח ממה דא"ל רב לספריה כי יתביתו בשילי וכו' דהי' מדרבם לכתוב שם מקום העדים בשטרות ורק הוא למד אותם שלא לכתוב מקום המסירה אלא מקום הכתיבה אבל עכ"פ תקנה קדומה הי' בשאר שטרות כמו בגיטין נשים. אמנם אם לא כתב בשטרות שם המקום כלל בזה כשר לכ"ע כדאי' להדי' במס' כתו' ק"י ע"ב ת"ר המוציא שט"ח על חבירו כתוב בו בבל כו' כתב בו סתם וכו' עיי"ש וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ"ז מטלוח ולזה הי' המוציא שט"ח על חבירו וכו' מכאן אתה למד ששטר שאין בו שום מקום שנכתב בו כשר לכל דבר הי' לשטר שאין בו זמן כלל שהוא כשר אע"פ שעדות זו א"א יכול להזימה שאין מדקדקין בד"ם בדו"ח כמו שיתבאר כדי שלא תנעול דלת בפני לוי' וכו' עכ"ל וכ"כ הטור חו"מ סי' ס"א בשם תשו' הרא"ש וכ"פ בשו"ע שם סי' מ"ג סכ"ב עיי"ש ובסי' מ"ב סי"ד. ואולם במשנה מקום חתימת העדים בזה חולקי' קמאי ז"ל. דעת רש"י ז"ל בסנהדרין ל"ב ע"א הא דכי יתביתו בהיני הוא רק עצה טובה דלא יביאהו לידי הזמה אבל אם כתבו מקום שנמסר להם העדות ולא מקום הכתיבה לא מיפסל השטר בהכי והפ"י במה דאי' בש"ס שם בשטר שזמנו בא' בניסן בשמטה דחיישי' שמא אחרהו וכתבהו היינו דקודם לכן ראו ההלואה ונמסר להם העדות והם איחרו מלכתוב עד א' בניסן וכתבהו במקום שאמרו המזימין אך לא כתבו בשטר שם מקום הכתיבה אלא שם מקום המסירה עיי"ש. וכ"כ התוס' גיטין פ' ע"א ד"ה כי דאם כתב שילי בהיני בשאר שטרות כשר ומביאין רא"י מהא דשמא אחרהו וכתבהו דמפרשים כפי' רש"י ז"ל עיין מוהרש"א שם. וכ"כ עוד התוס' במס' יבמות צ"א ע"ב ד"ה היה. ואולם התוס' בסנהדרין ר"פ א' ד"מ ד"ה חיישי' פי' פי' אחר בשמא אחרהו דהיינו דנכתב לפני א' בניסן במקום הכתוב בשטר והם אחרהו הזמן לא' בניסן וכשהגיע א' בניסן שהוא זמן השטר לא הי' באותו מקום הכתוב בשטר עיי"ש. ולפי' ל"כא ראי' להכשיר בכתבו מקום המסירה אבל עכ"פ התוס' בסנהדרין אע"ג דדחו פירש"י ז"ל לא כתבו דאם כתב שילי בהיני דמפסל ומסתימת דבריהם משמע דלדינא מודו לרש"י. וגם הר"ן פ' הורק אע"ג שמדחה הרא"י מהא דשמא אחרהו ומפרש כפי' התוס' בסנהדרין אע"כ כי ובודאי שלפסול בשטרות אין לנו עיי"ש דכ' דרשאי' לאתר הזמן ואין להם לחוש שמא לא יהי' העדים באותו הזמן באותו מקום דלשמא יודמן הדבר דיהא מחזי כשקרא ל"ה. אמנם הנמוקי יוסף בסנהדרין שם כי על פירש"י ז"ל דלא נהירא דודאי אפסול בהכי דהתם בגיטין מייתי לה גבי

מתני' דהיה במזרח ומשמע דכי היכי דגבי גט פסול ה"ה בשאר שטרות אלא ה"פ וכו' עכ"ד וכ"כ עוד בפ' ג"פ וכ"כ הריב"ש בתשו' סי' שפ"ב בשם הרמב"ן דפסול וכ"כ המרדכי פרק ג"פ בשם ראב"ה. ומדברי הרמב"ם בפכ"ג ממלוה ולוה לא משמע דפסול אם שינה עיי"ש ודו"ק. ובשו"ע הו"מ סי' מ"ג ס"כ פסק דפסול אבל הש"ך שם ס"ק מ"א פסק כרש"י דכשר ומביא רא"י מרמ"ה המובא בטור שם ובשו"ע סכ"א ועיין תומים שם ודו"ק. אך זהו רק בשינה בשם מקום הכתיבה לשם מקום המסירה דהיינו משילי להיני אבל אם שינה ממש דהיינו שכתבו שם מקום אחר שלא הי' מקום מסירת העדות ולא מקום הכתיבה זה לא נתברר בפוסקים וי"ל דאפי' להמכשירי' בשינה משילי להיני מודים בהא דשקר גמור הוא וגם שייכי אידך טעמים המבוארים להלן בסמוך ופסול אך אינו מבואר להדי' וצ"ע.

ובטעם הדבר דכי יתביתו בשילי יכתבו שילי ולא היני אע"ג דנמסר להם העדות בהיני כ' הרי"ף והרא"ש פ' ג"פ משום דמחזי כשקרא ומשמע דכן הי' גירסתם בש"ס עיין מוהרש"א שם וכבר הבאתי לעיל בס"ק שלפני זה גבי גט דאע"ג דמסקי' בגיטין דלמחזי כשקרא ל"ה אין כל השקרים שוין והכא שקר גמור הוא לעולם. וברא"ש פ' הזורק כ' הטעם שלא יאמר לעדים עמנו הייתם באותו היום במקום אחר וכ"כ רש"י ז"ל בסנהדרין שלא יבאו לידי הזמה ועיין תומים סי' מ"ג דאע"ג דאין העדים נעשין זוממין ואינן נפסלין משום דטעני' להו אחרהו וכתבהו אפ"ה בעיני העולם והמון העם יהי' נחשבין כפסולין דלא יתנצלו אותם שהי' מאוחר ומחזי כשקרא כי האי שיהי' בעיני המון העם לפסולי' עדות חיישי' ולפי' ז"ל דהנך ב' טעמים הם א' משום דיבאו לידי הזמה בעיני המון העם ע"כ מיחזי כשקרא ומיישב בזה קו' הבני יעקב על הרא"ש ממה דשינה את טעמו בפ' הזורק לפרק ג"פ ובוה ניחא דהכל טעמא חדא וא"ש. ובמרדכי פ' ג"פ בשם ראב"ה כ' הטעם כדי שידע ע"י מקום כתיבת השטר לחקור אחר עדים המכירי' החימת עידי מקומן עיי"ש דמוכח דלא הי' בגירסתו בש"ס משום דמחזי כשקרא. ובשו"ע הו"מ סי' מ"ג ס"כ כ' הטעם משום מחזי כשקרא עיי"ש. אע"ג דשילי והיני סמוכי' להדדי אפ"ה יכתוב מקום הכתיבה (תוס' בגיטין שם ובשאר דוכתי) ומלשון הש"ס כי יתביתו בהיני כתובו בהיני אע"ג דמימסרין לכו מילי בשילי משמע להדי' דאין כותבין רק מקום החתימה אבל מקום מסירת העדות אין כותבין כלל וכן הוא דעת הרבה קמאי ז"ל אמנם הרשב"ם בב"ב קע"ב ע"א כ' בזה"ל כי יתביתו בשילי ואתם כותבין שם אותה העיר בשטרי מכירה או שטרי הלואה או שטרי מתנה או זכרון עדות כתבו בתוך השטר מקום שאתם יושבי' שם בשעת כתיבה כלומר במקום פלוני כתבנו הך מה שראינו במקום פלוני עכ"ל מבואר דיכתבו ב' המקומות שם מקום החתימה ושם מקום המסירה וכ"כ הנמוקי יוסף שם וז"ל ומה"ש גופי' צריך להזכיר שם מקום שנמסרו בו הדברים ומקום שנכתב בו שאם לא יכתוב אלא א' מהם מיחזי כשקרא ומפסיל כדמוכח בגיטין פ' שיאמרו לו איך אמרת בהיני ולא נכתב בהיני או והלא במקום שילי אמרו לכם עכ"ל. [מדברי הנמ"י הללו איבא לכאורה סייעתא רבתי לדברי התומים שהבאתי

לעיל ודו"ק] אבל הרמב"ם בפכ"ג ממלוה ולוה ב' אין מזכירין בשטר מקום שנמסרה בו העדות אלא מקום שכתבו בו חתימת ידן ע"כ וכ"פ בשו"ע הו"מ סי' מ"ג ס"כ עיין סמ"ע ס"ק ל"ט. ואי זוכרין זמן הקנין וכותבין בשטר זמן הקנין או כותבין ג"כ מקום הקנין ולא מקום הכתיבה וחתימה (רמב"ן פ' ג"פ וריב"ש בתשו' סי' שפ"ב ושוש"ע סי' מ"ג ס"כ) אם כותבין מקום הכתיבה כותבין אמר לנו פלוני וכתבנו במקום פלוני ואי כותבין מקום הקנין כותבין קנינו מפלוני במקום פלוני וכתבנו וחתימנו ומסרנו לפלוני (הה"מ בשם הרשב"א ושו"ע שם) ואם מטבע משתנה ממקום הקנין או המסירה למקום הכתיבה ואין כותבין בשטר מטבע היוצא במקום פלוני או לא יכתוב אלא שם מקום המסירה משום דמטבע אותו המקום נשתעבד (שוש"ע שם בשם הרמ"ה) ויתר פרטי דינים הללו עיי"ש בטוש"ע.

(ז) כל זה הוא לענין כתיבת שם מקום חתימת העדים וכבר כתבתי לעיל בס"ק א' דר"ג הזקן התקין אח"כ לכתוב ג"כ בגיטוי נשים שם עירו ושם עירה וכל שום דאית ליה והנה בפירוש שם עירו ועירה יש לומר (א) שם מקום דירתן (ב) שם מקום לידתן (ג) שם מקום עמידתן עתה בעת כתיבת הגט. ומבואר בתוס' פ' הוורק דף פ' ע"א ד"ה ושם דקאי רק אמקום דירתן אבל לא אמקום לידתן ועמידתן ולפי מה שפי' מוהריב"ל מובא בג"פ סי' קכ"ח ס"ק א' בכונתם מפסול הגט אם לא נכתב מקום דירתן כיון דשינה מקומן פסול בע"כ גם אי לא נכתוב פסול אמנם לפי הבנת מוהרר"ש בכונתם אם לא נכתב כלל מקום הדירה גם להתוס' כשר כשיפת הרא"ש ז"ל ורק בשינה פסול מטעם חשש הרואי' דיאמרו לא זה גירש אלא אחר כיון דאדם נקרא על שם מקום דירתו. ועיין בג"פ שם דמפרש דאפי' למוהריב"ל דתלו זה בזה דכל היכא דצריך לכתוב אם שינה פסול אפי"ה י"ל דתוס' קאי אלכתחלה דמידי דצריך לכתבו לכתחלה כגון מקום הדירה או פסול בשינה. משא"כ במקום הלידה דאפי' לכתחלה א"צ ע"כ אין פסול ג"כ בשינה ולפי' לדעת התוס' בלא כתב כלל מקום הדירה אף לתוס' כשר אבל בשינה ל"מ בשינה ממש אלא אפי' אם יש לאותה העיר ב' שמות בב' מקומות וכותב האחד לבד פסול. ואולם זהו רק במקום הדירה אבל מקום הלידה ועמידה אפי' אם שינה כשר כיון שא"צ לכתבן כלל והקדמונים לא הנהיגו לכתוב מקום הלידה רק לסימן משום שני יוסף בן שמעון ואם הי' השינה בו פסול למה להם לעשות דבר שאם ישנה בו יפסול וכן הוא במקום העמידה דא"צ לכתבו כלל וגישין הבאי' ממדה"י יוכיחו וע"כ גם בשינה כשר עיי"ש. וגם הרא"ש בהוורק כ' דשם עירו ועירה קאי אמקום דירה ואם לא כתבו כשר ואפי"ה פסול בשינה משום שהוא ידוע לכל שכל אדם נקרא על שם מקום דירתו פלוני ממקום פלוני וכשרואי' שינוי מקום אומרי' לא גירש זה אלא אחר הוא שגירש וע"כ פסול אבל מקום עמידה ולידה א"צ לכתוב כלל ואח"כ כתב דבאשכנז וצרפת נהגו לכתוב מקום הלידה. ועמידה ודירה היכא דיודעי' משום חששא דשני יב"ש ואם מעו ושנו מקום הלידה הי' מעשה והכשירו ר"ת דל"ש ה"ט כבמקום דירה דאינו נקרא על שם מקום לידתו ומשום העדים אין לפסלו דחתימו

אשקרא דכיון דאי'צ לכתבו לא קיימו סהדי עליה עיי'ש ועי'ע בדברי הרא"ש
 בפ' השולח במשנה דהתקין ר"ג הזקן. וכ"כ הר"ן בפ' הזורק דשינה שם
 עירו ועירה קאי אמקום דירתן ולא אמקום לידתן. ועמידתן דבהנהו אפי'
 שינה כשר ואי'צ לכתבן כלל אמנם במקום הדירה דפסול בשינה אי כשר
 בלא נכתב כלל לא ביאר לן הר"ן שם בפ' הזורק אבל בפ' המביא בעובדא
 דשקל סי'ת ויהיב לדביתהו כ' וז"ל ושם עירו ושם עירה ודאי דרבנן הוא
 דמדאו' לא בעי אלא שמו ושמה וכו' וכי אמר רב יוסף למאי נחושו לה
 בשם עירו ושם עירה לאו דוקא דאפי' מפסיל מדרבנן מ"מ מגורשת ואינה
 מגורשת הויא ורי' לא חש לה כלל אלא ודאי לאו דוקא עכ"ל מזה משמע
 דדעתו בלא נכתב שם עירו ועירה דפסול מדרבנן אלא דלא ברירא לי' ועי'כ
 כ' בלשון דאפי' מפסיל מדרבנן ר"ל בדרך את"ל ודוק. והמרדכי פ' השולח
 מביא מחלוקת ר"י ור"ת בלא כתב שם המקום כלל לרי' כשר ולר"ת פסול
 וגם כ' בטופסי גיטין של ר"ת מקום הלידה עיי'ש ובהג"א פ' השולח. ובהי'
 הרמב"ן פ' המביא תניין כ' וז"ל ושם עירו ושם עירה לאו דוקא דדיעבד
 אע"פ שאין שם מקום מגורשת וז"ל גט פסול מדרבנן וכו' וי"א שמו ושמה
 ועירו ועירה מדרבנן צריכי ואעפ"כ אם לא כתב אין חוששי' לריה הגט
 כלל דכל דמגרש אדעתא דרבנן מגרש ושוי' רבנן לגיטא חספא בעלמא ולא
 דוקא וכו' עכ"ל הרי דמסופק בלא כ' כלל אמנם בפ' ג"פ כ' הרמב"ן בשם
 הראב"ד וז"ל מדלא חיישי' לבי' יב"ש דעל מה שלא הי' דרין בעיר אחת
 דלמא כתב גיטא וממטי לי' לאתתא דהיאך שמעי' מינה דצריך לכתוב שם
 עירו בגט הלכך ליכא תו למיחש כ"כ הרב אב ביד ז"ל ותמיהא לי' בשטרי
 הלוואות נמי ליחוש דלמא כתב שטר בשמא דידי' דהוא יוסף בן שמעון
 ואזיל למתא אחריתי דאית בי' יבי'ש ויהיב למלוה שבשטר ועבדי קנוניא
 עלי' דהאי שאין כאן שם עירו וז"ל אי'א למיחש לכי היאך קנוניא אין לדבר
 סוף אפי' תאמר שאין כותבי' שטר ללוה אא"כ מלוה עמו שמא שניהם
 עושי' קנוניא על יבי'ש שבעיר אחרת אלא לכולי האי לא חיישי' עכ"ל.
 מבואר מזה דדעת הראב"ד לפסול בלא נכתב שם העיר כלל משום חששא
 דיב"ש וכן מביא הר"ן בתשו' בשם הראב"ד וכ' שעליו סומכין ושכ"כ
 הרשב"א בתשו' עיין בי' אהע"ז סי' קכ"ח דמביא תשו' הרשב"א דיש להוש
 לדברי הפוסלי' ובתשו' אחרת כ' דאנו אין לסמוך אלא ע"ד הראב"ד דהוא
 רב מובהק. מבואר מזה דלהרא"ש והרבה קמאי זלה"ה בלא נכתב מקום
 הדירה כלל כשר בדיעבד ולהראב"ד והרשב"א פסול מדרבנן ועיין תשו'
 ריבי'ש סי' שיי'ד דדוקא בלא נכתב שום מקום פסול לראב"ד ורשב"א אבל
 אם נכתב עכ"פ מקום הלידה או העמידה כשר גם לדירהו דאו ליכא חששא
 דב' יב"ש והר"ן בתשו' מובא בב"י חולק עליו עיי'ש אמנם לכלם אינו פסול
 אלא מדרבנן אבל הש"ג פ' הזורק מביא בשם ריא"ז בזה"ל שינה שם האיש
 המגרש או שם האשה המתגרשת או שם עירו או שם עירה הי' גט בטל
 מה"ת ואם נשאת בו האשה אסורה לזה ולזה וכן אני אומר שאם לא כ'
 שמו ושמה כל עיקר או שלא כ' שם עירו ושם עירה הי' גט בטל מה"ת
 ואם הי' האיש והאשה מאותו העיר שנכתב בו הגט אי'צ לכתוב פלוני

דממתא פלונית שכבר כ' שם העיר שנכתב בו הגט וסתם הדבר מאותה העיר הם ואם הי' מעיר אחרת צריך לכתוב שם עירם אע"פ שהי' מאותה העיר שנכתב בו הגט כדי לעשות ההיתר מורוח עושין כן שהרי אין המנהג כן בשאר שטרות עכ"ל. ולפ"ז יש לן בלא כ' מקום הדירה ג' שיטות לרא"ש וסייעתו הגט כשר בדיעבד. ולראב"ד ורשב"א פסול מדרבנן להרשב"א וריב"ש דוקא בלא נכתב שם מקום כלל ולר"ן בתשו' אפי' נכתב שם מקום הלידה ולריא"ז בשה"ג בטל מה"ת אמנם כ' במקום הדירה אבל בלא נכתב מקום הלידה או מקום העמידה כשר לכ"ע ובשינה מקום הלידה כשר לרוב הפוסקים מלבד הראב"ה ורבינו יואל במרדכי פ' השולח פסלו בשינה והרשב"א בתשו' מובא בב"י פסלו ג"כ בשינה מקום הלידה ובשינה מקום העמידה כשר ג"כ לרוב קמאי ז"ל מלבד לסה"ת דמספקא לי' וכ' הב"י סי' קכ"ה הטעם דאפשר דגרע ממקום הלידה משום דשינוי מקום העמידה ניכר יותר משינוי מקום הלידה עיי"שה. ודברי הרמב"ם סתומי' בזה שלא כ' אלא לשון המשנה דז"ל פ"ג מגירושין הי"ג שינה שמו או שמה ושם עירו או שם עירה אע"פ שכתב כל שם שיש לו וכל שם שיש לה אינו גט ע"כ הנה לא כתב אלא בשינה דפסול אבל בלא כתב כלל אינו מבואר מדבריו מה דינו ולכאורה הי' נראה דכיון דהרמב"ם פירש שינה דתנן במתני' היינו שינה ממש ולא כפי' התוס' ושאר קמאי דהיינו ביש לו ב' שמות כמבואר בדבריו וכמ"ש האחרונים בפי' דברי הרמב"ם א"כ קשה קו' התוס' בגיטין כ"ב ע"א דלמה נקיט שינה במתני' ולא נקיט לא כתב כלל דהוי רבותא יתר משינה בשלמא לשיטת התוס' והרא"ש דשינה דמתני' היינו בהי' לו ב' שמות ולא שינה ממש י"ל כמ"ש התוס' דשינה כזה הוי רבותא יותר מלא כתב כלל אבל לפי' הרמב"ם דשינה דמתני' הוי שינה ממש אז הוי לא כתב כלל יותר רבותא וק' קו' התוס' אע"כ דבלא כתב כלל שם המקום באמת כשר לדעת הרמב"ם וס"ל כדעת הרא"ש והעיטור אחר העיון ראיתי כי כונתי בזה לסי' ג"פ דרוצה להוכיח כן בסי' קכ"ה ס"ק' בדעת הרמב"ם אך דמדחה זה די"ל דהרמב"ם נקיט דינו בשינה לאשמועי' אע"ג דכ' וכל שום אפ"ה הגט בטל ולעולם אם לא כתב כלל נמי בטל. ואולם לכאורה עדיין אינו מעלה ארוכה לקו' התוס' על מתני' דהא במתני' לא קתני אע"פ שכ' וכל שום כמובן וצ"ע. והה"מ כ' שם דלכתחלה צריך לכתוב שם עירו ועירה וכ"ש אם הגט כ' במקום אחר שיאמר אני פלוני ממקום פלוני מגרש פלונית בת פלוני ממקום פלוני וכ"כ בנסח הגט שכ' רבינו וכ"נ מן הנמרא וכ"כ ז"ל ואם לא כתבו נחלקו בו המפרשים ודעת הראב"ד שהוא פסול ודעת בעל העיטור שהוא כשר והרשב"א ז"ל נסתפק בתשו' בד"ן זה ולד"ה בשינה פסול לגמרי עכ"ל ועיין בג"פ שמביא בשם מוה"ר"א ירושלמי דחושש בדעת הרמב"ם דסובר כריא"ז בשה"ג דבטל מה"ת בלא כתב והג"פ מפלפל בכונתו והעלה דאלו כן לא הוי שתיק הרמב"ם או נושאי כליו לפרש כן בהדי' אלא ודאי דלרמב"ם אינו מעכב כלל בלא כתב. והטור בסי' קכ"ה פסק כהרא"ש דלכתחלה כותבין שם מקום דירתן ואם יש להם ב' שמות כותבין וכל שום, דאית לי' ומביא בשם הרמ"ה דאם מגרש בעירו כותב שם העיקר בפרט ושם הטפל

כולל בוכל שום ואם משלה הגט למקום אחר צריך לפרט שניהם [עיין בטור בשם הרמ"ה סי' קכ"ט וע"ע בסי' שלפני זה בתקנת שם הבעל והאשה] ומן הדין הי' צריך לכתוב שם העיר של הלידה אלא דהייש"י שמא ימעה בעיר מולדתו ואם כתבה ולא טעה בה כשר ואח"כ מביא דברי הרא"ש עיי"ש ובכ"י שמביא דברי מוהרא"י בפסקיו בזה"ל מקום הדירה נהגו לכתוב כל הקדמונים אפי' אותם שלא הנהיגו לכתוב מקום הלידה כראי' להדי' במרדכי אעפ"כ אנו בכל גבולינו בדורותינו אין נוהגין כך לכתבו כדכ' בהגמ"י בשם סי' המקצעות שאם אין ברור לו לא יכתבו כלום והאידינא אנו גולים ומטלמלי' ומקום דירתנו מרופה בידינו ולכך אין כותבין אותו עכ"ל וכ"פ בשו"ע שם סי"ב דכותבין עתה מקום העמידה ולא מקום הדירה ועיין בג"פ שמאריך בזה איך יכולין לעשות נגד דין הגמרא וכן המנהג עתה לכתוב רק שם מקום עמידת הבעל והאשה ואם אין עומדין שם במקום הכתיבה אין כותבין שם מקום כלל. ועיין בג"פ דיש מקומות שהנהיגו באינה עומדת במקום הכתיבה לכתוב בכל מקום שאת עומדת או בכל מקום שתמצאי עיי"ש"ה וכן המנהג בינינו שלא לכתוב רק מקום העמידה וכדברי תה"ד ויתר פרטי דינים הללו מבוארי' שם בטוש"ע. המבואר מכל זה דטעם תקנת ר"ג הזקן לכתוב בגט שם מקום דירת האישה והאשה הוא מפני תיקון העולם כמו בשמו ושמה שלא יבא הבעל לקלקל ולומר שלא כתב גט לאשתו מעולם דאין זה שם עירו ועירה ותקן לכתוב שם מקום הדירה משום שהאדם נקרא על שם מקום דירתו ומן התקנה ג"כ ביש למקום א' ב' שמות לכתוב וכל שום שיש לו או לפרוט ב' השמות כמו בשמו ושמה המבואר בסי' שלפני זה ופסול מטעם זה בשינה לא לבד בשינה ממש אלא אפי' ביש לו ב' שמות וכותב רק שם האחד ולהראב"ד תקן כן גם מטעם חששא דשני יוסף בן שמעון וע"כ פסול בלא נכתב כלל ועכשיו מטעם שאין מקום הדירה קבוע אין כותבין רק מקום העמידה כמבואר. והא דכותבין שם הנהר בגט לאו מתקנתא הוא אלא דנהגו כן עיין פרטי דיני' הללו בטוש"ע סי' קכ"ח ובג"פ שם.

(א) שנינו במתני' דפ' השולח מסירה כרתי תקינו רבנן עדי חתימה דף ל"ד ע"ב התקין ר"ג הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה העדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם ופי' רשי' ז"ל העדים חותמין על הגט מפני רבן גמליאל הזקן התקין שיהיו אלו מתקנת ר"ג הזקן העדים חותמין על הגט מפני ע"כ ובגמ' שם ל"ו ע"א פריך מפני תיקון העולם דאורי"י הוא דכתיב וכתוב בספר וחתום אמר רבה ל"צ אלא לרבי אלעזר דאמר עדי אפי' תימא לר"מ התקינו שיהו מפורשי' עדי חותמין על הגט כל רבן גמליאל הזקן התקין שיהיו אלו מתקנת ר"ג הזקן העדים חותמין על הגט מפני ע"כ ובגמ' שם ל"ו ע"א פריך מפני תיקון העולם דאורי"י הוא דכתיב וכתוב בספר וחתום אמר רבה ל"צ אלא לרבי אלעזר דאמר עדי אפי' תימא לר"מ התקינו שיהו מפורשי'

שמותיהן בגיטין מפני תיקון העולם [ופירש"י שמותיהן ראובן או שמעון מעיקרא לא ה"י חותמין אלא אני פלוני חתמתי עד ולא ה"י כתב שמן כדנתיא בראשונה ה"י כתב אני פלוני חתמתי עד אם כת"י יוצא ממקום אחר כשר ואם לאו פסול] דמתוך שלא ה"י מפרש שמו לא ה"י יודעין לבקש עדים מכירין ויודעין שיעידו על כתב ידם וה"י צריכין לחזור אחר שטרות אחרים שחתימתם דומה לזו ונתקיימו בב"ד ע"י העדאת החתומי' עצמן כדקיי"ל בכתו' כ' אין מקיימי' את השטר אלא משטר שקרא עליו ערעור והחזק בב"ד] אמר רבן גמליאל תקנה גדולה התקינו שיהי' מפרשין שמותיהן בגיטין מפני תיקון העולם [שמאחר שיתפרשו שמותם יחזרו אחר יודעיהם ומכיריהם להעיד על כתב ידן] ע"כ סוגי' הש"ס דשם עם פירש"י ז"ל המבואר מזה דל"א דאמר ע"מ כרתי וחתימת העדים לאו דאו' הפי' כמתני' בפשוטו דתקנו שיהי' העדים חותמי' על הגט מפני תיקון העולם אבל לר"מ דע"ה כרתי וחתימת העדים הוא דאו' הכונה במתני' כמו שמפרש רב יוסף דמפני תיקון העולם תקנו לפרש שמותיהן בגיטין. ואולם לר"א ממתני' לא שמענו דהתקינו לפרש שמותיהן בגיטין אך ממה דקתני בברייתא דתקנה גדולה התקינו ז"ל דגם לר"א היתה התקנה לפרש השמות באופן דלר"א ה"י שתי תקנות האחת לחתום העדים בגט והב' לפרש שמותיהן ולר"מ לא היתה רק תקנה א' דהיינו לפרש שמותיהן בגט ורבה ורב יוסף לא פליגי אלא בפ"י המשנה כמאן אתי' עיין לקמן אות ו'. והנה אינו מפורש במשנה מי התקין תקנת חתימת העדים אלא שרש"י ז"ל כ' כל אלו מתקנת ר"ג הזקן אמנם התוס' גיטין ל"ו ע"א ד"ה והעדים כ' בזה"ל ר"ת מחק מספרו וי"ו מוהעדים ושמא משום דהוי משמע דר"ג תקן ובגמרא אמר ר"ג תקנה גדולה התקינו משמע דמקודם נתקנה עכ"ל. ולוישב דברי רש"י ז"ל נראה לענ"ד דידוע דסתם ר"ג הוא ר"ג דיבנה בן של ר"ש הנהרג בן בנו של ר"ג הזקן. ומעתה י"ל דהתקנה היתה מן ר"ג הזקן כדאי' במשנה התקין ר"ג הזקן שתהא נודרת וכו' העדים חותמי' על הגט מפני תיקון העולם דמשמע דגם העדים חותמי' הוא מתקנת ר"ג הזקן. ועוד דהא מפני תיקון העולם קאי אתרוייהו וא"כ בודאי גם הא דהתקין ר"ג הזקן אתרוייהו קאי וכמ"ש רש"י ז"ל. וגם ממה שנישנת אח"ז במתני' והלל התקין פרוזבול משמע דאתי למימר דב' תקנות דשנה בראשונה תקן ר"ג הזקן והלל התקין פרוזבול. ועיין במשנה דירושלמי דשם הגי' והעדים חותמין בו"ו מכל זה נראה דר"ג הזקן ה"י באמת המתקן אבל הך ר"ג דתוספתא דאמר תקנה גדולה התקינו הוא ר"ג דיבנה נכדו של ר"ג הזקן ועל תקנת זקנו העיד שתקנה גדולה נתקן כאן ודברי רש"י ז"ל עולים כהוגן וצ"ע על דברי התוס' ודו"ק. ולרבה דאמר מתני' ר"א היא והתקנה היתה לחתימת העדים בודאי נראה דר"ג הזקן ה"י המתקן דאזדא ל"י הוכחת ר"ת כמבואר וכן נזכר בקמאי ובתראי ז"ל דר"ג הזקן תקנו וע"כ סדרתי אותה גם אני בתוך התקנות של ר"ג הזקן.

(ב) גרסי' בגיטין פ"ו ע"א במתני' ג' גיטין פסולין ואם נשאת הולך כשר וכו' ר"א אומר אע"פ שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר וגובה מנכסים משועבדי' שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם

ופירשיו ז"ל ר"א אומר אע"פ שאין עליו עדים ואינו כתב ידו אלא שנתנו
 לה בפני עדים כשר לינשא לכתחלה. תיקון העולם שמא ימותו עדי מסירה
 ויבא הבעל ויערער לומר לא גרשתיה ע"כ עיי"ש. ויש בזה ג' שיטות
 לגדולי הראשונים זלה"ה. השיטה הראשונה היא שיטת הרי"ף ז"ל דלר"א
 היכא דאיכא ע"מ לא בעי מדינא ע"ה והיכא דאיכא ע"ה לא בעי ע"מ אלא
 דלכתחלה בעי ע"מ דהם עיקר הכריתות אבל אי אשכחתי דע"מ פסולין
 אפ"ה הגט כשר כיון דעדים חתומי עליו והוא יוצא מתחת ידה ואם הע"מ
 כשרי' או מן הדין א"צ לע"ה ורק מפני תיקון העולם דדלמא ימותו הע"מ
 או ילכו למדהי' ע"כ היתה התקנה שיחתמו עדים אף דאיכא ע"מ ואי אתא
 בעל ומערער לי' מפקא לי' לגיטא ומקיימי לי' בעדי חתימה עיי"ש ברי"ף
 פ' המגרש שמאריך בזה ומביא ראיות לדבריו ומסיים אבל לכתחלה בעי'
 ע"מ והן עיקר שאין העדים חותמי' על הגט אלא מפני תיקון העולם כדאמרי'
 ואי אבד גיטא קיימי ע"מ ואי מייתו ע"מ קיימו ע"ה עכ"ל. מבואר מדבריו
 דהא דאמר ר"א ע"מ כרתי היינו אף ע"מ כרתי אבל גם ע"ה כרתי ואז א"צ
 מדינא לע"מ כיון דאיכא ע"ה אלא דפליג אר"מ דאמר רק ע"ה כרתי ולא
 ע"מ ולר"א אף ע"מ כרתי והן העיקר וכל עיקר התקנה לא היתה אלא דגם
 במקום ע"מ צריכי' להיות ע"ה מפני תיקון העולם ועיין ברא"ש פ' המגרש
 שהקשה על הרי"ף בזה"ל ולדברי רב אלפס ז"ל לא ידענא מאי עיקר וטפל
 שייך במידי דאו' כיון דסגי בע"מ או בע"ה אמאי בעי' לכתחלה בע"מ ולמה
 הן עיקר יותר מע"ה ועוד תימא הוא לומר אם הבעל צוה לכתוב ולחתום
 הגט ונתנו לאשה בינו לבינה שתהי' מותרת לשוק עכ"ל. הנה מדברי הרא"ש
 מבואר להדי' דמפרש בכונת הרי"ף דלר"א תרוייהו מדאו' כורתי' וסגי מהי'ת
 בע"מ או בע"ה רק דע"מ הם העיקר וע"כ תמה דלמה הם יותר עיקר
 ואמאי בעי לכתחלה ע"מ כיון דאמרי' גם ע"ה כרתי וגם היאך תהי' מגורשת
 בנותן לה הגט בינו לבינה וכן משמע מקו' הרבינו אפרים והר"ה ז"ל שהקשו
 על הרי"ף דא"כ הי"ל לר"א לומר אף ע"מ כרתי מזה מוכח דס"ל ג"כ בדעת
 הרי"ף דמדאו' די בע"ה וכן משמע מלשון הר"ן בסוף הסוגי' עיי"ש. ולענין
 נראה ליישב שיטת הרי"ף ז"ל ומקודם אברר דעת הרמב"ם ז"ל דכ' בפ"א
 מה' גירושין הי"ג בזה"ל ומנין שיתננו לה בפני עדים הרי הוא אומר על פי
 שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר וא"א שתהיה זו היום ערוה והבא
 עליה במיתת ב"ד ולמחר תהי' מותרת בלא עדים לפיכך אם נתן לה גט
 בינו לבינה ואפי' בע"א אינו גט כלל במד"א כשהי' הגט בכתב יד סופר אבל
 אם כתב הבעל הגט בכתב ידו וחתם עליו ע"א ונתנו לה הי"ז גט פסול
 תקנת חכמים היא שיהי' העדים חותמין על הגט שמא יתן לה הגט בפני
 שנים וימותו ונמצא הגט שבידה כחרס מחרסי האדמה שהרי אין בו עדים
 לפיכך תקנו שיעידו מתוכו ואע"פ שהעדים בתוכו נותנו לה בפני שנים בין
 בפני אותן העדים החתומים עליו בין בפני שנים אחרים שעיקר הגירושין
 בע"מ חתמו בו שנים ועבר ונתנו לה בינו לבינה או שנמצאו ע"מ פסולין
 הי"ז כשר הואיל ועדים שבו כשרי' והרי הגט יוצא מתחת ידה ויש שהורה
 מן הגאונים שהוא פסול עכ"ל. ונושאי כלי הרמב"ם מפרשים בכונת הרמב"ם

בדעת הר"ף רבו ז"ל עיין הה"מ ולח"מ שם. ואולם בס"י ירי אלי' תיקון ס"ד הקשה כיון דכ' הרמב"ם דהנתינה בפני עדים הוא עיקר הגירושין מה"ת וא"א להיות היום א"א ולמחר מותרת בלי עדים איך כ' אח"כ דאם חתמו עדים ועבר ונתנו לה בינו לבינה דכשר הואיל והעדים התומי' כשרים דמה יועיל כשרותם כיון שלא נמסר בפניהם והנתינה בפני עדים הא מה"ת הוא וע"כ רצה לפרש בדעת הרמב"ם דהא דכשר בע"ח בלי ע"מ הוא רק מתקנתא דרבנן עיי"ש דאמר מלתא בטעמא באופן דהרמב"ם לא יסכים להר"ף כיון דלהר"ף לפי מה שפי' קמאי ז"ל ע"ח מדאו' אף לר"א וכמבואר לעיל. אמנם לדעתי הקלושה נראה להסכים דעת הרמב"ם עם הר"ף ז"ל אשר גם לשונם שוה. והוא דלר"מ דאמר ע"ח כרתי וכתיבה לא בעי מה"ת לשמה דכי כתיב וכתב לה ספר כריתות הך וכתב אחתימת העדים קאי ולא אכתיבת הגט אי"כ הרי חתימת העדים כתיבי בקרא דמשוה כריתות כשנותן אח"כ הגט לידה ככתוב בקרא וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה דכיון דלר"מ וכתב היינו וחתם בחתימת העדים ומיירי קרא מגט החתום בעדים לתת ליד האשה ועי"ז נעשה הכריתות. אבל לר"א דבעי כתיבה לשמה מה"ת משום דכתיב וכתב לה ומפרש הקרא דוכתב דהיינו כתיבת הגט ממש ולא חתימת העדים ועל אותו גט הכתוב לשמה קאמר הקרא ונתן בידה מבלי להזכיר חתימת העדים וא"כ מיירי קרא מגט שאינו חתום בעדים ואיך נאמר דתהי' מגורשת ומותרת לכל אדם בלי עדים כלל עיי' שנותן לה גט כזה שכתוב לשמה ואין עדים התומי' עליו הלא קרא כתי' עפ"י שנים עדים יקום דבר וילפי' דבר דבר מממון ובמה תהי' מגורשת הלא הוא כחרס מחרסי האדמה אלא ע"כ דעיקר הגירושין הם עיי' ע"מ הם הכורת' וע"כ צריך שימסרוה לה בע"מ ועיי' קאי הקרא דנותן בידה כמבואר. אך זהו בספר כריתות הנאמר בקרא דאינו חתום בעדים אבל אם הי' חתום בעדים דאז לאו חרס מחרסי אדמה הוא דהעדים התומי' משוה לוי' לספר כריתות אז באמת גוכל לומר דאפי' מדאו' מגורשת אף בלי ע"מ רק דספר כריתות דקרא לא מיירי מגט החתום בעדים דזה לא נרמו בתורה כיון דלר"א וכתב היינו כתיבת הגט וא"כ עיקר כריתות דכתבה התורה בפירוש היינו עיי' ע"מ בלי ע"ח וזהו מחלוקת ר"מ ור"א דר"מ ס"ל דלא בעי כתיבה לשמה משום וכתב היינו חתימת העדים וא"כ הכריתות דקרא הוא עיי' ע"ח וזהו שאומר ע"ח כרתי אבל ר"א דבעי כתיבה לשמה משום דס"ל וכתב היינו כתיבת הגט ולא חתימת העדים ולא מיירי קרא מחתימה ועיקר הכריתות דקרא הוא עיי' ע"מ וזהו שאמר ע"מ כרתי והבן. [ועיין ברשב"א בחי' לגישון רפ"ק דמדבריו נראה ג"כ דלר"א קרא לא מיירי מחתימה כלל ועיי' ברמב"ן במלחמות פ' המגרש דמדבריו לא משמע כן אלא לדעת הר"ף וכתב קאי בין אכתיבה ובין אחתימה עיי"ש] ומעתה כיון דהכריתות עיי' ע"מ מפורש בקרא ואף דגם אי עדים התומי' על הגט כשר אפי' בנותנו בינו לבינה אפי' מדאו' אפ"ה עיי' ע"מ עדיף מעיי' ע"ח כיון דעיקר הכריתות דכתיב בתורה הוא בע"מ וע"כ אף לבתר התקנה דעכ"פ יחתמו עדים מפני תיקון העולם לא עקרו הכריתות הנאמר בפ" בתורה ותקנו דאעפ"כ תהא המסירה בפני

עדים אבל בעבר ונתן לה גט החתום בעדים כשרים אוקמה אדא' והזשירו ומעתה דברי הרמב"ם ז"ל מבוארים יפה בתחלה כ' ומניין שיתננו לה בפני עדים כי בתחלת הפרק מנה הנתינה בפני עדים תחת העשרה דברים אשר הם מה"ת עיי"ש ומיירי מכריתות הנאמר בתורה והוא בגט שאין עדים חתומי' עליו וע"כ אמר דהרי הוא אומר עפי' שנים עדים וגו' וא"א שתהי' זו היום ערוה וכו' ולמחר תהי' מותרת בלא עדים היינו כיון דלר"א וכתב דקרא אכתיבה ולא אחתימה וא"כ פשטא דקרא מיירי בגט שאינו חתום בעדים ואיך אפשר דגט כזה יעשה כריתות בלי ע"מ ולפיכך בנתן לה בינו לבינה ואפי' בע"א אינו גט כלל דהיינו דבטל מדאו'. ואח"כ כ' בד"א בשהי' הגט כתב יד סופר והיינו בלי עדים חתומי' עליו אבל אם כתב הבעל בכתב ידו וחתם עליו ע"א ונתנו לה ה"ז גט פסול היינו דגט כזה כיון דהוא בכתב ידו הוא מג' גיטין דפסולי' דרבנן ואם נשאת לא תצא כדא' במשנה דהמגרש שם. ואח"כ כ' דתקנת חכמים להיות העדים חותמין מפני תיקון העולם ואע"פ שעדים חתומי' עליו אפ"ה לא עקרו מלתת לה בפני שנים כיון שעיקר הגירושין בע"מ היינו דעיקר כריתות הנאמרה בתורה הוא ע"י ע"מ ואף דגם בע"ה היא מגורשת דאו' מ"מ כיון שהתורה כתבה הכריתות בע"מ ע"כ לעולם תהי' הכריתות ע"י ע"מ אך זהו רק לכתחלה אבל אם עבר אתקנתא דרבנן דתקנו ע"ה וגם ע"מ וחתם עדים ונתנו בינו לבינה או דע"מ הי' פסולי' ה"ז כשר כיון דהעדים החתומי' כשרי' והגט יוצא מתחת ידה היינו גט ההתום כדינו ע"כ היא מגורשת גמורה וא"ש ודבריו מזוקקי' היטב ודו"ק.

ומעתה גם דברי הרי"ף ז"ל אשר הם כדברי הרמב"ם מיושבי' דמתחלה מביא ראיות דאי איכא ע"ה לא צריכי' לע"מ והיינו מדאו' וכמו שפי' קמאי ז"ל וע"כ כתב ואי איכא בחתימה שני עדים מכשיר ואע"ג דליכא ע"מ והיינו דקתני שאין העדים חותמין על הגט וכו' הלכך תקינו שיהא העדים חותמין בגט וכו' ואי לא סגו לי' בע"ה אלא עד דאיכא ע"מ מאי תיקון העולם איכא כונתו דאם נאמר דמדאו' צריך דוקא ע"מ ולא די בע"ה א"כ אף לאחר התקנה ע"מ מעכבין כיון דהם דאו' ומאי תיקון העולם איכא אלא ודאי דבהד מינייהו סגי ואפי' בע"ה לחוד. ומעתה כיון דתקינו רבנן שיחתמו עדים איכא תיקון העולם דל"צ לע"מ וע"ז קאמר מיהו ה"מ בדיעבר היינו הא דלבתר התקנה א"צ לע"מ הוא רק בדיעבר או אי נמצאו ע"מ פסולין דלא אמרי' עדיין א"א היא אלא הואיל ואיכא ע"ה והם כשרי' והגט יוצא מתחת ידה גירושין מעלי' נינהו והוא ממש כלשון הרמב"ם ז"ל אבל לכתחלה בעי ע"מ היינו אף לבתר התקנה דאיכא ע"ה ומדאו' סגי בהכי אפ"ה כיון דכריתות הנאמרה בתורה לר"א הוא בע"מ ולא בע"ה הוא העיקר וע"כ אף לבתר התקנה לא עקרוה וזהו שכ' והן עיקר שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם כדאמר' צריכין תרוייהו ואי אבד גיטא קיימי' ע"מ ואי מייתי ע"מ קיימי' ע"ה וא"ש ומדוייק היטב ומסולקת מעליו קו' הרא"ש הנ"ל וגם קו' הרבינו אפרים והר"ז דלמה לא אמר ר"א אף ע"מ כרתי דזה אינו דאי הוי אמר כן הוי משמע דעיקר כריתות הנאמרה בתורה הוא בע"ה ובאמת זה אינו דקרא הא לא מיירי רק בע"מ וכמבואר ודו"ק היטב כנלענ"ד.

ועפ"ז אמרתי לפרש הסוגי' דהשולח שהבאתי למעלה בס"ק א' דהנה
הרשב"א בחי' שם הקשה לתירוץ רבה לא נצרכה אלא לר"א אכתי למאי
אצטריך לר"ג לתקן עדי חתימה דהא ירמי' אשמועי' כבר תקנה זו מקרא
דוכתוב בספר וחתום וא"ת דקרא עצה טובה אשמועי' ומאן דבעי חייש לה
ומאן דלא בעי לא חייש לה ואתא ר"ג ותקן דהכל יהי' עושין כן לכתחלה
הא ליתא דר"ג נמי עצה טובה גרידותא אשמועי' ולכתחלה נמי לא מצרכי'
לי' עיי"ש דמביא ראיות ע"ז וכ"כ התוס' ריש גיטין ויבואר אי"ה להלן עיי"ש
ובס' ידי אלוי' סי' ס"ד. ועוד קשה לכאורה דמי"ש רש"י ז"ל דקרא דירמי'
עצה טובה היא גמרא ערוכה במס' ב"ב ריש פ' חזקת הבתים ובפ' ג"פ
וא"כ מאי ס"ד דמקשה דהקשה הא דאוי' היא הלא הוא רק עצה טובה ואם
כונתו להקשות איך נשנית במתני' דר"ג תקן לחתום עדים על הגט הלא
ירמי' אשמועי' כבר דבר זה וכמו שפי' באמת בעל מגלת אסתר על ס'
המצות שרש ב' עיי"ש ובש"ך חו"מ סי' כ"ה ס"ק י"ד קשה דע"ז לא מתרין
רבה כלום דלא נצרכה אלא לר"א סוף כל סוף יקשה הלא תקנה ישנה היא
מימות ירמי' וכקו' הרשב"א כיון דשניהם הם עצה טובה וגם איך אמר
דאוי' היא עיין ש"ך חו"מ סי' כ"ה ס"ק י"ד ובידי אלוי' תיקון ס"ד מרמו קו'
בעין זו על דברי רש"י ז"ל. אמנם עפ"י האמור בשיטת הרי"ף והרמב"ם ז"ל
מיושב הכל בס"ד. דהנה מתני' סתמא תנן העדים חותמי' על הגט מפני
תיקון וי"ל או דהכונה היא אף דמה"ת רק ע"מ כרתי אבל ע"ה לחוד אינם
כורת' אפ"ה מפני תיקון העולם שמא ימותו ע"מ או ילכו למדה"י תקנו
דתהא מגורשת בע"ה לבד ויש כח בידם לתקן כן או משום דכל דמקדש
אדעתא דרבנן מקדש ואפקע' רבנן לקידושין מינה וכמ"ש המרגניתא טבא
לטי' המצות שרש ב' או משום דירדו חכמים לכונת התורה דלאו גזירת
מלך הוא במה שהצריכה התורה ע"מ לומר כי בלתי ע"מ לא יהא כריתות
אלא הטעם דהצריכה התורה ע"מ הוא לאמתת הדבר שעיי' ע"מ יאומת
הדבר שנתן לה הגט ולא אברי סהדי אלא לשקרא ולכן כל גט שיוצא מתחת
ידיה בעדים חתומי' והדבר הגון להאמינה בחזקה שאינה מקלקלת עצמה
סמכו חכמים על חזקה זאת ואין זה עקירת דבר מה"ת כמו שהאמינו לע"א
שאומר שמת בעלה וכמבואר כ"ז באורך בידי אלוי' עיי"ש שרצה באמת
לפרש כן דעת הרמב"ם. ולפ"ז היתה התקנה דע"ה יועילו לכריתות אף בלי
ע"מ. או די"ל דהכונה במה ששנינו במתני' העדים חותמין על הגט מפני
תיקון העולם דמדאוי' הן בע"מ לחוד והן בע"ה לחוד די אלא דרבנן תקנו
אף דאיכא ע"מ יחתמו ע"ה משום דלמא ימותו ע"מ או ילכו למדה"י ואף
דאיכא מה"ט ע"ה אפ"ה תקנו דימסור ג"כ בפני ע"מ כיון דזהו עיקר הכריתות
שבתורה וכשיטת הרי"ף ורמב"ם דמצרכי' לכתחלה בתר התקנה תרווייהו
ע"מ וע"ה. ולפ"ז י"ל דהמקשה הי' סבור דפי' המשנה הוא דתקנו להיות
עדים חותמי' על הגט ודי' בחתימותן לכריתות אף דמה"ת אין ע"ה כורת'י'
וכסברה הראשונה שהסברתי בסמוך וע"ז מקשה שפיר מפני תיקון העולם
דאוי' הוא דכתי' וכתוב בספר וחתום ואפי' את"ל דירמי' לא אתא לאשמועי'
אלא עצה טובה וכדאי' בב"ב הנ"ל עכ"פ מוכח מזה דמדאוי' די בע"ה דאל"כ

מאי עצה טובה היא זו אם לא מהני ע"ה ויצטרך עוד לע"מ אע"כ דמהני ונתן להם ירמ"י עצה טובה שיחתמו עדים וא"כ מאי תקן ר"ג ול"מ לר"מ דע"ה כרתי אלא אפי' לר"א דע"מ כרתי וקרא דוכתב לה קאי על כתיבת הגט עכ"פ מקרא דירמ"י מוכח דגם ע"ה מועילי' ועי' מתרץ רבה דאין הפי' במתני' דתקנו דיהי' חותמ' על הגט וחהי' מגורשת בע"ה לבד דזה בודאי מהני אף קודם התקנה אלא התקנה הוי אף באיכא ע"מ אפי' יחתמו ע"ה משום שמא ימותו ע"מ או ילכו למדהי' וע"כ תקנו לעצה טובה לחתום עדים אף באיכא ע"מ ואף דחותמ' העדים אפי' ימסור בפני עדים כיון דוכתב דקרא קאי רק אכתיבה ועיקר כריתות הנאמרה בתורה הוא ע"י ע"מ וכסברה שניי' הנ"ל וכשיטת הר"ף והרמב"ם ז"ל וזהו דאמר רבה לא נצרכה אלא לר"א דאמר ע"מ כרתי היינו דקרא וכתב קאי רק אכתיבה ולא אחתימה ועיקר כריתות שבתורה היא ע"י ע"מ ותקן ר"ג מפני תיקון העולם שיחתמו העדים ג"כ ואעפ"כ ימסור לכתחלה בפני עדים כיון דהם עיקר כריתות שבתורה וא"ש ומדויק היטב דמקרא דירמ"י לא מוכח באיכא ע"מ להצריך ע"ה ודו"ק כנלענ"ד.

השיטה השנייה היא שיטת התוס' והרא"ש בגיטין וכן הוא דעת הבעה"מ ורבינו אפרים והרבה קמאי ולה"ה דלר"א מה"ת לא מהני רק ע"מ והם כורת' אבל לא ע"ה דוכתב לה דקרא לא קאי רק אכתיבה ואם נתן לה הגט בינו לבינה אפי' אי חתום בעדים לא מהני ואפי' לאחר התקנה לא הוי גט בלא ע"מ דאין דבר שבערוה פחות משנים אלא דהתקנה היתה לחתום עדים על הגט שמא מייתי ע"מ או ילכו למדה"ל גלל כן תקנו דחתמו העדים ואז כדאפקתי' האשה הגט ועדים חתומים בו תלוי' דבודאי נעשה בהכשר ונמסר לה בפני עדים כשרי' דהכל יודעין דאין דבר שבערוה פחות משנים וע"כ תלינן שבודאי נמסר בפני שנים ומש"ה אי ידעי' בודאי דלא נמסר לה בפני עדים או שנמצאו העדים שמסר בפניהם פסולין אינה מגורשת אף לבתר התקנה כיון דע"ה אינם מועילין רק כי עי'זו אנו יודעין שבא הגט לידה מן הבעל דלנפילה ל"ח וכיון דעדים כשרים חתומים עליו בודאי הבעל נתן לה וחזקה שכדין מסר לה בפני עדים כשרי' וכמבואר בדבריהם עיי"ש. והוסיף הר"ח ז"ל מוכח בתוס' גיטין דף ד' ע"א ד"ה דקיי"ל וכ"פ הרא"ש פ' המגרש דאף לר"מ בעי' שימסור לה בפני שני עדים כשרים דאין דבר שבערוה פחות מב' ופלוגתא דר"מ ור"א הוא רק דלר"מ קרא וכתב לה קאי אחתימת העדים ובעי' מה"ת שיחתמו העדים והחתימה תהי' לשמה אבל כתיבה לא בעי' לשמה ולר"א וכתב לה קאי אכתיבה דבעי' לשמה אבל חתימה לא בעי' כלל מה"ת רק מסירה בעי' בפני ב' ולר"מ בעי' תרויהו חתימת העדים ומסירה בפני ב' ולבתר התקנה גם לר"א צריך שיחתמו העדים ואם לא תביא ע"מ לפנינו תלינן שבודאי בהכשר נמסר לה בפני עדים כשרי' ולשיטה זו צ"ל בפ"י הסוגי' דפ' השולח או כמ"ש הרשב"א ז"ל שם דגם המקשה הוי ידע דקרא דירמ"י בשתי שמרות דהיינו בפשוט ומקושר איירי כדאי' בפ' ג"פ אלא דהמקשה מוקי לה כר"מ ומשמע ל"י דתרויהו בחתימה וכי מוקמי' לה כר"א חד בחתימה דהיינו וחתום וחד בעידי מסירה

והיינו והעד עדים עיי"ש או דו"ל כפי הידי אל"י סי' ס"ד דכ' בזה"ל ולענ"ד מה שהקשה דאתא ר"ג ואשמועי' מה דאשמועי' קרא ל"ק כלל דנהי דאשמועי' קרא הכי אבל עצה עמוקה זאת לא הוי ידעי לה כלל ואפי' מאן דידע לה לא הוי חייש לה שהרי קודם תקנת ר"ג לא הוי חותמין על השטר דאי הוי חתמי מה צורך לתקנתו אלא דר"ג מקרא זה למד לתקן כשראה שלא הוי חיישי לעצה זו ותקן שיהו חותמין שלא יהו נזקקין לעדות בשעת הערעור דדלמא מייתי סהדי או אזלי למדה"י ואע"ג דלא הצריכם לכתחלה הכי אלא הוא ג"כ דרך עצה טובה קאמר פשטה תקנתו והלכו אחר דברו ואחר עצתו וכיו"ב מצינו בתקנת פרנסת הבנות שיש לה סמך מן הכתוב כמ"ש בגמרא ואת בנותיכם תנו לאנשים וכו' עיי"ש.

והשיטה השלישית היא שיטת הר"ן ז"ל בפ' המגרש דר"א ס"ל ע"ט כרתי ולא ע"ה ואעפ"כ מהני ע"ה בלחוד אע"ג דלא נמסר בע"מ והרי ע"ה אינם כורת' אלא ע"מ משום דס"ל דהמסירה כורתת כל שיש עדים בשעתה בין שהם מעידי' על גוף המסירה בין שמעידי' על גוף הדבר דהיינו שהגט נמסר מיד הבעל לאשה אע"פ שלא היו בשעת המסירה עדים על המסירה ומעתה בגט החתום בעדים כיון שהם מעידי' על עיקר הדבר והגט ביד האשה הו"ל ע"ה כע"מ שהרי הגט יוצא מתחת ידה ובידוע שהבעל מסר לה והו"ל כאלו הם עצמם מעידי' על המסירה ואנן סהדי דהבעל מסרו לה וע"ה ואנן הוי כע"מ ומשיה ס"ל לר"א דמהני ע"ה בלבד אף בלי ע"מ ופלוגתא דר"מ ור"א היא דלר"מ קרא דוכתב לה קאי אחתימת העדים והחתימה היא הכורתת ואלו נמסר בעדים ולא באו על החתום לא מהני ולר"א קרא דוכתב קאי אכתיבת הגט ומסירת הגט ליד האשה היא הכורתת וע"כ בלא חתימת העדים רק נמסר בפני עדים היא מגורשת גמורה ורק חכמים תקנו שיחתמו העדים על הגט מפני תיקון העולם ואז הוי ע"ה כע"מ אע"פ שלא נמסר בפניהם כיון דבודאי בא מיד הבעל ליד האשה ואנן סהדי דנמסר לה והכריתות אינו מטעם ע"ה אלא מטעם דהעדים הללו הוי כע"מ ומסירה היא הכורתת עיי"ש ובסוף דבריו נוטה לפרש גם דברי הר"ף כן. ולפי"ז י"ל דהתקנה היתה שיהא ע"ה כע"מ או דגם זה הוא מדינא אלא דהתקנה היתה שיחתמו העדים וממילא ל"צ עוד ע"מ כיון דע"ה הו"ל כע"מ וסוגית הש"ס דפ' השולח יפורש כמ"ש למעלה בשיטת הרא"ש בשם הידי אל"י. והטור באהע"ז סי' קל"ג מביא שיטת הר"ף ורמב"ם ושיטת אביו הרא"ש ופסק כהרא"ש ובשו"ע שם פסק המחבר כר"ף ורמב"ם ומביא דעת הרא"ש בשם י"א עיי"ש. ומה שקשה מסוגי' דהשולח לדעת הרמב"ם ז"ל דפסק פ"ג מעדות ה"ד דעדות שבשטר הוא רק מד"ס עיין ברמב"ן על ס' המצות שרש ב' ומגלת אסתר ומרגניתא טבא שם וע"ע בש"ך חו"מ סי' כ"ח ותומים ונתיבות המשפט שם.

(ג) לדעת התוס' במס' גיטין ג' ע"ב ד"ה ר"א והרא"ש בפ' השולח והרשב"א שם תקנת ר"ג לחתום עדים לר"א לא היתה רק על צד היותר טוב ועצה טובה מפני תיקון העולם אבל אם ירצה אפי' לכתחלה לסמוך על ע"מ בלי ע"ה יכול לעשות כן והדתנן התקין היינו שתקן ולמד להם

לעשות כן למען לא יצטרכו לע"מ כשירצו להראות הגט או השטר לראי' אבר אם באים לסמוך לכתחלה על ע"מ יכולין לסמוך עיין בדבריהם. ומבואר דאפי' לכתחלה יכולי' אף לאחר התקנה לתת גט בלי ע"ה לר"א רק בע"מ ומכיואי' ראיות ע"ז ועיין ברא"ש פ' השולח דכ' וכן פירש"י ז"ל לעיל פ"ק דר"א מכשיר אפי' לכתחלה ומשמע דס"ל בכונת רש"י דאפי' לתת לאשה לכתחלה גט בלי ע"ה שרי לר"א וכ"כ התוס' רפ"ק דגיטין בשם רש"י ז"ל והנה רש"י שם כ' בזה"ל ופליג עלי' ר"א דאפי' לכתחלה תנשא אלמא פסולא דרבנן נמי ל"ל ע"כ ומדכ' רש"י דאפי' לכתחלה תנשא דייק הבית מאיר בס"י ק"ל ס"ק א' דרק אם כבר נתן הגט יכולה להנשא לכתחלה אבל אם לא נתן עדיין לא יתן עיי"ש. אמנם המוהרש"ל ביש"ש פ' השולח ס"י מ"א כ' דמדקתני תקנה זאת בהדי אידך תקנות במתני' דהשולח משמע דהוא ג"כ תקנה קבועה ולא רק עצה טובה בעלמא וגם כיון דכ"ע עתה נהגו לחתום אם יתנו בלי ע"ה אין לך לעז גדול מזה וע"כ העלה דאם לא נתנו עדיין לא יגרש בו אפי' במקום עיגון ואם נתנו כבר לא תנשא בו רק במקום עיגון עיי"ש ובבית מאיר ס"י ק"ל. והטור שם כ' צריך שיחתמו שני עדים משמע ג"כ דהוא תקנה גמורה וכן הוא לשון המחבר שם ס"א ועיין ב"ש בשם תה"ד דאפי' לדידן דקורעין את הגט מיד אפי"ה צריך שיהא הגט כשר אפי' לר"מ וע"ע שם ס"ק י"ד ודו"ק. ועכשיו אין מכשירין שום גט בלי ע"ה וע"מ והע"ה בעצמם הם ע"מ עיין רמ"א בהגהותיו שם ס"א.

(ד) אע"ג דלר"א גט שאין עדים חתומי' בו כשר מדינא דע"מ כרתו מודה ר"א במזויף מתוכו שהוא פסול כדאי' בגיטין דף ד' ע"א ובשאר דוכתי. ומזויף מתוכו מקרי (א) אם הי' א' מן העדים החתומי' על הגט קרוב או פסול ומכ"ש אם שניהם פסולי' והטעם דלמא אתו למסמך אע"ה להשיאה על פיהם וכ"פ הרמב"ם פ"א מגירושין הי"ז וטוש"ע ס"י ק"ל ס"ז. (ב) אם חתומי' עליו נכרי' אפי' נעשה בערכאות כמבואר בגיטין י"א ע"א וטוש"ע שם ס"י. ואם יש לעדים שמות מובהקים פליגי בה תנאי בגיטין שם ורוב הפוסקים פסקו דלא כר"ש ופסלו אפי' בשמות מובהקי' דגזרו' אטו אינן מובהקי' ויתבאר אי"ה במקומו והאידנא דגזרו על כותים ועשאום כגוים גמורי' דינם גם לענין זה כגוים גמורי' (רי"ף ורא"ש פ"ק דגיטין וטוש"ע שם) ולענין צדוקי' ובייתוסים עיין ב"י ס"י ק"ל בשם רמב"ם ורי"ז. (ג) כתב סופר וע"א חתום עליו ונתנו בע"מ לדעת הגאון המובא ברי"ף פ' המגרש הוי הולד ממזר אפי' לר"א משום דהוי כמזויף מתוכו ולרמב"ם פ"ג מגירושין ה"ח לא הוי אלא פסול מדבריהם לכך כ' שם ויש מי שאומר שאם חתמו העדים שלא לשמה הואיל והוא כמזויף מתוכו ה"ז גט בטל וכן אם הי' א' מעדיו פסול או שהי' בו ע"א בלבד אע"פ שנמסר בעדים ה"ז גט בטל ולא יראה לי דבר זה אלא כמזויף לא מזויף ודאי והואיל ונמסר בע"מ כשרים ה"ז פסול מדבריהם עכ"ל והיש מי שאומר הוא דעת הגאון המובא ברי"ף שם. אמנם לדעת הרי"ף אם הי' ע"א חתום וכתב בכתב יד הסופר ונמסר בע"מ הוא כשר בדיעבד ועיין ב"י ס"י ק"ל שמדקדק מדברי הרמב"ם בפ"א מגירושין דדעתו כדעת הרי"ף וכבר העיר עליו הלח"מ פ"א שם מדברי הרמב"ם פ"ג

מגירושין וצ"ע. ובחתם סופר ועד איכא פלוגתא ומבואר במקומו ואם כ' בכתב ידו אע"פ שאין עליו עדים כלל או רק ע"א הוא מכלל הג' גיטין פסולי' ששנינו במשנה דאם נשאת לא תצא משום דכתב ידו כק' עדים דמי ואם נמסר בע"מ כשר לר"א אפי' לכתחלה כמבואר בפ' המגרש. (ד) הרחיק את העדים מן הכתב שני שיטין או יותר לדעת הרמב"ם פ"א מגירושין ה"ח לא היו כמוזייף מתוכו רק כמו דבר שיכול להזדייף וכשר לר"א בע"מ אבל להראב"ד שם היו כמוזייף מתוכו ופסול אפי' לר"א עיין טעם מחלוקתם בב"י סס"י קל"א ובלח"מ שם וע"ע בהגהת רמ"א סי' ק"ל ס"א וב"ש שם ס"ק ב' (ה) אם חתמו העדים שלא לשמה היו מוזייף מתוכו ופסול אפי' לר"א כמבואר בגיטין ד' ע"א וכ' התוס' ד"ה מודה הטעם דגודי' חתימה אטו כתיבה וברשב"א שם כ' טעם אחר עיי"ש ובפ"י שם ולהרמב"ם פ"א מגירושין לא היו אלא כמוזייף ולא מוזייף ופסול רק מדבריהם כאשר הבאתי לשונו לעיל בסמוך עיין בטוש"ע סי' קל"א סי' וב"ש ס"ק ו' ז'. וכל זה הוא לר"א דע"מ כרתי אבל לר"מ דע"ח כרתי הרי הגט בטל מה"ת אם חתום עליו קרוב או פסול או נכרי או אם היתה חתימה שלא לשמה וכיו"ב כמבואר. עוד יש נ"מ בין ר"מ לר"א לענין מחובר דלר"א אין כותבין טופס במחובר גזירה שמא יכתוב תורף ואם כתבו לטופס במחובר ותלשו ותתמו ונתנו לה כשר אבל אם כתב התורף במחובר פסול מדאו' משום דכתיב וכתב ונתן מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה ולר"מ אין כותבין תורף שמא יחתום במחובר כתבו לתורף תלשו חתמו ונתנו לה כשר משום דס"ל דוכתב דקרא קאי אחתימה וכמבואר בגיטין כ"א ע"ב ופסק הרמב"ם בפ"א מגירושין ה"ז כר"א וטוש"ע סי' קכ"ד ס"ה עיין ב"ש ס"ק ט"ו. עוד נ"מ בין ר"מ לר"א בכתב הגט על דבר שיכול להזדייף כגון על נייר מחוק וכיו"ב לר"מ אין כותבין ולר"א כותבין משום דע"מ יזכרו הדבר וידעו אם הי' בו תנאי וכיון שהוא ע"ד שיכול להזדייף בע"כ צריכה להביאה ע"מ לפנינו כמבואר בגיטין כ"ב ע"ב עיי"ש תוס' ד"ה מאן חכמים. ובגיטין שם אר"א לא הכשיר ר"א אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה ימים לא חיישי' דלמא הוי ביה תנאה וזיפת' ורבי יוחנן אמר אפי' מכאן ועד י' ימים דאם איתא דהוי ב' תנאה מדכר דכירי [ופירש"י ז"ל לאלתר שהביאתו לב"ד ביום שנמסר לה להודיע שהיא גרושה ויתירוה לנשא דכיון דהאידינא הוי ובע"מ ל"ה לזיופא. וזיפת' וכבר שכתוה העדים] ופסקו קמאי ז"ל בזה כר"י דאפי' מכאן ועד י' ימים כשר לר"א עיין רי"ף ורא"ש שם ורמב"ם פ"ד מגירושין ה"ב וטוש"ע סי' קכ"ד ובחמ"ח שם ס"ק ב' וב"ש ס"ק ג'. עוד אי' שם בגיטין ואר"א לא הכשיר ר"א אלא בגיטין אבל בשאר שטרות לא דכתיב ונתתם בכלי' חרש למען יעמדו ימים רבים ור"י אמר אפי' בשטרות והכתיב למען יעמדו ימים רבים התם עצה טובה קמ"ל ופירש"י ז"ל אלא בגיטין דאינן עשווי' אלא להתירה ויכולה להביאה לב"ד לאלתר ויתירוה ושוב אי' צ' לגט דכיון שהותרה בב"ד יש זכרון וקול לדבר. אבל בשטרות דקיימו לגוביינא ודלמא לא מפיק לי' עד זמן ארוך ושכתו ע"מ את הדבר וסמכ' אעדי חתימה והוא מוזייף כתב העליון והותם העדים עומד

במקומו ע"כ וכ' התוס' ד"ה אבל בזה"ל פי' בקונטרס וכו' ופירושו רחוק דלמה יש לנו למעות ולסמוך על ע"ה בדבר שיכול להזדייף וכו' עיי"ש מבואר מדברי התוס' דהבינו מפירש"י ז"ל דהחשש הוא כשאר שטרות דלמא ישכחו ע"מ את הדבר ואנן יהי' סומכין על ע"ה וע"כ הקשו מה"ת יחוש דיטעו אנן ויסמכו על ע"ה בדבר שיכול לזייף ולולא דבריהם הייתי אומר לפענ"ד דכונת רש"י ז"ל דהע"מ ישכחו הדבר ויסמכו אע"ה ועי"כ יבא לכלל חשש זיוף ומ"ש רש"י ז"ל וסמכי' לא נקרא וסמכין דהיינו אנן אלא וסמכוה דהיינו הע"מ יסמוך אע"ה ובה מסולק קו' התוס' וא"ש. וסעד מצאתי לזה ברין בסוגי' דכ' וז"ל אבל בשטרות דקיימי לגוביינא דלמא לא מפקי' לוי עד לאחר זמן וישכחו ע"מ את הדבר ויסמכו אע"ה והוא מזייף כתב וכו' כ"כ רש"י ז"ל עכ"ל הרי דכ' ויסמכו דקאי אע"מ וא"ש. אחר העיון מצאתי את שאהבה נפשי כי כונתי בזה לדברי הנתיבות משפט על המשרים עיי"ש ובפלוגתא זאת דר"י ור"א פסקו הפוסקים כר"א ויבואר אי"ה להלן גבי שאר שטרות.

עוד נ"מ בין ר"מ לר"א לשיטת רוב הפוסקים בחש"ו אי יכולי' לכתוב הגט ויש בזה הרבה שיטות לגדולי קמאי ז"ל בביאור הסוגי' דגיטין כ"ג ע"א השיטה הראשונה היא שיטת רש"י ז"ל והרבה מקמאי דלר"ה שם כשר הש"ו לכתוב אפי' תורף בגדול עומד על גבן ומלמדן לשמה ולר"י אמר שמואל אפי' בגדול עומד ע"ג אין כותבין תורף אלא טופס לבד מותרין לכתוב ואפי' באין גדול עומד ע"ג וכ' הה"מ פ"ג מגירושין יש מי שפסק כר"ה ובגדול ע"ג כותבין אפי' תורף לכתחלה ובאין ע"ג אי כתבו לתורף פסול ובטל [כן הוא בהה"מ שלפנינו והבי' סי' קכ"ג מביא בשמו דבטל] ואי כתבו לטופס בלא ע"ג בודאי אינו בטל וי"ל דכשר או דפסול עכ"פ והרשב"א פסק דכשר והרמב"ן פוסל ולהפוסקים כר"י א"ש כותבין טופס אפי' לכתחלה באין גדול ע"ג ותורף אפי' בגדול עומד ע"ג בטל הגט.

שיטה שניי' היא דעת העיטור מובא ברין שם דר"ה ור"י א"ש לא פליגי לענין דינא דר"ה מוקי לה בגדול ע"ג והיינו בתורף אבל בטופס אפי' באין ע"ג כשר ור"י א"ש מוקי לה בש"י מקום התורף והיינו באין ע"ג אבל בע"ג אפי' תורף כותבין לכתחלה. ושיטה שלישית היא שיטת הרמב"ם ולדעת הרא"ש והר"ן בחד לישנא הוא ג"כ שיטת הר"ף ז"ל דר"י א"ש קאי אר"ה ומצריך אפי' בגדול ע"ג דש"י מקום התורף וצריך א"כ תרתי לטיבותא דהיינו גדול ע"ג ורק טופס אבל תורף אפי' בגדול ע"ג וטופס באין ע"ג לא יכתבו לכתחלה עיין רמב"ם פ"ג מגירושין הי"ז וי"ח. וכל זה לדעת רש"י ז"ל וסייעתו דהסוגי' דגיטין דפריך. והא לאו בני דעה נינהו קאי לר"א ולא מצריך שליחות בכתיבת הגט כמפורש בתוס' שם ד"ה והא אבל ר"י ז"ל פירש שם דקו' הש"ס היא לר"מ דלא בעי כתיבה לשמה אלא מדרבנן לפי סברת המקשן ועלה קאי שינוי' דר"ה ור"י א"ש אבל לר"א דבעי כתיבה לשמה מדאו' פסול אפי' בגדול ע"ג אפי' מדאו' משום דבעי שליחות בכתיבה כך פי' הרא"ש שם בשם הר"י אבל בתוס' שלפנינו אינו כן ועיין כ"ז בב"י סי' קכ"ג באריכות ובשו"ע שם פסק כהרמב"ם עיי"ש ובב"ש ס"ק א' וה' וע"ע

בלח"מ שם ודו"ק. ובנכרי אי כתב הטופס לחוד איכא ג"כ פלוגתא עיין בב"י שם ובעבד לרמב"ם בעי בן כריתות וע"כ פסק דינו כנכרי והרמב"ן חולק עליו דל"ב בן כריתות עיין בדבריהם וכאן די ברמו בלבד.

עוד יש נ"מ בין ר"מ לר"א לענין כתיבת טופסי גיטין לת"ק דר"א בגיטין כ"ז ע"א מותר לכתוב טופס מפני התקנה ומפרש שמואל מפני תקנת הסופר ור"א היא לכך התירו הטופס ותנא בתרא חולק וס"ל לר"א דגורי טופס אטו תורף ואסור בגיטי נשים עיי"ש דתרי תנאי נינהו ואל"כ דר"א ורב שבת"י אמר חזקי דמתני' ר"מ היא ומשום קטטה הצריכו לשייר מקום התורף ור"ח אמר אבימי דמפני התקנה דמתני' היינו תקנת עגונות וא"י שם תרי לשני או כר"מ או כר"א עיי"ש מבואר מכ"ז דלר"א מדינא אפי' הטופס לא יכתוב רק משום תקנת הסופר התירו לכתוב הטופס בין בגיטין בין בשאר שטרות ור"א דמתני' ס"ל דבגיטין גזרי' טופס אטו תורף ולא יכתוב אפי' טופס אבל לר"מ מדינא אפי' תורף מותר לכתוב ורק מפני קטטה או תקנת עגונות הצריכו לשייר מקום התורף ולא התירו לכתוב אלא הטופס. והרמב"ם פ"ג מגירושין ה"ז כפי הנסחא שלפנינו פסק כת"ק דמפני תקנת סופר התירו לכתוב הטופס אפי' בגיטין [ועיין בטור סי' קל"א וב"י שם דה"י להם נסחא אחרת ברמב"ם ובכ"מ שם מאריך בזה] ועיין כ"מ שם הטעם אע"ג דא"י בגמ' שם הלכה כר"א וקרו רב על"י טובינא דחכימי אפ"ה ס"ל דלא דחי' דברי ת"ק משום דר"י א"ש ורב הגא משמי' דעולא אוקי למתני' דהכל כשרי' בשייר מקום התורף עיי"ש. אמנם הרי"ף והרא"ש ושאר קמאי ז"ל פסקו כר"א דמתני' דגורי' טופס אטו תורף ועיין בר"ן הטעם דכתיבת הסופר שכ"ח משה' גזרו טופס אטו תורף אפי' בדיעבד לפסול ומחובר דר"ש כ"כ ל"ג בו טופס אטו תורף רק בלכתחלה וגבי חש"ו דל"ש כלל שיכתבו גט לא גזרו טופס אטו תורף אפי' בלכתחלה. וגם הרא"ש כ' בשם הרמב"ן והרמ"ה גבי סופר הכותב טופסי גיטין דבדיעבד נמי פסול והרא"ש ז"ל כ' דלא כשמע הכי בש"ס ומ"מ טוב להחמיר ולגרשה בגט אחר אם הבעל לפנינו עיי"ש וכדבריו הם דברי הטור סי' קל"א והמחבר בשו"ע שם השמיט דין זה ועיין ב"ש ס"ק ב' דכ' דנ"מ לדינא ולבסוף העלה לדעת הר"י שמביא רמ"א בסו"י קכ"ג בהג"ה דפוסל בכתיבת חש"ו הטופס ה"ה כאן אם כ' הטופס שלא לשמה עיי"ש וצ"ע. בכלל התורף הוא ג"כ הרי את מותרת לכל אדם כדאמר שמואל בש"ס וכן הוא ברמב"ם ויבואר עוד במקומו להלן א"י"ה.

עוד נ"מ דלר"מ בעי מוכח מתוכו לשיטת התוס' בגיטין כ"ד ע"ב ד"ה בע"מ ולר"א לא בעי מוכח מתוכו אבל לשיטת הרמב"ן והר"ן שם גם לר"מ לא בעי מוכח מתוכו עיי"ש בסוגי' דכתב לגרש את הגדולה ובכ"ש סי' קל"א ס"ק ג' כ' דלדין דלכתחלה בעי שיהא הגט באופן שיהי' גם לר"מ כשר כתחלה ולפי' אסור לגרש אם אינו מוכח מתוך הגט מי המגרש ומי המתגרשת אבל אם גרש כבר פסק שם ובס"ק ד' בסו"י ק"ל דתנשא בו ודלא כתשו' ש"י דפוסק דלא תנשא ורק אם כבר נשאת לא תצא ולבסוף העלה הבי"ש שם דלהפוסקים דס"ל לר"א אף ע"ה כרתי ודי אם עדים חתומים בו

אפי' לא נמסר בפני עדים [הוא שיטת הרי"ף ורמב"ם ור"ן המובאים לעיל ס"ק ב'] י"ל דאף לר"א בעי' מוכח מתוכו עיין כ"ז באחרונים.

(ה) גרסי' במתני' דגיטין פ"ו ע"א ר"א אע"פ שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים. כשר וגובה מנכסים משועבדי' שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם ע"כ ופרש"י ז"ל בדף ג' ע"ב בזה"ל וגובה מנכסים משועבדים גובה כתובתה בגט זה מנכסים משועבדים דתנן בכתובות הוציאה גט ואין עמה כתו' גובה כתובתה לשנא אחרינא גובה מנכסי' משועבדי' אם שטר מלוה הוא גובה מנכסים משועבדים שט"ה נמי קרי גט כדאמר בעלמא גט חוב שאין בו אחריות עכ"ל. והתוס' שם ד"ה וגובה מביאים בשם ר"ת כפי' שני של רש"י ז"ל והוכיח זה ממאי דאמר רב הלכה כר"א בגיטין ופריך הש"ס ובשאר שטרות לא והאר"א וגובה מנכסים משועבדים ומשני ר"א תרתי אמר אלמא דאף בשאר שטרות אמר ר"א דע"מ כרתי ובפ' ג"פ גרסי' כגי' רשב"ם שאני התם דמשעת כתיבה שעבד נפשי' עיי"ש וכן העלו רוב קמאי ז"ל מלבד ר"ה ז"ל בתוס' שם שכ' דסוגי' דפ' ג"פ פליגא אההוא דהמגרש. ובגיטין דף פ"ו ע"ב פליגי רב ושמואל דרב פסק כר"א רק בגיטין אבל לא בשטרות ושמואל פסק הלכתא כותי' אף בשטרות ונהלקו קמאי ז"ל בשאר שטרות אי הלכה כר"א וכשמואל או אין הלכה כמותו וכרב. שיטה הראשונה היא שיטת התוס' ד' ע"א ד"ה דקיי"ל והיא שיטת הרי" המובא ברא"ש פ' המגרש וכ"פ הרא"ש שם דהלכתא כשמואל בדיני וע"כ הלכתא כר"א אף בשטרות וצריך ע"מ [דלפי שיטת התוס' והרא"ש המובא לעיל ס"ק ב'] ע"ה לר"א אינם מועילי' רק מטעם דבודאי נמסר כדון לפני ע"מ ואי ידוע שנמסר בלי ע"מ אינו גט וע"כ גם בשאר שטרות צריך למסור השטר בפני ע"מ הן שטרי מכר ומתנה והן שטרי קנין והן שטרי הלואה צריכין ע"מ והעדים החתומים אינם אלא מפני תיקון העולם ואי נמסר בעדי מסירה אע"ג דאין עדים החתומים על שטר ההלואה אפ"ה גובה ממשעבדי דע"מ מפקי לקלא והא דאי' בדף י"א ע"א דאינו גובה אלא מב"ה משום דל"ל קלא הוא רק בשטרי פרסאה כמ"ש הרא"ש שם אמנם בשטרי ראי' משמע מדברי התוס' שם דא"צ אפי' לר"א ע"מ ודי בע"ה עיי"שה. השיטה השנייה היא שיטת ר"ה מובא בתוס' ג' ע"ב ד"ה וגובה וכן מוכח מרש"י ז"ל י"א ע"א ד"ה ל"ל קלא דאי לא חתימו עדי' אשטרי הלואה אינו גובה אלא מב"ה אפי' אם נמסר בפני עדים והשטר נעשה כתיקונו משום דרק ע"ה כפקי לקלא ולא ע"מ עיי"ש. והשיטה השלישית היא דעת הרי"ף לפי מה שהבין הרמב"ן ושאר קמאי את דבריו דהלכה כרב דרק בגיטין הלכה כר"א ולא בשאר שטרות דבשאר שטרות צריכין דוקא ע"ה וע"מ אינם מועילים עיי"ש בדברי הר"ן בפ' המגרש דיש נסחאות שונות ברי"ף ז"ל ודעת הרמב"ן דפסק כרב. והשיטה הרביעית היא דעת הר"ן שם בכונת הרי"ף דלפי סברתו הא דאמר ר"א ע"מ כרתי בגיטין היינו אם עדים החתומי' הם הע"מ והכריתות נגמר עפ"י המסירה אבל אין צריך לע"ה זהו דוקא בגיטין אבל בשאר שטרות דבעי להתקיים ולעמוד ימים רבים צריכין עכ"פ עדים החתומי' על השטר אבל הע"ה הם ממילא כמו ע"מ כמו בגיטין והדבר

אינו נגמר מטעם ע"ה אלא מטעם ע"מ עייש"ה מלתא בטעמא, והרמב"ם פ"א ממלוה ולוה ה"ב פסק כר"א וכתב דהרי היא מלוה בשטר אם נתנו בפני עדים אע"פ שאין עדים בו ומשמע דאפי' ממשעבדי גבי וזהו כשיטת הר"י והרא"ש ז"ל וכ"פ הטוש"ע בחו"מ סי' מ' ס"ב וסי' נ"א סי' והש"ך שם ס"ק ט' פסק דהמוחזק יכול לומר קים לי כהנך רבוותא דפסקו בשטרות דלא כר"א עיי"ש, ולענין יכול להודיין בשאר שטרות פסק הרמב"ם שם כר"א דאמר בפ"ב דגיטין כ"ב ע"ב דלא הכשיר ר"א אלא בגיטין אבל לא בשטרות דפסול ואפי' לאלתר משום דבעי שיהא ראוי לעמוד ימים רבים וכ"פ הר"ף ועיין בר"ן שם שכ' דלאו דוקא גיטין לחודיהו אלא גיטין ודכותי' דהיינו שטר הקנאה ולא מיעטו אלא שטרי ראייה ומביא סייעתא מהא דכתב לו על הנייר או על החרס שדי נתניה לך עיי"ש וכ"כ התוס' בקידושין ט' ע"א ד"ה כתב וב"ב נ"א ע"א ד"ה כתב אמנם הר"ה מובא ברא"ש שם פסק כרבי יוחנן דאפי' בשטרות כשר ביכול להודיין וכ' הרא"ש ז"ל לא מסתבר ועוד יש לפרש דדוקא בגיטין הוא דמכשיר ר"י מכאן ועד י' ימים אבל בשטרות שיש הרבה תנאים וחילוקי עניני' רבים לא דכירי ודוקא לאלתר מכשיר ואתי' שפיר כר"י הא דפריך והא בעי' כ' שאין להודיין עכ"ל והטור בחו"מ סי' מ"ב מביא דעת ר"ה דכשר לאלתר דהיינו אם בא לגבות מיד ול"נ לא"א הרא"ש ז"ל וכ"פ בשו"ע שם ס"א דאפי' לגבות בו לאלתר פסול עיי"ש ובש"ך שם ס"ק מ"ו דתמה על הטור דהרי ר"ה לא הזכיר לאלתר ולפמ"ש הרא"ש במסקנתו ועוד יש לפרש וכו' י"ל דמסכים עם הר"ה עיי"ש דהעלה דהוא ספיקא דדינא בבא לגבות בו מיד, ובעיקר הדין כ' הש"ך שם באריכות דנ"ל כר"ה דהלכה כר"י לגבי' ר"א ובפרט דדברי ר"ה דברי קבלה הם עייש"ה אך כ"ז בדאיכא ע"מ לפנינו וכמ"ש הש"ך וכמו שבארתי לעיל גבי גט אשה, וע"ע בש"ך שם ס"ק ב' גבי שטרי אקנייתא וכתומי' ונה"מ שם, ולענין שטר שחרור קי"ל ג"כ דע"מ כרתי עיין רמב"ם פ"ה מה' עבדים ה"ג.

וטעם התקנה דתקן ר"ג הזקן לחתום עדים על הגט או על השטר סבואר במתני' וכמ"ש לעיל דהוא מפני תקון העולם שמא ימותו ע"ה או ילכו למדה"י וכמבואר.

(ו) לעיל ס"ק א' הבאתי דברי רב יוסף בגיטין ל"ו ע"א דמוקי למתני' דקתני העדי' חותמין על הגט מפני תיקון העולם אפי' כר"מ והתקינו שיהו מפרשין העדי' שמותיהן בגט כדתניא בראשונה ה' כתב אני פלוני חתמתי עד אם ה' כת"י יוצא ממקום אחר כשר ואם לאו פסול אמר רבן גמליאל תקנה גדולה התקינו שיהו מפרשי' שמותיהן בגיטין מפני תיקון העולם עיי"ש והנה בתוספתא שלפנינו אין הלשון כך אלא כן אי' שם ספ"ו דגיטין אני עד חתמתי עד אם ה' כת"י יוצא ממקום אחר כשר ואם לאו פסול רבן שמעון בן גמליאל אומר תקנה גדולה התקינו שיהו העדי' משימין את שמן בגיטין ע"ב ולפי הג"י שבתוספתא דרשב"ג אמר כן דברי רש"י במשנה דתקנה שיהו העדי' חותמין בגט ר"ג הזקן תיקן בודאי א"ש ד"ל דרשב"ג ה' ר"ש בן ר"ג דיבנה אביו של רבינו הקדוש ול"ק קו' התוס' שם המוכאים לעיל

ס"ק א' עיי"ש. וחנה מבואר מזה דקודם התקנה לא הי' העדים מפרשין
 שמותיהן אלא הי' כותבין רק אני עד או אני חתמתי עד בלי הזכרת השם
 ומ"ש בתוספתא שבגמרא בראשונה הי' כותב אני פלוני חתמתי עד אין
 הכונה שהי' מזכיר את שמו הנרמז במלת פלוני אלא הי' כותב רק אני
 חתמתי עד בלי נקיבת שמו כדאי' להדי' בתוספתא שלפנינו ועי' שלא הזכירו
 שםם לא הי' יודעין על מי יהדר לבקש אחר עדים מכירי' ויודעי' העדים
 החתומי' שיעידו על כתב ידם לקיים חתימתן לזאת התקינה תקנה גדולה
 לפרש שמות העדים ועי"כ יודעי' ומכירי' לבקש אחר עדי קיום וזהו מפני
 תיקון העולם. ולפ"ז מתני' דהמגרש פ"ז ע"ב דתנן איש פלוני עד כשר בן
 איש פלוני עד כשר איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך הי'
 נקי הדעת שבירושלם עושי' [לפי גי' רש"י ז"ל ופירושו עיין תוס' פ"ח ע"א
 ד"ה וכך] נשנית לבתר התקנה דתקנו לפרש שם העדים ועוד דממשנה זו
 מבואר דאם כ' רק איש פלוני ולא כ' עד וגם לא כ' בן איש פלוני דפסול
 וכדאי' במוש"ע אהע"ז סי' ק"ל והנה איש פלוני בלא עד עדיף טפי מאם
 כ' אני חתמתי עד ולא הזכיר השם כלל וקודם התקנה דכשר בלא הזכיר
 בפירוש שם העד מכ"ש דכשר בכתב אני פלוני בהזכרת השם ולא כ' עד
 ובמתני' הא תנן איש פלוני בן איש פלוני ולא כ' עד כשר משמע להדי'
 דבלא הזכיר שם אביו ולא כ' עד דפסול אע"כ דמתני' נשנית לבתר התקנה
 וא"ש. אחר העיון ראיתי בבית מאיר סי' ק"ל ס"ק א' דגם הוא הוכיח כן
 דמתני' נשנית אחר התקנה עיי"ש. וטעם התקנה מבואר כדי לידע לחקור
 אחר עדי קיום. והנה ממה דמשני ר"י ומפרש דמתני' דקתני העדים חותמין
 על הגט אתי' כר"מ והיינו דהתקינה לפרש שמותיהן הי' נראה לפום ריהטא
 דדוקא לר"מ דע"ה כרתי מוכרחי' לפרש מתני' כן ונתקנה התקנה הזאת
 אבל לר"א דס"ל ע"מ כרתי וכל עיקר חתימת העדים הוא מפני תקון העולם
 א"כ ל"צ לפרש מתני' דהתקינה לפרש שמותיהן אלא כפשטא וכאוקמתא
 דרבה לר"א דתקנו ע"ה שמא ימותו ע"מ או ילכו למדה"י ולפ"ז לר"א דכל
 חתימת העדים הוא רק מתקנתא י"ל דע"ז לא היתה התקנה לפרש שמותיהן
 והך תוספתא דבראשונה וכו' אתי' כר"מ אבל לר"א אפי' לכתחלה א"צ
 מדינא דש"ס לפרש שמות העדים. והנה הרי"ף והרא"ש השמיטו הך תי'
 דר"י ולא הביאו התוספתא דבראשונה וכו' והי' נראה דמשה' השמיטו משום
 דפסקו כר"א ולדידו ליתא להך תקנתא והפי' במשנה הוא כפשוטה וכתני'
 רבה וע"כ הביאו רק המשנה כצורתה. אמנם לאחר העיון ראיתי דזה אינו
 דהא הביאו הך משנה דאיש פלוני עד אשר לפי המבואר למעלה וכמ"ש
 הבית מאיר בע"כ נשנית לאחר התקנה מבואר דאפי' לר"א אי' להך תקנתא
 לפרש עכ"פ לכתחלה שמותיהן בגיטין ותוספתא הנ"ל אתי' ככ"ע ורבה ור"י
 לא פליגי אלא באוקמתא דמתני' וא"כ לר"א יש בכאן ב' תקנות דמתחלה
 תקן ר"ג הזקן לחתום העדים ואח"כ תקן לפרש שמותיהן והרי"ף והרא"ש ז"ל
 שלא הביאו תוספתא הנ"ל סמכו א"ע על מה שהביאו משנה דהמגרש איש
 פלוני עד וכו' ובפרט לפי שיטת הרי"ף המבוארת לעיל ס"ק ב' דלר"א אף
 ע"מ כרתי א"ש טפי דתקנו כן גם לר"א ור"ק. וכן הם דברי הרמב"ם ז"ל

פ"א מגירושין הכ"ד אע"פ שחתמת העדים בגט מדבריהם התקינו שיהו העדים מפרשי שמותיהן בגט ע"כ וכ"כ בס' ידי אלי' תיקון ס"ז על דברי הרמב"ם בזה"ל ואע"פ דבגמרא אמרו אפי' תימא לר"מ התקינו וכו' דמשמע בהדי' דלר"מ תקנה דמתני' וכו' היינו הך דמפרשי שמותיהן ולר"א תקנה דמתני' היינו אע"פ שנמסר בעדים תקנו שיהי' חותמי' וכו' וכיון דהלכתא כר"א איך הביא רבינו הך תקנה דיהו מפרשי שמותיהן דליתא אלא לר"מ אלא כ"כ רבינו משום שהיא מוזכרת בברייתא דתני' בראשונה וכו' וא"כ לר"א ב' תקנות הי' שם חדא דהעדים חותמי' וכו' ועוד תקנו ג"כ שיהי' מפרשי שמותיהן משא"כ לר"מ שלא היתה שם אלא תקנה א' שיהו מפרשי שמותיהן עכ"ל ועיין ברשב"א שאביא להלן ס"ק שאחר זה ובשו"ע סי' ק"ל פסק ג"כ דצריך לפרש שמותיהן.

(ז) כפי המבואר בס"ק שלפני זה מקודם התקנה לא הי' כותבין אלא אני התמתי עד ולא הי' מפרשי שמותיהן וכמבואר ברש"י וכ"כ הרשב"א בחי' שם אמנם הטור סי' ק"ל כ' וז"ל כשחותם העד צריך לפרש שמו ושם אביו כגון יוסף בן שמעון עד כתב יוסף עד או בן יעקב עד או יוסף בן יעקב ולא כתב עד כשר אבל כתב יוסף לבד ולא כתב עד פסול וכ' הבי' וז"ל ורבינו נראה שמפרש שבתחלה נמי היה חותם שמו אני ראובן או אני שמעון ומתוך שיש הרבה ששם כן לא הי' יודעין מי הוא החתום כדי להזור אחר יודעיו ומכיריו שיקיימהו והתקינו שיהי' מפרשין שמותיהן כלומר שיכתבו אני ראובן בן יעקב עד דמתוך כך מכירי' מי הוא החתום ומחזורי' אחר יודעיו ומכיריו שיקיימהו עכ"ל. מבואר מזה דלדעתו גם קודם התקנה הי' כותבין שמות העדים בגט אך לא שמות אבותם והתקנה הי' לכתוב גם שם האב ולפי' אתי' התוספתא שבש"ס כפשטא דבראשונה הי' כותבין אני פלוני התמתי עד היינו דהי' כותבין בפירוש שם העד אך לא שם האב ואר"ג דתקנה גדולה התקינו לפרש שמותיהן היינו ג"כ שם האב. אמנם לשון התוספתא כפי מה שהוא בפ"ז שם לא משמע כדבריו רק כדברי רש"י ז"ל דוי"ק שם. והנה מלשון הבי' בכונת הטור בפ"י הברייתא משמע דקודם התקנה לא הי' כותבין עד רק אני ראובן או אני שמעון אך זה אינו דהא גם בתוספתא כמו שהובאה בש"ס אי' בראשונה הי' כותב אני פלוני התמתי עד וצ"ל אף דהבי' לא נקיט אלא שבתחלה נמי הי' חותם שמו ראובן או שמעון ולא נקיט עד אפ"ה הי' כותבין עד ולא אתא לאשמועי' אלא דהי' מזכירין שמותם בפירוש לאפוקי מפירשי' ז"ל. ולפירוש הטור ובי' אין הכרה לומר דמתני' דהמגרש דקתני' איש פלוני עד וכו' נשנית לאחר התקנה כמ"ש לעיל בשם הבית מאיר אלא י"ל דנשנית קודם התקנה דאי כ' איש פלוני עד או בן פלוני עד או פלוני בן פלוני ולא כתב עד כשר כיון דגם קודם התקנה הי' מזכירין שם העד וגם הי' כותבין עד אך לא שם האב וע"כ פסק הטור דאם לא כ' רק איש פלוני ולא כ' עד דפסול ויתבאר זה עוד בס"ק שאחר זה ולשון המחבר בשו"ע סי' ק"ל סי"א הוא כלשון הטור עיי"ש.

ולענין שאר שמרות עיין במרדכי פ' ג"פ דאם כ' ראובן עד או בן

יעקב עד או ראובן בן יעקב ולא כ' עד כשר אבל אם כתב ראובן ולא כתב
עד פסול אם לא שאדם שואל לחתום כך לסימן ומשמע דמכ"ש אם לא
פירש שמו והי' א"כ התקנה גם בשאר שטרות ושעמא נמי כדי למצא עדים
לקיום כמו בגיטוי נשים עיין סמ"ע חו"מ סי' מ"ה ס"ק א' דמביא מרדכי
הנ"ל וע"ע ב"ש סי' ק"ל ס"ק י"ט מ"ש בשם לבוש ודבריו צ"ע ממרדכי
הנ"ל ודו"ק.

(ח) יש לעיין אי התקנה להזכיר שם העדים בפירוש היתה אפי' לעיכוב
לפסול בדיעבד הגט אם לא כתבו העדים שמותיהם בפירוש או דלא היתה
התקנה אלא לכתחלה אבל בדיעבד הגט כשר אפי' אי לא נכתב שם העדים
בפירוש. והנה לר"א דס"ל ע"מ כרתי וע"ה הם רק מפני תיקון העולם ולפי
מה שנתבאר לעיל בשם הרבה קמאי זלה"ה אפי' לכתחלה כשר לר"א בלי
ע"ה והתיקון הוא רק עצה טובה דלמא ימותו העדים או ילכו למדה"י בודאי
שמות העדים אינם מעכבין דלא גרע מאלו לא חתמו כלל ולא עוד אלא
דייל דאפי' לכתחלה להנך פוסקים א"צ לפרש שמותיהם רק משום עצה
טובה כמו החתימה גופה אבל לר"מ דחתימה הוא מדאו' יש לספק אי
התקנה שיפרשו שמותיהם הוא לעכב או רק לכתחלה וראיתי ברשב"א בחי'
לגיטין פ' השולח שכ' וז"ל רב יוסף אמר אפי' תימא ר"מ התקינו וכו' כדי
שיוכל הגט להתקיים עפ"י יודעיו ומכיריו ולא יצטרך עד החתום להתקיים
מתוך כתב היוצא ממקום אחר וכשהוא חותם א"צ לפרש אני פלוני בן פלוני
עד אלא באיש פלוני עד א"נ בבן פלוני עד מתכשר כדתנן וכו' ואע"ג דטובא
יעקב וראובן איכא מ"מ אהני דמצי לאהדורי אכלהו ראובן דאיכא במתא
אבל מעיקרא דכתבו אני עד ואינו מפרש שמו נפל שטרא בבירא דאמאן
שאייל ואמאן מהדר [מזה מבואר דמפרש כפירש"י ולא כהטור ומפרש ג"כ
דמתני' דאיש פלוני עד נשנית לאחר התקנה] ונראה דלר"מ עכובא הוא
כלומר שאם באו לשאול אומרי' להם שצריכי' לפרש שמותיהם ולא עצה
טובה בלבד מדפרכי' ובסימנא לא והא רב צייר כוורא וכו' ופרקי' שאני
רבנן דפקיע בסימנייהו ופרכי' תו ומעיקרא במאי אפקעינהו ואם איתא דלאו
עכובא הוא מאי קא מקשה במאי אפקעינהו דלמא בשטרי מקח וממכר וא"נ
בגיטוי נשים ובדלא קפדי להכי אלא ודאי משמע דעיכובא היא ומיהו בדיעבד
אפשר דלא מיפסד [צ"ל דלא מפסיל] גיטא בהכי ואפי' לר"מ דהא לא תקנו
אלא כדי שיהא עדים מצויי' לקיימו ולא דנפיק מיני' מידי אחרניא לא
לענין איסורא ולא לענין ממונא ואי משום כך אמאי מפסל גיטא אלא ודאי
[חסר כאן וצ"ל דלא מפסיל] לר"א לא נפיק מיני' מידי ואפי' לכתחלה נמי
לא מחייבי לפרש שמותיהן דלא גרע מכו' לא חתמו ביה סהדי כלל דמותר
אפי' לכתחלה וכדכתבי' לעיל דקיי"ר כר"א עכ"ל. מבואר מדבריו דלר"מ
מעכב דהיינו בבאו לשאול מורים לו דתקנה גמורה היא ולא רק עצה טובה
אבל בדיעבד אין הגט נפסל ולר"א אפי' לכתחלה א"צ אלא משום עצה
טובה וכ"כ הב"י בשם הרשב"א ור"י וכיון לחי' הרשב"א הזה. ועיין ב"ש
סי' ק"ל ס"ק א' דהקשה לדידן דקורעין הגט מיד אחר הנתינה ל"ל שיפרשו
שמותם אפי' אליבא דר"מ דהא כל עיקר הטעם הוא כדי לקיים חתימתן

ועכשיו הרי קורעין הגט מיד ור"ל דוהו באמת טעמא דהרשב"א ור"י שכ' דא"צ שיפרשו שמותם [וכבר תמה הבית מאיר שם על דברי הכ"ש דמרשב"א בחי' מבואר להיפך וגם בימי הרשב"א לא הי' עדיין המנהג לקרוע הגט כדמשמע מדברי הרא"ש בפסקיו ובתשו' כלל מ"ו עיי"ש] ובדברי הרמב"ם י"ל דכ' דינו לדין הש"ס או כדברי הכ"י בטור דגם קודם התקנה הי' כותבין שמותם ע"פ הדין ותקן ר"ג לפרש ג"כ שמות אבותיהם כדי לקיים החימתן בקל ועכשיו באמת ס"ל דא"צ לפרש שמות אבותיהם כיון דקורעין מיד אחר התינה אבל על המחבר בשו"ע קשה עיי"ש והבמה שמרמו לדברי התוס' ריש גיטין והרא"ש פ' השולח ור"ל דמשם מוכח דגם לר"מ תקנת ר"ג אינה רק עצה טובה גם בזה השיג עליו הבית מאיר דמדברי הרשב"א בחי' מבואר להיפך דאף דאזל לר"א בשיטת התוס' אפ"ה כ' דלר"מ הוא תקנה גמורה ולא עצה טובה עיי"ש. ואולם בגוף דברי הרשב"א דלר"א הוא רק עצה טובה ולר"מ לא מפסול הגט בדיעבד חולק עליו הבית מאיר ומביא רא' ממשנה דהמגרש דאם כ' ראובן בלא עד דפסול ומכ"ש דיהי' פסול לר"מ בלא פירוש שמו רק כ' אני עד ולשיטת הר"ף בענין ע"מ כרתי אף לר"א פסול בלי ע"מ אם הע"ה לבדם כורתין בלי פרישות השם וכ' בזה"ל ואולם לפ"ז באמת צ"ע מ"ש דלר"א דכל החתימה בכח התקנה דהושוו כל הפוסקים דבדיעבד אינו מעכב ותנשא ומ"ש תקנת פרישת שמות לר"מ או לר"א להר"ף בליכא ע"מ דמעכב אף בדיעבד שלא תנשא כדדיוקי התוס' ורשב"א ממתני' דקתני אני פלוני עד כשר ובלא עד פסול ואף הרשב"א בהשולח מ"מ הכריע דחלוקין בדיניהם לענין העיכוב להתגרש בו לכתחלה לשיטתייהו אף דתרווייהו חד טעמא מפני תקנת העיגון וצ"ל דוקא לר"מ דע"ה כרתי וה"ה לר"א להר"ף בליכא ע"מ מפני שהם עיקר הכריתות וע"י הכרת החימתן כל שאינו באופן שתקנו חז"ל קרוב לשינה המטבע בענין עיקר הכריתות משא"כ לר"א ביש ע"מ וכל החתימה אינה אלא לטובתה אף לשיטת הטור לענ"ד שהיא לעכובא לכתחלה מ"מ אין זו תקנה כלל בעיקר הכריתות לכן אף בהעדרה לא מפסיל גיטא ולהתוס' אף עיכוב ליתא וא"כ קו' הבי"ש לענ"ד מעיקרא ליתא כי י"ל ע"כ לא הוקשה לתה"ד למנהגינו מה צריך לע"ה אלא לר"א ולשיטת התוס' דאינה אלא עצה טובה ועתה שפסקה הטובה אף העצה א"צ אבל לר"מ דפרשת שמות לכל הפחות תקנה קבועה היתה לעכב ואף לפסול כנ"ל פשיטא דל"ק דאף שבטל הטעם לדין מ"מ לא בטל הדין והתקנה הקבועה ואסור לנו לשנות המטבעות שטבעו כדאי' בתשו' הריב"ש סי' ל"ד הביאה תשו' שער אפרים סי' ל"ח ומביא עוד כמה תשו' דלא בכל ענין פשוט אמרי' היכא שבטל הטעם דלבטל המנהג ומכ"ש בעניני גיטין שיש נמי בו משום דבר שבמנין וכו' וא"כ אחרי שרצונו לציאת אף דעת ר"מ פשוט דתו לק"מ ומכ"ש לשטת הטור שאף לר"א תקנה גמורה היא לכתחלה אף במקום עיגון אף תי' תה"ד אינה מן ההכרח עכ"ל עיי"ש דר"ל דגם הרמב"ם אינו מפרש התקנה כרש"י ז"ל אלא כדכ' הבי' לדעת הטור אבל בדברי הטור מפרש הוא כפי' רש"י ודו"ק היטב בכל זה. והאידינא ידוע

דכותבין שם העד ושם אביו בפירוש ואין אנו מקילין אפי' בדיעבד. ואם שינה שם אביו עיין בהגהת] רמ"א סי' ק"ל ובב"ש שם ס"ק כ'.

(א) במתני' ר"פ השולח אי' ת"ר בטלו מבוטל [בטלו לאחר תקנת בראשונה הי' עושה כ"ד ממקום אחר ר"ג בפני כ"ד מבוטל דאע"ג דעבר ומבטלו התקין ר"ג הזקן שלא יהו אתקנתא בטל שליחותא] דברי רבי עושין כן מפני תקון העולם ופירש"י. רשב"ג אומר אינו יכול לא לבטלו ז"ל בראשונה לא הי'

מבטלו בפני השליח

סימן יד

ולא בפני האשה רבן גמליאל הזקן התקין שלא

אלא במקום שהי' לבטל הגט אלא בפני השליח

עומד הי' מבטלו המביא את הגט או בפני האשה

בפני שלשה. מפני קודם שהגיע הגט לידה מפני

תקון העולם. שהשליח שאינו יודע

בדבר מוליכו לה והיא ניסת בו ע"כ

ובגמרא שם ע"ב אתמר בפני כמה

הוא מבטלו ר"ג אמר בפני שנים ר"ש

אמר בפני ג' [ופירש"י ז"ל בפני כמה

הוא מבטלו. קודם תקנת ר"ג. בפני

ב' דבשלמא גבי דינא דמונא בעי

ג' אבל הכא אודועי בעלמא הוא

ובתרי סגין] ר"ש אמר בפני ג' כ"ד

קתני ור"ג אמר בפני ב' לבי תרי

נמי כ"ד קרי להו אר"ג מנא אמינא

לה וכו' עיי"ש. עוד אי שם בדף ל"ג

ע"א מפני תקון העולם מאי מפני

תקון העולם רבי יוחנן אמר מפני

תקנת סמזרים [כלומר שלא יהא

סמזרים בישראל] ר"ל אמר מפני

תקנת עגונות ר"י אמר מפני תקנת

סמזרים ס"ל כר"ג דאמר בפני ב' ובי

תרי ל"ל קלא והיא לא שמעה ולא

ידעה ואולה ומנסבא ואיכא סמזרים

ור"ל אמר מפני תקנת עגונות ס"ל

כר"ש דאמר בפני ג' ובי תלתא אית

להו קלא ושמעה וידעה ולא מנסבה

ותקנת עגונות הוא דאיכא [דאצריכיני]

לילך אחריו או לשלוח שליח והוא

לא יסרח בכל אלה בשביל לעגנה]

בטל גיטא [שהרי לא בא לידה וזה ביטל את השליח מהיות שלוחו לגירושין] ומשום מה כח כ"ד יפה שר"י א"א לעלמא אין כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה וכו' עכ"ל הש"ס עם פירש"י ז"ל עיי"ש. המבואר בסוגין דאף קודם תקנת ר"ג אם הי' מבטלו שלא בפני השליח והאשה הי' צריך עכ"פ להיות הביטול בכ"ד דהיינו בפני ב' לר"ג ובפני ג' לר"ש ואי בטלו בפני א' לר"ג או בפני ב' לר"ש לא הי' הביטול מועיל ובטעמא דמלתא נחלקו גדולי קמאי זלה"ה הרמב"ן ז"ל בחי' שם כ' בזה"ל תמהני בה אפי' בטלו בינו לבין עצמו למה לא יבטל דאי ידעי' בי' להוי ביטול וי"ל שהדין נותן ששליחות השליח כיון שבפניו הי' אין מבטלין אותו שלא בפניו דלא אתא דבור שלא בפניו שהוא גרוע ומבטל דבור שהוא בפניו כענין שאמרו מלתא דמתעבדא באפי' בי עשרה צריכי' בי עשרה למשלפי' והיינו נמי דאמרי' לקמן אותיבו קרי באודניכי וכו' ואע"ג דודאי קא מבטל לי' כיון

דלא שמעי' לא הוי ביטול. ואפשר דמ"ד בפני ב' דינא קאמר דלא הוי ביטול
 כדפי' דהוי דבר שבערוה ואינה פחות מב' אבל מ"ד בפני ג' לומר דמעיקרא
 הי' נוהגי' בג' דחוששין לתקנת ממזרים ובא ר"ג וחשש נמי לתקנת עגונות
 וסוגי' דמייתי לה משביעית דייקא דלר"ש בפני ב' לא הוי ביטול עכ"ל. הנה
 לפי הסברה הראשונה של הרמב"ן מדינא צריך לר"נ ב' ולר"ש ג' משום דלא
 אתא דבור גרוע שלא בפניו לבטל דבור יפה דבפניו אם לא ע"י כח ב"ד
 ועיין באבני מלואים לאהע"ז סי' קמ"א ס"ק ו' דמפרש מאי דכ' הרמב"ן
 שהדין נותן לאו דינא דאו' קאמר אלא דינא דדבריהם מכח תקנת חכמים
 עשאהו לדבור גרוע דצריך דוקא בפני ב' לר"נ ובפני ג' לר"ש [ועיין לקמן
 דהפני יהושע מפרש דינא ממש קאמר] וכן משמע בירושלמי דפרקי דפרוך
 ולית הדא פליגא על ר"ל דאית לי' לא אתא דבור ומבטל דבור ומשני שכח
 ב"ד יפה עיי"ש והיתה לפ"ז תקנה קדומה קודם ר"ג הזקן שלא לבטל שלא
 בפניו אלא בפני ב"ד אך טעם התקנה לא היתה מפני חשש ממזרות או
 עגונות אלא מטעם דהוי דבור גרוע. ואולם לסברה שניי' של הרמב"ן ז"ל
 אם בטלו שלא בפניו צריך עכ"פ ב' מדאו' משום דאין דבר שבערוה פחות
 משנים וא"כ לר"נ דאמר בפני ב' הוי מדינא דאו' ולא משום תקנתא עד
 דאתא ר"ג הזקן ותקן תקנתו אבל לר"ש דאמר דאף קודם תקנת ר"ג בעי
 ג' ולא סגי בכ' הטעם דחששו אם יבטל בפני ב' דליל קלא יבואו לידי
 ממזרות וע"כ תקנו החכמים שהי' קודם ר"ג הזקן לבטל בפני ג' דתו ליכא
 חשש ממזרות ואחשש דעגונות לא חששו ואח"כ עמד ר"ג וחשש ג"כ לתקנת
 עגונות וע"כ תקן דאפי' בפני ג' לא יבטל אלא הביטול צריך להיות דוקא
 בפני השליח או האשה והוי א"כ לר"נ רק חדא תקנתא ולר"ש ב' תקנות.
 וכסברה השניי' של הרמב"ן כ' גם הר"ן וז"ל והא דבעי ב' משום דאין דבר
 שבערוה פחות מב' וכו' ר"ש אמר בפני ג' דמעיקרא נמי תקינו ג' כדי
 שיהא לדבר קול ואח"כ ראו לתקן כדי שלא יעגן אותה שלא יוכל לבטל
 במקום אחר עכ"ל. אמנם התוס' ד"ה ור"נ כ' דאף לר"נ דבעי ב' קודם חקנת
 ר"ג הוא לאו מדינא אלא ג"כ מכח תקנה דהיינו דמתחלה חששו לר"נ
 לתקנת ממזרים אם הי' מבטלו רק בפני א' דבזה יש לחוש טפי שהיא לא
 ידעה ותהי' חשש ממזרות וע"כ תקנו דוקא בפני ב' ור"ג ראה דגם בב' יש
 עדיין חשש ממזרות כיון דבי תרי ל"ל קלא וע"כ תקן דלא יבטל כלל אלא
 בפניו ולר"ש גם מתחלה חששו לתקנת ממזרות אפי' בב' ואמרו דאינו מועיל
 זתקנו לבטל עכ"פ בפני ג' דאיכא קלא וליכא תקנת ממזרות ולתקנת עגונות
 לא חיישי ואח"כ בא ר"ג וחשש ג"כ לתקנת עגונות וע"כ תקן שלא יבטל
 כלל אלא בפניו עיי"ש ובמוהרש"א שמבאר כן רבריהם ז"ל. וכשיטת התוס'
 הוא ג"כ דעת הרשב"א שם וע"ע בתוס' שם ל"ג ע"א ד"ה רבי דמ"ש שם
 אע"ג דאין דבר שבערוה פחות משנים כיון שלשליח עצמו אמר שהוא
 מבטלו הוא מבטל משמע להדי' דאם בטלו שלא בפני השליח מדינא בעי
 ב' מטעם דבר שבערוה וכסברת הרמב"ן והר"ן הנ"ל וכבר הרגיש המוהרש"א
 שם בזה עיי"ש ובפ"י על תוס' ד"ה ור"נ ור"ה רבי דלתוס' לא ברירא להו
 טעמא דאין דבר שבערוה משום דז"ל דהו' רק באתחוק איסורא אבל כאן

הרי אתחזק להיפך דהיא א"א והביטול הוא לקיים החזקה קמייתא אך דישי הרבה פוסקים דס"ל אין דבר שבערוה פחות מב' אפי' בלא אתחזק ותל"י בפ"י הסוגי' בגיטין דף ב' ע"ב במה דאי' שם אבל הכא אתחזק איסורא דא"א והוי דבר שבערוה עיי"ש. ואפשר לומר דמטעם זה גם להרמב"ן לא ברירא ל"י הדבר וע"כ קאמר בלשון ואפשר וע"ע בבית מאיר סי' קמ"א שדרך קצת בדרך הפ"י. ואולם לדברי כלם מבואר דאם בטל קודם תקנת ר"ג שלא בפני ב"ד דאין הביטול כלום בין להקל ובין להחמיר דהיינו דהגט גם והיא מותרת להנשא ואסורה לכהן וליבם אך התוס' ריש פרקין ד"ה מהו כ' וז"ל ועדיפא מינה אמר' בביטול שלא בב"ד בלא ידיעת שליח ואשה דמשמע פשט הלכה דלא הוי ביטול וצ"ע כי שמא ביטול שלא בב"ד אינו מועיל להקל אבל יועיל להחמיר עכ"ל ועיין במוהרש"א שהניח דבריהם בצ"ע. ולפענ"ד ה' נראה לומר דכפי המבואר בתוס' ד"ה ורבי אי בעי ב' מטעם דבר שבערוה די אם בטלו בפני ב' זה שלא בפני זה ועיין בפני יהושע בטעם הדבר וכ' דאי הטעם משום חשש ממזרות צריך שיהי' שניהם דוקא ביחד דלהוי קול וכמ"ש גם הריב"ש מובא בב"י ושוע' דבעי להיות ביחד כדקתני בפני ב"ד עיי"ש. ומעתה י"ל דהתוס' בד"ה מהו מסופקי' ג"כ בסברה זו אי הוי דבר שבערוה אפי' בלא אתחזק איסורא ובעי לר"נ ב' מדינא ולא מתקנתא וא"כ יכול להיות אפי' זה שלא בפני זה או דנימא דלא הוי דבר שבערוה כיון דלא אתחזק איסורא והטעם דבעי לר"נ ב' הוא מתקנתא דחשש ממזרות וא"כ בעי השנים להיות ביחד וזהו שכ' ועדיפא מינה אמר' בביטול שלא בב"ד בלא ידיעת שליח ואשה דמשמע פשט הלכה דלא הוי ביטול כונתם במה שכתבו בביטול שלא בב"ד היינו שלא הוי הב' ביחד כמו ב"ד אלא זה שלא בפני זה דמשמע דלא הוי ביטול משום חשש ממזרות ומה כה ב"ד יפה אף דמדינא הוי מועיל הביטול וכמ"ש ד"ה ור"נ וע"ז כתבו וצ"ע כי שמא ביטול שלא בב"ד היינו לזה שלא בפני זה אינו מועיל להקל אלא להחמיר דלמא הוי דבר שבערוה אף בלא אתחזק איסורא וצריך ב' משום דבר שבערוה ואז מועיל זה שלא בפני זה ומשום ספיקא יועיל להחמיר ולא להקל וא"ש ודו"ק. אחר כתבי זאת מצאתי קצת מזה בס' בית מאיר סי' קמ"א עיי"ש שכ' וז"ל ובר"ה מהו וכו' ועדיפא מינ' וכו' ור"ל שלא בב"ד היינו לפני שניהם ביחד אלא בפני שנים זה שלא בפני זה ועיין מוהרש"א ד"ה ור"נ ע"כ ונהנתי כי כונתי לדבריו ת"ל.

והנה לרשב"ג דאמר לבתר תקנת ר"ג דאם בטלו אינו מבוטל אין נ"מ בכל זה לדין אך לרבי דאמר בטלו מבוטל נ"מ דאלו בטלו שלא בפני השליח בפני א' לר"נ או בפני ב' לר"ש דאינו מבוטל וכמ"ש התוס' ד"ה ור"נ ורשב"א שם דאף דל"ל לרבי בגיטין א"כ מה כה ב"ד יפה היינו על התקנה של ר"ג אבל על התקנה זו שנתקנה קודם ר"ג דבעי ב' או ג' לכל מר כדאית ל"י גם רבי דאמר' מה כה ב"ד יפה משום דאיכא בזה טפי חשש ממזרות וכמ"ש המוהרש"א שם בבואור דברי התוס' ולפ"ז גם לרבי צריכי' אנו לומר אפקעינהו רבנן לקידושין מינ' ומה דפריך הש"ס לקמן ומי איכא מידי דוקא לרשב"ג כבר כתב הפני יהושע דכיון דרשב"ג אמר כן בפירוש

רבי לא אמר כן להדי' אלא מדיוקא ושקלא ומרי' נשמע כן לכך ניהא לי' לתלמודא להקשות כן ארשב"ג דאמר כן להדי' עיי"ש בפני יהושע דממ"ש דזהו רק לסברת התוס' דיה ור"נ אבל לבי' הסברות של הרמב"ן דמשה אין מועיל הביטול שלא בפני ב"ד משום הלא אתא דבור גרוע ומבטל דבור יפה בפני השליה או משום דאין דבר שבערוה פחות מב' ל"צ לרבי לומר אפקעינהו רבנן לקידושין מיני' כיון דמדינא לא מהני הביטול מזה מבואר דהוא ז"ל מפרש בסברה הראשונה של הרמב"ן מ"ש שהדין נותן הוא דין דאו' ולא דינא דרבנן מתקנתא ודלא כמ"ש לעיל בפ"י דברי הרמב"ן בשם האבני מלואים בסי' קמ"א ודו"ק. וראיתי בראב"ן דף קל"ז ע"א שבי' וז"ל זמדפסק ר"נ הכא הלכתא כרבי ובאיסורא לא אמרו' מה כתב ב"ד יפה ואין כתב בב"ד להפקיע קידושין ש"מ מהכא דכל היכא דאמרו' בתלמודא כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעי' רבנן לקידושין מינה דרשב"ג היא ופליג רבי עלי' והלכתא כרבי עכ"ל מוכח מדבריו דס"ל הא דלרבי אם בטלו קודם תקנת ר"ג שלא בפני ב"ד דאינו מבטל לאו מכת תקנה היא דהא ליל כלל באיסורא מה כתב ב"ד יפה ואפקעי' רבנן לקדושין מינה אע"כ דמדינא הוא וכסברות הרמב"ן ודו"ק. אך מה שסובר הראב"ן דלרבי לעולם לא אמרו' אפקעי' רבנן לקדושין מינה מטעם דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש וכל היכא דאו' כן בש"ס הוא רק לרשב"ג ודלא כהלכתא ראה זה דבר חדש הוא ושאר קמאי לא כ"כ וצ"ע.

(ב) כבר הבאתי בס"א פלוגתא דר"י ור"ל בטעמא דתקנת ר"ג הזקן דלר"י התיקון עולם הוא משום תקנת ממזרות דס"ל כר"נ דפני ב' הי' קודם התקנה ולר"ל התקון עולם משום תקנת עגונות דס"ל כר"ש דקודם התקנה הי' הביטול בפני ג'. והנה לטעמא דר"י הקשו התוס' דאכתי לא הי' מן הצורך לר"ג לתקן בפניו דוקא הלא הי' די אם הי' מתקן לבטל בפני ג' דאו' ליכא חשש ממזרות כיון דבי תלתא אית לי' קלא ומה הוכיחו התוס' דגם לר"י צריכי' לטעמא דתקנת עגונות וכמו שפ"י המוהרש"א ז"ל את דבריהם דודאי אי הי' מקודם תקנת ר"ג הביטול בפני ג' באופן דלא הי' חשש ממזרות משום תקנת עגון לחוד לא הי' עושה תקנה חדשה אבל יען כי קודם ר"ג לא הי' חוששי' לממזרות והי' הביטול בפני ב' ור"ג דחשש לממזרות הוצרך לתקן משום ממזרות ולשנות ממה שהנהיגו מקודם ולומר שלא מהני ביטול בפני ב' וכיון שהוצרך עכ"פ לעשות תקנה עשה אותה באופן היותר מועיל וחשש ג"כ לתקנת עגונות והשוה מדותיו לאמר דבכל ענין לא יבטל שלא בפניו ואפי' בפני ג' לא משום תקנת עגונות עיי"ש. והנה רש"י ז"ל פ"י במתני' בראשונה הי' וכו' מבטלו בפני ג' ואח"כ פ"י שם בפני תיקון העולם שהשלוח שאינו יודע בדבר מוליכו לה והיא ניסת בו ע"כ וכבר תמה התוס' יו"ט דארכבה אתרי ריכשי כיון דמפרש דבראשונה הי' מבטלו בפני ג' היינו כר"ש וכר"ל ולדידהו הרי הטעם משום תקנת עגונות ואיך כ' מיר אח"ז טעמי' דר"י ור"נ משום תקנת ממזרות עיי"ש שהניח בצ"ע וקו' זו הקשה ג"כ על הרע"ב שגם הוא ז"ל מפרש כפירשי' ומוכח שפרי לבי תרי עיי"ש ובפני' כ' דלרש"י דחקה קו' התוס' לר"י למה

תקן ר"ג שלא לבטל אלא בפניו הלא הי' די אם הי' מתקן לבטלו בפני ג'
ותי' התוס' נראה לרש"י לדוחק וע"כ דעתו דאף בג' זימנין איכא חשש
ממזרות שמא תנשא קודם שיגיע הקול לאזנה שהרי השליח קדם לקול
הביטול והא דאמר בש"ס דלר"ל דאמר כר"ש דבפני ג' ליכא חשש ממזרות
רק תקנת עגונות היינו דתחלת התקנה לא שייכא בכה"ג כיון דגם קודם
ר"ג הי' הביטול בפני ג' וא"כ ל"ש תקון העולם בכה"ג דהא ברוב פעמים
א"א לה להנשא לאחר מסירת הגט עד אחר ג' חדשים משום הבחנה דקיי"ל
משעת נתינה אבל למ"ד בפני ב' דשייך חשש ממזרות טובא לא רצה ר"ג
לתקן בפני ג' כיון דזימנין בג' נמי איכא חששא דממזרות וע"כ תקן שלא
יבטל אלא בפניו וזהו הנרמז בדברי רש"י והרע"ב ז"ל וא"ש. וסעד מצאתי
לדברי הפ"י דאף בג' יש קצת חשש ממזרות בירושלמי בסוגין דאי' בזה"ל
מפני תיקון העולם אר"י בשם ר"ל שלא תבא לידי ממזרות ואר"י בשם ר"ל
שלא תהא יושבת עגונא מ"ד שלא תהא יושבת עגונא סבורה שביטל והוא
לא ביטל ונמצאת יושבת עגונא ומ"ד שלא תבא לידי ממזרות סבורה שלא
ביטל והוא ביטל והיא הולכת ונשאת בלא גט ונמצאו בניה באים לידי
ממזרות סבורה שביטל והוא לא ביטל ובא אחר וקדשה תופסין בה קדושי'
והיא סבורה שלא תפסי בה קדושי' והיא ממתנת עד שימות בעלה הראשון
והיא הולכת ונשאת ונמצא בניה באים לידי ממזרות אמר רבי מנא סלקית
לשיירא ושמעית לרב יעקב בר אחא ורב איסי בשם ר"ל שלא תבא לידי
ממזרות אמר רב הונא אפי' כמ"ד שלא תהא יושבת עגונא אית לי' שלא
תבא לידי ממזרות עכ"ל הירושלמי ועיין בפני משה דמפרש הירושלמי כמ"ד
בפני ב' ואולם במראה הפנים שם כ' דיש לפרש כמ"ד בפני ג' ומ"ד סברה
שלא ביטל חייש שמא לא תהא חוששת בשביל הקול שיצא דסברה קול
בעלמא הוא ואולה ומנסבה והכי מסתברא דהא תרוייהו אליבא דר"ל פלוגי
ולעיל אמר פתר לה בב"ד שכחו מרובה משמע בב"ד של ג' ואפ"ה חיישי'
והיינו נמי דאר"ה דאפי' כמ"ד וכו' והרשב"א ז"ל כ' וכו' ולדבריו צ"ל הכא
למ"ד מפני ממזרים דס"ל בפני ב' כדמוקי' התם אבל הא דר"ה ע"כ צ"ל
כדפי' ואיפכא נמי חיישי' שתקל לעצמה ותאמר שהביטול הי' אחר שהגיע
הגט לידה א"נ פן לא יודע הדבר עדיין לשלוח וימסור לה הגט וכן משמע
מפי' רש"י במשנתינו שפי' וכו' דמשמע אפי' למ"ד בפני ג' חיישי' להא
ועיין בחו"ט עכ"ל הרי דבריו כדברי הפנ"י הנ"ל אלא דמ"ש לדברי הרשב"א
צ"ל דלמ"ד בירושלמי משום ממזרות היינו כמ"ד בפני ב' הי' נראה לענ"ד
לפרש הירושלמי דאתי' אפי' כמ"ד בפני ג' דהא הרשב"א מפרש כיון דבי
תלתא אית לי' קלא ליכא למיחש שתהא סבורה שבטלו אע"פ שלא יצא
הקול שבטלו אלא לזה יש לחוש שתטעה בזמן הביטול בין קודם שהגיע
הגט לידה ובין אחר שהגיע הגט לידה וזה שייך אפי' בג' דאית לי' קלא.
ומעתה י"ל דדברי הירושלמי נאמרי' אפי' למ"ד בפני ג' וכמשמעות דבריו
דאמר לר"ל פתר לה בב"ד שכחו מרובה אלמא דמשום כה בב"ד נגע בו'
וצריך ג' ולא סגי בב' דהם רק עדים וכמבואר ומ"ד משום עגונה סבר
דהחשש הי' דדלמא יבטל הגט אחר שכבר בא ליד האשה והיא תשמע

שהבעל בטלו ותסבור שהביטול הי' קודם שהגיע לידה ולא תנשא ותעגן וכמ"ש הרשב"א בפ"י דברי המ"ד הוה ומ"ד משום ממזרות ס"ל להיפך דהיא תשמע מן הביטול רק תורה היתר לעצמה ותסבור שהביטול הי' לאחר שכבר בא הגט לידה ותנשא ובאמת הי' הביטול קודם שהגיע לידה ובניה ממזרים וכן להיפך דזמנין דלא יבטל עד אחר שהגיע לידה והיא תחשוב שבטל קודם שהגיע לידה ותאמר דלא תפסו בה קידושין שקבלה מאחר ותמתין עד מות בעלה הראשון ותנשא בחיי השני ובניה ממזרים וזהו שאמר ר"ה בירושלמי אפי' מ"ד משום עגונא אית לי' משום ממזרות דגם בגי' שייך האי חששא דתטעה בזמן הביטול בין קודם לאחר הנתינה וממילא מיושבת קו' התוס' דלא הי' די בגי' משום דעדיין איכא חשש ממזרות וכנ"ל וגם דברי רש"י ז"ל מיושבי' שפיר ודו"ק היטב. אמנם רש"י ותוס' לא פו' כן בהא דמשום תקנת עגונות כמו שפי' הירושלמי לפי דברי הרשב"א ועיין באבני מלואים סי' קמ"א דתלו זה בפלוגתא דרבי ורשב"ג דלרבי דבטלו מבוטל ותקנת ר"ג לא היתה אלא לכתחלה א"כ ליכא לפרושי כפי' הירושלמי דא"כ לא אהני ר"ג בתקנתו כיון דבדיעבד בטלו מבוטל אם תשמע שביטלו עדיין תהא יושבת עגונא ובע"כ דהירושלמי לא מפרש כן רק לרשב"ג דאם בטלו אינו מבוטל וכיון דאנן קי"ל כרבי לכך פו' רש"י ותוס' בטעם דתקנת עגונות שלא יטריוח בכל אלה ואהני דלכתחלה לא יעשה כן עיי"ש אבל מ"מ בסברה גופא של הירושלמי דשייך חשש ממזרים אפי' בפני ג' לא תלי' בפלוגתא הנ"ל וי"ל כן גם לתלמודא דידן וכמבואר וא"ש. ועל דברי האבני מלואים יש להעיר דאף דלרבי אם בטלו מבוטל אפ"ה כיון דתקן ר"ג דלא יבטל שלא בפניו ואם עבר ובטלו שלא בפניו אף דמבוטל אפ"ה עביד איסורא דעבר אתקנתא דרבנן א"כ חזקה עליו שלא יעשה איסור ויבטל שלא בפניו וממילא ליכא חשש עיגון ודברי האבני מלואים צ"ע. ועיי"ש עוד ס"ק ט'. והנה כל זה לר"י דתקון עולם הוא משום תקנת ממזרות אבל לר"ל דהתקין עולם הוא משום תקנת עגונות כבר הבאתי דברי הירושלמי ושהרשב"א מפרש דיש לחוש דהיא סברה דהביטול הי' קודם הנתינה ובאמת לא הי' עד אחר הנתינה והוא תעגן והוי האי עגונא כמו בכל מקום דהיינו דתתעגן שלא כדון אמנם רש"י ז"ל פו' דהוא לא יטרח בכל אלה כדי לעגנה והכונה דאם הי' יכול לבטלו שלא בפניו דאז ליכא טרחא לבעל יבטל והיא תשב עגונא אף דלפ"ז בדין תעגנא כמ"ש התוס' ד"ה ושמעה דבדין לא מנסבא אפ"ה חשיב עיגון כדאי' גבי הכותב טופסי גיטין ולכך תקן ר"ג שלא יבטל אלא בפניו וכל כך לא יטריח הבעל א"ע ולא יבטל ויהא הגט גט והיא לא תתעגן.

והנה בפלוגתא דר"ג ור"ש קי"ל כר"ג דבפני ב' כדאיתא לקמן בש"ס והלכתא כנחמן ופירש"י דבטול בשנים ואפי' לפר"ת דקאי איתומים שבאו לחלוק אפ"ה גם בזה הלכתא כר"ג כמ"ש כל הפוסקים וקי"ל ג"כ כר"י נגד ר"ל דהטעם הוא משום תקנת ממזרות וגם קודם תקנת ר"ג לא הי' בטל אם בטלו רק בפני א' כמבואר למעלה ורק אם בטלו בפני ב' הי' בטל ולא חששו לממזרות עד שבא ר"ג ותקן דלא יבטלו אלא בפניו ואפי' בפני ג'

לא או משום תקנת עגונות וכסברת התוס' או משום דגם בג' איכא קצת חשש ממזרות כסברת הפני יהושע בדברי רש"י ז"ל ולרבי היתה התקנה רק אלקתחלה אבל בדיעבד אם בטלו בפני ב' מבוטל אבל בטלו בפני א' אפי' לרבי אינו מבוטל דלא עדיף מקודם תקנת ר"ג דג"כ אינו מבוטל בבטלו שלא בפני ב' מטעמים האמורים למעלה או משום דבר שבערוה או משום דהוי דבור גרוע או משום תקנה הקדומה אבל לרשב"ג תקנת ר"ג היתה לעכב דאף בדיעבד אם בטלו אינו מבוטל והגט קיים דאפקועי רבנן לקידושין מינה דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ועיין בזה בתוס' ד"ה ואפקענהו וברשב"א ושיטה מקובצת ריש כתו' ואבני מלואים כאן ס"ק ח' ודו"ק. ובפלוגתא דרבי ורשב"ג פליגי אמוראי' בגמרא דף ל"ג ע"ב אי הלכה כרבי או כרשב"ג דמה כח ב"ד יפה ולרב יוסף גם רבי חזר כאן והודה לרשב"ג כיון דחזר גבי שום הדיינים ממה שהורה כחכמים דאם פחתו שתות או הותירו שתות דמכרן בטל וחזר והורה כרשב"ג דאמרי' מה כח ב"ד יפה אם כן גם כאן חזר ואמר דבטלו אינו מבוטל משום מה כח ב"ד יפה ואינו מחלק בין ממונא לאיסורא או משום דס"ל דממונא דטעו דמי לאיסורא עיין תוס' דף ל"ד ע"א ד"ה התם ומוהרש"ל ומוהרש"א שם ואולם רבא אר"נ ס"ל לחלק בין ממונא לאיסורא בממונא ס"ל לרבי דאמרי' מה כח ב"ד יפה והיינו בלא טעו כגון ביתומים שבאו לחלוק ובממונא דטעו כגון גבי שום הדיינים פסק בכתו' דף ק' כחכמים דמכרן בטל ולא אמרי' מה כח ב"ד יפה ומחלק הש"ס שם בין ממונא דטעו ללא טעו ובאיסור לסברה הראשונה של התוס' ד"ה התם ס"ל לר"נ אליבא דרבי דמחלק בין ממונא אפי' דטעו לאיסור דגבי ממונא אפי' דטעו כמו בשום הדיינים אמרי' מה כח ב"ד יפה לרבי ומשי"ה הדר ב' בכתו' ופסק כרשב"ג דמכרן קיים משא"כ באיסורא לא אמרי' מה כח ב"ד יפה ולא הדר ביה רבי ממה שאמר בטלו מבוטל ולתירוץ השני של התוס' שם ס"ל לר"נ דלרבי ממונא דטעו ואיסור דמו להדדי ובשניהם אמר רבי לאתר חזרה בכתו' שם דאמרי' מה כח ב"ד יפה וא"כ גם כאן חזר בו ואמר דבטלו אינו מבוטל אבל ר"נ לטעמי' דאמר בכתו' גבי שום הדיינים דהלכה כחכמים דבממונא דטעו לא אמרי' מה כח ב"ד יפה א"כ ה"ה באיסור ומשי"ה פסק ר"נ דבטלו מבוטל ואי' בגמרא גיטין שם והלכתא כנחמן ופירש"י נמי בהא דאמר הלכה כרבי בשתיקה וכ"פ הרי"ף והרא"ש והרמב"ם פ"ו מגירושין ה"ז וטוש"ע אהע"ז ס' קמ"א סעיף ס' עיי"ש. ועיין במס' קידושין י"ב ע"ב דאי' דרב מנגיד על מאן דמקדש בשוקא וכו' ועל דמבטל גיטא ופירש"י ז"ל השולח גט לאשתו והגיע בשליח ואמר לי' גט שנתתי לך בטל הוא דלמא לא ידעו לי' אינשי דבטלי' קודם שיבא לידה ושמא יתננו השליח לאחר שבטלו ותנשא בו ע"כ והקשו התוס' ד"ה ועל דאין סברא לומר שיתן לה השליח כיון שהוא מוחה בו דאטו ברשיעי עסקי' לכן נ"ל כדאמר התם בראשונה וכו' התקין ר"ג וכו' אך פליגי התם דאיכא למ"ד דאם בטלו מבוטל ולדירי' נוחא שהרי אשה זו אינה יודעת שבטלו ותנשא ואפי' למ"ד התם אם בטלו אינו מבוטל מ"מ הרי מוציא לעז על הגט ע"כ ובתוס' יבמות נ"ב ע"א ד"ה דמבטל כ' דמסוגין דגיטין דאמר

דב יוסף נחזי אנן מוכח דרב ס"ל כרשב"ג ואפ"ה קאמר דלקי משום דיוציא
 לעו על הגט וע"ע תוס' גיטין בסוגין ד"ה אמר ר"י ובריטביא לקידושין שם
 ובפ"י שם. והנה נהרדעא פליגי שם בקידושין ואמרו בכלהו לא מנגיד רב
 אלא על דמקדש בביאה בלא שידוכי ואיכא דאמרי אפי' בשידוכין נמי
 משום פריצותא וכ' התוס' והרא"ש שם דעל נהרדעי סמכו האידנא חתני'
 הדרים בבית חמיהם עיי"ש משמע דפסקו כנהרדעא וא"כ גם על ביטול הגט
 לא מנגדי' אבל הרמב"ם פ"ו מגירושין הכי' פסק מי ששלח גט לאשתו וחזר
 'בטלו בפני ב' אחרים וכן מי שמסר מודעה על הגט מכין אותו מכת
 מרדות מפני שגורם להיות ממזרים שהרי יגיע הגט לידה ותנשא ואחר זמן
 יצאו העדים שבטל בפניהם או שמסר מודעה בפניהם קודם שיכתוב הגט
 ונמצא הולד ממזר ע"כ והטור סי' קמ"א מביא דברי הרמב"ם לפסק הלכה
 ובסי' קל"ד גבי מודעה כ' דמשמתי' לי' וכבר תמה עליו הב"י דשמתא
 חמירא מנגידא ובגמרא הא אמרי' מנגדי' ועוד דלמה סתם דבריו דלא
 כהרא"ש דפסק כנהרדעא עיי"ש ובמל"מ פ"ג מאישות הכ"ב ובב"ש סי' קל"ד
 ס"ק י"ב מיישב קו' הראשונה של הב"י בשם הדרושה דאם כבר מסר
 מודעה ובטל הגט אז מנגדי' לי' ובהכי איירי רב אבל הטור מיירי במסר
 מודעה ואינו רוצה לבטל אז כופין אותו בכל כפיות עד שישמע לדברי חז"ל
 ועיין בטור סי' קל"ד ועל קו' השני' של הב"י כ' הב"ש שם דנהרדעא לא
 פליגי אלא לענין קידושין עיי"ש ובטור סי' קמ"א. אבל המחבר פסק בסי'
 קל"ד וקמ"א דמכין אותו מכת מרדות וכרמב"ם.

(ג) לפי המבואר בתוס' ריש השולח ד"ה גט אם בטלו בפני השליח
 איצ"ב בד בביטולו ואולם מה דפשיטא להו כאן מספקי להו לקמן ל"ג ע"א
 ד"ה רבי דאפשר דאפי' אם אומר הביטול לשליח עצמו צריך שנים משום
 דבר שבערוה אך יכול להיות זה שלא בפני זה וכמבואר לעיל ס"ק א' וגם
 בריש הפרק ד"ה גט לא כ' התוס' דלא בעי עדים אלא לחד תי' עיי"ש.
 והב"י סי' קמ"א כ' דמדברי הרמב"ם בפ"ו מגירושין נראה דמבטל בפני
 השליח בין ע"י עצמו ובין ע"י שליח או במבטל בפני האשה מבטל הוא
 אפי' אין שם עד עיין ברמב"ם שם הט"ז דגבי ביטול בפני אחרים כ' שצריך
 הביטול להיות בפני ב' אבל בביטול בפני השליח או האשה לא התנה כן
 שצריך להיות בפני ב' עיי"ש דמוכח להדי' כן מדבריו. וכ"כ הטור סי' קמ"א
 וכ' הב"י דצ"ל דהיינו כשהשליח או האשה מודים שבטלו דאי לא הכי אין
 הבעל נאמן אבל בשם רי"ז כ' הב"י דאם הלך השליח לבטל שליחות הגט
 צריך לבטל בפני ב' אחרים כי השליח הוא במקום הבעל ומשמע דאפי'
 בבטלו בפניו צריך ב' ובירושלמי ריש השולח אי' הלך השליח לבטל את
 הגט צריך לבטלו בפני שנים והשליח עולה משום שנים מזה מבואר דלא
 כהרמב"ם ודוחק לפרש דמיירי בהלך השליח ובטלו שלא בפני השליח
 והאשה עיי"ש בכ"י אמנם על הרי"ז קשה מן הירושלמי דרי"ז כ' דהשליח
 הוא כמו הבעל א"כ ס"ל דאינו עולה לשנים ובעי ב' חוץ מן השליח
 ובירושלמי אי' דעולה ועיין ב"ש ס"ק צ"ב ד"ל דרי"ז מיירי במבטל שליח
 שלא בפני השליח ואז צריך ב' לבד השליח שהוא במקום בעל אבל

הירושלמי במבטלו בפני השליח הראשון שהוא אינו עוד במקום הבעל כיון
דמבטל שליחתו לכן מצטרפין שליח הראשון עיי"ש ובבית מאיר. ועיין בפני
יהושע ריש פרקין דדעתו בשלח אחריו שליח כיון דבטל בפני השליח השני
ועשאו שליח כדינו לבטל בפני השליח הראשון ולא עבר ע"ד חכמים
בתקנתם אף לבתר תקנת ר"ג יהי נגמר הביטול מעת ששלחו עיי"ש ה.
והב"ש ס"ק צ' מביא דעת הרמב"ם ושיטת התוס' דמסופקי' ורמ"א שם פסק
דאין הבעל נאמן לומר שבטלו אלא כשיש עדים על הביטול או שהשליח או
האשה מודי' ועיין ב"ש ס"ק צ"א דלהרשב"א דהבעל נאמן שבטלו במגו שיכול
עדיין לבטלו באיזה אופן דמיירי הרמ"א עיי"ש ובבית מאיר.

(ד) הלשונות אשר אם מבטל בהם הגט בטל והלשונות אשר אין
הביטול בהם מועיל כלום מבוארים בריש השולח בברייתא וגמרא שם והם
ברמב"ם פ"ו מגירושין ובטושי"ע סי' קמ"א סס"ג וס"ד. וְעוּיִן רש"י גיטין שם
ד"ה אינו מועיל דכ' וז"ל אינו מועיל משמע שהוא אינו מבטלו אלא מעיד
בו שהוא פסול והא לא חזינן ביה פסול ויתקיים בחותמיו ע"כ מבואר דאע"ג
דלשון אינו מועיל לא הוי ביטול מ"מ ערעור הוא דצריך לקיימו עכ"פ והוי
כמו טוען מזוייף וכן מביא הטור סי' קמ"א דברי רש"י הללו וכ' עליהם וכן
פ"י הרמ"ה בכל הנך דלא הוי לשון ביטול שהוא ערעור לפסלו וצריך לקיימו
בחותמיו ודאי אם גלה דעתו מעיקרא שרוצה לבטלו ואמר א' מאלו הלשונות
אינו כלום שאינם לשון ביטול אבל לא גלה דעתו מעיקרא שרוצה לבטלו
ואמר א' מאלו הלשונות כיון שנוכל לפרש דבריו שרוצה לערער עליו אם
לא נתקיים בחותמיו הוא נאמן ואם נתנו השליח אח"כ ליד האשה אינו
כלום אבל נתקיים בחותמיו כשר ע"כ ועיין ב"י שם וכ"פ המחבר שם סס"ה
ודוקא אם לא גלה דעתו שרוצה לבטלו אבל אם גלה דעתו לבטל הרי ראינו
דאין כונתו לערער רק לבטל והוא בטלו בלשון דלא הוי ביטול וגם הגילוי
דעת לאו כלום הוא דאביי ורבא פליגי בגיטין ל"ד ע"א בגילוי דעתא בגיטין
וקי"ל בזה כאביי דהוא א' מיע"ל קג"ם דהלכה כאביי לגבי רבא דראו מלתא
הוא וכ"פ הרמב"ם שם הכ"ה וטושי"ע שם ס"ב עיי"ש איזה דברים הוי גילוי
דעת. וכן אין מועיל הביטול אחר שהגיע הגט כבר ליד האשה או ליד שליח
קבלה ואפי' אם בטלו תוך כדי דבור משום דבקדושין וגירושין קי"ל תכ"ד
לאו כדבור דמי וכמבואר כ"ז במרני' ריש השולח ובגמרא שם דאפי' במהדר
עלי' מעיקרא לבטולי לא אמרי' אגלאי מלתא למפרע דבטולי בטלי' עיי"ש
תוס' ד"ה מהו דתימא והוא מבואר ברמב"ם שם הט"ז ובטושי"ע שם סס"ב
עיי"ש.

(ה) גרסי' במס' ערכין כ"א ע"ב א"ר ששת האי מאן דמסר מודעא
אגיטא מודעי' מודעא פשיטא ל"צ דעשאוה ואירצי מהו דתימא בטולי' בטלי'
קמ"ל דא"כ לתני עד שיתן מהו עד שיאמר עד דמבטיל לוי' למודעא ופירשי'
ז"ל דעשאוה אח"כ ואירצי לתת הגט והמודעא לא ביטל מהו דתימא מסתמא
ביטלה למודעא קמ"ל ר"ש דלא וממתני' יליף טעמא דא"כ לתני כופין אותו
עד שיתן ע"כ ובמס' ב"ב מ' ע"א א"י אמרי נהרדעאי כל מודעא דלא כתיב
בה אנן ידעי' בה באונסא דפלניא לאו מודעא היא ופריך הש"ם מודעא

דמאי אי גיטא ודמתנתא גלוי מלתא בעלמא הוא ופי' הרשב"ם שם בזה"ל גלוי מלתא בעלמא הוא כלומר הרבה בני אדם יוכלו לידע אונסו דכיון דאינו מקבל ממון בכתנה ובגט זה שנותן אם איתא דניחא לוי' לתנו מדעתו למה לו למסור מודעא ואי לא ניחא לו ליתן למה לו ליתן גט ומתנה אלא ודאי נאנס בגט ומתנה זו הלכך א"צ לפרש אונסו דל"ד לזבינו וכו' ומש"ה תקינו בגיטין דלא לכתוב גיטא עד שיבטל הבעל כל מודעות שמסר וכך הוא מפורש בערכין אר"ש וכו' ודוקא מודעא שיש בה אונס אבל בלא אונס אי טעין ואמר גט שאעשה לא יהא גט אין זה ביטול דכיון דלא נאנס כלל אנן סהדי דגמר בלבו בשעת מעשה לעשותו גט גמור ולא מהני כיה ביטול דקודם כתיבה אא"כ בטלו אחר כתיבה עכ"ל. הורה לן בזה דביטול לא מהני ולא שייך רק לאחר הכתיבה אבל אם מבטלו קודם הכתיבה ואח"כ נתן הגט לאשתו אנן סהדי דגמר בלבו לעשותו גט גמור ורק במענת אונס אף דאין אנו מכירין באונסו כיון דגלוי מלתא בעלמא הוא אז הוי מסירת מודעא ואין הגט כלום אף אם נמסר אח"כ לאשתו אם לא שיבטל בפירוש המודעא וכמו שיבואר להלן. ובחי' הרמב"ן לבי"ב שם כ' ע"ד הרשב"ם ולפי דעתי יפה כיון שהאומר גט שאני כותב לאשתי בטל הוא למה יבטל, אם נאמר בטל שליחות של סופר ועדים והרי כשחזר ואמר להם כתובו חזר ועשאן שלוחי וקיי"ל דאתי דבור ומבטל דבור וכ"ש דגבי כתיבה דגט לא בעי שליחות ממש כדמוכח בפ"ק דובתים ובפ' המביא תניין ואם נאמר בטל הגט עצמו שיהא כחרס והלא לאחר כתיבה נמי אינו יכול לבטל גט עצמו שלא יהא מגרש בו לעולם דאמר התם בהשולת נהי דבטלי' בתורת שליח גט גופא מי קא בטלו דחוזר ומגרש בו ואפי' אמר בפ' קודם שבא ליד שליח אני מבטל הגט שלא יהא כשר לגרש בו לעולם לא אמר ולא כלום הואיל ונכתב בתקנת חכמים וכפרשיי ז"ל התם אבל הגט עצמו שהוא אינו נפסל משמע לעולם והלכך אם באנו להשוות דין בטול גט דקודם כתיבה לשל אחר כתיבה אינו בטל שיהא פסול ולאפוקי ממ"ד דמסתמא לשליח הוא דקאמר ולא על הגט עצמו אבל במפרש אפי' הגט נפסל ומ"ט יש להחמיר באומר גט שאכתוב בטל הוא שבא לבטל שליחות סופר ועדים שיהא כולה כתיבה שלא במצותו דלא הוי לשמה ופסול וכשחוזר ואומר כתובו מדעתכם משמע עד שיאמר חזורני בי מבטול ראשון והרב רבינו משה הספרדי ז"ל כ' שאם אמר כל גט שאכתוב מכאן ועד עשרים שנה בטל הוא הרי בטיל וזו היא מסירת מודעא על הגט וזה ודאי אפשר דמסתמא נימא אנוס הוא אבל אם פירוש שאינו אנוס ומבטל לפי שיטתו כשר כדברי הרב רבי' שמואל ז"ל עוד יש לחלק ולומר שאם אמר בטל הוא מבטל אבל אנוס אני בו אלמלא שנאמן בכך הוי' הגט כשר שהרי לא בטלו בפיו ואפי' השבת לוי' גלוי דעתי' הא קיי"ל דלאו מלתא היא וכ"ש דלאו לגלויי דעתי' הוא כלל דכיון דלא אנוס לבטלי בהדי' אלא רוצה הוא לגרש גירושין גמורי' ולקלקל עליה בלעז כרי לצערה הוא אומר הלכך אין פסולו של גט אלא בשביל שהוא נאמן באונסו עכ"ל מבואר מדבריו דמפרש גט דברי הרמב"ם כדברי הרשב"ם רק הא דכ' הרמב"ם דהוי בטל הוא משום דאמר' מסתמא אנוס

הוא אבל אמר בפי' שאינו אנוס אין הביטול דקודם כתיבה כלום רק דמצדד להחמיר דדלמא כי אמר אח"כ כתובו י"ל מדעתכם והו"ל כאלו לא נכתב לשמה או דו"ל דרק באמר דבטל מבוטל הוא ואני אנוס אז אם לא דנאמן דהוא אנוס לא הי' הביטול מועיל אבל בביטול סתמא י"ל דמועיל. אבל בשיטה מקובצת לב"ב שם כ' נקטי' השתא דבגיטא ומתנתא אע"ג דלא ידעי' באונסי' וכן נמי אם תלה מודעתו בדבר שאינו אנוס אפ"ה מבטל גיטא ומתנתא ואע"פ שנראי' מדברי הרמב"ן ז"ל דכל שתלה מודעתו בדבר שאינו אנוס אין בדבריו כלום מה שכתבנו נראה עיקר וכן מטין דברי הרמב"ם ז"ל כמ"ש עכ"ל וגם הר"ן פ' השולח כ' דאין הפרש במי שאין לו אנוס ידוע או שאין לו כלל זו היא מודעתו כל שהוא הגט שעתיד לכתוב ושכ"כ הרמב"ם ז"ל ולא עוד אלא אפי' תלה מודעתו בדבר ונמצא שאינו מודעתו קיימת לדעת מקצת מפרשים ז"ל עיי"ש וברשב"א ורא"ש וכ"כ התוס' רי"ד לב"ב דאפי' ידוע שאין שם אנוס כלל הוי ביטול משום דגט צריך להיות בכל לבו ובמה שאומר לעדים שלא בכל לב הוא עושה די לו שאינו אלא כמפליגה בדברים ורצה לצחק בהם עיי"ש. וברמב"ם פ"ו מגירושין הי"ט ובהה"מ ומל"מ שם ובפ"ב מגירושין ובתשו' הריב"ש סי' קכ"ז ותפ"ב. ובשו"ע אהע"ז סי' קל"ד פסק דאפי' אם האנוס שאמר הי' שקר ואע"פ שנתנו אח"כ אפ"ה הוי מודעא ועיין ב"ש שם שמביא דעות שאר פוסקים. והנה הרשב"ם כ' דמשה התקינו בגיטין שלא לכתוב הגט עד שיבטל הבעל כל מודעות שמסר אמנם אי בטל מקודם גם ביטל המודעא כ' הרמב"ם בפ"ו מגירושין בזה"ל וכן אם אמר בפני ב' כל גט שאכתוב לפלונית אשתי בטל הוא וכל דבר שאבטל בו מודעא זאת הרי הוא בטל וכתב אח"כ ונתנו לה אע"פ שביטל המודעא קודם שיכתוב הגט הרי הגט בטל א"כ מה תקנת דבר זה שיאמרו לו העדים קודם כתיבת הגט אמור בפנינו שכל הדברים שמסרת שגורמין כשיתקיימו אותן הדברים לבטל גט הרי הן בטלים והוא אומר הן ואח"כ אומר להם לכתוב ולחתום ולתן לה ולא יניחחו לילך עד שיגיע הגט לידה כדי שלא יצא ויבטלו ע"כ. הנה מדברי הרשב"ם נראה דדי אם מבטל כל מודעות שמסר ובה ביטל גם המודעא שמסר על ביטל המודעא וכמ"ש הרשב"א בגיטין דכמו שנתרצה בביטול המודעא כך הוא מתרצה בביטול מודעא דמודעא אבל לרמב"ם ושאר פוסקים כיון שמסר מודעא על הביטול אין ביטול מודעות מועיל כיון דגם ביטול המודעות ביטול וע"כ הצריך הרמב"ם לאמר מאמר כולל קודם כתיבת הגט לבטל כל הדברים שמסר שגורמין כשיתקיימו לבטל הגט ובה סגי אפי' אם אמר קודם לכן הריני מסר מודעא על כל מה שאומר מ"מ דברי האחרון כולל לבטל כל מה שמסר ואמר נגד הגט ונמצא הגט כשר והצריך ג"כ שלא יניחחו לילך עד אחר הנתנה לפי שאם יבטלנו אח"כ בטל הוא ולדעת הרמב"ם בביטול לאחר הכתיבה אינו חוזר ומגרש בו לעולם והכל הולך אחרי דבריו האחרונים כמבואר כ"ז בהה"מ שם. והרשב"א גיטין הקשה על הרמב"ם דאם המודעא על ביטל המודעא מבטלת ביטול המודעא גם כשיאמר לשון הנזכר ברמב"ם מה מועיל דלמא מסר מודעא אף על ביטול כזה וא"ת כיון שהוא מבטל

עכשיו כל מה שיגרום בטול הגט אף הוא מבטל לכל מודעא שקדמה לו בלב שלם א"כ כשיאמר הריני מבטל כל מודעא שמסרתי ויעיל שהרי עכשיו מבטל בלב שלם כל מה שמסר [עיון בהה"מ בישוב קו' הרשב"א] ולהוציא מכל ספק כ' הרשב"א שיבטל כל מודעא ויפסול כל עד שיעיד שמסר מודעא לפניו וכל שהוא פוסל עדיו מהני אף באיסורא מטעמא דכיון שפוסל עדיו בודאי מבטל כל מודעא לגמרי כיון דאינו יכול לקלקלה בידי אדם אינו מצוי לקלקלה בידי שמים כדאי' בירושלמי וכיון שפוסל עדיו ואינו יכול לקלקלה בב"ד גומר בלבו ומבטל כל מודעות שקדמו לו שאינה מקלקלה בידי שמים עיי"ש דמביא רא' לזה מהא דאי' בגיטין באומר נאמנת עלי שלא פייסתני והר"ן פ' השולח אע"ג דתתה. ראיות הרשב"א מביא רא' אחרת לדבריו מפ' המביא תנין בהמשליש גט לאשתו וכ' ויש לסמוך מכאן פסול עדות שהזכיר הרב ז"ל ומ"מ מה שהזכיר הרמב"ם ז"ל נראה שהוא מספיק לכל מודעות שמסר שמה שאמרו בערכין מאי עד שיאמר רוצה אני עד דמבטל לי' למודעא קמא. לא על מודעא ידועה אמרו אלא מפני חששן של מודעות ובודאי שראוי לחוש שמסר מודעא על הביטול כמו שיש לחוש למודעא גרידוהא ואעפ"כ העלו דבביטול סגי שאע"פ שידענו באונסו מתחלה שהרי אנו כופין אותו להוציא ואפשר ג"כ שמסר מודעא ער הגט ועל הביטולין כיון שחזר וביטלן אנו דנין שנתרצה אף בשאר גיטין אפי' מסר מודעא ומודעי דמודעא ואע"פ שאנו מאמינים באנסו וכו' אפי' כל שחזר וביטלן י"ל שנסתלק אונסו וחזר ונתרצה ולפיכך כ' ז"ל אמרו בפנינו שכל הדברים שמסרת שגורמין כשיתקיימו וכו' לפי שאילו לא אמר אלא שמבטל המודעא הרי עדיין לא ביטל מודעות הביטול ואפי' ביטל ג"כ מודעות הביטול שמא מסר מודעא על ביטול הביטול ואין לדבר סוף לפיכך תקן שיאמר כל הדברים שגורמין שעכשיו אין ספק שביטל הכל ובדבור זה האחרון נסתלקו דבריו הראשונים ובהכי סגי עכ"ל והרא"ש שם כ' דאם בטל מודעא ומודעא דמודעא עד סוף כל מודעי הכל בטל שכשם שביטולו מועיל על מודעא א' מועיל ג"כ על כל המודעות ועל כל התנאים שהתנה וכן עמא דבר ודלא כמ"ש הרמב"ם ז"ל וכו' ולדבריו לא הבנתי תקנתו שמא מתחלה מסר מודעא למודעאתו ואולי שכך פי' דבריו מתחלה כ' אף ע"פ שבטל המודעא שהגט בטל היינו שבטל המודעא סתם אז מודעא דמודעא קיימת אבל כשאמר לו אמור בפנינו וכו' ואמר הן אז ביטל כל מודעי דמודעי ומועיל הביטול עיי"ש. ובתוס' דערכין כתבו לפיכך נהגו. העולם לבטל כל מודעי ומודעי דאתי מגו מודעי בשעת כתיבת הגט ובשעת הנתניה שמא בטלו אותו ע"כ והטור בסו' קל"ד מביא הרא"ש ומה שתמה על הרמב"ם ובשוע שם ס"ב צירף כל הדעות עפ"י מ"ש בב"י בשם תיקון הגט להרשב"א והר"ן ז"ל וכתב דצריך שיאמר קודם כתיבת הגט הריני מבטל כל מודעא שמסרתי על גט זה וכן אני מבטל כל דבר שגורם כשיתקיימו אותן הדברים ביטול לגט זה וכן אני מעיר על עצמי שלא מסרתי דבר על הגט שיבוטל הגט מחמתו והריני פוסל כל עד או עדים שיעידו שמסרתי או שאמרתי שום דבר שיבוטל מחמתו גט זה או שיורע כחו של גט זה מחמת אותה

מודעא או דיבור וברמ"א שם בשם י"א דסגי בביטול מודעא ומודעא דמודעא עד סוף כל מודעי וכן נוהגין אך טוב לכתחלה כסברה הראשונה וכן אנו נוהגין. עיין בב"ש ס"ק ג' דאם אמר הריני מבטל מודעי עד עולם לא מהני דמשמע מודעא זו מבטל לעולם ולא שאר מודעות עכ"ל ודברים הללו מבוארי בר"ן פ' הכותב שכ' ז"ל ומהא שמעי' שמה שכותבין בשטרות בביטול כל מודעי אע"ג דכ' עד עולם לא סגי וצריך למכתב בביטול כל מודעי ומודעי דמודעי עד עולם דאי לא מפרשי' דעד עולם לא קאי אלא אביטול מודעי אבל לא אמודעי דמודעי ואי מסר מודעא על ביטול מודעא עדיין לא נתבטלה עכ"ל ומובא בב"י ס' קל"ד. המגרש אשתו מרצונו כ' הרא"ש בפ' השולח דאין חשש אם לא יבטל המודעא דכיון דמדעתו מגרש אינו חשוד לקלקלה בידי שמים ומ"מ לכתחלה טוב הוא שיבטל מודעא אפי' במגרש מרצונו וכ"כ הטוש"ע שם ס"ג וכן נוהגין ונהגו עוד לבטל מודעא קודם שיצוה לכתוב וקודם הנתינה עיין רמ"א שם וב"ש ס"ק ה' ובסדר הגט ס' קנ"ד. אין המודעא ולא ביטול המודעא צריכות קנין (רמב"ם וטוש"ע שם) יותר דינים הללו עיי"ש בטוש"ע ס' קל"ד וכבר הבאתי לעיל דרב מנגיד על מאן דמסר מודעא עיין קידושין י"ב ע"ב.

(ו) גרסי' בגיטין ל"ב ע"ב תוור ומגרש בו או אינו חוזר ומגרש בו [ופירשי' ז"ל אם נמלך הבעל לחזור ולגרש בגט שבטלו או אינו חוזר ומגרש מי אמרו' בטל גיטא והו"ל כחספא או דלמא שלוחותא דשליח הוא דבטיל לוי' עד דהדר ומשווי' לוי' שליח אבל גיטא לא בטיל] ר"נ אמר חוזר ומגרש בו ור"ש אמר אינו חוזר ומגרש בו והלכתא כותי' דר"נ אינו והא קי"ל הלכתא כותי' דר"י דאמר חוזרת הכי השתא התם דיבור ודיבור הוא אתא דיבור ומבטל דיבור והכא נהי דבטלי' לשליחותי' דשליח גיטא גופא מי קא בטיל [דיבור ודיבור הוא מתחלה היתה מתקדשת ע"י הדבור שנתרצתה בקידושין אתא דבור של חזרה ומבטל דבור ומיהו המעות לא בטלו שאם חזר וקדשה בהן מדעתה מקודשת והכא נהי האי דאמר בטל הוא לשליח הוא דבטלי' שלא יהא שלוחו לגרשה בגט זה דאתא דבור ומבטל דבור אבל גט שהוא בעין אינו נפסל] ע"כ כן הוא גי' הש"ס שלפנינו ומלשון זה משמע דאפי' אם ביטל לגט בפירוש אפ"ה חוזר ומגרש בו דאין לו כח לבטל הגט לאחר כתיבה דלא אתי דבור ומבטל מעשה כמ"ש התוס' ד"ה התם אמנם בקידושין ג"ט ע"ב אי' נמי להך סוגי' ושם הגי' בש"ס נהי דבטלי' מתורת שליח מתורת גט לא בטלי' עיי"ש ומשמע דהטעם משום דמסתמא אינו מכוון לבטל גט גופי' אלא רק השליחות אבל אי אמר בפ"י דמבטל לגט גופי' יכול לבטלו אפי' אחר שנכתב ולא הוי דבור ומעשה משום דאין מעשה הגט נגמר אלא בשעת נתינה ליד האשה וכמ"ש התוס' גיטין שם וע"ע תוס' קידושין שם ד"ה מתורת דהעלו דלא גרע ממעות הקידושין שאינם מתבטלות ואם ירצה יכול גם בגט לחזור ולגרש בו כיון שכותב כהלכתו והרא"ש בגיטין כ' דיש להשוות ב' הנסחאות דגם בקידושין הפי' מתורת גט מי בטלי' כלומר אין לו כח לבטלו מתורת גט דכתיבת הגט לשמה חשיב מעשה ומסיים מיהו אין לסמוך ע"ז לעשות הלכה למעשה אלא אזלי' ב' לחומרא

ע"כ וגם הרשב"א אע"פ שמביא ראיות דהגט לא בטל לעולם אפ"ה כ' וכן דעת רבותינו הצרפתי ז"ל אלא שחשו להן ואמרו דלמעשה אין להקל בדבר אלא חוששין לו ולכתחלה לא יגרש בו ע"כ ובר"ן וריטב"א פסקו דהגט עצמו אינו יכול לבטל אחר הכתיבה רק קודם כתיבה ע"י מודעא עיי"ש אבל הרמב"ם בפ"ו מגירושין הכ"א כ' השולח גט ביד השליח ובטל הגט ה"ז חוזר ומגרש בו כשירצה שלא בטלו מתורת גט אלא מתורת שליחות לפיכך אם ה' הגט ביד הבעל ובטלו כגון שאמר גט זה בטל הוא אינו מגרש בו לעולם והרי הוא כחרס הנשבר ואם גרש בו אינה מגורשת וכן אם פירש בעת שבטלו והוא ביד השליח ואמר גט ששלחתי הרי הוא בטל מלהיות גט אין מגרש בו לעולם ע"כ ועיין הה"מ שם דוהו דוקא בבטלו אחר שנכתב אז אין לו תקנה אבל קודם שנכתב יש לו תקנה ע"י ביטול מודעא ולדעת הרמב"ם אם נשאת בגט זה תצא והולד ממור ועיין תוס' גיטין פ"ה ע"א ד"ה ודלמא בשם הר"ר עזרא הנביא דדוקא בנגמר הגט אינו יכול לבטלו אבל כשלא נכתב כל הגט עדיין מודה ר"נ דאינו חוזר ומגרש בו. המסתעף מכ"ז אם כבר נגמר הגט לדעת הרמב"ם בבטלו לגט בפ"י או שהוא עדיין ביד הבעל אינו חוזר ומגרש בו ואפ"י אם ניסת תצא והולד ממור ולדעת הריטב"א והר"ן חוזר ומגרש בו לכתחלה ולדעת תוס' והרשב"א אף דמדינא חוזר ומגרש בו יש להחמיר שלא יגרש בו והטור סי' קמ"א סתם וכ' דאינו יכול לחזור ולגרש בו ופסק בב"י ובשו"ע שם סעיף ס"ו דכיון דפלוגתא דרבוותא היא אם נתגרשה בו הוי' ספק מגורשת.

(ז) עוד אי' שם בגיטין ל"ג ע"א ת"ר אמר לעשרה כתבו גט לאשתי יכול לבטל זה שלא בפני זה דברי רבי [ופירש"י ז"ל אמר לי' וקיי"ל כל כסה דלא אמר כלכם א' כותב וב' חותמי' יכול לבטל מותר לבטל ולומר לבי' מהם אל תכתבהו ואין זו לעקור תקנת ר"ג] רשב"ג אומר אינו יכול לבטל אלא זה בפני זה [שאף זו מן התקנה ואם בטלו אינו מבוטל דא"כ מה כח ב"ד יפה] במאי קמפלגי בעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה קמפלגי רבי סבר עדות שבטלה מקצתה לא בטלה כולה [הלכך לא חש ר"ג להושיב ב"ד ולמנות על כך שאין בזה מפני תקון העולם דאם אזלי הנך דלא בטלי קמיייהו וכתבו ויהבי לה ואזלא ומנסבא שפיר קא מנסבא] ואי אזלי הנך כתבי ויהבי לכתבי' וליתבו ורשב"ג סבר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה והנך לא ידעו ואזלו וכתבו ויהבי ושרו א"א לעלמא [בטלה כולה ואפ"י נשתיירו שנים שעדותן עדות וזה לא בטל בפניהם בטלו אף הם והנך לא ידעו דבטל הגט ואזלי וכתבי ויהבי לה ומנסבא בגט פסול] אבע"א דכ"ע עדות שבטלה מקצתה לא בטלה כולה והכא ה"ט דרשב"ג קסבר מלתא דמתעבדא באפי עשרה צריכא בי עשרה למשלפה [לא בטלה כולה ואין כאן גזירה אלא טעמא דרשב"ג לא משום תקנה הוא אלא קסבר אין ביטולו ביטול עד שיבטל בפני כולן והאי אינו יכול דקאמר לאו איסורא הוא משום עובר על תקנה אלא ה"ק אין בו כח לבטל אלא בפני כולן. למשלפה לחלצה ולהסירה] אבע"י להו כלכם מהו [כלכם חתומו דקיי"ל דאינו גט עד שיחתמו כלם מהו מי אסר רשב"ג שלא יבטל את א' או את ב' שלא בפני חבריהם]

טעמא דרשב"ג משום דקסבר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה והני כיון דאמר להו כלכם לא מצי כתבו ויהבו או דלמא טעמא דרשב"ג משום דקסבר כל מלתא דמתעבד באפי עשרה צריכה עשרה למשלפה והלכך אפי' כלכם נמי [והלכך לאו ביטול הוא לגמרי וחתמו בי' אפי' הני דבטיל קמייהו עם חבריהם ויהבי לה] ת"ש אמר לבי' תני גט לאשתי יכול לבטל זה שלא בפני זה [והוי ביטול ואין זה כשר להיות עוד עד בדבר עד שיצוהו] דברי רבי רשב"ג אינו יכול לבטל אלא זה בפני זה [והלה עצמו כשר לחתום] והא שנים דכי כלכם דמו ופליגי [דכולם צריכי' לחתום וליכא למיחש דלמא אזיל חד וחתם בלא חבירו וקאמר אינו יכול לבטל אלמא רשב"ג לאו איסורא קאמר אלא אינו ביטול קאמר] א"ר אשי אי בעדי כתיבה ה"נ הבמ"ע בעדי הולכה ה"נ מסתברא וכו' עיי"ה בסוגי' דהאבעי' לא נפשטה. הנה מבואר לדעת רש"י ז"ל דאם לא אמר כלכם ואמר לעשרה כתבו גט ותנו לאשתי לרבי יכול לבטל אפי' לכתחלה איזה מהם שירצה שלא במעמד חבריהם ולא הוי בכלל תקנת ר"ג הזקן דאף דס"ל לרבי בטלו מבטול מ"מ אינו רשאי לבתר תקנת ר"ג לבטל שלא בפני השליח אבל כאן כיון דאינו מבטל אותן שאינן לפניו אלא מקצתן שהם בפניו וכיון דס"ל לרבי דלא נתבטלה כולה א"כ ליכא חשש ממזרות דהא אותן שלא בטלו בדין יכולי' לכתוב וליתן לה משה"ס"ל דאף לכתחלה רשאי לבטל זה שלא בפני זה אמנם רשב"ג לל"ק ס"ל בטלה כולה א"כ יצמיח מכשול דאותן שאינם בפניו יכתבו ויתנו לה ובאמת הא נתבטלה כל השליחות של כולם ואיכא חשש ממזרות וע"כ הוי ג"כ בכלל התקנה של ר"ג שלא לבטל זה שלא בפני זה דהיינו דאינו רשאי לבטל זה שלא בפני זה וכיון דס"ל לרשב"ג בטלו אינו מבטל משום מה כח ב"ד יפה גם בזה אפי' אם בטלו אינו מבטל ואפי' אלו שבטל בפניהם רשאי' לכתוב ולתת לה הגט אך זהו למ"ד משום תקנת ממזרות אבל לר"ל ולר"ש דהטעם בתקנת ר"ג הוא משום תקנת עגונות וכפי מה שפי' רש"י ותוס' המובאי' לעיל דכיון דצריך לבטל בפני השליח לא יטריח א"ע בשביל לעגנה וא"כ בכאן כיון דבטלו בפני קצת מן השלוחי' או העדים לא שייך עוד תקנת עגונות וליכא אלא תקנת ממזרות דגם לר"ש הי' חוששין לה דמשה"ס אם בטלו בפני בי' אף קודם תקנת ר"ג לא בטיל משום ממזרות וכמ"ש לעיל באריכות אבל זה לא הי' מתקנת ר"ג אלא מתקנה הקדימה ור"ג לא תקן רק מתקנת עגונות וזה לא שייך כאן וא"כ אין דומה זה לזה וזהו שהקשו התוס' ד"ה רבי על פירש"י ז"ל לפי מה שמבאר המוהרש"א שם את דבריהם עיי"ש ובפי". וע"ע באבני מלואים סי' קמ"א ס"ק ה' דלפי דברי הירושלמי בתקנת עגונות וכמו שפי' הרשב"א את דבריו כמבואר לעיל גם בכאן אף בבטלו בפני ג' מהם אפי"ה שייך תקנת עגונות לרשב"ג דס"ל בטלה כלה עיי"שה. אך זהו רק לל"ק שבש"ס אבל להאיבעי' אימא דכ"ע ס"ל לא בטלה כולה וטעמא דרשב"ג דצריך בי' עשרה למשלפה אינו ענין לתקנת ר"ג ואינו יכול דקאמר היינו דלא מהני הביטול עיין בתוס' ד"ה צריכי' ובמוהרש"א שם שכ' דדבריהם קאי אטעמא דעדות שבטלה וע"ע בפ"י ובאבני מלואים ס"ק ח' ודו"ק.

אמנם התוס' ד"ה ורבי חולקין על רש"י ז"ל וס"ל דאף לל"ק דש"ס אף לרשב"ג אין זה בכלל תקנת ר"ג הזקן אלא מפאת התקנה הקדומה שנתקנה קודם ר"ג הזקן הלכ"ע אם בטלו שלא בב"ד דהיינו רק בפני א' לר"נ ובפני ב' לר"ש דאינו מבוטל משום ממזרות ובוה גם רבי ס"ל מה כתב ב"ד יפה כמ"ש התוס' ד"ה ור"נ והארכתי בזה לעיל ומכ"ש לרשב"ג דאינו מבוטל וא"כ כיון דס"ל לל"ק דבטלה כולה איכא חשש ממזרות ומש"ה ס"ל דאינו יכול לבטל זה שלא בפני זה משום תקנת ממזרות דהוי כמו בפני א' לר"נ או בפני ב' לר"ש קודם תקנת ר"ג הזקן כמ"ש המוהרש"א שם כביאור דבריהם עיי"ש. ורבי אף דס"ל בתקנת ר"ג דבטלו מבוטל אפ"ה לא מצוי הש"ס למימר דס"ל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה ויכול לבטל היינו בדיעבד כמו דמצינו לשון יכול על דיעבד בב"מ מ"ט ע"א משום דמשמע דיכול לבטל אפי' בפני א' לרבי אע"ג דאין דבר שבערוה פחות מב' כיון שלשליח עצמו אומר שהוא מבוטל הוי בטל א"נ אפי' אי בעי שנים מטעם דבר שבערוה אפ"ה לא בעי זה בפני זה ואי ס"ל לרבי דבטלה כולה אפי' לרבי אינו מבוטל משום דדוקא בפני ג' לר"ש ובפני ב' ביהד לר"נ מבוטל אבל בפני א' או בזה שלא בפני זה לכ"ע אינו מבוטל כן הוא הסברה הראשונה של התוס' דחשש ממזרות דכאן הוא כמו חשש ממזרות בבטלו שלא בפניו וסברה שנייה של התוס' היא אע"ג דס"ל לרבי בטלו מבוטל היינו בבטלו שלא בפני השליח דליכא חשש ממזרות כולי האי שאם יודע לשליח קודם הניתנה לא יתנו לה או אם יודע לאשה קודם שתנשא לא תנשא אבל כאן אפי' כשירדעו כלם וגם האשה שבטל הבעל מקצת מן העשרה יטעו לפעמים ויסברו שהאחרים לא נתבטלו ותנשא ע"י גיטה ולכך אם הי' סובר רבי דבטלה כולה הי' מודה דאינו מבוטל אע"כ דס"ל לא בטלה כולה וליכא חשש ממזרות ויכול לבטל זה שלא בפני זה אפי' לכתחלה אבל לרשב"ג אפי' בדיעבד אינו בטל משום דבטלה כולה דרו"ק שם היטב. המבואר מכ"ז דלרש"י לל"ק שבש"ס לרשב"ג גם זה הוא בכלל תקנת ר"ג הזקן ולשיטת התוס' הוא בכלל התקנה הקדומה לתקנת ר"ג הזקן. והנה לשיטת התוס' דכאן הוי כמו בפני א' לר"נ ובפני ב' לר"ש קודם תקנת ר"ג דאפי' לרבי אינו מבוטל איש מה דמסופק הש"ס הי' כרבי והי' כרשב"ג דאפי' אי פסקי' כרבי דבטלו מבוטל יכולי' לפסוק כרשב"ג דאין יכולי' לבטל זה שלא בפני זה ואינו בטל אפי' בדיעבד אפי' לל"ק דש"ס דפליגי בעדות שבטלה מקצתה משום דאם בטלה כולה גם לרבי אף בדיעבד אינו מבוטל כאן כמבואר אבל לפי רש"י ז"ל כ' התוס' אי משמעות דאינו יכול דקאמר רשב"ג קאי גם אדיעבד ספיקת הש"ס הי' כרבי והי' כרשב"ג בע"כ לא קאי רק לליב דסברת רשב"ג משום מלתא דמתעבדא' בי עשרה וכו' אבל לל"ק כיון דבקמייתא הלכה כרבי דבטלו מבוטל איך יהי' באומר לעשרה הלכה כרשב"ג דאפי' בדיעבד אין יכול לבטלו זה שלא בפני זה הא גם זה הי' מתקנת ר"ג הזקן וכנ"ל. אמנם אי אינו יכול דרשב"ג סובל משמעות דלכתחלה שפיר קאי ספיקא הש"ס אף לל"ק ומ"מ רשב"ג אף בדיעבד פוסל הביטול משום מה כתב ב"ד יפה כ"ז מבואר בתוס' שם. ובהא דצריכא בי עשרה למשלפה

דעת הרמב"ן בחי' שם דצריכי' שיהי' אותן העשרה דוקא ועיין ברשב"א
דמאריך בזה ובפנ"י הקשה היאך אפשר לומר דצריכי' בי עשרה מדינא
ואפי' באמר לבי' אמר הש"ס כן דצריך ב' למשלפה והלא מדאורייתא יכול
לבטל אפי' שלא בפניהם לגמרי ואף בבי' לא בעי למשלף באפיהו וכי' וז"ל
והנראה בעיני דעקר מלתא דכל מלתא דמתעבד וכו' כך פירושו דכל דבר
שעשה אותם מתחלה לשלוחי' כא' כמו כן צריך לבטל כלם בפעם א' מדאו'
ל"ש בפניהם ל"ש שלא בפניהם ובלבד שיבטל את כולם בפעם א' עיי"ש
ובדבור שאחר זה בפ"י דברי התוס' ד"ה צריכי' דמדאו' בעי דלבטל כולהו
אלא דלא בעי בפניהם ומדרבנן כיון דלא מהני הבטול שלא בפניו א"כ אם
בטל רק בפני מקצת הוי כאלו לא נשתלפו כלהו ולא מהני אפי' לגבי
אותן שמבטל בפניהם. וע"ע תוס' ד"ה לבדור דלטעמא דרשב"ג משום עדות
שבטלה מקצתה אפי' מבטל כולם כל או"א בפ"ע אע"ג דהשתא ליכא
למיחש לממזרות לא הוי ביטול עד שיבטל כולם יחד זה בפני זה והטעם
מבואר ברשב"א שם משום שבשעה שבטל לראשון לא ה"י מועיל בטולו
כיון דאיכא למיחש דלמא אזלי הנך דלא ידעי וכתבו וכן אתה אומר בשני
ובשלישי ואע"פ שלבסוף בא בפני כולן אין בכך כלום דכיון דבטולו
בשעתו לא ה"י מועיל אינו חוזר ונייעור עיי"ש. והנה בש"ס שם פליגי
אמוראי אי הלכה בזה כרבי או כרשב"ג ורבא אמר ר"נ הלכה כרבי
בשתיהן דהיינו דבטלו מבוטל וגם באומר לעשרה דיכול לבטל זה שלא
בפני זה ובסוף הסוגי' אי' והלכתא כנחמן ופי' נמי בהא דאמר הלכה כרבי
בשתיהן וכ"פ כל הפוסקים ולפי המבואר בש"ס אין חילוק בין עדי כתיבה
לעדי הולכה לענין ביטול מקצתן שיהי' בטל כולו. ואולם הרמב"ם פ"ו
מגירושין ה"ח מחלק בין עדי כתיבה לשלוחי' ודבריו צ"ע ליישב וכבר
האריכו בזה הר"ן והה"מ והלח"מ שם והראב"ד השיג עליו עיי"ש ובפני
יהושע בסוגין ואבני מלואים ס"ק ט' ודו"ק. והטור סי' קמ"א פסק דיכול
לבטלו זה שלא בפני זה ואפי' לא בטל כל או"א בפני ב' מן השוק אלא
שבטלו בפני שליח לבדו מותר לכתחלה וכרבי עיי"ש ומה שתמה הב"י
על דבריו במ"ש ודוקא שלא יבטל שליחות כולן עיין בפנ"י ובבי"ה וטו"ז
סי' קמ"א. והמחבר פסק דיכול לבטל זה שלא בפני זה ואין חילוק בין
עדי כתיבה לשלוחי' הגט ומביא דעת הרמב"ם בשם י"א ועיין ב"ש
ס"ק צ"ו.

ודע דהא דאמרי' הכא דרבי ורשב"ג פליגי בעדות שבטלה מקצתה
אינו ענין למאי דקיי"ל בעלמא עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה כמו
שכבר כ' הרמב"ן ז"ל בחי' וז"ל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה פי'
שבטלה בעל דבר לא בטלה כולה שמא בעדות זה אינו רוצה ואינו רוצה
באחד שיהא עליו עד אבל עדות שבטלה מחמת פסול כגון נמצא אחד
מהן קרוב או פסול הכל מודים שבטלה כולה ורבי גופי' הוא שאומר כן
במס' מכות עכ"ל.

(א) שנינו במתני' גיטין ל"ד להדירה במקום השבועה ולא נתבאר ע"ב אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים בש"ס באיזה זמן נתקנה התקנה אלא בשבועה נמנעו מלהשביעה התקין הזאת להשביעה ואפשר כיון שהיא רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומי' עכ"פ תקנה קדומה ונשנית סתם דהיא

כל מה שירצו וגובה

כתובתה ופי' רש"י

ז"ל אין אלמנה

נפרעת מנכסי יתומי'

את כתו' אלא

בשבועה שלא

נתקבלה כלום.

נמנעה מלהשביעה

והיתה מפסדת

כתובתה ובגמרא

מפרש מ"ט. שתהא

נודרת ליתומים כל

מה שירצו וגובה כתובתה.

בלבד אלא אף לכל בעל חוב הבא

לגבות בשטר שבידו מיתמי הלוח

תקנו דצריך לשבע כדתנן בכתו'

דף פ"ד ע"א שכולן צריכי' שבועה

ואין היורשי' צריכי' שבועה ועיי"ש

ברש"י ז"ל שכ' בזה"ל שכולן צריכין

שבועה דתנן בפרקין הבא ליפרע

מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה

ע"כ ודבריו צ"ע לפענ"ד דבמתני'

דהכותב דף פ"ז ע"א הא תנן מנכסי

יתומים וכו' לא תפרע אלא בשבועה

וקאי אאלמנה הבאה לגבות כתובתה

וכן תנן נמי בשבועות מ"ה ע"א אבל

בבע"ח לא תנן בהדי' במתני' דתקנו

שבועה רק בהך מתני' דינתנו לכושל

שבהן דתנן שכולן צריכי' שבועה

ואיך תלי רש"י ז"ל תניא בדלא תניא

ועיין בשיטה מקובצת כתו' פ"ד שם

שכ' ומאי דאמרי' בכולא תלמודא

כלל גדול אמרו בדון הבא ליפרע

מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה

לא מצינו אותו בפירוש לא במשנה

ולא בברייתא אלא מתוך משנה זו

למדו אותו שהרי שנינו דכולן צריכין

סימן טו

חכמים שהיו קודם רבן גמליאל

הזקן תקנו לכל הבא ליפרע מן

היתומים שלא יפרע אלא בשבועה

ואח"כ נמנעו ב"ד להשביע את

האלמנה הבאה לגבות כתובתה

מן היתומים והתקין רבן גמליאל

הזקן שתהא נודרת ליתומים כל

מה שירצו וגובה כתובתה.

מה שירצו יבחרו להם דבר קשה

להדירה בו כגון קונם מיני מזונות

עלי אם נהייתי מכתו' וגובה כתו'

ואם נתקבלה תחלה הרי היא נאסרות

בכל מזון הלכך לא הוית הדרת

ושקלה דלא השידה לעבור על נדרה

ע"כ. והנה במתני' שלפנינו אי' התקין

ר"ג הזקן וכן הוא במשנה שבמשניות

אבל במשנה שבירושלמי הגי' התקין

רשב"ג ואחריו נמשך הרמב"ם בפ'

המשניות לגיטין שם ואולם כל קמאי

ז"ל כתבו ר"ג הזקן וגם בפני משה

לירושלמי שם מבואר דגי' היתה ג"כ

ר"ג הזקן וכן נראה דתקנה זו מרי"ג

הזקן נתקנה וע"כ נאמרה בפ' השולח

גבי איך תקנות של ר"ג הזקן ואפשר

דמ"ס הוא בירושלמי ובפ"י המשניות

לרמב"ם ולזה גם אנכי סדרתיה כאן

בין תקנות ר"ג הזקן. ומבואר מדברי

המשנה דזמן רב קודם שתקן ר"ג

תקנת נודרת כבר הי' התקנה שלא

תוכל האלמנה לגבות מיתומי' אלא

בשבועה ואח"כ הי' נמנעי' מלהשביעה

והפסידה כתו' עד שבא ר"ג ותקן

שבועה קודם שיפרע מן היתומים ע"כ וע"ע בתוס' ב"ב ה' ע"ב ד"ה אע"ג
 דהקשו ג"כ היכן שנינו במשנה דלא יפרע אלא בשבועה וכ' בשם ר"י דממתני'
 דהכותב דתנן שכולן צריכין שבועה נשמע כן ועוד מדתנן בשבועות וכן
 היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה אלמא שגם האב ה"ו נשבע
 שאינו פרוע ע"כ ומשנה זו דיתומים מן היתומים לא נשנית בהכותב רק
 במס' שבועות וע"כ רש"י ז"ל שכו' דתנן בפרקין הבא ליפרע מנכסי יתומים
 לא יפרע אלא בשבועה צ"ע. ואולם עכ"פ הדין אמת דגם בע"ה לא יפרע
 אלא בשבועה כשבא לגבות מיתמי לזה כדאי' גם כאן בגיטין דפריך הש"ס
 מאי איריא אלמנה אפי' כל אדם נמי דהא קי"ל וכו' וכ"פ כל הפוסקים.
 אמנם בטעם התקנה מבואר מדברי רש"י בכתו' פ"ז ע"א גבי מנכסים
 משועבדים דתנן נמי דלא תגבה אלא בשבועה דהטעם משום דאלו אביהם
 קיים ה"ו מצי למעון אשתבע ל"י דלא פרעת"ך כדאמר ר"פ בשבועות מ"א
 ע"א ואנן טעני' כן ליתמי וללקוחות עיי"ש. והנה במס' שבועות מ"א ע"א
 אי' א"ר פפא האי מאן דאפיק שטרא על חברי' וא"ל שטרא פרוע הוא
 אמרו' ל"י לאו כל כמינך זיל שלים ואם אמר לישתבע ל"י אמרו' ל"י אישתבע
 ל"י א"ל רב אחא ברי' דרבא לרב אשי ומה בין זה לפוגם את שטרו א"ל
 התם אע"ג דלא טעין איהו טענינן ליה אנן הכא אמרו' ל"י זיל שלים ל"י
 ואי טעין ואמר אישתבע ל"י אמרו' ל"י זיל אישתבע ל"י ע"כ. והנה לפום
 ריהטא ה"ו נראה דשבועת אשתבע ל"י דלא פרעת"ך בימי ר"פ נתקנה ולא
 שבועת המשנה היא אמנם לפי דברי רש"י ז"ל בהכותב דטעם דתקנו דלא
 יפרע מן היתומים אלא בשבועה משום דאנן טעני' עבור היתומים מה
 שאבוהון ה"ו יכול למעון מוכח להדי' דתקנת אשתבע ל"י נתקנה קודם תקנת
 שבועת היתומים או לכל הפחות בזמן א' וכיון שכבר בררתי דשבועת הבא
 לפרע מן היתומים היא תקנה קדומה קודם ר"ג הזקן א"כ גם תקנת אשתבע
 ל"י נתקנה כבר קודם ר"ג הזקן והיא א"כ שבועת המשנה אף שלא נזכרה
 רק בדברי ר"פ וכן מצאתי בבעה"ת שער כ"א חלק ד' שכו' ז"ל דהא ר"פ
 לאו תקנתא דידו' הוא אלא בימי חכמי המשנה היא שהרי ר"פ מן הבא
 ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה הוא דאפקי' והרי כל הגאונים
 ז"ל העמידוהו לשבועת המשנה שבועה דמאן דמפיק וכו' עכ"ל ועיין בנתיבות
 משפט על המשרים דף רצ"ו שהאריך בזה והוכיח גם מהר"ן ושאר קמאי
 ז"ל דשבועת אשתבע בימי חכמי המשנה נתקנה. אמנם התוס' במס' שבועות
 מ"א ע"א ד"ה וכו' כתבו דאין הטעם דתקנו שבועה לבא ליפרע מן היתומים
 משום דגם אבוהון ה"ו יכול למעון אשתבע ל"י כדפי' רש"י ז"ל דהרי אפי'
 היכא דאבוהון לא מצי למעון כן כגון בכתב לאשתו נקי נדר ונקי שבועה
 אפ"ה אמרו' בכתו' פ"ז ע"ב דלא תפרע אלא בשבועה אלא הטעם דלא יפרעו
 מן היתומים אלא בשבועה משום דעבדי רבנן תקנתא ליתומים וחשו עליהם
 אפי' במקום שאין האב יכול להשביע עיי"ש. ולפיז אין אנו מוכרחי' לומר
 דשבועת אשתבע ל"י נתקנה בימי חכמי המשנה והיא שבועת המשנה אלא
 ז"ל דבימי ר"פ נתקנה כמבואר. ובישוב קו' התוס' שם על מעמא דרש"י ז"ל

ע"ן בנתיבות משפט על המשרים דף רצ"ו ע"ג ומובא ג"כ בפני יהושע פ' הכותב פ"ז ע"א עיי"ש ובבית מאיר סי' צ"ו ודו"ק.

(ב) אע"ג דתקנה זו דלא יפרעו מן היתומים בלא שבועה היא תקנה כוללית לבע"ח הבא לגבות חובו ולאשה הבאה לגבות כתובתה אפ"ה יש חילוק ביניהם דבע"ח לא תקנו שבועה אלא בבא לגבות לאחר זמנו אבל בתוך זמנו אמרי' במס' ב"ב ה' ע"ב דהלכתא כר"ל ואפי' מיתמי משום דחוקה אין אדם פורע תוך זמנו ואפי' במע"פ גובה מיתמי ואפי' מקטנים אם העמידו אביהם בדין ונתקבל העדות בפניו נפרע בלא שבועה כמבואר בטוש"ע הוי"מ סי' ע"ה ס"א ול"ה לצררי כיון שהוא בתוך זמנו אין דרך להתפס צררי אבל בכתובת אשה אע"ג דתוך זמנו היא כיון דכתובה לא נתנה לגבות מחיים אפ"ה בבאה לגבות כתו' מן היתומים לא תגבה אלא בשבועה ויש בזה הרבה סברות לגדולי קמאי זלה"ה. התוס' בגיטין בסוגין ד"ה אין כ' דאלמנה כיון דאית לה כתובה בתנאי ב"ד מתפס לה צררי אפי' בתוך זמנה מש"ה תקנו לה שבועה וכ"כ התוס' בב"ב ה' ע"ב ד"ה ואפי' והרא"ש בב"ב שם כ' ג"כ טעם זה ואח"כ כ' בשם ריצב"א וז"ל וריצב"א תי' דבכתובה נמי ל"ה לצררי תוך זמנו אלא שכיב מרע סמוך למיתתו אורחי' להתפיסה צררי כרוי שלא תתבזה אלמנותו בב"ד ובוה מתורץ מה שהקשה ר"י בפ' מי שמת אהך מתני' דנפל הבית עליו ועל אשתו למ"ד נכסי' בהוקת יורשי האשה היכי גבי דאף אם מת הבעל תחלה לא היתה גובה בלא שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו ולהאי שינויא ניחא דכיון דנפל הבית עליו ולא מת מתוך ישוב הדעת ל"ה שמא התפס צררי כשהי' בריא לכך א"צ שבועה עכ"ל ושם בב"ב דף קנ"ח ע"א ד"ה ובה"א כ' התוס' כן בשם הרבינו שמשון דבמת פתאום ל"ה לצררי וכ' ע"ז ואין נראה לר"י כי למה אין לחוש שתפסה מחיים כדאמרי' וכו' ולמה אין לנו לחוש לתפיסה מחיים ואמרי' נמי בפ' השולח רב לא מגבי כתו' לארמלתא דחייש לצררי עכ"ל וע"ן בנתיבות משפט על המשרים דף קצ"ג דכ' דמרב דלא מגבי כתובה לארמלתא אין ראי' די"ל דסתמא דמלתא הוא במת על מטתו ובוה יש לחוש לצררי עיי"ש ואפשר לומר כיון דאמר סתמא דרב לא מגבי כתובה לארמלתא משמע דאפי' במת פתאום לא הגבה וא"ש. המבואר מזה דיש כאן ג' סברות הלוקות לדעת התוס' הטעם משום דמתנאי ב"ד הוא חיישי' בכתו' לצררי אפי' בתוך זמנו וא"כ אפי' במת פתאום צריכה שבועה ולדעת הריצב"א והר"ש הטעם משום דסמוך למיתתו מתפס לה צררי כדי שלא תתבזה בב"ד ולפ"ז במת פתאום א"צ שבועה ולדעת הר"י חיישי' דלמא תפסה היא בעצמה בחייו וזה יש לחוש אפי' במת פתאום דוק בתוס' ב"ב שם. ומה שקשה לדב' הר"י ז"ל אמאי ביחד ל"ה שדה בדי' מצרנהא נוטלת בלא שבועה כמבואר לקמן הא יש לחוש שמא תפסה בעצמה כבר הרגיש הנתיבות משפט דף קצ"ג בזה וכו' כיון דייחד לה קרקע כדי כתובתה אין לחוש לשמא התפיסה בעלה צררי וגם לא לשמא תפסה מעצמה עיי"ש, והנ"מ בין טעמי' הללו מבואר בב"ש סי' צ"ו ס"ק א' הוא לענין נכסי' מלוג ונכסי' צאן ברזל שאינם בעין דלסברת התוס' כיון דנ"מ ונצ"ב אינן מתנאי ב"ד ל"ה לצררי

ונוטלת בלא שבועה אפי' אינן בעין ולמעם הר"ש והריצב"א בשכ"מ שמת על מנתו גם בנ"מ וצ"ב יש לחוש לצררי וע"כ אם אינן בעין אינה גובה שלא בשבועה וכמ"ש הה"מ בפיו מאישות בדעת הרמב"ם. ויש לחוש לבי הסברות וע"כ לענין כתו' אפי' במת פתאום אינה גובה אלא בשבועה ובמת כדרכו יש לחוש לענין נ"מ ונצ"ב לשמא התפיסה צררי ואינה נוטלת אלא בשבועה אם אינן בעין, ואולם אם מת פתאום יש לה מ"מ נ"מ ונצ"ב אפי' אינן בעין בלא שבועה משום דאי הטעם משום תנאי ב"ד נ"מ ונצ"ב הרי אינן מתנאי ב"ד ואם הטעם משום דמתפיש קודם מותו הא מת פתאום. אמנם לסברת הר"י דיש לחוש שמא תפסה בעצמה יש לחוש אפי' במת פתאום אפילו לענין נ"מ ונצ"ב ואם אינן בעין אינן אלא בשבועה אך זה תלוי במחלוקת הפוסקים אי בכלל השבועה הוא ג"כ שלא תפסה בעצמה או אם השבועה מצד התקנה לא היתה רק שלא התפיסה אבל שלא תפסה בעצמה הוא רק מחמת גלגול עיין כ"ז בב"ש רס"י צ"ו ובס"ק י' שם ובס"י צ"י ס"ק כ"ד וע"ע בנתיבות משפט דף ל"ב שמאריך בזה ובפ"י דברי הרא"ש בב"ב רפ"ק במ"ש דלדברי הריצב"א א"ש הא דנפל הבית וכו' עיי"ה ודו"ק.

ובזה"ז כ' הבי"ש רס"י צ"ו שכוללי' הכל נסכום א' וכותבי' כל הסך שהוא חייב לה סך כך וכך י"ל לכ"ע צריכה שבועה אפי' אם הכל בעין כיון שהחוב שלה הוא על סך מעות עיי"ש וע"ע בתשו' רמ"א ס"י קט"ו ושם יעקב ח"ב ס"י כ"ז ונודע ביהודא מה"ק חלק חו"מ ס"י י"ח ודו"ק. והשבועה שהשביעה אותה קודם תקנת ר"ג הזקן עיין ברמב"ם פ"ו מאישות ובשו"ע אהע"ז ס"י צ"ו ובב"י שם.

(ג) גרס"י בכתו' ר"פ אע"פ מטלטלי ואתניהו בעיניהו בלא שבועה [ופירש"י ז"ל המיוחד מטלטלי לכתובת אשתו ומת והן בעין והיא נפרעת מהן נוטלתן שלא בשבועה דטעמא מאי אמר רבנן מנכסי יתומים לא תפרע אלא בשבועה דחיישי' דלמא צררי אתפסה והכא היינו צררי דאתפסה] ליתנהו בעיניהו פומבדיתא אמרי בלא שבועה בני מתא מחסיא אמרי בשבועה והלכתא בלא שבועה ופירש"י ליתנהו בעיניהו כגון שאבדו. בלא שבועה דכיון דאבוד הני לא אתפסה אחריני וכל נכסיו אחראין לכתובתה ונפרעת מן הקרקעות ע"כ מבואר מרש"י ז"ל דליתנהו בעיניהו היינו דנאבדו ואעפ"כ בלא שבועה משום דלא מתפיש תו אחריני אבל הרי"ף ז"ל כ' והוא דידוע דהני מטלטלי מחמת מטלטלי קמאי ניהו ע"כ וכ' הר"ן ז"ל דהיינו דנמכרו הראשונים ונלקחו אלו האחרים בדמיהם וכן מפרש הרא"ש שם לשון הרי"ף פי' שייחד לה מטלטלי דהא עסקא והי' נושא ונותן בהם ומכרן וקנה בהם סחורה אחרת אבל אי ליכא מידי אחרינא מתמתיהו לכ"ע צריכה שבועה וכ' הרא"ש שם דלפי' הרי"ף ק' מ"ט דבני מתא מחסיא דאמרי צריכה שבועה מה לי מטלטלי קמאי מה לי מטלטלי אחרינא דאתי מחמתיהו ע"כ עיין בב"י. והר"ן כ' דלשנא דליתא בעיניהו הזקיקו הרי"ף לפרש כן דמשמע דאיתנהו אבל לא בעיניהו דלפירש"י ז"ל לא הול"ל אלא איתנהו וליתנהו עיי"ש. והרמב"ם פט"ו מאישות הי"ג פסק כהרי"ף ובטור אהע"ז ס"י צ"ח מביא דעת הרי"ף ודעת רש"י ופסק כרש"י והמחבר בשו"ע ס"י צ"ו ס"א

סתם כהר"ף והרמב"ם. עוד אי' שם בכתו' ייחד לה ארעא בד' מצרנהא בלא שבועה [ופירש'י ז"ל שייחד לה קרקע וכתב לה בד' המצרים שלה בחייו לעשות אפותקי לכתובתה ומת נפרעת הימנה בלא שבועה דודאי תו לא מתפס לה צררי אחרונא] בחד מצרא פוטבדיתא אמרי בלא שבועה בני מתא מחסיא אמרי בשבועה והלכתא בלא שבועה [בשבועה דכיון דלא כתב לה ד' המצרים אין זו סמיכה לסמוך עליה והרי היא כמו שלא ייחד ואיכא למיחש לצררי] ע"כ וכ"פ הר"ף והרא"ש שם והרמב"ם פט"ז מאישות הכיז וטור סי' צ"ח וש"ע סי' צ"ו ס"א. ועיין ברא"ש שם שכ' בשם הראב"ד דלא אמרו בייחד לה מטלטלי או קרקע דפטורה משבועה אלא בכתו' לפי שאינו עשוי להתפיסה צררי על סמך הזה ולפרעון הא ליכא למיחש דלא נתנה לגבות מחיים והוי תוך זמנו אבל בבכ"ח באחר זמנו חיישי' לפרעון וצריך שבועה ובשיטה מקובצת שם כ' בשם הראב"ד טעם אחר לחלק בין כתובה לחוב משום דכתו' אפשר דלא אתי לידי גובינא וע"כ ל"ח דאתפסה צררי בייחד לה משא"כ בחוב וכ' עליו הש"ט ולא נהירא דהא כתו' בת גובינא היא בשעת מיתה וזמנה נמי היא ואמאי ל"ח דלמא אתפס לה ההוא שעתו. ע"כ ולפמ"ש הרא"ש טעם הראב"ד לק"מ וא"ש.

(ד) שנינו במתני' דשבועות מ"ה ע"א וכן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה ופריך בש"ס שם מ"ז ע"א ומ"ח ע"א ממאן אילימא מלוה אבוהון שקיל בלא שבועה ואינהו בשבועה ומשני ה"ק וכן היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה ע"כ מבואר דאם מת המלוה קודם שנשבע צריכין יתמי המלוה לשבע ליתמי הלוה ושבועה זו מפורשת בריש כל הנשבעי' במשנה והיא שבועה שלא פקדנו אבא ולא אמר לנו, אבא שלא מצינו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע ופרש"י ז"ל שלא פקדנו אבא בשעת מיתה עשטר זה פרוע שלא אמר לנו קודם לכן שלא מצאנו בין שטרותיו שובר על שטר זה ע"כ וכ"פ הר"ף והרא"ש שם והרמב"ם פ"ז ממלוה ולוה ה"ב וטושי"ע חו"מ סי' ק"ח עיי"ש ס"ה דשבועה שלא מצינו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע היינו משום שאם מצאו שובר עליו ה"י בחזקת פרוע וזו דוקא בנמצא השטר בין שטרות קרועי' עיי"ש ובטושי"ע סי' ס"ה. וכ' המחבר שם בס"י ק"ח בשם בעה"ת דיכולו בשבועה ג"כ שלא אמר להם אביהם שהי' לו שטר פרוע בין שטרותיו עיין סי' ס"ה סכ"ג. ושבועות הללו מתוייבי' יורשי המלוה ג"כ לשבע ללוה אם הוא חי וטוען מהם שישבעו ואין חילוק בין אם באו יורשי המלוה לגבות מן הלוה עצמו או מיורשיו אלא אם באו לגבות מהלוה צריך הוא למעון השבעו לי כמו דהי' צריך למעון אשתבע לי אם המלוה הי' בא לגבות כמבואר לעיל ובבאו לגבות מיורשי הלוה אנן טענינן עבורם כמו שהיינו טועני' אם המלוה הי' בא לגבות מיורשי הלוה וכ"פ הרמב"ם וטושי"ע שם. ועיין בבעה"ת שער י"ד ה"ט דכ' בשם הראב"ד דאם יורשי המלוה באים לגבות מיורשי הלוה והם טועני' אמר לנו אבא ליתתי ופרעתי פירוש למלוה אביכם או אין עליהם שבועה שלא נפרעו הם בעצמם שהרי הלוה עצמו לא טען שפרע אלא לאביהם אבל אם לא טענו יתמי לוח כלום אלא שתקו אנן טענינן להו

ומשתבעי יתמי המלוה ג"כ דאינהו גופי' לא נפרעו מהלוה כיון דהם גדולים אבל הבעה"ע כ' היכא דשתקו לא טענינן להומידי דלא טעני' ליתמי בזכותם שיהא חוב ליתומים אחרים שאין טועני' ליורש במקום יורש אחר ומסכים הבעה"ת עם העיטור ובטור סי' ק"ח פסק כהראב"ד עיי"ש דמביא גם בשם הרמ"ה דאפי' לא טענו אנן טעני' להו ומסכים עמו ובבי' כ' שם בשם המרשים דמוכח כן מקו' הש"ס על הא דתנן וכן היתומים וכו' עיי"ש ובגדולי תרומה שער י"ד ח"ב ודו"ק. והא דיתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה אי' בפ' הכותב פ"ז ע"א דוקא באמרו היתומים אמר לנו אבא לויתי ופרעתי אבל אמרו אמר לנו אבא לא לויתי נפרעי' מן היתומים שלא בשבועה שכל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי וכן הדין במלוה עצמו שבא לגבות מיתמי לוח וכ"פ הרמב"ם פ"ז ממלוה ולוח היו וטוש"ע סי' ק"ח סט"ו.

(ה) עוד תנן במתני' דשבועות שם רבי יוחנן בן ברוקא אמר אפילו נולד הבן לאחר מיתת האב ה"ז נשבע ונוטל והרי"ף והרא"ש ושאר קמאי ז"ל גרסו העיד ריב"ב וכו' ופירשי' נשבע שלא מצא שובר ע"כ וכונתו מבוארת כי שבועה שלא פקדנו ושלא אמר לנו אבא לא שייך בזה כיון דלא הי' בעולם בעת מיתת אביו וע"כ א"צ לשבע רק שלא מצא שובר וכן פי' הבי"ט סי' ק"ח כונת רש"י ז"ל וכו' ואני אומר דקטן נמי בר צואה הוא ע"י אחרים שיאמרו לו כשיגדיל ורמ"א בד"מ חלק עליו וגם הבי"ט כ' ומ"מ הורו זקנים ולהם שומעים עיי"ש. והרמב"ם פ"ז ממלוה ולוח ה"ב כ' ואפי' הי' היורש קטן המוטל בעריסה כשמת מורישו ה"ז נשבע ונוטל וכו' הה"מ דנראה דאינו פוסק כריב"ב אלא כת"ק ולא נחלקו אלא בנולד לאחר מיתת האב דלת"ק לא בעי שבועה ולריב"ב בעי שבועה אבל בקטן המוטל בעריסה אפי' ת"ק מודה אבל הרבינו מאיר פסק כריב"ב חדא דסוגין בעלמא דכל העיד הלכה היא ועוד דליכא דפליג עלי' עכ"ל ולרמב"ם י"ל דלא הי' נורם העיד רק כגוי' שלפנינו ריב"ב אומר ומשמע דפליג את"ק וע"כ פסק כת"ק. ועיין בפ' המשניות לרמב"ם שם דפסק כריב"ב ובגדולי תרומה שער י"ד ח"ב כ' דאף בחבורו דעת הרמב"ם לפסוק כריב"ב דאין טעם לחלק בין מוטל בעריסה לנולד אחר מיתת אביו וע"כ כי הדדי נינהו וחדא מינייהו נקיט. וכ"פ הטור סי' ק"ח כריב"ב והמהבר שם נקיט לשון הרמב"ם וכו' הש"ך ס"ק י"ג דדעת הרמב"ם כמו שטפרש הה"מ בכונתו. ועיין בבעה"ת שער י"ד ח"ב דפסק ג"כ כריב"ב וכו' ומסתברא כשנשבע אינו אלא כשיגדיל ומה שבועה נשבע שלא מצא בין שטרותיו של אביו ששטר זה פרוע דאנן סהדי דלא פקיד ליה מידי שהרי קטן הוא ע"כ.

ואם מת המלוה והניח בן קטן או שנולד לו אחר מיתתו וגם בנים אחרים גדולים ולא רצו להמתין עד שיגדיל הקטן ישבעו הם שבועת היורשי' ומוציאי' את כל החוב ואפי' חלק הקטן כי אין שבועה עליו כלל בענין זה כיון שיש כאן שאר אחים דהם מצאו מה שמצאו ולא הוא וה"ה אם מת הקטן וזכי' כלם בחלקו בשבועת היורשי' שנשבעי' הם כ"כ הבעה"ת שם בשם הראב"ד וכ"פ הטוש"ע סי' ק"ח ס"ו. ואם יש לקטן זה אפטרופוס שמנהו

אביו ומבקש חובותיו של קמן יש לאפטרופוס לישבע שלא צוהו אבי יתומים ששטר זה פרוע ושלא מצא בין שטרותיו ואם מנהו ב"ד אין לשבע רק שלא מצאו אבל לא שלא צוהו (בעה"ת שם ומוש"ע שם ס"ו). ואם מת מלוה והניח בנו כלם גדולים ואחד מהם אמר לי צוה אבא ששטר זה פרוע הוא והשאר אומרי' לא פקדנו אבא ע"ז כ' בעה"ת שם בשם הראב"ד דמסופק כיון דפסיד את חלקו אם נאמן גם נגד אחיו ורוצה לדמותו להא דהנוקין גבי ס"ת מתוך שנאמן להפסיד שכרו נאמן גם להפסיד ס"ת אבל הבעה"ת כ' ומסתברא דהתם שאני דליכא חשש קנוניא משא"כ הכא וע"כ אם השטר יוצא מתחת ידו של זה שאומר פרוע הוא הפסידו כלן דנאמן במיגו דאי בעי קלתי' ואם יוצא מתחת ידם הוא הפסיד את חלקו בהודאתו והם נשבעי' שבועת היורשי' ונוטלין עיי"ש והטור סי' ק"ח מביא דבריו וכ' דהרא"ש ז"ל הו' אומר דאפי' אם השטר בידו אינו נאמן להפסיד חלקם דכל שותפי' של עסק אין כח ביד א' להפסיד לחבירו בהודאתו ולא אמרי' אי בעי קלתי' אלא גבי שלישי והמחבר בשו"ע שם ס"ח מביא ב' הדעות ופסק כדעה הראשונה כבעה"ת עיין סמ"ע וש"ך שם.

(ו) על הא דיתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה אי' בשבועת מ"ז ע"א ומ"ח ע"א רב ושמואל דאמרי תרוייהו ל"ש אלא שמת מלוה בחיי לוח אבל מת לוח בחיי מלוה כבר נתחייב מלוה לבני לוח שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו ופירשי' ז"ל ל"ש דבשבועה מיהת שקלי יתומים מן היתומים אלא שמת מלוה וכי' נתחייב מלוה שבועה שלא התקבל כלום שהנפרע מן היתומים אפי' בשטר צריך שבועה ואין אדם מוריש ממון שהוא מחוייב עליו שבועה לבניו לפי שאין הבנים יכולי' לשבע שבועה זו שנתחייב אביהם ע"כ וכיון שיורשי האלמנה לעולם הוי מת לוח היינו הבעל בחיי מלוה היינו האשה ע"כ אפי' בשבועה אינה גובה כתובתה אם לא דכי' נאמנות בפירוש אף נגד היתומים וכמבואר לקמן ולא משכחת יתומים מן היתומים בכתו' אלא בגרושה שמתה בחיי בעלה ואח"כ מת בעלה והיא לא נשבעה אז כשבאי' יורשיה לגבות כתובתה מיוורשי הבעל צריכי' לשבע שבועת היורשי' וכ"פ במוש"ע אהע"ז סי' צ"ו ס"א. והנה מדברי רש"י ז"ל מבואר הטעם דאין אדם מוריש שבועה לבניו משום דאין היורשי' יכולי' לשבע אותה שבועה שנתחייב המוריש דהוא הי' חייב לשבע בברי שלא נפרע והם אינם יכולי' לשבע אלא שלא פקדנו ושלא מצאנו. וכ' הבעה"ת שער י"ד ח"ב דלפי' אם מת מלוה בחיי לוח ואח"כ מת הלוח והניח יתומי' ומתו ג"כ היתומים של מלוה והניחו הם ג"כ יתומים ונמצא שבאי' אלו לפרוע מנכסי יתמי הלוח ואביהם עצמו הי' חייב לשבע שלא פקדנו וכיון דגם יתמי דיתמי המלוה יכולי' לשבע אותה שבועה עצמה שלא פקדם אביהם ולא אבי אביהם ששטר זה פרוע גובי' בשבועה ממון זקנם המלוה ולי"ש בזה אין אדם מוריש שבועה לבניו. אמנם הבעה"ת שם כ' עוד טעם אחר והוא משום דכל ממון שאין אדם יכול לגבות אלא בשבועה אינו זוכה בו עד שישבע וכשמת ולא נשבע אינו יכול להורישו לבניו ולפי' ה"נ בני יתמי דמלוה אינן גובי' ממון זקנם אפי' בשבועה מיתמי לוח מטעם דאין

אדם מוריש שבועה לבניו וכי הבעה"ת דהפירוש הראשון אנו רגילי' וכ"כ בעה"ע דיתמי דיתמי משתבעי שלא פקדנו לא אבא ולא אבא דאבא אבל הרי"ף בתשו' כ' דיתמי דיתמי אין גובין בשבועה אלא שיחרימו על יתמי הלוה סתם על מי שיש לו ממונא שיודה וגם הראב"ד הי' דן כן וע"כ מסיק הבעה"ת ודעתם רחבה מדעתנו ועליהם יש לנו לסמוך עיי"ש ובג"ת ומלשון הרמב"ם פי"ז ממלוה ה"ג משמע כפי' רש"י אבל מלשון הטור בס"י ק"ח משמע כדברי הרי"ף וראב"ד עיי"שה והמחבר בשו"ע שם ס"י מביא ב' הדעות בשם י"א ומלשונו בס"א מבואר דפוסק כהרי"ף והראב"ד עיין סמ"ע שם וש"ך ס"ק י"ח.

והנה בשבועות שם מ"ח ע"א אי' על הא דרב ושמואל שלחוה קמי' דר"א שבועה זו מה טיבה שלח להו יורשים נשבעי' שבועת היורשי' ונוטלי' שלחוה בימי רבי אמי וכו' אלמא כספקא לי' והאמר רב יוסף בר מניומי וכו' א"ר יוסף הא מני ב"ש היא דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי איקלע ר"נ לסורא עול לגבי' ר"ח ורבה בר ר"ה א"ל ליתי מר נעקרא להא דרב ושמואל א"ל איכפלו ואתאו כל הני פרסי למעקרא להא דרב ושמואל אלא הבו דלא להוסיף עלה כגון מאי דאר"פ הפוגם את שטרו ומת יורשים נשבעי' שבועת יורשים ונוטלי' [ופירשי' ז"ל הבו דלא להוסיף עלה הזמינו עצמיכם שלא ללמוד ממנה במקום אחר הם אמרוה בשבועה הבא ליפרע בנכסי יתומים שאינו מוריש אותה לבניו אם מת לוח בחיי מלוה אל תלמדו ממנה המתחייב שבועה אחרת ומפרש הש"ס כגון הא דאר"פ הפוגם שטרו שהודה בב"ד שנתקבל קצת ותנן לא יפרע את השאר אלא בשבועה ואם מת יורשי' נשבעי' שבועת היורשים ונוטלי' ולא עבדי' בה כרב ושמואל דאמרי אין אדם מוריש שבועה לבניו] וכו' אמר רב חמא השתא דלא אתמר הלכתא לא כרב ושמואל ולא כר"א האי דיינא דעביד כרב ושמואל עביד דעביד כר"א עביד אר"פ האי שטרא דיתמי לא מקרע קרעי' לי' ולא אנבווי מגבי' לי' אנבווי' לא מגבי' בי' דלמא ס"ל כרב ושמואל; ומקרע לא קרעי' לי' דהאי דיינא העביד כר"א עביד [שמא יבאו לפני דיון שידון כר"א דאמר לעיל יורשין נשבעין ונוטלין] ע"כ סוגית הש"ס. וכי הרא"ש שם אע"ג דאתמר בהאי לשנא אין הדין בשניהם שוה אלא מדאמר ר"נ הבו דלא להוסיף עלה וכן ר"פ ור"ה ברי' דר"י ורמי בר חמא ורבא דאמוראי בתראי נינהו וסברי הכי הבו דלא להוסיף עלה שמעי' דסברי אע"ג דלית הלכתא כרב ושמואל ללמוד מדין זה דבר אחר הדומה לו מ"מ בדין זה לא רצו לבטל דבריהם ולכתחלה עבדי' כותיהו וכר"א לא עבדי' לכתחלה ודיינא דעבד כר"א עבד ולא מהדרי' עובדא ע"כ וכ"פ הרמב"ם פי"ז המלוה ה"ג כרב ושמואל ורק אם עבר הדיין והשביע יורשי מלוה וגבו את חובן אין מוציא' מידם וכ"כ בעה"ת שער י"ד ח"ב ושו"ע ס"י ק"ח ס"א.

ועיין בר"ן שבועות שם שכ' ודיינא דעבד כר"א עבד נראה דה"ה אם קדמו היתומים ותפסו אין מוציא' מידם וכ"כ קצת מרבותינו הצרפתים ז"ל אבל הרי"י הלוי כ' בשם רבינו האי גאון ז"ל שמנהג ראשונים לדון כרב ושמואל והא דאמרי' האי דיינא דעבד כר"א עבד ליתא ולא סמכי' עלה ולא

ידעתי למה עכ"ל וכי הב"י סי' ק"ח דלא קאמר הר"י הלוי ליתא לגמרי אלא ליתא לכתחלה ומיהו דיינא דעבד כר"א עבד וגם הבעה"ת כ' דאם קדמו ותפסו אין מוציא"י מידם ולא כ' הולק בדבר וכיון דקו"ל בעלמא עביד אינש דינא לנפשי הו"ל כמאן דאזיל לב"ד ודנו לו כר"א וכיון דתפס תפס וכ"פ בשו"ע סי' ק"ח סי"א ובהגהת רמ"א באהע"ז סי' צ"ו ס"ד עיי"ש בחמ"ח וב"ש דג' מיני תפיסה יש התפיסה הא' אם תפסה האשה בחיים ויורשי' מוחזקי' בה כגון ייחד לה ממלטלי לכתו' דאז א"צ שבועה ול"ש ב"י א"א מוריש שבועה לבניו בזה כ"ע מודים ועיין חמ"ח שם אי דוקא בלא ראה. התפיסה השנייה אם האשה תפסה והיורשים אין מוחזקין בה אלא מונה ביד ב"ד כנידון דתה"ד סי' ש"ל בזה לא החליט התה"ד הדבר למעשה וכי' דהממון המונה ביד ב"ד לחזקת שניהם ה' נראה דזכו יורשי האשה כיון דא"צ להוציא משום דבחזקתייהו נמו מונה ובטעם מועט דחינן דאין אדם מוריש ולכל הפתות חולקי' יורשי האשה ויורשי הבעל והתפיסה הג' היא אם היורשי' תפסו לאחר מיתת האשה ובוה לדעת הר"ן והנעה"ת מהני תפיסה דעביד אינש דינא לנפשי' וכנ"ל.

ואם מת לזה בחיי מלוה וה' למלוה משכונא של קרקע מוחזקת בידו ואוכל פירותיה בנכיי"תא בזה כ' הבעה"ת שער י"ד ח"ג בשם הראב"ד בר יצחק ז"ל דאיכא מ"ד אע"ג דלא כתו' נאמנות בשטרא גובה בלא שבועה משום דכגבוי דמי ובחיי המלוה והלוה נמי לא בעי המלוה לאשתבועי אפי' אי א"ל הוה אשתבעי לו אבל אי לא דר ביה המלוה והחזיק בה בחיי הלוה וליכא נאמנות בשטרא אינו יכול להחזיק בו אחר מיתת הלוה ובחיים נמי אי א"ל אשתבע לו דלא פרעתוך חייב לשבע ול"ד לייחד לה ארעא בכתו' דכתו' לא נתנה לגבות מחיים וכי' הבעה"ת שכן דנין ושכן המנהג בנרבונא ובריש אבל בשם ר"י הלוי ז"ל מצא כיון דמצי לסלוקי בזווי לא לפרוע קאי ואינו נפרע אלא בשבועה ואם מת הלוה בחיי מלוה אין מוריש שבועה לבניו עיי"ש והטור סי' ק"ח הכריע כהראב"ד ועיין ב"י דגם הריב"ש בתשו' סי' ע"ח והרא"ש מסכימי' עם הראב"ד ובג"ת שם תמה דלהריב"ש דעה שלישית בזה דאפי' אין מלוה מוחזק בקרקע גובה בלא שבועה ולהראב"ד בזה שבועה בעי וגם להרא"ש בפ' אע"פ בייחד לה שדה דדוקא בכתו' לפי שאינו עשוי להתפיסה צררי על הסמך הוה אבל בבע"ה חיישי' לפרעון אפי' בייחד לו קרקע עיי"ש שהאריך והמחבר סי' ק"ח סי"ב פסק כהראב"ד ובש"ך שם ס"ק כ"ה הכריע בראיות דאע"ג דהוחזק בה המלוה צריך שבועה משום דקרקע בחזקת בעלים קיימא ויכול לומר לו מול משכונך ופרע לי את שלי כל היכא דלא א"ל לא יהא לך פרעון אלא מזו ול"ד לייחד לה שדה בכתו' דכתו' לא נתנה לגבות מחיים וכמ"ש הבעה"ת והרא"ש אך זהו רק לענן המלוה עצמו דבעי שבועה אבל לא אמרו' ב"י אין אדם מוריש שבועה לבניו דזה לא אמרו' אלא בבאו להוציא אבל כאן שהקרקע מוחזקת בידם לא אמרו' כן כמ"ש הרשב"א בתשו' סי' תתקל"ט מובא בב"י שם. ואם יש משכון בלא שטר ומת לזה בחיי מלוה כ' הש"ך שם דצריכי' ג"כ לשבע שלא פקדנו אבא עיי"שה.

ועל הא דאר"פ לא מקרע קרעו' לי' כ' הרא"ש פי' ב"ד או אפטרופים שלהן כ"ז שלא בא לידי דיון אין מחוייבי' לקרוע הואיל ובתחלה עבדו' כרב ושמואל כ"ז שלא בא לידי דיון הודאי אם בא לפני הדיון צריך לפסוק לכתחלה כרב ושמואל וא"כ מחוייב הוא לקרוע אבל ב"ד שהן אביהן של יתומים או אפטרופוס מניח' השטר ברשות היתומים וכשיגדלו היתומים ויכולו' לשבע שמא יודמן להם דיון שישביעם ויגבה להם חובו ע"כ וכ"כ הטור סי' ק"ה ובשם הרמ"ה כ' אפי' אי אתא שטרא מעקרא לידא דב"ד ועבדו כרב ושמואל דלא אנבי בו' והדר אתא לידי דיינא אחרינא ומגבי' בו' מה דעבד עבד ע"כ וכ' הב"י דאפשר ל"פ אהרא"ש ובדין הו"ל לדיינא קמא למקרעו' אלא מיירי באתרמי דלא קרעו' א"נ אתא לידא דב"ד שהראהו לו ולא באו לפניו לדין עיי"ש. והרמב"ם פי"ז ממלוה כ' לפיכך שט"ח של יתומים הבאים להפרע מן היתומים שמת אביהן הלוה תחלה אין קורעין אותו ואין מגבין בו אין גובי' בו שא"א מוריש שבועה לבניו כמו שבארנו ואין קורעו' אותו שמא יבא דיון שידון ויוציא בו ע"כ ודברי המחבר בסי' ק"ח סתומי' והרמ"א מפרשי' כהרמ"ה. ובמטרני' שלנו שכתב בו לכל מי שמוציאו ואין כתב בו שם המלוה אי אמרו' בו דין דא"א מוריש שבועה לבניו עיין בקצה"ח סי' ק"ח ס"ק ח'.

(ז) והא דאמרו' על הא דרב ושמואל הבו דלא להוסיף עלה כגון פוגמת הוא דוקא נגד הלוה כגון שיש לראובן שטר על שמעון ומת ראובן המלוה ויורשי המלוה אומרו' שא"ל אביהם כי נפרע מקצת השטר אף דאביהם הי' חייב שבועת פוגמת אפ"ה לא אמרו' בזה א"א מוריש שבועה לבניו משום הבו דלא להוסיף עלה אלא נשבעו' יורשי ראובן על השאר שלא פקדנו וכן הדיון אם ראובן הי' בא לחשבון או לדון עם שמעון ופגמו לשטרו בפני ב"ד ומת נשבעו' יורשיו שבועת היורשים אבל אם יש לראובן שטר על שמעון ומת שמעון הלוה תחלה ואח"כ מת ראובן המלוה בין שפגם שטרו בין שלא פגם אין יורשי ראובן גובי' מיורשי' שמעון כלום בין שטועני' היתומים שאביהם נפרע קצת בין שיש עדים שפגמו בפניהם או בפני ב"ד בכל אלו כיון שמת לזה בחיי מלוה ונתחייב לשבע להם שבועת הבא לפרע מן היתומים אין מוריש שבועה לבניו וכן הדין בפוגמת כתובתה ומת הבעל בחיי האשה כיון שהוא יתומים מן היתומים א"א מוריש כ"כ הבעה"ת שער י"ד ח"ב באורך עיי"ש ובכ"מ פי"ז ממלוה ה"ה דמפרש גם דברי הרמב"ם במ"ש בין מיורשיו דהיינו במת מלוה בחיי לזה אבל לא במת הלוה תחלה ועיין בלח"מ שם ובג"ת. וכ"פ בטוש"ע סי' ק"ח סיד' ושם נתבאר ג"כ דלאו דוקא בפוגם אלא ה"ה בע"א מעיד שהוא פרוע ונפרע שלא בפניו ואיך אמרו' ג"כ הבו דלא להוסיף עיי"ש ובבעה"ת שם ויתבאר א"ה במקומו. ואם באים לגבות מן הערב ע"ז אי' בשבועות שם ההוא דשכיב ושביק ערבא סבר ר"פ למימר הא נמי דלא להוסיף עלה הוא א"ל ר"ה ברי' דר"י לר"פ אטו ערבא לאו בתר יתמי אזיל ופירשי' ז"ל ראובן הלוה לשמעון ע"י ערב ובשטר ומת לזה בחיי מלוה ונתחייב מלוה שבועה ואח"כ מת מלוה ובאו יתומים ליפרע מן הערב. בתר יתמי' דלוה אזיל והו"ל כיתומים מן

היתומים ע"כ וכי הבעה"ת שער י"ד ח"ד דערב וקבלן חד דינא אית להו דסוף סוף בתר יתמי אזלו ואין כאן משום הבו דלא להוסיף עלה ותדע דהכא ע"כ בקבלן איירי דאי ערב בלא קבלן הא קי"ל דלא יתבע מן הערב תחלה והו"ל למלוה למתבע ליתמי דלוה אלא ודאי אפי' בקבלן עסקי' וה"ק אטו לא בתר יתמי אזיל וא"א מורישי שבועה לבניו ונפטר וכן סברת בעה"ע ואע"ג דאיכא מרבנותא ד"ל דס"ל הכיון דמת לוה נפרעין מן הערב תחלה שהרי אין זה מצוי והו"ל כמו שאין ללוה נכסים אפ"ה טעמא דסוף סוף בתר יתמי אזיל שייך בין בערב בין בקבלן וכ"פ בטוש"ע סי' ק"ח סי"א. ואם הערב הוא בעצמו היוורש י"א דגובי' ממנו (רמ"א שם בשם מוהר"ק שרש צ"א) עוד כי הבעה"ת שם בשם הר"ר משה בר' יוסף ז"ל דבערב אפי' ל"ל נכסי ונחלה ליתמי הלוה ומפטר פטירי אפ"ה כיון דמצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם אפי' כי ל"ל נכסי וכמעשה דקמינא דאביי וזה כיון שנעשה ערב לחוב אביהם ועשה עמו חסד שייך למימר ערבא בתר יתמי אזיל והיינו דרב ושמואל וכ"כ הה"מ פי"ז ממלוה בשם הר"ם בר"י ז"ל אבל בשם רבינו מאיר כי ואפי' לא ידעי' ליה נכסים ללוה לא גבי' מערבא דחיישי' דלמא שביק נכסי במדינת הים ואזיל ערבא וגבי' להו מיתמי אבל ודאי היכא דאתחזיק האי לוח דל"ל נכסי כלל דליכא למיחש ולא מידי גבי' מערבא דאתחזיק עכ"ל עיין בג"ת שם. והטור בסי' ק"ח מביא דברי הר"ם בר"י ז"ל וכי דלפי מ"ש למעלה בסי' ק"ז שאם לא ירשו כלום אין על היתומים מצוה לפרוע חוב אביהם ע"כ אי ודאי אתחזיק האי לוח דל"ל כלל נכסי דל"ל למידי גבי' מערבא וכהרמ"ה וכ"פ המחבר שם סי"א עיין סמ"ע ס"ק מ'.

ואע"ג דלגבות מערב אמרוי' א"א מורישי ולא היו בכלל הבו דלא להוסיף אפ"ה במכר הלוה נכסיו בחיי המלוה ויורשי המלוה באים לטרוף מן הלוקח לא אמרוי' א"א מורישי אע"ג דגם המלוה הי' חייב שבועה בבא לטרוף מלקוחות משום דלוקח אדעתא דארעא נחית וזבין אינש ארעא ליומי' ולא מבעיי' בל"ל נכסי ליתמי לוח דליכא מצוה עליהו לפרוע ללוקח דהא לא עשה חסד לאביהם ולא הדר הלוקח עליהו דיתמי הלכך ל"ד לערב והוי בכלל הבו דלא להוסיף עלה אלא אפי' ביש ליתמי לוח נכסי וכגון שאינם בעיר הזאת אפ"ה טרפי יתמי מלוה מהלוקח בשבועת שלא פקדנו משום דל"ל בהא כבר נתחייב מלוה שבועה שהרי אפשר שיפרע מנכסי בני חורין הלכך גובי' בשבועה כ"כ הר"ן בפ' כל הנשבעי' עיי"ש בחי' אנשי שם וכ"כ הבעה"ת שער י"ד ח"ד דלא גמרוי' דין לקוחות מדין ערב עיי"ש בג"ת והטור בסי' ק"ח כי באין נכסים ליתומים א"א בלקוחות א"א מורישי דהוי בכלל הבו דלא להוסיף ול"ד לערב וכי הב"י משום דלקוחות לא עשו חסד לאביהם ליכא אפי' מצוה עליהם לפרוע משלהם וזהו לדברי הר"ם בר"י המובא לעיל אבל לדברי הרמ"ה והטור דגם בערב באין נכסים ליורשי לוח לא אמרוי' א"א מורישי אין חילוק בין ערב ללוקח שאם הניח הלוה נכסים אפי' בלקוחות אין גובי' מהם משום דבתר יתמי אזלי והוי בכלל א"א מורישי ואם לא הניח נכסים אפי' מערב גובה דלאו בתר יתמי אזלי והוי בכלל הבו דלא להוסיף ועכשיו לאחר תקנת הגאונים לגבות ממטלטלי דיתמי אפי' לא הניח הלוה

רק מטלטלי ג"כ ערב ולוקח בכלל א"א מוריש משום דאזלי בתר יתמי ועיין סמ"ע ס"ק מ' ושי"ך ס"ק כ"ב ודו"ק.

ואם המלוה מכר השט"ח בזה כ' הרא"ש פ' כל הנשבעי' בשם הרמב"ן וז"ל לוקח שלקה שט"ח ומת לוה אם אהר שלקחו מת הו"ל מת לוה בחיי מלוה וגבי לפי מה שפירש"י במשנה פ' הכותב שנשבע כעין שבועת היורשים שלא אמר לו ושלא ידע ששטר זה פרוע והוא שמת מוכר אבל בחייו אף הוא נשבע ומיהו אין לומר בזה כבר נתחייב המוכר שבועה כשמת הלוה דכיון שמתרו אין עליו עיקר חיוב אלא שמשביעי' אותו מפני שהוא נאמן לומר פרוע במגו שיכול למחול ואם קודם שלקחו כבר מת לוה כבר נתחייב מלוה המוכר לבני לוה שבועה וא"א מוריש שבועה לאחר ואע"ג דלא מוסיפין אדרב ושמואל כל שבא לגבות מנכסי יתומים היא גופי' דרב ושמואל והרמב"ם ז"ל נמי משמע שסובר כן שכי' בספר נשים פ"ז מאישות שאם מחה האשה קודם שנשבעה אין ללוקח כלום וכך אמרו שהחשוד הבא ליפרע מנכסי יתומים שאין לו כלום והיינו דרב ושמואל וטעמא דמלתא דלמא אלמיה רבנן לתקנת היתומים והחמירו בשבועתו יותר מכל הנוטלי' ומש"ה חיישי' לה ולא מוסיפי' עלה אבל בכל מי שבא לפרע מנכסי יתומים דייני' הכי ומיהו ק"ק וכו' ושמא י"ל דכ"ש הוא וכו' ויש מביאי' ראי' לפי מה שאמר בחשוד הבא ליפרע מנכסי יתומים מהא דאמרי' בהשולח דרב לא מגבי כתוי' לארמלתא לפי שהיתה בעיניו חשודה עכ"ל וכ"כ הר"ן שם ורק בחשוד מפקפק בדבר עיי"ש ובפני יהושע גיטין בסוגי' דנודרת ודין זה דלוקח שט"ח מבואר בבעה"ת שער נ"א חלק ז' ובטוש"ע חו"מ סי' ס"ז סמ"ואהע"ז סי' ק"ה ס"ב במוכרת כתובתה עיי"ש חמ"ח ס"ק ד' וב"ש לחלק בין כתוי' לשט"ח דו"ק שם. ודין חשוד הבא להוציא מן היתומים דיפסיד הוא בטוש"ע חו"מ סי' צ"ב סי"ב עיי"ש. עוד אי' שם במס' שבועות שהוא דשכיב ושבק אחא סבר רמי בר חמא למימר הא נמי הבו דלא להוסיף הוא א"ל רבא טה לי שלא פקדנו אבא ומה לי שלא פקדנו אחא וכ"פ הפוסקים ובטוש"ע חו"מ סי' ק"ה.

(ח) וכל זה הוא כשאין כתוב בשטר או בכתובה נאמנות לפסוד משבועה אבל אם כתוב בו נאמנות גרסי' בכתוי' פ"ו ע"ב במתני' כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אין יכול להשביעה אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשותה [נפירש"י ז"ל אם גירשה ומתה ויורשיה תובעי' הימנו כתובתה נשבעי' שבועת יורשי' המפורשת במס' שבועות שבועה שלא פקדתי וכו'. ואת הבאים ברשותה אם מכרה כתוי' לאחרים ונתגרשה ומתה והלקוחות תובעי' אותו נשבעי' אף הן שבועת היורשים] נדר ושבועה אין לי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותך אינו יכול להשביע לא היא ולא יורשיה ולא את הבאים ברשותה אבל וורשיו משביעי' אותה ואת יורשיה ואת הבאים ברשותה [אם נתאלמנה והיא או יורשיה נפרעי' מן היתומים צריכי' שבועה שהרי לא פטרה אלא ממנו אם תגבה כתובתה בחייו] נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותך אינו יכול להשביע לא הוא ולא יורשיו ולא הבאים ברשותו

לא אותה ולא יורשיה ולא הבאים ברשותה [לבאים ברשותי אם אמכור נכסיי ואת באת ליפרע' מלקוחות] ע"כ במשנה והנה מה דנקיט במשנה נדר ושבועה כ' התוס' אע"ג דנדר לא שייך אלא באלמנה מתקנת ר"ג הזקן אבל לא בגרושה כדאיתא בפ' השולח וברישא הא קתני אין לי עליך וזה לא שייך אלא בגרושה ו"ל דאידי דנקיט בסיפא נדר ושבועה גבי יורשי' נקיט נמי ברישא ומיהו בגמרא לא שייך לשנויי הכי דקתני בברייתא נדר ושבועה והתם לא מיירי כלל ביורשים ע"כ והר"ן כ' בזה"ל נדר אע"ג דנדר לא תקנהו אלא באלמנה וכו' ואלו הכא אמרו' עליך דמשמע גרושה מ"מ כיון שהנדר הוא להקל עליה ודינה הוא בשבועה אם לא פטרה בפ' משתיהם ה"י יכול לומר לה לא פטרתוך אלא מן השבועה אבל בעלמא כל שחייב להחבירו שבועה ופטרו ממנה הרי הוא פטור מכל נדר וכן איפכא וכ"כ הריטב"א ז"ל עכ"ל. ומפרש התיבות משפט דף קע"ב את דבריו אף דבגרושה לא תקן ר"ג נדר כלל אפ"ה אם לא פטרה רק משבועה יכול לומר לה כיון שהנדר הותקן באלמנה להקל עליה אע"פ שאת גרושה רציתי להקל עליך ולעשות דינך כדון האלמנה שמדירי' אותה כיון שיש עכ"פ מקום לנדר בגביית כתובה ומכ"ש באלמנה שאם לא פטרה אלא משבועה לחוד דיכול להדירה והיינו דנקיט רישא בגרושה וסיפא באלמנה נדר ושבועה משא"כ בשאר כל אדם דליש' ב' תקנת נדר כלל ע"כ כל שחייב לו שבועה ופטרו ממנה הרי הוא פטור גם מכל נדר אלא דלפ"ז קשה באלמנה כיון דנמנעו מלהשביעה ותקן ר"ג נדר ומשנה זו הא לבתר תקנת ר"ג נשנית שבועה באלמנה מאן דכר שמי' ולמה נקיט בסיפא גבי אלמנה נדר ושבועה ועיין בשיטה מקובצת לכתו' שם שכ' בשם הריטב"א ז"ל הא דנקיט נדר ושבועה משום דבאלמנה הבאה לגבות מן היתומים הרשות ביד היתומים להדירה בב"ד או להשביעה חוץ לב"ד כדאיתא בפ' השולח ולכן צריך לפטרה בפ' משתיהן שאם לא פטרה אלא מא' מהן הרי היא חייבת באידיך ונקיט הכי ברישא גבי דידי' למ"ד שאף בגרושה דינה כאלמנה ולמ"ד התם דגרושה דינה בשבועה בלחוד נקיט רישא אגב סיפא אבל בעלמא כל שחייב להחבירו שבועה ופטרו ממנה ה"ז פטור מכל נדר וכן אם חייב נדר ופטרו ממנו פטור מכל שבועה וזו שיטת רש"י ז"ל והיא הנכונה עכ"ל. הנה מ"ש דאיכא מ"ד שאף בגרושה דינה כאלמנה כבר תמה עליו התיבות משפט שם דליכא מ"ד בגיטין דס"ל כן אם לא שנדחוק דכונתו על סברת המקשה דשם דפריך וגרושה דאדרה לא עיי"ש. ובמ"ש הריטב"א דנקיט באלמנה נדר ושבועה משום דרשות ביד היתומים להדירה בב"ד או להשביעה חוץ לב"ד זהו לשמואל בגיטין שם אבל לרב דאפי' חוץ לב"ד לא משביעין אין מקום לפרש מתני' כן וכבר העיר ע"ז התיבות משפט וכו' דלרב צ"ל דסיפא נקיט נדר משום אלמנה ושבועה משום גרושה דהא קתני אין לי וליוורשי ומיירי בין בגרושה ובין באלמנה וע"כ נקיט תרויהו וברישא דמיירי רק בגרושה נקיט אגב סיפא כדפי' הריטב"א. אמנם עכ"פ נשמע מדברי הריטב"א דבגרושה אם פטרה משבועה פטורה ג"כ מכל נדר דאל"כ לא ה"י צ"ל דנקיט נדר ברישא אגב סיפא ודין הגרושה לפ"ז להריטב"א כדון שאר כל אדם ולפ"ז יפלא על הר"ן

שכ' וכ"כ הריטב"א דהא דבריהם רחוקים זה מזה ומצאתי גם את זה בנתיבות משפט שם ועיי"ש דכתב לפרש דברי הריטב"א דגם הוא ז"ל מודה בזה להר"ן דאף בגרושה אם פטרה משבועה עדיין יכול לומר לא פטרתוך מנדר ורציתי להקל עליך כדון אלמנה משא"כ כשפטרה מנדר או מכ"ש דפטרה משבועה דחמירא וגם כיון דמדון אין נדר בגרושה ואשכחן שבועה בלשון נדר כמו דור לי בחיי ראשך ע"כ בודאי פטרה גם משבועה ומש"ה לא כ' הר"ן בגרושה דאם פטרה בא' משתיהם יכול לומר לא פטרתוך אלא מא' מהם אלא כ' לא פטרתוך אלא מן השבועה משום דרק בפטרה מן השבועה עדיין לא נפטרה מן הנדר אבל בפטרה מנדר בין להר"ן ובין להריטב"א פטורה גם משבועה אך זהו רק בגרושה דשבועה חמירא אבל באלמנה דאין משבועה' בכ"ד אלא חוץ לב"ד והרשות ביד היתומים להדירה או להשביעה חוץ לב"ד דשבועתה לא חמירא מנדר בזה בין להר"ן ובין להריטב"א אם פטרה מא' לא נפטרה מהשני בין שפטרה מנדר בין שפטרה משבועה ובשאר כל אדם אם חייב נדר לחבירו ופטרו ממנו אינו יכול להשביעו כיון דשבועה חמירא וזה ל"ד לגרושה ולא נלמד ממנה משום בגרושה הרי אינה חייבת נדר ובודאי כונתו לפטרה משבועה משא"כ בחייב לו נדר וע"כ הוצרך הר"ן לומר וכן איפכא ומעתה הרי קשה ברישא גבי גרושה ל"ל למתני נדר ושבועה לא לתני אלא נדר וכ"ש דפטרה משבועה ומש"ה הוצרך הריטב"א לומר דנקיט ברישא אגב סיפא דבסיפא באלמנה הרי הוצרך למתני תרתי וא"ש. ולדעת הרב דון וידאל קרשקאש מובא שם אף באלמנה כל שפטרה משבועה אינה יכול להדירה וכ"ש אם פטרה מנדר הקל דאינו יכול להשביעה וק"ו בשאר בע"ה דעלמא ומפרש דבסיפא נקיט נדר משום אלמנה ושבועה משום גרושה ורישא אגב סיפא עיי"ש ובש"מ לכתו' שכ' בשם הרא"ה ג"כ דנדר ושבועה באלמנה הוא למ"ד אדרה בכ"ד ואשבעה חוץ לב"ד ואפי' לאידך מ"ד דהוא רב הא אמרו' ל"ש אלא אלמנה וא"כ היינו פטורה דפטרה בין תהי' אלמנה או גרושה והוא כדברי נתיבות משפט הנ"ל דו"ק היטב.

אמנם הרמב"ן ז"ל כ' דלהכי נקיט נדר ושבועה משום דדינא הוא שאם רוצה אדם שלא להשביע למי שנתחייב לו שבועה אלא שידור לו הדין עמו הלכך אם פטרה משבועה אכתי יכול להדירה ע"כ חולק א"כ אריטב"א ור"ן דלדעתם בבע"ה אם חייב לו שבועה ופטרו ממנה פטור ג"כ מכל נדר ולהרמב"ן אכתי יכול להדירו אבל אי פטרו מנדר הקל כתב הנתיבות משפט שם דמכ"ש דפטור משבועה החמורה אף להרמב"ן בין אם הי' חייב לו שבועה או נדר אך זהו רק לענין שבועה בכ"ד החמורה מנדר אבל באלמנה דהשבועה היא חוץ לב"ד והיא כנדר ז"ל גם להרמב"ן אי פטרה מנדר לא פטרה משבועה ואי פטרה משבועה לא פטרה מנדר ומודה בזה לריטב"א ור"ן ומש"ה קתני בסיפא תרוייהו ורישא אגב סיפא וגם י"ל לרמב"ן בשאר כל אדם דאם פטרו משבועה לא פטרו מנדר ה"ה דלא פטרו משבועה שחוץ לב"ד ולריטב"א דבגרושה אם פטרה משבועה לא פטרה מנדר ה"ה ד"ל דלא פטרה משבועה שחוץ לב"ד עיי"ש בנתיבות משפט שמאריך בזה.

והנה רש"י ז"ל פי' בהא דאי' במתני' אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשותה שאם מכרה כתו' ונתגרשה ומתה נשבעין הלקוחות שאינן יודעי' שהיא נתפרע מכתובתה וכי' הרא"ש ומשמע שאם היא חיה שאין הלקוחות גובי' עד שתשבע היא בעצמה ואם אינה רוצה לשבע יפסידו הלקוחות וכן מסתבר ע"כ והר"ן כי' בזה"ל והשבועה היא שבועת היורשים המפורשת במס' שבועות והיינו שלא מצינו וכי' וגם אלו שמכרה להם נשבעי' שבועת היורשים אם היא מתה וכמו שפי' רש"י דאם היא בחיים איך ישבעו הלקוחות ששטר זה אינו פרוע והלא למחר תאמר שהוא פרוע ומאימנא במגו שיכולה למחול וכן הדין במלוה הלכך צריכה היא או המלוה לשבע בעצמם אבל במקום שאינה יכולה למחול כגון מכנסת שט"ח לבעלה אינה נאמנת לומר שהוא פרוע והרי הוא כאלו מת המוכר וגובה בשבועת לוקח בין מלקוחות של לווה בין מיורשיו וכ"כ הרמב"ן ז"ל עכ"ל עיין לעיל ס"ק שלפניו זה מ"ש בשם הרא"ש פ' כל הנשבעין. הנה מבואר מדבריהם דאע"ג דפטרה משבועה לא פטרה אלא כשבאת לגבות בעצמה אבל אם מכרה הכתו' והלקוחות באי' לגבות ממנו לא פטרה ומחוייבת היא לשבע וכי' בנתיבות משפט דף קע"ד דס"ל הטעם דנאמנות לאו משום דקים לי' בגוה דאינה משקרת דאו נימא מה לי אם באת לגבות לעצמה ומה לי אם באת לגבות בעד אחרים אדרבא הא יש כאן עוד חזקה דאין אדם חוטא ולא לו אלא טעם הנאמנות הוא משום תורת מתנה ומחילה וע"כ אם הלקוחות באות לגבות י"ל דלדידהו לא מחיל ואף דמדברי הטור חו"מ סי' ע"א שכי' תשו' הר"ר קלונימוס ז"ל בשטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כפרן בדבר אחר דל"מ הנאמנות דבטל הנאמנות מזה משמע דטעם הנאמנות לאו מתורת מחילה אלא משום דקים לי' בגוי' דלא משקר ומש"ה כי הוחזק כפרן בטלה הנאמנות וכ"כ בעה"ת בפ"י ז"ל משום דאמרי' כי הימני' לווה למלוה משום דכל ישראל בחזקת נאמנים קיימי' ולהכי הימני' אבל השתא דהוחזק כפרן במקום אחר אתרע לי' נאמנות עיי"ש י"ל דה"פ שאע"פ שמתורת מתנה ומחילה הוא אפ"ה כשנמצא כפרן יכול לומר למלוה לא האמנתיך אלא מפני שהייתי סבור שאתה ככל המון ישראל שסתמם בחזקת דלא משקרי ומתנה מועטת יהבי לך בנאמנותך אבל עכשיו שנמצאת כפרן מתנה מרובה הוא זה להאמינך ומתנה מרובה כזו לא יהבי לך עיי"ש שמאריך ומסיק דרוקא אם לא כתב רק שבועה אין לי עליך או לא מהני לפוטרה משבועה במכרה כתובתה לאחרים אבל אם כי' אין לי עליך ולא על הבאים ברשותך בזה פטרה מהשבועה אפי' אם הלקוחות באים לגבות הכתו' בחייה עיי"ש.

אמנם בשיטה מקובצת כתו' שם כי' בשם הריטב"א ז"ל ע"ד רש"י ז"ל בזה"ל וכי' אמאי נקיט רבינו ז"ל לגבי לקוחות כשנתגרשה ומתה דהא כיון שנתגרשה יכולין הם לתבוע כתו' וי"א דנקיט לי' רבינו ז"ל משום דבחייה אינן נפטרין בשבועתן עד שתשבע היא בעצמה שלא פטרה אלא כשהיא באה לגבות לעצמה ע"י או ע"י אחרים אבל לא לגבי לקוחות שלה אבל אין לומר שכי' רבינו ז"ל משום דבחייה אף לקוחות שלה כמותה לגבות שלא בשבועה כיון שנפטרה שאין סברה לומר כן ומיהו אין פירושו מחזור לרבינו

דודאי כל שבחיה מאחר שפטרה משבועה יכולי הם לגבות בשבועת היורשים אבל היכא שלא פטרה משבועה נראי הדברים ודאי שאין באי כחה גובי בחייה עד שתשבע היא עצמה שהרי אם הודית שהוא פרוע נאמנת היא מתוך שיכולה למחול וה"ה לבע"ה שמכר שטרו שאל"כ נמצא שיכול לגבות חובו או כתו' אשה ומוכרי' אותה לאתרים וגובי' בשבועת היורשים אלא ודאי אין גובי' עד שישבע המוכר אבל אם מת קודם לכן גובי' בשבועת היורשים עכ"ל וכ"כ עוד שם בשם הרמב"ן והרא"ה ז"ל ובנתיבות משפט מביא ג"כ כן בשם הריטב"א ז"ל ולפ"ז חולקין הני גדולי קמאי על רש"י והרא"ש והר"ן ופסקו דאפי' בחייה מהני הפיטור לפוטרה משבועה אפי' אם מכרה ובאים הלוקחות לגבות הכתו' ומוקי' מתני' אפי' כשהיא חיה עדיין ולא כפירש"י ז"ל דמיירי במתה ועיין בחו"מ סי' ס"ו סמ"י. במקום שאמרו דהמוכר צריך לשבע אם כופין אותו באי כחו לשבע עיין בשיטה מקובצת שם ובשו"ע חו"מ סי' ס"ו ושאר פרטי דיני נאמנות מבוארי' בסו' ע"א עיי"ש.

(ט) גרסי' במס' כתובות פ"ז ע"א אר"ג א"ש משום אבא שאול בן אמה מרים בין דלא שבועה בין דנקי שבועה בין דלא נדר בין דנקי נדר בין מנכסי ובין מנכסיא אילין בין הוא בין יורשיו אין משביעי' אותה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה ואיכא דאמרי לה מתניתא וכו' אר"ג א"ש הלכה כבן אמה מרים ע"כ ויש בזה שיטות לגדולי קמאי ז"ל. השיטה הראשונה היא שיטת הר"ף ז"ל דלאחר שהביא דברי ר"ג א"ש דהלכה כאבא שאול כ' וז"ל וה"מ דכתב לה דלא נדר ודלא שבועה א"נ נקי נדר נקי שבועה בלחוד ולא כ' לה בין ממני בין מיורשי אחרי אבל אי כתב לה בין ממני בין מיורשי אחרי גובה בלא שבועה ואפי' היא פוגמת כתו' בין ממני בין מיורשיו אחריו כסתם מתני' דקתני נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותך אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיו וכו' ואמרי' שבועה מאי עבדתי' ואר"ג אמר רבה בר אבובא אפוגמות כתו' עכ"ל לדעתו כפי שמפרשי' כל קמאי ז"ל אבא שאול ל"פ אתנא דמתני' ואבא שאול לא מיירי רק בכ' א' מלשונות הללו ולא כ' בפירושו בין ממני בין מיורשיו אף דשורת הדין דלהוי פטור אף מיורשיו מ"מ כיון שלא כ' כן בפירוש אין עוקרין מפני לשון זה הסתום תקנתא דרבנן דאמרי' הבא ליפרע מן היתומים לא יפרע אלא בשבועה ובש"מ כ' דמסתמא לא נתכוין זה לעקור תקנת חכמים אא"כ פירש והלכה כאבא שאול אבל תנא דמתני' מיירי דכ' לה בפ"י בין ממני בין מיורשיו וע"כ פטורה אפי' בבאה לגבות מן היתומים וכ' הר"ן שם נמצינו למדין דרוה שכ' למלוה נאמנות ממנו ומיורשיו כשמת לוח ובא המלוה ליפרע מן היתומים יפרע אפי' שלא בשבועה הלכך כשמת מלוה אחר מיתת הלוה יתומים של מלוה נפרעי' מיתומים של לוח דכיון שלא הי' המלוה חייב שבועה לבני לוח לא מצי למפטר מטעם א"א מוריש שבועה לבניו וזהו ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל שכ' בפ"ז מאישות ה"כ התנתה עמו שתגבה כתו' מיורשיו בלא שבועה או שתהי' נאמנת בכל מה שתטעון על יורשיו

ה"ז נוטלת מהן בלא שבועה וכו"כ בפמ"ו ממלוה ה"ז דאם התנה שיוגבה אף מן היורש בלא שבועה גובה בלא שבועה וכן דעת הגאונים והרמב"ן ז"ל. ועל שיטה זו קשה מהא דלקמן דף פ"ה ע"ב דמוקי אב"י פלוגתא דר"ש ורבנן בפלוגתא דאבא שאול ורבנן ור"ש דאמר כ"ז שתובעת כתו' יורשים משביעין אותה ס"ל כאבא שאול ור"ש הא מחייב אפי' באמר בפ"י אין לי ולא ליורשי עליך ועל יורשך אלמא דאבא שאול מחייב שבועה אפי' בנאמנות בפירוש וכ' הרא"ש ליישב זה דר"ש כאבא שאול כשיטת אבא שאול קאמר ועדיפא מיני' כי היכא דלאבא שאול כי אמר דלא נדר נקי נדר משמע לדודי' בין ממנו בין מיורשיו ואפ"ה קאמר שחכמים הזקיקוה לשבע ה"נ לר"ש אפי' פטרה בהדי' מן היורשים ס"ל דהזקיקוה חכמים לשבע עכ"ל וכ"כ הש"ט שם ועיין במלחמות להרמב"ן סוף שבועות.

השיטה השנייה היא שיטת הבעל המאור בסוף שבועות בשם חכמי נרבונה דממאי דבעי אב"י לאוקמי ר"ש כאבא שאול מוכח דאבא שאול פליג אמתני' ואפי' במפרש אין לי וליורשי עליך ועל יורשך אינו מועיל למיעקר תקנת חכמים ואע"ג דבדבר שכממון תנאו קיים כ' הריב"ש בתשו' והש"ט בשמו דאפ"ה אינו מועיל כאן משום דחכמים עשו חיזוק לדבריהם שלא לעקור תקנתם זו והלכה כאבא שאול כדאמר ר"נ א"ש וע"כ אפי' במפרש אפ"ה לא מפטרה משבועה ורק באלמנה דמת הוא בחייה וכן במת לוח בחיי מלוה בזה כ' חכמי נרבונה דלא מפקעו שטר' משום א"א מוריש שבועה לבניו משום דרב ושמואל חומרא ואמרי' הבו דלא להוסיף עלה וכיון דכן לא מחמרי' תרי חומרי חומרא דרב ושמואל וחומרא דאבא שאול משום נעילת דלת הלכך היורשים גובי' מן היורשים בשבועת היורשים כיון שיש נאמנות בשטר עיי"ש.

השיטה השלישית היא שיטת ר"ח כפי מה שמביא הר"ן כתו' שם את דבריו דאפי' בנאמנות מפורש לא מהני לאבא שאול דאמר מה אעשה ופליג אתנא דמתני' והלכה כאבא שאול לפיכך האשה שבאה לגבות כתו' וכן המלוה את חובו מבני לוח צריכין לשבע ואם מת לוח בחיי מלוה אין בני מלוה יכולין לגבות כלום משום דאמרי' גם בזה א"א מוריש שבועה לבניו עיי"ש בר"ן דכ"כ בשם חכמי נרבונה ג"כ וכבר העיר הנ"מ דף ק"פ דמדברי בעהמ"א בסוף שבועות הנ"ל ורשב"א בתשו' סי' אלף ק"מ ושאר קמאי ז"ל טבואר דלחכמי נרבונה אין דנין בזה דין דא"א מוריש שבועה לבניו וכ' דאפשר לומר שאע"פ שחכמי נרבונה כ' דלא מחמרי' תרי חומרות אין נראי' דבריהם בזה ומביא כן בשם הריטב"א דכ"כ בפירוש ובשם הרב דון וידא"ל קרשקאש כ' שאף חכמי נרבונה לא לענין הלכה אמרו דלא מחמרי' תרי חומרות אלא תקנה היא שתקנו למקומם בלבד ויש סעד לזה מדברי בעה"ט שכ' עשו חכמי דורו תקנה שלא להפקיע שטרו בתרי קולי עיי"ש. וגם הרא"ש בכתו' שם אחר שהביא דברי הרי"ף כ' ומיהו ר"ח פסק כאבא שאול אפי' פטרה בהדי' מן היורשים וכן דעת התוס' ודעת ר"ת ז"ל ע"כ וכ"כ בסוף הסוגי' שם ואבא שאול פליג אמתני' וסבר דאפי' פטרה ואת יורשי' ממנו ומיורשיו כשבאין לגבות כתו' מן היורשין צריך שבועה והלכתא כותי'

ע"כ ומה שק' על הרא"ש מ"ש הוא עצמו ז"ל בס"י כ"ב ומעשים בכל יום שאין נפרעין מן המשועבדים אע"פ שיש להם נאמנות אלא בשבועה ומן היתומים שלא בשבועה כבר האריך בזה הנהגיכות משפט שם עיי"ש.

השיטה הרביעית היא בשיטה מקובצת שם בשם הרשב"א שכ' בשם ר"ח דאיכא מ"ד דמוקי לה באומר ובכי הא הוא דאמר אבא שאול דאין כח בידו לעקור תקנת חכמים אבל בכותב וכ"ש בקנו מידו מהני ואפי' לגבי יתומים ע"כ.

השיטה החמישית היא ג"כ בש"מ שם בשם תלמידי הר"ר יונה שכ' בשם ר"ח דוקא כותב דהיינו אומר כדתני רבי חייא במקום הכותב לאשתו דין ודברים האומר לאשתו אבל אם קנו מידו אין משביעי' אותה לא הוא ולא יורשיו שכת הקנין חוק כל כך שמוכיח שכונתו הי' להסתלק לגמרי בין הוא בין יורשיו ואמר מורי הרב נ"י דודאי נראין דבריו אבל במאי דקאמר ודוקא כותב ר"ל אומר דכל היכא דתנינן כותב ודאי כתיבה משמע אלא ר"ל כותב וה"ה לאומר דכתיבה בלא קנין אינה מועילה וה"ט כשכתב בזה הלשון שהוא מאמין אותה מעתה לכשיפלו הנכסים לפני היתומים שנמצא מאמין אותה בזמן שאין לו בנכסים שום זכות אבל אם כתב לה כשתבא לגבות כתובתה תגבה מנכסים אלו בלא שבועה נפרעת מהם אפי' לאחר מיתתו בלא שבועה מפני שעכשיו כשהם שלו השליטה בהם וכשמת הוא לא זכו היתומים לו באותם הנכסים אלא בתנאי זה עכ"ד. הנה לפי מה שהביא בשם הרשב"א דעת ר"ח אפי' בכותב מהני הנאמנות לענין יורשיו וכ"ש בקנו מידו אבא שאול לא איירי רק באומר ואולם לפי מה שמפרשי' תר"י דברי ר"ח אין חילוק בין אומר לכותב בכל ענין לא מהני לאבא שאול ורק בקנו מידו מהני ולדבריהם צ"ל הטעם דבאומר לבד להרשב"א בשם ר"ח וכן בכותב לתר"י בשמו אין הדבר ברור שכונתו היתה באמת לסלקה לגמרי משבועה בין לו ובין ליורשיו ואפשר דרק פטומי מילי בעלמא הי' לעשות לה נחת רוח משא"כ בקנו מידו או הדבר מוכח דדעתו הי' לסלקה לגמרי משבועה בין לו ובין ליורשיו כמבואר.

והשיטה הששית היא מ"ש הרשב"א בחי' לכתו' שם בשם ר"ח וז"ל וטובא מרבוותא ז"ל ס"ל דהלכתא כאבא שאול דל"מ שום נאמנות ופליג אמתני' ור"ח ז"ל נמי כ' לקמן ואע"ג דחזי דלא דריש כאבא שאול לא איפרכא ופי' בהא דאבא שאול בין הוא בין יורשיו אין משביעי' אותה על אפטרופים וכיו"ב אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים לא תפרע אלא בשבועה הלכך אינו מועיל נאמנות סתם עד שיפרש לגבות ולזה הדעת נוטה עכ"ל ודברים הללו מבוארי' יותר בש"מ שם בשם תר"י שכ' דה"ק אין משביעי' אותה היתומים שבועת אפטרופא שהרי כבר פטרה אותה ממנו ומיורשיו אבל מה אעשה שהרי כבר אמרו חכמים הבא לפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה וכשתבא לגבות כתובתה צריכה לשבע שבועת כתו' דהיינו שלא גבתה כלום ושלא תפסה ממון ונמצא כי בכלל שבועה זו נכללה שבועת האפטרופא מאליה עכ"ל.

הנך רואה כי יש מבוכה גדולה בין גדולי קמאי ז"ל בדעת הרי"ח ז"ל

זכר האריך למעניתו להשוותם הנתיבות משפט שם עיי"ש. וגם בטור יש סתירה דבחו"ט סי' ק"ח כ' דנאמנות מועיל לגבי יורשים וכשיטת הרי"ף ז"ל ובסי' ע"א כ' ג"כ דאם כתב בפירוש שפוטרו ממנו ומיורשיו דמהני וה"ה אם כ' תהא נאמן עלי ועל באי כחי דיורשיו בכלל וע"כ אפי' מת לזה בחיי מלוה וכ' לו שפטר אותו והבאים מכחו ממנו ומבאי כחו נוטלין יורשי המלוה בלא שבועה ובאהע"ז סי' צ"ח מביא דברי הרי"ף ואח"כ כ' שר"ה זר"י פסקו כאבא שאול דל"מ כלל גבי יורשים אפי' אם פירש בהדי' ושלזה הסכים הרא"ש ז"ל ואח"כ כ' בשם ר"ה בקנו מיני' אלים כח הקנין לפוטרה לגמרי ממנו ומיורשיו והנה מלבד מה שתמה הב"י עליו שדבריו כמעורבבין במ"ש לדעת הרי"ף דאבא שאול פליג את"ק ופסק כת"ק דהלא לפי הרי"ף אבא שאול ל"פ אתנא דמתני' וכמבואר לעיל יש ג"כ סתירה בדבריו דבאהע"ז כ' דהרא"ש פסק כר"ה ור"י דפיטור בפירוש אינו מועיל ובחו"ט פסק כהרי"ף וזא כהרא"ש וגם באהע"ז עצמו כ' קודם לזה דאם כ' נדר ושבועה אין לי זכו' לא הוא ולא יורשיו ולא הבאים ברשותו יכולי' להשביע אותה ולא יורשיה ולא הבאים ברשותה וכו' ועוד כ' שם בשם ר"ה דמעשים בכל יום דנפרעי' מן היורשים בלא שבועה ואח"כ בסמוך כ' בשם ר"ה דאין נאמנות אפי' בפירוש מועיל לגבי יורשים וכבר העיר על כל זה הנתיבות משפט שם עיי"ש ובב"ה אהע"ז שם שמאריכי' בישוב דברי הטור. והמחבר בשו"ע חו"מ סי' ע"א סי"ז וי"ח וסי' ק"ה סי"ג פסק כהרי"ף והרמב"ם ולא הגיה הרמ"א שם כלום ובאהע"ז סי' צ"ח סי"ז דפסק המחבר ג"כ כרי"ף ורמב"ם כ' הרמ"א וי"א דגם לגבי יורשיו אינו מועיל פיטור ונאמנות שהאמין לה אפי' פוטרה בפי' וכו' והוא דעת הרו"ה וחכמי נרבונא וכבר מפרשי' הש"ך סי' ע"א ס"ק ל"ח וב"ש שם ס"ק מ"ז דצ"ל כמ"ש הב"ה לדעת הטור דבכתובה חיישי' טפי לצררי אך מדברי הרא"ש ושי"פ מוכח דדין כתו' ודין מלוה שוי' עיי"שה. וע"ע בקצה"ח סי' ע"א בישוב דברי הרמ"א. ולענין נאמנות אי מהני לגבי לקוחות יתבאר א"ה במקומו.

(י) כל זה הי' באלמנה הבאה לגבות כתו' קודם תקנת ר"ג אבל כאשר נמנעו מלהשביעה את האלמנה בא ר"ג הזקן והתקין במקום שבועה שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו והטעם שנמנעו מלהשביעה אי' בהשולח שם מ"ט אילימא משום דרב כהנא וכו' וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה מי שנשבע באמת כך הנשבע על שקר על אחת כמה וכמה וכו' אי משום הא מאי איריא אלמנה אפי' גרושה נמי אלמא אר"ז א"ש ל"ש אלא אלמנה אבל גרושה משביעין אותה ומשני אלמנה שאני דבהחוא הנאה דקא טרחה קמי' דיתמי אתי' לאורויי התירא ע"כ וכ' התוס' ד"ה דמורי' ולכך נמנעו מלהשביעה שעונש שבועה מרובה אלא בהדרה דלא חמיר כולי האי ע"כ. מבואר דאף לפי מסקנת הש"ס דבאלמנה מורי' התירא אפ"ה לא נדו מה"ט דמעשה דר"כ משום שעונש שבועה מרובה וכיון דעונש שבועה מרובה והיא מורי' התירא לכך נמנעו מלהשביעה והיתה מפסדת כתובתה ובסוגי' זו בירושלמי אי' בראשונה הי' נשבעת לשקר וקוברות את בניהם שנאמר לשוא הכיתי את בניכם ועוד שאימת נדרים עליהן יותר מן השבועה

ע"כ נתן עוד טעם מפני שבעיניהן איסור הנדרים יותר חמור מאיסור שבועה אע"פ שבאמת אינו כן. וכיון שנמנעות מלהשביעה והיתה מפסדת כתו' לכך התקין ר"ג הזקן שתהא נודרת בב"ד ואוסרת עליה דבר קשה להדירה בו ועיין תוס' ד"ה ונודרת דאין להדירה בדבר שא"א לקיים כגון כל פירות שבועולם עלי דאע"ג דהנדר חייל ועוברת לאלתר בכל יתל אם קבלה מכתו' כלום מ"מ כיון דמשם ואילך לא מתסרא כדאמרי' גבי שבועה שלא יישן ג' ימים דמכין אותו וישן לאלתר לזה אינה חוששת כיון דאינה עומדת באיסור כל ימיה וכ"כ הרשב"א והריטב"א שם דל"ג כל פירות ועיין בריטב"א שכ' א"נ אפשר לומר דבשבועה אם נשבע על דבר שא"א לקיימו כגון שהוא איסור גברא בכי הא דאמרי' דלוקה משום שבועת שוא אבל גבי קונם שהוא איסור הפצא לא שהרי חל האיסור והו"ל אה"כ כאוכל איסור וכיון שאסר כל פירות עליו לא אפשר לו' לדחוי' מיני' אלא במסוכן משום פקוח נפש ושינה אע"ג דהוי איסור הפצא ולא חל עליה טעמא משום שהוא דבר שהוא מתבטל מאליו ע"כ ותבטל בלא שום מעשה משא"כ באכילה דאינו מתבטל אלא במעשה דידי' ואע"פ שאפשר לומר כן העיקר נראה דלא גרסי' כל פירות וכדכתיבנא עכ"ל.

והא דבעי שתהא באיסור נדר כל ימיה דייקו התוס' ושאר קמאי שם מהא דאמר רב הונא שם ל"ש אלא בשלא ניסת אבל ניסת אין מדירי' אותה והקשו התוס' ושאר קמאי ז"ל דאפי' ניסת ידירוה שלא תאכל ככר זה אם נהנית משל בעלה ותאכל הככר לאלתר בפנינו ותו' שאינה חוששת אלא בנדר שעל ידו היא עומדת באיסור כל ימיה עיי"ש. והנה על הא דר"ה פריך הש"ס ניסת מ"מ דמיפר לה בעל כי לא ניסת נמי לכו מינסבא מיפר לה בעל ומשני אין הבעל מיפר בקודמין והדר פריך וניחוש דלמא אזלה לגבי חכם ושרי לה ומשני קסבר צריך לפרט את הנדר ופירשי' ז"ל הנשאל לחכם על נדרו צריך לפרט היאך נדר הנדר הזה וכי מפרט קמי' דליתומים נדרה וכך נדרה אם נהנית מכתובתי כלום לא שרי לה ע"כ מבואר לר"ה דאם ניסת אין יכול להדירה משום דחיישי' שהבעל יפר לה ולא תהי באיסור כל ימיה ואפי' אם ידירוה בפני בעלה והוא יאמר קיים ליכי יש לחוש שמא יפר לה בלחש קודם שיאמר קיים ליכי כמ"ש התוס' שם. ואפי' אם ידירוה ע"ד רבים כ' התוס' לסברה הראשונה אע"ג דלענין התרת חכם יש חילוק בין נדר שהודר ברבים לנדר שהודר על דעת רבים היינו משום דכיון דתלוי בחרטה וכיון דנדר עד"ר אין חרפתו מועלת משא"כ לענין הפרת הבעל כיון דיכול להפר בלא חרטה אין חילוק בין ברבים לעד"ה וכיון דסבר ר"ה נדר שהודר ברבים יש לו הפרה ה"ה נדר שהודר עד"ה ולכך בניסת אין מועיל להדירה עד"ר ולפ"ז ר"ה יכול לסבור כאמימר והנה לסברה זו של התוס' מבואר להדי' דאם הי' ר"ה סובר דברבים אין לו הפרה ה"ה בעד"ה לא הי' לו הפרה אבל בחי' הרמב"ן שם כ' בזה"ל וי"א דכי אמרי' עד"ר אין לו הפרה הי"מ לחכם שעל דעתם מתיר אבל בעל מדעת עצמו הוא עד"ר יש לו הפרה וא"ת והא אמרי' ברבים אין לו הפרה גבי חכם בבעל נמי אין לו הפרה ולא יהא ברבים תמור מעד"ר י"ל שאנו עד"ר

משום דרב פנחס דאמר כל הנודרת ע"ד בעלה היא נודרת הלכך אע"פ שאמרו על דעתינו אנו משיבועי אותה ירדה תורה לסוף דעתה שאינה רוצה שיחול נדרה אלא ע"ד בעלה ומה שנדרה ע"ד לומר שאם רצה בעלה לקיים יתקיים ע"ד הרבים הלכך אם רצה הבעל להפר יפר אבל ברבים למ"ד אין לו הפרה טעמא אחרינא הוא משום דכל מלתא דעבידא באפי תלתא אלימא ולא יכול חכם למשלפה וה"ה לבעל עכ"ל מבואר מזה דאפי"ן אי נימא דברבים אין לו הפרה אפי"ן לגבי בעל אפי"ן בעד"ר יכול הבעל להפר ואולם ר"ה הרי סובר ברבים יש לו הפרה ואי"כ ה"ה דעד"ר יש לו הפרה ולכך בניסת אינו יכול להדירה. וסברה שניי"כ כ' התוס' שם דר"ה ס"ל אפי"ן בחכם כמו בנדר שהודר ברבים דיש לו הפרה ה"ה בעד"ר יש לו הפרה ואין חילוק בין חכם לבעל ופליג ר"ה אדאמימר עיי"ש. ובשם הראב"ד מביאי' הרמב"ן והריטב"א שם דלא אמרי' עד"ר אין לו הפרה אלא במי שנשבע לקיים המצוה כההוא דהנושא נשים בעבירה דכיון שכן דעת רבים בירוע אינה מסכמת להתיר אבל לדבר הרשות כיון שאין בו קיום מצוה אין דעת הרבים חלה עליו ואע"ג דמתני' דבר הרשות הוא ומוקי לה ר"ג דמדרי' לה ברבים היינו משום דברבים אין חילוק בין דבר מצוה לדבר הרשות משום דאינן תלוי על דעתם עיי"ש שדחו דבריו וגם הראב"ד עצמו חזר בו מההוא דאונס שגרש כמ"ש הרמב"ן שם. ובלא ניסת אין לחוש להתרת חכם כיון דסבר ר"ה צריך לפרט את הנדר אבל אם א"צ לפרט הי' לן לחוש שיתיר לה החכם וכ' התוס' ד"ה ליחוש אע"ג דהמודר הנאה מחבירו אין מתירי' לו אלא בפניו כדיליף בנדרים ס"ה ע"א ממשא וצדקיהו אפי"ן בדיעבד אם הפר שלא בפניו מופר ועוד דהטעם דאין מתירי' אלא בפניו הוא כדאי' בירושלמי מפני החשד או מפני הבושה וכאן לא שייך לא בושה ולא חשד כיון דלא ידעי' אם קבלה מכתובתה כלום ובחי' הרמב"ן כ' וי"א לעולם בעל מפר בין בפניו בין שלא בפניו אבל הא דאמרי' דלמא אזלא לגבי חכם הק' דלמא איהי סברה דמצי חכם למשרי לה והיא אזלה לגבי' ואיהו לא ידע ושרי לה סתם וסברה דמותר לה ופריק צריך לפרט את הנדר ושוב לא יתיר לעולם ואם התיר אינו מותר וי"א שלא אמרו אלא המודר הנאה מחבירו או הנשבע להנאתו כגון שבועת צדקי' לנבוכדנצר ונדרו של משה וכו' אבל כאן שנאסרו כל פירות שבעולם עליה אין כאן הנאת יתומים ואסורן בלא צרכם שכיון שנשבעה נשבעה ואפי"ן באה להשיב להם הממון איסורה במקומה עומד לפיכך מתירי' לה אפי"ן שלא בפניהם וזה נכון לדברי מי שגורם המודר הנאה מחבירו אין מתירי' לו אלא בפניו ולדברי הגורם המודר הנאה מחבירו בפניו אין מתירי' לו אלא בפניו הא שלא בפניו מתירי' בפניו ושלא בפניו וכדאי' בתוספתא ובירושלמי הכא ודאי ל"ק דפעמים שיתומים קטנים הם או אינם שם ונודרת שלא בפניהם עכ"ל וסברת הללו הם ג"כ ברין נדרים שם וברשב"א וריטב"א גיטין עיין בריטב"א דמתרין עוד בשם הר"ר פנחס הלוי ז"ל דטעמא מאי אין מתירי' לו אלא בפניו מפני החשד ואי"א דא"צ לפרט כדקס"ד אזלה לגבי חכם ותאמר לו נדרתי בפני ב' פלוני ופלוני ותליתי נדרי בדבר שבידי לקיימו ואי"א לאותו פלוני לידע

אם עברתי על שבועתי אם לא בכי הא ודאי יתירה לה אפי' שלא בפניו דתו ליכא משום חשד דאי אכלה פירות שאסרה עלה מהיאך ידעו חכמים אם עברה על נדרה אם לאו שמא לא נתקבלה מכתו' כלום להכי אצטריך למעמא דצריך לפרט את הנדר עכ"ל.

אמנם כ"ז הוא לר"ה אבל ר"ג פליג עלי' בגיטין שם ואמר אפי' ניסת ופריך הש"ס ניסת ודאי מיפר לה בעל ומשני דמדרי' לה ברבים ופירש"י ז"ל נודרת בפני עשרה וקסבר נדר שהודר ברבים אין לו הפרה. הנה לר"ג א"צ לפרט הנדר כמו דסבר שם בגיטין להדי' ואפ"ה אין לחוש להתרת חכם וגם לא להפרת בעל בניסת משום דברבים אין לו הפרה לא מחכם ולא מבעל וא"כ אף בלא ניסת צריך להדירה ברבים לר"ג משום חכם כיון דס"ל דא"צ לפרט וכ"כ הרשב"א בחי' והוא פשוט. ומסיק הש"ס שם דתנאי היא אי נדר שהודר ברבים יש לו הפרה ואח"כ פליגי ר"פ ור"ג אי צריך לפרט הנדר ולבסוף מסיק הש"ס דאמימר אמר הלכתא אפי' למ"ד נדר שהודר ברבים יש לו הפרה ע"ד רבים אין לו הפרה וה"ט לדבר הרשות אבל לדבר מצוה יש לו הפרה כי ההוא מקרי דרדקי וכו' ופסקו כל הפוסקים דצריך לפרט הנדר וכיון שכן אין לחוש שיתיר לה החכם ונדר שהודר ברבים פסקו דיש לו הפרה וא"כ בניסת לא מהני להדירה ברבים כיון דאכתי הבעל יכול להפר לה אמנם להדירה על דעת רבי' תלוי' בב' סברות של תוס' הנ"ל דלסברה הראשונה אף דאין החכם יכול להתיר בעד"ר אפ"ה הבעל יכול להפר א"כ אף דקיי"ל כאמימר דעד"ר אין לו הפרה אפ"ה הלכה כר"ה דניסת אין מדירי' אותה משום דהבעל יפר לה אף שהוא עד"ר אבל אי נאמר כסברה שניי' של התוס' דר"ה ל"ל דאמימר א"כ לדין דקיי"ל כאמימר גם בניסת יש תקנה להדירה עד"ר וכ"כ הרמב"ן. להך סברה. והמחבר בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח ס"ד פסק דצריך לפרט הנדר והסיבה שנדר עבודה עייש בטו"ז ס"ק י"ט וש"ך ס"ק כ"ה וע"כ בלא ניסת אין לחוש להתרת החכם ובסכ"א שם פסק דנדר שנדר עד"ר אין החכם יכול להתיר אבל הבעל יכול להפר ומש"ה פסק בשו"ע אהע"ז סי' צ"ו סי"ט דדוקא לא ניסת אבל ניסת אינה גובה כהו' בנדר מפני שהבעל יכול להפר לה וכר"ה וא"ש. ועיין בברכת הובח סוף מנחות וצאן קדשים ובב"ש סי' צ"ו ס"ק ל"ז ומג"א סי' קכ"ח ס"ק נ"ח ודגול מרובה שם ודו"ק.

והנה לר"ה דקיי"ל כותי' הו"ל בניסת לאחר תקנת ר"ג כמו בלא ניסת קודם תקנתו לאחר שנמנעה מלהשביעה דמפסדת כתו' והרמב"ם פט"ז מאישות הי"ב שכ' ואם נשאת קודם שתשבע ה"ז נשבעת אחר הנישואין ונוטלת כ"ז שתרצה אבל אינה נודרת ונוטלת שמא יפר לה הבעל אין כונתו שתשבע בב"ד אלא שתשבע חוץ לב"ד דפסק בהלכה שלפני זה שם כשמואל משום דשם בפ' השולח אי' אר"י א"ר ירמי' בר אבא רב ושמואל דאמרי תרוייהו ל"ש אלא בב"ד אבל חוץ לב"ד משביעי' אותה ופריך הש"ס איני והא רב לא מגבי כתו' לארמלהא [ופירש"י משום דנמנעו להשביעה ואם איתא לשבעה חוץ לב"ד ולגביי' כתו'] קשוי' בסורא מתני הכי בנהרדעא פתני הכי אר"י אי'ש ל"ש אלא בב"ד אבל חוץ לב"ד משביעי' אותה ורב

אמר אפי' חוץ לביד נמי אין משביעי' אותה רב למעמי' דרב לא מגבי כתו' לארמלתא ופריך הש"ס וליאדרה ולגבייה ומשני בשני דרב קילו נדרי [קלים הי' נדרים בעיניהם לעבור עליהם הלכך לא סמכי' אנדרה לאגבוין] ובתר הכי קאמר הש"ס א"ל רב יהודא לרב ירמי' ביראה אדרה בביד ואשבעה חוץ לביד וליתי קלא וליפול באודנא דבעינא כי היכא דאעביד בה מעשה [חפץ אני שישמע הקול באוני שהוגבה כתו' בימי. דבעי' דאעביד בה מעשה כשמואל רבי להוציא מלבן של תלמידיו של רב כגון ר"ה וביד שלא הי' מגבי' כתו' אלמנה] ע"כ. והנה רש"י ז"ל פי' דשבועה בביד הי' בנקיטת חפץ בשם או בכינוי ושלא בביד הי' שבועה דרבנן בקללת ארור ושלא בנקיטת חפץ ואין עונשה מרובה כ"כ כמו בביד דהיא כשבועת התורה ועיין בתוס' ד"ה ל"ש וכ' הרמב"ן בחי' שם אע"פ ששבועת הבא ליפרע מן היתומים בחפץ ביד תקנוה מתחלה ואם לא נשבע בחפץ ביד נעשה כמו שטעה בדבר משנה וחזור תקנה תקנו כדרך שתקנו שתהא גובה בנדר ותקנתם של יתומים היא זו אם רצו מדירי' אותה ואם רצו משביעי' אותה חוץ לביד ע"כ וכ"כ הרשב"א ז"ל שם והיתה א"כ תקנה זו מאוחרת לתקנת ר"ג הזקן שיהא הרשות ביד היתומים להדירה בביד או להשביעה חוץ לביד ומה דאמר ר"י אדרה בביד ואשבעה חוץ לביד מפרשי' הרא"ש ורישב"א ושאר קמאי ז"ל דאו או קאמר או אדרה בביד או אשבעה חוץ לביד ועיין ברשב"א ד"א דתרתו קאמר אבל הוא ז"ל העלה ג"כ דאו או קאמר ופסקו הפוסקים כשמואל דמדירה בביד או משביעה חוץ לביד וכ"פ הרמב"ם פט"ז מאישות הי"א זמושע אהע"ז סי' צ"ו סי"ט עיין בהה"מ שם דכ' דנראה דהרמב"ם אין סובר כרש"י ושאר קמאי דשבועה חוץ לביד הוא בלא נקיטת חפץ ושלא בשם ועיין בנתיבות משפט דף ד"ש דלפי' קשה מאי איכא בין שבועה בביד לשבועה חוץ לביד כיון דגם היא חמורה ועונשה מרובה כמו בביד וכמו דנמנעו להשביעה בביד כן לא ישבעה חוץ לביד ומביא שם דברי המרדכי בשם ר"י דחוץ לביד היינו אם תקבץ ג' בני אדם ותשבע בפניהם שפיר גבי' אבל אין לשון הש"ס משמע כן אלא דלכתחלה משביעי' אותה חוץ לביד וכן נראה מדברי הרמב"ם וצ"ע.

ועוד גרסי' שם בהשולת ההוא דאתאי לקמי' דר"ה א"ל מאי אעבד לך דרב לא מגבי כתו' לארמלתא אמרה לי' מידי הוא טעמא אלא דלמא נקיטנא מידי מכתובתי חי' ד' צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום אר"ה מודה רב בקופצת ופירשי' ז"ל הואיל וקפצה ונשבעה הרי נשבעה וגובה ע"כ וכ' הרמב"ן בחי' שם דכן משמע בירושלמי דגרסי' שם עברה ונשבעה ר"ה אמר הואיל ונשבעה נשבעה ע"כ אבל ר"ח ז"ל מפרש מודה רב בקופצת מעצמה ונשבעה שכיון שעברה ונשבעה משביעי' אותה שבועה כתקנה ע"ד ב"ד ומגבי' לה כתו' ומביא ראיו' מב"ק דף ק"ו והרמב"ן שם דחה ראיות ר"ה אבל הרשב"א בחי' שם מסכים עם ר"ה ז"ל עיי"ש וברישב"א ובנתיבות משפט דף ד"ש.

ועיין בתוס' גיטין ד"ה דמוריא דכ' והשתא בזה"ז תקנו לקבל הרם במקום שבועה שלא יהא העונש גדול כ"כ ע"כ והדבר מבואר יותר ברא"ש

שכ' בשם ר"י דהאידינא נהגו להשביע האלמנה אפי' בכ"ד דבאותו ענין שאנו רגילי' להשביעה שגזורי' עליה בחרם ובשבועה שתודה על מה שקבלה בכתובתה אין העונש מרובה כ"כ כמו היכא דבשעת שבועה יוצא שבועה מפיה לשקר דהוי כענין שבועת שוא דכתיב לא ינקה ואפי' לדברי ר"ת ז"ל דס"ל דנעשה חשוד לשבועה אפי' כשעובר על שבועה דלהבא אפשר דא"י להא דר"י דלא נפיש עונשה כ"כ כמו היכא דיוצא שקר מפיה בשעה שהיא נשבעת עיי"ש וכ"פ במוש"ע אהע"ז סי' צ"ו סכ"א בשם י"א. השבועה צריכה להיות בפני ג' כשרים ואם נשבעה לפני ג' שהם קרובים צריכה לחזור ולשבע (ב"י בשם תשו' הרשב"א ותשו' מוהר"ם ורמ"א שם) מיהו אם מתה האלמנה לאחר שנשבעה בפני קרובים לא אמרי' בזה אין אדם מוריש שבועה לבניו (ב"ש שם ס"ק ל"ט) לכתחלה צריכה לשבע בפני היתומים ואם נשבעה שלא בפניהם או שלא רצו היתומים להיות אצל השבועה משביעי' אותה שלא בפניהם (ב"י בשם רשב"א ורמ"א שם) אלמנה שנשבעה על כתו' יכולי' היתומים להחרים אח"כ על כל מי שיוודע אם הפקידה האלמנה מנכסים שלהם (ריב"ש סי' שכ"ה ורמ"א שם) ודוקא אם טועני' ברו דעדים יודעי' מזה (חמ"ח ובי"ש שם).

(יא) אע"ג דבגרושה כיון דלא מורי' התירא לא נמנעו מלהשביעה ולא הי' עליה תקנת ר"ג הזקן והו' רק בגרושה שנתגרשה מבעלה אבל בנתגרשה מן היבם כיון דכתובתה על נכסי בעלה הראשון שייך שפיר חששא דמורי' התירא וחל עליה תקנת ר"ג כמו באלמנה דעלמא דהכי אי' בגיטין שם גופא אר"ז אי"ש ל"ש אלא אלמנה אבל גרושה משביעי' אותה ופריך הש"ס וגרושה דאדרה לא והא שלחו מתם וכו' אמר רב אשי ההוא גט יבמין הוה ופירשי' ז"ל יבמה הי' זה שנתן לה גט לפסלה על האחין והיא באה לגבות כתובתה מנכסי בעלה הראשון שנתארמלה הימנו ע"כ והתוס' שם הקשו דלא הי' להם להזכיר גט דלא נתנה כתובה לגבות עד שתחלוץ והי' להם לכתוב עד שחלצה ואמר ר"י גט יבמין הוה דלאחר שנתייבמה גרשה היבם וכתובתה על נכסי בעלה הראשון ומורי' התירא משום דקא מרחא קמ"י אחין עכ"ל. ולפ"ז מיושבת לפענ"ד קו' התוס' ביבמות ל"ט ע"א ד"ה אשה דלאחר שנמנעו מלהשביעה את האלמנה בכ"ד יש נפקא מיני' בין אי כתובת יבמה היא על נכסי בעלה או על השני כמבואר לעיל וא"ש עיי"ש ובמ"ש לעיל שער ג' ודו"ק.

תקנת ברכת המינים (אשר לפי דעת האבודרהם וסדר הדורות ערך רבן גמליאל הזקן וערך שמואל הקטן בימי נשיאתו של ר"ג הזקן נתקנה וכדבריהם משמע בשים סוטה מ"ח ע"ב ובירושלמי שם דשמואל הקטן מת קודם שנהרג רשב"ג אביו של ר"ג דיבנה עיי"שה ובמבוא התלמוד של מוהר"ן חיות ז"ל דף י' בהג"ה) כבר מבוארת בחלק ראשון מחברת א' סי' מ"ה גבי תקנת התפלה.

שער ו

בו יבואר תקנת יהושע בן גמלא.

(א) הכי אי' במס' ב"ב כ"א וסמכו לקרא דמציון תצא תורה. וכיון ע"א דאמר ר"י א"ר ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם את בניכם ולמדתם אותם התקינו שיהו מושיבי' מלמדי

סימן טז
יהושע בן גמלא תיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל אותן כבן ט"ז וי"ז מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר דהיי' כבר יכולי' ותקן עוד שיהו מכניסין אותן כבן ו' כבן ז'.

יהושע בן גמלא כי

תינוקות בירושלם מאי דרוש כי מציון תצא תורה ועדיין מי שיש לו אב ה"י מעלה ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסי' אותו כבן ט"ז וכבן י"ז ומי שהי' אביו כועס עליו מבעיטו כו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבי' מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן ו' ובכ"ז ע"כ וכתבוהו הר"ף והרא"ש שם וכ"פ הרמב"ם פ"ב מה' ת"ת ה"א וטושיע יו"ד סי' רמ"ה ס"ז. מבואר מזה דג' תקנות בזמנים הלוקי' ה"י בדבר זה דמדאו' החיוב על האב ללמד את בנו תורה כדאי' בקידושין כ"ט ע"א בברויתא ויליף לה שם ע"ב מקרא דכתי' ולמדתם אותם את בניכם והיבא דלא אגמרי' אבוא מיחייב איהו למיגמר נפשי' דכתיב ולמדתם עיי"ש. אך מי שאין לו אב לא היה מקיים מצוה זו ולא היה למד ודרשו ולמדתם אותם ולמדתם אתם ע"כ התקינו שיהו מושיבי' מלמדי תינוקות בירושלם

מי שהי' רבו כועס עליו ה"י מבעיטו בו ויוצא עמד ותקן תקנה שלישית להושיב מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר והיי' מכניסין אותן כבן ו' וכבן ז' ועיי"כ יצאו ידו כל החששות ולא נשתכחה תורה מישראל. והנה יהושע בן גמלא הוא אשר נתמנה להיות כה"ג אחר שנשא את מרתא בת בייתוס כמבואר במס' יבמות ס"א ע"א במשנה ואי' שם בגמרא תרקבא דדינרי עיילה ל"י מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דמוקי ל"י ליהושע בן גמלא בכהני רברבי והיי' א"כ בימינאי המלך ועיין בתוס' יבמות שם ד"ה עיילי' דכ"ז ח"ל לאו היינו ינאי כה"ג דבפרק האומר בקידושין דא"כ לא היה מושיב אחר בכקומו עכ"ל וכ"כ תוס' ביומא י"ח ע"א וינאי כה"ג דקדושין ידוע דהיי' גיסו של שמעון בן שטח והנה בירושלמי כתובות ס"פ האשה שנפלו איתא שמעון בן שטח התקין שיהו התינוקות הולכי' לבית הספר וא"כ קודם יהושע בן גמלא כבר התקין

שמעון בן שמח תקנה בענין זה אך לא נתברר אם תקנת שמעון בן שמח היתה התקנה להושיב מלמדי תינוקות בירושלם או גם התקנה השנייה להושיב בכל פלך ופלך אבל עכ"פ יהושע בן גמלא הרחיב התקנות הקדומות להושיב מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר ולהכניסן כבן ו' או ז' כמבואר. וטעם התקנות הללו הוא כמבואר בגמרא למען לא ישתכח תורה מישראל ולהגדיל תורה ולהאדירה. ועיין במס' שבת קי"ט ע"ב דאר"ל משום ר"י נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הכל תינוקות של בית רבן א"ל ר"פ לאביי דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הכל שיש בו חטא להכל שאין בו חטא עיין בחי' אגדות בעין יעקב שם. עוד אי' שם ואר"ל משום ר"י נשיאה אין מבטלי' תינוקות של בית רבן אפי' לבנין בית המקדש ואר"ל לר"י נשיאה כך מקובלנו מאבותי וא"ל מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבי' אותה רבינא אמר מחרימי' אותה ופירשי' ז"ל מחריבי' איכא שיור מחרימי' ליכא שיור ע"כ ומובא כ"ז ברי"ף ב"ב שם וברמב"ם פ"ב מה' ת"ת עיין כ"ט שם וטוש"ע יו"ד סי' רמ"ה ס"ז עיי"ש. ועיין תוס' ב"ב כ"א ע"א ד"ה זכור דיהושע בן גמלא צדיק גמור הי' ולא נאמר שם קטיר קא חזינא הכא אלא לפי שהי' אחרים חשובי' ממנו ועיין יומא ל"ז ע"א דעשה הגורלות של זהב והי' מזכירי' אותו לשבח. והנה מדברי הש"ס בב"ב הנ"ל מבואר להדי' דגם זה דמכניסן אותן כבן ו' כבן ז' הי' מכלל התקנה של יהושע בן גמלא דקודם לכן הי' מכניסן אותן רק כבן ט"ז וי"ז ועי' שלא הי' מלמדי תינוקות רק בכל פלך ופלך והם הי' באי' כבר לימי נערות מי שהי' רבו כועס עליו הי' טבעטו ויוצא משה' תקן יהושע בן גמלא להושיב מלמדי' בכל עיר ועיר ולהכניסן כבן ו' וז' ועי"כ לא יבעטו ולא יבאו לבטל התורה. ועיין תוס' ד"ה כבן דכ' וז"ל כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש ע"כ. ובגמרא שם אי' עוד א"ל רב לרב שמואל בר שילת [פירשי' ז"ל מלמד תינוקות הוין] עד שית לא תקבל מכאן ואילך קבל ואספי לי' כתורא [האכילהו והשקהו תורה בע"כ כשור שנותני' עליו עול על צוארון] ע"כ וכי' התוס' שם ד"ה בבציר וז"ל והא דתנן במס' אבות פ"ה בן חמש למקרא בבריא לגמרי כדאמר בפתו' דף נ' הלומד בנו פחות מכן שש רץ אחריו ואינו מגיע א"ד חבריו רצי' אחריו ואינן מגיעי' אותו ותרוייהו איתנהו דחליש וגמור ואבע"א הא בכחוש והא בבריא עכ"ל מבואר מדבריהם דג' זמנים יש לכחוש כבן שבע לבריא כבן שש ולבריא גמור דהיינו בריא ביותר כבן חמש. והא דאבות דבן ה' למקרא מיירי בבריא ביותר וההיא דא"ל רב לר"ש בר שילת עד שית לא תקבל היינו בבריא והא דאי' בתקנתא דיהושע בן גמלא כבן ו' כבן ז' היינו כבן ו' לבריא וכבן ז' לחליש וכחוש. ואולם יש עוד זמן לקודם זה והוא דאי' במס' סוכה מ"ב ע"א קטן היודע לדבר אביו לומדו תורה וק"ש תורה מאי היא א"ר חמננא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ק"ש מאי היא פסוק ראשון ע"כ אך זהו רק דהחיוב חל על האב לחנכו וללמדו מיד כשמתחיל לדבר אבל להוליכו לבית הספר אינו עד שוגיעו זמנים המבוארי' בב"ב הנ"ל וכן מבואר להדי' בלשון הרמב"ם פ"א מה' ת"ת ה"ה דכ' וז"ל מאימתי אביו חייב ללמדו תורה משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה

לנו משה ושמע ישראל ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים עד שיהי' בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו ומוליכו אצל מלמד התינוקות ע"כ וכן הוא במוש"ע יו"ד סי' רמ"ה ס"ה. ועיין בד"מ שם בשם האברבנאל דאע"ג דבן חמש למקרא בן ג' לאותיות התורה ומצא סמך מן המדרש שלש שנים יהי' לכם ערלים ובשנה הרביעית קדש הלולים ר"ל ללמוד אותיות התורה ע"כ וכתבוה רמ"א בהגהותיו לשו"ע שם ס"ה עיי"ש. וע"ע במס' קידושין ל' ע"א פלוגתא דתנאי בזמן הנוך לנער על פי דרכו ומובא ג"כ בד"מ שם.

והנה מדברי התוס' בב"ב הנ"ל משמע דבן ו' ובן ז' היינו שלימות והוא בן ו' ויום א' או בן ז' ויום א' וכן הא דתנן באבות בן ה' למקרא היינו ג"כ בן ה' ויום א' וכ"כ הש"ך ביו"ד סי' רמ"ה ס"ק ג' דהתוס' כ' דבעי' שלימות ועיין תוס' כתו' נ' ע"א ד"ה בר ודו"ק. והרמב"ם פ"ב מת"ת ה"ב כ' מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבן ובנין גופו ופחות מבן שש אין מכניסין אותו ע"כ וכ' הכ"מ דגם הרמב"ם מפרש הא כבן ו' כבן ז' דהא בבריא והא בכחוש וכמ"ש התוס' ועל הא דתנן בן ה' למקרא כ' הכ"מ דאיכא למימר דמשמע לרבינו דהיינו בן ה' שלמים שנכנס בשנת שש ע"כ מזה משמע דלהרמב"ם ליכא אלא ב' זמנים בן שש לבריא ובן שבע לכחוש ואינו מחלק בין בריא גמור לבריא סתם ובן שש ובן שבע היינו תחלת שש ותחלת שבע ולא בעי שלימו' ולפ"ז הא דאבות א"ש דבן ה' למקרא היינו סוף ה' דהוא תחלת שש ומיירי בבריא דזמנו כבן שש וא"ש. אך לפ"ז יקשה על הכ"מ שכ' על פירושו בדברי הרמב"ם שכ"כ התוס' דהא לפי דברי התוס' בן שש ובן שבע הפירוש סוף שש וסוף שבע דאל"כ לא הי' צריכין לחלק בין בריא גמור לסתם בריא מכח מתני' דאבות דהא הך מתני' יכולי' לאוקמי בחמש שלימו' דהוא בן שש וכדברי הכ"מ בכונת הרמב"ם. וראיתי בפרישה שם ס"ק י"א שהוא הבין גם בדברי התוס' דכונתם תחלת שש ותחלת שבע דכ' וז"ל מכניסין התינוקות להתלמד כבן ו' כבן ז' ר"ל תחלת ו' ותחלת ז' וכ"כ התוס' עיין בב"י כבן ו' ר"ל בבריא כבן ז' ר"ל בכחוש וחולה והא דתנן בן ה' למקרא היינו בבריא לגמרי [ואפשר מ"ש במשנה ר"ל שהוא בן ה' שנים שלימות ונכנס לשנת שש והגמרא דב"ב שאמרו כבן ו' ר"ל תחלת ו' כנ"ל וק"ל עכ"ה] ומפני שאין מצוי בינינו בזה"ז שיהא חזק כ"כ לא כתבו רבינו עכ"ל. מבואר מדבריו דמפרש גם בתוס' דר"ל תחלת ו' ותחלת ז' היפוך ממה שמפרש הש"ך בכונתם וקשה לכאורה לפ"ז לאיזה צורך כ' התוס' דמתני' דאבות מיירי בבריא ביותר ומנ"ל לחלק כל כך דהא ו"ל דהפי' הוא ה' שלימות דהוא תחלת ו' וכמ"ש הכ"מ והב"י בכונת הרמב"ם לפרש משנה דאבות וכמ"ש גם הפרישה בהג"ה הנ"ל. וגם על הש"ך יש להעיר דעל דברי המחבר שם שהם כדברי הרמב"ם כ' הוא ז"ל דבעי שלימות ולפי הרמב"ם הרי כ' הכ"מ דלא בעי שלימות וצ"ע. אחר העיון מצאתי בברכי יוסף שם ס"ק ג' שהעיר כן על הפרישה ועל הש"ך עיי"ש ודו"ק.

ועיין ברמב"ם פכ"א מאישות היו"ז דפסק אם רצתה המגורשת שיהי' בנה אצלה אין מפרישי' אותו ממנה עד שיהי' בן שש שנים גמורות אלא

כּוּפִין את אביו ונותן לו מזונות והוא אצל אמו ואחר שש שנים יש לאב
 לומר וכי עייש. והשיג עליו הראב"ד וכי אין הדעת סובלת שנכוף את האב
 להפריש בנו ממנו עד שיהא בן ו' והלא הוא חייב לחנכו תורה בן ד' ובן
 ה' ואיך יחנכו והוא גדל בין הנשים ע"כ וכי עליו הה"מ ולא מצאתי חיוב
 זה בבן ד' והי' שאינו חייב להכניסו למלמד פחות מבן ו' כנזכר פ' לא יחפור
 ונתבאר פ"ב מת"ת ואולי נתכוון הרב למ"ש יודע לדבר אביו מלמדו תורה
 צוה לנו משה כנזכר פ"א מת"ת ואין זה קו' שחנך זה הוא אפי' הוא אצל
 האם יכול הוא לחנכו לפעמים לכשיבא אצלו עכ"ל. הנה מדברי הה"מ הזה
 דס"ל לרמב"ם דכ"ז שאינו חייב להכניסו למלמד אין מפורשי' אותו מן האם
 אם היא רוצה בו ומשה פסק הרמב"ם דעד ו' אין מפורשי' אותו ואביו
 חייב במזונות והרי כאן בה' אישות כ' הרמב"ם בן שש גמורות אי"כ מוכח
 דאין מכניסין אותו למלמד עד שיהי' בן ו' שלימות ואי"כ מבואר דהה"מ
 מפרש בכונת הרמב"ם בה' ת"ת דלא כהכ"מ דבן ו' ובן ז' לאו היינו שלימות
 אלא מפרש ו' זו שלימות ולפי' לא יתיישב עדיין מתני' דאבות אם גם
 נאמר דשם כייירי בסוף ה' דהוא תחלת ו' ובע"כ צריכין אנו לחילוק של
 התוס' בין בריא גמור לסתם בריא ומה שלא נזכר חילוק זה ברמב"ם צ"ל
 כמ"ש הפרישה בכונת הטור משום שאין מצוי בינינו שיהא חזק כ"כ ואף
 דהרמב"ם בחבורו מביא ג"כ מה שאין נוהג בינינו מ"מ בזה כיון שיש שינוי
 בטבע בזהז דהדור חלוש לא חש להזכירו וא"כ הש"ך קמה ל' בשיטת
 הה"מ וא"ש ול"ק קו' הנ"ל עליו ודו"ק. וע"ע בהה"מ פט"ו מאישות ה"ב
 ובברי' שם ס"ק ג'. ובנתיבות המשפט על המשרים דף רס"ג הקשה מדברי
 הרמב"ם והה"מ הללו על הכ"מ הנ"ל והניחו בצ"ע. והנה המחבר באהע"ז
 סי' פ"ב ס"ז פסק כהרמב"ם בה' אישות הנ"ל וכבר תמה הברכי יוסף ב"ד
 שם דסותר א"ע דב"ד שם פסק תחלת ו' ובאהע"ז מוכח ו' גמורות היינו
 סוף ו' עיי"ש שרוצה ליישב כיון דבכחוש מכניסין אותו כבן ז' דהיינו תחלת
 ז' וסוף ו' ובנדון שנתגרשה אמו ובא"י אנו להפרישו ממנה אף דעתה הוא
 בריא עדיף דייני' ל' בכחוש דבצוותא דאימי' כרוך ועל הרוב אם מפורשי'
 אותו בתחלת ו' אית ב' משום אכתושי ותו לא חזי לעיולי בי רב ומשה
 אין מפורשי' אותו עד שש גמורות דאז אף בכחוש חייב להכניסו למלמד
 עיי"ש ובמה שמיישב עוד קו' הנתיבות משפט דלמה לא מביא הטור דעת
 אביו הרא"ש ז"ל בתשו' שהולק על הרמב"ם בגרושה וע"ע בזה לקמן גבי
 תקנות אושא.

(ב) בכל בו סי' ע"ד כ' וז"ל נהגו כשאדם מכניס בנו לת"ת שכותבי'
 לו האותיות על קלף או על לוח ומרחיצין אותו ומלבישין אותו בגדים נקיים
 ולשין לו חלות בדבש וחלב ומביאי' לו פירות ומיני מגדים ומוסרי' אותו
 לת"ת להוליכו לבית הספר ומכסה אותו תחת כנפיו ומוליך אותו לבית
 הספר ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים ומקרי'
 אותו האותיות ואח"כ מחפי' אותו בדבש וא"ל שילחך הדבש מעל גבי
 האותיות ואח"כ מחזירי' לאמו וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין לו תורת
 בהנים בספר ויקרא ועושי' לו סעודה של שמחה לפי שדומה לאביו כאלו

מקריבו לפני הר סיני כדכתיב ביום הזה באו מדבר סיני אמרה תורה בכל יום ויום יהי בעיניך דברי תורה כאלו היום נתנו כדכתיב ביום הזה ולא כתי' ביום ההוא. ומה שמאכילי' אותו פירות ומיני מגדים זכר למעדנים שנתעדנו ישראל במדבר כגון מן ובאר ושלויו. ומה שלשין בן חלות בדבש וחלב זכר לויניקהו דבש מסלע וכת' דבש וחלב תחת לשונך. ומה שמתחילי' לו בספר ויקרא שכן ארז'ל מתחילי' לתינוקות בספר ויקרא לפי שאמר הקב"ה יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם לפני קרבן. ויש שמחזרין לת"ה להוליכו לבית הספר שכן במתן תורה חזר הקב"ה על משה שהי' אדם גדול ועניו מאד. ומה שמחפה אותו תחת כנפיו לחנכו בתורה דרך ענוה וצניעות שכן כתוב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכ"כ למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם שמעשיהם של צדיקים קיימים לעולם. ומה שמחפין האותיות בדבש אחר שקרא אותן ומלחכין אותן אליו שיהי' דברי תורה בפיו כדבש למתוק וכו'. המנהג הזה הי' מנהג קדמונים והיו נוהגין אותו זקני ישראל בירושלם ועוד היום נוהגי' אותו בקצת מקומות עכ"ל וקצת דבריו מובאי' בש"ך יו"ד סי' רמ"ה ס"ק ח' וכי עליהם ולא נהגו עכשיו באותן מנהגים ובמקום שנהגו אין לשנות עיי"ש. (ג) גרסי' במס' בי"ב שם ואמר לי' רב לר"ש בר שילת כי מחית לי' לינוקא לא תימחי אלא בערקתא דמסאני דקרי קארי דלא קארי ליהוי צוותא לחברי' ע"כ ופירש"י ז"ל בערקתא דמסאני ברצועות של מנעלים כלומר מכה קלה שלא יזיק. ליהוי צוותא לחברי' אינך זקוק ליסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך אלא ישב עם האחרים בצוותא וסופו לתת לב ע"כ ופסק בן הרמב"ם פ"ב מת"ת וז"ל שם ומכה אותן המלמד להטיל עליהם אימה ואינו מכה אותם מכת אויב מכת אכזרי לפיכך לא יכה אותם בשוטי' ולא במקלות אלא ברצועה קטנה ע"כ וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' רמ"ה ס"ט וסי' עיי"ש.

(ד) עוד אי' שם בב"ב אמר רבא מתקנת יהושע בן גמלא ואילך לא ממטינן ינוקא ממתא אבל מבי כנישתא לבי כנישתא ממטינן ואי מפסיק נהרא לא ממטי' ואי איכא תיתורא ממטי' ואי איכא גמלא לא ממטי' [ופירש"י ז"ל מתקנת יהושע בן גמלא ואילך שישבו מלמדי תינוקות בכל עיר. לא ממטי' ינוקא ממתא ללמוד מיום ליום שמא יזוק בדרכי' שהשטן מקטרג בשעת הסכנה שנאמר פן יקראנו אסון אלא יכול לכוף בני אותו מתא להושיב מלמדי תינוקות. תיתורא. גשר רחב וחבירו במנחות ל"ה תיתורא התפלין מקום מושבם שדומה לגשר. גמלא לוח קצרה] ואמר רבא סך מקרי דרדקא עשרים והמשה ינוקי ואי איכא חמישי' מותבי' תרי ואי איכא ארבעים מוקמי' ריש דוכנא ומסייעין לי' ממתא [מנין תינוקות הראוי' למלמד א'. ריש דוכנא שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות ואותו ריש דוכנאי נוטל שכר ומסייעי' לי' ממתא לשכור לו אותו ריש דוכנא] ע"כ וכי התוס' ד"ה סך דקאי לענין לכוף לבני העיר להשכיר להם מלמד דרוקא באיכא סך כ"ה ינוקי אבל בפחות מכאן אין יכולי' לכוף זאי' להשכיר מלמד ובד"ה מתקנת הקשו התוס' דבע"כ מיירי באיכא כ"ה

דאל"כ הא אין כופין להשכיר מלמד וכיון שיש כ"ה מאי קאמר רבא דמתקנת יהושע בן גמלא ואילך לא ממטי' ממתא למתא דמאי נ"מ הלא אם הי' ממטי' יצטרכו שם למלמד בפ"ע ות"י וז"ל וי"ל דנ"מ דאי הוי ב' מלמדי תינוקות באידך מתא יכולי' להושיב חציים בפני זה וחציים בפני זה עכ"ל מזה מוכח דס"ל להתוס' דהא דאמר רבא ואי איכא ארבעים מוקמי' ריש דוכנא דוקא באיכא ארבעים אבל בפחות מארבעים ויותר מכ"ה די במלמד אהד בלא ריש דוכנא וכן הא דקאמר ואי איכא חמישי' מותבי' תרי דוקא בחמישי' אבל מארבעים עד חמשים די במלמד א' וריש דוכנא א' ומש"ה שפיר כ' התוס' דבאיכא ב' מלמדי תינוקות הי' יכולי' להושיב חציים בפני זה וחציים בפני זה ואפ"ה לא הי' צריכי' לא למלמד אחר ולא לריש דוכנא וכמבואר וכן פי' הרא"ש שם להדי' בזה"ל אמר רבא מתקנת יהושע בן גמלא ואילך וכו' והוא שיש בעיר כ"ה נערים ואו כופין זא"ז להושיב ביניהם מלמד ואין א' מהם יכול לומר להוליכין לעיר הסמוכה להם שיש בה נ' נערים ויש בה ב' מלמדים ויחלקו אלו הכ"ה לפניהם וכו' אמר רבא סך מקרי דרדקי כ"ה ינוקי' וכו' אבל עד מ' א"צ ריש דוכנא ומ"מ עד נ' יספיק בריש דוכנא עכ"ל. ואולם הרמב"ם פ"ב מת"ת ה"ה פסק כ"ה תינוקות לומדי' אצל מלמד א' היו יותר על כ"ה עד מ' מושיבי' עמו אחר לסייעו בלמודם היו יותר על מ' מעמידו' להם שני מלמדים עכ"ל פליג בב' דברים על תוס' והרא"ש דמכ"ה עד מ' לתוס' והרא"ש א"צ ריש דוכנא ולהרמב"ם צריך ומארבעים עד נ' לתוס' והרא"ש די בריש דוכנא ולהרמב"ם צריך מלמדים ועיין ב"י י"ד סי' רמ"ה דלדעת הרמב"ם דמכ"ה ולמעלה צריך ריש דוכנא א"א לפרש הא דאמר רבא לא ימטי' ינוקא ממתא למתא כפי' התוס' והרא"ש דא"כ ק' קו' דמאי נ"מ דהא בעי ב' ראשי דוכנא ותוס' ורא"ש לשיטתייהו פירשו שפיר אבל לרמב"ם קשה אמנם הרמב"ם מפרש בדברי רבא פירוש אחר וא"ש דז"ל שם בהלכה ו' מוליכין את התינוק ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק בד"א כשהי' שניהם בעיר א' ולא הי' הנהר מפסיק ביניהם אבל מעיר לעיר או מצד הנהר לצדו אפי' באותה העיר אין מוליכי' את הקטן אא"כ הי' בנין בריא ע"ג הנהר בנין שאינו ראוי לפול במהרה עכ"ל וכ' הב"י שם בסי' רמ"ה דהרמב"ם מפרש כך דברי רבא דאמר מתקנת יהושע בן גמלא ואילך וכו' דהיינו למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין בדקדוק בין במקרא אין מוליכי' אותו ממתא למתא וא"ש. ומדברי רש"י בפ"י בהא דרבא מבואר דקאי בשיטת תוס' והרא"ש עיי"ש. והנה לפי רש"י ותוס' והרא"ש ניהא הא דאמר רבא מתקנת יהושע בן גמלא ואילך מפני שקודם תקנתו לא הי' יכולי' לכופ זא"ז למנות כאן מלמד וע"כ ממשינן אבל לאחר התקנה דכופין להושיב מלמד לא ממטי' אבל לשיטת הרמב"ם ופירושו אפי' קודם תקנה לא הי' מוליכי' ממלמד למלמד אחר שהוא טוב ממנו ממתא למתא מפני הסכנה וא"כ קשה למה נקיש רבא ואמר מתקנת יהושע בן גמלא ואילך וע"ז כבר העיר הלח"ט שם וכ' וז"ל ונראה ליישבו דקודם תקנת יהושע בן גמלא לא שייך לומר האי דינא כלל כיון דהכל הי' מוליכי' לירושלם אף ע"פ שאם

אירע שלקח א' מלמד א' בעירו ודאי דהדין הי' כן מ"מ לא הי' נהוג ולכך לא שייך לאמרו קודם תקנתו אבל אחר תקנתו יש לאמרו א"נ דקודם תקנת יהושע בן גמלא אע"פ שלקח מלמד בעירו מ"מ הי' ראוי שיוליכיהו לירושלם למלמד שהוא טוב ממנו כיון שהיתה התקנה כך שהי' הכל מוליכי' לירושלם והי' שם המלמד טוב אבל לאחר התקנה אין להוליך ממתא למתא עכ"ל. ובנמוקי יוסף בשם רבינו יונה ורבותיו זצ"ל פסק כרמב"ם אלא שהוסיף עוד וס"ל דאפי' בפחות מכה כופין זא"ז לשכור מלמד וא"כ דברי רבא בהא דאמר מתקנת יהושע וכו' אתי' כפשוטו ואפ"ה ל"ק קו' התוס' כמובן. וז"ל הנמ"י שם לא ממטי' ינוקא אפי' אין בעיר כ"ה תינוקות דכי אמרי' סך מקרי דרדקי כ"ה היינו שדי להם במלמד א' אבל מ"מ אם אין שם סך זה חייבי' לשכור מלמד ולא להוליכם לעיר אחרת ללמוד לילך ולחזור תמיד פן יקראנו אסון ואפי' בעיר מבי כנישתא לבי כנישתא היכא דאיכא סכנה כגון דאיכא נהרא וליכא תיתורא דהיינו גשר אלא גמלא דהיינו פאלאנק"א בלע"ז וכן הא דאמרי' מ' מותבי' ריש דוכנא ובני העיר נותני' שכרו לאו למעוטי אי הוי מ' חסר א' דלא מותבי' ריש דוכנא דהא אמרי' דסך מקרי דרדקי כ"ה אלא לומר דאם יש יותר מארבעים מותבי' שנים והא דאמרן לנ' תרי דרי נמי בכך עכ"ל וכ"כ הרמב"ן בחי' לב"ב שם והטור ביו"ד סי' רמ"ה מביא ב' הדעות ובשו"ע שם סמ"ו וט"ז פסק המחבר כהרמב"ם ורמ"א הביא דעת תוס' והרא"ש בשם י"א עיין ש"ך. ס"ק י' דכ' דנראה שהולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים ואם הם לומדי' מעט או הרבה והכל לפי הענין עיי"ש.

הריש דוכנא כ' הנמוקי יוסף שם אפי' אם שכרהו למלמד סתם נותנין בני העיר שכר ריש דוכנא דמסתמא על דעת שיושיבו אצלו ריש דוכנא שכרהו וכ"כ השיטה מקובצת שם וז"ל ומסייעין לי' להאי ריש דוכנא ממתא כלומר אין פוחתי' להאי מקרי דרדקי משכרו מה שנותני' להאי ריש דוכנא אלא נותנין לו שכרו משלם ונותנין להאי ריש דוכנא א' מבני מתא הרי"ן מיגא"ש ז"ל וכ"כ הרשב"א ז"ל וז"ל ונ"ל דהא דאמרי' ומסייעי' לי' ממתא לאו למיטרא דיהא הוא שוכר מדנפשי' ריש דוכנא ולידרו בהדי' בני מתא בפלגא או בתלתא דאם איתא הו"ל לפרושי בכמה מסייעי' לי' אלא הי'ק מותבי' ריש דוכנא כי היכא דליסעי' בהדי' וסיוע זה מסייעי' ליה ממתא וז"ל הר"ר יונתן ז"ל ואותו ריש דוכנא נוטל שכר מן המלמד ומסייעי' לו קצת אביהן של תינוקות או גבאי צדקה לשכור לו ריש דוכנא עכ"ל ורמ"א בהג"ה שם פסק כהנמוקי יוסף ורי"ן מיגאש הנ"ל עיי"ש.

(ה) עוד אי' שם בכ"ב ואמר רבא האי מקרי ינוקא דגרים ואיכא אחרינא דגרים טפי מיני' לא מסלקי' לי' דלמא אתא לאתרושולי [ופירשי' ז"ל יתפאר בלבו שאין כמהו זיתרשל מן התינוקות ולא יראה שמא יסלקהו] ר"ד מנהרדעי אמר כ"ש דגרים טפי קנאת סופרים תרבה חכמה [כ"ש כשחשבתהו יתן לב להיות למד יפה שדואג מקנאת חבירו שסלקהו מפניו שיביישנו בבני העיר] ע"כ ובש"מ פי' שם דלמא אתא לאתרושולי בנפשי' ומעקר מיני' כל מה דהוי גרם מקמי הכי ור"ד ס"ל דכ"ש דאזיל וטריח וגרים לנפשי' עד דהוי גרים טפי מחברי'. עוד פי' פי' אחר והוא דלמא אתא

לאתרשולי פי' כל מלמד תרפה ירו שחושב היום או מחר יסלקהו כשיבא טוב ממנו ור"ד מנהרדעי אמר כ"ש דגרס טפי כדי שיהשבהו שלא יסלקהו בגלל שום אדם עכ"ד. ופסקו הר"ף והרא"ש כרב דימי וכ"פ הטוש"ע סי' רמ"ה סי"ה והרמב"ם השמיט דין זה וכבר העיר ע"ז הב"י ועיין לה"מ שנדחק ליישב.

עוד אי' שם בב"ב ואמר רבא הני תרי מקרי דרדקי חד גרים ולא דייק וחד דייק ולא גרים מותבי' האי דגרים ולא דייק שבשתא ממילא נפקא ור"ד מנהרדעי אמר מותבי' דדייק ולא גרים שבשתא כיון דעל על דכתיב כי ששת חדשים וגו' ומייתי שם מעשה דיואב עם רבו במקרא דתמתה את זכר עמלק עיי"ש. ובהא דלא דייק פי' רש"י ז"ל שלומד הרבה ולא דייק בלמוד התינוקות שלא ישתבשו ע"כ וכן מבואר בתוס' שם וע"ז נאמר שם בש"ס דארור עושה מלאכת ד' ברמיה אבל אם גם המלמד טועה בעצמו ולא דייק ליכא רמי' אלא חסרון ידיעה עיי"ש. וגם בזה פסקו הר"ף והרא"ש כר"ד וכ' הרא"ש דהלכתא כר"ד דבתרא הוא ועוד דמייתא גמרא סייעתי' למלתא מיואב ע"כ והרמב"ם דכ' מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק וכי' נסתפק הכ"מ בכונתו אי ר"ל בחדא מיניהו וא"כ לא ראה להכריע בין רבא לר"ד משום דרבא לא מייתי רא"י ור"ד מייתי רא"י ולהיפך רבא הוא מארי' דתלמודא טפי מר"ד והו"ל שקולי' ויבאו שניהם ולכן תלה בדעת אבי התינוק או דכונתו במ"ש בין במקרא בין בדקדוק דהיינו בשניהם יחד וס"ל כיון דלא אפסיק הלכתא בהד"י אין משנן התינוק אלא למאן דגרים ודייק וכי' וזה נראה עיקר עיי"ש ובטוש"ע סי' רמ"ה סי"ט פסק כר"ד וכר"ף ורא"ש ועיי"ש סט"ז דמביא לשון הרמב"ם ודו"ק.

א' מבני החצר או מבני המבוי שבקש לעשות מלמד אין שכנוי יכולי' למחות בידו (ב"ב שם כאוקמתא דרבא במשנה וכ"פ הר"ף והרא"ש והרמב"ם פ"ב מת"ת ה"ז וטוש"ע ססי' רמ"ה) וכן מלמד שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבאו תינוקות אחרים לו או כדי שיבאו מתינוקות של זה אצל זה אינו יכול למחות בידו משום יגדיל תורה ויאדיר (שם מימרא דרב יוסף ופסקהו הר"ף והרא"ש והרמב"ם שם ובפ"ו משכנים ה"ב וטוש"ע י"ד שם ובחור"מ סי' קנ"ו ס"ג וס"ו עיי"ש ובמה שכתבתי בזה בחלק ראשון שער ז' סי' מ"א גבי תקנת עזרא) יושב ומלמדן כל היום ומקצת מן הלילה כדי לחנכן ללמוד ביום ובלילה (רמב"ם ה' ת"ת שם וטוש"ע י"ד שם סי"א ולא נזכר איה מקום מוצא דבר זה) לא יבטלו התינוקות חוץ מע"ש ועיי"ט בסוף הימים ובימים טובים אבל בשבת אין קורין לכתחלה אבל שונן לראשון (רמב"ם וטוש"ע שם עיין טו"ז וש"ך שם ומקורו בנדרים ל"ו עיין ר"ן שם) אין מבטלין תינוקות אפי' לבנין ביהמ"ק (שבת קי"ט ומובא לעיל ס"ק א' ורמב"ם וטוש"ע שם) מלמד שמניח תינוקות ויוצא או שעושה מלאכה אחרת עמהן או שהוא מתרשל בלמודן הוא בכלל ארור עושה מלאכת ד' רמיה לפיכך אין להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (רמב"ם וטוש"ע שם והוא מגמרא דב"ב גבי יואב ועיי"ע ב"ב ח' ע"ב גבי ר"ש בר רב

שילת) אין למלמד לנעור בלילה יותר מדאי שלא יהי' עצל ביום וכן לא יתענה ולא יאכל וישתה יותר מדאי כי דברים הללו גורמי' שיהי' מתרשל במלאכת שמים (ירושלמי רמ"א בהג"ה שם סי"ז) רווק לא ילמוד וכן מי שאין אשתו שרויה אצלו לא ילמוד סופרים מפני שאמותיהם מביאי' תינוקות לבית הספר (רמב"ם שם וכי הכי"ט דפסק כר"א במס' קידושין פ"ב וע"ע ברמב"ם פכ"ב מאיסורי ביאה והה"מ שם. ובטוש"ע יו"ד סי' רמ"ה פסק ברמב"ם) אבל א"צ שתהי' אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו (שו"ע שם ועיין טר"ז ס"ק ז') ואשה לא תלמוד תינוקות מפני אבותיהם שבאי' אצל הבנים (רמב"ם וטוש"ע שם והוא ג"כ בש"ס קידושין הנ"ל) ויתר דיני מלמדים מבוארים ביו"ד סי' רמ"ה שם ובחומ"ס סי' של"ג של"ד ושל"ה עיי"ש. ומה שיש להעיר על הרמב"ם דכ' רפ"ב דת"ת דמושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר כיון דכבר כ' בכל מדינה ובכל עיר לאיזה צורך כ' בכל פלך דהרי פלך הוא הרבה מדינות באפרכיאי א' כמ"ש רש"י ובגמרא לא הוזכר פלך רק קודם תקנת יהושע בן גמלא כמבואר כבר הרגיש בזה הידי אלי' תיקון א' וכי' דשגרת לשנא הוא בדברי הרמב"ם עיי"שה.

שער ז

בו יבוארו התקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי.

(א) הכי אי' במתני' ר"ה כ"ט גזרו בה משום דהכל חייבי' בתקיעת ע"ב י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת שופר ואין הכל בקיאי' בתקיעת שופר במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהו הבקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות תוקעין בכל מקום ברה"ר ובמקדש לא שיש בו ב"ד א"ר גזרו ואוקמוה אדין אלעזר לא התקין משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בראש ריב"ז אלא ביבנה איסור שבות במקדש ולאחר החרבן התקין השנה שחל להיות בשבת בכל ריב"ז ג"כ במקום יבנה ואחד כל מקום שיש בו ב"ד ועוד שיש בו ב"ד ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה על עיר שהיא רואה ושומעה וקרובה והב"ד זריזי' ולא יבאו לשלו ולהעבירו לבא תוקעין וביבנה לא הי' תוקעין ברה"ר כן נראה המעם מפירש"י ז"ל אלא בב"ד בלבד ע"כ ומבואר בגמרא שם. ואולם הטורי' אבן תמה על פי' שם דמדאי' תוקעין בח"ה שחל להיות בשבת בכל מקום דתקיעה היא חכמה הוא רק בדבר התלוי בכבוד המקדש ובאינה מלאכה ומשרי' שרי' ורק רבנן וקדשיו כגון הדחת עזרה לאחר שחיטת

פסחים ב"ד שחל בשבת לרבנן במס' פסחים ס"ה דאינו אלא שבות ושרי
זכגון הני דחשיב בפ"י דעירובין וכיו"ב אבל שבות דאינו לצורך מקדש
וקדשיו מוכח בסוכה ל"ב גבי לולב וערבה בשאר הימים בשבת דאינו דוחה
שבת אפי' במקדש משום גזירה דרבה וא"כ קשה למה דוחה תקיעת שופר
שבת במקדש ומכ"ש לשיטת הרמב"ם דהפירוש במקדש הוא בכל ירושלים
בכל העיר בודאי ל"ש ה"ט דאין שבות במקדש וע"כ העלה דהטעם הוא
משום דלא רצו חכמים לבטל תקיעת שופר לגמרי בר"ה שחל להיות בשבת
משום דהוא להעלות זכרונם של ישראל לאביהם שבשמים דמה"ט הקילו
ג"כ לאחר התקנה בשופר יותר מבלולב דתוקעין בכ"מ שיש בו ב"ד וכמ"ש
התוס' ויתבאר לקמן בס"י שאחר זה ומ"ש"ה בעת שגזרו גזירה דרבה הניחו
רווחא פורתא במקדש דהוא מקום מסויים ולאחר החרבן כדי שלא לבטל
מצות תקיעת שופר לנמרי תלה ריב"ז הדבר בב"ד משום שאימת ב"ד עליהם
ולכא כ"כ למגזר שמא יעבירונו עיי"ש.

והנה בהא דתנן במקדש ה' תוקעין אבל לא במדינה לדעת רש"י ז"ל
גם ירושלים הוא בכלל מדינה ולא ה' תוקעין רק במקדש בלבד אבל לא
בירושלים חוץ למקדש ומכ"ש בשאר עיירות וכ"כ הראב"ד פ"ב מה' שופר
ה"ה ולפי' פירשו התוס' ד"ה אבל דמאי דקתני בסיפא דמתני' ועוד זאת
זאת היתה ירושלים יתירה וכו' היינו לאחר החרבן ואחר התקנה שהתקין
ריב"ז וה"פ ועוד זאת היתה ירושלים לאחר חרבן הבית ותקנת ריב"ז יתירה
על יבנה שתוקעין בכל עיר שרואה ושומעת וכו'. ואולם רש"י ז"ל פי'
במתני' בסיפא ועוד זאת היתה ירושלים יתירה בעודה בבנינה וא"כ דבריו
סותרים מיני' ובי' דהרי בעודה בבנינה לא ה' תוקעין רק במקדש עצמו
לפי שיטת רש"י ז"ל וכבר עמדו ע"ז גדולי בתראי ז"ל עיין במוהרש"א ובתוס'
יו"ט ובלח"מ פ"ב מה' שופר ובכפות תמרים וידי אלי' תיקון כ"ד מה שהעלו
ליישוב דבריו רש"י ז"ל.

אמנם הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה שם ובחבורו הגדול פ"ב משופר ה"ה
הולק ארש"י ז"ל וס"ל דכל ירושלים הוא בכלל מה דתנן במקדש ה' תוקעין
וקאי סיפא דמתני' שפיר אבזמן שביהמ"ק ה' קיים ואמרה דלא בלבד בכל
העיר ירושלים אלא אף כל שרואה ושומעת וכו' ה' תוקעין בזמן הבית והי'
יתירה על יבנה לאחר התקנה דאין תוקעין אלא באותה העיר ובפני ב"ד
דוקא עיי"ש ובטורי אבן.

והנה לכלם במדינה לא ה' תוקעין ואע"ג דלולב ה' גישל אפי' במדינה
בזמן המקדש שאני לולב דאינו אלא טלמול בעלמא והואיל ואשתרי במקדש
לא החמירו במדינה דליכא למיחש כ"כ לשמא יעבירונו כיון דאינו צריך כ"כ
בקואת בנטילת לולב משא"כ תקיעת שופר דהיא חכמה ואינה מלאכה
וצריכה בקואת יתירה יש יותר לחוש שיוך אצל בקי ללמוד כן פירש
הכפות תמרים את דברי התוס' שם ד"ה אבל ועיין בטורי אבן דמפרש כונה
אחרת בדברי התוס' והוא דהטעם משום דתקיעה בעצמה היא שבות לכך
החמירו בגבולים יותר בתקיעה מבנטילת לולב דאינה אלא טלמול בעלמא
זכן פי' גם המג"א ס"י תקפ"ח ס"ק ד' דברי התוס' דהתקיעה בעצמה שבות

שֶׁמָא יתקן כלי שור עיין מחצית השקל שם. עוד כ' התוס' שם לחלק בין שופר ללולב משום דבריה עדיין לא ה' ידוע יום קביעת החדש אלא בירושלם ולא בגבולים ומשה אין תוקעי' בגבולי' בזמן הבית משא"כ יום ראשון ללולב ה' כבר ידוע בגבולים עיי"ש. והנה על סברה זו קשה דבמקום שלא ה' שלוחי תשרי מגיעי' גם ביום ראשון דחג לא ה' יודעין קביעות החדש ולא ה' להם ליטול הלולב ביום ראשון שחל להיות בשבת ולא נזכר מזה כלום במס' סוכה דף מ"ג דיש חילוק בין מקום שמגיעין שם שלוחי תשרי למקום שאין מגיעי' ואפשר לדחוק ולומר דלפי הך סברת התוס' סוגית הש"ס דסוכה מיירי קודם התקנה לשלוח שלוחים להודיע אימתי קדשו ב"ד את החדש דאז ה' משיאין משואות ובזמן ההוא ה' הכל יודעין קביעות החדש כמבואר במשנה דר"ה כ"ב ע"ב דראו כל הגולה לפניו כמדורת אש וא"ש ודו"ק. וע"ע תוס' סוכה מ"ג ע"א ד"ה אינהו דגם שם כתבו ב' סברות הללו. וכסברת התוס' כ' ג"כ הר"ן בשם הרמב"ן בפ' לולב וערבה ומיישב בזה שיטת הר"ף במס' מגילה מהשגת הבעל המאור שם בסוכה וכן הוא במלחמות לרמב"ן וע"ע במג"א ס' תקפ"ה ס"ק ד'. ובבעה"מ שם בסוכה רוצה ליישב קו' התוס' מלולב משום דבתקיעת שופר יש תקיעות מד' ויש מד"ס ומשה עבדו רבנן הכירא דהתירו כלה במקדש קודם תקנה ולאחר תקנה במקום ב"ד משום תרועה דאז וגזרו דלא תדחו שבת בשאר מקומות כלל משום תרועה דרבנן דאית בה אבל לולב כיון שהוא מיוחדת ביומא שהיא כלה מה"ת ואפי' בגבולי' ל"ג ב' רבנן בזמן המקדש עיי"ש והראב"ד מביאו הרמב"ן במלחמות שם השיג עליו דעכ"פ התקיעה דאז ה' לדחות שבת ואפי' בגבולי' וממילא גם דרבנן ה' מותר דליכא תו חשש דשמא יעביירו עיי"ש והראב"ד מחלק בין שופר ללולב דאין לשופר עיקר מפורש בגבולי' שלא אמרה תורה שבתן זכרון תרנעה אלא במקום והקרבתם אשה ולא נאמר בכל ארצכם אלא ביובל וכיון דלא אתי' אלא מדרשא משה גזרו עיי"ש וכדבריו נראה מן הירושלמי בסוגין דאי' שם היך מה דאת אמר בירושלם שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא תוקעין בה ואמר אף ביבנה כן ירושלם דבר תורה והעייירות הסמוכות לה ד"ת וריב"ז מתקין על ד"ת ויבנה מדבריהן והעייירות הסמוכות לה מדבריהן וריב"ז מתקין על דבריהן ויש תקנה אחר התקנה ע"כ וקודם לזה אי' שם בירושלמי מעתה אף במקדש לא ידחה תנא באחד לחדש מעתה אפי' במקום שהן יודעין שהוא באחד לחדש ידחה תני רשב"י והקרבתם במקום שהקרבות קרבי' ע"כ עיין בקרבן העדה שם הרי דס"ל דמשה דוחה שבת במקדש משום דנאמר גבי' והקרבתם וכדברי הראב"ד הנ"ל ומירושלמי הזה מבואר כשיטת הרמב"ם ז"ל דכל ירושלם הוא בכלל ובמקדש דהא קאמר ירושלם ד"ת עיין קרבן העדה שם ודו"ק היטב.

(ב) על הא דתנן אמרו לו אחד יבנה ואחד כ"מ שיש בו ב"ד פרויך בש"ס א"ל היינו ת"ק ומשני איכא בנייהו בי דינא דאקראי ע"כ ויש בזה פירושים שונים לקמאי ז"ל. לדעת רש"י ז"ל הפי' כך הוא דלר"א לא היתה תקנת ריב"ז לתקוע אלא במקום סנהדרי גדולה דהיינו ביבנה שגלתה סנהדרין

לשם בימי ריב"ז כדאי דף ל"א ע"ב וה"ה בכ"מ שגלתה סנהדרי גדולה אבל
 לא בב"ד של כ"ג אפי' סמוכים וקבועים ולת"ק אפי' בב"ד דאקראי תוקעין
 מתקנת ריב"ז אך אינו מפורש אי דוקא בב"ד של כ"ג או אפי' בב"ד של ג'
 ולתנא דאמרו לו דוקא בב"ד קבוע כמו סנהדרי גדולה ביבנה אבל בב"ד
 דאקראי אין תוקעין וע"כ מפרש רש"י ז"ל הא דאי דף ל' ע"א ובר"ה לא
 הי' תוקעי' אלא בב"ד שקדשו בו את החדש דר"א היא עיי"ש. והרמב"ם
 בפ"י המשניות פ"י להיפך דלת"ק לא הי' תוקעין אלא בב"ד קבוע אבל לתנא
 דאמרו לו הי' תוקעין בכל מקום שיש בו ב"ד אפי' כשיהי' ב"ד עוברין
 ממקום למקום ונתארחו במקום מן המקומות לא ע"ד להתיישב שם דזהו ב"ד
 דאקראי ופסק כת"ק דאין תוקעין אלא בב"ד קבוע ובחכורו הגדול פ"ב מה'
 שופר ה"ט פסק דבוה"ז שחרב ביהמ"ק כל מקום שיש בו ב"ד קבוע והוא
 שיהי' סמוך בא"י תוקעין בו בשבת ואין תוקעין בשבת אלא בב"ד שקדשו
 את החדש אבל שאר ב"ד אין תוקעין בהן אע"פ שהן סמוכי' עכ"ל ולפ"ז
 מלבד דחולק ארש"י ז"ל בפ"י האיכא בינייהו חולק ג"כ בזה דס"ל דאף לת"ק
 ותנאי דאמרו לו אין תוקעי' אלא בב"ד סמוכים ושקדשו את החדש אבל א"צ
 שיהי' כל סנהדרי גדולה אלא ג' דלקידוש החדש די בג' והן צריכין שיהי'
 קבועי' כת"ק ולפ"ז מאי דתני דף ל' ע"א ובר"ה אין תוקעין אלא בב"ד
 שקדשו את החדש אתי' אפי' כהנך תנאי דמתני' דפליגי על ר"א אבל סמוכי'
 בעי עכ"פ להרמב"ם עיין לה"ט שם דפי' כן בכונת הרמב"ם. אמנם הר"ף
 ז"ל מדהביא בהלכותיו הני מימרות דר"ה ור"ה בר גמרא לקמן הוכיחו
 הראשונים ולה"ה דס"ל דלא בעי ב"ד סמוך ות"ק סבר דבכל ב"ד של ג'
 תוקעין ולא בעי סמוכי' ור"א סבר דלא תקן ריב"ז אלא דומי' דביהמ"ק
 דהיינו בית הועד שיודעי' בקיבועא דירחי' ושם תוקעי' בפני ג' שקדשו
 החדש דקדוש החדש די בג' ואמרו לה סברו דנהי דלא בעי ב"ד של ע"א
 כיבנה ב"ד קבוע של כ"ג מיהא בעי ופסק כת"ק הלכך בב"ד של ג' נמי
 תוקעין ואפי' אינן סמוכי' רק שיהי' קבועי' והעידו על הרי"ף ז"ל שהי' סמוך
 ע"ז לעשות מעשה בדבר שהי' תוקעין בב"ד של הרי"ף ז"ל בר"ה שחל
 להיות בשבת ולפ"ז הא דקתני ובר"ה לא הי' תוקעי' אלא בב"ד שקדשו את
 החדש לדעת הרי"ף לא אתי' אלא כר"א וכרש"י ז"ל עיין במלחמות לרמב"ן
 ור"ן כאן דפי' כן דברי הרי"ף והבעה"מ חולק עליו וס"ל דבעי סמוכים עיין
 היטב בדבריהם וסוגי' דעלמא לא נהוג כהרי"ף ז"ל עיין טור אור"ח סי' תקפ"ח
 דלא נהגו כן וכ"פ בשו"ע שם ס"ה. בר"ה שחל בשבת אסור למלטל השופר
 אם לא לצורך גופו או מקומו (רמ"א שם) לדעת הרי"ף ז"ל הא דאי' בר"ה
 דף ל"ב ע"ב במתני' אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן
 עד שילמדו וא"ר אליעזר ואפי' בשבת הוא אפי' בוה"ז ובר"ה שחל להיות
 בשבת כיון דאפי' בוה"ז תוקעין במקום ב"ד ומשי"ה הביאו בהלכותיו ועיי"ש
 דיש חילוק בין קטן שהגיע לחינוך ללא הגיע. אמנם הבעה"מ ורבינו אפרים
 חלקו עליו וס"ל דזהו דוקא ביבנה וכיו"ב נאמר במקום דהי' תוקעין מתקנת
 ריב"ז עיין בדבריהם וגם הרמב"ם ז"ל פ"ב משופר הי' כ' דאין מעכבין רק
 בשבת שאינו יו"ט של ר"ה וכי' הה"מ דביו"ט של ר"ה בשבת בודאי מעכבין

דלא יאמרו שתוקעי' בר"ה שחל להיות בשבת והוא ג"כ למעמי' דהרמב"ם דבעי' דוקא ב"ד סמוך וכמבואר ובתשב"ץ ח"ב ענין קצ"ח כ' דהרמב"ם לרבנותא נקיט שבת שאינו יו"ט של ר"ה וכ"ש בשבת של ר"ה עיי"ש וזה כירושלמי שמביא הרמב"ן שאביא בסמוך וכסברת הרמב"ן.

אמנם הרמב"ן במלחמות שם כ' דאפי' אין תוקעין בזה"ז אפ"ה מתעסקין עם התינוקות בכל מקום ולא בלבד ביבנה לפי שאין בלמוד גזירה דרבה ואין בו אלא איסור שבות דתקיעה עצמה וכיון שהוא למצוה שהם צריכין להתלמד כדי לתקוע למחר ולחנכם במצות מתעסקי' עמהם בשבת זו אבל לא בשבת אחרת כדאיתא בירושלמי מתניתא בגדול ביו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת ועיין טור או"ח סי' תקפ"ח ובב"י שם בסוף הסימן ותוס' סוכה מ"ג ע"א ד"ה לא וע"ע בתשב"ץ חלק ב' ענין קצ"ז שהאריך בזה ותחלת דבריו שם בפירוש גזירה דרבה צ"ע ודו"ק.

(ג) איתא שם בר"ה דף ל' ע"א אר"ה ועם ב"ד מאי ועם ב"ד בפני ב"ד לאפוקי שלא בפני ב"ד דלא תוקעין ומתיב רבא עלה מסיפא דמתני' דעוד זאת היתה ירושלם יתירה וכו' ומסיק דבירושלם תוקעין בין בפני ב"ד בין שלא בפני ב"ד וביבנה בפני ב"ד אין שלא בפני ב"ד לא ע"כ ופסקו הרי"ף והרמב"ם בפ"ב משופר כן עיי"ש. ושם בר"ה א"י איכא דמתני לה להא דר"ה אהא דכתיב ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם וכו' אר"ה ועם ב"ד מאי ועם ב"ד בזמן ב"ד לאפוקי שלא בזמן ב"ד דלא [היינו עד שש שעות שהיו ב"ד יושבים] ומתיב עלה ר"ש מהא דתניא שוה היוכל לר"ה וכו' ומסיק דה"ק ביוכל בזמן ב"ד תוקעין בין בפני ב"ד בין שלא בפני ב"ד בר"ה תוקעין בזמן ב"ד ובפני ב"ד אתמר נמי אר"ה בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר ר' אין תוקעין אלא כ"ז שב"ד יושבים ע"כ ומביא הרי"ף בהלכותיו הא דאתמר נמי וכתב הר"ן דתרתיה בעי בפני ב"ד דב"ד משמרי' אותו שלא יהלל שבת ובזמן ב"ד דוקא. אבל הבעה"מ משיג על הרי"ף דזה לא אתמר אלא אלישנא בתרא וקאי אויבל ועכשיו דלית לן יובל לא הוצרך לכתבו והרמב"ן במלחמות שם מיישב הרי"ף דכונתו הוא על ר"ה דאין תוקעין אלא בפני ב"ד ובזמן ב"ד וכמסקנת הש"ס בל"ב וע"ז מביא הרי"ף הך דר"ה בר גמדא להורות אתקיעות דר"ה ולא אדיובל עיי"ש וכ"כ תוס' שם ד"ה אין וכ"פ הרמב"ם פ"ב משופר ואין תוקעין אלא בפני ב"ד גדול בלבד כל זמן שהן יושבי' אפי' ננערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם [הוא בעי' דלא אפשרטא שם ופסק לקולא דהוא רק דרבנן עיין הה"מ] אבל חוץ לב"ד אין תוקעי' ולמה תוקעי' בפני ב"ד מפני שב"ד זרזיו' הם ולא יבאו התוקעי' להעביר השופר בפניהם ברה"ר שב"ד מזהירים את העם ומודיעי' אותן ע"כ עיי"ש בכ"מ וזהו כשיטת הרי"ף דבעי תרתי בפני ב"ד ובזמן ב"ד.

(ד) כבר הבאתי בס"ק א' לשון המשנה דתקנה זו תקן רבן יוחנן בן זכאי משחרב ביהמ"ק ועיין במוהרש"א על תוס' ד"ה אבל דכ' דלאו דוקא אחר החרבן אלא לאחר שגלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלם תקן תקנה זו וריב"ז מיד לאחר החרבן הי' עם ב"ד ביבנה ובירי

אלי' חולק עליו עיי"ש ותקנה זו היא אחת מט' תקנות של ריב"ז המנויות ברי"ה דף ל"א ע"ב עיי"ש.

(א) הכי אי' במתני' ר"ה ל' ע"כ וכפירוש הריטב"א נראה לכאורה ש"א וסוכה מ"א ע"א בראשונה ה' הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל

במדינה שבעה זכר למקדש ע"כ וגרסי' בר"פ לולב וערבה מ"ב ע"ב לולב וערבה ששה ושבעה וכו' **סימן יח** משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה.

לולב שבעה כיצד יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת לולב שבעה ושאר כל הימים ששה ופריך הש"ס אמאי טלטול בעלמא הוא ולדתי שבת אמר רבה גזירה שמא יטלנו בידו וכו' אי הכי יום ראשון נמי ראשון הא תקינו ל' רבנן בביתו התינה אחר תקנה קודם תקנה מאי איכא למימר אלא ראשון דאיתא מן התורה בגבול' לא גזרו בהו רבנן הנך דליתנהו מה"ת בגבול' גזרו בהו רבנן ע"כ ופירש"י ד"ל אלא ראשון דחשיבה נטילתו דאפי' בגבול' חייב לא גזרו ב' רבנן לא בגבול' ולא במקדש אבל שאר הימים שאינו מה"ת אלא במקדש לא חשיבה נטילה דידהו וגזרו ב' רבנן משום חומרא דשבת אף במקדש וא"ת נמצאו ב"ד מתני' לעקור דבר מה"ת הא אותיבנה ביבמות ושנינו שב ואל תעשה שאני עכ"ל. והריטב"א שם פ' וז"ל ראשון שהוא חובה מוטלת עליו לגמרי דהא מחייב בה בגבול' וא"א לו שלא יתחייב מה"ת לא הקלו בו לדחות לולב משום גזירה דרבה אבל שאר ימים שאפשר לו להפטור מה"ת כשאינו במקדש דהא ליתא בגבול' הקילו בו אף במקדש לדחותו משום גזירה דרבה שיש בה חשש איסור תורה

ושמהתם לפני ד' אלוקים כו' חל יום השבת להיות בתוך ימי החג אינו ניטל בשבת גזירה שמא יוליכנו בידו ד' אמות ברה"ר כמו שגזרו בשופר ולמה לא גזרו גזירה זו ביו"ט הראשון מפני שהוא מצוה מה"ת ואפי' בגבול' נמצא שאין דינו ודין שאר הימים שוה שבשאר ימי החג אין אדם חייב ליטול לולב אלא במקדש עכ"ל ויש לדקדק במ"ש ולמה לא גזרו גזירה זו ביו"ט הראשון וכו' דבודאי כונתו דלמה לא גזרו בין לגבולין בין למקדש דהרי לעיל מיני' כתב דאם חל שבת בתוך ימי החג דגזרו שלא יהא ניטל במקדש משום שמא יוליכנו וא"כ למה לא גזרו קאי לכל מקום שהותרה הנטילה ביו"ט ראשון ומעתה מה טעם הוא זה שכ' מפני שהוא מצוה מה"ת הלא אפי' בשאר הימים במקדש הוא מה"ת ואפי' גזרו בהו במקדש ואי משום שכ' ואפי' בגבול' וכי מפני שהמצוה הוא בגבול' נמי ליכא למגזר וכבר העיר הידי אלי' על זה עיי"ש מה שרוצה לפרש בפ' הש"ס לדעת הרמב"ם ולפענ"ד נראה דהרמב"ם מפרש בש"ס כפי' הריטב"א דביום ראשון כיון שא"א לו שלא להתחייב

מה"ת דהא אף אם לא יהי' במקדש חייב מה"ת לזה לא הקילו בו לדחותו משום גזירה דרבה משא"כ בשאר הימים דאפשר לו להפטר מה"ת כשאינו במקדש דהא ליתא בגבולין לזה הקילו בו אף במקדש לדחותו משום גזירה דרבה כיון שיש בו חשש איסור וזהו שדייק בסוף דבריו וכ' נמצא שאין דינו ודין שאר הימים שזה שכשאר ימי החג אין אדם חייב ליטול לולב אלא במקדש דלכאורה הוא שפת יתר אבל לפי המונח א"ש דזהו הפי' של מה דאמר מפני שהוא מצוה מה"ת ואפי' בגבולין ירצה דכיון דאין יכול להפטר ממנה בשום אופן ואפי' אם יהי' חוץ למקדש לזה לא גזרו גזירה דרבה משא"כ בשאר הימים דיכול להפטר ממנה וזהו שכ' נמצא שאין דינן שזה וע"כ גזרו וא"ש ודו"ק. המבואר מזה דרק במקדש שבעה ללולב מה"ת אבל במדינה רק יום ראשון מה"ת והטעם משום דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וכאן לא כתי' לפני ד' משמע דאפי' במדינה והדר כתיב ושמתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים שזהו במקדש אשר הוא לפני ד' כאן חייב שבעת ימים וכן אי' במס' סוכה מ"ג ע"א דאי' מה"ת בגבולין מנ"ל דתני' ולקחתם וכו' ראשון אפי' בגבולין וכו' עיי"ש ומפורש ביתר ביאור בת"כ ובירושלמי פ' לולב והגזול הי"א ובמס' ר"ה ריש פ' יו"ט כתיב ושמתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר ואית תניי וכו' חברייא בעון קומי רבי יונה היך מה דאת אמר והקרבתם אשה לד' שבעת ימים אין שבעה בלא שבת ודכותי' ושמתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים אין שבעה בלא שבת אמר לון שניא היא דכתי' ולקחתם לכם ביום הראשון חלק הראשון מהן מעתה במקדש ידחה בגבולין לא ידחה א"ר יונה אלו הוי כתי' ולקחתם לפני ד' אלקיכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה אלא ולקחתם לכם מכל מקום ושמתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים בירושלם ע"כ. והנה רש"י ז"ל לשיטתו גבי שופר ברה"כ ע"ב פי' גם כאן במס' סוכה במקדש היינו מקדש ממש אבל ירושלם נכלל בכלל מדינה ואף הוא מן הגבולין דאין נטילת לולב מה"ת אלא ביום ראשון בלבד אבל לדעת הרמב"ם דירושלם נכלל בכלל מקדש א"כ גם כאן אפי' בירושלם חוץ לביהמ"ק כל שבעה הוא מה"ת. ומן הירושלמי המובא לעיל בסמוך דאמר בפירוש ושמתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים בירושלם מבואר להדי' כדעת הרמב"ם ועיין תוס' יו"ט פ"א דשקלים מ"ג וע"ע בס"י שלפני זה סס"ק א', וראיתי בטורי אבן ר"ה ל' ע"א דר"ל דאף לדעת הרמב"ם גבי שופר ושאר דוכתי אפ"ה כאן גבי לולב הוי מקדש דוקא דהיינו בעזרה ולא בירושלם משום דכתי' לפני ד' וירושלם אינו בכלל וקשה לכאורה דמירושלמי הנ"ל מבואר להדי' דגם ירושלם נקרא לפני ד' וצ"ע וע"ע בידי אלי' תיקון כ"ה שגם הוא כ' דלהרמב"ם גם כאן ירושלם בכלל מקדש אלא דהרמב"ם בפירוש משנה זו כתב במקדש עיי"ש וצ"ע. ועיין בבעה"מ דפי' הא דכתי' שבעת ימים היינו תשלום השבעה ימים כי הראשון מצותו מה"ת בכל מקום וכנ"ל. ומה שלא דחה שופר ברה"ה שחל להיות בשבת לתקוע אף בגבולין דהא גם תקיעה הוא מה"ת בגבולין ואפ"ה תנן דרק במקדש הי'

תוקעין ולא בגבולין כבר האריכו בזה קמאי ז"ל והבאתי קצת דבריהם ז"ל בס' שלפני זה עיי"ש וע"ע ברין בפ' לולב וערבה ובידי אלי' תיקון כ"ה. (ב) התוספת יו"ט במס' ר"ה וסוכה כ' דהא דקתני במתני' שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש הוא לאו דוקא שבעה דהא לאחר התקנה של ריב"ז אינו דוחה שבת אפי' ביום ראשון אלא ר"ל שבעה מלבד יום השבת. והנה הא דאינו דוחה שבת לאחר התקנה אי' בסוכה מ"ג ע"א דפריך הש"ס על הא דאמר שם דמשה דוחה בזמן המקדש ביום ראשון כיון דאי' בגבולי' מה"ת אי הכי האידנא נמי ומשני הש"ס אנן לא בקיאי' בקיבועא דירחי ומקשי הש"ס אינהו [היינו בני ארץ ישראל שעדיין מקדשין עפי' הראיין] דידעי בקיבועא דירחי לידחי ומשני אין ה"ג דתנן הדא ביום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית ותנן אידך לבית הכנסת ש"מ כאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים ש"מ. ובדף מ"ד ע"א לבתר דמסיק הש"ס גבי ערבה בז' שחל בשבת כיון דאנן לא דחי' אינהו נמי לא דחו פריך הש"ס והא יו"ט ראשון דלדידן לא דחי ולדידהו דחי ומסיק הש"ס אמרי לדידהו נמי לא דחי ואלא קשיא הני תרתי דתנא חדא וכו' ומתרצי' כאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק ומשני הש"ס לא אידי ואידי בזמן שביהמ"ק קיים ול"ק כאן במקדש כאן בגבולי' ע"כ ופירשי' ז"ל בגבולי' מוליכין לבית הכנסת וכולהו בזמן הבית דהא כלהו בארץ וסמוכי' להיות ב"ד ויודעי' אימת הוקבע החדש אבל עתה משחרב ביהמ"ק אין לולב דוחה שבת אפי' לבני אי' ע"כ וכפי המבואר בריטב"א שם לאחר חרבן המקדש בזמן שהי' מקדשין עפי' הראי' עדיין. דהיינו קודם שעמד הלל הנשיא האחרון בנו של רבי יהודא הנשיא בן בנו של רבינו הקדוש ותקן לנו השבון המועדות שבידינו כיון שאין השלוחין מגיעין בחו"ל לכל בני הגולה להודיע להם מתי הוקבע החדש קודם חג הסוכות וכיון דלא ידעו בקיבועא דירחי לא דחי לולב את השבת אפי' ביום ראשון וכיון דלא דחי לרחוקי' אשר לא הגיעו השלוחי' אליהם לזאת לא דחי כלל אפי' במקומות שכבר הגיעו אליהם שלוחי תשרי וכדן שלא לחלוק ושלא לעשות אגודות אגודות כיון דלבני חו"ל לא דחי אפי' לבני אי' דאליהם הגיע השלוחי' וידעי' הקביעות אפי' לא דחו וכדמסיק הש"ס כיון דלדידן לא דחו לדידהו נמי לא דחו ורק בזמן שביהמ"ק הי' קיים הי' דוחה שבת בא"י ובאותן מקומות בחו"ל אשר השלוחי' הגיעו אליהם וידעו מתי הוקבע החדש ול"ש למימר שלא תחלוק משום דסמכי' אמקדש אבל לאחר חרבן לא דחו בשום מקום משום שלא תחלוק ושלא לעשות אגודות. ולאחר שעמד הלל ותקן קביעות המועדות עפי' השבון וכלנו יודעין מתי הוקבע החדש אפי' אינו דוחה שבת כמו דשלחו מתם וההרו במנהג אבותיכם שבידכם במס' ביצה לענין יו"ט שני דזמנין דגזרו שמדא ואתי לקלקולא פירוש כשקבעו הלל וב"ד השבון זה קבעהו ע"מ כן שנהיה נוהגין בענין המועדות כמנהג אבותינו לעשות שני ימים בחו"ל כמו שהי' אבותינו עושין שלא הי' יודעין בקיבועא דירחי ויהי' לנו כאלו הם ספק גמור

וכך הוא לענין הלולב והרי אנו בעיקר המעשה כאלו אין אנו יודעין בקביעות החדש ואין הלולב דוחה שבת כמו שלא הי' דוחה בזמן שהי' מקדשי' עפי' הראי' לאחר שנחרב הבית וכיון דאז גם לבני א"י לא הי' דוחה משום דאנן לא החינהו לדידהו נמי לא דחו כמסקנת השי"ס משום שלא תהא אגודות אגודות כ"כ עתה לא דחו ומשיה אין נוטלין עכשיו לולב בשבת אפי' ביום הראשון עיי"ש בריטב"א שהאריך בזה וכן הם דברי הרמב"ם פי"ז מלולב משחרב בית המקדש התקינו שיהא לולב ניטל בכ"מ כל ז' ימי החג וזכר למקדש וכל יום ויום מברך עליו אקב"ו על נטילת לולב מפני שהוא מצוה מדי"ס ותקנה זו עם כל התקנות שהתקיין ריב"ז משחרב ביהמ"ק כשיבנה ביהמ"ק יחזרו הדברים ליושנן בזמן שביהמ"ק הי' קיים הי' נוטל לולב ביום הראשון שחל להיות בשבת וכן בשאר המקומות שידעו בודאי שיום זה הוא יום החג בא"י אבל המקומות הרחוקים שלא הי' יודעי' בקביעות ר"ה לא הי' נוטלין הלולב מספק ומשחרב בית המקדש אסרו חכמים ליטול את הלולב בשבת ביום הראשון ואפי' בני א"י שקדשו את החדש מפני בני הגבול' והרחוקים שאינן יודעין בקביעות החדש כדי שיהי' הכל שוין בדבר זה ולא יהי' אלו נוטלין בשבת ואלו אין נוטלין הואיל וחיוב יום ראשון בכ"מ אהר הוא ואין שם מקדש להתלות בו. ובוה"ז שהכל עושין על החשבון נשאר הדבר כמות שהי' שלא ינטל לולב בשבת כלל לא בגבולין ולא בא"י ואפי' ביום ראשון ואע"פ שהכל יודעין בקביעות החדש וכבר בארנו שעיקר האיסור בנטילת הלולב בשבת גזירה שמא יעבירונו ד"א ברה"ר עכ"ל ועיין בכ"מ ולח"מ שם הי"ז ודו"ק.

והא דבשופר הי' תוקעין בפני ב"ד לאחר התקנה ובלולב לא דחי כלל תי' התוס' ברה"ב ובסוכה דשופר הוא להעלות זכרונם של ישראל לאביהם שבשמים לא רצו לבטל לגמרי וכיון דבחד ב"ד תקנו תקנו בכ"מ שיש ב"ד אע"פ שבזמן הבית לא הי' אלא במקדש לבד והבעה"מ בסוכה שם תי' דשאני שופר שהיחיד מוציא הרבים ידי חובתן וכיון דא' יכול לתקוע לכולן הלכך ליכא למיחש שמא יעבירונו במקום ב"ד משא"כ בלולב דנטילתו ביד כל אור"א ולכל מסור הלכך אפי' במקום ב"ד איכא גזירה דרבה עיי"ש וכ"כ הר"ן וריטב"א שם ובמס' ר"ה תי' הר"ן עוד דשאני לולב דאפי' כי ליתא בשבת איתא בשאר יומי משא"כ בשופר וכ"כ הריטב"א בסוכה עיי"ש ובתוס' יו"ט פ"ד דר"ה מ"ג.

(ג) מברכי' בכל יומא ויומא על נטילת לולב כרבין א"ר יוחנן בסוכה מ"ה ע"ב דאחד זה ואחד זה שבעה וזכר יהודא א"ש ורב שם מ"ז ע"ב דמצות לולב כל שבעה ועיין בשו"ע אור"ח סי' תרנ"ח ובמ"ש בחלק ראשון בשער הברכות בברכת המצות. ותקנה זו מבוארת דריב"ז תקנה להיות זכר למקדש והיא ג"כ מתשע תקנות של ריב"ז המנויות במס' ר"ה ולא תקנה אלא לזמן שביהמ"ק חרב ולשיבנה ב"ב יחזור הדבר ליושנו כמ"ש הרמב"ם שהבאתי בס"ק שלפני זה.

(א) הכי אי' במתני' דר"ה ל' ע"א וסוכה מ"א ע"א ומנחות ס"ה ע"א וכו' התוס' בסוכה שם ד"ה ושיהא הרבה תקנות תקן ריב"ז אלא הנך תרתי תקן יחד [היינו הא דלולב ניטל במדינה ז' וזכר למקדש המבוארת בס"י שלפני זה ושיהא יום הנף כלו

סימן יט

משחרב בית המקדש התקין רבן ה' מקדש ליישב קו' התוס' בסוכה ד"ה דאשתקד עיי"ש דגם תוס' כ' דתלה

אסור] להכי תני הכא יום הנף אגב גררא ותימא דבמנחות לא תני הנך דלולב אגב ההוא דיום הנף ובפ' בתרא דר"ה תני' הנך תרתי ועוד תקנות טובא דתקן עכ"ל. אמנם הר"ן בסוכה מיישב קו' זו בזה"ל והא דקתני הכא הך תקנתא משום דהא מתני' אתני' במס' ר"ה דמני עשר תקנות שתקן ריב"ז וכיון דאיתיה' הכא רישא דמתני' סיימא כוליה' אבל במס' מנחות דאצטריך ליה' סיפא לא תני רישא משום סיפא וקתני סיפא בלחוד ע"כ וכונתו מבוארת דבר"ה תני הך תקנות בהדי אידך דתיקן ריב"ז ובסוכה דצריך למתני הרישא דנוטלין לולב כל ז' כי שם מקומו תנא נמי תקנת יום הנף דהיינו סיפא אגב רישא אבל במנחות דעקרו לתני הסיפא דהיינו יום הנף ורישא אגב סיפא אין דרך כ"כ לתני מש"ה לא תני התם תקנה דנוטלין לולב כל ז' וא"ש.

והנה במס' ר"ה שם אי' בגמרא מ"ט מהרה יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח עכשיו נמי ניכול ולא ידעי דאשתקד לא הוי עומר האיר מזרח התיר השתא דאיכא עומר עומר מתיר ופריך הש"ס דמיבני אימת אילומא דאיבני בשיתסר הרי האיר מזרח

התיר [ופירש"י ז"ל דאיבני אימת שיהא לנו לחוש עכשיו לכך. הרי האיר מזרח התיר. דהא לא ה' מזבח ע"כ דקדק רש"י ז"ל בלשונו לומר דהא לא ה' מזבח ולא קאמר הא לא ה' מקדש ליישב קו' התוס' בסוכה ד"ה דאשתקד עיי"ש דגם תוס' כ' דתלה

במזבח. ואולם שם בסוכה פ"י רש"י דהואיל דהאיר המזרח ואין מקדש בנוי אשתרי ליה' בחדש ע"כ כאן נקיט מקדש ויחול עליו קו' התוס' הנ"ל וצ"ל דלאו דוקא מקדש נקיט וצ"ע]. אלא דאיבני בחמיסר מחצות היום ולהלן לשתרי דהא תנן הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן לפי שאין ב"ד מתעצלין בו ומשני לא נצרכא דאיבני בחמיסר סמוך לשקיעת החמה א"נ דאיבני בלילא [כן הוא הגי' שלפנינו אבל מדבריו רש"י ז"ל מוכח דלא הוי גורס בחמיסר וכן מוכח מדבריו תוס' ד"ה א"נ וכבר העיר ע"ז הגאון מוהר"י פיקז"ל בהגהותיו לש"ס. והנה לפירש"י כאן בר"ה הפ"י דאיבני סמוך לשקיעת החמה דט"ו דהוי מעין הא דאמר א"נ דאיבני בלילא וכ"כ רש"י להדי' בסוכה שם והיא היא עיי"ש וצ"ל דיש חילוק בין בנין ביהמ"ק בידי אדם לבדי שמים אבל התוס' בסוכה שם ד"ה א"נ מביאים בשם י"מ דמה דמשני הש"ס דאיבני סמוך לשקיעת החמה היינו בעי"ט ורחו דבריהם ועיין בכפות תמרים לר"ה ד"ל דהש"ס מסופק בזה אי יש חילוק בבנין ביהמ"ק בין בידי אדם לבדי שמים דאז י"ל דאיבני בלילא ואי נימא דאין חילוק אז בע"כ הוא

באיבני סמוך לשקיעת החמה בעי"ט ומיישב בזה קו' התוס' על הי"ט עיי"ש] ר"נ בר יצחק אמר [כן הגיה המוהרש"ל ועיין מוהרש"א וכפות תמרים שם] ריב"ז בשיטת ר"י אמרה דאמר עד עצם היום הזה עד עצמו של יום וקסבר עד ועד בכלל ופריך הש"ס ומי סבר לה כותי' והא מפליג פליג עלי' דתנן משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא יום הנף כלו אסור א"ר יהודא והלא מה"ת הוא דכתי' עד עצם היום הזה ומשני התם ר"י הוא דקא טעי איהו סבר ריב"ז מדרבנן קאמר ולא היא מדאו' קאמר והא התקין קתני מאי התקין דרש והתקין ופירש"י דרש להם המקרא והתקין שניהגו איסור לפי שער עכשיו הי' היתר בדבר משקרב העומר שהעומר מתיר ע"כ סוגי' הש"ס בר"ה. ועיין בידי אלו' תיקון צ' ד"ל דרש להם המקרא דעד ועד בכלל והתקין להם איסור ליום הנף כלו ואפקי' בלשון תקנה אף ע"ג דמדאו' הוא משום דראה שהי' אוכלי' אחר תצות כמו שהי' נוהגין בזמן ביהמ"ק ועמד ודרש להם שהוא אסור מה"ת ותיקן המעוות מזה הצד אפקי' תנא בלשון תקנה וזהו שדקדק רש"י בסוכה וז"ל התקין לפי שהי' רגילין לאכול חדש מחצות ולהלן כשהי' הבית קיים עד עכשיו הוצרך לתקן ע"כ כלומר שמפני שהי' עושי' שלא כדון שהי' אוכלי' מחצות ולהלן גם לאחר החרבן הוצרך לתקן המעוות ההוא מזה הצד קרי לי' תקנה עכ"ד ובפני יהושע מפרש דרש בר"י דבא"י אסור כל היום מה"ת והתקין שיהא יום הנף כלו אסור אפי' בהר"ל ע"כ. וסוגי' זו אי' ג"כ במס' סוכה בשינוי קצת דשם אי' ואינהו לא ידעי דאשתקיד דלא הוי ביהמ"ק וכו' השתא דאיכא ביהמ"ק וכו' וגם מקדים שם הש"ס שינויא דאיבני כלילה ואח"כ מתריץ א"נ סמוך לשקיעת החמה ובשינוי' דרנב"י אי' בסוכה ריב"ז בשיטת ר"י אמרה דאמר מה"ת הוא אסור וכו' ובדברי ר"י אי' שם א"ל ר"י עיי"ש וברש"י ר"ה דאינו יכול לגרום א"ל ר"י דר"י הי' בזמן מאוחר לריב"ז וכן במתני' דמנחות הגי' אר"י עיי"ש. המבואר מזה דלמעמא קמא בש"ס מה"ת מותר בהאיר המזרח ביום-ט"ז ומשום שמא יבנה ביהמ"ק תיקן ריב"ז לאסור יום הנף כלו אבל לרנב"י דריב"ז בשיטת ר"י מה"ת אסור ביום הנף דעד ועד בכלל וריב"ז דרש והתקין וכמבואר.

ובמס' מנחות שם פליגי רב ושמואל עם ר"י ור"ל דלרב ושמואל בזמן שביהמ"ק קיים עומר מתירו מקרא דעד הביאכם ובזמן שאין ביהמ"ק קיים האיר המזרח מתיר מקרא דעד עצם היום הזה ועד ולא עד בכלל ולדירהו טעם תקנת ריב"ז משום שמא יבנה ביהמ"ק וכו' דלדעתם באין ביהמ"ק אין איסור אכילת חדש ביום הנף מה"ת אלא מתקנת ריב"ז אבל ר"י ור"ל פליגי עלייהו וס"ל אפי' בזמן שביהמ"ק קיים האיר המזרח מתיר וקרא דעד הביאכם הוא למצוה ופירש"י ז"ל דמצוה להמתין עד שיקריב העומר אבל בלאו לא עבר ע"כ משמע דרק לאו ליכא אבל עכ"פ איכא מצוה דאורייתא להמתין מלאכול החדש עד אחר הקרבת העומר וכ"כ התוס' שם ד"ה והא ואלם כדף הי' ע"ב ד"ה האיר כ' התוס' דאפי' עשה ליכא רק הוא מצוה מן המובחר בעלמא עיי"ש. ופריך הש"ס לר"י ור"ל מהא דתיקון ריב"ז משום מהרה יבנה ביהמ"ק וכו' ואי ס"ד למצוה משום מצוה ליקום ולגזור אמר

רנב"י ריב"ז בשיטת ר"י אמרה וכו' והנה אם לא נאמר כרנב"י דריב"ז כר"י
 אם כן לר"י ולר"ל אין איסור חדש כלל ביום הנף אלא משום מצוה וצריכין
 לדחוקי דמשום מצוה תיקון ריב"ז אף דהש"ס קתמה משום מצוה ליקום
 ולגזור כ' הידי אלי' שם דבהכרה צ"ל דלא חשו לקוי זאת דמ"מ מצוה איכא
 והתורה הקפידה על מצוה זו. אמנם לשינוי' דרנב"י מדאו' אסור לריב"ז
 דבשיטת ר"י אמר ומאי התקין דרש והתקין ועיין בתוס' שם ד"ה בשיטת
 דכ' דרנב"י תי' כן מדוחק הדך קוי דמקשה הש"ס בר"ה וסוכה והקשו דמנ"ל
 לר"י ולר"ל דפליג שום תנא עלי' דר"י דקאמרי אף בזמן שביהמ"ק הי'
 קיים האיר המזרח מתיר ועיין בטורי אבן לר"ה ובחלק ב' של שאגת ארי'
 הנדפס מחדש ישוב על קוי התוס' באריכות בענין עד ועד בכלל דפליגי
 ב' תנאי עייש"ה. ובפירוש דברי התוס' שכ' דרנב"י אמר כן מדוחק קוי
 הש"ס בר"ה וסוכה עיין בידי אלי' תיקון צ' ודו"ק.

(ב) שם במנחות אי' עוד ר"פ ור"ה ברי' דר"י אכלי חדש באורתא
 דשיתסר נגהי שבסר קסברי חדש בחול' דרבנן ולספיקא לא חיישי'
 [ופירשי' ז"ל ולספיקא שמא למחר יהי' ששה עשר לה'] ורבנן דבי רב
 אשי אכלו בצפרא דשיבסר קסברי חדש בחול' דאו' וריב"ז מדרבנן קאמר
 וכי תיקון ליום הנף לספיקא לא תקון [רבנן דבי ר"א בעי' לאמתוני עד
 שיאיר מזרח בצפרא דשיבסר דאי נמי שיתסר הוא הרי התיר האיר
 המזרח דקסבר חדש בחול' דאו' הלכך חיישי' לספיקא ולא אכלי מאורתא
 ובצפרא אכלי לי' ול"ה לתקנת ריב"ז משום דגזירה דרבנן הוא שמא יבנה
 וכו' וחשו רבנן למגזר ביום הנף גופי' ולספיקא לא תקנו להמתין כל
 היום] אמר רבינא אמרה לי אם אבוך לא הוי אכל חדש אלא באורתא
 דשבסר נגהי תמניסר דס"ל כר"י וחייש לספיקא [דס"ל כר"י דאמר כל יום
 הנף אסור מה"ת וחדש אסור בחול' דאו' הלכך חייש לספיקא להמתין כל
 היום] ע"כ ופסקו הריו"ף והרא"ש בסוף פסחים כרבינא דאסור כל שבסר
 עד אורתא נגהי תמניסר עיי"ש דפסקו דחדש בחול' דאו' וכל יום הנף
 אסור מה"ת דריב"ז דרש והתקין וכר"י וכ"פ הרמב"ם פ"י ממ"א ה"ב וז"ל
 וכל האוכל כזית חדש קודם הקרבת העומר לוקה מה"ת בכ"מ ובכ"ז בין
 בארץ בין בחול' בין בפני הבית בין שלא בפני הבית אלא שבזמן שיש
 מקדש משוקרב העומר הותר החדש בירושלם והמקומות הרחוקים מותרי'
 אחר חצות שאין ב"ד מתעצלי' בו עד אחר חצות ובזמן שאין בית המקדש
 כל היום כלו אסור מה"ת ובוה"ז במקומות שעושי' שני י"ט החדש אסור
 כל יום י"ז בניסן עד לערב מד"ס עכ"ל וכ"פ בטוש"ע או"ח סי' תפ"ט סי'
 דחדש אסור אף בוה"ז עד תחלת ליל י"ח בניסן ובאי' עד תחלת י"ז וכן
 הוא בשו"ע יו"ד סי' רצ"ג עיי"ש ובעיקר דין חדש בוה"ז ואי נוהג בשל
 נכרים כבר האריכו הראשונים והאחרונים זלה"ה עיין ב"ח ושו"ז וש"ך סי'
 רצ"ג ומג"א סי' תפ"ט ופני יהושע בקר"א לקדושין ובאר יעקב לאו"ח שם
 ובשו"ת שאגת ארי' חלק ב' בדיני חדש ושאר אחרונים ז"ל שהאריכו בוה.
 ותקנה זו נמנית ג"כ בין תקנות ריב"ז שם במס' ר"ה.

(א) הכי אי' במתני' ר"ה ל' עבר רוב היום בקדושה עיי"ש"ה.
 ע"ב בראשונה הו' מקבלין עדות החדש ומעתה צ"ע על רש"י ז"ל למה מפרש
 כל היום פעם אחת נשתהו העדים כאן אליבא דרבי יהודא ולא אליבא
 מלבא ונתקלקלו הלויים בשיר התקינו דרבי יוסי דהלכתא כותי' כמבואר
 שלא יהו מקבלין לקמן. אחרי כותבי

סימן כ

אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש משהרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהו מקבלין עדות החדש כל היום ע"כ ופירש"י ז"ל בר"ה קאי

הכמים שהיו בזמן בית שני התקינו שלא יהו מקבלים עדות החדש אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה היו נוהגים ב' ימים קדש ומשחרב ביהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלים עדות החדש כל היום.

דמשחשיכה ליל כ"ט נהגו בו קדש שמא יבאו עדים מחר ויקדשהו ב"ד ונמצא שהלילה הזה ליל יו"ט הוא וכן למחר כל היום עד המנחה ואם באו עדים קודם המנחה ב"ד מקדשין את החדש ונודע שיפה נהגו בו קדש ואם מן המנחה ולמעלה באו אע"פ שאין ב"ד מקבלין אותן לקדש היום ומעברו את אלול ויקדישהו למחר אעפ"כ גומרין אותו בקדושה ואסור במלאכה דלמא אתי לזלוולי בוי' לשנה הבאה ויעשו בו מלאכה כל היום ויאמרו אשתקיד נהגנו בו קדש חנם ומן המנחה ולמעלה חזרנו ונהגנו בו חול ע"כ. הנה מ"ש רש"י ז"ל הטעם דנהגו היום קדש ולמחר קדש בבאו מן המנחה ולמעלה הוא לפי סברת רבי יהודא במס' עירובין ל"ט ע"א דס"ל ב' קדושות הן וביצה שנולדה בראשון של ר"ה מותרת בשני משא"כ לרבי יוסי שם דס"ל דקדושה אחת היא וביצה שנולדה בזה אסורה בזה אין הטעם דתקנו רבנן דב' ימים קודש משום דלא ליתוי לזלוולי בוי' אלא הטעם דכך תקנו רבנן משום שכבר

אלא דע"כ צ"ל דס"ל לרבנינו יעקב ז"ל דלכלהו הוי טעמא דלא לזלוולי בוי' דאי לא נימא הכי אפי' למ"ד קדושה אחת מ"ט לגומרו בקדושה כיון שאין שם ספק והיום חול גמור הוא אלא דלעולם הוי טעמא דלא לזלוולי בוי' לשנה הבאה ואעפ"כ יליף מינה רבי יוסי כיון דלא הוי משום ספק שמעי' מינה דקדושה אריכתא היא ורבנן סברי כיון דטעמא הוא משום זלוול ליכא למילף מינה והו"ל ב' קדושות ובהכרח לפרש בן לדעתו ז"ל אם שלקוצר דעתו לא הו' צורך בזה ואפשר שכן הוא דעת רש"י ז"ל ממה שראיתי דבמתני' דבראשונה הו' מקבלי' ב' נוהגין אותו היום קדש כו' אעפ"כ גומרי' אותו בקדושה ואיסור מלאכה דלמא אתי לזלוולי בוי' לשנה הבאה וכו' והו' ק"ל כיון דבכולי תלמודא מסקי' הלכתא דקדושה אריכתא היא אמאי נקיט בפ"ה המשנה טעמא דמאן דסבר ב' קדושות הם אלא אפשר דס"ל כדפרישי' עכ"ל עיי"ש.

(ב) על הא דתנן ונתקלקלו הלויים בשיר פריך בגמרא מה קלקול

קלקלו הלויים בשיר הכא תרגומו שלא אמרו שירה כל עיקר רבי זירא אמר שאמרו שיר של חול עם תמיד של בין הערבים וכו' עד סוף הסוגי' עיי"ש ופירש"י ז"ל שלא אמרו שירה כל עיקר בתמיד של בין הערבים לפי שלא ידעו מה שיר יאמרו שמא עוד סוף העדים לבא היום ושיר של יו"ט י"ל או לא יבאו ונמצא שהוא חול אבל בתמיד של שחר אין ספק שמתוך שברוב השנים אין העדים באים קודם תמיד של שחר וספק יתקדש היום ספק לא יתקדש לא תקנו שיר של יו"ט שחרית בר"ה כדתני לקמן תמיד של ר"ה קרב כהלכתו אבל לתמיד של בין הערבים תקנו שיר של יו"ט שכבר באו העדים לפיכך אותה שנה שנשתהו לבא לא ידעו מה יאמרו ע"כ. והנה התוס' שם ד"ה ונתקלקלו הקשו אמאי השיב במתני' קלקול הלויים בשיר ולא השיב קלקול הכהנים בקרבן מוסף של ר"ה דאינו יכול להקריב אחר תמיד של בין הערבים משום עשה דהשלמה ואין לוטר דהקריבו כבש א' על תנאי דא"כ לא הי' הקלקול בתמיד רק במוסף של ר"ה שאמרו עליו שיר של תמיד של חול עיי"ש דהקשו עוד איזה קו' למד שלא אמרו שירה כל עיקר ועיין מוהרש"א שם. ומתוך קו' הללו העלו התוס' דקרבן מוסף הקריבו לאתר התמיד משום דעשה דהשלמה הוא רק עשה דיחיד דלכהנים נאמרה ועשה דמוסף היא עשה דרבים ואתי עשה דרבים ודחו עשה דיחיד כמו גבי פסח עיי"ש וכ"כ התוס' במס' ביצה ה' ע"א ד"ה ונתקלקלו. ועיין בידי אלי' תיקון ל"ג שהאריך בזה והוכיח דהרמב"ם ל"ל סברת התוס' ודחה ראיות התוס'. ולכאורה יש להעיר על דברי התוס' בר"ה למה הקשו מקרבן מוסף דר"ה ולא הקשו ג"כ מקרבן מוסף דר"ה הן אמת דבביצה שם סתמו דבריהם והקשו דהאיכא קלקול גבי מוספי' עיי"ש וי"ל דקאי אמוספי ר"ה ור"ח אך עכ"ז קשה מה שכו' בסוף דבריהם דיי"ט דהביאו התמיד מעיקרא בתנאי וכמ"ש כאן בר"ה בדרך וכי תימא ודחו זה משום דאמרי' דאמרו שיר של חול עם תמיד של בין הערבים ולמה להם לדחות דברי ה"מ משום דהך טעמא הא בלא"ה התנאי לא מהני רק על כבש א' או של ר"ח או של ר"ה וא"כ עדיין הי' הקלקול ומה עשו בקרבן מוסף האחר ובשאר הקרבנות וכמו שתמהו באמת התוס' בר"ה שם במ"ש ועוד וכו'. ועיין בידי אלי' תיקון ל"ג דגם הוא הרגיש בזה על דברי התוס' שכ' וכ"ת דהקריבו כבש א' על תנאי וכ' וי"ל וזה דלא ימנע מן החלוקה אם יבאו עדים ויהי' שהות להקריב התמיד ושאר קרבנות המוסף כבר יוקרב גם הכבש שהקריבו על תנאי בהדיהו דמה לי עשרה קרבנות מה לי אחד עשר ומה גם לפי מ"ש דאיכא נמי עוד י' בהמות של מוסף ר"ה דהיינו פר ואיל ושבעה כבשים ושעיר דהו"ל עשרים קרבנות ואם לא יהי' שהות אלא להקרבת התמיד לבד וא"כ כבר יבוטלו ומה בצע בהקרבת כבש א' ואי משום דלא יבוטל כל המוסף לגמרי ולכל הפחות מקריב כבש א' וכמו ששנינו בפ' התכלת המוספי' אינן מעכבי' זא"ז היינו בדל"ל כגון שלא מצאו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל וכו' אבל באיתנהו קמן מאן לימא לן דלא מעכבי' ואם לא יבאו עדים פשיטא שהי' ממתני' עד כדי שנשאר שהות להקרבת התמיד ומקריבי' אותו ומה תועלת בהקדמתו וכו' סוף דבר דברי

התוס' ז"ל שגבו ממני וכו' וצל"ע עכ"ל. ולחומר הקו' הייתי אומר לפום
 יהטא דעת התוס' דהקלקול לא הי' בר"ה אלא בשאר ר"ה דאינו רק
 מוסף א' והתקנה היתה ג"כ על כל ר"ה השנה ולא דוקא אר"ה והי' א"ש
 כמובן. ולפ"ז מה דאי' במתני' ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין
 אותו היום קדש וכו' זה ודאי קאי אר"ה אבל הקלקול הי' בר"ה דעלמא
 ועי"כ היתה התקנה על כל ר"ה וממילא גם ר"ה בכלל ותקנו ג"כ בר"ה
 דיהי' נוהגי' ב' ימים קדש כמבואר. ועיין בפנ"י במס' ר"ה במשנה דר"ל
 לפי פשטא דמתני' אין אנו צ"ל דהי' הקלקול בר"ה אלא בא' משאר ר"ה
 אלא דמלשון רש"י לא משמע כן ואפשר לומר משום דסיפא דנוהגין אותו
 היום קדש וכו' דל"ש אלא בר"ה משמע דגם רישא איירי בר"ה ולבסוף
 העלה דעיקר התקנה לא היתה רק משום ר"ה לפי שיש בו ב' מיני מוספי'
 וקרבנות הרבה מש"ה שיערו חכמים שאם יבאו עדים אחר המנחה לא יהי'
 עוד שהות להקריב כל אותן המוספי' ותמיד של בין הערבים וקטורת ונרות
 משא"כ בשאר ר"ה לא היו בעי' שיעורא כ"כ עיי"ש. וי"ל דהתוס' ס"ל
 דמעשה הקלקול הי' באמת בא' משאר ר"ה ועי"ז ומשום ר"ה דיש קרבנות
 הרבה עשו התקנה. אמנם לאחר העיון ראיתי דו"א ודבריו הפני יהושע
 שגבו ממני להרי בר"ה לא תקנו שיר מיוחד לתמיד אלא למוסף בלבד
 כדמוכח בסוכה דף נ"ד וא"כ איך נוכל לומר דהקלקול בשיר הי' דאמרו
 שיר של חול עם תמיד של בין הערבים דהרי בכל ר"ה אמרו שיר של חול
 עם התמיד אע"כ דבר"ה הי' מעשה הקלקול ובר"ה תקנו גם לתמיד של
 בין הערבים שיר מיוחד כדאי' בסוגין במנחה מהו אומר קול ד' וגו'
 ומצאתי ראיתי בטורי אבן שכ' ג"כ דמעשה הקלקול הי' בר"ה ומיישב בזה
 קו' התוס' דאי משום קלקול המוסף גם בכל ר"ה הי' קלקול זה ומאי
 אולמא דר"ה יותר ממוסף של כל ר"ה דל"ה לה וכת' אה"נ דניחוש לקלקול
 המוסף של כל ר"ה דזה א"א. דהא תנן בערכין דאין מוסיפין לעבר יותר
 מח' חדשים בשנה ואי מעברי' באשתהי העדים מלבא משום קלקול המוסף
 הא א"א לתקן קלקול זה בכל פעם דאשתהו דנמצא צריך לעבר לפעמים
 יותר מן ח' חדשים וזה א"א וכיון דאין תקנה לקלקול בזה בשאר ר"ה אלא
 אפי' אם באי' סמוך לחשיכה מקבלי' אותן וכדתנן נחקרו העדים ולא
 הספיקו לומר מקודש הי"ז מעובר הא הספיקו לומר מקודש ל"ל בה ומתני'
 פסיק ותני' סתמא ומשמע אפי' בזמן הבית נמי דינא הכי ולי"ה לקלקול מוסף
 ר"ה וכיון שכן א"א לתקן קלקול זה דמוסף בכל ר"ה הי"ה בר"ה לא חיישי
 לה דמ"ש אע"ג דבר"ה יש שני מוספין מה לי חדא מה לי תרתי אבל
 בשביל שיר של ר"ה שהוא דבר חדש בר"ה לבד משא"כ בשאר ר"ה דלא
 תיקון בהו שיר מיוחד לתמיד אלא למוסף בלבד כדאיתא בסוכה נ"ד מש"ה
 מפני קלקול זה של שיר של תמיד המיוחד לר"ה זה של ר"ה לבד תקנו
 באשתהו העדים לעברו ואין לשאר ר"ה ענין לו ולפיכך עשו תקנה לקלקול
 זה המיוחד בעבור חדש זה ומה דא' בכרייתא דר"ה שם התקינו וכו' אלא
 כדי שיהא שהות ביום להקריב תמיד' ומוספים ונסכיהם ולומר שירה שלא
 בשיבוש וכו' י"ל כיון דהצרכו לתקן מפני קלקול השיר תקנו נמי להרחיב

זמן יותר כדי הקרבה נמי לחוש להקרבת מוסף ונסכים אבל תחלת עיקר התקנה לא הי' אלא מפני השיר עיי"ש, ודברי התוס' הנ"ל צ"ע לפענ"ד. המסתעף מזה לדעת הפ"י אף אי נאמר דמעשה הקלקול הי' בר"ה אפ"ה התקנה היתה גם על שאר ר"ה ולפ"ז מה דאי' במתני' נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש וכו' הי' קודם התקנה ולאחר התקנה הא אין מקבלין עדים מן המנחה ולמעלה אבל לדעת הטורי אבן התקנה לא היתה אלא על ר"ה תשרי שהוא ר"ה אבל בשאר ר"ה אף לאחר התקנה מקבלי' העדים אפי' מן המנחה ולמעלה משום דאי' מוסיפי' לעבר יותר על ח' חדשים ומעתה מתני' דלא הספיקו לומר מקודש נשנית אף לאחר התקנה ובזמן הבית ודו"ק בכל זה ועיין בטורי אבן שם עוד ישוב אחר לקו' התוס' הנ"ל. וראיתי בראב"ן דף נ"ט ס"י ש"ז דבר חדש בזה ליישב קו' התוס' וחולק אסברתם וס"ל דעשה דמוספי' אינו דוחה לעשה דהשלמה וז"ל שאלני ר' קלונימוס ב"ר עובדיה כשבא מצרפת והא דתנן פ"א נשתחו לבא וקלקלו הלויים בשיר והרי הכהנים נמי קלקלו שלא הקריבו קרבן ר"ה ור"ה והשבתו הלויים קלקלו ולא הכהנים שהלויים עשו שלא כדון כדאמר מה קלקלו הכא תרגמו שלא אמרו שירה כל עיקר שבאו העדים אחר שחיטת התמיד של בין הערבים שאמרו שהיום קדש והי' להם לומר השיר של קדש ולא אמרו מפני שלא הקריבו הקרבנות של ר"ה וגם שיר של חול לא אמרו שהרי העדים העידו שהוא קדש ור"ז אמר זהו הקלקול שאמרו שיר של חול לאחר שאמרו העדי' שהוא קדש והי' להם לומר שיר של קדש כמו שהתקינו לבסוף כדתנן התקינו שאם באו עדי' מן המנחה ולמעלה אחר שחיטת התמיד שיהו נוהגי' אותו היום קדש כלומר לומר שיר של קדש כי המוספים לא יקריבו אחר התמיד כדאמר עליה השלם כל הקרבנות על תמיד של שחר ואין שום תמיד [צ"ל קרבן] נשחט אחר תמיד הערביים ולמחר קודש להקריב קרבנות המוספי' אבל כהנים לא קלקלו שכל זמן שלא באו העדי' לא היה להם המוספים וכשבאו אחר התמיד לא היה זמן הקרבה ע"כ המבואר מדבריו דאי' מפרש מעשה דקלקול כפירשי' ז"ל וכדמשמע מדברי התוס' דלא היה יודעין מה שיר יאמרו לפי שלא ידעו אם יבאו עדי' ושיר של יומ' ז"ל או לא יבאו ושיר של חול ז"ל אלא הקלקול הי' דהעדים כבר באו וכיון שלא הקריבו קרבנות היום ולא יכלו שוב להקריב לאחר התמיד לכך לא אמרו רק שיר של חול או לא אמרו שיר כלל לכל מר כדאית לי' וזה הי' הקלקול דהול"ל שיר של יומ' אבל במוסף לא הי' קלקול דמדינא לא יכלו להקריב כי קודם התמיד עדיין לא באו עדים ולאחר התמיד עשה דהשלמה מעכב להביא מוספי' ומיושבת קו' התוס'. ובוה מבוארי' ג"כ דברי הברייתא דהתקינו שלא יהא מקבלין עדות החדש אלא כדי שיהא שהות ביום להקריב תמידין ומוספין ונסכיהם ולאמר שירה שלא בשיבוש כיון דעיקר הקלקול הי' ע"י שראו שלא הקריבו מוספין וכאמור. ומה שמקשה הש"ס אא"ב כל היכא דמסתפקא אמרי' שירה דחול היינו דקאמר אומרו וכופלו וכו' צ"ל לדעת הראב"ן דהכא פירושו דבאמת טעות הלויים הי' למ"ד דאמרו שיר של חול כיון דראו דכל היכא דמסתפקא אי יבאו העדי' אמרי' שיר של חול הי' אומרי'

גם באותו הפעם שיר של חול אף דבאו העדי' לאחר התמיד קודם שיר משום דלא הקריבו המוספין הי' סוברי' דהוא כמו שלא באו העדים וע"כ מקשה הש"ס דזהו למ"ד דאמרו של חול וע"כ כל היכא דמספקא אמרינן של חול ושפיר אי' בברייתא אע"פ שתוזר וכופל אא"א דקלקול הלויים היה דלא אמרו שירה כל עיקר בע"כ כל היכא דמספקא א"א שיר כלל ולכך הי' הטעות שלהם דגם עכשיו אע"פ שבאו העדי' כבר כיון דלא הקריבו מוספין לא אמרו שירה כלל וא"כ מאי אמרו וכופלו וע"ז משני הש"ס ומחלק בין שיר בתמיד של שחר לבין הערבים וא"ש ודו"ק ובדברי הראב"ן מיושבת לכאורה קו' הכפות תמרים שם שהקשה דכיון דהדין דכל היכא דמסתפקא אמרי' שיר של חול או אין אמרי' שיר כלל אמאי חשיב לי' קלקול כיון דהלויים עשו כדן עיי"ש דרחק א"ע ליישב ולומר דהקלקול הי' במה שלא המתינו עד סמוך למבוא השמש שמא יבאו עדי' ורק אז כשלא באו עדים הדין דיאמר שיר של חול לר"ז והם לא כן עשו דמיד שהקריבו התמיד ולא באו עדי' אע"ג דעוד היום גדול חשבו שלא יבאו עוד ואמרו שיר של חול וזה הי' הקלקול דאחר שגמרו השיר באו העדים והוי יו"ט וכן למ"ד דלא אמרו שירה כלל החיוב עליהם להמתין שמא יבאו עדי' והם לא כן עשו רק הלכו מיד לביתם ואח"כ באו עדי' עיי"ש ואולם לדברי הראב"ן אין צורך לכל זה אלא כיון דכאמת כבר באו העדי' והם אמרו שיר של חול לר"ז או שלא אמרו שיר כלל בזה עשו שלא כדן ובטעות עשו כן וזהו הקלקול וא"ש ומדוייק היטב. ומה שקשה על הרמב"ם בפ"ג מה' קדוש החדש ה"ה שכ' ונתקלקלו במקדש ולא ידעו מה יעשו אם יעשו עולה של בין הערבים שמא יבאו עדים וא"א שיקריבו קרבן מוסף היום אחר תמיד של בין הערבים עמדו ב"ד והתקינו וכו' דברי' הללו הם שלא כדברי המשנה והגמרא דהקלקול הי' בשיר ולא בקרבן כבר עמדו עליהם התוס' יו"ט והלח"מ שם והכפות תמרי' עיין בדבריהם ובידי אלי' תיקון ל"ג.

(ג) עד המנחה דתנן במתני' כתב הטורי' אבן דהיינו מנחה קטנה מט' שעות ומחצה ולא מנחה גדולה מו' שעות ומחצה כדאי' רפ"ד דברכות והיינו שהות כדי להקריב תמידין ומוספין ונסכייהם ולומר שירה דתני בברייתא עיין בדבריו.

(ד) במתני' נשנה סתם התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה ולא נזכר מי תקן התקנה הזאת והרמב"ם פ"ג מה' קדוש החרש כ' עמדו ב"ד והתקינו לא פירש ג"כ איזה ב"ד התקין תקנה זו ועכ"פ היא תקנה קדומה אשר נתקנה בזמן הבית. וכפי המבואר נכללו בתקנה זו ב' תקנות דהיינו התקנה הראשונה שלא יהא מקבלין עדי' אלא עד המנחה והתקנה השנית דאם באו מן המנחה ולמעלה שיהו נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש ולמנות המועדות משני. ומעם תקנה הראשונה מבואר במשנה משום מעשה דנתקלקלו בשיר ואולם מעם תקנה השני' לנהוג ב' ימים קדש לרבי יהודא בעירובין ל"ט ע"א הטעם כי היכא דלא לזלוולי ביום ל' לשנה הבאה דאי שריו' להו למעבד. מלאכה מן המנחה ולמעלה כשיוודעין שנדחה אתו למיעבד נמי קודם המנחה ויבאו עדי' קודם המנחה ויהא היום קדש ונמצא

שעשו מלאכה ביום כפי רש"י ז"ל שם מש"ה תקנו אף דאין מקבלין העדות ומונ"י מיום הב' אפ"ה ינהגו ביום א' קדש ויום שני הרי הוא קדש דהוא יו"ט כיון דעברהו לאלול ואתם אפי' מזידי דבב"ד תלוי הדבר כמבואר. ואולם לרבי יוסי שם הטעם כיון דרוב היום עבר בקדושה ומן הדין הי' לקבל העדות כמו שהי' קודם התקנה וא"כ מה"ת קדש הוא ורק כיון דראו חכמי' משום מעשה דקלקול לתקן שלא לקבל היום את העדות ויש כח בידם לזה מקרא דאשר תקראו אותם וע"כ לענין קביעות המועדות עקרו ממנו אבל לענין קדושה התקינו שישאר בקדושתו שהי' ראוי לו עפ"י דין תורה וקדושת יום המתח הרי הוא בודאי מה"ת כיון שעברהו ממילא יש על ב' הימים שייכות לקדושת התורה דהיינו יום ראשון מעין קדושת התורה שהי' מגיע לו עפ"י הדין ויום שני קדושת התורה ממש ובגלל כך הוי לרבי יוסי שניהם קדושה אחת וכיומא אריכתא הם עיין צ"ח ביצה דף ה' דהסביר כן סברת מ"ד דקדושה אחת ודפח"ת. וכבר הבאתי לעיל ס"ק א' דברי היר"א אלו' בשיטת רש"י והטור דאף לרבי יוסי אמרי' טעמא דלא לזולולי עיי"ש. ואולם הצ"ח שם יצא לדון בדבר חדש לשיטת הרמב"ם ז"ל ולומר דהיה בכלל התקנה זו עוד תקנה שלישיית דבפ"ג מה' קדוש החדש הי"ח פסק הרמב"ם דאם לא באו עדי' ביום ל' ובאו אחר ד' או ה' ימים עדי' רחוקים להעיד על החדש שנראה בזמנו דאם אירע הדבר בתשרי או בניסן קודם חצי החדש אין מחלוקת חכמי' בדבר דמקבלין עדותן ואין מאיימין עליהן ומקדשין למפרע יום ל'. ומונין לאותו החדש מיום ל' עיי"ש ולפ"ז יפלא דמה בכאו עדי' מן המנחה ולמעלה דלא עשו עוד מעשה לעבר החדש אפ"ה מעברין אותו לכתחלה ואין מקבלין העדות ק"ו בן בנו של ק"ו היכא שכבר נעשה מעשה ועברהו ועברו איזה ימים איך יקבלו אח"כ העדות לבטל מעשה העיבור למפרע ואין לך קלקול השיר ומוספי ר"ה ור"ח יותר מזה וליישב זה העלה דלמלתא דשכיח שיבאו עדים לאחר המנחה עשו תקנה אבל זה לא שכיח שמהלך יום א' לכל צד מירושלים לא יראו הירח רק במקומות הרחוקים יותר וע"כ קודם שאירע הקלקול בשיר והיו מקבלין עדי' כל היום אפי' מן המנחה ולמעלה לא עשו תקנה להיכא דיבאו עדי' ביום ל"א ויעידו שראו הירח בזמנו לגמור עכ"פ יום ל"א בקדושה כיון דהתחילו בו וכדי שלא לזולולי בי' ג"כ אף דמונ"י מראשון משום דהוי מלתא דל"ש ולא תקנו בי' רבנן אבל לבתר שאירע מעשה הקלקול בשיר והוצרכו לתקן שלא לקבל עדות מן המנחה ולמעלה ולנהג עכ"פ גם יום ל' בקדושה מטעמי' המבוארי' לעיל או התקינו ג"כ על יום ל"א דאם יבאו עדי' ביום ל"א להעיד על הירח שנראה בזמנו דאו הרי מקדשין חדש על יום ל' וממנו מונין המועדות דאעפ"כ ינהגו ביום ל"א קדש וזהו שדייק התנא בלשונו התקינו שלא יהא מקבלין את העדי' אלא עד המנחה ואם באו עדי' מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמתח קדש דלפום ריהטא הך דלמתח קדש הוא מיותר דהא בודאי הוא קדש כיון דהוא יום שקדשהו וגם לאיזה צורך חזרו ואמרו ואם באו עדי' וכו' אבל הורו לנו חכמי' המשנה בצחות לשונם דאם באו עדים מן המנחה ולמעלה הן בכאו ביום ל' להעיד עליו והן בכאו ביום ל"א להעיד

על יום ל' בכל ענין תקנו דינהגו היום ומחר קדש בכאו ביום ל' לאחר המנחה הי' התקנה דינהגו היום קדש אע"פ שמונין מיום המחרת ובכאו ביום ל"א להעיד על הירח שנראה ביום ל' אפ"ה ינהגו ביום ל"א קדש אף דמוני' למועדות מיום הל' וכמבואר וא"ש עיי"ש מה שמפרש לפ"ז בדברי נהרדעא בביצה שם ליישב שיטת הרמב"ם והראב"ד בפ"ז מה' יו"ט ודו"ק היטב.

(ח) שנינו במתני' דעירובין דף ל"ט ע"א רבי יהודא אומר ר"ה שהי' ירא שמא תתעבר מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי בראשון למזרח וכו' ולא הודו לו חכמים ועוד אר"י מתנה אדם על הכלכלה ביו"ט ראשון ואוכלה בשני וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני ולא הודו לו חכמים ע"כ ואמרו' בגמרא מאן לא הודו לו אמר רב רבי יוסי. היא דתני' וכו' עיי"ש דמבואר דלרבי יהודא ב' קדושות הן ולר"י קדושה א' היא. וכתב התוס' שם ד"ה אי דעיקר פלוגתייהו קאי בארץ ישראל בזמן שביהמ"ק הי' קיים ולאחר התקנה שהתקינו שלא לקבל עדות מן המנחה ולמעלה ונ"מ גם לאחר התרבן ולבתר תקנת ריב"ז לרבה בביצה שם שאביא בסמוך לבני בבל ולרבא שם אף לבני א"י ועיין תוס' ביצה ד"ה הא לן שכ' ג"כ כעין זה. ולפ"ז לרבי יודא אף לאחר התקנה שלא לקבל מן המנחה ולמעלה דהתקינו לנהוג אף בבית הועד היום ומחר קדש אף דאינו מפני הספק אפ"ה כיון דאינו אלא משום דלא לזלוולי ב' לא הוי אלא ב' קדושות ומש"ה מערב ב' עירובין ומתנה על הכלכלה וביצה שנולדה בזה מותרת בזה אבל ר"י ס"ל כיון דאפי' בבית הועד הי' עושי' ב' ימים קדש בכאו עדים מן המנחה ולמעלה ואינו משום ספק רק משום דלא עקרו את קדושת היום אשר הוא קדש מן הדין וכמ"ש לעיל וכמ"ש גם הרמב"ן במלחמות בביצה וא"כ הרחוקי' יש עליהם לעשות בכל שנה ב' ימים דלמא לא יבאו עדים עד אחר המנחה והוי שני ימים קדש בודאי וע"כ הוי קדושה א' ואינו מערב ב' עירובין ואינו מתנה על הכלכלה וביצה שנולדה בזה אסורה בזה. ועיין במלחמות לרמב"ן בביצה דמפרש דלרבא עיקר פלוגתייהו דר"י ור"י היא דלרבי יהודא לעולם אף קודם תקנת ריב"ז בזמן המקדש שתי קדושות ולרבי יוסי אף לאחר תקנת ריב"ז קדושה אחת היא אבל לרבה פלוגתייהו היא לאחר תקנת ריב"ז דלרבי יהודה שתי קדושות ולר"י קדושה אחת עיי"ש"ה. ובמס' ביצה ס"ל לרב ושמואל דקדושה אחת היא לאחר התקנה שתקנו שלא לקבל מן המנחה ולמעלה ולנהוג היום ומחר קדש וביצה שנולדה בזה אסורה בזה ואמר רבה שם דמתקנת ריב"ז ואילך נולדה בזה מותרת בזה כיון דמקבלין עדות החדש כל היום ובבית הועד אין עושי' ב' ימים והרחוקי' אינם עושי' ב' ימים רק מפני הספק והוי כשאר יו"ט של גלויות דנולדה בזה מותרת בזה דממ"נ חד מינייהו חול ומקשי אביי מהא דרב ושמואל ומסיק הש"ס הא לן והא להו ופירש"י ד"ל לבני א"י שעושי' יום א' מותרת אבל לדידן בני גולה אסורה שהרי עדיין אנו עושי' ב' ימים ועודנו כבתחלה מפני אותה תקנה לא מפני ספק הלכך הואיל ולא פסקו מאצלינו משהתחלנו אין להקל ולומר אין מנהגינו זה מפני תקנה ראשונה אלא מפני הספק וביצה מותרת הא לא

אמרו' דכיון דלא פסקה אותה מאצלינו שנה אחת לעשות יום א' עדיין באסורינו הראשונה עמדנו להיותם כיום ארוך עכ"ל ועיין בבבב"מ שם שכ' דאף בא"י בכ"ט חוץ ממקום הועד הכל הוא כמנהג' בכל ורק במקום הועד שלא הי' להם שום ספק קודם תקנת ריב"ז הוי לה קדושה אריכתא אבל לאחר תקנת ריב"ז דלא הי' נוהגין כי אם אותו היום בלבד קדש ואם לא באו עדי' כלל אותו היום הי' נוהגין אותו למחר בלבד קדש נמצא בין כך ובין כך אין הקדושה אלא יום א' ואע"פ שהי' משמרי' כל היום הראשון בקדושה שמא יבאו עדי' עד הערב ולא הי' מפסיקין אותו מקדושתו עד הערב משום זה הספק ולערב אם לא באו עדי' כלל דהוי נוהגין למחר קדש אין הקדושת ספק של יום ראשון מצטרפת לקדושת הודאי של יום שני ואם נולדה בזה מותרת בזה דהשתא מיהת אגלאי מלתא למפרע דיומא קמא חול גמור מאחר שלא באו עדי' כלל ע"כ א"כ לפי דעתו ז"ל לאחר תקנת ריב"ז רק במקום הועד נולדה בזה מותרת בזה לרבה אבל בכל שאר א"י אסורה כמו לבני בבב"ל אבל הר"ן ז"ל חולק עליו וכ' שם ז"ל אבל לבני א"י שנשתנה להם יו"ט של ר"ה מחמת תקנתו של ריב"ז דהא מעיקרא כי באו עדי' מן המנחה ולמעלה עבדי תרי יומא ואחר התקנה לא עבדו אלא יום א' ואית לן למימר בכל א"י דביצה מותרת דקא מינכר בה טעמא דשריותא עכ"ל הרי דלדעתו לכל בני א"י לאחר תקנת ריב"ז נולדה בזה מותרת בזה לרבה. ובדברי הר"ן הנ"ל מיושבת לכאורה קו' הפני יהושע בביצה שם על תוס' ד"ה הא לן דגם התוס' ס"ל כהר"ן דלרבה לכל בני א"י מותרת משום דמנכרא טעמא דשריותא ומש"ה הקשו תוס' שפיר עיי"ש ודו"ק.

ורב יוסף חולק שם בביצה על רבה וס"ל דאף מתקנת ריב"ז ואילך ביצה אסורה ואפי' בא"י משום דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו ופריך עליו אב"י אטו ביצה במנין מי הואי ביצה בעדות תל"י מלתא אתסור עדות אתסר ביצה אשתרי עדות אשתרי ביצה עיין צ"ח שם מה שפי' בטעם פלוגתא דר"י ואב"י.

ורב אדא ורב שלמן תרוייהו מבי כלוחית אמרי ג"כ דאף מתקנת ריב"ז ואילך ביצה אסורה אף בא"י והטעם משום מהרה יבנה בית המקדש ושאני עדות דמסורה לב"ד אבל ביצה לכל מסורה ואף רבא חולק שם ארבה ואמר אף מתקנת ריב"ז ואילך ביצה אסורה מי לא מודה ריב"ז שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש כן הגי' שלפנינו ופירשי' ז"ל אע"ג דתקון לקבל עדות החדש כל היום להיות מונין למועדות מן הראשון ואפי' באו עדים לאחר המנחה אבל מלעשות יו"ט לא נעקרה תקנה ראשונה ממקומה ע"כ ותוס' שם ד"ה מי גרסו בשם ר"ה מי לא מודה שאם לא באו עדים וכו' וכ' דהכי פירושו שאם לא באו עדים עד סמוך לחשיכה ומיד החשיך ולא הי' שהות ביום כדי לקבל עדותם ומ"מ הי' יכולי' לעשות מעט מלאכה ולא הי' עושי' אלמא דקדושה א' היא עיי"ש דכ"כ ליישב גם גי' רש"י ז"ל ופירושו. וע"ע תוס' עירובין ל"ט ע"א ד"ה אי וצ"ח ביצה שם מה שפי' בדברי ר"ה ודו"ק.

ואמר רבא שם בביצה הלכתא כותי' דרב בהני תלת בין לקולא בין

לחומרא וחד מהני תלת הוא דב' ימים של ר"ה הם קדושה א' ונולדה בזה
 אסורה בזה וכפי דברי רבא דחולק על רבה אפי' מתקנת ריב"ז ואילך ואפי'
 בא"י ובבית הועד כמבואר. אבל נהרדעאי סברו דביצה מותרת דאמר רב
 חיננא בר כהנא אמר רב מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר ופירש"י
 ז"ל דמאי דעתך לאסרה בשני לרחוקי מביד דלמא מעברי ל"י לאלול כתקנה
 הראשונה למנות מיום שני ולעשות שני ימים כגון שלא באו עד יום שלשים
 ואחר. מימות עזרא ואילך. ואע"פ שתקנו לא אירע שבאו עדים מן המנחה
 ולמעלה חוץ מאותה הפעם ועדיין לא נתקנה וכו' עיי"ש. ודברי רש"י הללו
 תמוהים מאד כמו שתמה המוהרש"א שם במ"ש רש"י כגון שלא באו עדים
 עד יום ל"א דהא תקנה ראשונה היתה בבאו עדים לאחר המנחה אבל בלא
 באו עד יום ל"א לא היתה התקנה ורק מספק ה"י עושי' ב' ימים וע"כ פ"י
 הכונה בדברי רש"י ז"ל שלא באו היינו שלא קבלו אותן עד יום ל"א משום
 דלא באו עד אחר המנחה והיינו תקנה הראשונה עיי"ש. ועיין בתשו'
 מהרלב"ח סי' נ"ד שגם הוא העיר ע"ד רש"י ז"ל וכ' כי הלשון מוטעה וכן
 מצא בפירש"י א' בבית החכם השלם הר"ר יהודא ן' בנשת זל"ה חסר ממנו
 זה המשל כגון שלא באו וכו' ואולם ליישב הגי' שלפנינו ברש"י כ' ב'
 דרכים הדרך הא' הוא דכונת מלת כגון הוא כאלו אמר כמו כשלא באו
 וכו' ור"ל שבתקנה ראשונה ה"י מוני' מיום שני אע"פ שבאו העדים ביום
 ראשון כמו כשלא ה"י באים העדים עד יום ל"א כי אז ודאי לר"ה ה"י מוני'
 מיום שני וכונת רש"י לפי שרבא אמר דאין חילוק בין התקנה הראשונה
 לתקנת ריב"ז כשבאו עדים מן המנחה ולמעלה רק במנין המועדות דלתקנה
 הראשונה מוני' מיום ב' ולתקנת ריב"ז מוני' מיום א' אבל לענין קדושה
 שני הימים הם קדושי' לעולם בקדושה א' ונהרדעאי פליגי עליו ואמרו לאו
 דוקא לתקנת ריב"ז אע"פ שנוהגי' קדש בב' הימים כתקנה הראשונה אלא
 אפי' קודם תקנת ריב"ז ביצה מותרת דמאי דעתך דלמא מעברי ומוני' משני
 כשבאו העדים יום א' לאחר המנחה כמו כשבאו ביום ל"א כי זהו החילוק
 בין תקנה ראשונה לתקנת ריב"ז הא מימות עזרא ואילך וכו' והסבה
 שהכריחה לרש"י לפרש נהרדעאי אפי' לתקנה הראשונה הוא לשון הש"ס
 דלמא מעברו לאלול בודאי דר"ל שמוני' מיום שני ונהרדעאי עצמם הוצרכו
 לחלוק עלי' דרבא אפי' אליבא דתקנה הראשונה כיון שהם מודים הקדמת
 רבא מי לא מודה וכו' בע"כ דאף לתקנה הראשונה ביצה מותרת כיון
 דנאמר דלא באו עדים מן המנחה ולמעלה כי מימות עזרא ואילך לא נמצא
 אלול מעובר. והדרך השני לו ז"ל כשנדייק ברש"י ז"ל למה סתם דבריו וכ'
 כגון שלא באו וחסר מלת העדים כמ"ש בדבור אח"ז ואע"פ שתקנה לא
 אירע שבאו עדים וכו' וע"כ הוא גורע ומוסיף ודורש בכונת רש"י כן דתיבת
 עד צ"ל עדים וחסר אות י' עם הציון למעלה וכתבו המעתיקי' עד במקום
 עדים ומעתה כח המשל כראוי דהיינו דלא באו העדים ביום ל"א רק ביום
 ל' והיינו מן המנחה ולמעלה וא"כ עושי' שני ימים ואע"כ מוני' מיום השני
 לתקנה ראשונה ואפי"ה ביצה מותרת משום דלא מקלע מימות עזרא ואילך
 וכו' ומה דנקיט רש"י דרך עקלתון ולא כ' כפשוטו כגון שבאו עדים מן

המנחה ולמעלה הוא משום דק"ל בלשון הש"ס דלמא מעברהו לאלול דמ"ה תהי' הביצה אסורה דמשמע בכל אופן שיעברהו ביצה אסורה והא אם לא באו עד יום ל"א ביצה מותרת לזה תקן וכ' דלמא מעברי לאלול כתקנה הראשונה ולפי שבוה תקון הענין ולא לשון הגמרא דסתמא קאמר דלמא מעברו לאלול לזה תיקן והוסיף לומר שזה העיבור הנזכר בגמרא סתם הוא עבור הדש ואינו מדבר בעיבור המוכרה דהיינו כשבאו עדים ביום ל"א ע"כ תורף דבריו עיי"ש וע"ע בפני יהושע דמפרש דברי רש"י דנהרדעאי פליגי ארבא וארבה לעיל לאחר תקנת ריב"ז ובצל"ה מיישב דברי רש"י עפ"י דרכו שהבאתי לעיל בס"ק שלפני זה דגם אם באו עדים ביום ל"א והעידו על הירה שנראה בזמנו הי' התקנה לעשות ב' ימים קדש ובדברי רש"י נכללי שני דברים עיין היטב בדבריהם ודו"ק. ועיין בירושלמי עירובין פ"ג ה"ט דשם א"י מודים חכמים לר' יודה בשני ימים טובים של ר"ה שהן מתקנת נביאים הראשונים ע"כ ותלמודא דידן לא ס"ל כן כמבואר.

והנה לנהרדעי אף בר"ה ביצה שנולדה בזה מותרת בזה וחולקין ארב ושמואל ועיין תוס' ביצה שם ד"ה מימות ותוס' עירובין סד"ה אי דכ' דנהרדעי סברי דאפי' בתקנה הראשונה בבבל ביצה שרי' דדוקא במקום ב"ד אי עברהו לאלול חשוב קדושה א' אבל שלא במקום ב"ד דעבדי לעולם ב' ימים הוי שני קדושות דאזלי' בתר רוב שני' שאינן מעוברות כמו לענין יוה"כ ובהא פליגי א"ר יוסי עיי"ש היטב. ועיין בידי אלי' תיקון ל"ד. והרי"ף והרא"ש בביצה שם פסקו כרב ושמואל דנולדה בזה אסורה בזה ואפי' לאחר תקנת ריב"ז כרבא וקדושה אחת היא לעולם ובכ"מ ואפי' במקום ב"ד וכן פסקו בעירובי' כרבי יוסי דאינו מערב ב' עירובין וכ' דאפי' בזה"ז שאין מקדשין עפ"י הרא"י אלא עפ"י חשבון סדר העיבור שהוקבע לנו אפ"ה עושי' שני ימים טובים של ר"ה כמו שהי' עושין בזמן שהי' מקדשין עפ"י הרא"י ואפי' בני א"י צריכין למיעבד ב' ימים של ר"ה ושניהם קדושה א' אף לדין וכיומא אריכתא הוא אף דבקיאי' בעבורא דירחי עיין בדבריהם אמנם הבעה"מ ורבינו אפרי' חלקו על הרי"ף ז"ל וס"ל דהאידינא דמקדשין עפ"י החשבון א"צ בא"י לעשות שני ימים ר"ה דעתה חזרה כל א"י להיות כבית הנערד ואין להם ספק בקדושת היום ואינן חייבין לשמור כ"א יום א' של ר"ה כמו בשאר י"ט של גלויות עיין בדברי הבעה"מ ובמלחמות לרמב"ן שם וברא"ש שמישיבים דברי הרי"ף ז"ל ופסקו כדבריו וע"ע בידי אלי' תיקון ל"ד שהאריך לפרש דבריהם. והרמב"ם ז"ל פסק כהרי"ף דז"ל פ"ה מקדוש החדש ה"ז יו"ט של ר"ה בזמן שהי' קובעין עפ"י הרא"י היו רוב בני א"י עושין אותו שני ימים מספק לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו ב"ד את החדש שאין השלוחין יוצאי' ביו"ט ולא עוד אלא אפי' בירושלם עצמה שהוא מקום ב"ד פעמי' רבות הי' עושים י"ט של ר"ה ב' ימים שאם לא באו העדים כל יום ל' נוהגי' הי' באותו היום שמצפין לעדים קדש ולמחר קדש והואיל והי' עושין אותו שני ימים ואפי' בזמן תרא"י התקינו שיהו עושין אפי' בני א"י אותו תמיד ב' ימים בזח"ז שקובעין על החשבון הנה למדת שאפי' יו"ט שני של ר"ה בזה"ז מד"ם ע"כ וכן הוא בשו"ע או"ח סי' תר"א ס"ב דאף בא"י עושי' עתה ב' ימים

וכ"פ הרמב"ם בפ"א מיו"ט הכ"ד דקדושה אחת היא ומש"ה כ' אבל ב' ימים
 של ר"ה קדושה א' הן וכיום א' הן חשובין לכל אלו הדברים אלא לענין
 המת בלבד אבל ביצה שנולדה בראשון של ר"ה אסורה בשני וכן כל כיו"ב
 וע"ע שם פ"ו ה"ג לענין עירוב תבשילין ולענין כלכלה של פירות דפסק ג"כ
 דקדושה א' היא ואינו מניח בראשון של ר"ה ע"ת ומתנה וכן אינו מתנה
 על כלכלה של פירות עיי"ש ובפ"ה מה' עירובין הט"ו לענין עירובי תחומין
 ועירובי חצרות דפסק ג"כ דר"ה קדושה א' היא. והנה על מ"ש הרמב"ם בה'
 קה"ח הנ"ל התקינו שיהו עושין אפי' כני א"י אותו תמיד ב' ימים בזה"ז
 שקובעין על החשבון עמד עליהם הידי אלו' שם וכ' וחזרנו על כל התלמוד
 ולא מצינו תקנה זאת איה מקומה אלא יראה לי שדעת רבינו דהא דאמרו
 בגמרא שלחו מתם הוזהרו במנהג אבותיכם וכי' היא תקנת חכמים שתקנו
 בשנפסקה קביעת הראי' וסמכו על קביעת החשבון תקנו לבני גלויות שיהו
 עושי' ב' ימים כל יו"ט כמו שהי' מנהגם בימי אבותם וגם לבני ארץ ישראל
 שיהו עושי' ב' ימים של ר"ה כמו שהי' עושים קודם רוב בני א"י אפילו
 ירושלם עצמה ומטעם דדלמא גזרו שמדא וכו' והכל נכלל בהא דשלחו
 מתם וכבר רמז רבינו על תקנה זאת איה מקומה במ"ש מקודם זה על
 עשיית בני תול' ב' י"ט בזמן החשבון כתב אבל תקנת חכמים היא שזיהרו
 במנהג אבותיהם שבידיהם ע"כ ומנה לתקנת בני א"י שיהו עושי' ב' ימים
 של ר"ה משום מנהגם דהא תקנה היא נמצא לדעת רבינו דין עשיית ב'
 ימים של ר"ה לבני א"י בזמן החשבון היא דבר מפורש בגמרא אין צריך
 ללמדו ממשמעות דברי רבא כמ"ש הרי"ף ז"ל ואף דאמרינן בספ"ק דסנהדרין
 דשלחו מתם הוא ר' אליעזר וסתם ר"א הוא ר"א בן הרקנוס והוא הי' תנא
 ובימיו הי' הקדוש עפ"י הראי' ואפי' אם נאמר כמו שהוא בש"ס דפוס אמשטרדם
 דשלחו מתם הוא רבי אלעזר וסתם רבי אלעזר הוא רבי אלעזר בן פדת
 מ"מ הי' הוא בדור הראשון לאמוראים והוא תלמיד רבי יוחנן שעדיין הי'
 הקביעות בימיו עפ"י הראי' י"ל דסבור רבינו שכיון שראה ר' אליעזר או ר'
 אלעזר וב"ד שהי' חכמי הדור מתמוגגי' והולכים וחשש שלא ישאר ב"ד
 קבוע בא"י ראוי לקדש החדש ואז יוקבע להם בהכרח קביעות החשבון
 תקנו להם מאז מקדם שכיסתלק קביעת הראי' ויסמכו על החשבון וזיהרו
 במנהג אבותיהם ויעשו לעולם בני הגולה כל המועדי' שני ימים ובני א"י
 יעשו ר"ה ב' ימים כמנהגם ג"כ והי' זה תקנה לעתיד דוגמת מ"ש ר"ת בפ'
 השולח בענין תקנת פרוובול כמבואר במקומו ולפ"ז עשיית ב' ימים בין בכל
 י"ט לבני הגולה ובין ברה"ה גם לבני א"י הכל הי' מתקנת חכמים ולא רק
 ממנהגא ולהכי מברכין בב' י"ט של גלויות אף דאין מברכין על המנהג
 ולפ"ז מ"ש הרמב"ם פ"ו מה' י"ט הי"ד אבל היום שבני א"י סומכין על החשבון
 ומקדשין עליו אין יו"ט שני להסתלק מן הספק אלא מנהג בלבד ע"כ לא
 הי' דבריו בדיוק לומר שאינם תקנה אלא מנהג ולא נחית שם לכך מש"ה
 לא דקדק בלשונו וכי' מנהג על צד העברה בעלמא ובהלכות קה"ח גילה
 דעתו דהוא תקנה אלו הם תורף דבריו עיי"ש.

ובמשו"ע סי' תקי"ג סי"ה פסק ג"כ דקדושה א' היא וביצה שנולדה

בזה אסורה בזה וכ"פ שם בס"י כהר"ן דאף דמותר ליקח ביצה מן העכו"ם
 בליל שני של שני יו"ט של גלויות משום דתל"י דביום ראשון נולדה אפ"ה
 בליל ב' של ר"ה אסורה דקדושה א' היא אמנם לענין עכו"ם מסיה לפי
 תומו יו"ט שני של ר"ה דינו כיו"ט של גלויות כיון דהוא רק דרבנן (רמ"א
 בהג"ה שם בשם תה"ד) ואי יש לסמוך ארובא רוב המוכרים בצים הן
 מאותן שנולדו כבר בזה מסופק הר"ן כיון דהוי דשיל"מ ומביאו ב"י שם
 ועיין מג"א ס"ק מ"ג וכ"פ גם בשו"ע סי' ת"ר ס"א דביצה אסורה בשני וכן
 מה שנצוד או נתלש ביום א' אסור בשני ובס"י תקכ"ז סכ"ב פסק דבר"ה
 אינו יכול לערב עירובי תבשילין ביום ראשון על תנאי משום דקדושה א'
 היא וכן לענין עירובי תחומין פסק בס"י תי"ז דבב' ימים של ר"ה אינו יכול
 לערב ב' עירובין וכרבי יוסי במס' עירובין דקדושה א' היא ועיין רמב"ם
 פ"ה מה' עירובין ה"ח מדבריו נראה דגם לקולא אמר' קדושה א' היא ואם
 נאכל עירובו בראשון יוצא עליו בשני משום דהוא כיום א' אכן הראב"ד
 חלק עליו דלקולא לא אמר' קדושה א' היא רק להומרא ועיין הה"מ שם
 שמביא רא"י לרמב"ם וכ"פ הטוש"ע סי' תי"ז ס"ב כרמב"ם ואע"ג דבס"י תק"ג
 ס"א פסקו דאפי' בב' ימים של ר"ה אסור לאפות או לבשל בראשון לצורך
 מחר משום דלהומרא אמר' דהם כיום א' ולא לקולא מחלק המג"א שם
 ס"ק א' דכיון דבאמת הראשון עיקר ע"כ אסור לבשל בו ליום שני משום
 דהוי כמכין מיד"ט לחול משא"כ בעירוב דממ"נ מותר עיי"ש ובמחצית השקל
 סי' תק"ג. גוי שהביא דורן ביו"ט ראשון של ר"ה אם יש מאותו המין
 במחובר או שמחובר צידה אסור אפי' למי שלא הובא בשבילו עד מוצאי
 יו"ט שני לאחר שהמתין בכדי שיעשו אפי' לדעת רש"י שהולק אר"ת ביו"ט
 של גלויות וכדי שיעשו היינו כדי שילך העכו"ם למקום שליקט
 ויגמור המלאכה ויחזור לכאן (טוש"ע סי' תקט"ו ס"א עיין מג"א ס"ק ט"ו)
 ואם הוא דבר שאין במינו במחובר מותר בשני מפני שאין עליו איסור הכנה
 ולא איסור התלוי בקדושה שנאמר קדושה א' היא אלא כעין קנס שמא
 יאמר לו להביאם די שקנסו בראשון (רא"ש בשם חכמי לונל וטוש"ע שם
 ס"ה עיין מג"א ס"ק כ"ה ומחצ"ה שם) אם חלו ב' ימים של ר"ה ביום ה'
 ו' ועכו"ם הביא דורן מדבר'י שיש במינו במחובר ביום ה' דהוא יו"ט ראשון
 כ' הכלבו בשם חכמי לונל והראב"ד דמותר בשבת כיון דאנן בקיאי'
 בקיבועא דירחי די לנו שנאסר בעצמו של יו"ט שני ששני הימים הם כיומא
 אריכתא ולא לאסור גם ליום השבת משום גזירה אחרת דהכנה שאין לנו
 לגזור שתי גזירות זא"ז אמנם יש מן החכמים שתולקין ע"ז וכן דעת הרוקח
 לאסור וגם דעת הרשב"א בתשו' לדון כיומא אריכתא לכלהו מילי לבר לגבי
 מת שו"י רבנן כחול וסיים ואנו לא ראינו מי שנהג היתר בכל מקומותינו ובי'
 מביא דבריהם ובשו"ע שם ס"ד והכריע הרמ"א בהגהותיו שם דבר"ה יש
 להתמיר בשבת אבל א"צ כדי שיעשו במוצאי שבת ואם הובא ביום ו' צריך
 במו"ש כדי שיעשו (טו"ז שם ס"ק ז' בשם רש"ל) ולענין מת שני יו"ט של
 ר"ה כיו"ט של גלויות הם כדאמר רבא בביצה ו' ע"א ויו"ט שני לגבי מת
 כחול שו"י רבנן וכ"פ הרמב"ם פ"א מה' יו"ט חכ"ג ושו"ע סי' תקכ"ו ס"ד.

למבחל עינא ביו"ט שני של ר"ה אסור (ש"ס ביצה כ"ב ע"א דלא התירו אלא למת בלבד ודלא כאמימר דס"ל כנהרדעי דאף ביצה שרי) וכן פסקו הר"ף והרא"ש שם דלא כאמימר וכ"פ הרמב"ם פ"א מיו"ט הכ"ד זמוש"ע סי' תצ"ו ס"א. לפיכך שנסארו מיו"ט ראשון שכבו לדעת בעה"ת מובא ברא"ש פ"ק דביצה וטור סי' תק"א אסור להדליק ביו"ט שני של ר"ה משום הכנה ולדעת הרבה קמאי ז"ל הובא ג"כ ברא"ש שם ובב"י שם מותר ופסק הרמ"א שם ס"ז דמותר ועיין טו"ז ס"ק ז' ומג"א ס"ק י"ז וכן הדין בשו"ר שמן ופתילה (רמ"א בשו"ע סי' תקי"ד ס"ד) ולענין זמן בליל שני דר"ה כבר מבואר בחלק ראשון בשער הברכות בברכת הזמן קתהו משם.

(ו) הנה כפי המבואר ריב"ז לא תקן דבר חדש רק החזיר הדבר ליושנו כמו שהי' קודם התקנה שתקנו בזמן ביהמ"ק ואפ"ה קרי ל"י התנא תקנה כמ"ש הידי אלי' תיקון ל"ד דלפירש"י בביצה דאע"ג דתיקן לקבל עדות החדש כל היום להיות מוני' למועדות מראשון ואפ"י באו עדים לאחר מנחה אבל מלעשות יו"ט שני לא נעקרה תקנה ראשונה ממקומה ניחא קצת דכיון דתקן קבלת עדות כל היום וגם עשויות ב' יו"ט אם באו עדים מן המנחה ולמעלה כמו קודם החרבן הוי זה כמו דבר חדש ולהכי אפקי' בלשון תקנה אבל לדעת הרמב"ם שכ' ומקדשין יום ל' בלבד ונמצא דריב"ז עקר התקנה מכל וכל והחזיר הדבר ליושנו ק"ק אלא ש"ל כלפי מה שראה ריב"ז מה שהי' עושי' אחר החרבן שלא הי' מקבלי' עדים מן המנחה ולמעלה מבלי שום טעם קלקול והי' בדבר גנאי ועוות שיבאו עדים ולא יתקדש החדש בזמנו תיקן המעוות ההוא שיהו מקבלין כל היום ומה הצד קרא רבינו הקדוש להחזרת הדבר תקנה עכ"ד והיא ג"כ מנויה בין התקנות שתקן ריב"ז כמבואר במס' ר"ה שם.

(א) שנינו במתני' דר"ה ל"א ע"ב אמר ר' יהושע בן קרחה ועוד זאת התקין ריב"ז שאפי' רב"ד בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הועד ע"כ ופירש"י

ז"ל שאפי' ראש ב"ד בכ"מ שנצרך לפרוש רבן יוחנן בן זכאי התקין שאפילו ממקום הועד למקום ראש ב"ד במקום אחר שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הועד ע"כ. הנה החדש תלו' בו

סימן כא

כדתנן בפירקין דלעיל ראש ב"ד אומר מקודש וילפי' מקראי. לא יהו צריכין עדי החדש להלך אחריו אלא למקום הועד של ישיבה ילכו וסנהדרין יקדשוהו בלא ראש ב"ד ע"כ ואי' עלה בגמרא ההוא אתתא דאזמנה לדינא קמי' דאמימר בנהרדעי אזל כדתנן בפירקין דלעיל ראש ב"ד אומר מקודש וילפי' מקראי. לא יהו צריכין עדי החדש להלך אחריו אלא למקום הועד של ישיבה ילכו וסנהדרין יקדשוהו בלא ראש ב"ד ע"כ ואי' עלה בגמרא ההוא אתתא דאזמנה לדינא קמי' דאמימר בנהרדעי אזל

א"ל ה"מ לענין עדות החדש דא"כ נמצאת מכשילין לעיל אבל הכא עבד ליה לאיש מלוה ע"כ. הנה מבואר בש"ס טעם

התקנה דהוא כדי שלא יהא מכשילין לעתיד לבא אם יטריחהו ביותר לילך למקום שראש ב"ד הוא שם. ועיין בכפות תמרים שמדקדק דלמה אמר ריב"ק ועוד זאת התקין דלא הוליל אלא ועוד התקין מאי ועוד זאת ותי' דבא לרמוז דיש עוד תקנות אחרות

של ריב"ז שלא נמנו כאן כראיתא בגמרא. ולענ"ד נראה לומר כיון דתקנה זו היא ג"כ בענין קדוש החדש כמו תקנה הקודמות שם שיהו מקבלי עדות החדש בכל יום ויש תקנות אחרות מריב"ז בענינים אחרים כמבואר שם ע"ז מרמו ריב"ק במאמרו ועוד זאת התקין לומר דגם תקנה זאת התקין ריב"ז בענין קדוש החדש כמו תקנה הקודמות ואפשר לומר דתקן תקנה זו בזמן א' עם התקנה הקודמות השנוי שם במשנה ל' ע"ב וע"ז מרמו ועוד זאת. ועיין להלן ס"ק ב'.

(ב) עיין בטורי אבן שם שמסופק אם הב"ד יכולי לקדש החדש לחלוטין באין הראש ב"ד עמהם במקום הועד או רק על תנאי אם ירצה הראש ב"ד ויטעים עמהם אז יהא מקודש כמו בעיבור השנה בפ"ז דעדיות וסנהדרין י"א ועיקר תקנת ריב"ז לא היתה אלא שלא להטריח העדים לילך אחריו אלא הולכין למקום הועד מטעם דא"כ מכשילן לעתיד לבא ומפ"י רש"י דמפרש במתני' דעיקר הקידוש תלוי בו כדתנן ראש ב"ד אומר מקודש משמע קצת שמקדשין לגמרי בלי שום תנאי אבל קשה דמה עיבור החדש דתלה רחמנא בו לומר מקודש אפ"ה התקין ריב"ז דמקדשין אותו לגמרי בלי שום תנאי עיבור השנה לא כ"ש שאחר התקנה לא יהא צריך לתנאי והא ר"י שהעיד בעדיות פ"ז שמעברין את השנה על תנאי בתר ריב"ז ותלמידו הוי כדתנן באבות פ"ב וכן סתם ר"ג אינו ר"ג הזקן והי' בתר ריב"ז ולמה עברו על תנאי עיי"ש שהאריך ומסיק דעל תנאי א"א אלא אם נתרצה ביום ל' של חדש העבור שהוא יום הקידוש אבל אח"כ כיון שעבר זמן קידוש אין קידוש למפרע אם לא דאמרי' יש ברירה ותל"י בפלוגתא דברירה עיי"ש"ה. ולכאורה נראה מסוף דברי רש"י ז"ל במשנה שב' וסנהדרין יקדשהו בלא ראש ב"ד משמע להדי' דמקדשין בלא תנאי דאל"כ למה הוצרך רש"י לפרש זה אלא ודאי להשמיענו דמקדשין לגמרי בלי שום תנאי והטעם אפשר לומר כיון דריב"ז התקין שמקבלין עדות החדש אפ"י בבאו מן המנחה ולמעלה וכיון דקיי"ל בדאו' אין ברירה ואם לא יקדשהו היום לגמרי א"א לקדש למפרע משום דאין ברירה וכמ"ש הטו"א ובשלמא בעיבור השנה אף דגם שם כיון דאין מעברין מניסן ואילך משום זה ניסן ואין אחר ניסן ול"מ ריצוי הנשוא אא"כ נתרצה קודם ניסן מ"מ הרי יש עכ"פ שהות לשאול את פיו קודם ניסן משא"כ בקידוש החדש בבאו עדים מן המנחה ולמעלה וע"כ מקדשין בלא תנאי ואפשר לומר דזהו הנרמז בדברי ריב"ק שאמר ועוד זאת התקין דר"ל דמתקנה דתקן ריב"ז דמקבלין עדות החדש כל היום ואפ"י בבאו מן המנחה ולמעלה נובעת התקנה הזאת שתקן לקבל עדות במקום הועד אפ"י אין הראש ב"ד שם ולקדש החדש לגמרי בלי תנאי וא"ש ומושב דקדוק הכפות תמרים שהבאתי בס"ק א' ודו"ק.

(ג) עיין בשו"ע חו"מ סי' י"א ורמב"ם פ"ו מסנהדרין ה"ז וכ"מ שם בשם הרמ"ך. והנה הרמב"ם והטור שם השמיטו הך דינא דחייב הלוח לילך אחר ראש ב"ד בכל מקום וכ' הכפות תמרים דס"ל דמסתבר כרב אשי ולא כאמימר דאיך אפשר דילך אחריו דהא לא ידעי' שיעורא עד כמה ילך אחריו דיש עיירות קרובות ורחוקות וע"כ ס"ל לרמב"ם וטור דאין הלוח

חייב ללכת אחר ראש ב"ד אלא למקום הועד עיי"ש. אמנם צ"ע על הרמב"ם שהשמיט אך תקנה דרוב"ז גבי קדוש החדש ולא הביאה דאי"צ עדי החדש ללכת אלא למקום הועד וראיתי שגם הידי אלי' תיקון ל"ו הניחו בצ"ע. וגם תקנה זו היא מט' תקנות שתיקון ריב"ז כדאיתא בר"ה שם.

(א) שנינו במתני' דר"ה כ"א השמיט הרמב"ם שהיתה תקנת ריב"ז ע"ב על ב' חדשים מחללין את השבת וכ' שאין מדרכו של הרמב"ם להקפיד על ניסן ועל תשרי שבהן שלוחין בזה דפעמים כותב דבר זה תקנה יוצאין לסוריא ובהן מתקני' את ופעמים משמיט כמו שבחלק הגזירות המועדות וכשהי'

סימן כב

בית המקדש קיים מחללי' אף על כולן משחרב בית המקדש התקין רבן מפני תקנת הקרבן יוחנן בן זכאי וב"ד שעדי החדש ע"כ ובגמרא שם ת"ר מנין שמחללי' עליהן את השבת ת"ל אלה מועדי ד' אשר תקראו אותם במועדם וכי' ת"ר בראשונה הי' מחללין אף על כולן משחרב ביהמ"ק אמר להן רבי יוחנן בן זכאי וכי יש קרבן התקינו שלא יהו מחללין אלא על ניסן ותשרי בלבד ע"כ. הנה מבואר דהא דאין מחללי' אלא על ניסן ותשרי בלבד אבל בשני חדשים הללו מחללי' הוא תקנת ריב"ז וב"ד וכן נמנית אך תקנה בכלל הט' תקנות של ריב"ז במס' ר"ה דאי' שם שית דהאי פירקא וחדא דפירקא קמא והיינו אך עיי"ש אבל הרמב"ם לא הזכיר דזה הי' מתקנת ריב"ז דז"ל בפ"ג מקידוש החדש ה"ב עדים שראו את החדש הרי אלו הולכין לב"ד להעיד ואפי' הי' שבת שנאמר אשר תקראו אותם במועדם וכ"מ שנאמר מועד דוחה את השבת לפיכך אין מחללין אלא על ר"ה ניסן ועל ר"ה תשרי בלבד מפני תקנת המועדות ובזמן שביהמ"ק קיים מחללין על כולן מפני קרבן מוסף שבכל ר"ה וחדש שהוא דוחה את השבת ע"כ וכבר העיר הידי אלי' תיקון ל"ה למה

ברש"י ותוס' שם מן התורה מחללין על כולן מקרא דאלה מועדי ד' ואף על גב דהאי קרא בניסן ותשרי כתיב ולא נאמר בר"ה במועדו מ"מ הא דכתיב אלה מועדי ד' קאי נמי אר"ה דאקרי נמי מועד ומשחרב ביהמ"ק כיון דאין קרבן התקין ריב"ז וב"ד שלא לחלל על שאר החדשים ורק על ניסן ותשרי מפני תקנת המועדות הניחו על דין תורה שמחללין. ועיין בידי אלי' שם שהוכיח מדשינה הרמב"ם את לשונו מלשון המשנה אשר אין מדרכו דבמשנה אי' מפני תקנת הקרבן והרמב"ם כ' מפני קרבן מוסף שבכל ר"ה וחדש שהוא דוחה את השבת שאין דעתו כדעת רש"י ז"ל דמה"ת מחללין על כולן מקרא דאלה מועדי אלא לדעת הרמב"ם מה"ת לא הותר לחלל אלא על ניסן ותשרי דקרא דאלה מועדי לא כתיב אלא בניסן ותשרי רק כיון שהתורה התירה לחלל שבת להקרבת המוספין דקפיד רחמנא שיוקרב במועדו אפי' בשבת ע"כ ראו חכמים שבזמן שבת המקדש קיים ראוי ג"כ לחלל שבת

כדי שיוקרב בזמנו וע"כ התירו לחלל על כולן ומתני' נמי דיקא דתני מפני תקנת הקרבן ואם מה"ת מחללין על כולן מקרא דאלה מועדי וכמ"ש רש"י ז"ל שלא יעבור המועד של זמן קריאתן מקרא קדש היינו קידוש ב"ד מה שייך לומר מפני תקנת הקרבן וכי בקרבן תלה הכתוב הטר החלול ולזה דקדק הרמב"ם וכי מפני קרבן מוסף שבכל ר"ח וחדש שהוא דוחה השבת להורות לן שממה שדוחה השבת בהקרבנו למדו לדחות השבת לשיוקרב בזמנו וזה שאמר ג"כ ריב"ז וכי יש קרבן היינו כיון דמה"ת לא הותר לחלל אלא על ב' חדשים והם למדו מדחיית הקרבנו להתיר חלול שבת על קידושו שיוקרב בזמנו ע"ז טען ריב"ז וכי יש קרבן כלומר כיון שאין טענת ההתר אלא מצד הקרבן עכשו שאין קרבן פשיטא שיש איסור בחילולן וא"ש עייש"ה. ולפי דבריו מדוייק היטב תיבת לפיכך שכ' הרמב"ם אשר העיר עלי' הלח"מ שם ולפי דבריו ידי אלי' הנ"ל א"ש ומדוייק מאד דהרמב"ם כ' בתחלת דבריו דהולבין להעיד ואפי' הו' שבת מקרא דבמועדס ולפי הנחת הידי אלי' הלא להרמב"ם קרא זה לא קאי רק אניסן ותשרי ולא על ר"ח דלא כרש"י ותוס' וע"כ שפיר כ' לפיכך אין מחללין אלא על ר"ח ניסן ור"ח תשרי בלבד מפני תקנת המועדות כלומר דבהם נאמר קרא דבמועדס ורק בזמן שביהמ"ק קיים מחללין על כולן מפני קרבן מוסף וכי' ועכשו כיון שאין קרבן נשאר על ד"ת לפיכך אינו דוחה אלא על ניסן ותשרי וא"ש ומדוייק היטב ודו"ק.

(ב) עיין רש"י סד"ה על ניסן ותוס' שם דלדידהו הא דקתני במתני' שבהן שלוחין יוצאין לסוריא ובהן מתקנין המועדות הוא כעין נתינת טעם לייפות וליושב טעם הדבר דמחללין שבת על ב' חדשים הללו ואולם הבעה"מ פירוש דהוא ענין בפני עצמו ואין יציאת השלוחין טעם לחילול שבת ע"י עדים ואין בזה שום סמך וסעד לעדות העדים אלא הרי הוא כמונה והולך המעלות שיש לניסן ותשרי על שאר החדשים שבהן השלוחין יוצאין לאחר שישמעו מפי ב"ד מקודש והם הם שיש בהם תקנת המועדות כל אלו המעלות יש בהם ואלו אמר ובהן שלוחין יוצאין ובהן מתקנין את המועדות גם הוא הו' נכון ודומה לזה מה ששנינו במקום אחר שאלותחלה מצאו נוטלו ואת תפיסתו ע"כ עיי"ש. ומצינו כיו"ב ש"ן במקום וי"ו בביצה ב' שאפר כירה מוכן הוא והפ"י ואפר וכדאיתא בגמרא שם.

אפי' אם הירח נראה לכל מחללים השבת ללכת לב"ד להעיד כדאי' במתני' דר"ה כ"א ע"ב בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללים עליו את השבת ופ"י בגמרא עליל לשנא דמיגלי הוא וגלוי לכל עיי"ש וכ"פ הרמב"ם פ"ג מקה"ה ה"ד ואפי' ראהו גדול ונראה לכל לא יאמרו כשם שראינהו אנחנו ראהו אחרי' ואין אנו צריכין לחלל את השבת אלא כל מי שיראה החדש ויהי' ראוי להעיד ויהי' בינו ובין המקום שקבוע בו ב"ד לילה ויום או פחות מצוה עליו לחלל את השבת. ולידך ולהעיד ע"כ והנה מ"ש הרמב"ם דרק אם יהי' מרחק בינו ובין ב"ד מהלך לילה ויום או פחות מחללין את השבת מבואר שם במשנה ספ"ק דר"ה ואם היתה דרך רחוקה לוקחין בידם מזונות שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החדש

שנאמר אלה מועדי ד' וגו' עיי"ש וכ"כ עוד שם הרמב"ם בהלכה א' להדיו' בזה"ל עדי' שראו את החדש אם הי' ביניהם ובין מקום שיש בו ב"ד מהלך לילה ויום או פחות הולכים ומעידים ואם הי' ביניהם יותר על כן לא ילכו שאין עדותן אחר יום ל' מועלת שכבר נתעבר החדש ע"כ ועיין במפרש שם מה שתמה ע"ז ממ"ש הרמב"ם בפ"ה בסופו והעלה דמ"ש שכבר נתעבר החדש ואין עדותן מועלת היינו שלא יהא תועלת לקרבן ר"ה ולפ"ז על ניסן ותשרי כיון שיש תועלת לקביעת המועדים יקשה דלמה לא ילכו להעיד כשהמרחק יותר ממהלך לילה ויום ועיין בלח"מ שם לפי דבריו בישוב קו' המפרש על הרמב"ם גם בניסן ותשרי ניהא וע"ע בס' נאוה קדש שהוא מפרש דגם כאן כונת הרמב"ם רק שלא ילכו בשבת עיי"ש ודו"ק. ואפי' אם הם הרבה בני אדם כולם ילכו ויעידו ואפי' בשבת כמבואר במשנה שם כ"א ע"כ מעשה שעברו יותר מארבעים זוג וכו'. ואפי' מכשירו' דוחי' שבת בזה כגון להרכיב החולה או להוליך עמו כלי זיין כמבואר במשנה ספ"ק דר"ה מי שראה את החדש ואינו יכול להלך מוליכין אותו על החמור ואפי' במטה ואם צודה להם לוקחי' בידם מקלות וכ"פ הרמב"ם פ"ג מקה"ה ה"ד עיין במפרש שם ובתוס' יו"ט מ"ש בשם הלבוש בענין נשיאת האדם במטה. ועיין לעיל שער ה' ס"י וכל התקנה הזאת אין לה מקום עתה שאין אנו מקדשים עפ"י הראי' אלא עפ"י החשבון הנמסר לנו כידוע.

(א) הכי אי' בר"ה ל"א ע"כ ומתלוצצין עליו כשסנדלו מותרת ת"ר אין כהנים רשאי' לעלות בסנדליהן ויטיב למקטריה וחבריו מברכין ואתי לדוכן וזו אחת מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי ע"כ ובמס' סוטה והלך וישב לון ע"כ עיי"ש בתוס' דף מ' ע"א אי' אמר רבי יצחק לעולם תהא אימת צבור רבן יוחנן בן זכאי התקין שלא עליך שהרי כהנים יהו הכהנים רשאים לעלות עומד אך לא ביארו פניהם כלפי העם בסנדליהן לדוכן. ואחוריהם כלפי

סימן כג

שכינה ר"נ אמר מהכא ויקם המלך דוד וכו' רבנן אמרי מהכא דאין כהנים רשאי' לעלות בסנדליהן לדוכן וזהו א' מתשע תקנות שהתקין ריב"ז מ"מ לאו משום כבוד צבור [ופירשי' ז"ל מפני שמסתלקי' בגדיו העשוי' למדתו בהגבהת ידיו ונראין סנדלי' לצבור והן אין ראויין ליראות מפני טיט שעליהן] אמר רב אשי לא התם שמא נפסקה לו רצועה בסנדלו והדר אזל למקטרי' ואמרי בן גרושה או בן תלוצה הוא [וגנאי הוא לעצמו אי כר"א משום שמא יפסקו לורצועה בסנדלו. והרמב"ם פ"ד מתפלה ה"ו כ' ומתקנת עזרא שלא יעלו הכהנים בסנדליהון לדוכן אלא עומדין והפין ע"כ וכבר כ' הכ"מ שם דמיס הוא וצ"ל ומתקנת ריב"ז וכו' וכן הוא בסמ"ג עשין כ' והנה גם ברמב"ם לא נתבאר טעם התקנה אי כרבנן או כר"א והנ"מ הוא אי שרי בבתי שוקיים לעלות לדוכן דלרבנן אסור משום כבוד צבור ולר"א שרי דלא שייך בהו חששא דשמא יפסקו לו

רצועה וכמ"ש הגמ"י בשם ראבי"ה דלר"א שרי בבתי שוקיים. וממ"ש הרמב"ם
אלא עומדים יחפים דמשמע דאפי' בבתי שוקיים אסור וכמ"ש הבי" באו"ה
סי' קכ"ח משמע לכאורה דס"ל הטעם כרבנן ולא כר"א אבל לפי מה שכ'
הבי" שם בשם הר"ר מנוח דלא כ' הרמב"ם יחפים אלא למעט מנעל ולא
בתי שוקיים אין הכרע בדבריו וי"ל דס"ל כר"א והנה בפי' דברי הראבי"ה
בהגמ"י מסופק הבי" שם אי ר"ל אפי' בבתי שוקים של עור שרי כיון דלית
בהו רצועה ליכא למיחש שמא יפסוק רצועה משא"כ בסנדלי' ומנעלי' אפי'
בלית בהו רצועה אסור משום לא פלוג אבל יותר מסתבר לומר דבבתי
שוקי' של עור אסור דבכלל סנדלי' ומנעלי' הם ולא התיירו אלא בבתי שוקי'
שאינם של עור וגם בזה תמה הבי" דהלא קושרין אותם ברצועות סמוך
לארכובא ואיכא חששא שמא תפסוק ואפשר דלא חשו אלא בהפסקת רצועת
סנדלו כדפירשי' דגנאי הוא לו ומתלוצצים עליו כשסנדלו מותרת אבל בהתרת
רצועה שקושר בתי שוקי' דלית בהם גנאי כולי האי לא אינ' דבתי שוקי'
דשרי היינו בתי שוקי' ומכנסים יחד שאינם נקשרי' אלא במתנים לבד
דליכא למיחש בהו להפסקת רצועה כלל ואצטריך לאשמעי' דלא תימא
דתקנת ריב"ז הוא שיעלו יחפים לגמרי ממש בלא שום דבר ברגליהם קמ"ל
כיון דטעמא משום הפסקת הרצועה בבתי שוקי' דנקשרי' עם המכנסים יחד
דליכא למיחש בהו לא גזרו אבל בבתי שוקי' שאינם מגיעין שם ורגלין
לקשרם ברצועות אסור ואפי' אינם של עור והעלה הבי" דהראשון נראה
יותר דבכל בתי שוקי' שאינם של עור התיירו דאל"כ הו"ל לפרושי עכ"ד
עיי"ש. ואולם בשל עור מבואר להדי' דאסור אפי' אם נקשרי' עם המכנסים
יחד דלא פלוג ומכ"ז מוכח דפסק כר"א דהטעם הוא משום הפסקת רצועה.
אמנם האגודה פ' הקורא עומד מביא טעמא דר"א לחוד ואפ"ה כ' וי"ל
אין כהן עולה בסנדלו דלמא אפסקא לי' רצועה ואתי למקשרי' ויאמרו פסול
הוא ומה"ט נ"ל לאסור בבתי שוקי' ע"כ ומביא דבריו בקצרה הד"ט שם
ואולם אינו מבואר בדברי האגודה אי אסור אפי' בבתי שוקי' שאינם של עור
או דוקא בשל עור ומדברי הרמ"א בהגהותיו לשו"ע שם ס"ה מבואר להדי'
דמפרש בכונת האגודה דדוקא בשל עור אסור ולפי' לדעת המחבר שם הי'
גם בשל עור מותר דכ"כ שם לא יעלו הכהנים לדוכן במנעלי' אבל בבתי
שוקי' שרי וע"ז כ' הרמ"א ויש מחמירי' אם הם של עור ונהגו להקל בקצת
מקומות ע"כ וזה צ"ע לפענ"ד דהא הבי' מסיק דבשל עור בכל ענין אסור
אפי' להראבי"ה דבכלל סנדלי' הם ולא התייר הק באינן של עור וכיון דגם
האגודה אינו אסור רק בשל עור למה כ' הרב רמ"א דברי האגודה בשם יש
מחמירי' וצ"ע. ועיין פר"ח שם שהתיר בבתי שוקי' של עור. ובמג"א שם
ס"ק ה' כ' דאם הם מגיעי' עד המכנסים שרי אפי' להאגודה דאינן דומי'
לסנדלין וליכא למיחש למידי עיין מחצ"ה שם. ושל בגד ומחופה עור שרי
בכל ענין (מג"א שם) ואף דלענין ט"ב מבואר בסי' תקנ"ד דאסור התם טעמא
משום צערא ובל מידי דמגין עליו אסור ומש"ה מחופה עור ג"כ אסור משא"כ
הכא במחופה עור לא אתי לחלופי עיין מחצית השקל שם. במנעלים של לבדים
[פילץ שוהע בל"א] כ' הפ"מ בתשו' ח"ב סי' כ"ח דאין זה יחף כיון שעשוין

כעין מנעול שלנו שאינו מרגיש קושי הארץ ושהולך יחף ועיין באר היטב ס"ק ז' בשם תשו' כנסת יחזקאל סי' י"א. ובפר"ח בשם שו"ר כנה"ג כ' שאינו נכון מה שמניחים המנעלי' למטה מן הדוכן לעין כל ובשעת הברכה המנעלי' גלויים לעיני כל הקהל לפני הדוכן אלא צריך להצניע אותם במקום צנוע תחת הספסלים או חוץ לביהכ"נ ע"כ ומביא הפר"ח ראי' מהא דסוטה דחיישי' לכבוד ואימתא דצבורא ואף דר"א אמר טעמא אחרנא היינו לומר אפי' היכא דלא שייך כבוד צבור אסור מטעמא דשמא נפסקה לו רצועה אך טעמא דכבוד צבור איתא ומה"ט אפי' בבתי שוקי' למאן דמתיר היינו דוקא כשיש לו מנעלים תחתיהם כשמהלך בשוק אבל אם מהלך בשוק בבתי שוקים גרידי מסיק הפר"ח שם להלכה דצריך לחולצן עיי"ש ועתה המנהג לנעול המנעלים ולעלות לדוכן בבתי שוקים שאינם של עור. יחלוץ המנעלים קודם נטילה [באר היטב שם] וכן המנהג. ומנעלים שאפשר לחלוץ בלא נגיעה ביד יכול ליטול קודם חליצה (שם) ואחר הדוכן כשנועלין מנעליהם ונוגעין ברגליהם ובמנעליהם טוב ליטול ידיהם טרם יתפללו או יאמרו הלל [היינו כשנושאי' כפיהם גם בשחרית וכמו לדין בשמחת תורה] וכן הרגלתי לעשות או לילך יחף עד אחר התפלה כ"כ האגודה פ' הקורא עומד.

(ב) בטורי אבן הקשה דהא אמרי' בסוטה דאם סליק לפרקי' אין חוששי' שמא יאמרו בן גרושה או בן חלוצה הוא ובודאי ליכא למיחש דלמא יפסיק לו רצועה תמיד דהא לא שכיח אלא שמא יארע לו איזה פעם וכיון שכן הא ליכא למיחש ללעז כמו בסליק לפרקים ותי' דהחשש הוא משום ארתי ופרחי אי"נ שיעבור הוא דרך עיר לפי שעה ואם נפסק לו רצועה אותן שלא ראו אותו שעלה באיזה פעם יאמרו שב"ג ובי"ה הוא ע"כ ולפי דברי הפר"ח הנ"ל דרב אשי אית לי' ג"כ טעמא דכבוד צבור א"ש בלא"ה דעיקר הטעם הוא משום כבוד צבור כמבואר. עוד הקשה הטורי אבן דלמא לן טעמא דלעז הא בלא"ה יעבור על ג' עשה דכל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בג' עשה וזה עדיף מטעמא דלעז עיי"ש שהניח בצ"ע ודו"ק.

(א) הכי אי' במס' ר"ה דף ל"א הנף כלו אסור ושיהו מקבלי' כל היום ע"ב ת"ר אין כהנים רשאי' לעלות ושלא יהו העדים הולכי' אלא למקום בסנדליהון לדוכן וזו אחת מתשע הועד. וחדא דפרקא קמא שלא יהו תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי מחללי' אלא על ניסן ותשרי בלבד. שית דהאי פירקא וחדא דפרקא קמא ואידך דתניא גר רבן יוחנן בן זכאי התקין על גר דהיינו חצי דינר והן שנתגייר בזה"ו צריך שנתגייר בזמן הזה שלא יפריש הן דמי קן כדתנן שיפוש רובע לקינו כריתות דף ח' אמר רשב"א כבר עמדו קינין בו ביום

סימן כד

נמנה עליו ריב"ז וביטולה מפני התקלה ברבעתים שהגר חייב בקרבן כדתני' ע"כ ופירש"י ז"ל שית דהאי פרקא חדא ככס כגר יהיה כאבותיכם מה אבותיכם האי וחמש דמתני' התקין שיהו תוקעין לא נכנסו לכרית אלא במילה וטבילת ושיהא לולב ניטל שבעה ושיהא יום והרצאת דמים והזאת דמים [כן הגיה

המהרש"א] דכתיב ויקח משה את הדם ויזרוק וגו' ואין הוא בלא טבילה והרצאת דמים דכתיב וחצי הדם זרק על המזבח אף הם לא יכנסו אלא בטילה וטבילה והרצאת דמים וכו' במס' כריתות ברפ"ד מחוסרי כפרה מסיק מלתא דסגי לוי בעולת העוף הלכך יפריש רובע לקינו שמא יבנה ביהמ"ק בימינו ויקריבנו מפני התקלה דלמא אתי לאתהנווי מינ' ע"כ עיי"ש. ועיין תוס' ד"ה רובע החולקי' על רש"י ז"ל ופי' דרובע היינו רובע דינר ולא רובע שקל דהיינו חצי דינר עיי"ש ובכפות תמרים. ובמס' כריתות ט' ע"א אי' ג"כ ת"ר גר בזה"ז צריך שיפריש רובע לקינו אר"ש כבר נמנה עליו ריב"ז ובטלה מפני התקלה אמר רב אידי בר גרשום אמר רב אדא בר אהבה הלכה כר"ש ע"כ ופירש"י ז"ל מפני התקלה שלא יהנה ממנו. וברמב"ם פי"ג מה' איסורי ביאה ה"י כ' וז"ל ומהו קרבן הגר עולת בהמה או שתי תורים או שני בני יונה ושניהם עולה וכוה"ז שאין שם קרבן צריך טילה וטבילה וכשיבנה ביהמ"ק יביא קרבנו ע"כ וכ' הה"מ דזהו מתקנת ריב"ז ואעפ"כ כשיבנה ביהמ"ק יביא קרבנו עיי"ש. וכן הוא בסמ"ג לאוין קי"ו. המבואר מזה דריב"ז ובי"ד תקנו לאחר החרבן שהגר לא יפריש רובע דינר או רובע שקל לקינו שמחוייב להביא בזמן שביהמ"ק קיים מפני התקלה שיש לחוש שיהנה ממנו ויבא לידי איסור וע"כ לא יפריש ולכשיבנה ביהמ"ק יביא את קרבנו וזו אחת מטי' תקנות של ריב"ז. ועיין בתוס' ישנים מס' כריתות שם דכ' וז"ל צריך שיפריש רובע לקינו לא דמי לזבה ויולדת דלא מיפרשי משום דקרבן שלהן להכשירן בקדשים אבל גר מביא קרבן להתירו בקהל ע"כ וע"ע בטורי אבן בסוגין במס' ר"ה.

(א) גרסי' במס' יומא ס"ז ע"א שנעשית מצותו שנאמר אם יהי' ת"ר בראשונה ה"י קושרין לשון של חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ע"כ זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין וקודם לזה אי' שם בגמרא על הא ה"י שמחין לא הלבין ה"י עצבין דשנינו במתני' מה ה"י עושה חולק ומתביישין התקינו שיהו קושרין על

סי' כ"ה

פתח אולם מבפנים וקודם רבן יוחנן בן זכאי התקינו שיהו קושרין לשון ורואין הלבין ה"י של זהירות על פתח האולם שמחין לא הלבין מבפנים ולדעת רנב"י התקין ה"י עצבין התקינו ריב"ז אח"כ שיהו קושרין לשון שיהו קושרין אותו של זהורית חציו בסלע וחציו בין חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר אבל לדעת רב בר פפא משום ר"א פפא התקינו חכמים שהיו קודם הקפר בראשונה ה"י קושרי' לשון של

וחציו קשור בסלע וחציו קשור בין שני קרניו ונקשרי' כולה בסלע ומשני כיון דמצוה בשעיר דלמא קדים ומלבין ומיתבא דעת' [ופירש"י ז"ל כיון דמצוה בשעיר לדחפו לאחוריו בר פפא משום ר"א הקפר בראשונה ה"י קושרי' לשון של

זהורית על פתח אולם מבפנים וכיון שהגיע שעיר למדבר ה"י מלבין וידעו קודם דחיפת השעיר ומייתבא דעת' ויורד א"א נקטר' ויורד א"א נקטר' ויורד א"א נקטר'

זהורית על פתח אולם מבפנים וכיון שהגיע שעיר למדבר ה"י מלבין וידעו קודם דחיפת השעיר ומייתבא דעת'

משמחת ליבון החטאים ולא אכפת לי לקיים מצות השעיר לפיכך קושר באחרונה חציו בין קרניו ועינו תלוי בו ומאחר שהוא עסיק בו באחרונה לא יניה מלדחפו והיא לא תלבין לחצאי' עד שתגמר מלאכת כולה] ופריך הש"ס ונקטרי' כולי' בין קרניו ומשני זמנין דנמיש לי' לרישי' ולא אדעתי [יכוף ראשו תחת גופו כשיפול לאחוריו ולא יוכל לראות הלשון אם הלבין] ע"כ סוגית הש"ס. ועיין בתוס' ישנים שם ד"ה חולק שכ' דבשקלים פ' התרומה מוכח דהאי לשון של זהורית דהכא אין זה לשון זהורית דפ' טרף בקלפי שהי' קושרין במקדש בראש השעיר המשתלח משום דאי' התם בשקלים דפרה ולשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח באים מתרומת הלשכה כבש שעיר ולשון שבין קרניו באים משירי הלשכה עיי"ש ודבריהם תמוהי' לפענ"ד דבהדי' אי' בש"ס פ' טרף בקלפי דלשון זהורית של שעיר המשתלח צריך שיעור משקל שני סלעים משום דבעי חלוקה [ופירשי' ז"ל כדתנן לקמן מה הי' עושה המשלח את השעיר חולק לשון זהורית חציו קשור בסלע וחציו קשור בין קרניו] וע"כ האחת משתי' לשונות דאמר רבי יצחק דשמע דצריכה שיעור והאחת א"צ שיעור הצריכה שיעור היא של שעיר המשתלח ושאינה צריכה שיעור היא של פרה אדומה עיי"ש מזה מוכח להדי' דהך לשון של זהורית הנאמרת שם בפ' טרף בקלפי דקושרי' במקדש בראש השעיר המשתלח היא אשר חולקין אותה וקושרין חציו בסלע וחציו בין קרניו ומה דתנן בשקלים דפרה ולשון של זהורית באים מתרומת הלשכה הך לשון זהורית קאי אלשון של פרה הנשרפת עמה עם עץ ארו ואזוב וכ"פ הרע"ב שם וסיפא דקתני דבאים משירי הלשכה קאי אלשון של שעיר המשתלח כיון דאינו צורך קרבן. וגירסתינו אינו כגי' תוס' ישנים ברישא דמתני' דשקלים דלא קתני ולשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח רק הגי' היא ולשון של זהורית וקאי אלשון של פרה אדומה ודברי התוס' ישנים צ"ע רב.

ובמס' ר"ה ל"א ע"ב פליגי ר"פ ורב נחמן בר יצחק אי הך תקנה דקושרין חציו בסלע וחציו בין קרניו נתקנה מריבז או לא ר"פ ס"ל דלאו מריבז נתקנה אלא קודם לו כדאי' התם ור"פ מ"ט לא אמר כרנב"י אמר לך אי ס"ד ריבז בימי ריבז מי הוי לשון של זהורית מלבין והתניא כל שנותיו של ריבז ק"ך שנה מ' שנה עסק בפרקמטיא מ' שנה למד מ' שנה לימד ותני' מ' שנה קודם שנחרב הבית לא הי' לשון של זהורית מלבין אלא מאדים ותנן משחרב הבית התקין ריבז ע"כ ופירשי' ז"ל מי הוי לשון של זהורית מלבין הימים שהי' רבן יוחנן מורה הוראות ומתקן תקנות. ותנן משחרב ביהמ"ק התקין תקנות אלמא לאחר החרבן הי' שנה או שתים וכיון דמ' שנה קודם חרבן לא הכבין הלשון ביוה"כ נמצא שלא הלבין בתוך שנותיו האחרונים שלימד להם לאחרים ותקן תקנות ע"כ. ולמלאות החשבון של מ' תקנות שתקן ריבז חשיב ר"פ שם תקנת כרב רבעי [המבואר בס' שאחר זה] אמנם רנב"י ס"ל דהך תקנה ריבז תקנה והי' אחת מט' תקנות

שלו ועל קושיות ר"פ משני כדאי' התם ואידך אותם מ' שנה דלמד תלמיד
יושב לפני רבו הוי ואמר מלתא ואסתבר טעמי' וקבעי' רבי' בשמי' ופירשי'
ז"ל וקבעי' בשמי' למנותה עם שאר תקנותיו ולהכי תני תשע תקנות עיי"ש.
המבואר מזה דלר"פ נתקנה התקנה הזאת קודם ריב"ז ולרנב"י מריב"ז נתקנה
באותן מ' שנה שלמד והוי א"כ עכ"פ קדומה לשאר תקנותיו כמובן. וטעם
התקנה כבר מבואר לעיל.

ועיין במשנה יומא ס"ה ע"ב דאמר רבי יהודא סימן הי' להם מירושלם
וכו' ורבי ישמעאל אומר והלא סי' אחר הי' להם לשון של זהורית הי'
קשור על פתחו של היכל וכו' בע"כ דרבי ישמעאל מיירי קודם התקנה
דקושרי' חציו בסלע וחציו בין קרניו ורבי יהודא י"ל דמיירי על אחר התקנה
ועיין תוס' יו"ט שם. והנה הרמב"ם כ' בפ"ג מה' עבודת יוה"כ ה"ד וקושר
לשון זהורית משקל ב' סלעים בראש שיעיר המשתלה וכו' דהו כפי המבואר
בפ' טרף בקלפי דלכך בעי משקל ב' סלעים כיון דבעי חלוקה וכ"כ הרמב"ם
שם הי' להדי' כיצר הי' עושה חולק לשון של זהורית שבקרניו חציו קושר
בסלע וחציו קושר בין שתי קרניו ודוחפו לאחוריו וכו' הרי דמביא הך תקנה
דקושרי' חציו בסלע וחציו בין קרניו. ומעתה יפלא על הכפות תמרים במס'
ר"ה דכ' גם לא ראיתי ברמב"ם פ"ג דעבודת יוה"כ דהזכיר תקנה זו ע"כ
והרי הזכירו בפירוש ואף דלא כ' דהיא תקנה הלא הרבה פעמים אינו
מדקדק בזה לכתוב שהיא תקנה וכמו שהבאתי בכמה דוכתי בשם הירי
אלי' וצ"ע.

עוד ראיתי שם בכ"ת וז"ל יש לחקור מהו הטעם של התקנה אם
מפני שלא יהי' שמחי' כשהלבין דרוצי' ב"ד שיהי' ישראל נכנעים וחרדים
שמא לא נתכפרו או טעם התקנה שלא יהי' עצבים כשלא הלבין ואינם
רוצי' ב"ד שיתעצבו שמא יתרע מוליהו או הטעם משום שניהם ויש פנים
לכאן ולכאן ולא מצאתי הכרע מספיק לזה ע"כ ומדברי הש"ם ביומא ס"ז
ע"א דאי' הלבין הי' שמחי' לא הלבין הי' עצבים ומתביישי' וכו' משמע
לכאורה דעיקר הטעם כדי שלא לביישן אם לא הלבין ומבואר כן להדי'
בירושלמי דיומא דאי' שם בראשונה הי' קושרי' אותו בחלונותיהן ויש מהן
שהי' מלבין ויש מהן שהי' מאדים והי' מתביישי' אלו מאלו חזרו וקשרו
אותו בפתחו של היכל ויש שנים שהי' מלבין ויש שנים שהי' מאדים חזרו
וקשרו אותו בסלע ע"כ הרי דהוא אמר בפירוש הטעם שלא לבייש הגם
דהירושלמי חולק בזה אתלמודא דידן במ"ש דבראשונה הי' קושרי' אותו
בחלונותיהן אעפ"כ בטעמא דתקנתא ל"פ ויש הוכחה דהטעם הוא כדי שלא
לבייש ודו"ק. עיין יומא ל"ט ע"א מ' שנה ששימש שמעון הצדיק הי' לשון
של זהורית מלבין מכאן ואיך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין עיי"ש.

(א) הכי אי' במשנה ב' פ"ה עכ"ל ובתר הכי קאמר הש"ה שם
 דמעשר שני כרם רבעי הי' עולה רנב"י מ"ט לא אמר כר"פ א"ל אי
 לירושלם מהלך יום לכל צד ואיזהו ס"ד ריבזי חביריו דר"א מי הוי רבו
 תחומה אילת מן הדרום ועקרבה מן הוי ואידך כיון דתלמידי הווי לאו
 הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח ומשרבו
 הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה והנאי הי' הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהי' רבי יוסי אומר משהרב

סי' כ"ו
 חכמים התקינו שיהא כרם רבעי עולה לירושלם מהלך יום לכל צד ומשחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז לפי דברי ר"פ שיהא נפדה אפי' סמוך לחומה אבל לרנב"י לא הי' ריב"ז המתקן תקנה זו.

ביהמ"ק הי' התנאי הזה ותנאי הי' אימתי שיבנה ביהמ"ק יחזור הדבר לכמות שהי' ע"כ עיי"ש ברמב"ם ור"ש. וגרסי' במס' ר"ה ל"א ע"ב רב פפא אמר כרם רבעי [היא התקנה הט' של ריב"ז] דתנן כרם רבעי הי' עולה לירושלם וכו' ואמר עולא ואיתימא רבה בר עולא א"ר יוחנן מ"ט כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות ותנאי כרם רבעי הי' לו לר"א במזרח לוד בצד כפר טבי ובקש ר"א להפקירו לעניים א"ל תלמידיו רבי כבר נמנו חביריך עליו והתירהו מאן חביריך ריב"ז ע"כ ופירש"י ז"ל הי' עולה לירושלם הפירות עצמן אע"ג דמהי' בין מעשר שני בין כרם רבעי נפדי' ומתחללי' בפסיעה אחת חוץ לחומה רבנן גזור בכל מהלך של יום א' שיעלום ויאכרום שם כדי לעטר שוקי ירושלם. במזרח לוד, היינו בין לוד לירושלם שהרי ירושלם למזרחא של לוד הוא. להפקירו לעניים, שישאו שם פירות ויאכלם שם שהי' עליו שורה להעלותן. והתירהו לפדותן ולהעלות הדמים דכיון דחרבה ירושלם לא חשו לה חכמים לעטרה מעתה

היתר ולומר אין תקנת מנין הראשון עומדת כי הכא אפ"ה אסור עד שהתירוהו בפירוש בקיבוץ חכמים] דכתיב לך אמור להם וכו' ותני' [וגי' אחרת יש ותנן] כרם רבעי הי' עולה לירושלם וכו' ואמר עולא ואי תימא רבב"ה אר"י מ"ט כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות ותני' כרם רבעי הי' לו לר"א במזרח וכו' מאן חביריך ריב"ז טעמא דנמנו הא לא נמנו לא ע"כ ופירש"י ז"ל ותני' נמי דצריך מנין אחר להתירו כרם רבעי שאמרה תורה קדש הלולים וגמרי' קדש קדש ממע"ש דכתיב ב' קדש וכל מעשר הארץ מזרע הארץ וגו' שצריך להעלות הפירות לירושלם או לפדותן ולעלות הדמים לירושלם ותקנו חכמים במהלך יום א' לכל צד שלא יפדהו אלא הפירות עצמן יעלה ויאכלם שם כדמפרש לקמן כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות. במזרח לוד היינו בין לוד לירושלם בתוך מהלך יום דהא אמרי' לוד בתוך מהלך יום מן המערב נמצא מזרחא בין לוד לירושלם. בכיצד מברכין יש פלוגתא חד תני נטע רבעי וחד תני כרם רבעי.

להפקירו לעניים. שילקטתהו הם ויעלהו לירושלם ויאכלהו שם שהי' עליו
טורה להעלות שם הפירות. כבר נמנו עליך חבריך והתירהו לפדותו ולהעלות
דמיו ואע"ג דלאחר חרבן הוי קסברי קדושה ראשונה קדשה לשעתא וקדשה
לע"ל וצריך להעלות הפירות או הדמים. טעמא דנמנו הא לא נמנו לא.
ואע"ג דממילא ליתא לתקנתא קמייתא דהא כדי לעטר שוקי ירושלם הוא
דהוי וכיון דחרבה מה לנו לעטרה לצורך הנכרי' ואפ"ה צריך מנין ע"כ
עיי"ש. ובתוספתא פ"ה דמעשר שני אי' בסגנון אחר כרם רבעי עליה
לירושלם מהלך יום לכל צד בד"א בכרם שיש בו ה' גפנים אבל כרם שאין
בו ה' גפנים ושאר כל האילן ה"ז נפדה סמוך לחומה רשב"ג אומר א' כרם
שיש בו ה' גפנים וא' כרם שאין בו ה' גפנים ה"ז עולה לירושלם ומחלק
הימנו לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומעטר בו את השוק אר"ש אין בזה עיטור
השוק אלא פודהו בשער הזול ודמיו נאכל מעשר שני משהרב הבית ב"ד
הראשון לא אמרו בו כלום ב"ד האחרון גזרו שיהא זה נפדה סמוך לחומה
מעשה בר"א שהי' לו כרם בצד כפר טבי במזרח ולא רצה לפדותו אמרו
תלמידיו רבי משגזרו שיהא זה נפדה סמוך לחומה אתה צריך לפדותו עמד
ר"א ובצרו ופדאו ושאר כל האילן נטע רבעי כמע"ש ע"כ בתוספתא. ובירושלמי
אי' אמר ר' הילא בראשונה הי' עושין יין בטהרה לנסכים ולא הי' ענבים
מצויית התקינו שיהא עולה לירושלם מהלך יום בכל צד אף הן מחלקין
לקרוביהן ולשכניו ולמיודעיו אפי' דבר קל הי' מעטר את השוק משרבו
הפירות התקינו שיהא נפדה אפי' בכרם העומד בצד חומה לירושלם ע"כ
לשון הירושלמי מובא בר"ש ובס' שנות אל"י פ"ה דמע"ש עיי"ש.

והנה מסתימת דברי רבי יוחנן בתלמודא דידן דנתן טעם לתקנה
הראשונה כדי לעטר שיקי ירושלים בפירות משמע להדי' דלמאן דתני כפ'
כיצד מברכין נטע רבעי התקנה הראשונה לא היתה לבד על כרם רבעי
אלא גם על כל הפירות שלא לפדותן במהלך יום א' אלא להעלותן לירושלים
לעטר שוקי ירושלים בפירות וכן פירש"י ז"ל בביצה כמובא לעיל וכן הוא
דעת הרע"ב פ"ה ממע"ש. ולפי"ז הא דמשמע מירושלמי דהתקנה לא היתה
אלא על ענבים מפני שלא היה מצוי"י כל כך כיון שהוצרכו לנסכי' וזה הא
לא שייך בשאר פירות כבר פירוש התוס' יו"ט בפ"ה דמע"ש דמתחלה היתה
התקנה על ענבים מטעם הנסכים ואח"כ הי' התקנה על כל הפירות עיי"ש
אך קשה דנגד רש"י ורע"ב קמה וגם נצבה התוספתא הנ"ל דשם אי' כפי'
דשאר כל אילן נפדה סמוך לחומה ודין נטע רבעי כמעשר שני הרי דאף אי
תני נטע רבעי בכל מקום אפ"ה כאן היתה התקנה רק אענבים ולא אשאר
פירות ואפי' בכרם מחלק הת"ק שם בין כרם שיש בו ה' גפנים לאין בו
ועי' חולק רשב"ג אבל בשאר פירות לכ"ע לא היתה התקנה ודוחק לומר
דהתוספתא מדברת אומן שבין התקנה הראשונה שהתקינו על כרם רבעי
לבין הזמן אשר הוסיפו על התקנה גם על נטע רבעי כדעת התוס' יו"ט
דזהו דוחק דלמה לא הזכירה התוספתא רק הזמן הראשון דתקנו והזמן
האחרון לאחר החרבן שבטלו התקנה ולא הזכירה הזמן האמצעי אשר נתפשטה
התקנה גם על שאר פירות. ואולי י"ל דרש"י והרע"ב ס"ל דתלמודא דידן

חולק על התוספתא דבלא"ה הך דתוספתא לאו דסמכא היא דמשם מוכח דהתקנה האחרונה לאחר החרבן היתה דוקא לפדות חוץ לחומה בחיוב ושלא להעלהו לירושלם ולפום תלמודא דידן מבואר דלא היתה התקנה האחרונה רק להתיר לפדות חוץ לחומה סמוך לירושלם אבל אם ירצה להעלהו לירושלם רשאי וכמו שאבאר לקמן וע"כ מפרשי' כפי ש"ס דילן ובפרט דגם הירושלמי יש להשוות עם תלמודא דידן וכאמור וא"ש.

ולפ"ז הא דא"י בירושלמי דמע"ש זונא שאל לרבי מה נתני כרם רבעי או נטע רבעי אמר לון פקון שאלון לרבי יצהק רובא דבחנת לי' כל מתני' נפקין ושאלין לי' א"ל קדמיא כרם רבעי ותנינא נטע רבעי ע"כ קדמי' היינו הך מתני' דכרם רבעי מציינין אותו וכו' ותנינא היינו הך מתני' דעולה לירושלם ומטעם דר' יוחנן בבבלי דהוא מרא דתלמוד ירושלמי דהיתה התקנה אח"כ גם על שאר פירות כדי לעטר וכ"כ התו' יו"ט. אמנם הרמב"ם פ"ט מה' מע"ש ונטע רבעי ה"ה כ' ענבים של כרם רבעי התקינו ב"ד שיהי' עולים לירושלם מהלך יום לכל צד כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות ומשחרב ביהמ"ק נפדה אפי' סמוך לחומה ושאר כל הפירות אפי' בזמן ביהמ"ק נפדי' סמוך לחומה ע"כ הרי דרק על ענבי' היתה התקנה לדעתו ז"ל ולא על שאר פירות ועיין בכ"מ שם דמביא הירושלמי דמתחלה לא גזרו אלא על הענבים וצ"ל דהא דאר"י כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות היינו משום בשאר פירות בלא"ה מעוטר כיון שהם מרובי' אבל יין שהוצרכו לנסכים והי' ענבים מועטי' ע"כ הוצרכו לתקן למען יהי' שוקי ירושלם מעוטרי' בכל מיני פירות והיא מה שאמר ר"י כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות והבן. אחר כותבי זאת מצאתי שכונתי בזה לדברי יודי אלוי' תיקון ק"ג שגם הוא מפרש דברי ר"י כן לדעת הרמב"ם עיי"ש וע"ע בתוס' יו"ט דדעתו לדברי הרמב"ם. הא דאר"י בפירות. היינו בפירות הכרם ולפ"ז תלמודא דידן וירושלמי ותוספתא עולים בקנה א' דהתקנה לא היתה מעולם רק אענבי' ולא אשאר פירות ומ"ש בירושלמי הנ"ל קדמיא כרם רבעי ותנינא נטע רבעי הכונה דג' משניות הראשונות בפ"ה דמע"ש קרי קדמיא ושם תני לכ"ע כרם רבעי ותנינא הם משניות ד' והי' דשם תני נטע רבעי כמ"ש התו' יו"ט והסביר הדבר שנות אלוי' שם עיי"ש ורו"ק, וע"ע בסמ"ג עשין קל"ז שכ' בזה"ל עוד שנינו שם [היינו בירושלמי] ענבים של כרם רבעי התקינו ב"ד שיהו עולים לירושלם מהלך יום א' לכל צד כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות ומשחרב ביהמ"ק נפדי' סמוך לחומה ושאר כל הפירות אפי' בזמן המקדש נפדים סמוך לחומה ע"כ והיינו ג"כ כהרמב"ם. וע"ע בפני יהושע וצ"ח על ביצה במ"ש רש"י במעשה דר"א למאן דתני בכיצד מברכין כרם או נטע רבעי.

והא דתקנו לעטר שוקי ירושלם בכרם רבעי ולא תקנו כן במעשר שני שלא לפדות מהלך יום א' סמוך לירושלם בשלמא למאן דתני כרם רבעי ולא היתה התקנה אלא אענבים ניחא דלא תקנו אלא ברבעי מפני שאין דין רבעי לדירי' נוהג אלא בענבים משא"כ במע"ש דנוהג בכל הפירות לא רצו לחלק בתקנותם אבל למ"ד נטעי רבעי תני קשה בין לשיטת רש"י ובין לשיטת הרמב"ם למה תקנו בענבי' של רבעי לדעת הרמב"ם ולא בענבים

של מע"ש ולמה תקנו בכל פירות של רבעי לדעת רש"י ז"ל ולא תקנו כן בשל מע"ש. אחר העיון מצאתי בטורי אבן למס' ר"ה שהקשה כן ות"י דבתקנה דרבעי די לעטר ולא ה"י מן הצורך לתקן בשניהם דהיינו ברבעי ובמע"ש והא דתקנו ברבעי ולא בהיפך דהיינו במע"ש הוא משום דרבעי נוהג בכל השנים ומע"ש אינו נוהג בשנת ג' ו' לשמיטה ובמה ה"י מעטרי' שוקי ירושלים בשנים הללו לפיכך תקנו ברבעי ובוה ה"י די לעטר ולא הוצרכו לתקן עוד על מע"ש וא"ש. וגם בצל"ח ביצה ראיתי שהתעורר בזה ומיישב בדרך אחר כי התורם מענבים וזתים על יין ושמן מקרי תורם מן הרע על היפה הרי דיותר טוב לכהנים וללוים לתת להם דבר משובח דהיינו יין ושמן מלתת להם ענבים וזתים ולהם יהי' טורה הדריכה וכיון שלא רצו לתקן לתורם קודם הדריכה ממילא גם מע"ש לא יכלו לתקן להפריש בעודן ענבים כי סדר ההפרשה היא תחלה תרומה גדולה ואח"כ מעשר ראשון ומעשר שני ועיטור ירושלים הוא דוקא בפירות דהיינו ענבים ולא ביין דנמכר בחנות וע"כ לא יכלו לתקן במע"ש ותקנו כך ברבעי וזהו לשיטת הרמב"ם אבל לרש"י ז"ל דהתקנה היתה על כל פירות י"ל כיון דלא יכלו לתקן בענבים וזתים מטעם פסידא דכהנים ועיקר תרומה ומעשר הרי היא בתירוש ויצהר אין שייכות לתקן בשאר מע"ש של פירות שהוא רק דרבנן להחמיר יותר מבשל תורה משא"כ בנטע רבעי עייש"ה, ודבריו יותר מדוקדקים לשיטת רש"י ז"ל עפ"י דברי התוס' יו"ט הנ"ל דמתחלה לא היתה התקנה רק על ענבים ואח"כ הוסיפו אף על שאר פירות ובמעשר כיון דלא שייך על ענבי' לא תקנו כלל משא"כ בנטע רבעי וא"ש ודו"ק. ומה שלא תקנו לדעת הרמב"ם על הזתים למאן דתני נטע רבעי דשייך ג"כ טעמא דירושלמי שהי' עושי' שמן למנחות ולמנחת נסכי' כ' הטורי אבן שם או מטעם דא"צ כ"כ לזתים כמו לענבים שעושי' מהן יין לשתייה או מטעם דבלא"ה הי' מצוי להם הרבה זתים וכ"כ הצל"ח דזתים הי' מצויי' הרבה דהר המשחה הי' סמוך לירושלים. ועוד בענבים שכיחי' טומאה יותר מבוזתים כדאי' בשבת מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה ולכך הי' הרבה ענבי' נפסדי' קודם שיצא יין בטהרה לנסכים משא"כ בזתים עייש"ה ודו"ק.

(ב) כבר הבאתי בס"ק א' פלוגתא דת"ק ורבי יוסי דלת"ק משרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה ולר"י הי' התנאי הזה משרב ביהמ"ק והנה לדעת ת"ק התקינו תקנה השניי' ובטלו תקנה הראשונה קודם החרבן משרבו הפירות וליכא משום כדי לעטר אבל לר"י לא תקנו כן עד לאחר החרבן והוצרכו לתקנה זאת אע"ג דבטל הטעם של תקנה הראשונה משום דאין ביד יכול לבטל דברי ב"ד הבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין אע"ג דבטל טעם התקנה הראשונה כדאי' בביצה שם ויבואר עוד להלן. ולרב פפא בר"ה הנ"ל ריב"ז תיקן תקנה שניי' זאת וכיון דהוא לא ס"ל כרנב"י דריב"ז תקן תקנות גם במשך ארבעים שנה שלמד רק באותן ארבעי' שנה שלימד תקן כל תקנותיו ממילא אף לת"ק דס"ל דתקנה אחרונה לפדות חוץ לחומה היתה בזמן הבית משרבו הפירות כיון שריב"ז הי' המתקן והוא תקן הרבה תקנות לאחר החרבן ממילא תקנה זו לא היתה רק זמן מועט קודם

החרבן במשך אותן מ' שנה אשר לימד ואשר יש מהם ה' בזמן הבית ויש מהם לאחר החרבן כמבואר ברש"י ר"ה ד"ה ותנן אבל לר"י היתה התקנה בתוך אותו הזמן שלימד ריב"ז לאחר החרבן, ומן התוספתא שהבאתי בס"ק א' דא"י שם משהרב הבית ב"ד הראשון לא אמרו בו כלום ב"ד האחרון גזרו וכו' ה' משמע לכאורה כרנב"י דלאו ריב"ז ה' המתקן תקנה זו אלא מב"ד שאחריו נתקנה אך בלא"ה התוספתא מתנגדת לתלמודא דידן כמ"ש למעלה ויבואר עוד להלן אי"ה ובתלמודא דידן א"י מאן חבירך ריב"ז והיינו כר"פ במס' ר"ה ולפ"ז היתה הך תקנה מן הט' תקנות שתקן ריב"ז ועיין בידי אלי' סי' ק"ג.

והנה הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים ה"ב פסק וז"ל ב"ד שגזרו גזירה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל ועמד אחריהם ב"ד אחר ובקש לבטל דברים הראשונים ולעקור אותה התקנה ואותה הגזירה ואותו המנהג אינו יכול עד שיהי' גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין היה גדול בחכמה אבל לא במנין במנין אבל לא בחכמה אינו יכול לבטל את דבריו אפי' בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו אין האחרונים יכולי' לבטל עד שיהי' גדולי' מהם והיאך יהי' גדולים מהם במנין הואיל וכל ב"ד וב"ד של ע"א הוא זה מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שאמרו ב"ד גדול ולא חלקו בד"א בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא בשאר דיני תורה אבל דברים שראו ב"ד לגזור ולאסרן לעשות סייג אם פשט איסורן בכל ישראל אין ב"ד גדול אחר יכול לעקור ולהתירן אפי' ה' גדול מן הראשונים ע"כ וכ' עליו הראב"ד א"א ולא אפי' אם יבא אלי' וב"ד הואיל ופשט איסורן בכל ישראל כדאיתא בע"ז ע"כ ועיין שם בכ"מ מה שהמליץ בעד הרמב"ם וכבר הארכתי בזה במבוא השערים לחלק ראשון עיי"ש. עוד כ' הראב"ד שם על מ"ש הרמב"ם דצריך גדול בחכמה ובמנין א"א עיטור שוקי ירושלם בפירות קשי' עלי' שהראשונים תקנהו וריב"ז בטלה אחר החרבן מפני שנתבטל הטעם של ראשונים ולא ה' גדול כראשונים ע"כ הנה להרמב"ם אף בנתבטל הטעם צריכי' שיהי' המבטלי' גדולים גם בחכמה ולא לבד במנין ואף דבמס' ביצה לא נזכר אלא מנין ה"ה דצריך גדול בחכמה וחד מינייהו נקיט כ"כ הכ"מ שם וריב"ז ה' באמת גדול בחכמת התורה ממתקני התקנה הראשונה כמבואר באריכות בכ"מ שם. ואפשר לומר דבזה יש ליישב דקדוק בש"ס ביצה שם אשר הרגישו בו כל האחרונים ז"ל דלאיזה צורך נאמר שם מאן חבירך ריב"ז דמאי נ"מ לן בזה כיון דאמרו דנמנו עליו והתירהו אבל לפי דברי הכ"מ נחא דבאו לומר דלא לבד כי נמנו עליו והווי גדולים במנין אלא אף גדול בחכמה ה' ב"ד המתיר דהוא ריב"ז אשר עליו נאמר בכ"ב שלא הניה וכו' כמבואר בכ"מ שם וא"ש ומדוקדק מאד. אמנם לשיטת הראב"ד היכא דנתבטל הטעם לא בעי גדול בחכמה ודי במנין ומש"ה לא נזכר בש"ס בהך דעיטור ירושלם גדול בחכמה ומה מותיב על הרמב"ם ז"ל ועיין שם בלח"מ בישוב דברי הרמב"ם ולפי דבריו משמע דגם לרבי יוסי גם קודם החרבן התירהו מפני ריבוי הפירות אע"פ שאמרו כשיתמעטו הפירות תחזור למה שהיתה מ"מ כבר היתה

התקנה רופפות ואיכא גילוי דיכול לבטלו ולאחר החרבן כיון דליכא עיטור פירות ועדיף מריבוי פירות לכך נתנו רשות לב"ד לבטלו אפי' שיהי' קטן מהראשון עיי"ש ולפי' התקנה שאחר החרבן לבד היתה מריב"ז אבל התקנה בריבוי פירות לא היתה מריב"ז אלא מב"ד שהי' גדול בחכמה ובמנין מן הראשון ואף ר"י אית ל"י כת"ק אלא דמוסיף עליו אך מדברי שאר אחרונים לא משמע כן וגם אין זה במשמעות הלשון שם וצ"ע. והנה לדברי ת"ק היתה תנאי בתקנה שניי' שתקנו משום ריבוי פירות לפדות חוץ לחומה שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהי' ולר"י הי' התנאי אימתי שיבנה ביהמ"ק יחזור הדבר לכמות שהי' ובה מיישב התוי"ט שיטת הרמב"ם דמכאן למד דינו דמדהוצרכו לתנאי ש"מ שצריך שיהי' המבטלים גדולים מהמתקני' אפי' אם נתבטל הטעם ולכך הוצרכו לתנאי דשמא הב"ד שיבאו אחריהם לא יהי' גדול בחכמה ובמנין מש"ה התנו התנאי דאז הם עצמם המבטלי' אבל להראב"ד צריכין אנו לדחוקי ולומר דהתנאי לכשירצו אפי' אי לא יתבטל הטעם עיי"ש. ולפענ"ד אפשר לומר לדעת הרמב"ם כיון דריב"ז לא בטל תקנה הראשונה לגמרי רק על תנאי ולזמן החרבן הוי כמו שביטל תקנה לצורך השעה וע"ז יש כח בידם אף ע"פ שאינם גדולי' בחכמה עיין רמב"ם הלכות ממרים שם ה"ד, ומיושב בזה קו' התוי"ט ג"כ דלמה הוצרכו לתנאי דהרי העמידו הדבר על דין תורה ויש כח ביד ב"ד הבא אח"כ לתקן כפי הצורך אבל לפמ"ש נחא דמש"ה הוצרכו לתנאי למען לא יהי' עקירת התקנה הראשונה לגמרי לעולם אלא ביטול לזמן לצורך שעה וא"ש ודו"ק. אמנם כ"ז הוא אי תקנת ריב"ז לא הי' רק להתיר לפדות חוץ לחומה מה שהי' אסור מתקנה הראשונה וכדמשמע מלשון הש"ס במעשה דר"א נמנו הבירך והתירו אבל לפי לשון התוספתא דא"ל תלמידיו לר"א משגזרו שיהי' זה נפדה סמוך לחומה אתה צריך לפדותו וכו' דמבואר דתקנת ריב"ז היתה לעכב לפדותו דוקא ולא שיהי' הברירה בידו לפדותו או להעלותו כ" התוי"ט דת"ק ור"י פליגי בפלוגתא דרבי יהודא ורבנן בב"מ ספ"ד דסבר ר"י לא יחלק ההנוני קליות ולא יפחות השער וזהו סברת ת"ק כאן דסובר משרבו הפירות ואין קונה תקנו שיהא נפדו ולא יעלו כלל למען לא יפחות השער ורבי יוסי ס"ל כחכמים דר"י בב"מ דאמרו זכור לטוב להפחית השער ולפיכך אומר שהתקנה היתה משהרב ביהמ"ק ומפני זה הוצרכו לתנאי אפי' לר"י כיון שהתקנה היתה לפדות דוקא ושלא להעלות כדי שלא לעטר שוקי ירושלים הנתינה ביד האויבים ואף אם יתבטל טעם זה שיכנה ביהמ"ק ב"ב לא יהא אותו ב"ד שבדור ההוא רשאי' לבטל כי אולי לא יהי' גדולי' מב"ד זה כי בנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד כדאיתא בירושלמי וכ"ש קודם לתחיית המתים וזהו להרמב"ם אבל להראב"ד צ"ל כיון שביהמ"ק עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד ונמצא שעד מלכות בית דוד יהי' לאויבי' קצת ממשלה על ישראל כמו שהי' בתחלת בית שני ועדיין לא יתבטל הטעם לגמרי לכך הוצרכו להתנאי שהב"ד שבאותו הדור יחזרו הדבר לכמות שהי' עפ"י זה התנאי אלו הם תורף דברי התוס' יו"ט עיי"ש דכ' עוד דכדברי התוספתא משמע במתני' דתנן התקינו והא לא הוי אלא ביטול

ועקירת התקנה הראשונה אלא ודאי דהתקינו תקנה לפדותו דוקא ולא להעלהו כלל. ואולם הרמב"ם ז"ל בפ"ט מה' מע"ש ה"ה כ' דהתקנה היתה רק להתיר הפדיון שכ"כ שם ומשחרב ביהמ"ק נפדה אפי' סמוך לחומה וכו' הרי דפסק דלא כתוספתא אלא כסתמא דתלמודא דידן ועיין בצל"ח מ"ש ליישב הלשון דהתקינו וקרובים דבריו קצת לדברי הלח"מ שהבאתי לעיל ודו"ק וע"ע בזה בידי אלי' תיקון ק"ג. והטעם שפסק הרמב"ם כרבי יוסי ולא כת"ק כ' התוי"ט כיון דפסק כחכמים דרבי יהודא בב"ט שם ודבריו צע"ק כיון דהרמב"ם פסק דתקנה האחרונה לא היתה רק להתיר הפדיון ולא לאסור ההעלאה ל"ד לפלוגתא דרבנן ור"י בב"מ כמבואר וצ"ע. ועיקר הטעם של הרמב"ם כ' התוי"ט שם משום דסוגי' דר"ה מוכחת דהתקנה היתה לאחר החרבן לר"פ מריב"ז ולרנב"ז בדור שאחריו וכמבואר לעיל ועיין בידי אלי' שם שמאריך לתת טעם לפסק הרמב"ם ז"ל וע"ע בפני יהושע ביצה דכ' דגם סוגית הש"ס דמביא מעשה דר"א מוכח שהוא אחר החרבן עיי"ש ובצל"ח. אי שרי לאכול בזה"ז כרם רבעי בירושלם בלא פדיון עיין בצל"ח שם דמסופק בזה.

שער ה

בו יבוארו התקנות שתקן רבן גמליאל בן של רשב"ג
הנהרג הנקרא רבן גמליאל דיבנה.

(א) תקנה זו וטעמה נתבארה כבר בחלק ראשון שער א' סי' ד'
אות ה' גבי בהמ"ז ובשער הברכות בברכות השבח וההודאה סי' י"ט דף ס"ג
עיי"ש ואף דבש"ס
נאמר סתם ביבנה

תקנה מ"מ היינו
בימי נשיאתו של
ר"ג דיבנה דהי' נשיא אתר פטירתו של ריב"ז ונהג נשיאתו גם אחר ר"ע
שהי' מהרוגי ביתר אשר ע"כ תקנו ברכת הטוב והמטיב כמבואר בש"ס.

(א) הכי א"י בתוספתא פ"א הלבן ע"ש עד שתכלה הליחה כ"ז
דשביעית ר"ג וב"ד התקינו שיהי' שבני אדם חורשי' ליטע במקשאות
מותרים בעבודת הקרקע עד ר"ה ובמדלעות אר"ש נתת תורת כל או"א
ומבואה ברמב"ם וברי"ש משנה א' בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח
פ"א דשביעית דשם
ובשדה האילן עד

ואי' עד אימתי
חורשי' בשדה האילן
ע"ש בש"א כ"ז שהוא
יפה לפרי ובה"א עד
העצרת וקרובי' דבריו
אלו להיות כדברי אלו ובמשנה א' משניות ואמר ר"ש בן פזי אריב"ל
פ"ב שם אי' עד אימתי חורשי' בשדה משום בר קפרא ר"ג וב"ד נמנו על

סימן כח
העצרת עיי"ש וזהו
לפי משנה הראשונה
קודם תקנת ר"ג וב"ד
וברפ"ק דמועד קטן
מייתי הש"ס הנך
השנה של שביעית.

שני פרקים הללו ובטלום [ופירשי ז"ל על ב' פרקים דפסח ועצרת ובטלום דחורשין עד ר"ה] א"ל ר"ז לר' אבהו וא"ל ר"ל לר"י ר"ג וב"ד היכא מצי מבטלו תקנתא דב"ש וב"ה והא תנן אין ב"ד יכול לבטל וכו' אשתומם כשעה חדא א"ל כך התנו ביניהן כל הרוצה יבא ויבטל [כך התנו שמאי והלל בעת תקנתם] ופריך הש"ס דתוספת שביעית בזקינה הלכה למשה מסיני היא ומשני רבי יצחק כי גמירי הלכתא ל' יום לפני ר"ה ואתו הני תקון מפסח ומעצרת ואתנו בדידהו כל הרוצה לבטל יבא ויבטל [ור"ג דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד ל' יום לפני ר"ה] והדר פריך הש"ס דקראי נינהו ואת אמרת הלכתא ומסיק לרבי ישמעאל הלכתא ולר"ע קראי ורבי יוחנן אמר ר"ג וב"ד מדאו' בטיל [כלומר אשכחי' ע"מך מה"ת להכי בטלי הלכתא כך פירשי' ועיין בריטב"א שם] מ"ט גמר שבת שבת משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפנייה ולאחריה מותר' אף כאן היא אסורה לפנייה ולאחריה מותר' מתקיף לה רב אשי וכו' אלא אר"א ר"ג וב"ד ס"ל כרבי ישמעאל דאמר הלכהא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שביהמ"ק קיים דומי' דניסוך המים אבל בזמן שאין ביהמ"ק קיים לא [וכי ישרי ר"ג וב"ד בזמן שאין ביהמ"ק קיים] ע"כ סוגי' הש"ס. ועיין בירושלמי רפ"ק דשביעית. והנה לפי תי' קמא של הש"ס ר"ג וב"ד לא תקנו להתיר רק מה שאסרו ב"ש וב"ה דהיינו מפסח ומעצרת עד ל' יום לפני ר"ה דמה"ת מותר וב"ש וב"ה גזרו ואסרו ועל שני פרקים הללו נמנו ר"ג וב"ד ותקנו והתירו אבל משלשים יום קודם ר"ה דאסור מה"ת לר"י מהלכתא ולר"ע מקראי לא התירו אבל לתי' דרב אשי דהלכתא לא הוי אלא בזמן שביהמ"ק קיים אבל בזמן שאין ביהמ"ק לא גמירי הלכתא נמנו ר"ג וב"ד ותקנו והתירו לגמרי אפי' עד ר"ה והי' כח בידם לעקור גזירתם דב"ש וב"ה משום דכך התנו בעת גזירתם שכל הרוצה לבטל יבא ויבטל. והטעם דהתנו כך כ' התוס' שם ד"ה כל דחשו שמא יתקלקלו הקרקעות ואינן מגדלי' תבואה בלא תרישה לאחר זמן זה לכך התנו שיהא כח להתיר לצריכי' שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם עיי"ש. והנה אף דהש"ס קרי להא דאסרו ב"ש וב"ה מפסח ומעצרת תקנה אפ"ה לא הוי אלא גזירה ולא תקנה כמבואר במבוא השערים לחלק ראשון דהש"ס אינו מדקדק לפעמים לקרא גזירה בשם תקנה וגם הרמב"ם שאביא לשונו בסמוך קראו גזירה ועיין במבוא התלמוד להגאון מוהר"ץ חיות ז"ל דף י' ע"א. אמנם ר"ג וב"ד אף דלא נמנו רק להתיר מה שאסרו ב"ש וב"ה ולהעמידו על דין תורה אפ"ה הוי שפיר תקנה דתקנו כן מפני תיקון העולם שלא יבאו לידי הפסד גמור והוי מעין תקנת ריב"ז גבי יום הנפ דאי' בש"ס דר"ה דרש והתקין כמבואר לעיל שער ז' עיי"ש ודו"ק. והרמב"ם בפי' המשניות לשביעית שם פסק כר"ג וב"ד וכרב אשי דמותר עד ר"ה וכ"פ בפ"ג מה' שמיטה ויובל ה"א וז"ל עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלי"ם מפני שהוא מתקנה לשביעית ודבר זה בזמן שביהמ"ק הוא שנאסר מפי השמועה וגזרו חכמים שלא יהי' חורשי' שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת ושדה הלבן עד הפסח ובזמן שאין מקדש מותר' בעבודת הארץ עד ר"ה כדן תורה עכ"ל וידוע דסתם ר"ג הוא ר"ג דיבנה בן של רשב"ג הנהרג בן בנו של ר"ג הוקין.

שער ט

בו יבוארו התקנות שתקנו בזמן שהי' ב"ד הגדול באושא
ונקראות בשם תקנות אושא.

פתיחת השער

במס' ר"ה דף ל"א ע"א אי' עשר מסעות נסעה שכינה וכנגדן גלתה
סנהדרין מלשכת הגזית לחנות וכו' ומירושלם ליבנה ומיבנה לאושא
ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם וכו' וכי רש"י ז"ל ומיבנה
לאושא כשהיה הנשיא דר' בו כיון שהיתה סנהדרין עמו וכשמסלק הוא
או בנו למקום אחר גולה הישיבה אחריו. יבנה בימי רבן יוחנן אושא בימי
רבן גמליאל וחזרו מאושא ליבנה ובימי רבן שמעון בנו חזרו כדתני' לקמן
בפרקין וכשקדשו ב"ד וכו'. בית שערים וצפורי וטבריה כולן בימי רבי הוי
וכו' עכ"ל כן הגי' ברש"י שבש"ס שלפנינו דאושא בימי רבן גמליאל וא"כ
איכא למיטר דר"ג זה הי' ר"ג דיבנה בן של רשב"ג הנהרג בהרוגי מלכות
נכד של ר"ג הזקן ובימי רבן שמעון בנו הוא אביו של רבינו הקדוש חזרו
מיבנה לאושא פעם שנית וא"ש סוגי' דר"ה ל"ב ע"א דאי' שם רשב"ג אומר
עם הזכרונות אומרה וכו' וכשקדשו ב"ד את החדש באושא ירד רבי יוחנן
בן ברוקא לפני רשב"ג ועשה כר"י בן נורי א"ל ר"ש לא הי' נוהגין כן ביבנה
[פירש"י ז"ל בימי אבא כשהיתה סנהדרין שם] ליום השני ירד ר"ה בנו של
ר' יוסי הגלילי ועשה כר"ע אמר רשב"ג כך הי' נוהגין ביבנה ע"כ וידוע
דרבי יוחנן בן ברוקא ורבי יוסי הגלילי הי' בימי ר"ג דיבנה ור"ש בנו אבל
ר"ג הזקן ור"ש בנו הנהרג הי' בדור שלפניהם וא"כ הי' ר"ש דבאו לפניו
באושא ר"י בן ברוקא ור"ה בנו של ר"י הגלילי בע"כ הוא ר"ש בן של ר"ג
דיבנה אביו של רבי ולא ר"ש בן של ר"ג הזקן ובימי ר"ש בן ר"ג דיבנה הי'
מקדש' השנה באושא דהי' אז סנהדרין' שם ומשם מביא רש"י בדף ל"א
ע"ב ראי' דבימי ר"ש בנו היינו בנו של ר"ג חזרו לאושא וא"כ בע"כ הי' ר"ג
דבימיו הי' פעם ראשון באושא וחזרו משם ליבנה היינו ר"ג דיבנה ולא ר"ג
הזקן וא"ש. ואולם ברש"י שבעין יעקב הגי' יבנה בימי ריב"ז אושא בימי
ר"ג הזקן וכו' ולפ"ז יקשה דר"ש בנו שכ' רש"י שחזרו בימיו היינו ר"ש בן
ר"ג הזקן הוא אותו שנהרג בהרוגי מלכות ובימיו הרי לא הי' ר"י בן ברוקא
ולא ר' חנינא בנו של ר"י הגלילי ואיך אי' שם ל"ב ע"א דבאו לפני רשב"ג
באושא אם זה הי' רשב"ג הזקן. ועיין במס' ב"ב כ"ה ע"א וע"ב דרבי
ישמעאל מהולכי אושא הי' וגם מזה מוכח דר"ש זה הי' בן ר"ג דיבנה ולא
בן ר"ג הזקן ודו"ק. אחרי כותבי זאת מצאתי בסדר הדורות ערך גמליאל
דהרגיש בזה והוכיח דגי' שלפנינו הוא העיקר דר"ג זה הוא ר"ג דיבנה ור"ש
בנו היינו אביו של רבינו הקדוש וגי' עין יעקב היא גי' מוטעת עיי"ש
שהאריך בזה וכ"כ עוד בערך ישמעאל עיי"ש. אמנם המעיין בגי' רש"י

שבעין יעקב יראה עוד שינוי אחר שם ממ"ש ברש"י שבש"ס שלנו דברש"י שלפנינו הגי' ובימי רבן שמעון בנו חזרו וקאי על ר"ג הנזכר מקודם דהיינו ר"ש בנו של ר"ג הנזכר וא"כ אם הך ר"ג הוא ר"ג הזקן ר"ש בנו הוא רשב"ג הנהרג וקשה קו' הנ"ל מר"ה ל"ב ע"א אבל ברש"י שבעין יעקב הגי' אושא בימי ר"ג הזקן וחזרו מאושא ליבנה ובימי רשב"ג חזרו לאושא כדתני' לקמן וכו' הרי דלא גרס ובימי ר"ש בנו אלא ובימי רשב"ג וא"כ אפשר לומר דגלות הראשון מיבנה לאושא ה' בימי ר"ג הזקן ובימי בנו הוא ר"ש הנהרג חזרו מאושא ליבנה והי' שם בימי הנשיאות של ריב"ז ור"ג דיבנה ובימי ר"ש בן ר"ג דיבנה חזרו שנית מיבנה לאושא ואל רשב"ג זה כיון רש"י ז"ל וע"כ כ' ובימי רשב"ג ולא כ' ובימי ר"ש בנו וא"ש סוגי' דרף ל"ב דמיני' מייתי רש"י שפיר ראי' דזה הא ה' רשב"ג דיבנה ודו"ק היטב. אלא דקשה היאך כתב רש"י יבנה בימי ר' יוחנן בן זכאי אושא בימי רבן גמליאל אם ר"ל ר"ג הזקן הי"ל להקדימו לריב"ז כי ר"ג הזקן ה' נשיא ומת קודם החרבן וריב"ז נעשה נשיא אחר החרבן אחר הריגת רשב"ג א"כ בימי ר"ג הזקן עדיין לא ה' באושא אלא ודאי דכונת רש"י על ר"ג דיבנה וא"ש וכן העיר סדר הדורות שם עייש"ה דמביא עוד ראיות לזה.

הנה מבואר דשני פעמים גלתה סנהדרין לאושא פעם אחת ה' שם בימי ר"ג הזקן לגי' עין יעקב ברש"י, או בימי ר"ג דיבנה לגי' שלפנינו שהיא העיקר ופעם שנית בימי ר"ש בן ר"ג דיבנה ומעתה יש לחקור באיזה זמן נתקנו תקנת אושא אם בפעם הראשון שגלתה הסנהדרין לשם או בפעם השני. והנה בירושלמי דפאה פ"א א' מעשה בר' ישבב שעמד והחליק את כל נכסיו לעניים שלח לו ר"ג והלא אמרו חומש מנכסיו ור"ג לא קודם לאושא ה' רבי יוסי בר בון בשם ר' לוי כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים וכו' עיי"ש ובמה שכתבתי בזה בתקנה זו דהמבזבו אל יבזבו יותר מחומש להלן סי'. וראיתי בסדר הדורות ערך גימל שכ' וז"ל וכן מוכח [דר"ש זה הוא בנו של ר"ג דיבנה] ממה שהקשה בירושלמי דפאה ר' ישבב חלק נכסיו ושלח לו ר"ג הזקן [בירושלמי שלפנינו ליתא ר"ג הזקן אלא ר"ג סתם] וכו' אחר זמן רב בא לידי ספר עיר בנימן השני שנדפס מחדש כ' במס' פאה וז"ל הנה נפלאתי מאד מה שהקשה בירושלמי כאן ר"ג קודם לאושא ה' והלא בר"ה חשוב באותן י' גלויות סנהדרין מיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא פירש"י יבנה בימי ריב"ז אושא בימי ר"ג הזקן ושם נתקנה תקנה ההיא ר"ל א"כ תקנת אושא ה' בימי ר"ג הזקן ואיך הקשה הא ר"ג הזקן קודם לתקנת אושא וכו' אם לא שנאמר שברור ה' לירושלמי שזה ר"ג ששלח לר' ישבב קדם לתקנת אושא כי תקנה זו נתקן כשגלו שנית לאושא וזה ה' אחר ר"ג הזקן עכ"ל. גם לו נודמן נסחא מוטעית בלשון רש"י אושא בימי ר"ג הזקן כפי נסחא של עין יעקב וג"כ במ"ש ליישב קו' הירושלמי שתקנה זו נתקנה כשגלו שנית לאושא גם זה אינו ולדעתי כי י' גלויות שגלו מלשכות הגזית לחנות ומחנות לירושלם ומירושלם ליבנה זה ה' בארבעים שנה קודם החרבן ומה שגלו מיבנה לאושא וכו' זה ה' אחר החרבן כי שמואל הקטן שמת בחייו תקן ברכת

המינין לפניו ביבנה ור"ג הזקן מת י"ח שנים קודם החרבן ואפשר שגם לאושא גלו קודם החרבן בימי ר"ש הנהרג אך מה שגלו שנית ליבנה וממנו שנית לאושא זה ה' בימי ר"ג דיבנה ור"ש בנו וכו' עכ"ל עיי"ש שמאריך בזה עוד. מבואר לפי דעת הסדר הדורות דשפיר מקשה בירושלמי דפאה ור"ג לא קודם לאושא ה' כי בימי ר"ג הזקן לא ה' באושא ולפי"ז צ"ל דרבי ישבב ה' בזמן ר"ג הזקן ונס זה תמוה כי ר' ישבב דהיא רבי ישבב הסופר היה בימי ר"ע כדאי' בחולין ל"ב ע"א א"ר ישבב לר"ע ובשאר דוכתי [ע' כתובות ג' ע"א] והי' א"כ אחר החרבן ולא ה' בימי ר"ג הזקן וכבר העיר גם בזה הסדר הדורות בערך ישבב וכו' דאפשר שהאריך ימים כ"כ עיי"ש. ואולם אם נאמר דתקנות אושא נתקנו בגלות שנית לאושא דהי' לכל הדעות בימי רשב"ג דיבנה א"ש בפשיטות דאף אם נאמר דר"ג דשלה לר' ישבב בירושלמי דפאה היינו ר"ג דיבנה ובימיו ה' ר' ישבב אפ"ה מקשה שפיר ור"ג לא קודם לאושא ה' דהיינו דתקנות אושא לא ה' בימיו רק בימי ר"ש בנו כשחזרו שנית לאושא וא"ש. ועיין מ"ש בזה עוד להלן בשער זה סי'

ועיין במבוא התלמוד להגאון מוהר"ץ חיות ז"ל דף י' ע"ב בהג"ה דדעתו דתקנות אושא יצאו מפי ב"ד הגדול של ר"ג הזקן ודבריו צ"ע מכל הנ"ל. את כל זה ראיתי להקדים בענין זמן תקנות אושא טרם באתי לבאר התקנות שתקנו שם.

(א) הכי אי' במס' כתו' דף ג' יורש שו' רבנן יורש שמכר אביו ע"א אמר רבי יוסי בר הנינא באושא נכסיו בחייו אין לו ירושה בהן. התקינו האשה שמכרה וכו' ופירש"י באושא התקינו כשהיתה סנהדרין ז"ל שמכרה בנכסי מלוג הקרן הבעל באושא שגלתה וישבה שם סנהדרי גדולה כדאמרי' מוציא דשויהו רבנן

סימן ל

כלוקח והוא לוקח דאשון וכן אי' במס' ב"ק פ"ח ע"ב ושם כ' רש"י ז"ל דאע"ג דבעלמא קנין פירות לאו קנין הגוף דמי בעל בנכסי אשתו אלמנה רבנן לשעבודא משום איבה זהו כלוקח ראשון ע"כ ובמס' ב"מ ל"ה ע"א דאי' נמי להך דר"י בר הנינא פירש"י ז"ל האשה שמכרה בנ"מ להיות הבעל אוכל פירות בחייה זגוף הקרקע יהי' ללוקח - לכשתמות ומתה הבעל מוציא גוף הקרקע מיד הלוקחות והכי מוקי לה בפ' האשה בכתו' תקנת אושא בגופה של קרקע לאחר מיתה אלמא כלוקח שו' רבנן וא"ל אני לקחתי ראשון דאי כשאר

אשתו ד"ת. הבעל מוציא מיד הלוקחות אלמא אין לה רשות שהוא לוקח ראשון ע"כ ובב"ב דף ג' ע"א פירש"י ז"ל כמו שהתקינו באושא כשהיתה סנהדרי' לשם באחת מ' גלויות שגלתה סנהדרין כדאי' בריה וכו' ר"י וכו' וכו' הבעל מוציא מיד הלוקחות כדמפרש טעמא בב"ק צ' ע"א דאלמנה רבנן לשעבודא דבעל משום איבה ועשאהו לוקח ראשון ומיהו להכי אהני מכירת האשה שאם ימות בעלה בחייה ימלם הלוקח עכ"ל וע"ע בב"ב

קל"ט ע"ב דשם כ' הרשב"ם בזה"ל באושא התקינו שגלתה סנהדרין לשם כדמפרש בר"ה. אשה שמכרה בנ"מ בחיי בעלה שאם ימות בעלה יזכה בהן ואם תמות היא וירשה בעל יפסידו ונ"מ הן נכסים שנפלו לה מבית אביה או שהכניסה קרקעות שלא נישומו בכתובה ולא קבל בעל עליו אחריות ואוכל פירותיהן בחייה כתקנת חכמים תחת פרקונה להכי קרי מלוג שמלגו ומחסרו בעל שאוכל הפירות כמליגת הראש עכ"ל עיי"ש ובכתו' פ' האשה שנפלו ע"ה ע"ב אי' דמתני' דשם דמשניסת אלו ואלו מודים שהבעל מוציא מיד הלכותות היינו בחייה ולפירות כלומר דבחייה הבעל מוציא כדי לאכול הפירות ולאחר מותה יחזור הקרקע ללקוחות ותקנת אושא היא בגופה של קרקע ולאחר מיתה דאם מתה בחייו הבעל מוציא הגוף מיד הלכותות עיי"ש. מכל זה מבואר דקודם תקנת אושא דהיינו לאחר שתקנו שהבעל אוכל פירות נ"מ תחת פרקונה וקודם שתקנו תקנתם באושא או אם האשה מכרה קרקע נ"מ כל זמן שהיתה בחיים הקרקע ביד הבעל לאכול ממנו הפירות והיא לא מכרה רק שאם ימות הוא או אם תמות היא בחייו יזכה הלכותות בקרקע ומכרה קיים ואף דאם לא מכרה הו' הבעל יורשה אם מתה בחייו אעפ"כ כיון דלא הו' אלא יורש אם מכרה הרי לא נשאר לו מה לירש והקרקע זכו בהן הלכותות ובאושא התקינו שהבעל יהי' לוקח ראשון בנכסי אשתו דהיינו דמשעה שנשאת יהי' לו דין לוקח וע"כ אם מכרה ומתה הרי הבעל הוא הלוקח ראשון ומוציא אפי' גוף הקרקע מידן והמכר אינו כלום רק באופן אם הוא ימות בחייה או המכר קיים והקרקע ללקוחות. ומה דאמרו הבעל מוציא מיד הלכותות אף דלא בא הקרקע כלל לידם כיון שהבעל אוכל הפירות כ' הרא"ש במס' כתו' דף נ' וז"ל ומוציא לאו דוקא דכל ימי האשה הקרקע ביד הבעל ואוכל פירות והיא מוכרת הגוף מעכשיו והפירות לאחר מיתתה והבעל מוציא מיד הלוקח הגוף שמכרה לו עכשיו וישאר אצלו עכ"ל. ומבואר יותר בשיטה מקובצת שם בשם הרא"ה ז"ל הבעל מוציא מיד הלכותות מוציא מיד זכותן קאמר א"נ מוציא ממש וכגון דכתב לה דין ודברים אין לי בנכסייך ובפירותיהן דקיי"ל דאינו אוכל פירות והחזיקו הלכותות לאלתר בנכסים כשמתה בא הבעל ומוציא מידן וכו' עכ"ל עיי"ש. ואולם מלשון הרמב"ם פכ"ב מאישות ה"ז מבואר דכל זמן שהיא בחיים הקרקע ללקוחות ורק הבעל אוכל הפירות שכ"כ שם לפיכך אם מכרה האשה נ"מ אחר שנשאת אע"פ שאותן הנכסים נפלו לה קודם שתתארס הבעל מוציא הפירות מיד הלכותות כל ימי חייה אבל לא גוף הקרקע שאין לו כלום בגוף נ"מ עד שתמות וכו'. לפ"ז א"ש לשנא דהבעל מוציא מיד הלכותות. ועיין בר"ן פ' נערה שנתפתתה בשם הרשב"א כהרא"ש והטור באהע"ז סי' צ' מביא דעת הרמב"ם ודעת הרא"ש והמחבר שם נקיט לשון הרמב"ם וכבר נתקשו כל נושאי כלי השו"ע שם דמאי נ"מ בהא דגוף הקרקע ביד הלוקח כיון דהבעל אוכל פירות וכל תשמישי הקרקע הכל לבעל והחמ"ה שם ס"ק כ"ז כ' דאין לומר דנ"מ למחות ביד הבעל שלא לחפור בורות שיחין ומערות בהן דבזה גם הרא"ש מודה דכל מה שהאשה יכולה למחות גם הלכותות יכולין למחות והעלה דנ"מ לענין פרובול דיש

ללוקח תועלת בגוף הקרקע להרמב"ם משא"כ להרא"ש וב"ש שם ס"ק ל"ו כי בשם הדרישה דנ"ט לענין דהלוקח יכול למחות כשרוצה לבנות ודחה דבריו דגם להרא"ש יכול למחות הואיל והמכר קיים לאחר מיתת הבעל כמ"ש הנמ"י גם מ"ש דנ"ט לענין נפל הבית עליו ועל אשתו דלדעת הרא"ש הוי הבעל מוחזק ועל הלוקח להביא ראיה ליתא דהא קי"ל דנ"ט בהוקת האשה הן וממילא זכה בהן הלוקח והעלה הוא וז"ל ונראה להרמב"ם דס"ל הגוף הקרקע נשאר ביד הלוקח ויש לו זכות כאלו הקרקע הי' שלו אין לו דין על המעות אפי' כשהמעות בעין עד שתמות והבעל מוציא הקרקע מיד הלוקח וכן מדוייק ברמב"ם שכי' ואם הדמים וכו' בסיפא בשמתה בחייו ש"מ בחייה אין ללוקח טענה על המעות אבל לשיטת הרא"ש נראה דיש ללוקח טענה על המעות מיד מאחר שאין לו שום זכות בקרקע שוב ראיתי כן בפרישה עכ"ל. וטעם התקנה זו הוא משום איבה אלמזה רבנן לשעבודא דבעל בנכסי אשתו אע"ג דבעלמא ק"פ לאו כקנין הגוף דמי הכא אלמזה לשעבודא כדאי' בב"ק דף צ' ע"א.

ועיין בב"ק שם דמתחלה רצה הש"ס לומר דתקנת אושא פלוגתא דתנאי היא דתנא חדא עבדי מלוג יוצאין בשן ועין לאשה אבל לא לאיש ותני אידך לא לאיש ולא לאשה ומכרה דכ"ע ק"פ לאו כק"ה דמי וקמפלגי בתקנת אושא דמ"ד לאשה ל"ל תקנת אושא ומ"ד לא לאיש ולא לאשה אית ל"י תקנת אושא ודחי הש"ס דכ"ע אית ל"י תקנת אושא וכאן קודם תקנה הוי שעבודי' קיל כשאר ק"פ דלאו כק"ה דמי ומש"ה יוצא לאשה ולא לאיש וכאן לאחר תקנה דאלמזה לשעבודי' ואינו יוצא לא לאיש ולא לאשה ואבע"א אידי ואידי לאחר תקנה וכ"ע אית ל"י תקנת אושא ומ"ד לאשה ולא לאיש טעמא כדרבא דאמר הקדש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שעבוד ומ"ד לא לאיש ולא לאשה ג"כ אית ל"י דרבא אלא דאלמזה רבנן הכא לשעבודא דבעל ואבע"א דכ"ע ל"ל תקנת אושא והוי שעבודי' דבעל כשאר ק"פ דעלמא ובק"פ אי כקנין הגוף דמי פליגי עיישיה המבואר מזה דלא פסיקא להו כל כך תקנת אושא עד דלליב הנך כי ברייתות כלהו ל"ל תקנת אושא. ובש"ס פ' החובל ובכתו' פ' האשה שנפלו רצה להוכיח דתקנת אושא הוא ג"כ במתני' ודחה אותו עיי"ש ובשיטה מקובצת לכתו' שם כי וז"ל ואפשר דמתני' אית ל"י תקנת אושא דהא רבי דמסדר המשנה בתר תקנת אושא הוא דהולכי אושא קדמי' כמה שני לרבי אלא דאנן לא אמרי' אלא דלאו הכרחא הוא דמתני' אית ל"י תקנת אושא אבל אפשר דאית ל"י וכו' ע"כ ודו"ק בכל זה. והרי"ף והרא"ש מביאי' תקנת אושא לפסק הלכה וכ"פ הרמב"ם פכ"ב מאישות ה"ז עיין הה"מ שם וכן הוא בטוש"ע סי' צ' סי"ט עיי"ש. ועיין בתוס' ב"ק שם ד"ה באושא הקשו דלרבי יוחנן דק"פ כקנין הגוף דמי למה להו תקנת אושא ות"י דאצטריך להיכא דאינו אוכל הפירות ובביאור דבריהם עיין עוד תוס' כתו' נ' ע"א ד"ה הבעל ובמזהרש"ל ומזהרש"א שם וב"ש סי' צ"ב ס"ק י"ב ומ"ש בזה בתקנת פירות כנגד פרקונה והנה בתוס' כתו' הנ"ל לפי ת"י קמא באמת לר"י ל"ל תקנת אושא וכ"כ התוס' ביבמות ל"ו ע"ב

ד"ה קנין בתחלת דבריהם דלרבי יוחנן ל"צ לתקנת אושא ואח"כ כ' וז"ל א"נ קנין הגוף דאשה עדיף שאין לבעל פירות אלא מכחה ועוד דאין לבעל פירות אלא בתקנתא דרבנן עיי"ש דבשם מוהר"י מאורליינש תי' דאצטריך להיכא דאין לו פירות וע"ע תוס' ב"ב קל"ו ע"ב ד"ה רבי יוחנן ודו"ק.

(ב) עיין ברי"ף פ' נערה שנתפתה לאחר שהביא דברי ר"י ברי' בתקנת אושא כ' וז"ל וקיי"ל דבעל מוציא מיד הלוקחות בלא דמים אי איתנהו להני דמי דשקלי' אתתא מהדר להו ללוקח ולא יכול בעל למימר דלמא מציאה אשכחי' עכ"ל וכי הר"ן שם דהכי משמע מוציא מיד הלוקחות כלומר מסלק בלא דמים וכן ברין דהא אתתא נמי לא משלם ולא מידי דתנן פגיעתן רעה ואי איתנהו להנהו זוזי כו' ולא יכלו למימר דלמא מציאה אשכחתוכ' הרשב"א ז"ל דמלשונו זה משמע דאע"ג דליכא סהדי דהני זוזי ממש אינהו דשקל מלוקח אלא דהנהו זוזי מסתמא אמרי' דאינהו נינהו והו"ל כעין פקדון דאגלאי מלתא דמטכרה בטל למפרע ומעות כעין פקדון נינהו אבל אחליפתהו אע"ג דחלופיהן בידה מסתברא דאינו חייב בעל לשלומי מינייהו ללוקח דמכי שלחה בהו יד קמו זוזי עלה בהלואה ומימר אמר להו אנא מטלטלי שביקא לי וזוזי דידכו קמו עלה בהלואה ואינו משלם עוד כ' בשם ר"א ז"ל שאם הבעל מודה שברשותו מכרה אינו מוציא מיד הלוקחות כלום דכשלוהו דמי' ואי בעי לוקח מחרים עלי' דבעל דלא עביד הערמה ומאי דמכרה דהוי לדעתו ולהנאתו אלא שאינו מודה אית לן להחרים מן דינא חרם סתם בכך עכ"ל. והרמב"ם בפכ"ב מאישות ה"ז כ' מתה בחייו מוציא הגוף מיד הלוקחות בלא דמים ואם הדמים שלקחה מיד הלוקחות קיימים בעצמן מחזירין ללוקחות ואינו יכול לומר שמא מציאה הן ע"כ והם כדברי הר"ף ודברי הה"מ שם בשם הרשב"א הם כדברי הר"ן הנ"ל ועיין בש"מ בשם הרא"ה דמביא ראיות דמוציאין מיד הלוקחות בלא דמים. והטור סי' צ' מביא דעה זו ודברי הרבנו אפרים ושיש מהגאונים שכו' שהבעל צריך לתת הדמים ללוקח כמו הכיר בה שאינו שלו ולקחה שיש לו דמים ולא עוד אלא שאם השביח הלוקח הנכסים נוטל השבחה עיי"ש ובד"מ כ' בשם נמוקי יוסף בב"ב דאם יש לאותו דבר שבא מחמת המעות שנוטלן צריך להחזירו ללוקח וכ"ש אם יש לה נכסים מיוחדי' בלא בעלה שצריך לשלם מהן ואם נפלו לה נ"מ אינו טורף מהם עיי"ש. ונראה דהנמ"י חולק על הרשב"א ברין והה"מ הנ"ל דלדידי' הרי אע"ג דחלופיהן בידה אינו חייב לשלם דהבעל יכול לומר מכי שלחה בהן יד הו"ל זוזי הלואה ואנא מטלטלי שבקא לי וכמבואר. ודינים הללו מבוארים בשו"ע שם ס"ט וס"י ועיין ב"ש שם ס"ק ל"ח דלדעת הרשב"א ור"ן אף דבלותה קודם הנישואין פליגי הפוסקים אם הבעל חייב לשלם ומהני תפיסתו כאן שאני דו"ל דהוי הלואה אחר הנישואין וגרע טפי וא"צ לשלם לכ"ע ובד"מ ויש"ש שכתבו דצריך לשלם בשבילה אם לותה היינו משום תקנת השוק וכאן לא שייך תקנת השוק דעדיף טפי שלא יקנה ממנה נ"מ לכן אם לא הניחה מעות א"צ הבעל להחזיר ללוקח מעות שלו משום תקנת השוק עיי"שה. הא דיכולין הלוקחות להחרים שלא מכרה מדעתו דוקא בטועני' רק שמא אבל בטועני' הלוקחות ברי צריך הבעל

לשבע היסת (חמ"ה שם ס"ק ל"ב) ובהא דאם נתאלמנה או נתגרשה דהמכר קיים עיין ב"ש ס"ק ל"ט מה שהניח בצ"ע. אפי' אם הקדישה נ"מ הבעל מוציא מיד ההקדש (רמ"א בהג"ה שם בשם תה"ד סי' רע"ב וכי החמ"ה ס"ק ל"א אף בהקדש הגוף אלמנה רבנן לשעבודא דבעל משום דידו עדיפא מידה ואם נתאלמנה חל ההקדש עיין ב"ש שם ס"ק מ' ודר"ק) ועיין בש"מ שכ' ז"ל ומיהו צ"ת היכא דמכרה נ"מ וקבלה ע"ע אחריות מהן הנהו ודאי לית ליה היכא דנפלו לה לאחר מכאן נ"מ מאי הוי ואיכא דאמרי' דחולקין דה"ל כלוה ולוה ואח"כ קנה דקיי"ל דיחלוקו והא ליתא דל"ד דהתם דכי קני ל' להאי ארעא הא מקמי הכא חל שעבודא דהני תרי מלוים מדידי' עלי' אבל הכא זכותי' דבעל לא אתי עד דאתי לנ"מ ואידך קדים ל' ודינא הוי דשקיל לוקח ל' לכולי' מיהו מסתברא דרבנן אלמנה לזכותי' דבעל וכיון דאינהו הוא דאפסידו אנפשי' דלא אבעי' להו למזבן מאתתא דיתבא תותי גברא אלמנה רבנן לזכותי' וכי נפלו השתא לאו איהי זכ' ובעל זכ' מינה אלא איהו הוא דזכי מנפשי' ולא מדידה וכדאמרי' לקמן ידו כידה א"נ עדיפא מידה א"נ אפי' היכא דה"ל שוי' נמי לגמרי לוקח ובעל דינא הוא דלא טרף לוקח אחריות דידה מיני' דבעל דכיון דהוי בעל כלוקח וית'ל שוי' ולא חזי' בשום דוכתא בע"ה דטריף מלוקח אלא מוקדם עכ"ל. ומדברי הנמוקי יוסף שהביא בד"מ הנ"ל מבואר להדי' דאינו טורף מנ"מ שנפלו לה אח"כ ומיהו אפשר דהנמקי' מיירי בלא קבלה אחריות ודר"ק.

(ג) גרסי' במס' ב"ב קל"ט ע"א שלה ל' אבוה בר גניבא לרבא ילמדנו רבינו לותה ואכלה ועמדה ונשאת בעל לוקח הוי או יורש הוי לוקח הוי ומע"פ אינו גובה מן הלקוחות או יורש הוי ומע"פ גובה מן היורשי' [ופירשבי"ם ז"ל ועמדה וניסת והכניסה כל נכסיה לבעלה כדרך נשואה. בעל לוקח הוי מי שוי' רבנן בנכסי אשתו בין בחייה בין לאחר מיתה כדן לוקח או כדן יורש ונ"מ לכל דיני' החלוקי' בין מקח ליורשה כי הנך לקמן בשמעתין] א"ל תנינא וכי' אמר ל' ר"פ לרבא לאו היינו דשלה רבין באגרת' וכי' אמר אביי אי לאו דשלה רבין אנן לא ידעי' והא תנן אלו הן שאין חזור' ביובל הבכורה והיורש את אשתו [מפרש התם קסבר ירושת הבעל דאוי' ואי לוקח הוי משעה שנשאת אפי' לאחר מיתה לא נפקא מכלל מקח וממכר ותיהדר ביובל] א"ל רבא והשתא דשלה מי ידעינן דאריב"ח באושא התקינן האשה שמכרה בנ"מ בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלוקחות [אא"ב לוקח שוי' רבנן משעה שנשאה מש"ה מפיק דלוקח ראשון הוא אא"א בעל בנכסי אשתו יורש הוי משעת נישואין אמאי מפיק למה תקנו באושא שהבעל מוציא והלא האשה שהיא מורשת אותו מוכרה ואין כה ביורשי' לירש מה שמכר אביהן אלא ודאי מדתקנו שהבעל מוציא כך הוי עיקר תקנת אושא שיהא הבעל לוקח בנכסים משעה שנשאה והלכך מוציא שהרי קדם מקחו למקחן של לקוחות] אלא אמר רב אשי בעל שוי' רבנן כיוורש ושוי' רבנן כלוקח והיכא דטבו ליה עבדו ל' גבי יובל שוי' רבנן כיוורש משום פסידא דידי' גבי דריב"ח שוי' רבנן כלוקח משום פסידא דידי' גבי דרבין משום פסידא דאלמנה שוי' רבנן כיוורש [אלא אר"א לתרין על כל אלו הדברים

שיש מקומות שעשאהו כיוורש ויש מקומות שעשאהו כלוקח גבי יובל משום פסידא דידי' דלא תיהדר ביובל למשפחת אשתו. גבי דרכין אע"ג דאיכא פסידא דידי' היישי' לפסידא דאלמנה שמאחר שקדם תנאי מזונותיה לנשואין לא טוב לנו להפסידה בידים] והא גבי דריבי' דאיכא פסידא ללקוחות ושו' רבנן כלוקח התם אינהו דאפסידו אנפשייהו כיון דאיכא בעל לא איבעי להו למזבן מאתתא דיתבי תותי גברא [כיון דאיכא בעל וראוי ליורשה כשתמות ואלו הערימו להוציאה מידו הלכך יפסידו ולענין שאלתא דשאיילנא פרי"ה ורואה אני את דבריו לותה ואכלה ועמדה וניסת מסתברא דכיוורש הוי משום פסידא דמלוה סוגי' דשמעתא דכל היכא דאיכא פסידא כגון פסידא דאלמנה דליל איהו דאפסיד אנפשי' שוי' רבנן כיוורש] ע"כ סוגי' הש"ס עם פירש"ב עיי"ש. המבואר מזה אע"ג דלבתר תקנת אושא שוי' לבעל כלוקח אף אגוף הקרקע מ"מ היכא דאיכא פסידא דאחרים ולא אפסידו איהו אנפשייהו העמידו הדבר אדינו כקודם התקנה דהבעל יורש הוי וכמבואר עוד להלן אי"ה. ובהא דבעל לוקח הוי אי מקרי לוקח אפי' מחיים דאשה או רק לאחר שמתה בזה יש מחלוקת בין גדולי קמאי זלה"ה. דאי' במס' בבא מציעא ל"ה ע"א לפי הגי' שלפנינו בש"ס שמו לה לאשה ואינסיבא או שמו מינה דאשה ואינסיבא ומתה בעל בנכסי אשתו לוקח הוי לא מהדר ולא מהדרין ליה דאמר ריב"ה באושא התקיננו וכו' ולפי פירש"י ז"ל שם מוכח דהאי ומתה דקתני בסופא קאי גם ארישא בשמו לה לאשה עיי"ש ומבואר לפ"ז דדוקא לאחר שמתה יש לבעל דין לוקח בגוף הקרקע של האשה ומשי"ה לא מהדר ולא מהדר' לי' אבל בחייה אין לו דין יורש ולא דין לוקח וא"כ הוי האשה מהדרה ומהדר' לה וצ"ל הא דאי' שם בטעמא דלא מהדר משום דלוקח הוי אף דכי יורש הוי נמי לא מהדר דהא זבנא אורתא לא מהדר דאדעתא דארעא נחית כדאי' שם מ"מ נקיט לוקח הוי משום לא מהדר' לי' דאי יורש הוי מהדר' לי' דהבן פודה קרקע אביו וכמ"ש תוס' שם ד"ה לוקח או ד"ל כשיטת הרא"ש דכי' שם וז"ל אבל אי יורש הוי מיהדר ולא דמי לאורתא דאמר אדעתא דארעא נחית דהיינו כגון שכתבה בחייו לאחד מיורשיו דומי' דזבנה ויהבה במתנה אבל יורש דממילא במקום המוריש קאי ומחזיר עכ"ל ומזה מבואר דהתוס' והרא"ש קאי ג"כ בשיטת רש"י ז"ל דגם הרישא קאי במתה דוקא וכן הוא ברא"ש להדי' עיי"ש. אמנם ברי"ף הגי' שמו לה לאשה ואינסיבא או שמו מינה דאתתא ואנסיבה בעל בנכסי אשתו לוקח הוי לא מהדר ולא מהדר' לי' וכו' לא גרים ומתה לא ברישא ולא בסופא ומבואר דאפי' בחייה לא מהדר ולא מהדר' לה ולפ"ז איש מה דקאמר הש"ס דבעל לוקח הוי דאי יורש הוי הלא כל זמן שהיא בחיים לא הוי יורש ולא לוקח ולמה לא תיהדר ולא מהדר' לה אבל כיון דבעל לוקח הוי משי"ה לא מהדר כשאר לוקח ולא מהדר' ושמעי' מינה דלשיטת הרי"ף מתקנת אושא ואלך אף בחייה הוא כלוקח וכ"פ הרמב"ם בפכ"ב ממלוה ולוה הי"ז בזה"ל שמו קרקע לאשה ונשאת או ששמו ממנה ונשאת בעל בנכסי אשתו כלוקח הוא ולא מחזיר ולא מחזיר' לו ע"כ וכי' הה"מ לשון רבינו בזאת הבבא עד סוף הפרק הוא כלשון הגמרא ממש [מוכת שגם הוא הי'

גורם כגו' הרייף ז"ל ועיקר הפי' כך הוא שמו לה לאשה ונשאת ורצו הבעלים להחזיר לה ולבעלה הדמים אין הבעל מחזיר הקרקע וכלוקח עשאהו חכמים ואם הי' כיוורש לא הי' עדיין יורש בחיי אשתו והי' לו להחזיר א"נ שמו ממנה ונשאת ורצה הבעל או היא להחזיר המעות אין מחזירים להם לבעל לא לפי שהוא כלוקח אחר השומא ולא לאשה לפי שאנו חושבי' אותה כאלו מכרה נכסיה ואם הי' הבעל כיוורש היינו מחזירי' לה לפי שלא הי' הבעל יורש מחיים א"נ הי' מחזירי' לו אם הי' יורש שאף ליורש מחזירי' זיש שדנו כן להחזיר ליורש ובדעת רבינו שכ' או יורשיהן למעלה בסמוך עכ"ל ועיין בש"מ בשם הרמב"א ז"ל דגם הוא כ' דבחייה הוא כלוקח ולא גרים ומתה. ומדברי הרשב"ם בב"ב ס"פ יש נוהלין מבואר להדי' דהאבעי' אי בעל לוקח הי' או יורש קאי בין בחייה ובין לאחר מותה ותקנת אושא היתה לשוי' כלוקח משעה שנשאת ואפי' בחייה ואע"ג דבחייה אין לו אלא קנין פירות מ"מ כיון דהבעל מוציא מיד הלוקחות [ולדעת הרא"ש והטור מובאים לעיל ס"ק א' אפי' בחייה מוציא גוף הקרקע מיד הלוקחות] אלמא כשמתה הי' לוקח למפרע משעת נישואין והו"ל כקונה קנין הגוף מחיים כן כ' הש"ך בחו"מ סי' ק"ג ס"ק כ' ומיושב בזה קו' התוס' בב"ב ס"פ יש נוהלין ד"ה והיורש עיי"ש ודו"ק.

ועוד יש נ"מ בין אי אמרי' דבעל לוקח הי' אפי' בחיי האשה כשיטת הרייף והרמב"ם או דוקא לאחר מיתתה וכשיטת רש"י והרא"ש דהנה בלוחה ואכלה ונשאת הבאתי לעיר דעת ר"ח ורשב"ם דכיוורש שוי' כיון דאיכא פסידא למלוה ואולם הרייף כ' ולא אפשרי' בעיין הלכך מע"פ לא גבי' מיני' דבעל ואיתו אפסידא אנפשי' דלא איבעי' לי' לאופא בלא שטרא ע"כ וכ"פ הרא"ש שם והוסיף דלא איבעי' לי' לאופא בלא שטרא לאתתא דקיימי לאינסובי ע"כ ובהג"א שם בשם רבינו ברוך מארץ יון כר"ח ורשב"ם דיוורש הי' לענין זה משום פסידא דמלוה ומשום נעילת דלת. והרמב"ם ז"ל פכ"ו ממלוה ולוה הי"ב פסק האשה שלוחה בשטר או ערבה בשטר ונשאת חיבת לשלם אחר שנשאת ואם היתה מע"פ אינה משלמת עד שתתגרש או שתתאלמן שישות בעל כרשות לוקח הוא כמו שבארנו בכמה מקומות ע"כ וכ' הה"מ דדעתו כדעת הרייף דאבעי' לא אפשרי' ובהע"ת שער ל"ה חלק ח' הביא הך איבעי' וכ' ופשוט דבעל לוקח הי' ומע"פ לא גבי' מיני' הא בשטר טרוף ע"כ המבואר מזה דיש כאן ג' שיטות לר"ח והרשב"ם לא אמרי' גבי מלוה דאפסידא אנפשי' משום דאזויף בלא שטרא וא"כ משום פסידא דמלוה וגם משום נע"ד כיוורש דמי וגובה אפי' מע"פ ולהרייף ורמב"ם במע"פ לא גבי' משום ספיקא דהאבעי' לא אפשרי' ונ"מ דאי תפיס לא מפקי' מיני' ולהבעה"ת בודאי כלוקח שוי' ול"ה לפסידא דמלוה דאפסידא אנפשי' ואינו גובה ואפי' תפס מפקי' מיני' ועיין בעה"ת שער נ"ה ח"א שם מביא דברי הרייף בסתם בלי חולק וכבר העיר ע"ז הגדולי תרומה שם דסותר א"ע עיי"ש. ובש"ך חו"מ סי' קי"ב פסק דהוא ספיקא דדינא ואי תפס מלוה יכול לומר קים לי עיי"ש דמאריך בזה. והנה אי אמרי' כשיטת רש"י והרא"ש דגם לאחר תקנת אושא רק לאחר מיתתה לוקח הוא ע"כ האי

דלותה ואכלה ונשאת לא מיירי אלא במתה והמלוה בא לגבות מיד הבעל
 מנכסי מלוג שלה לאחר מותה דאו שייך לומר דכלוקה שוי רבנן ומע"פ
 אינו גובה מן הלקוחות ותלי במחלוקת קמאי הנ"ל אבל אי היא עדיין בחייה
 אז הבעל לא הוי כנורש ולא כלוקה עדיין וגובה בע"ה דידה ואולם אי
 אמרי כשיטת הרי"ף והרמב"ם דגם בחייה מיד לאחר הנישואין נעשה הבעל
 כלוקה לבתר תקנת אושא א"כ האבעי דלותה ואכלה ונשאת מיירי אם היא
 אפי' בחיים עדיין כשבא המלוה לגבות ואפי' תלי במחלוקת קמאי הנ"ל
 כמבואר. ומתה דנאמר בש"ס שם לותה ואכלה ונשאת ולא נאמר ומתה
 משמע דמיירי אפי' בחייה וכמ"ש הרשב"ם שם דהאבעי קאי אי בעל לוקח
 הוי בין בחייה בין לאחר מותה עיי"ש. והנה הטור בחו"מ סי' ק"ג כ' גבי שומא
 הדרה שמוה לאשה בחובה ונשאת ומתה וירש הבעל זכותה או שמוה ממנה
 ונשאת ומתה וירש הבעל זכותה לא מיהדר ולא מהדרי' לי שאין לו דין
 יורש שהוא חשוב כלוקח ע"כ הרי דסובר כרש"י וכאביו הרא"ש ז"ל וכמ"ש
 הב"י שם וכ"כ בטור אהע"ז סי' צ"א דנ"מ דבעל כלוקח הוי לענין שומא
 הדרה בניסת ומתה. אמנם באהע"ז שם לענין מלוה כ' ה"י עליה מע"פ קודם
 שניסת וניסת אינו נגבת מן הבעל דמע"פ אינו גובה מן הלקוחות ה"י עליה
 מלוה בשטר גובה ממנו ורשב"ם פ"י שאף מע"פ גובה ממנו וכ"פ ר"ח והרמ"ה
 ורב אלפס פסקו כסברא הראשונה וכ"כ א"א הרא"ש ז"ל עכ"ל נראה מדבריו
 דאף בחייה שייך פלוגתא דקמאי הנ"ל מדלא כ' ומתה וסותר א"ע ממ"ש
 לענין שומא כמבואר. וגם המחבר בשו"ע חו"מ סי' ק"ג סי' גבי שומא כ'
 כלשון הרמב"ם ולא כ' ומתה [רק הרמ"א הגיה שם וי"א דוקא שמתה האשה]
 ובאהע"ז סי' צ"א סי' ג' נבו שומא כ' המחבר כרש"י והרא"ש ומתה ובס"ד שם
 גבי לותה ונשאת פסק דמע"פ אם ה"י עלי' ונשאת אינה נגבות מהבעל ולא
 נקיט ומתה מבואר דאפי' בחייה לוקח שוי וסותר א"ע למ"ש בס"ג ומתה
 וע"ע בחו"מ סי' קי"ב סי' דמשמע ג"כ דמיירי בלא מתה ואפי' לוקח הוי
 וכבר התעוררו ע"ז כל נושאי כליו. ועיין בב"ה אהע"ז שם דכ' דמ"ש הטור
 גבי שומא ומתה הוא לאו דוקא אלא לרבותא נקיט דבחייה פשיטא דהוי
 לוקח אלא אפי' מתה דהבעל יורשה נמי לוקח הוי ולא יורש ודלא כפ"י
 הב"י בחו"מ סי' ק"ג דמתה דוקא עיי"ש. הנה לפי דעתו ליכא פלוגתא בין
 הפוסקים וגם רש"י והרא"ש דעתם כהרי"ף ורמב"ם ומתה דנקטו לרבותא
 הוא וכ"ש בלא מתה אך לפ"ז קשה מאי דוחקא דרש"י לפרש הש"ם דב"מ
 גבי שומא במתה ועי"ז קשה קו' התוס' שם וצ"ל דמאי דאמרי' לוקח הוי
 הוא משום לא מהדרי' לי וכמו שהבאתי לעיל לוקמי' בחייה ומשי"ה דוקא
 אי לוקח הוי לא מהדר אבל אי יורש הוי הא בחיים עדיין לא יורש ולא
 לוקח ומהדר כדכ' הה"מ לדעת הרמב"ם ואפשר לומר דג"י רש"י ה"י בגמרא
 גם ברישא ומתה ולא כג"י שלפנינו וגם לא כג"י הרי"ף ודו"ק. וע"ע בב"ה
 חו"מ סס"י ק"ג.

והנה אם גם הב"ח העלה ארוכה לסתירת דברי הטור עכ"פ לדעת
 הב"י דלרש"י ורא"ש מתה דוקא לא העלה מזור לסתירת דברי המחבר
 בחו"מ ובאהע"ז הנ"ל והש"ך בס"י ק"ג סי' כ' דעתו בכונת הרא"ש והטור

כהב"ה דלאו דוקא מתה ובס"ק י"ט שם עשה לו דרך לעצמו עפי' דברי הגה"מ דבשומא כיון ששמו ממנה קודם שנשאת א"כ לא זכתה היא גופה בקרקע זו קודם מיתה בעוד שהיתה תחת הבעל וא"כ אפי' מתה הו"ל ראוי וגם הוי כמלוה ואין הבעל יורש מלוה ולא ראוי אלא מוחזק וא"כ הדבר בהיפוך דהא דנקיט הש"ס בב"מ גבי שומא בעל לוקח הוי משום לא מהדר אצטריך לוי ולא משום לא מהדרי' היפוך מדברי התוס' שם וגם סברת הרא"ש לחלק בין הורושה מחיים לירושה ממילא דוחה הש"ך שם וכי' הו"ל עוד נ"ל דה"פ דש"ס שמו לה לאשה ואנסיבא או שמו מינה דאשה ואנסיבא ומתה בעל בנכסי אשתו לוקח הוי וכי' דכד דייקת למה לא קאמר תלמודא נמי ברישא ומתה ואע"פ ש"ל דארישא נמי קאי מ"מ נראה דדוקא קאמר בסיפא ומתה דאי בחייה מהדרי' לה דלא הוי כלוקח לפסידא דידי' וברישא דוקא לא מתה דאי מתה אפי' יורש לא מהדר דאפי' ירושה דממילא אינה חוזרת אבל כשלא מתה א"כ חשבי' לוי כלוקח ולא מהדר ואי לא הוי כלוקח היתה האשה צריכה להתזיר ומייתי מדריב"ה דלוקח הוי אפי' מחיים מדמוציא מיד הלוקחות אלמא דהוי כלוקח ראשון והלכך לא מהדר וכפי' הה"מ הסוגי' דמיירי בחייה אלא שפי' גם הסיפא בחייה וצ"ל שלא הי' גורם בגמרא ומתה אלא כמו שהוא ברי"ף ולפענ"ד עיקר כמ"ש וגם נראה דרש"י והרא"ש והטור דפי' במתה פליגי אהה"מ בזה וס"ל דבחייה מהדרי' לה דלא הוי לוקח לפסידא דידי' אבל היכא דשמו לה לאשה מודים דאפי' בחייה לא מיהדר וכמ"ש"ל ודו"ק עכ"ל. וע"ע בסמ"ע סי' קי"ב ס"ק ט"ו דר"ל דשם מיירי בנכסי צאן ברזל דאפי' מחיים לוקח הוי לכ"ע ומש"ה לא נקיט המחבר שם ומתה והש"ך שם ס"ק ו' משיג עליו דמיירי בנכסי מלוג ומיישב דברי המחבר עפי' דבריו הנ"ל בס"ק ק"ג עיי"ש"ה. ובחמ"ח סי' צ"א ס"ק ה' מביא דברי הב"ה וכי' עליהם ואין דבריו ברורים בעיני אבל הב"ש שם ס"ק ו' מסכים עם הב"ה ובס"ק ט' מפלפל אי יש להלק בין שומא לדין פרעון ליישב הסתירה במקבר שם מסעיף ג' לס"ד ומסכים עם הסמ"ע דבסי' קי"ב בחו"מ מיירי בנצי"ב עיי"ש ודו"ק.

והא דבלותה ואכלה ונשאת דמהני תפיסה בני"מ וכמ"ש"ל דוקא בגוף הקרקע אבל אם תפס הפירות מן הקרקע לא מהני תפיסה כי הם לבעל תחת פרקונה (ב"ש שם) ואם המעות שהלוה בעין כ' הרמב"ם פכ"ו ממלוה הי"ב רמחזירין למלוה וכי' הה"מ דהוא כשיטת ר"ש ורב האי גאון ז"ל שמביא שם הי"ט דאפי' בלותה משנשאת אם המעות בעין מחזירין ואין לבעל לעכב ואפשר שיצא לו בכאן מ"מ"ש בגמרא ואכלה דמשמע באתניהו בעינייהו מחזירי' למלוה עיי"ש ובה"ט כ' על דברי הגאונים הנ"ל ודבריהם צ"ע בלותה לפי ש"ל שכיון שמלוה להוציאה נתנה זכה בה בעל לאכילת פירות תיכף שלותה עיי"ש ורמ"א בהג"ה סי' צ"א ס"ד מביא דין זה בשם הר"י ומרדכי וכבר כ' הב"ש ס"ק ו' דגם הרמב"ם פסק כן. אף אי אמרי' דבמעות בעין נותני' למלוה וכדעת הרמב"ם אפ"ה אם אינם בעין רק אתי מחמת' הוא בעין כ' החמ"ח ס"ק ו' דאין נותני' למלוה ושלדעת הנמק"י סוף פ' יש נוחלין גבי תקנת אושא דהבעל מוציא מיד הלוקחות בלא דמים דכי' דאם שום דבר

שבא מחמת אותן מעות שנמלה וכ"ש אם המעות עצמן בעין דחוזרים אל הלוקח לפי ה"ה הכא והשיג עליו הב"ש ס"ק י' דהנמקי לא כ"כ רק בתקנת אושא אבל כאן הרי כ' לעיל מינ'י בפי"ג שם בשם הרישב"א דואכלה לאו דוקא דה"ה כשהמעות בעין דדיון נ"מ יש להן דמלוה להוצאה נתנה עיי"ש. אם קודם שנשאת בא המלוה למהות הנישואין עד שתפרעו שלא יפסיד הדין עמו אע"פ שעדיין לא הגיע זמן הפרעון (ב"י ורמ"א שם בשם נמקי ועיין תו"מ סי' ע"ג בסמ"ע ס"ק ל' וש"ך ס"ק ל"ג דדוקא בשטר יכול לעכב מטענה דיבובו נכסיו אבל לא באין שטר בידו והנמקי שממנו מקור דין זה למד זה מזה ומביא תשו' הרי"ף וכאן הא מיירי בע"פ וע"כ דברי הסמ"ע צ"ע) קהל שעשו תקנה על איזה דבר והעמידו קנס עלי' לכל מי שיעבור הן איש הן אשה והקנס לצדקה ועברה אשה שיש לה בעל על התקנה אם הבעל מחוייב לשלם עבורה עיין בתה"ד סי' רפ"ב דר"ל דחייב ומדמי להא דא"י בב"מ פ' המקבל דאדם מביא קרבן עשיר על אשתו ומסיים דצ"ע אם הנדון דומה לרא"י ורמ"א בהג"ה סי' צ"א ס"ד כ' דבעלה חייב לשלם עיין טרו"ז דכ' דאין להוציא ממנו וכ"כ הב"ש ס"ק י"ג. ועיין חמ"ח שם ס"ק ז' דאם עברה במזיד וכ"ש במכונת להכעיס את בעלה או בודאי פטור כמו באשה ועבד שחבלו באחרים כדי שלא יחייבו הבעל והרב בכל יום. ואם עברה על התקנה קודם שנשאת רצה החמ"ח לומר דקלא אית ל' והו"ל כמלוה בשטר עיי"ש ובב"ש ס"ק י"ב דלדעת התוס' בב"מ הנ"ל חייב להביא קרבן על אשתו אפי' אם נתחייבה קודם הנישואין אבל לדעת רש"י שם אינו חייב להביא אא"כ נתחייבה תחתיו ודו"ק.

פנויה שנעשית ערב לאחרים ונשאת דינה כלותה ואכלה ונשאת שאם ערבה בע"פ אינה חייבת לשלם עד שתתאלמן או תתגרש ואינו גובה מנ"מ דבעל לוקח הוי ואם ערבה בשטר גובה מנ"מ אם אין ללוה לשלם (טוש"ע חו"מ סי' קל"ב ס"ב) מלוה או ערבות בשטר אינו גובה אלא מן הקרקע של נ"מ ולא מן מטלטלין דבעל לוקח הוי ומטלטלין אינן נגבין מן הלוקחות אם לא שכתב מטלטלי אגב מקרקעי בשטר ואפי' לאחר תקנת הגאונים דמטלטלי אינן נגבין מן הלוקחות אפי' בשעבוד מטלטלי אגב מקרקע משום תקנת השוק כמבואר בסי' קי"ג ס"ב זהו דוקא מלוקח ממש אבל מבעל דשו"י כיוורש במקום דאיכא פסידא לאחרינו אי לא אפסידו אנפשיהו וכאן כיון דבירם שט"ח לא אפסידו אנפשיהו הוי כיוורש וגבי מטלטלי (סמ"ע שם ס"ק ד' והש"ך ס"ק ב' כ' דאפי' בלא שעבוד לו מטלטלי אגב מקרקע כיון דאיכא שטר גובה ומדברי הטור ומחבר סי' קי"ב הוכיחו הסמ"ע והש"ך דנראה דאינו גובה אפי' במקום דאיכא פסידא לאחרינו ודברי הש"ך בסוף דבריו במה שמחלק בין המטלטלי' בעין לאינן בעין הם תמוהי' מאד וכבר עמדו עליהם התומים ונתיבות המשפט שם. ועיין ב"ש סי' צ"א ס"ק י"ד דהקשה לפי דברי הסמ"ע בסי' קי"ב דמיירי בנכסי צאן ברזל לא שייך משום פסידא עשאהו כיוורש ודו"ק).

ראובן שלוה בשטר ולא כתב דאיקני למלוה וקנה ומת והי' לו בת וירשתו ועמדה ונשאת אין המלוה גובה מהבעל ממה שהכניסה לו באותם

הנכסים משום דבעל לוקח הוי וכיון דלא כ' דאיכני הו"ל קנה ומכר דלא גבי מלוכה (בעה"ת וטוש"ע חו"מ סי' קי"ב ס"ה) וכבר הבאתי לעיל דברי הסמ"ע דר"ל דמייירי בנצ"ב מדלא כ' ומתה והש"ך חולק עליו ועיין שם בש"ך ס"ק ו' דכיון דבלותה גופא ספיקא דדינא הוי ואי תפיס המלוה יכול לומר קים לי מב"ש כאן דו"ל משום פסידא דלא אפסיד אנפשי' כיון דכתב שטרא ול"מ להרמב"ן ורשב"א בטעמא דלותה ואכלה במע"פ דהמלוה אפסיד אנפשי' כיון דלא כ' שטרא ודלמא יטעון הבעל פרוע דכאן הרי כ' שטרא אלא אפי' אי אמרי' דאפסיד אנפשי' במע"פ דהו"ל לאסוקי אדעת' דהיום או למחר תנשא שהרי היא מוזמנת לכך בכל עת וכל שעה ולא הו"ל להלות בע"פ כאן לא שייך זה דהרי לא הלוח לבת ראובן כלום אלא לראובן ומאי הו"ל למיעבד ואי משום דלא כ' דאיכני אפסיד אנפשי' ז"א דהא כי נימא דבעל יורש הוי ל"ש לומר דאיהו אפסיד אנפשי' וע"כ העלה דאם לא כ' דאיכני ל"מ כשלוה בשטר סתם דהוי ספיקא דדינא ואי תפס לא מפקי' מיני' דהא י"א אפי' דאיכני ט"ס הוא אלא אפי' פירש בשטר דדאיכני לא יהא משועבד אפ"ה אי תפיס לא מפקי' מיניה עיי"ש. מי ששלה סבלונות לאשה המשודכת לו והלכה ונשאת לאחר והיא אומרת שאין לה לשלם כי כלתה ואכלה הסבלונות דינם כמלוה בשטר לגבות מנ"מ משום דסבלונות קלא אית להו וכמלוה בשטר דמי ועוד דלא אפסיד אנפשי' דמה הוי לו לעשות כי על סבלונות אין עושי' שטר וכיון דאיכא פסידא בעל יורש הוי וא"כ אפי' אי הוי כמע"פ אפ"ה גובה (תשו' הרא"ש כלל ל"ה סי' ו' וטוש"ע אהע"ז סי' צ"א ס"ה) ודוקא אם יש לה נ"מ גובה אבל לא מנצ"ב (תשו' מהרי"ק שרש י"ח) ועיין בחמ"ח ס"ק ה' דתמה כיון דהוי כמלוה בשטר ומלוה הרי גובה מן הלקוחות א"כ למה לא יטרוף מנצ"ב וכ' ואפשר הטעם משום דמטלטלין אין טורפין מן הלקוחות כל שלא כ' אגב אבל בני"מ לא חשיב לוקח גמור כי אין לו רק הפירות ועדיין הגוף של האשה ע"כ טורף ממנה ע"כ. וזהו כדברי הש"ך בחו"מ סי' קל"ב הנ"ל דבשטר גובה מנ"מ מטלטלין אפי' בלא אגב דלא אפסיד אנפשי' כיון דשטר בידו וכ"כ הב"ש ס"ק י"ד בשם פרישה וכ' דלפ"ז מ"ש הרמ"א שם דאינו גובה ממטלטלין אפי' בשטר בלא כ' אגב איירי במטלטלי של נצ"ב. אך דברי הרמ"א הלזו נובעין מתשו' הרמב"ן ושם מוכח דאפי' מנ"מ לא גבי ממטלטלי' בלא אגב וע"כ כ' הב"ש דהרא"ש סמך א"ע על סברה השני' דלא אפסיד אנפשי' כיון דאין עושין שטר לסבלונות ואפי' לא הוי פרסום בסבלונות והן כמע"פ גובה מנ"מ דכיוורש הוי אבל לא מנצ"ב וא"ש עיי"ש. וכל היכא דצריך לשלם משלה אם מכר הבעל נכסים דמי' למ"ש בחו"מ סי' ק"ז במכרו היורשים נכסים והמעות בידה (בי"ש שם) נתחייבה במס ונשאת הוי כמלוה בשטר אבל ניוקין ומקח ודברים אחרים אין חייב לשלם (רמ"א בהג"ה שם) עוד יש בהגה"ת רמ"א שם חילוקי דינים בזה דו"ק שם. (ד) לפי המבואר בס"ק שלפני זה אף לבתר תקנת אושא דבעל לוקח הוי אפ"ה אמרי' דטבא ל' עבדי ל' ורק היכא דל"ל פסידא לאחריני או אף דאיכא פסידא ואינהו אפסידו אנפשייהו או אמרי' דטבא ל' עבדי ל' אבל באיכא פסידא לאחריני ולא אפסידו אנפשייהו ל"א דטבו ל' עבדי ל'

ומבואר מדברי התוס' בב"מ ל"ה ע"א ד"ה לוקח דמשום פסידא דאחרני עקרהו אפי' מלהיותו יורש ושו"י לוקח ואע"ג דטבי ל"י להיות יורש עיי"ש שכ' אהא דאמרי' שם דשמו מינה דאשה דלא מהדרי' משום דבעל לוקח הוא ואע"ג דבפ' י"ג מסקי' דטבא ל"י עבדי ל"י אי יורש אי לוקח הא אמרי' התם בר היכא דאיכא פסידא לאחריני לא עבדי ל"י דטבא ל"י ולכך הכא לא הוי כ"יורש משום פסידא דמלוה עיי"ש אבל הש"ך בס"י ק"ג חולק עליהם וכ' ז"ל ואע"פ שאין אני כדאי לחלוק על דברי התוס' מ"מ אומר אני מה שהוריני מן השמים דל"א התם בפ' י"ג אלא היכא דאיכא פסידא לאחריני לא שוי' לוקח אלא הניחהו להיות יורש כד"ן תורה אבל לומר במקום פסידא להיות לוקח ולא יורש לעקור ד"ת דהא קי"ל דבעל יורש את אשתו ד"ת זה לא יתכן והא ראי' דגבי יובל אמרי' התם דהוי כ"יורש משום פסידא דידי' ואין מחזיר ירושת אשתו ביובל אע"ג דהוי פסידא למוכרי' דאי הוי כלוקח הוי מחזיר להם ביובל אלא ודאי משום פסידא דידהו לא עקרו ד"ת דהוי כ"יורש ואע"פ דיש לחלק ולומר כיון דשומא לא הדרה אלא מדרבנן עקרו ד"ת ועשאו כלוקח דהם אמרו והם אמרו מ"מ אין נ"ל כן. ועוד דא"כ מנ"ל לתלמודא למימר הכי בפשיטות בעל בנכסי אשתו לוקח הוי דאריב"ח וכו' דלמא הכא הוי כ"יורש כמו בעלמא דהא הא דריב"ח נמי לאו בכל דוכתי אלא באשה שמכרה דלקוחות אינהו דאפסידו אנפשייהו דלא איבעי' להו למזבן מאתתא דיתבא תחת גברא וכדאי' בפ' י"ג והעיקר נ"ל וכו' עכ"ד והבאתי סוף דבריו לעיל ס"ק ג' וע"ע בתוס' בב"ב קל"ט ע"ב ד"ה התם דב' כיון דבדין לא הדר רק משום ועשית הישר והטוב לא השיב כ"כ פסידא. עוד הקשו התוס' בב"ב שם מהא דהחובל דאי' תקנת אושא מתני' היא האשה והעבד פגיעתן רעה וכו' ואי ס"ד ליתא לתקנת אושא תיזבין נ"מ ותיב ל"י משמע הא אי' לתקנת אושא לא ליתב ל"י ואמאי הא איכא פסידא דנחבלים ולא תקנו בכה"ג דהוי לוקח ותי' בתי' קמא דהוי מצי למימר ולשעמך ואח"כ כ' ז"ל ולרשב"א נראה דלק"מ דהא כיון דתקינן רבנן דבעל מוציא מיד הלוקחות לטובתו היכא דליכא פסידא לאחריני לא פלוג ותקנו דבכ"מ שהאשה מוכרת הבעל מוציא אפי' במקום שחבלה באחרים דאיכא פסידא דאחריני כיון דלא שכיחא מלתא שיהא פסידא דאחריני לכך ל"פ רבנן ובכ"מ מוציא עכ"ל ודו"ק. ולענין מזונות האלמנה דאמרי' משום פסידא דאלמנה עשאהו לבעל כ"יורש עיין טוש"ע אהע"ז ס' צ"ג ס"ד ויתבאר אי"ה במקומו. ולענין ה"יורש את אשתו דאין מחזירי' ביובל דשו"י כ"יורש עיין רמב"ם פ"א משמיטה.

(ה) גרסי' במס' כתו' צ"ה ע"ב אמר אבוי נכסי לך ואחר"ך לפלוני ועמדה וניסת בעל לוקח הוי ואין לאחרי"ך במקום בעל כלום [ופירשי' ז"ל אמר לפנויה נכסי לך ואחר"ך לפלוני] כמאן כי האי תנא דתני' נכסי לך ואחר"ך לפלוני ירד הראשון ומכר השני מוציא מיד הלוקחות דברי רבי רשב"א אין לשני אלא מה ששייר ראשון ופריך הש"ס ומי אמר אבוי הכי והאמר אבוי איזוהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור בנכסי' כרשב"ג ומשני מי קאמר תנשא נשאת קאמר ואמר אבוי נכסי לך ואחר"ך לפלוני ומכרה

ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות ואחר־כך מיד בעל ולוקח מיד אחר־כך ומוקמי' לבלהו בידא דלוקח [ואמר אבוי נכסיי לך, לקמן מוקי לה להא שמעתא בתרייתא דאבוי באומר לנשואה. הבעל מוציא מיד הלוקח, אם בא לדין עמו יכול הוא לזכות בדין שהוא לוקח ראשון. ואחר־כך יכול להוציא מיד הבעל דכי אמר אבוי אין לאחר־כך במקום הבעל כלום שנתן לה כשהיא פנויה וניסת אבל באומר לנשואה ה"ק לה אחר־כך ליקני בעל לא לקני. ולוקח מיד אחר־כך כר"ש דאמר מכירת הראשון מכירה. ומוקמי' לה בידא דלוקח אין ב"ד נוקקי' בפעם הזאת אם בא להוציאן מיד הלוקח שאין הפעם הזאת דומה לראשונה מתחלה שנכנס להם לוקח זה מכח מכירת האשה ומיד האשה יכול הבעל למעון אני לקחתי ראשון אבל בזו שהוציאן מיד אחר־כך שאין הבעל זוכה אצלו בדין אין ב"ד נוקקי' לבעל כדאמר טעמי' לקמן] ופריך בש"ס מ"ש מהא דתנן וחזרות חלילה עד שיעשו פשרה ביניהן ומשני התם אית להו פסידא לבלהו הכא לוקח הוא דאית לי' פסידא אויל דפרס אמר לשמעתי' קמי' דר"א מי אמר אבוי הכא והאמר אבוי נכסיי לך ואחר־כך לפלוני עמדה וניסת בעל לוקח הוי ואין לאחר־כך במקום בעל כלום א"ל התם דא"ל כשהיא פנויה הכא דא"ל כשהיא נשואה מה קאמר לה אחר־כך ליקני בעל לא ליקני ע"כ סוגית הש"ס. והנה לדברי רש"י באומר אחר־כך כשהיא נשואה ומכרה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות ואחר־כך מיד הבעל והלוקח מיד אחר־כך בכל אלה הב"ד נוקקי' אם באו לדין ורק אח"כ כשהם ביד הלוקח מיד אחר־כך אז אין ב"ד נוקקי' עוד ומוקמי' בידא דלוקח אבל התוס' ד"ה ומוקמי' הקשו עליו דהפוכי מטרתא ל"ל ומעיקרא נמי נוקמי' ביד הלוקח ואינו נראה ג"כ דכשיוצא הבעל מתחלה מיד הלוקח יכול לעשות פשרה עם האחר־כך ויפסיד הלוקח דא"כ מאי קמשני הש"ס דאית פסידא ללוקח ומה הועילו חכמי' בתקנתן כיון דבעל ואחר־כך יכולי' לעשות פשרה להפסיד הלוקח וע"כ כ' וז"ל אלא נ"ל דלאו דוקא קאמר שיוצא הבעל מיד הלקוחות אלא מתוך שאם הוי הבעל מוציא מיד הלוקח הוי אחר־כך מוציא מיד הבעל ולוקח מיד אחר־כך מעיקרא נמי מוקמי' לה בידא דלוקח משום דאית לי' פסידא ולא יוכל בעל להוציא מידו עכ"ל והר"ף והרא"ש מביאי' הך סוגי' בבב"ב פ' יש נוחלין בסוגי' דאחר־כך עיין נמקי' שם דמשמע דדעתו כדעת התוס' וכן דעת הרמב"ם שכ' בפ"ב מזכי' ומתנה הי"ב ש"ט שאמר לאשה פנויה נכסיי לך ואחר־כך לפלוני ועמדה ונשאת בעל לוקח הוי ואין השני מוציא מיד הבעל ואם אמר לה כשהיא נשואה נכסיי לך ואחר־כך לפלוני ומתה הב' מוציא מיד הבעל שכיון שזכתה בנכסי' על תנאי זה כשהיא נשואה נמצא כאלו אמר לה בפ"י אחר־כך יקנה פלוני לא הבעל לפיכך אם מכרה נכסי' אלו כשהיא תחת בעלה ומתה תחת בעלה יעמדו נכסי' ביד הלוקח שאם יוציא הבעל מיד הלוקח מפני שמכרה כשהיא נשואה הרי השני מוציא מיד הבעל והלוקח תוזר ומוציא מיד השני שהרי מכרה ואין לו אלא מה ששייר ראשון ואין בשלשתן מי שהוציא ממון אלא הלוקח ולפיכך תעמוד בידו עכ"ל ועיין בהה"מ דדעתו כדעת התוס' דאפוכי מטרתא ל"ל וכ' עוד ונראה שאפי' אחר־כך רוצה שיהא של בעל אין בדבריו כלום וכ'

הכ"מ דכן נראה ממ"ש הרמב"ם ואין בשלשתן מי שהוציא ממון אלא לוקח עיי"ש והם ג"כ כדברי התוס' דאין הבעל ואחריו יכולי' לפשר להפסיד הלוקח והתימה שלא הביא הכ"מ דברי התוס' הללו. והטור בחו"מ סי' רמ"ח מראה מקום לדין זה לטור אהע"ז ובשרע חו"מ שם סי"ח מביא ההילוך שבין אי אמר לפניו או לנשואה עיי"ש סמ"ע ס"ק ל"ג מדבריו משמע דמיירי באומר לבתו וצ"ע. ובטוש"ע אהע"ז סי' צ"א מבואר"י הדבר"י כדברי הרמב"ם ז"ל ועיין חמ"ח וב"ש סק"ד דאפי' לדעת הרא"ש הטובא לעיל ס"ק א' דאפילו בחייה הבעל מוציא גוף הקרקע מיד הלוקח אפי"ה כאן קנה הלוקח ולא אחריו משום דהנותן סילק את הבעל ואמר אחריו ליקני בעל לא ליקני וא"כ לאו הוי בעל כלוקח ראשון והלוקח קנה הגוף אפי' להרא"ש רק הבעל אוכל פירות בחייה ואח"כ זכה הלוקח והוא קודם לאחריו עיי"ש. ובתוס' ב"ב קל"ט ע"ב ד"ה התם הקשו על הא דאין לאחריו במקום בעל כלום דהא היכא דאיכא פסידא לאחריני בעל יורש הוי ולא לוקח ות"י דמתנה שאני דאין כל כך פסידא אם לא יקבלו מתנה והר"ן בס"פ מי שהי' נשוי ת"י בשם הרשב"א ז"ל דכיון דאשה לאנסובי קיימא והאי נותן מידע ידע דברוב המקומות עשאהו רבנן לבעל כלוקח ואפ"ה לא פי' אחריו ליקני בעל לא ליקני ש"מ דאחריו שלא במקום בעל קאמר הא במקום בעל לא ליקני עיי"ש. ועל הא דאמר אב"י באומר לנשואה ואחריו לפלוני דאם מכרה ומתה דמוקמי' בידא דלוקח כדמשני הש"ס משום דללוקח אית ל"י פסידא הקשו התוס' שם דהא איהו דאפסידו אנפשייהו דלא הו"ל למזבן מאתתא דיתבא תותי גברא לפי שהבעל יוציא מידו וכ"ת דה"י סבורי' דהבעל לא יוציא לפי שיבא אחריו ויטלו מן הבעל מ"מ הרי עכ"פ יודע דיתזור חלילה ויצטרכו לעשות פשרה וירויה הבעל ואורי' דהתם לא אפסיד אנפשי' לפי שסבור שיעשה פשרה עם אחריו ולא יגבה הבעל כלום ע"כ ודו"ק בכל זה.

(1) גרסי' ב"פ הכותב פ"ה ע"ב א"ל רבא לבר"י דרב חי"א בר אבין תא אימא לך מלתא מעלוותא דהוי אמר אביך הא דאמר שמואל המוכר שט"ח לתבירו וחזר ומחלו ואפי' יורש מחול מודה שמואל במכנסת שט"ח לבעלה וחזרה ומחלתו שאינו מחול מפני שידו כידה ע"כ וכ' הרי"ף ז"ל שם דלמקצת רבוותא דאמרי דטעמא דמוכר שט"ח דיכול למחול הוא משום דיכול לומר עיינתי בחושבנאי ולא פש לי גבי' ולא מידי אינ אסתפקא לי מלתא אי פרוע או לא ומספיקא לא מגבי' שטרא קשה אמאי במכנסת שט"ח לבעלה אינה יכולה למחול אלא טעמא דמוכר שט"ח יכול למחול הוא משום דמכירת שטרות דרבנן ומשי"ה יכול למחול דמדאו' ליכא זכות ללוקח בהן ובמכנסת דאינה יכולה למחול הא קפריש בגמרא מפני שידו כידה דכי היכא דאיהו לא מצי מחיל משום דילה הם הינ איהי לא מצי מחלה משום דילי' דכדילי' דמי דאין קנין לאשה בלא בעלה ע"כ וכן כ' הרא"ש שם ובבעה"ת שער נ"א ח"ו כ' וז"ל ואיכא מ"ד דכיון דכ' הרב ז"ל דטעמא דמכנסת שאינה יכולה למחול משום דאין קנין לאשה בלא בעלה הלכך דייקי' מינה אפי' לא הכניסה לו שט"ח בשעה שנשאה' אלא שלוו אחרי' ממנה אחר נישואין ועודה תחת בעלה אינה יכולה למחול ואע"ג דאי פרע לה

מהני לי' וכדאמרי' קבל מן האשה וחזור לאשה מיהו מחילתה לא מיפטר
 לי' בה דאין קנין לאשה בלא בעלה לי'ש מע"פ לי'ש מלוה בשטר ואיכא
 מ"ד דוקא במכנסת שט"ח לבעלה ואקני לי' לידיו' בכתיבה ומסירה אינה
 יכולה למחול אבל הכניסה לו מע"פ או מלוה בשטר בלא כתיבה ומסירה
 יכולה היא למחול ומסתברא דכיון שהכניסה לו בתורת נדוניא קנה בעלה
 ואפי' מע"פ ואצ"ל מלוה בשטר דהו"ל דברים הנקנים באמירה מדרב גידל
 ועוד שרבותינו תקנו שהבעל יזכה בפירות הלכך בכל מה שיש לאשה ידו
 כידה ושאלתי בזה פי הרר"ם ברצלוני וזה אשר השיב לי והמכנים חובה
 לבעלה ע"פ ולא הקנוהו לו במעמד שלשתן ששאלת אם יכולה למחול ודאי
 אינה יכולה למחול משום דידו כידה דאטו במלוה בשטר מי צריכה להקנותו
 בכתיבה ומסירה אפי' נ"מ אינה יכולה למחול ועוד דאי משום הקנאה דידה
 יכולה היא למחול אלא רבנן אקנינהו לי' לבעל ועשאהו כלוקח ועשאהו כיו"ש
 לזכותי' דידיו' וידו כידה בכל מה שמכנסת לו בין מלוג בין צאן ברזל ואע"פ שלא
 קנה בדרכי ההקנאות אלא בתקנת חכמים קנה הכל תדע שהרי עבדי מלוג
 אין יוצאין לה בשן ועין ואע"ג דהקדש מפקיע מידי שעבוד והוי כמחילה
 משום דאלמנה רבנן לשיעבודיו' דבעל ע"כ ועיין בג"ת שם. ודברי בעה"ת מובא'
 בב"י חו"מ סי' ס"ו ופסק המחבר שם בשו"ע סי'ב דמכנסת לבעלה שטר א"צ
 כו"מ ואם היא מע"פ א"צ מעמד שלשתן ואפי' אם הי' נ"מ ובסכ"ח שם פסק
 דמכנסת לבעלה שט"ח או מלוה ע"פ או שלוו ממנה אחריו' אחר נישואין
 אינה יכולה למחול דאין קנין לאשה בלא בעלה ואפי' הי' נ"מ עיי"ש וברמב"ם
 פ"ו מה' מכירה הי"ג ובטוש"ע אהע"ז סי' צ"א ס"א והרמ"א בהג"ה באהע"ז
 שם כ' בשם הנמקי' דאינה נאמנת ג"כ לומר פרוע הוא ופירשו החמ"ה
 והבי"ש שם דהיינו בשטר שיש בו נאמנות דבשאר מוכרי' יכול לומר פרוע
 במגו דאי בעי מחיל וכאן כיון דאינה יכולה למחול אינה נאמנת לומר פרוע
 אבל באין בו נאמנות אי הלוח טוען פרוע הוא צריכה לשבע ואם היא אינה
 רוצה לשבע כי אמרה שהוא פרוע אין הבעל יכול להכריחה לשבע לשקר
 ולא יפרע הלוח וכן הדין במע"פ בתוך הזמן א"נ לומר שפרע החוב ואם
 הלוח טוען פרעתי תוך הזמן תלי' במחלוקת הפוסקים בשו"ע חו"מ סי' ע"ח
 אם צריכה לשבע (בי"ש שם). ובענין זמן התקנה עיין לעיל בפתיחת השער הזה.

(א) הכי אי' במס' כתו' דף נ' אחא בר יעקב מאי קרא וכל אשר
 ע"א א"ר אילעא באושא התקינו תתן לי עשר אעשרנו לך [פרשי' ז"ל
 המבזבז אל יבזבו יותר מחומש תניא שני עישוריו' הו"ל חומש] ופריך הש"ס
 נמי הכי המבזבז אל יבזבו יותר והא ל"ד עישורא בתרא לעישורא
 מחומש שמי' צטרך קמא [דכי שקלית
 לבריות ומעשה בא' לקמא פשו להו ט'
 שבקש לבזבו יותר באושא התקינו המבזבז אל יבזבו וכי הדרת מדלית
 מחומש ולא הניח מעשר דידהו לאו
 לו חבירו ומנו רבי יותר מחומש.
 ישבב וא"ל רבי ישבב ולא הניחו חבירו כאן חומש בשניהם] אר"א אעשרנו
 ומנו רבי עקיבא אר"נ ואיתומא רב לבתרא כי קמא [מדלא כתיו' עשר

אעשר לך ה'ק אעשרנו כראשון כלו' מעשר שני יהא כראשון] ע"כ ושם בדרך ס"ז ע"ב אי' דמר עוקבא עשה צדקות הרבה ובשעת פטירתו מנה אותן ואמר זוודאי קלילא ואורחא רחיקתא קם בזבוי' לפלגי' ממונ' ופריך הש"ס היכי עביד הכי והאמר ר' אלעאי באושא התקינו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש ומשני ה"מ מחיים שמא ירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן בה ע"כ וכ' הרי"ף והרא"ש בפ' נערה שנתפתתה לאחר שהביאו הך תקנת אושא וה"מ מחיים אבל לאחר מיתה ל"ל בה כמעשה דמר עוקבא בפ' מציאת האשה ע"כ והנה לדברי רש"י ז"ל בכתו' קאי הך תקנה על מצות צדקה לעניים שכן כ' המבזבו לעניים וכו' וכ' הש"מ בכתו' שם ז"ל המבזבו כ' רש"י ז"ל לעניים ובמהדורא קמא כ' המבזבו נכסיו להקדש עכ"ל זבמס' עירוכין כ"ח ע"א אי' במתני' מחרים אדם מצאנו ומבקר ומעבדיו ומשפחותיו הכנענית ומשדה אחוזתו ואם החרים את כולם אינם מותרמי' דברי ר"א אראב"ע מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו ע"כ במשנה ובגמרא שם יליף לה מקראי דמכל אשר לו ולא כל אשר לו והדר פרכי' על ראב"ע היינו ת"ק ומשני איכא בינייהו דרבי אילא דאר"א באושא התקינו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש מעשה בא' שבקש לבזבו יותר מחומש ולא הניחו לו חביריו ומנו רבי ישבב וא"ל רבי ישבב ולא הניחו לו חביריו ומנו ר"ע ע"כ ופירש"י ז"ל גם שם המבזבו לעניים חומש דגמרי' מיעקב דכתי' בי' תרין עישורין ראב"ע אית לי' דר"א דהא אתי לאשמועי' שיהא אדם חס על נכסיו ר"א ל"ל דרב אילא דאי בזבו טובא לא אכפת לן אלא ששייר לעצמו קצת דומי' דחרם ע"כ משם משמע דהתקנה היתה גם להקדש דמדאו' אינו רשאי להחרים כל נכסיו אבל אם שייר מקצת רשאי ובאושא התקינו שבל יבזבו יותר מחומש שמא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות וקרא דעשר אעשרנו לך הוא רק אסמכתא בעלמא דלמה תקנו שלא לבזבו יותר מחומש דוקא משום דמצינו גבי יעקב דאמר עשר אעשרנו תרי עישוריי דהיינו חומש וכמבואר. והנה בסוגי' דערכין מבואר דפליגי תנאי בתקנת אושא ור"א ל"ל הך תקנתא ועיין ירושלמי דפאה פ"ק היא דאי' שם גמ"ח [דאין לו שיעור כדתנן במתני'] הדא דתימר בגופו אבל בממונו יש לו שיעור ואתי' כיו דמר ר"ל בשם ר"י בן חנינא באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה עד היכן ר"ג בן איננא ורב אבא בר כהנא חד אמר עד כדי תרומה ותרומת מעשר וחרנא אמר כבוד את ד' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל תבואתך [ופי' מוהרא"פ חומש מנכסיו למצוה ונלמד מקרא דעשר אעשרנו לך והיינו חומש א"כ יש לו שיעור למעלה. ער היכן למטה שלא יפחות עד כדי תרומה ותרומת מעשר שהוא א' מל"ג ושליש כמראשית א' מחמשים כתרומה] ר"ג בן אינוניא בעי קמי' ר' מנא מה חומש בכל שנה ושנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה [ומה הועילו חכמים בתקנתן] א"ל בתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר [מן הריוח יתן חומש ומן הקרן ולא כלום] ר"ה אמר למצוה עד שלישי מהו לכל המצות עד שלישי או למצוה אחת [למצוה עד שלישי יבזבו עד שלישי למצוה וכמו שמפרש לה בשם רבנן דבב"ל לדמים לדמי המצוה

והכי איתא בב"ק בבבלי לקח אדם מצוה כמו ששיערו חכמים ומצא אחרת נאה ממנו יוסף עליה כרו ליקח השני עד שלישי של לקיחת הראשונה וכ"כ שם הרא"ש ז"ל] סברין מימר לכל המצות עד שלישי א"ר אבין אפי' למצוה אהת רבי חביבא בשם רבנן דתמן מהו שלישי לדמים [שיוסף עד שלישי לדמי האתרוג כמו ששיערו חכמים] היך עבידא לקח אדם מצוה מצא אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחי' עליו עד שלישי תני רבי ישמעאל זה אלי ואנוהו וכו' מעשה ברבי ישבב שעמד והחליק את כל נכסיו לעניים שלה לו ר"ג והלא אמרו חומש מנכסיו למצות ור"ג לא קודם לאושא הי' [קודם תקנת אושא ואת אמרת באושא התקינו והלא קודם לכן היתה לתקנה זאת] רבי יוסי בר בון בשם ר"ל כך היתה הלכה בידם ושכחהו ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שב"ד נותני' נפשן עליו הוא מתקיים כמה שנאמר למשה מסיני [אע"פ שנשכח סוף שיחזור ע"י חשובי הדורות הבאים הי"ג דבר שב"ד נותני' נפשן עליו ונשכח סוף הוא שחזור ומתקיים] ע"כ בירושלמי. ובירושלמי כתו' פ"ד ה"ח א"י ר"ש בן לקיש בשם ר' יודא בן חנינא נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות עד איכן ר' ירמי' ור' אבא בר כהנא חד אמר כדי תרומה ותרומת מעשר וחרגא אמר כבוד את ד' מהונך כמראשית כל תבואתך ר"ג בר אניא בעא קומי ר' סנא מה חומש בכל שנה גר"ש כהלכתא קדמייתא דפאה וכו' ע"כ ועיין בפני משה דמפרש דלא כמהרא"פ דז"ל עד איכן הוא החיוב בלא התקנה ע"כ הרי דלא פירוש דקאי מה דקאמר הש"ס עד כדי תרומה ותרומת מעשר או עד כמראשית על השיעור למטה ולאחר התקנה אלא קאי על השיעור קודם התקנה.

והנה מלשון תלמודא דידן מבואר להדי' דהתקנה היתה שלא לבזבז יותר מחומש אבל לא שיבזבז חומש ויהא מצוה מפאת התקנה לתת חומש אבל מלשון הירושלמי דאמר נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות מבואר דבכלל התקנה היתה ג"כ שיתן חומש והרמב"ם פ"ז מה' מתנות עניים ה"ה כ' וז"ל בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותני' לו כפי השגת ידו וכמה עד כדי חמישית נכסיו מצוה מן המובחר וא' מ' בנכסיו בינונית פחות מכאן עין רעה ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה ע"כ הרי דפסק דתקנת אושא הי' לתת חומש וזהו שכ' שהוא מצוה מן המובחר ע"י דמקיים תקנת חז"ל וכמ"ש הכ"מ שם דיליף ל' מהא דתקנו באושא ומט"ש דחומש הוא מצוה מן המובחר ידע' דביותר מחומש ליכא מצוה אמנם הא דכ' הרמב"ם דעין בינוני א' מ' ועין רעה פחות מכאן לא כ' הכ"מ שם מהיכן יצא לו זה רק הא דלא יפחות משלישית השקל בשנה כ' שהוא במס' ב"ב דף ט' עיי"ש ולעני' הי' נראה לומר דיצא לו לרמב"ם כן מירושלמי הנ"ל דמפרש כפי' מהרא"פ עד איכן דהיינו לבתר התקנה עד היכן למטה ומפרש המ"ד כמראשית כל תבואתך היינו תרומה כדאי' בהגהת מרדכי דפ"ק דכ"ב סי' תרנ"ט דבירושלמי מפיך מעשר מעות מכבוד ד' מהונך וגו' וכמו דבתרומה גדולה איכא עין יפה ובינונית ורעה

ה"ה הכא וע"כ פסק דעין בינוני נתן מעשר ופחות מזה הוא עין רע וא"ש.
שוב מצאתי בבבבכי יוסף ליו"ד סי' רמ"ט סי' ה' שכ' וז"ל וגם הירושלמי
ריש פאה קאמר כבד את ד' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל
תבואתך וכ' המדרכי הביאו החוות יאיר בהשמטות דקאי למעות מעשר
והשתא דאתית להכי א"כ משם נמי מהירושלמי הזה נפקי ל"י להרמב"ם
מאי דקאמר מדה בינונית אחת מעשר דהרי בירושלמי אסמכוה אקרא למעשר
והרמב"ם מפרש הירושלמי כמ"ש המרדכי עכ"ל ונהנתי כי כונתי ת"ל לדבריו.
ועיי"ש עוד בס"ק ג' דמביא בשם כמה גדולי בתראי ז"ל דנתקשו בזה מאין
ל"י להרמב"ם דמדה בינונית היא א' מעשרה וכ' וז"ל ונראה דנפקא ל"י
מהספרי שהביאו התוס' פ"ק דתענית דף ט' ע"א וז"ל עשר תעשר את כל
תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה אין לי אלא תבואת זרעך שחייב
במעשר רבית ופרקמטיא ושאר רווחים מנ"ל ת"ל את כל דהוי מצי לומר
את תבואתך מאי כל לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויה בו עכ"ל
התוס' הן אמת דבספרי שבידינו לא ראיתי זה אבל אגן ניקום אהימנותיהו
דהתוס' וראה זה מצאתי בתנחומא עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים
להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה תבואת זרעך אם זכיתם סוף שהם יוצאים
לזרוע שדה ואם לאו סוף שהיוצא השדה מתגרה בהם ואיזה זה עשו דכתי'
ויבא עשו מן השדה עכ"ל והאי סיפא כתובה התוס' בתענית משם הר"ר
נתן האופניאל והוא בתנחומא ותחלתו הביאו הרשב"ץ בתשו' ח"א סי' קד"ם
וגרס רמז להולכי ימים ולעוסקי' בפרקמטיא להוציא מעשר וכי' עיי"ש וקרוב
לזה הוא בילקוט ואפשר דמהספרי ותנחומא נפקא להרמב"ם דאיכא מעשר
ואע"ג דבתנחומא קאמר לעמלי תורה הא אז"ל אם בקשת לעשות צדקה
עשה עם עמלי תורה וכיון דלמדנו דאיכא מעשר כספים ממילא זהו מדה
בינונית כיון דהא אשכחן חומש ומוכרח שהוא מצוה מן המובחר וא"כ מעשר
מדה בינונית ומדה רעה למטה מעשרה עכ"ל עיי"ש מ"ש עוד בשם הבי"ח
ותשו' פ"י ודו"ק. עכ"פ מבואר מדברי הרמב"ם דאיכא מעשר כספים דאסמכוה
אקרא וזהו רק מדה בינונית אבל למצוה מן המובחר הוא א' מחמש וכדברי
הירושלמי הנ"ל דתקנת אושא היתה לתת א' מחמש ומוזה ידעי' רק דלמצוה
מן המובחר ל"צ רק חומש אבל להזהיר לכל יתן יותר מחומש לא שמענו
מדברי הרמב"ם והרי לפי תלמודא דידן התקנה היתה לכל יתבזבו יותר
מחומש וזה צ"ע בדברי הרמב"ם שלא נזכר זה ואולם בסוף פ"ח מה' ערכין
והרמ"י פסק הרמב"ם לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו והעושה
כך עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו
כמו שבארו חכמי' ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממנו
ויצטרך לבריות ואין מרחמי' עליו ובוזה וכיו"ב אמרו חכמי' חסיד שוטה
מכלל מבלי עולם אלא כל המפור ממנו במצות אל יפור יותר מחומש ויהי'
כמו שצוה הנביאים מכלכל דבריו במשפט בין בד"ת בין בדברי עולם אפי'
בקרבת שאלם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי
מסת ידו ק"ו לדברי' שלא נתחייב בהן אלא מתמת נדרו שלא ינדור אלא
כראוי לו שנאמר איש כמתנת ידו וגו' עכ"ל הרי דבכאן פסק דלא יפור

יותר מחומש והוא מתקנת אושא כמ"ש הכ"מ שם וא"ש. ולפי"ז להרמב"ם היתה התקנה שיתן חומש למצוה מן המובחר ושלא יבזבו יותר מחומש ובהלכות מתנות עניים אשמועי' דחומש מצוה מן המובחר אפי' בצדקה לעניים ובה' ערכין וחרמים אשמועי' דיותר מחומש אל יבזבו אפי' לגבוה ולשום מצוה ודו"ק. אמנם בפ"י המשניות לפיאה פ"א כ' הרמב"ם בזה"ל ומ"ש בכאן גמילת חסדים אין לה שיעור ר"ל לעזור האדם בגופו אך שיעזור אותו בממונו יש לו שיעור והוא המישית ממונו ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו לכד אם עשה כן במדת חסידות ואמרו בכתובות פ"ד דף נ' ע"א נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה [הוא לשון הירושלמי ולא הבבלן] וביאור זאת ההלכה אצלי מה שאומר והוא כשהאדם יראה שבויי' שהוא חייב לפדותם כאשר צוה הקב"ה או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כמו שאמר די מחסורו אשר יחסר לו ופירושו למלאות חסרונם כשיהי' מה שיחסר להם או מה שיצטרכו לפדיונם פחות מחמישית ממונו או כפי חמישיתו אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד ולא יהי' עון עליו בהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש אבל אם לא נודמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא החומש מן הרווח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצות עכ"ל וכבר העיר הברכי יוסף ביו"ד סי' רמ"ט ס"ק א' בשם הרבה גדולי בתראי זל"ה דלא די דהרמב"ם סותר א"ע במ"ש בפ"י המשניות הזה דאם ירצה לתת יותר מחומש דהוי מדת חסידות למ"ש בה' ערכין דהוא חסיד שוטף ומכלל מבלי העולם וגם למ"ש בה' מתנות עניים הנ"ל דחומש הוא מצוה מן המובחר אף גם יקשה עליו מה זה ששלח ר"ג לרי' ישבב בירושלמי דפאה הנ"ל הא ממת חסידות יכול לבזבו יותר ותו הא לפום תלמודא דידן היתה תקנת אושא לבל יבזבו יותר מחומש ומעשה בא' שבקש ולא הניחו חביריו ולהרמב"ם למה לא הניחו לעשות מדת חסידות עיי"ש בברכי יוסף דמתחלה ר"ל דרק מעט יותר מחומש הוא להרמב"ם מדת חסידות ורי' ישבב חלק כל נכסיו והיינו דשלח לו ר"ג והלא אמרו חומש למצוה וכיון דחייב מצוה חומש מסתברא דחסידות הוא רק מעט יותר אבל לא כל נכסיו אך עדיין יקשה הסתירה בדברי הרמב"ם עצמו וגם לשון התקנה בתלמודא דידן מוכח דאל יבזבו אפי' מעט יותר מחומש ועוד דמר עוקבא דפליג פלגי דנכסי ופריך הש"ס מתקנת אושא ומשני ה"מ מתיים אבל לאתחית רשאי ולדברי הרמב"ם מאי פריך וצ"ל דפלגא שאני וע"כ כ' ליישב דברי הרמב"ם דמתחלק בין אם רוצה לחלק נכסיו לעניים מאלו ומעצמו מבלי שיוזמן לידו אחת ממצות ד' בצדקה דאז אל יבזבו יותר מחומש כלל ואפי' דבר מועט והיינו דפריך תלמודא על מר עוקבא דחלק פלגא נכסיו מעצמו לעניים וגם ר"ג שלח לו לרבי ישבב דפלג מעצמו לכלהו נכסי וגם הך מעשה דפ' נערה בא' שבקש לבזבו יותר ולא הניחהו מיירי נמי כי לא נודמן לידו א' מאלה המצות אשר יעשה משא"כ כי האלקים אנה לידו פדיון שבויים או כי יראה ערומים או רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף אז חיובא עלי' רמי' לתת חומש והיינו דאמרו בירושלמי באושא

נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות ומפרש הרמב"ם דמיירי
 בנזדמן לידו חדא מהני מילי ובאלו אם רוח נדיבה עלה בלבו ורוצה להוסיף
 על חומש רשאי ומדת חסידות הוא ועפ"ז הבבלי וירושלמי שו"י ול"פ אהרדי
 ומ"ש בה' ערכין דכל המפור ממונו לא יפור יותר מחומש מיירי כשבא
 מעצמו לחלק דומי' דמקדיש ומחרים ועליו אמרו אל יבזבו יותר מחומש
 אמנם בה' מתנות עניים מיירי בבא העני ושאל ממנו די מחסורו שם כ'
 דחמישית מנכסיו הוא מצוה מן המובחר אבל לא כ' דאל יבזבו יותר מחומש
 משום דבוה האופן מדת חסידות לתת יותר וזהו שכ' בפ"י המשניות ג"כ
 ורק קצת הפרש יש בין פירושו שם למ"ש בחבורו הגדול דלפי פירושו
 בהודמן א' מאלה חייב לתת חומש ולפי חבורו הגדול אינו חייב חומש רק
 למצוה מן המובחר עיי"ש והדפח"ה וע"ע בידי אלי' תיקון צ"ג ובטושי"ע יו"ד סי'
 רמ"ט פסק כהרמב"ם בהלכות מתנות עניים הנ"ל דעד חומש מצוה מן המובחר
 ומעשר מדה בינוניות פחות מכאן עין רעה ולא נזכר שם דלא יבזבו יותר
 מחומש רק הרמ"א בהג"ה כ' דאל יבזבו יותר מחומש שלא יצטרך לבריות
 וצ"ע על הטור ומחבר שלא הביאו דהא לפום תלמודא דידן הוא עיקר
 התקנה ואפשר עפ"י דברי הברכי יוסף ליישב ולומר דגם הם ז"ל מיירי
 בנזדמן להם א' מאלו ודוק היטב. אחר העיון ראיתי בברכי יוסף ס"ק י"א
 שהרגיש גם בזה וכ' ג"כ ליישב עפ"י דבריו בדעת הרמב"ם אלא דמסיים
 אבל אכתי לא אפרוק דאם איתא שזה דעת הטור ומרן ז"ל הו"ל לאשמועי'
 דינא דגמרא היכא שרוצה לחלוק מעצמו לעניים דאל יבזבו יותר מחומש
 ותו דמדברי מרן בב"י מוכח דלא מחלק בהכי כמבואר למעיון עכ"ל וכונתו
 למ"ש הב"י רס"י רמ"ט וז"ל ואע"ג דלא משמע מהכא שיהא מצוה לבזבו
 חומש דלא קאמר אלא אם בא לבזבו אל יבזבו יותר מכן מהירושלמי דריש
 פאה נראה שהוא מצוה וגם מתלמודא דידן יש לדקדק דמצוה מן המובחר
 לבזבו חומש דמייתי להא דתקנת אושא מדכתיב וכל אשר תתן לי עשר
 אעשרנו לך כלומר תרין עישוריי דהיינו חומש עכ"ל עיי"ש. וצ"ע.

(ב) בס"ק שלפני זה הבאתי דברי הש"ס בפ' מצואת האשה גבי מעשה
 דמר עוקבא דתקנת אושא לא היתה אלא בחיים אבל לאחר מיתה רשאי
 וכ"פ הרי"ף והרא"ש שם אבל הרמב"ם והטור השמיטהו וכבר כ' הבי"ה ביו"ד
 סי' רמ"ט דאפשר דמעמם כיון דאין שיעור לדבר שהרי מר עוקבא בזבו
 לפלגא דנכסים וליכא למילף מיני' דפלגא נמי שרי טפי לא דדלמא אפי'
 טפי נמי אלא כיון דאיהו הוי מבזבו בחייו חומש מנכסיו לכך לא ה"י מבזבו
 במותו רק פלגא אבל אחר דאינו מבזבו בחייו חומש מנכסיו יש לו לבזבו
 במותו אפי' טפי מפלגא או דו"ל איפכא דוקא מר עוקבא שה"י יודע כי מניח
 לזרעו אחריו ברכה מרובה בעושר רב אבל אחר אין לו לבזבו פלגא ולגרום
 ליורשיו אחריו שירדו מנכסיהם ולפיכך לא כתבו דין בזבו לאחר מיתה אלא
 כל א' יעשה לפי עושרו ולפי מעמד יורשיו עכ"ד ועיין בברכי יוסף ס"ק י"ד.
 ואולם הרמ"א בהג"ה שם ס"א מביאו והנה בש"ס כתו' הנ"ל אי' אבל לאחר
 מיתה לית לן בה וכ"כ הרי"ף פ' נערה אבל לאחר מיתה ל"ל בה כמעשה
 דמר עוקבא והרא"ש שם כ' אבל לאחר מיתה יכול לבזבו יותר מחומש

ומלשון זה משמע דיותר מחומש ואפי' עד פלגא כמר עוקבא יכול לבזבו אבל יותר מזה או כולו לא אבל הרמ"א בהג"ה שם כ' אבל בשעת מותו יכול לתן כל מה שירצה עכ"ל משמע דאפי' כל נכסיו יכול לבזבו ועיין בברכי יוסף ס"ק ט"ו דלאו דוקא כל מה שירצה דאף בשעת מיתה לא מצי לחלק כל נכסיו לעניים דקיי"ל דהכותב נכסיו לאחרים והניח יורשיו אין רוח חכמים נוחה הימנו והיינו אף בהקדיש נכסיו כדמוכה בכ"ב קל"ג בעובדא דיוסי בן יעזר אלא הכונה כלפי שאמרו אל יבזבו יותר מחומש כ' בשעת מיתה אדם שליט לעשות כל מה שירצה כלומר לשליש ולרביע ואפי' פלגא כמר עוקבא וכן משמע קצת בירושלמי פ' יש נוכלין דאמר ר"א בר ממל הכותב נכסיו לאחרים והניח בניו עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם כהדא חד בר נש אפקד נכסי גבי ר"א בר ממל א"ל אין הויין בניו דהנאה הבילון פלגא עכ"ל ומיהו ראיתי בש"ס לכתו' שכ' משם תר"י וז"ל בשעת מיתה יכול לבזבו ולעשות כרצונו כדחזו' בעובדא דמר עוקבא וכו' ובזבזינהו לכולהו נכסי ואפי' בשעת מיתה נראי' הדברים שאע"פ שיכול לבזבו יותר מחומש מ"מ אין לו לבזבו הכל לגמרי אלא שיניח קצת ליורשיו עכ"ל ומשמע דהוי גרים בעובדא דמר עוקבא ובזבזינהו לכולהו נכסי משמע להו דלאו דוקא אלא שהניח קצת ליורשיו כמ"ש בסוף ומוכח דדעתם דבהניח קצת ליורשיו תו ליכא משום אין רוח חכמים נוחה הימנו וכן משמע קצת מדברי ריב"ש בתשו' סי' קס"ה ועמ"ש הרב כנה"ג חו"מ סי' רפ"ב הגהת הטור אות ז' ובספר יוחסין אי' דמר עוקבא בזבו שלישי נכסי' ובנסחתינו פלגא ובסדר הדורות דף קל"ח דצ"ל פלגא עכ"ל ואפשר לומר דמ"ש הרמ"א דבשעת מיתה יכול לתן כל מה שירצה היינו דלית ב' במה שעושה בשעת מותו משום תקנת אושא דלא תקנו אלא בחיים אבל באמת אין רוח חכמים נוחה הימנו אי נותן כל נכסיו לאחרים במקום יורש כדאי' בשו"ע חו"מ סי' רפ"ב וקצר כאן משום דסמך אמה דכ' שם בשו"ע וא"ש.

ג) כבר הבאתי בס"ק א' לשון הירושלמי דפאה ודכתו' בתחלה לקרן ומכאן ואילך לשכר דאל"כ לחמש שנים הוא מפסיד את הכל ואף די"ל דבשנה הראשונה יתן החומש מקרן ובשנייה החומש ממה שנשאר מהקרן וממה שהרויח וכן לעולם החומש רק ממה שנשאר וממה שהרויח בינתיים כבר העיר ע"ז הפרישה ביו"ד סי' רמ"ט וז"ל ה"ק הירושלמי דמ"ש המבזבו וכו' עכ"פ לאו בכל ענין אמרו לחלוק ממנו לה' חלקים ולתן בכל שנה חומש דומה למה שנאמר עשר אעשרנו לך כמ"ש דא"כ יכלה קרנו וכיון דלאו בכל ענין אמרו מפרשי' להא דיתן חומש בכל שנה מהרוחים קאמר דכן יעשה בכל שנה בחומש וה"ה במעשר דומה למעשר דגן שעישורו מהרויח שנתגדל בכל שנה וגם שם הי' חומש דהרי כל א' הי' צריך לתן מעשר ראשון ומעשר עני אלא ששם הי' נותנים מעשר עני ממה שנשאר בידו ממעשר הראשון עכ"ל וכהירושלמי הנ"ל פסקו הטושי"ע סי' רמ"ט סי"א אבל הרמב"ם בחבורו לא הזכיר כלום מזה ובפירושו למס' פאה דאם לא נזדמן דבר מאלו אשר זכר שם כגון פדיון שבוי' וכיר"ב יוציא החומש מן הרויח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצות עיי"ש וכ' הברכי יוסף ס"ק י'

דאין כונת הרמב"ם שלא יתן חומש רק מריוח ולא מקרן כלל אלא כונתו דאם לא נזדמן לו א' מאלו אינו חייב להפריש מקרן אלא מריוח לצרכי מצוה ומזה נשמע דחומש מריוח יתד הוא בל תמוט לנצה ואף אם נזדמן לפניו א' מאלו ונתן חומש מהקרן בעת ההיא לא בשביל זה נפטר ממצות צדקה ואביורייהו עיי"ש וע"ע בהרע"ב במשנה דפ"א דפאה ובברכי יוסף שם דהניח דבריו בצ"ע דמשמע מינ"י דרק מהריוח ולא מקרן יפריש חומש ודו"ק. והחומש יוציאנו בשני פעמים דקרא כת"י עשר אעשרנו לך ודמי לב' מעשרות כ"כ בש"מ כת"י וז"ל והא דאפקי לחומש בלשון שני מעשרות ולא כ' חומש בבת אחת לארוי דעדיפא מפי לתן צדקה בזא"ז מלתן בבת אחת וכמ"ש הרמב"ם ז"ל במס' אבות עלה הא דתנן והכל לפי רוב המעשה דמפי עדיף לתן אלף וזו באלף פעמים מלתן אלף וזו בפעם אחת כנ"ל וכ' הרב המעילי ז"ל ובירושלמי גרסי' באושא וכו' ומפרש התם בתחלה על הקרן ואח"כ על הריוח ונראה סמך לדבר זה שבכל שנה ושנה הי' ישראל חייבי' להפריש שני מעשרות שנה ראשונה ושנייה מעשר ראשון ומעשר שני שלישי מע"ר ומעשר עני ונראה מזה שמן המעשר האחד יש לו רשות להוציאן לכל דבר מצוה ואפי' לצורך עצמו ובניו ובני ביתו כגון שיכתוב מהם ספרים ללמוד בהם הוא ובניו ולהשאילן לאחריו שהרי מעשר שני הי' נאכל לו ולבניו ולבני ביתו בירושלם אבל מן המעשר האחר יש לו לתת לצדקה לבני עניים כמו שהי' נותן מעשר ראשון לכהנים וללוים למען יחזקו בתורת ד' ומע"ש [צ"ל ומעשר עני] שהי' נותן לעניים וכל המדקדק בזה מובטח לו שיצויה בנכסיו כמו שדרשו במס' תענית עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר ואמרו בכל דבר אסור לנסות הקב"ה הויז' מוז' שנאמר הביאו את כל המעשר וגו' עכ"ל עיין בברכי יוסף ס"ק ה' וחי'.

לתלמוד תורה יכול לבזבו יותר מחומש ועליו נאמר פזר נתן לאביונים כ"כ הש"מ בכת"י שם וז"ל ואמרו במדרש רבות פ' בהר ר"ט יהיב לר"ע שית מאה קנטרין דכסף א"ל וכו' עד אמר ליה אית בר נש יהיב מגן אפוכי דידיה הן היא א"ל גבי דוד מלך ישראל דכת"י פזר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד ע"כ ומשמע ל"י דה"ד אית בר נש דיהיב מהן פ"י שזמן לו ונותן כל אשר לו דהא המבזבו אל יבזבו יותר מחומש ופי' מגן בחנם כלומר על לא דבר נותן אפוכי דידה הן הוא פ"י שכרו היכן היא ומשני ל"י מדכתיב פזר נתן לאביונים וכו' פ"י אע"ג דהמבזבו אל יבזבו יותר מחומש מ"מ אם עבר ופזר צדקתו עומדת לעד פ"י דלעולם יהי' לו ממון כדי לעשות צדקה ולא יחסר לו ויש לנו לחלק דלא אמרי' הכי אלא לת"ת וכמו שעשה ר"ע אבל לחלק לעניים לא וזהו שבי' רש"י ז"ל הכא לעניים עכ"ל. ועיין תוספתא דפאה פ"ד ומס' ב"ב מעשה דמונבו המלך עיי"ש דף י"א וכ' הברכי יוסף דאפי' תימא דבימי מונבו היתה התקנה לק"מ דזיל בתר טעמא דאל יבזבו כדי שלא יצטרך לבריות ובמלך שאני דלא שייך הא דאית ל"י מסים וארננות וכיו"ב ע"כ.

(ד) בדין מעשר כספים נחלקו גדולי בתראי ז"ל לדעת הב"ח ביו"ד ס"י שלא יבזבו יותר מחומש כספים ולא מדרבנן וכבר תמה עליו

הטו"ז שם ס"ק ל"ב מהא דסי' רמ"ט הנ"ל דמבואר דחיוב גמור הוא [ומ"ש הטו"ז כמ"ש כל הפוסקי' והב"י בשם ירושלמי עיין בכרכי יוסף סי' רמ"ט] וכן השיג עליו הגאון מוהר"ד אפפענהיים ז"ל בתשו' המובאות בשו"ת הות יאיר סי' רכ"ד מן ספרי דעשר תעשר המובא בתוס' תענית ט' ע"א וכתב דאף אם נאמר דאסמכתא בעלמא הוא עכ"פ הוא מדרבנן עיי"ש והחות יאיר בעצמו ממליץ בעד הב"ח ודעתו נוטה לדבריו דההוא דספרי הוא דרוש ואין למדין הלכה מן ההגדה ומביא רא' מדלא הזכירנה הרמב"ם והסמ"ג וגם אלו ה' אפי' מדרבנן לא ה' ישראל קדושי' מקילין בה עד שרק א' מעיר או שנים ממשפחה נזהרין בה עיי"ש ובהשמטות שם מביא דברי המרדכי בשם הירושלמי הנ"ל דמפיק מעות מעשר מכבד ה' מהונך ומראשית כל תבואתך וכ' ז"ל וגם כן אסמכתא היא ורמז נכון מאד דוגמת ההיקש אף כי לא ידעתי מקומו [והוא כמ"ש לעיל ריש פאה] והב"י רומז על ירושלמי זה רס"י רמ"ט והוא מהלכות ושיעור צדקה ואי ס"ד דהוי מדרבנן לא הוי כ' הטור פחות מזה עין רעה רק הל"ל דהוי עבריין שלא נזכר בש"ס רק שיעור מעשר עכ"ל עיי"ש. וע"ע בתשו' שער אפרים סי' פ"ד בהג"ה דמשיג ג"כ אב"ח מהך דרשא דספרי. המבואר מזה דלדעת הב"ח והות יאיר מעשר כספים אין לו שרש בש"ס ואינו אפי' מדרבנן ולדעת הטו"ז והגאון מוהרד"א ז"ל ושער אפרים ושאר בתראי זל"ה הוא מדרבנן או כמבואר בירושלמי לפי פי' המרדכי וכמ"ש לעיל גם הרמב"ם מפרש כן בדרשא דקרא דכבד ד' מהונך ומראשית כל תבואתך או מדרשא דספרי מקרא דעשר תעשר. ואולם אם נהג כן ימים רבים שו"י עלי' חובה דהו"ל נדר וחמור ממילי דרבנן כ"כ החות יאיר שם בהשמטות אפי' לפי דעתו עיי"ש.

והנה הטו"ז מדמה מעשר כספי' למעשר עני וכ' דדין מעשר עני יש לו מקום במעשר כספים וכן דעת הגאון מוהרד"א וכן נראה גם מדברי הש"ם לכתו' שהבאתי לעיל אמנם מדברי הרמב"ם והטור שכ' להך דמעשר הוא עין בינונית גבי צדקה דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש משמע דלאו מדין מעשר עני רק מפאת צדקה היא וכן ראיתי בכרכי יוסף ס"ק ג' שכ' על החות יאיר שמשכים עם הב"ח ז"ל ונראה ודאי דמעשר כספים אינו בסוג מצות מעשר עני רק חיוב צדקה אמרו שיהי' מעשר מנכסיו וכ' הרמב"ם והטור הזכירנה ואמרו שמדה בינונית א' מ' והוא מספרי ומתנתומא הנזכרים דאסמכות אקרא והוא מדרבנן מתורת צדקה וגם הספרי והתנתומא מתורת צדקה הוא כדאמרן דמינייהו יליף הרמב"ם והטור ולא כמו שעלתה ע"ד הרב חות יאיר דהם דברים בעלמא אסמכתא ודרוש והרמב"ם והטור השמיטוה ונעלם ממנו דברי הרב צידה לדרך וכ' ולא נמלט הרב ב"ח דאע"ג דדינו של הרב ב"ח אמת ויציב דאינו דומה למעשר עני דאינו נותנים ממנו לצדקה וכ' מ"ט הא הו"ל דמעשר כספים הוא מכח חיוב צדקה כמ"ש סי' רמ"ט ומ"ש דאי הוי מדרבנן לא הוי מקילין כ"כ וכ' נראה דמעם הדבר משום שארז"ל הזן בנו ובנותיו צדקה וכיוצא וא"כ על הרוב חצי הוצאות ויותר עם בנו ולמודן וטיפולן ועם עניים קרוביו לכן לא דקדקו בזה הראשונים

והוא הדבר שאמרו רמזו לפרקמטיא משום דלשאר אינשי פועלים ואומנים ששכר מלאכתן כולי האי יספיק לבני ביתם לא נאמרו השיעורי' הללו דודאי עם בניו וקרוביו וכיוצא מוציא יותר ויותר ממעשר וזאת לפנים בישראל לא נהוג אלא כל המרבה בסחורה יחד עשירי' הן הן מפרישי' חומש או מעשר עכ"ל ומצאתי ראיתי באור זרוע הלכות צדקה סי' י"ג שמביא גמרא דתענית ט' ע"א עשר בשביל שתתעשר וכו' וז"ל למדנו שמצוה לאדם לעשר את ממונו וכל מה שמרבה במעשרות מרבה בעושר והמרבה בצדקה יותר מן המעשר ה"ז משובת ובלבד שלא יבזבז יותר מחומש כההוא דפ' נערה שנתפתה דא"ר אילא באושא התקינו וכו' עיי"ש. מזה מבואר להדי' דבכלל צדקה יחשב והוא עכ"פ מצוה דרבנן לעשר ממונו וע"ע בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' פ"ה דגם דעתו דאין במעשר כספים חיוב אפי' מדרבנן ועיין בבאר יעקב ליו"ד סי' של"א שמדחה דבריו. ובתשו' מאהבה ח"א סי' פ"ז מאריך בזה ומביא תשו' מוהר"ם ב"ב ד"פ סי' ע"ד דמשמע מינה דאינה אפי' מדרבנן אלא מפאת מנהגא ולבסוף מצדד דאפשר לומר דאף לדעת מוהר"ם ב"ב הוא עכ"פ חיוב מדרבנן וע"ע בס' בית לחם יהודא סי' רמ"ט שמביא ג"כ תשו' מוהר"ם הנ"ל וכו' ואינו ר"ל דמעשר גופי' אינו לא מה"ת ולא מדרבנן אלא מנהג בעלמא דודאי לא נעלם הספרי וכו' אלא י"ל דמה שנתנו מעשר כספים לעניים זה אינו מה"ת ולא מדרבנן עיי"ש ודו"ק בכל זה.

כמו דאי' בירושלמי בחומש דשנה הראשונה לקרן ואח"כ מהריוח כן הדין במעשר (ש"ך יו"ד סי' רמ"ט ס"ק ב') מי שעושה סחורה ונוסע למקום אחר ומוציא הוצאות ע"ז אם יכול לנכות ההוצאות ואח"כ יתן מהריוח חומש או מעשר או לא ינכה אלא יפריש מעשרו מהכל עיין תשו' חות יאיר סי' רכ"ד דדעתו דמנכה מתחלה ההוצאה ומהריוח הנשאר יתן מעשר ובתשו' שבות יעקב ח"ב סי' פ"ו מחלק בין אם מוציא ההוצאות בדבר המצוי לקנות או גם ההוצאה בכלל קרן יחשב ובין אי מוציא הוצאות על הספק כגון לילך להיות סרסור וכיו"ב אינו מנכה ההוצאה עיי"ש מלתא בטעמא ובית לחם יהודא סי' רמ"ט חולק עליו דכל הדרכי' בחזקת סכנה ואין לחלק ובכל ענין מנכה ההוצאות עיי"ש.

ואם הי' לו ריוח בסחורה אחת והיוק באחרת דעת החות יאיר שם ושער אפרים בתשו' שם דאם כבר עשה חשבון שהי' לו הפסד ואחר כך הריוח בסחורה אחרת א"כ הוא ענין אחר ואינו ממלא הריוח את ההפסד ולא ינכה ההפסד מן הריוח אלא צריך לעשר מכל מה שהריוח ומכ"ש אם הריוח בתחלה ועשה חשבון והפריש כבר מעשרו דאם הפסיד אח"כ דאין נעשה מקודש חול אבל אם לא עשה חשבון עד אחר הזמן אשר הריוח בא' והפסיד בא' אז עשה חשבון מה שהפסיד ומה שהריוח בזה מנכה ההפסד מן הריוח ואינו מעשר רק מן הריוח הנשאר לאחר ניכוי ההפסד עיין בהשמטות של החות יאיר דשם כ' וז"ל ונראה דמי שנהג ורוצה לצאת ידי שמים יהי' לו פנקס מיוחד למעשרו ויקבע לעצמו יום מיוחד בכל ג' חדשים או חצי שנה שיעשה חשבון ומשם והלאה לא יחשוב למפרע כי הוא שותפת

חדש והנכון לקבוע ער"ה כי בר"ה נגזר כל ומוזנותיו קצובי וכו' עיי"ש. אבל השבות יעקב ח"ב סי' פ"ו חולק עליהם והעלה דרך בעסקא הדא שקנה בפ"א הרבה סחורות והפסיד בא' והרויח בא' אז הוי עסקא הדא ולהדרי משתעבד ושוקל ההפסד כנגד שכרו אבל מקניה לקניה אחרת לא כי מיד שעולה לו רווח מחויב במעשר כפי שהנהיג א"ע ואם הפסיד במקום אחר אין לו למלאות חסרונו ממקום אחר וכ"ש משל עניים עיי"ש. וע"ע בס' בית לחם יהודא דרוצה לתלות באם כבר נתן מעות המעשר דאז לא יכול לנכות ההפסד אבל בלא נתן עדיין יכול לנכות ההפסד אפי' לאחר רביע שנה ובתשו' נודע ביהודא מה"ב חלק יו"ד סי' קצ"ח העלה דאם הרויח וההפסד הם בשנה אחת אז ינכה ההפסד מן הרויח ומן המותר יעשר אבל בשתי שנים אין לנכות מזה על זה ורוצה להוכיח כן מדברי התוס' והרא"ש בתו' בלשון הירושלמי דפאה עיי"ש ובס' חוט השני ססי' צ' עיין בטו"ז סי' של"א ס"ק ל"ב דדעתו לכופ את החתן בשעת קבלת הנדוניא שלו לתת מעשר אלא שמחלקי' המעשר לקרובי חתן וכלה דקודמין לשאר עניים ומפרישין ג"כ מהממון שאבי החתן נותן לבנו ולא כמו שקצת אומרים דרך מהנדן שהכלה מכנסת להחתן מפריש מעשר אבל לא ממה שאביו נותן לו דאטו החיוב על הממון דתוכל לומר דהממון כבר מעושר ופטור ממעשר הלא החיוב על גברא ומה לי אם אביו או חותנו נותנו לו עיי"ש ובתשו' מאהבה ח"א סי' פ"ז שמפרש דברי הטו"ז ביאור היטב ד"ק שם וע"ע בס' שערי דעה ליו"ד סי' רנ"ח ס"ק ד' תשו' בענין זה.

גם מירושה שיריש מאביו צריך לתן מעשר אף שאביו הי' נזהר כל ימיו במעשר (של"ה דף רס"ב ע"א) ועיין בית שמואל סי' נ"ג ס"ק כ"א דאם הבעל חייב להחזיר עפ"י תקנת שו"ם כשמתה האשה בשנה הראשונה בלי זרע קיימא דאינו מחזיר אלא מה שהוא בעין כמ"ש רמ"א בזה כ' הבי"ש דמעשר שסילק מן הנדן נראה דמנכה ג"כ עיי"ש ובתשו' שבות יעקב ח"ג סי' קכ"א מחלק בין אם מת הוא בשנה ראשונה או שני' שנוטלת האלמנה בראש מה שהכניסה לו ובין אם מתה היא תוך שני חזרה שצריכי' לחזור ליורשיה מעות הנדוניא דבמת הוא אין מנכין מעות המעשר שחלקו בעת החתונה כי המעשר מדינא מוטל על החתן כיון שכל הקרן שלו מה שנותן לו אביו וחמיו אע"ג כשמת הוא צריך להחזירו אין לנו אלא מקומו ושעתו רק אם עדיין יש כאן מעות מעשר אין הירושין מחוייבין לחלוק עוד כיון שצריכין להחזיר כל הנדן ומה"ט שהחיוב מוטל על החתן נתפשט המנהג בענין הוספת שלישי על כתובה מוספין ג"כ לה על חלק המעשר אבל כשמתה היא כ' על דברי הבי"ש וז"ל זה קאי שם אהיכא שמת אשתו וכו' בניכוי הוצאות כסדרן ג"כ המעשר בכלל ומנכה ליורשין אם לא שברור הדבר שהרויח כל כך כדי המעשר אז אפשר לומר דמעשר גרם כי עשר בשביל שתתעשר אזי אפשר דאינו מנכה לה ויש לילך אחר המנהג או לפשר הדבר ואמת ושלוש תשפוטו עכ"ל וע"ע תשו' מאהבה ח"א סי' פ"ז וד"ק.

מי שנהג במעשר כספים כל ימיו והי' לו פנקס מיוחד לזה אשר כתב בו כל הכנסות שלו כמה מעשר מגיע וכן רשום חלוקת הצדקה ממועות מעשר ולפעמים מקדים לתת לעניים ואח"כ כשהרויח ניוכה מן המעשר ומת ואתר מותו נמצא בהשבונו כי המעשר חייב לו כך וכך אם יש ביד היורשי' לנכות זה ממעשר המגיע מירושתם עיין בנוב"י מה"ק ביו"ד סי' ע"ג דפסק דאפי' אביהם חי לא ברור לו כ"כ שיכול לגבות מה שכבר הקדים לעניים ודברי רמ"א ביו"ד סי' רנ"ז ס"ה הם במלוה לעני דרך הלואה ולא דרך נתינה אך הואיל ונהגו כך י"ל סתמא כפירושו שנותן לו בענין שיפרע ממעשר שלו וכ"ז בעודו חי אבל בניו לא ורק בשעת הדחק כגון אם היתומה תפרוש מעשר מירושתה לא תשאר לה סך שתוכל לגמור שדרך הגון וכדומה יש להקל גם בזה אבל עכ"פ צריך היורש להפריש ויעכב לעצמו עיי"ש.

(ה) אין לעשות ממועות מעשר שלו דבר מצוה כגון נרות לביהכ"נ או שאר דבר מצוה אלא יתננו לעניים כ"פ הרמ"א בהגהת השו"ע יו"ד סי' רמ"ט ס"א בשם מוהרי"ל ועיין טו"ז שם דאסור לפרוע המס ממועות מעשר וכן אין להוציאו למזון בניו הקטנים וכ"כ החות יאיר בהשמשות והש"ך שם כ' בשם מוהר"ם מרוטנבורג לפור מעשר לבניו הגדולים שאינו חייב למפל בהם מותר דאפי' לאביו מותר לתת אם הוא עני משום כבוד אביו וכ"ש לבניו דמותר במקום שאין תקנה בעיר לתת לכיס של צדקה ואפי' יש יכולת בידו לפרנס ממקום אחר דזה הוי צדקה עיי"ש וע"ע בטו"ז סי' של"א ס"ק ל"ב וש"ך שם ס"ק קס"ג. ומדברי הברכי יוסף שהבאתי בס"ק שלפני זה משמע הוצאות לבניו וגידולן ולימודן ומיפולן יכול לקח ממעשר וכ"כ הוא ז"ל להדי' בס"ק ח"י בשם מהר"ח נ' עטר ז"ל דחולק על הטו"ז אך הוא ז"ל מסכים לטו"ז וצ"ע.

ולקנות מצות בביהכ"נ בעד מעות מעשר דעת הטו"ז שם דאם בעת קניית המצות הי' דעתו ע"ז שרי דהא לצדקה אויל ואף דנהנה במה שמכבד אחרים הלא הטובת הנאה בלא"ה שלו אבל אם בעת הקנייה לא הי' דעתו לזה ואח"כ נמלך לפרוע ממעשר אינו רשאי דהו"ל כפורע חובו ממעשר ועיין תשו' פ"י חלק או"ה סי' ב' דכ' דפשוט דמותר ועיין ברכי יוסף ס"ק ג' דמפלל בדבריו וכ' דאם ממועות המצות נותני' לצורכי ביהכ"נ שמן למאור וכדומה אין נותני' מעשר בעד קניית המצות לדעת רמ"א בהג"ה אבל אם המעות בעד המצות מתחלק לעניים בלבד או רשאי עיי"ש.

עוד כ' הטו"ז שם בשם הדרישה דכ' בשם מו"ה מנחם דמותר לתת מן המעשר להיות בעל ברית או להכניס חתן לחופה או לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאלין לאחרי' ללמוד בהם אם לא הי' יכולת בידו ולא הי' עושה המצוה בלא זה וכ' הטו"ז ע"ז דכשקונה ספר בעד מעות מעשר צריך לכתוב עליו דזהו ממועות מעשר למען ידעו בניו אחרי' ולא יהויקו להם עיי"ש. וע"ע בתשו' שבות יעקב ח"ב סי' פ"ה שנתן טעם למנהג בהתן וכלה

שמשלמין ממעות מעשר הכלי זמרי ומשרתי סעודת נישואין וכי דמ"מ אסור ליקח ממנו שכר משרת ומשרתת אע"ג דסגי לי' עבודתו במשרחת קטנה ששכרה מועטת רק רוצה בגדולה שהיא משגחת יותר באיסור והיתר אפ"ה אסור עיי"ש.

ועיין בתשו' פ"י חלק או"ה סי' ב' דכ' דלא כפי' על מעשר כספים דהא אמרי' בבב"ב לעולם אל ימנע אדם א"ע פחות מחצי שקל וסיימו הפוסקי' שאם לא עשה כן לא קיים מצות צדקה משמע דבמחצית השקל קיים מצות צדקה אלא המצוה מן המובחר לתת מעשר וכו' עיי"ש וכל דבריו תמוהי' כמו שהרגיש בזה הברכי' יוסף ס"ק ג' שכ' וז"ל עוד זאת אדרוש על הגאון הרב פ"י הנזכר חדא דאגב שיטפ"י כתב חצי שקל ומחצית השקל זה פעמי' ובש"ס ובפוסקי' ובכתוב הוא שלישיית השקל ותו ק' שכ' דלא כפי' ע"ז דבמחצית השקל קיים צדקה והלכה רווחת דכופי' על צדקה כמו שנתבאר סי' רמ"ח דכן פסקו רוב גדולי הפוסקי' וההוא דרבא אכפי' לרב נתן בר אמי ואפי' נ' זוז לצדקה הוא כפי' ממש ואיך כ' דלא כפי' ע"ז ומוכרח דהא דשלישיית השקל היינו בדלית לי' מגרמי' כלום ולרש אין כל עכ"ז חייב שלישיית השקל והכי משמע קצת מדברי הרמב"ם פ"ז דמ"ע שכ' ואחד מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה לעולם לא ימנע עצמו משלישיית השקל בשנה וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה חייב לתן צדקה לאתר עכ"ל והרי כ' ברישא דלמטה מעשרה עין רעה וא"כ האי שלישיית השקל נראה דהיינו בדלא אפשר לי' ולכך כ' בסמוך ואפי' עני המתפרנס וכו' להורות נתן דהא דשלישיית השקל בכה"ג הוא ושם מבואר ברמב"ם דב"ד כופי' ולוקחי' מה שראוי לו לתן הפך דברי הרב הנזכר עיי"ש דמאריך בזה. ואולם גם בזה יודה הברכי' יוסף דאם אומר שרוצה להיות ממי שעינו רעה דהיינו לתת פחות ממעשר דאין כופי' אותו כמבואר ברמב"ם ודו"ק. ומדברי הטו"ז בס"י שלי"א ס"ק ל"ב שהבאתי למעלה מבואר דגבי חתן נוהגי' לכופ' לעשר נדוניא בעת קבלתו ומה שאין כופין באחר עיין תשו' מאהבה ח"ר סי' פ"ז דכיון דלא ידעי' אי הרווח או לא אין בדינו לכופו. ושיעור שלישיית השקל עיין בש"ך סי' רמ"ט ס"ק ד' וכי עוד שם דע"כ נהגו בארצות הללו שגבאי צדקה הולך בביהכ"נ שני וחמישי לגבות מעות צדקה מכל א' וא' ואפי' נותן מהפחות שבמטבעות הוא נותן יותר משלישיית השקל לשנה ומנהג נכון הוא עכ"ל וכן המנהג גם עכשיו בכל ערי ישראל.

(ו) טעם התקנה מבואר לעיל כדי שלא יצטרך לבריות וזמן התקנה היא כשהי' הסנהדרין באושא ומבואר לעיל בפתחת השער הזה. ולפי דברי הירושלמי דשכחוה וחזרו והסכימו מבואר דלא היתה באושא תקנה חדשה אלא היתה בידם מדורות הראשונים ושכחוה ברבות הימים ועמדו אח"כ בהיותם באושא והסכימו ע"ד הראשונים ומצינו כמה תקנות בדרך זה ועיין שנות אלי' להגאון מוהר"א ווילנא ז"ל פאה פ"א מ"א.

(א) במס' כתו' נ' ע"א אמר רב יצחק באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו [ופירש"י ז"ל מתגלגל עמו אם מסרב מללמוד יגלגל עמו בנחת ובדברים רכים. יורד עמו לחייו, לרדותו ברצועה ובחוסר

סימן לב

באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו.

מתיקות כמו בפ"ד דעדיות חבית של זתים מגלגלים ובפ"ד דע"ז זיתיה גלוסתרא המגולגלים זכ' הערוך שזתים הנמתקים לאכילה נקראים מגולגלים וה"נ הוי במתק שפתים כמ"ש רש"י בדברים רכים עכ"ד. והנה תקנה זו מתחלפת לפי ב' התירוצי' של הש"ס כמ"ש הידי אלי' שם דלשנוי' קמא היינו מבר שית ואילך למקרא ומבן עשר ואילך למשנה יגלגל עמו בנחת ודברים רכים עד י"ב שנה ומכאן ואילך ירד עמו לחייו לרדותו ברצועה ובחוסר לחם אבל לשנויא בתרא בש"ס היינו דמבן עשר למשנה דוקא יגלגל עמו עד י"ב שנה ומכאן ואילך ירד עמו לחייו אבל למקרא אפי' מבר שית ואילך יורד עמו לחייו וספו לי' כתורא לתי' בתרא הוא כמו יורד עמו לחייו דכיון דמקרא לא בעי עיון כ"כ יש בכחו ללמוד ע"י ירידה לחייו ולפ"ז לתי' קמא תקנת אושא היתה בין למקרא ובין למשנה ולתי' בתרא תקנת אושא לא היתה רק למשנה ולא למקרא וכמבואר.

לחם] ופריך הש"ס איני והא א"ל רב לרב שמואל בר שילת בציר מבר שית לא תקבל בר שית קבל וספי לי' כתורא ומשני אין ספי לי' כתורא מיהו אינו יורד עמו לחייו עד לאתר שתיים עשרה שנה [רב שמואל בר שילת מלמד תינוקות היה וספי לי' כתורא, הלעיטוהו תורה כשור שאתה מלעיטו ואובסו מאכל] ואבע"א ל"ק הא למקרא הא למשנה דאמר אביי אמרה לי אם בר שית למקרא בר עשר למשנה בר תליסר לתעניתא מעלי' ובתינוקת בת תריסר ע"כ ועיין תוס' ד"ה שיהא דהא דתנן בן עשר למשנה לא שירד עמו לחייו אלא שיהא מגלגל עמו וכן הא דתנן בן ה' למקרא היינו לגלגל עמו והא דאמר אביי בר שית למקרא כ' התוס' ד"ה בר דהיינו בר שית ויום א' דומי' דבר עשר למשנה דהוי בר עשר ויום א' דתנן באבות בן י' למשנה בן י"ג למצות וכמו דבן י"ג למצות היינו שלימות דהיינו י"ג ויום א' כמו כן י' שלימות דהיינו י' ויום א' עיי"ש. וכבר הארכתי בזה בשער ו' סי' י"ז בתקנת יהושע בן גמלא עיי"ש. ועיין בשיטה מקובצת בשם תר"י דפי' יורד עמו לחייו היינו מכה אותם על הלחי ומכריחם לת"ת ע"כ ולשון מתגלגל עמו פי' הידי אלי' תיקון ב' בזה"ל נראה לי שהוא מלשון

עוד אי' שם בש"ס כתו' א"ר קטינא כל המכניס את בנו פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו א"ד חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרוייהו איתנהו חליש וגמיר אבע"א הא דכתיש הא דבריא [ופירש"י ז"ל המכניס את בנו לת"ת. רץ אחריו להברותו ולהחיותו. ואין מגיעו מסוכן הוא למות מרוב חולשו. חביריו רצין אחריו. להיות פקחין בתורה כמותו. הא דכתיש אל יכניסנו מסוכן הוא פן יחליש וימות. דבריא יכניסנו לפי שמתפקח] ע"כ וכבר בארתי זה כל הצורך בשער ו'

סי' י"ז בתקנת יהושע בן גמלא כי שם מקומו עיי"ש. והנה הרי"ף והרא"ש מביאי' תקנה זו אבל הרמב"ם וטו"ש"ע השמיטוה וצריך טעם למה וכבר עמד ע"ז הידי אלי' שם ולא מצא טעם נכון לזה עיי"ש.

(ב) טעם תקנה זו היא לחוס על בריאות בני ישראל וגם להגדיל התורה ולהאדירה וזמן התקנה מבוארת בפתיחת השער הזה עיי"ש.

(א) הכי אמר ר' אילעא אר"ל ליה [לא יהא אלא צדקה בעלמא משום רבי יהודא [וברי"ף ורא"ש הגי' ואפי' אינן בנין] כי הא דרבא כפי' רבי יוסי] בר חנינא בכתו' דף מ"ט ע"ב ופירשו' ז"ל קטנים עד שיבואו שתי שערות ואי' שם בגמרא אבעי' שומרי משפט עושה צדקה בכל עת וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת דרשו

סימן לג

באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. רבותינו שביבנה וא"ל ר"א זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים ע"כ ובסוף פ' אע"פ ס"ה ע"ב גרסי' דרש ר' עולא רבה אפתחא דבי נשיאה אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים עד כמה עד בן שש כדרב אסי דאמר ר"א קטן בן שש יוצא בעירוב אמו [ערבה אמו לצפון ואביו לדרום אמו מוליכתו אצלה ואין אביו מוליכו אצלו שעדיין הוא צריך לאמו ובתרה שוי' רבנן אלמא עד שש צריך סיוע מאמו וכשם שהבעל זן אותה כך זן אותו עמה] ממאי מדקתני היתה מניקה פוחתו' לה ממעשי ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה מ"ט לאו משום דבעי למיכל בתדה ודלמא משום דחולה היא אי"כ ליתני אם היתה חולה מאי אם היתה מניקה ודלמא הא קמ"ל דסתם מניקות חולות נינהו ע"כ עיי"ש. ובירושלמי פ' נערה ה"ח אי' בזה"ל מצוה לזון את הבנות ואצ"ל את הבנים ריב"ב אומר הייב לזון את הבנות [ופי' הפ"מ דהיינו לאחר מיתת אביהן

בשם רש"י במה"ק הלכתא כותי' כלומר יש לסמוך על דברי ר' אלעאי שכך התקינו] ת"ש כי הוי אתא לקמי' דרב יהודא א"ל יארוד ילדה ואבני מתא שדי' [ת"ש דלית הלכתא כותי' אלא מימר אמרי' להו ואולי יכלכלם ויזון אבל מיכף לא כייפי'. יארוד תנין מעון תנים מתרגמי' מדור יארודין והוא אכזרי על בניו יארוד ילדה ואבני מתא שדי' התני' הוליד תולדותיו והטייל פרנסתן על בני העיר] כי הוי אתא לקמי' דר"ח א"ל כפו לי' אסותא בצבורא וליקום ולימא עורבא בעי בניה והאי גברא לא בעי בני' [כפו מכתשת על פיה ויעמוד זה על גב שוליה בגובה שישמעו קולו ויכריזו על עצמו שהוא רע מן העורבים דעורבא בעא בני' והאי גברא לא בעי בני' ואית דמפרשי שליה צבור יעמוד עליה ויאמר כן על אותו האיש] ועורבא בעי בניה וכו' כי הוי אתא לקמי' דרבא א"ל ניתא לך דמיתזני בניך מצדקה ולא אמרן אלא דלא אמיד [דלא כפי' אלא דלא אמיד שאינו עשיר] אבל אמיד כפינן

מתנאי כתו' אבל בחייו אפי' מצוה ליכא] אית תנא תניי הבנים עיקר ואית תנא תניי הבנות עיקר מ"ד הבנים עיקר לת"ת מ"ד הבנות עיקר שלא יצאו לתרבות רעה רשב"ל בשם ר' יהודא בן חנניה נמנו באושא שיהא אדם זן את בניו קטנים א"ר יוחנן יודעי' אנו מי היה במנין [דרך תמיה כלומר וכי אנו יודעי' מי הם שהי' באותו המנין דלית הלכתא כותייהו אלא מימר אמרי' ל'י' שהוא דרך אכזריות אם לא יזונם כדאמר ר"י לקמ'י אבל מיכף לא כייפי'] עוקבא אתא לגבי' ר' יוחנן א"ל עוקבא זון בניך א"ל מנן מרי א"ל עוקבא רשיעא זון בניך אמר ר' עולא מתניתא אמרה כן שיהא זן אדם את בניו קטנים דתנינן תמן אם היתה מינקת פוחת' לה ממעשי' ומוסיפי' לה על מזונותיה ע"כ ועיין במראות הפנים שם או דרב עולא קאי אדלעיל אקטנים ופליג אבבלי או דקאי על קטני קטנים ולחיובא קאמר כבבלי בס"פ אע"פ. הנה מדברי רש"י ז"ל נראה שתקנת אושא היתה מבן שש עד שיביא שערות דמצד הדין אין האב חייב לזון בניו ובנותיו הקטנים בעודו בחיים ורק לאחר מיתת האב הבנות נזונות מנכסיו והבנים יירשו כדאי' במשנה כתו' מ"ט ע"א במדרש דדרש ראב"ע לפני חכמי' בכרם ביבנה והוא מפאת תנאי ב"ד דהבנים ירשו כתובת בנין דכרין והבנות יתזון מנכסיו כמבואר במקומו אי"ה ומה הבני' אינם יורשי' אלא לאחר מיתת האב אף הבנות אינן ניוזנות אלא לאחר מיתת אביהן. ופליגי תנאי שם בגמרא אי איכא מצוה לזונן או אפי' מצוה ליכא לר"מ מצוה לזון הבנות וכ"ש הבנים דעסקי בתורה ולרבי יהודא מצוה בבנים וכ"ש בבנות משום זילותא ולריב"ב בין בבנים בין בבנות ליכא אפי' מצוה. אמנם בקטני קטנים דהיינו עד שש ושש בכלל כמבואר בהה"מ פ"ב מאישות בזה דרש עולא רבה דחייב לזון משום דצריכי' סיוע מאמן וכשם שחייב לזון אותה חייב לזון את בניה והוא א"כ בכלל מזונות אשתו שתקנו דהבעל חייב לזונה וכייפי' ל'י' לזון קטני קטנים וכ"כ התוס' ס"פ אע"פ ד"ה אבל ודף ג' ע"ב ד"ה כשהם אבל בקטנים דהיינו משש עד שיביאו שערות לר' אלעאי אר"ל משום ריב"ה התקינו באושא לחייבו במזונותם ומסקי' בגמרא דאין הלכה כותי' דר"א שכך התקינו אלא אין כופי' אותו לזונן רק מבזי' אותו בדברים ובמעשים אשר יבוש ויכלם דיהא יותר אכזרי מהעורב ועי"כ יזון אותם אבל לכופו אין אנו רשאי' ודוקא בלא אמוד להיות עשיר בנכסי' אבל אם הוא אמוד כופין אותו לקיים מצות צדקה כמו בשאר צדקה ומזה מבואר דעכ"פ מצוה איכא והלכה כר"מ ור"י לגבי ריב"ב וכ"כ הר"ן במשנה דכתו' שם. ועיין בידי א"ל' תיקון כ"ה שכ' דלא יתכן פי' זה בדברי רש"י ז"ל שלא מצינו בשום מקום שהתנא יעיד על תקנה אחת ויכחשוהו שלא היתה תקנה זאת ואם הכונה לומר דלית הלכתא כהאי תקנתא הרי לא אמרו אלא דלית הלכתא כותי' ועוד דפשיט ל'י' מרב יהודא ור"ח ומה כח בב"ד של אמוראי' לחלוק על תקנת סנהדרי גזית ואע"ג דמצינו בפ' החובל גבי תקנת אושא דהאשה שמכרה בנ"מ וכו' ואמרו שם בגמרא ואבע"א דכ"ע ל"ל תקנת אושא אין ספק שיש כח ביד התנאים לחלוק על התקנה אבל לא מצינו כן באמוראי' ועוד דלא אמרו דלית הלכתא כהאי תקנתא אלא דלית הלכתא

כותי דר"י דמעיד על התקנה וע"כ כ' שם אלא שהנכון בפי דברי רש"י
 שר"י אמר שבאושא התקינו מזונות הבנים מיום הולדם עד הבאת שערות
 ואמרו דלית הלכתא כותי אלא שתקנת אושא לא היתה אלא עד שש שנים
 ולא יותר אלא דמשש שנים עד הבאת שערות אנן מימר אמרי וכו' וכן
 נראה מדברי הרא"ש ז"ל שתקנת אושא לא היתה אלא עד שש כי כן כתב
 בפי נערה גבי בת יבמה ואנוסה וה"מ לאחר מיתה אבל בחיי האב חייב
 לזונן בתקנת אושא עד שש שנים וכ"כ עוד בשמועה זאת דבתקנת אושא
 דקטני קטנים אפי' לא אמיד כייפי' לי' בע"כ וכו' ואפי' נפלו להם נכסי'
 מבית אבי אמם פסק ר"מ דחייב לזונן דכיון דתקנת חכמי' היא זכו במזונותיהם
 אפי' יש להם להתפרנס וכו' משמע בהדי' דתקנת אושא לא היתה אלא עד
 שש שנים עכ"ד הגה לפי דבריו בכונת רש"י ז"ל גם הא דאמר עולא בקטני
 קטני' דחייב לזונם הוא מתקנת אושא ולרבי אלעאי אר"ל היתה התקנה עד
 הבאת שערות ובוה לית הלכתא כותי' אלא דתקנת אושא לא היתה רק
 עד שש ולפי' מ"ש הש"מ בשם רש"י במה"ק הלכתא כוותי' כלומר יש
 לסמוך על דברי ר' אלעאי שכך התקינו היינו אם יש לסמוך על דברי ר"א
 שבאופן הזה היתה התקנה דהיינו עד הבאת שערות אבל אין הספק על
 עיקר התקנה ואולם בירושלמי משמע שהי' מסופקי' בעיקר התקנה דשם
 א"ר יוחנן יודעי' אנו מי הי' במנין דרך תמיה וכמ"ש לעיל וצ"ע. והרי"ף
 והרא"ש פסקו כסוגין בפי נערה ועיין עוד בדבריהם ס"פ אע"פ והרמב"ם פ"ב
 מאישות הי"ד כ' וז"ל כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות
 בניו ובנותיו הקטנים עד שהי' בני שש שנים מכאן ואילך מאכילין עד
 שיגדלו בתקנת חכמי' ואם לא רצה גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרי' בו ואם
 לא רצה מכריזין עליו בצבור ואומרי' פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו
 והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו ואין כופין אותו לזונם
 אחר שש בד"א באיש שאינו אמיד ואין ידוע אם ראוי לתן צדקה או אינו
 ראוי אבל אם הי' אמיד שיש לו ממון הראוי לתן ממנו צדקה המספקת
 להן מוציאין. ממנו בע"כ משום צדקה וזנין אותן עד שיגדלו ע"כ ועיין הה"מ
 שם. ובפי' המשניות לכתו' פ' נערה כ' בזה"ל כרם הוא שם הקיבוץ מן
 החכמי' שהי' מתקבצו' ביבנה באותו הזמן שנאמר כרם חמר ענו לה והלכה
 כראב"ע אבל יש בזה דיני' ואני אבארם לך בכאן וזה שהאדם חייב במזונות
 בניו עד שישלמו שש שנים ירצה או לא ירצה וכופין אותו ע"ז בין שהוא
 עשיר או עני וכשהוסיפו הבנים על אלו השנים ואינו רוצה לזונם ראוי לו
 לדיין לכופו בדברי' ולהוכיחו ע"ז בפני ראשי הקהל ויאריך דבריו בזאת
 הכונה ואם לא ירצה להוציא עליהם בשום פנים יראה הדיין בענינו אם יש
 לו ממון כופין אותו ולוקחין ממנו מה שיצטרך להוציא לפי שעור ממנו
 כמו שעושיין במזון האבות לא שיהי' חייב במזונותיהם ר"ל באביו ובכניו
 שיש להם יותר משש שנים אבל הוא מחוייב בצדקה לפי שעור ממנו
 וכשאנו לוקחין ממנו זאת הצדקה אנו מוציאין אותה על בניו או על אביו
 לפי שהם בני צדקה ויש להם בה דין יותר לפי שנאמר לאחיד לענייך ומן
 הידוע שיש לו לדיין לכפות בני אדם על נתינת הצדקה לפי שהוא מכלל

מ"ע שהוא מן החיוב להלקות האדם עד שיעשה מצוה זאת שיש לו לעשותה באותו הזמן או ימות וזה עיקר בכל מ"ע ואין הפרש בזה בין הזכרים ובין הנקבות בענין ההוצאה עכ"ל ודברים הללו מבוארי"ג כ"ב בטוש"ע אהע"ז סי' ע"א ס"א עיי"ש. והנה מלשון הרמב"ם משמע דעד שש הוא חיוב גמור ומכאן ואילך הוא בתקנת חכמים דמשמע שתקנת אושא היתה מבין שש עד הבאת שערות. אמנם הידי אלי' כ' ע"ז דא"כ איך יתפרשו דברי הש"ס לדעתו דלית הלכתא כותי' ומה כח ב"ד של אחריהם לבטל תקנתם ואם הי' שלא בטלו התקנה לגמרי אלא דמימר אמרי' ולא כייפי' מה נשתנה תקנה זו מכל שאר התקנות שכופין על התקנה כמו פדיון וקבורת האשה וכיו"ב אמנם מה שיראה בדברי רבינו דמזונות הבנות עד שש שנים לאו מתקנת אושא היא אלא חיובו בהם מכלל מזונות האשה וכדאיתא בפ' אע"פ בן שש יוצא בעירוב אמו וזה שכ' הרמב"ם כשם שחייב אדם במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בנו דלמה לו להאריך במקום שהי' יכול לקצר ולומר חייב אדם במזונות בנו וכו' אלא בא ללמד דמדין מזונות האשה חייב בהם וכדדריש עולא רבה וזהו עד שש אבל מבין שש עד שיגדלו תיקנו באושא שיוזנם ועיקר תקנתם היתה שלא לבופו ולהוציא ממנו בע"כ אלא בגערה והכלמה והכרזה בצבור ומשום דר"ל אמר באושא התקינו דמשמע ככל שאר תקנות דאפי' בכפי"י לזה אמרו דלית הלכתא כותי' אלא דמימר אמרי' לי' ומיכף לא כייפי' לי' כי כן היתה עיקר התקנה ע"כ תורף דבריו וגם נגד הפי' הזה קמה הירושלמי הנ"ל כמבאר ודו"ק בכל זה.

(ב) בקטני קטנים דכופי' לזון כ' הרא"ש בפ' נערה בשם רבינו מאיר דאפי' יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם חייב לזונם דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפי' יש להם להתפרנס משלהן דומי' דמזונות האשה מדכלל מזונות האשה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם ע"כ וכ"פ הטוש"ע סי' ע"א ס"א. וחייב לזונן אפי' אינו אמיד דדוקא בקטנים מחלק הש"ס בין אמיד ללא אמיד אבל בקטני קטנים בכל ענין חייב לזונם וכ"כ הטור"ז ס"ק א' ובי"ש ס"ק א' שם. אם אין רוצה לזונן כופין אותו ויורדין לנכסיו ועיין בחמ"ח שם ס"ק א' דלדעת הר"ן המובא לקמן דמדין מזונות אמן נגעו בה צריך לזונן לפי עשרו ועולין עמו ולא די במזונות כל דהו אלא צריך לזונן כמו שהוא זן את אשתו דקיי"ל דעולה עמו ואינה יורדת ולדעת הרא"ש בתשו' משמע קצת דאינן נגררין אחר אמן אבל הבי"ש ס"ק א' כ' דאין זונין אותן לפי עשרו כמו בס' ע"ג ס"ו לענין כסות עיי"ש. מת האב והניה בנים קטנים פחותי' מבני שש וגדולי' חולקי' בשוה וא"צ לפרוע להם מזונות עד שיהי' בני שש כי החיוב מוטל על האב רק כל ימי חייו ולא אחר מותו (בי"ש שם ועיין חמ"ח בשם תשו' מוהר"ם לובלין) לדעת הר"ן ס"פ אע"פ כיון דמדין מזונות שלה נגעו בה ונגררין אחר האם דוקא כ"ז שהאם בחיים אבל בשאין אמם קיימת אינו חייב במזונותיהם עיי"ש דמסיים אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן, ובד"מ ס"ק א' לאחר שהביא דברי הר"ן כ' ועיין סס"י זה מתשו' הרא"ש וריב"ש [גבי פנויה

המבואר לקמן] דמשמע דלא ס"ל כהר"ן עכ"ל ופסק הב"ש שם ס"ק א' דלא כהר"ן אלא אף אם אמם מתה חייב לזונם. כשם שהוא חייב במזונות בניו ער שש כך חייב לתת להם כסות ומדור וכלי תשמיש אך אינו נותן להם אלא כפי צרכן בלבד ולא כפי עשרו דדוקא באשה דצריך לכבדה יותר מגופו אמרו דעולה עמו ואינה יורדת אבל לא בבניו (טוש"ע סי' ע"ג ס"ו עיין חמ"ה וב"ש שם),

(ג) גרסי' במס' כתו' מ"ה ע"א ואר"ה אמר מר עוקבא מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר א"ל רבינא לר"א מ"ש מהא דתני' מי שהלך למדה"י ואשתו תובעת מזונות ב"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין את אשתו אבל לא בניו ובנותיו ולא דבר אחר [פירש"י ז"ל זנין, מזונות. מפרנסין, לבוש וכסות. אבל לא בניו ובנותיו שאינו חייב במזונותיהן בחייו] א"ל ולא שאני לך בין יוצא לדעת ליוצא שלא לדעת [יוצא מן המקום לדעת הי' בידו לצוות על מזונות בניו ואשתו ולא ציוה גלה דעתו שאינו רוצה לזונן הלכך אשתו דמהייב לה בתנאי כתו' אשתעבד נכסים בניו ובנותיו לא אבל נשתטה דיצא מן העולם שלא לדעת מסתמא ניחא לי' שיוזנו בניו ובנותיו משלן] מאי דבר אחר ר"ה אמר זה תכשיט [בשמים של אבקת רוכל שהנשים מקשטות בהם] ר' יוסף אמר צדקה מ"ד תכשיט כ"ש צדקה מ"ד צדקה אבל תכשיט יהבי' לה דלא ניחא לי' דתנויל [מ"ד תכשיט, לא יהבי' לאשתו כ"ש שאין עלינו לעשות צדקה מנכסיו ואמתני' קיימא. לא ניחא לי' דתנויל אע"פ שלא צוה בלכתו עבדי' ול"ג דאדמר עוקבא קיימא דאמר מי שנשתטה יורדין לנכסיו וזנין וכו' ודבר אחר ואיפכא גרסי' מ"ד צדקה כ"ש תכשיט ומ"ד תכשיט אבל צדקה לא התם ה"ט דלא ניחא לי' דתנויל] ע"כ סוגיית הש"ס. ויש כאן ג' שיטות להרמב"ם כפי מה שהבינו הר"ן והה"מ את דבריו מיירי הך שמעתתא בבנים היתרים משש ואפי' אם הוא אמיד אמרי' ביוצא לדעת דאין זנין בניו ובנותיו מנכסיו ורק בנשתטה אמדי' דעתו' וזנין בניו ובנותיו מנכסיו באמיד אבל בלא אמיד בכל ענין אין יורדין לנכסיו עבור מזונות בניו אבל בפחותי' מבני שש בין ביוצא לדעת ובין ביוצא שלא לדעת יורדין לנכסיו אפי' בלא אמיד כיון דהחיוב עלי' רמי' כמו באשתו עיין בפ"ב מאישות הי"ז שכ' בזה"ל וכשם שב"ד מוכרין למזון האשה שהלך בעלה כך מוכרין למזון בניו ובנותיו כשהן בני שש או פחות אבל יתר על שש אין זנין אותן מנכסיו שלא בפניו אע"פ שהוא אמיד וכן מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו ומוכרין וזנין אשתו ובניו ובנותיו שהן בני שש שנים או פחות ומפרנסין אותן ע"כ וכ' הה"מ שם דמפרש רבינו סוגי' דכתו' הנ"ל דבניו ובנותיו גדולים מבן ו' משמע ואין יורדי' לנכסיו אפי' אמיד דהרי אפי' בפניו אין יורדין אלא מתורת צדקה ושלא בפניו אין יורדי' לצדקה כמו שאמרו ולא דבר אחר עכ"ד ואח"כ כ' הה"מ שם ויש לשאול שנראה מדבריו שהבנים שהם יותר על ו' אין זנין אותן מנכסיו מי שנשתטה ודינו שוה למי שהלך למדה"י ובגמרא חלקו בהן בפירוש וכו' והתשובה שרבינו לא כ' במי שנשתטה אלא מי שמוציאין מנכסיו בין שהוא אמיד ובין שאינו אמיד והוא בקטנים עד שש ובוה הושוו מי שנשתטה ומי

שהלך למהר"י אבל בגדולי' מן ו' והוא אמיד לא דבר רבינו כאן ובוה חלוק מי שנשתטה ומי שהלך למדה"י וסמך לו רבינו עמ"ש בסוף הלכות נחלות למי שנשתטה שפוסקין צדקה על ממונו ולא יהו בניו הגדולים על שש פחות' מאחר וכבר באר רבינו למעלה שהן נוזני' משום צדקה וכל שמוציאי' ממנו צדקה זנין בניו זה ברור כך נ"ל עכ"ל ועיין לה"מ שם ובה' נחלות פי"א הי"א כ' הרמב"ם ומי שנשתטה או שנתחרש ב"ד פוסקין עליו צדקה אם הי' ראוי ע"כ וכ' הה"מ דיצא לו מכאן והשוה דין נתחרש לדין נשתטה ועיין ר"ן כתוב' בסוגין דתמה על דברי הרמב"ם הללו בה' נחלות דלר"ח דאמר תכשיט נהי דאבריינת קאי אפשר דר"א דאמר מר עוקבא גבי נשתטה הי"ג מפרש ל' ותכשיט שמענו אבל צדקה מניין ע"כ והכ"מ בה' נחלות שם יישוב קו' זו דאפשר לומר משום דמסתמא כל אדם ניחא ל' למעבד צדקה מממונו וגם כי ממונו של אדם משועבד לעשות ממנו צדקה וכשהלך למדה"י אין פוסקין צדקה מפני שהוא עושה צדקה בכל מקום שהוא והי"ט דפליגי ר"ח ור' יוסי בפ"י ד"א גבי מי שהלך למדה"י ולא פליגי בד"א דגבי מי שנשתטה עכ"ד והוא כגו' ראשונה של רש"י ז"ל כמבואר.

והר"ן כאן בסוגי' דתקנת אושא גם הוא מפרש דברי הרמב"ם כמו שפי' הה"מ אבל חולק עליהם שכ' וה"ל ונראה שהוא מפרש מאי דמפליג בכניו ובנותיו בין מי שהלך ובין מי שנשתטה היינו דוקא באמיד דבמי שהלך אפי' אמיד אין זנין בניו כל שהן יתרי' מבני שש ומי שנשתטית זנין אותן ושניהם באמיד אבל בלא אמיד שניהם שווי' ואין דרך זה נכון בעיני דאם איתא דמדינא אין יורדי' לנכסי' אמיד שלא בפניו במה שאינו מחויב גמור אלא מתורת צדקה למה יורדין לנכסי' כשנשתטה אלא מאי אית לן למימר דנשתטה הי"ט משום דעבדו' מנכסי' מאי דאמרו' דניחא ל' בהכא מעתה אפי' לא אמיד יש לב"ד לירד לנכסיו ולזון אותם עד שיגדלו כיון שמי שאינו זן אותן מגונה ביותר ורוב בני אדם עושין כן ולפי דרך זה קרוב לומר דהיכא דאמיד יורדין לנכסים במה שהוא מחויב מתורת צדקה אפי' שלא בפניו וכי אמרו' במי שהלך למדה"י אבל לא בניו ובנותיו היינו בדלא אמיד שאין הדבר עליו חוב גמור ומי שנשתטה אע"ג דלא אמיד ב"ד יורדין לנכסיו ומפרנסין בניו כיון שמי שאינו עושה כן מגונה ביותר וזה לא הי' לו לצאת אבל הרב הרמב"ם ז"ל כ' בפ' הנזכר במי שהלך שאין זנין בניו הגדולים משש אפי' אמיד עכ"ל מבואר מדבריו דחולק על הרמב"ם וס"ל דסוגי' מיירי בלא אמיד וביותר מבני שש דבוה יש חילוק בין יוצא לדעת כיון שאין עליו חוב גמור אין יורדי' לנכסיו ובין יוצא שלא לדעת דאמדי' דעתי' כיון דהוא מגונה ביותר ורוב בני אדם עושין כן בודאי ניחא ל' בהכי אפי' דלא אמיד ויורדין לנכסיו אבל באמיד אפי' ביוצא לדעת יורדין לנכסיו וכן בפחות מכן שש בין באמיד בין בלא אמיד בין לדעת ובין שלא לדעת ולפ"ז פליג עם הרמב"ם בתרתי דלדעת הרמב"ם ביוצא לדעת אפי' באמיד אין יורדין לנכסיו ולדעת הר"ן יורדין לנכסיו באמיד וכן ביוצא שלא לדעת ואינו אמיד להרמב"ם אין יורדין לנכסיו ולהר"ן יורדין לנכסיו וכמבואר. והטור יש לו דעה שלישית בוה והוא ביוצא לדעת פסק כהרמב"ם דאפי' באמיד אין

יורדין לנכסיו וביוצא שלא לדעת פסק כהר"ן דאפי' בלא אמיד יורדין לנכסיו וא"כ ס"ל דהסוגי' מיירי בין באמיד ובין בלא אמיד וביוצא לדעת בכל ענין אפי' באמיד אין יורדין לנכסיו אבל ביוצא שלא לדעת אפי' בלא אמיד יורדין לנכסיו עיי"ש בטור סי' ע"א שכ' וז"ל ואם הלך למדה"י והניחן כאן מוכרין מנכסיו לפרנסם עד שיהי' בני שש כמו שמוכרין למזון האשה למי שהלך למדה"י אבל אם הם מבני שש ומעלה אין זנין אותן מנכסיו דכיון שיצא לדעת אם הי' רוצה שיתפרנסו מנכסיו הי' לו לצוות [מזה משמע דאפי' באמיד אין יורדי' לנכסיו] אבל מי שנשתטה מפרנסין אשתו מנכסיו ונותני' לה במה שתתקשט ומפרנסין לבניו ולבנותיו אפי' יתרים משש עד שיגדלו דמסתמא ניהא ליה שיפרנסו לבניו ולבנותיו [משמע אפי' בלא אמיד דהא לא חילק ביניהם] והרמב"ם כ' דבשניהם אין מפרנסין לבניו ולבנותיו מבני שש ומעלה ואפי' אם הוא אמיד ואינו נ"ל כמ"ש עכ"ל ומבואר ג"כ דהטור הבין בדעת הרמב"ם דגם ביצא שלא לדעת אפי' באמיד אין יורדין לנכסיו וע"כ כ' ואינו נ"ל דיקשה עליו סוגי' הש"ס אבל לפי מה שמפרשים הר"ן והה"ט דעת הרמב"ם א"ש וכמ"ש הבי' שם. ובשו"ע שם פסק המחבר בס"ב וס"ג כהטור עיין ב"ש ס"ק ו' ורמ"א מביא דעת הר"ן בשם י"א ומיהו הב"ש מסיק שם דדעת רוב פוסקים אינו כן ושגם הר"ן לא החליט הדבר לכן ביצא לדעת אפי' אמיד אין זנין מנכסיו אבל בשלא לדעת אפי' בלא אמיד יורדין לנכסיו וכשיטת הטור עיי"ש וד"ק.

ודע דהרשב"א פסק דאפי' אם הוא כאן ואמיד דכיפי' לי' מדון צדקה מ"מ לא נחתו' לנכסיו וכבר תמה עליו הר"ן מהא דנשתטה עיי"ש. הא דבאמיד יורדין לנכסיו ומוציאין ממנו מתורת צדקה היינו רק עד שיגדלו (מחבר שם ס"א ועיין ב"ש בשם דרישה דתמה דהא אף לאחר שהגדילו יש בהן משום צדקה ולא יהא אלא קרוב אחר ותי' דאחר שיגדילו אפשר להם לפרנס א"ע ממעשה ידיהם ובריו משמע דעד שיגדילו יש להם יתרון על שאר קרוביו ואח"כ הרי הן כמוהם עיי"ש).

מדברי הגהת מרדכי בקדושין סי' תקנ"ה מבואר דאם היא יתירה מבת שש אף אם היא חולנית וצועקת כי היא גרועה מקטנה אפי' אין כופין אותו רק בדברים להכלימו ולביישו כמו בשאר בנים קטנים יותר משש אם הוא אמיד וגם כופין אותו להשיאה אך על הנדן יתן כפי כבודו ורצונו ואין לכופו ע"כ כי עישור נכסים לא נתקן בחייו רק לאחר מותו אבל בחייו בדעתו תלי' וכל המרבה רוח חכמים נותה הימנו עיי"ש ומובא בר"מ ובהגהת השו"ע סי' ע"א ס"א עיין חמ"ח ובי"ש שם. עוד מבואר בהג"ה שם דכפי' זו דנין אף בבבל ולא הוי כדנינו קנסות עיי"ש.

לדעת הר"י בתוס' כתו' מ"ח ע"א ד"ה ולא מיירי הך סוגי' כשהי' מפרנס בניו ובנותיו קודם שהלך למדה"י או קודם שנשתטה אבל אם לא פרנסם מקודם אין לנו לירד לנכסיו וע"ע תוס' כתו' ק"ז ע"א ד"ה מאי אמנם במרדכי בפ' נערה כ' להיפך בשם ר"י דז"ל שם פרי' דההוא מוקמי' לה בפ' בתרא בשלא הי' משרה בניו ובנותיו מתחלה שאם הי' משרה מתחלה בניו ובנותיו נזוני' מנכסיו כיון דניהא לי' והוי כמו שנשתטה דזנין ומפרנסין

בניו ובנותיו אפי' לא הי' משרה אותו מתחלה וי"מ דאדרבה ההיא דמי שהלך למדהי' מתחלה הי' סמוכי' לשלחנו מדפריך מינה מההוא דנשתמיה דההוא נמי כשהי' מפרנסין מקודם דאי לא"ה אמאי מפרנסין ב"ד עכ"ל ומביא הר"מ דברי הר"י שבמרדכי וכ"כ בהגהותיו לשו"ע ס"ב בשם י"א ועיין חמ"ה דמ"ם הוא במרדכי ובתחלה צ"ל י"מ ולבסוף פרי' כי היכא דלא ליסתר דבריו בשם ר"י ממה שמבואר בשמו בתוס' הנ"ל עיי"ש ובב"ש.

והא דמי שהלך למדהי' דחייב לזונם פחותי' מבני שש לכ"ע כ' הדרישה דאפי' בתוך ג' חדשים הראשונים אע"ג דלאשה אין נותנין מזונות בג' חדשים הראשונים שאני אשה דאפשר לזונה ממעשה ידיה ולפי' אם יש להם מדידהו אין זנין אותם בג' חדשים הראשונים משל נכסי האב אבל הב"ש ס"ק ה' חולק עליו דמש"ם מוכח הטעם באשה משום דאין אדם מניח ביתו ריקן וכודאי מניח מזונות על ג"ח א"כ אפי' לבניו אין נותנין תוך ג"ח וכן אפי' האשה אינה בת מלאכה אפ"ה אין נותנין לה בג"ח הראשונים מטעם הנ"ל. וביותר משש דכופין באמיד וגוערין בו בלא אמיד דוקא כשאין להם ממון אבל כשיש להם אין שום חיוב עליו משא"כ בפחות משש כמבואר לעיל בשם הרמ"ה (ב"ש ס"ק ב' בשם ב"ח).

(ד) במס' כתובות פ' הנושא ק"ב ע"ב מבואר דבת ל"ש גדולה ול"ש קטנה אצל אמה ובן קטן אצל אמו אבל לא בן גדול עיי"ש וכ' שם הרא"ש וז"ל י"א הא דאמרי' הבת אצל האם היינו באלמנה דלא שבקי' לבת בהדי קרובי אביה אלא אצל אמה אבל בגרושה שבקי' לה אצל אביה והרמ"ה ז"ל כ' שראה בתשו' הגאונים דה"ה בגרושה והביא רא"י ממתני' דהנושא את האשה סתמא קתני ומשמע בין גרושה בין אלמנה ועלה קתני למקום שהיא אמה לאשמועי' דהבת אצל האם אפי' בבת גרושה נמי עכ"ל והרמב"ם פכ"א מאישות היו"ז כ' הגרושה אין לה מזונות אע"פ שהיא מניקה את בנה אבל נותן לה יותר על שכרה דברי' שהקטן צריך להן מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיו"ב אבל המעוברת אין לה כלום. שלמו חדשיו וגמלתו אם רצתה המגורשת שיהי' בנה אצלה אין מפרישין אותו ממנה עד שיהי' בן ו' גמורות אלא כופין את אביו ונותן לו מזונות והוא אצל אמו ואחר שש שנים יש לאב לוטר אם הוא אצלי אתן לו מזונות ואם הוא אצל אמו לא אתן לו מזונות והבת אצל אמה לעולם ואפי' לאחר שש כיצד הי' האב ראוי לצדקה מוציאי' ממנו הראוי' לו בע"כ וזנין אותה והיא אצל אמה ואפי' נשאת לאתר בתה אצלה ואביה זן אותה משום צדקה עד שימות האב ותזון מנכסיו אחר מותו בתנאי כתובה והיא אצל אמה ואם לא רצתה האם שיהי' בניה אצלה אחר שגמלתן א' זכרים וא' נקבות הרשות בידה ונותנת אותן לאביהן או משלכת אותן לקהל אם אין להן אב והן מיטפלין בהן עכ"ל מבואר מזה דגם הרמב"ם פסק דגם בגרושה הבת אצל אמה וניזונת כמו אי היתה אצלו עיין בהה"מ שם בביאור דברי הרמב"ם ובמל"מ שם. ומה שהשיג הראב"ד בבן מטעם דחייב ללמדו תורה מיישב הה"מ שם וכבר בארתי זה בתקנת יהושע בן גמלא שער ו' סי' י"ז עיי"ש. והטור סי' פ"ב מביא בתחלה דעת י"א שברא"ש ואח"כ דעת הרמ"ה ושהרמב"ם הסכים עמו עיי"ש ובמל"מ מה

שתמה על הטור מתשו' הרא"ש. והמחבר בשו"ע שם פסק כהרמ"ה והרמב"ם דבבן עד ו' גמורות אין מפרישין ממנה וכופין האב לזונו ואחר ו' שנים יכול האב לומר אם אינו אצלי לא אתן לו מזונות והבת אצל אמה לעולם ומוציאין ממנו כמו שמוציאין לצדקה ורק אם לא רצתה האם אחר שגמלתן שיהי' עוד עמה נותנות לאב או לקהל אם אין להם אב עיי"ש. בבן לאחר ו' שנים אם האם אומרת איני חפץ שהאב יזון אותו והוא יהי' אצלי ואני אזונו יכול האב לעכב (חמ"ח ס"ק ט' וב"ש ס"ק ח') ואם הבן אינו רוצה להפרד מאמו אז יכול האב לומר כיון שאינו שומע בקולי אין עלי חיוב לפרנסו ובוה מיירי הרמב"ם והמחבר (חמ"ח וב"ש שם) אם מת האב והבן אפי' יותר משש אינו מניחו אצל יורשיו אלא אצל אמו משום מעשה שהי' ושחטהו. (כן מבואר בש"ס פ' הנושא ומבואר בב"ש שם) אם הבת רוצה להיות אצל אביה ולא אצל אמה משמע מדברי רש"י דאין אמה יכול לכופה (תשו' מוהר"ם פאדוא ס' צ"ג) ואם נראה לכ"ד דטוב לה להיות אצל האב מאצל האם כי הרמ"א שם בשם מוהרמ"פ דאין כופין אותה להיות אצל האם והחמ"ח כ' דזהו דוקא אם הבת אינה רוצה אבל אם היא שותקת יש להתיישב בדבר לעקור מ"ש חז"ל הבת אצל האם. אם אמה אין יכולת בידה לכופ' שיהי' הבנים עמה (רמ"א שם בשם רשב"ץ ועיין חמ"ח דוקא באב קיים אבל במת האב י"ל דיש לאם האם עליו על בית אבי' לגדל הבנים עד שש וגם להיות הבת אצלה יותר מבבית אביה) על האם אין שום חיוב לגדל את בניה אחר שגמלתן וגם קודם שגמלתן אין חיוב עליה להניק בחנם (חמ"ח שם מדברי הרמב"ם והמחבר).

הבא על הפנויה וילדה ממנו אם הוא מודה שהולד ממנו חייב לזונו (כן מבואר בתשו' ריב"ש ס' מ"א ותשו' הרא"ש כלל י"ז ס' ז' מובא' בשו"ע ס' ע"א ס"ד) אבל אם אינו מודה אע"פ שהיא טוענת ברי והוא טוען שמא גם אחרים באו עליך הו"ל כמנה לי בידך והלה אומר איני יודע דהמע"ה דחוקה דממונא עדיף ואע"פ שהיא נאמנת להכשיר הולד אינה נאמנת להוציא ממון וא"צ אפי' לשבע לדעת הריב"ש ואולם התשב"ץ חלק ב' ענין י"ג תולק עליו ומחייבו שבועה עיין ס' ד' בב"ש ס"ק מ"א וס' כ"ב ס"ק ה' ודו"ק.

(ה) טעם התקנה מבואר בש"ס כדי שיהי' בניו ובנותיו נזונים ולא יהי' מתים ברעב או מוטלים על הבריות ובענין זמן התקנה עיין בפתחת השער הזה.

(א) הכי אמר ר' אלעאי אמר. ובת אלמנתו ניוזנית מנכסיו נשאת ר"ל בנ' נערה מ"ט ע"ב ופירש"י ז"ל הבת אלמנתו ניוזנית מנכסיו מתה הוא ואשתו נזונים מהם ואפי' כתבן הבת אר"י בן אחותו של ריב"ה על מעכשיו ולא מן הדין אלא מתקנת י"ד היה מעשה ואמרו אלמנתו ניוזנית

חכמי ע"כ ואי' שם
בגמרא מתקיף לה
ר"ז ואיתימא ר"ש
בר נחמני גדולה מזו
אמרו אלמנתו נזונות
מדהם.

סימן לד'

באושא התקינו הכותב כלנכסיו
לבניו שיהא הוא ואשתו נזונים

מנכסיו הוא ואשתו מבעי' דשלה קמ"ל [ופירש"י ז"ל גדולה מזו אמרו רבין באיגרת' מי שמת והניח אלמנה כגון אלמנה ובת וניסת הבת שאע"פ

שהוא מת והנכסים נשתעבדו ללוקח דרבנן כגון בעל בנכסי אשתו וקיי"ל אין מוציאין למזון האשה מנכסים משועבדי' אפ"ה היכא דליכא למיחש לתקון העולם כגון כי האי לוקח שלא הוציא מעות שוי' רבנן כיוורש ואמרו תזון האלמנה מנכסי בעלה. כי הא דשלה רבין כו' ניסת הבת אע"ג דאמור רבנן בעל בנכסי אשתו לוקח הוי וקיי"ל אין מוציאין למזון האשה מנכסים משועבדים הכא שוי' רבנן כיוורש משום פסידא דאלמנה והכי מפורש ביש נוחלין. הוא ואשתו מבעי' שהוא קיים ואלו בניו הם ולא הוציאו מעות אלא מתנה בעלמא מבעי' ואע"ג דמתנה כמכר לענין שעבוד התם הוא דאי לאו דעביד לוי' נייח נפשי' לא יהיב לוי' מתנה אבל בנו ל"ל הכי מתה הבת ובעלה יורשה אלמנתו של אבי הבת ניוזנית מנכסיו ולא אמרי' איש נכרי הוא זה ואינו יורשו של אב אלא של אשתו וכלוקח בעלמא דמי ואין מוציאין למזון האשה מנכסים משועבדי'. התם הוא דליכא דטרח קמה שמת בעלה להכי עבדי רבנן תקנתא אבל הכא דקאי איהו וטרח לדידי' ולדידה קמ"ל איבעי' להו הלכתא כותי' או לית הלכתא כותי' [אדר' אילעאי קאי] ת"ש דר' חנינא ור' יונתן הוי קיימו אתא ההוא גברא גחין ונשקי' לר"י אכרעי' א"ל ר"ח מאי האי א"ל כתב נכסיו לבניו הוא ועשיתנהו לזניה [כפיתי אותם בחזקה ומפני שטרחתי עליו ליכנס לו לפנים משורת הדין מחבבני] אא"ב לאו דינא משי"ה עשיינהו אא"א דינא עשיינהו בעי [ואי דינא הוא אין כאן גמילת טובה להחזיק לו טובה שע"כ ישפוט אמת] ע"כ סוגית הש"ס עם פרשי' ז"ל ועיין בשיטה מקובצת שם שכ' דטעמא דתקנת אושא הוי משום אומד הדעת דאע"פ שכתבן מעכשיו אפ"ה הוי אומדן הדעת שלא כתבן לו על דעת שימות הוא ברעב והו"ל כמו שכתבן הוא לו מעכשיו אם לא יצטרך הוא להם ולא עוד אלא אפי' אשתו נזונית מהם אע"פ שלא שייר בהן כלום לפי שאומדן הדעת הוא שאינו רוצה שתתבזה אשתו ותמות ברעב ואין מתנה זו אלא בירושה ולמה כתבן לו עכשיו שאם ימותו הן ולא נצרכו להן שיהא הוא יורשן ודוקא לבניו אבל לאחרים לא משום דמתנת אחרים כמכר דמי דאי לאו דעביד לוי' נייח נפשי' לא הוי יהיב ליה מתנה אבל בנו ל"ל הכי וכמו שפירשי' ז"ל וכו' עכ"ד עיי"ש שפי' עפי"ז הכונה בקו' הש"ס מהא דשלה רבין וע"ע בתוס' ד"ה הוא שכ' ג"כ דוקא בכנו אבל באחר מתנה כמכר ואין ניוזנין. והנה הרי"ף והרא"ש הביאו להך תקנה דאושא וכו' ולית הלכתא כותי' והוא כמסקנת הש"ס בכאן מהא דר"ח ור"י וכמבואר וע"כ השמיטו הרמב"ם והטוש"ע ולא הביאו לפסק הלכה. וכו' הש"מ וז"ל ואסיקנא דלית הלכתא כר"ל אלא קנה הבן מעכשיו גוף ופירות כיון דלא שייר במתנתו בפירות ואפ"ה קיי"ל דמתה הבת אלמנתו נזונית מנכסיו ואע"ג דאמר ר"ז דזו גדולה מזו הא דחי' דליתא דהתם הוא דליכא אינש דטרח אבל הכא דקאי הוא איהו טרח לדידי' ולדידה ואומדן הדעת כי האי לא אמרי' א"נ דהתם לאו משום אומדן הדעת הוא כדקס"ד דר"ז אלא משום דאוקמה רבנן לבעל אדיני' משום פסידא דאלמנתו אבל הכא דמדינא קני מהשתא לגמרי' משום תקנתא לא מרעי' כחו דבן הרשב"א עכ"ל עיי"ש. ובירושלמי פ' נערה ה"ח אי' לתקנה זו בזה"ל ר"ש בן

לקיש בשם ר' יודא בר חנני' נמנו באושא בכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו
ניזוני' מהם בניו קטני' מה הן ר' אבנה בשם ר"י בי רבי חנינה וא"ד לה
בשם רבי יודא בן חנינה הוא ואשתו ובניו קטנים ניזוני' מהן אלמנתו מהו
א"ר זעירא אתתבת ולא אפרשת אמר ר' בא בר ממל אתתבת ואפרשת
אמר רבי בא נראי' דברי' אם היתה אוכלת בחיי בעלה אוכלת ואם לאו
אינה אוכלת לא אמר אלא כותב הא מוכר לא כתב לבניו ומכר לאחרי'
מה הן מסתברא אתא אמר ר' חנינא אנא לית מתת ליה אתא ר' מנא לא
מסתברא אגרין ל' שמשא ומסבין ל' כמה די דהיא שמשא בני בנים מה
הן ר' מנא אמר בני בנים שכאן הוא בנים של הלן א"ל רבי יוסי בי ר'
בון בני בנים קפסה עליהן ירושת תורה ע"כ כן הוא הגי' שלפנינו ועיין
בפ"מ מה שפי' בזה ואולם בש"מ גרס מהו מסבתיה אשה א"ר חנינא אנא
לית אנא מיסב ליה אתת אמר ר' מנא לא מסתברא אגרין ל' שמשא פי'
בתמיה ומנסבין ל' אתת כמן היא שמשא ע"כ וכ' הש"מ ומכאן ראי' דטעמא
דתקנת אושא הוא משום אומד הדעת שלא נתן ע"ד שיתבזה הוא לאפות ולבשל
לעצמו אלא שוכרי' אפי' שמש לשמשו ולא התקינו ממש קאמר אלא שירדו לסוף
דעת הכריות ע"כ עיי"ש ודו"ק. ובבי' חו"מ סי' רנ"ז כ' בשם תשו' הרשב"א בזה"ל
שורת הדין כל הנותן נכסיו אפי' לבנו אם לא שייר אין ניזוני' מהם לא הוא ולא
אשתו כדמסיק בפ' נערה אבל במשייר דירה לעצמו מסתברא לי שאף לאשתו
שייר דלא עלה על הדעת שלא יהא לו שמש לשמשו ויצטרך הוא לאפות ולבשל
לעצמו ולא גרעה אשתו משמש והא דקאמר לעצמו לבד לומר שלא ידורו עמו
אפי' בניו הקטנים ולא הנטפלי' עמו ונ"ל כן מדאמרי' בירושלמי פ' נערה גבי הא
דאר"ל באושא התקינו הכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו ניזונית מהם מה מסבתי'
אשה [גרס כגו' הש"מ] ואע"פ שאין הלכה כר"ל היינו בנותן סתם אבל זה
ששייר דירה לעצמו שייר לאשתו או לשמשו כ"ז שהוא קיים דלא גרע זה
ששייר מנותן סתם לתקנת אושאוכו' עכ"ל ובשם ר"ז כ' הבי' שם דבכותב
כל נכסיו בבריא הוא ואשתו אין ניזוני' מהם ואם שייר בפ' מזונות משכירין
לו שמש וכן משיאין לו אשה במקום שמש כי הכל בכלל מזונות ע"כ א"כ
אף דלא קיי"ל כתקנת אושא מ"מ איכא נ"מ לענין. אם שייר בפ' דאף אשתו בכלל
וכדברי הירושלמי ודו"ק. וטעם התקנה מבואר לעיל דהוא מחמת אומדן דעתו.

(א) הכי אי' בירושלמי פ' נערה ולא כמכה או מבייש לשאר כל אדם
ה"ח ר"ש בן לקיש בשם רבי יודא עכ"ל ובירושלמי פ' החובל ה"ז אי'
בר חנינא נמנו באושא במקפיד את בסגנון אחר דשם אי' חד אמר בשם
הזקן והכהו ינתן לו בושתו שלם ר"ל המבייש את הזקן נותן לו דמי
מעשה בא' שהקפיד בושתו משלם
את הזקן והכהו ונתן לו בושתו משלם
אמרי' רבי יודא בר חנינא הוי ע"כ ופי'
הפ"מ ינתן לו בושתו שלם כלומר ע"כ הנה בכתו' אי' דבאושא נמנו
שנותן לו בושת כפי הראוי לכבודו ע"ז ובב"ק לא נזכר מזה בכתו' אי'

סימן לה

באושא התקינו במקפיד את הזקן והכהו נותן לו בושתו שלם.

בר נש איקפד לרבי
יודא בר חנינא אתא
עובדי' קומי' ר"ל
וקנסי' ליטרא דדהב

במקפיד את הזקן והכהן ובהחובל לא נאמר רק המבייש את הזקן והשמיט
הך דוהכהו ובהכותב נאמר מעשה הי' וכו' אמרי' ר"י ב"ה הוי ובהחובל אי'
להדי' דחד בר נש איקפד לר"י ב"ה ור"ל קנסי' בליטרא דדהב ובכתו' לא
נזכר מזה כמה ובמה קנסו. ואולם בבבלי לא נזכרה הך תקנה כלל והר"ף
והרא"ש בפ' החובל מביאי' הך ירושלמי דפ' החובל לפסק הלכה וכ"פ
הרמב"ם פ"ג מחובל ומזיק המבייש את חבירו בדבריו או שרקק על בגדיו
פטור מן התשלומין ויש לב"ד לגדור בדבר בכ"מ ובכ"ז כפי שיראו ואם בייש
ת"ה חייב לשלם לו בושת שלימה אע"פ שלא ביישו אלא בדבריו כבר
נפסק הדין שכל המבייש ת"ה אפי' בדברים קונסין אותו וגובין ממנו משקל
ל"ה דינר מן הזהב שהוא משקל ט' סלעים פחות רביע וקבלה הוא בידינו
שגובין קנס זה בכ"מ בין בארץ בין בחו"ל מעשי' היו אצלינו תמיד בכך
בספרד ויש ת"ה שהי' מוחלין ע"ז וכך נאה להם ויש שתובע ועושין פשרה
ביניהם אבל הדייני' היו אומרי' למבייש חייב אתה לתן לו ליטרא זהב ע"כ
והנה מדברי הרמב"ם מבואר דהך זקן דאי' בירושלמי פירושו שקנה חכמה
דהיינו ת"ה ועיין בהה"מ שם שכ' ונהגו בו הגאונים ז"ל ולא חלקו בין ת"ה
לחבירו ע"כ. והטור בחו"מ סי' ת"כ מביא דברי רמב"ם הללו ואח"כ מביא
תשו' הרא"ש בזה"ל שאלה לא"א ז"ל על ת"ה שביישהו בדבריו ומסרו גופו
וממונו למלכות ואמרו שחלל שבת ונמצא שקר ופטרנו מלכות ותבע ליטרא
זהב תשו' די לך כי יש בירושלמי שהמבייש לזקן נותן לו ליטרא זהב וזקן
זה שקנה חכמה והיינו ת"ה שתורתו אומנתו וקובע עתים לתורתו ואינו
מבטל למודו אלא בשביל מוזנותיו כי אי"א לו לאדם בלא מוזנות וללמוד
הלכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו ארעי כגון שיש לו עתים קבועי'
ללמוד ואינו מבטל כלל ושאר היום כשהוא פנוי ואינו חוזר על מוזנותיו
חוזר ולומד ואינו מטייל בשווקי' וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת
אנשי ביתו ולא להרבות הון לזה אני קורא ת"ה והמביישו חייב קנס ליטרא
זהב ובלבד דלא סני שומעני' דאי אין מעשיו מתוקני' יותר גרוע הוא מע"ה
עכ"ל ובשו"ע שם מראה מקום ליו"ד סי' רמ"ג עיין ש"ך שם ס"ק ט' דראשי
וממוני הקהל יש להם דין ת"ה לענין זה. ובטור יו"ד סי' רמ"ג כ' וכל המבזה
את החכמי' אין לו חלק לעוה"ב והוא בכלל כי דבר ד' בזה ואם באו עדים
שבוהו ואפי' בדבריו חייב המבזה נידוי וב"ד מנדין אותו ברבים וקונסין אותו
ליטרא זהב בכ"מ ונותנין אותו לחכם ע"כ וכ' הבי' דמ"ש בכ"מ היינו אפי'
בכ"ד שאינן סמוכין שאינם מגבי' קנסות ע"כ וכמ"ש הרמב"ם דגובין אפי'
בזה"ו. והבי' מביא תשו' הרשב"א שכ' ודאי בירושלמי נסיב חכם בלשון
זקן ולפיכך כל שמכבדין אותו מחמת תורתו ומהדרין אותו ועומדין מפניו
בכלל זה והטענה בזה שכל הקובע עתים בתורתו וחכם במקומו עד שמכבדין
אותו הכל בשביל תורתו ובא אחר וביזהו ה"ז כמבזה תורתו שהרי הכל
חוששי' לתורתו ומכבדין אותו מחמתה וזה אינו חושבה ומבזה אותו ה"ז
כאומר שאינו חושש לתורתו ואף ת"ה זו בשתו מרובה שכל שאחרים מכבדי'
אותו וזה מבזה בשתו מרובה ולפיכך נותן לו דמי בשתו שאם א"א כן אף

אנו נאמר שלא נאמרו דברים הללו אלא בגדול כר' יודא בר חנינא שבו הוא שעשה ר"ל מעשה ומ"מ צריך לדרק בדבר היטב שיהא אותו ת"ח נוהג כשורה הולך בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו באמונה עמהן כדרך של ת"ח הא לא"ה הוא עצמו מבזה עצמו ומבזה תורתו ומשני' עצמו ותורתו ואין אחרים חייבים בכבודו ואם ת"ח שמניח עסקיו ועוסק במלאכת שמים זה דבר ברור הוא שאף בני עירו חייבי' לעשות מלאכתו כדאי' בסנהדרין עכ"ל ובשם הריב"ש כ' וז"ל הדיין עשה לו כהוגן [צ"ל שלא כהוגן] באמרו לפקיד שיגבה מן האיש ההוא ליטרא זהב למלך על שחירף אותו כי אף אם האיש ההוא הי' חייב נידוי או מכת מרדות מפני שבזיה הדיין הממונה מן הקהל ויש בקללת הדיין לאו נוסף על שאר אנשים אבל ליטרא זהב אינו אלא על המבייש הזקן וזהו זקן שקנה חכמה וידענו שאין הדיין בגדר ההוא אף אם הוא יודע ספר ועוד שאף אם הי' לו זכות בליטרא של זהב הי' לו לתבוע זכותו ולא שימסרנו למלך טרם שיגמר הדין והדיין שנתן זכותו למלך קודם שיתברר אם חייב אם לאו קרוב למסירה כדאמרי' בהגזול בהאי שותא דהוי מנצי עלי' בי תרי ובחלק שני סי' ל' [והוא בתשו' ריב"ש שלנו סי' רי"ו] כ' אין כל החכמי' שיום בליטרה של זהב אלא החכם שהוא רב מובהק בדורו ומורה הוראות דומי' דריב"ה בירושלמי ואם אינו רב מובהק אלא שתורתו אומנתו וחכם קצת אז ב"ד שמים לו דמי בשתו לפי המבייש והמתבייש לפחות מליטרא זהב וגובין לו וזהו שאמרו שם המבייש את הזקן נתן לו דמי בשתו משלם כלומר דאע"ג דבשאר בני אדם ביישו בדברי' פטור בזקן דהיינו שקנה חכמה לכבוד תורתו מחייבין המבייש לפרוע לו דמי בשתו ומ"מ להוסיף על ליטרא זהב ברב גדול אין לנו ודי לחכם להיות כריב"ה יהי' מי שיהי' וכו' ע"ש שהאריך עוד בדבר. ובשם תשו' מוהרי"ק שרש קס"ג כ' הבי' שם דבוה"ז לא קנסי' ליטרא זהב וז"ל מוהרי"ק שם מקובלני ממורי הגאון מוהרי" מולין ז"ל שבזה"ז לא דייני' לקנוס ליטרא זהב מי שמזולזל צורבא מרבנן והביא מס' אגודה שכ' בפ"ק דחולין וז"ל האי טבחא דלא סר סכינא וכו' כ' הגאונים דעתה אין ת"ח מקפידין אלא מוחלין ועוד נראה דבעונות אין עתה ת"ח שיודע אפי' מס' כלה ואותו שתקן ס' אגודה הי' קודם הגזירה והי' למדן מופלג ואפי"ה כ' דבזמנו לא דייני' דין ת"ח ומכ"ש בזה"ז שבעו"ה נתמעטו הלבבות והרבה רבנים דאפי' צורתא דשמעתא לא ידעי אין בידם לא לחם ושמלה ביתם ריקם מכל טוב יש מהם המתייהרים להשתרר ולהשתמש בכתר הרבנות וכותנם בשביל כבוד עצמם כדי שישבו בראש וילכו בראש ויש מהם לרבות ממון וכל המדות שמנו חכמי' שצריך ת"ח להתנהג בו הם אינם נוהגי' באותה המדה ולהנאת עצמם הם מכונים ויש מהם שאינם מדקדקין במעשיהם ומסני שמעני' ועי' מתחלל שם שמים ופשיטא דאין להם דין ת"ח לא למיעבד דינא לנפשי' ולא לקנס ליטרא דדהבא המזולזל בו ומטעם זה לא נהגי' בשום למדן בזה"ז דין ת"ח וכן הי' דן מהר"ז כ"ץ ז"ל מנורענבורג וכן היינו דנין אני והוא הלכה למעשה עוד מביא מוהר"י ז"ל ראי' דאמרי'

בפ' איזה נשך ס"ז ת"ח לא לאכל בנכייטא וכ' התוס' אע"ג דרבינא היה אוכל בנכייטא לא הי' מחשיב עצמו כת"ח אלמא רבינא לא מחשיב עצמו כת"ח ומכ"ש אנו דרדקי יתמי דיתמי שאין לנו להחזיק עצמינו כת"ח וכאין אנו נחשבי' עוד יש להביא ראיה ממוהר"ר מנחם ממורזבורג ז"ל כ' בנימוקי שלו וז"ל מ"ש רבותינו כבר פסק הדין שכל המבייש ת"ח בס' רמב"ם כו' עד חייב אתה לתן ליטרא זהב לת"ח ה"מ שת"ח ידוע בשערים בלי יהורא ונמילת שם כהאי עובדא דירושלמי דר"ל קנסו' להאי גברא דאקפיד בריב"ה שהי' ידוע לו שת"ח הי' עכ"ל ובפ' אלו מציאות אר"י א"ר הני תלת מילי נהגי רבנן לשנות בדיבוריהו כו' עד אי לא משני אלא בהני תלת מהדר' לי' אבידה בטביעת עין ואי משני במלתא אחריתי לא מהדר' לי' וכ' בא"ז אפי' מי שאינו מדקדק להפך חלוקו אינו ת"ח ולא מהדר' לי' אבידה בט"ע אלמא בדבר כל דהוא דאינו נוהר כו' אינו ת"ח מכ"ש בזה"ז שאנו רואים בעונותינו הרבה שאין נוהרי' מכ"ז שאין להם דין ת"ח וכ' האשרי' בפ"ק דב"מ הא דפטרי ת"ח מן המס היינו דוקא ת"ח שתורתו אומנתו וכ' היו"ד זקן שנדה לצורך עצמו אפי' בהלכה אינו נידוי וכ' ראבי"ה לא ידענא מאי פי' דהא מנדין לכבוד הרב ושמא הכי פירושו בהלכה שנידה כהלכה ומיהו לא נתכוין אלא לריוח שלו [צ"ל שלו] שישתכר בהיתר הנידוי הלכך אין בו נידוי עכ"ל ומן הידוע ומן המובן הוא ואין ספיקא בדבר שהרבנים המנדים בעלי בתים לכבוד עצמם עיקר כונתם להוציא מהם ממון וא"כ פשיטא הוא דלאו נידוי הוא ואם יש לבעל דין לחלוק ולומר הא אמרו' בפ"ב דר"ה יפתח בדורו כשמואל בדורו יש לו להשיב דהיינו דוקא שצריך לשמוע לגדול הדור שלא יסרב נגדו על הוראתו ועל תקנתו אבל לא לענין כבוד ת"ח דהא אר"ה בפ' ואלו מגלחין י"ו דנידוי שלנו כנויפה שלהם דהיינו שבעה ימים ובימי התנאי' הי' הנידוי שלהם לי' יום אלמא מתמעט כבוד החכמי' מימות התנאי' עד האמוראים ומכ"ש בזה"ז דנתמעט הכבוד דהא כאין נחשבי' נגדם וכ' הרמב"ם בפ' כ"ד דהלכות שופטי' משרבו ב"ד שאינם הגונים במעשיהם ואינם חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו ב"ד ישראל שלא יהפכו אלא בראיה ברורה ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה וכן בשאר כל הדינים לא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי נאמן לכבר הזה ודעתי סמוכות ע"ז עכ"ל אלמא דחיישי' לקלקולי הב"ד ונשתנה הדין מן הדין הכתוב בתלמוד מכ"ש שנשתנה דין זה של ת"ח ולא דייני' דין ת"ח דאנו רואין בעינינו שנתעותו הדייני' נתקלקל המשפט כל איש על פניו הולך ואין אנו יודעין על מי לסמוך שאין לנו לדון דין ת"ח כדיני גמרא בהני דלעיל אתבריר לן האידינא דבוה"ז אין כח לשום רב למיעבד דינא לנפשי' לכן אם שום רב מתנשא לאמר לבא בעלילות דברים על שום אדם במקומכם או בשכנתכם ורצה לעשות דינא לנפשי' לא תאבו ולא תשמעו לו ולא תיראו ולא תערצו ואל ירך לבבכם מפניו וכו' עכ"ל ובסוף כ' המכתב דלעיל אין מנמוקי הרב הגדול אדוני מוהר"ק הנ"ל ורב אחד מתלמודי הרב החסיד מוהר"י מולין יצ"ו יסדו עיי"ש. ותשובה הזאת

ככתבה וכלשונה אות באות תמצא בתשו' מוהר"ו סי' קס"ג עיי"ש ובסי' קכ"ט וקל"ג וע"ע תשו' מוהר"ל סי' ע"א ובדינין והלכות שבסוף הספר תשו' מוהר"ו סי' ס"ח. המבזה ת"ח לאחר מיתה כ' הריב"ש בתשו' סי' פ' ומובא בב"י יו"ד סי' רמ"ג דאפי' בזמן דאיכא דין ת"ח אפ"ה אין קונסין אותו בליטרא דדהבא משום דזהו דמי בשתו ולא מצינו בשת למת דאפי' בביושו ישן ומת איבעי לן בהחובל סכלל דמת אין לו בשת. ועיין ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א דמנדין אותו ובשו"ע ביו"ד שם סי' פסק רמ"א דאין דין ת"ח בזה"ו לענין ליטרא דדהבא ומ"מ יקנסו הבי"ד את המבייש לפי המבייש והמתבייש ובלבד שלא יתחיל החכם במריבה לבזות בני אדם שלא כדן ויגרום בזה שיבוהו ויתרסו כנגדו וכמ"ש ריב"ש הנ"ל ומסיים רמ"א ומ"מ אף אם התחיל החכם קצת אין רשות לכל אדם להחציף נגדו לענות לו בעזות והכל לפי ראות הדיינים ע"כ וע"ע שם ס"ח לענין אי הת"ח יכול לנדות בזמננו לכבוד עצמו ובתשב"ץ ח"א ענין ל"ג מאריך בזה וע"ע בשו"ע חו"מ ססי' א' וש"ך שם ס"ק י"ט דמוהר"ש חולק על מוהר"ק וע"ע שם בסי' כ"ז ס"ב וביו"ד סי' י"ח בש"ך ס"ק כ"ט וסי' ר"ה ס"ב בהג"ה ודו"ק. ומעם התקנה מבואר דהוא משום כבוד התורה ולומדיה וזמן התקנה הוא ככל שאר תקנת אושא המבואר לעיל.

(א) הכי אי' במס' מועד קטן ע"כ מבואר דר"ה עם ר"ל פליגי י"ז ע"א אר"ה באושא התקינו אב"ד באיכות התקנה שתקנו באושא דלר"ה שסרה אין מנדין אותו אלא אומר לו לא תקנו שלא לנדות אב"ד שסרה הכבד ושב בביתך [ופירשי' ז"ל הכבד בלשון הזה אומרי' לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך בלשון כבוד אומר לו"א הכבד התכבד כבודך שתשב

סי' לו
באושא התקינו אב"ד או ת"ח
שסרה פעם ראשון שאין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך.

מנדין אותו ואפי' בפרהסיא מפני חילול השם ולר"ל לעולם אין מנדין אותו בפרהסיא וגם מבואר דאין חילוק בין אב"ד לשאר ת"ח

בביתך] חור וסרה מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דר"ל דאר"ל ת"ה שסרה אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה [אל תבוה אותו בפרהסיא. כלילה שתשיכה ואין אדם רואה] מר זוטרא חסידא כי מיחיב צורבא מרבנן שמתא משמית נפשי' והדר משמית לי' לדיו' כי הוי עייל באושפיזא שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדיו' [משמית נפשי' משום יקרא דההוא צורבא מרבנן]

דאל"כ מאי קאמר הש"ס ופליגא דר"ל דהא ר"ל מיירי בת"ח ותקנת אושא היתה באב"ד אלא ודאי דאין חילוק וכן מבואר בכ"מ ובס' ידי אלי' תיקון ג' ועוד אפשר לומר דבתרתי פליגי ר"ה ור"ל דלר"ה בפעם ראשון אין מנדין אותו כלל ואפי' בצנעא אלא אומרי' לו הכבד ושב בביתך ובפעם שני' מנדין אותו אפי' בפרהסיא אבל לר"ל אין חילוק בין פ"א לפעם ב' לעולם אין מנדין אותו בפרהסיא אבל בצנעא מנדין אותו אפי' בפעם ראשון

שסרה. ואולם אפשר לומר דמאי דאר"ה אין מנדין אותו היינו בפרהסיא אלא אומר לו הכבד ושב בביתך וזהו הנידוי בצנעא ולא פליגי אלא בחדא דהיינו בסרה פעם ב' דלר"ה מנדין אותו בפרהסיא ולר"ל דוקא בצנעא וכ"כ מדברי הרמב"ם פ"ז מת"ת שפסק כר"ל וכ' חכם זקן בחכמה וכן נשיא וכן אב"ד שסרה אין מנדין אותו בפרהסיא לעולם אא"כ עשה כירבעם בן נבט וחביריו אבל כשחטא שאר הטאות מלקין אותו בצנעא שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה אע"פ שכשל כסוה כלילה ואומרי' לו הכבד ושב בביתך עכ"ל הרי אע"ג דפסק כר"ל דאין מנדין אותו בפרהסיא לעולם דמשמע אבל בצנעא מנדין אותו אפי"ה נקיט דא"ל הכבד ושב בביתך דמשמע דגם לר"ל אומרי' לו כך וזהו הנידוי דמנדין אותו בצנעא וכן מבואר שם בכ"מ שכ' וז"ל והכי איכא לפרושי לשנא דר"ל אין מנדין אותו בפרהסיא דהיינו לומר שאין אומרי' פלוני יהא בנידוי אבל בצנעא מנדין אותו והיינו שאומרי' לו הכבד ושב בביתך שמלת פרהסיא אפשר לפרשה שיש בכללה ג"כ כאילו אמר בפירוש כלומר שאין מנדין אותו בפירוש אלא בצנעא כלומר בהעלם שאומרי' לו הכבד ושב בביתך עכ"ל וא"כ מבואר דרק בחדא דהיינו בסרה פעם שניי' פליגי ר"ה ור"ל וכאמור. ואולם הטור ביו"ד סי' של"ד כ' תלמיד שסרה אין מנדין אותו בפרהסיא אבל יכולין להלקותו ע"כ וכ' הבי' דדבריו אינן מדוקדקי' דברי שא כ' דאין מנדין בפרהסיא דמשמע אבל בצנעא מנדין והדר קאמר אבל יכול להלקותו משמע אבל נידוי כלל לא ואפי' בצנעא ושמא י"ל דה"ק אבל יכולין להלקותו בפרהסיא משא"כ נידוי דבצנעא אין פרהסיא לא ע"כ וכ"כ הפרישה שם וכיון דלא נקיט הטור הא דא"ל הכבד ושב בביתך הי' משמע לכאורה דלר"ל מנדין אותו בצנעא כדרך שאר נידוי ולא בהעלם וא"כ פליגי ר"ה ור"ל בתרתי ודו"ק. ועיין ב"ה שם. אמנם בידי אלוי' תיקון ג' תמה על הבי' ופרישה איך אפשר לומר בכונת הטור דמלקי' בפרהסיא דהוא נגד הירושלמי דהוריות המובא בכ"מ וב"י שם דאין תימר בב"ד שר כ"ג עלייתו היא ירידה לו מפני שהוא בפרהסיא ואמרו רשב"ל אמר נשיא שחטא מלקין אותו בב"ד של ג' כלומר דהיינו בצנעא וכדפסק באמת הרמב"ם פ"ז מת"ת וע"כ כ' בפ"י דברי הטור בזה"ל ויש לפרש דבריו כמו שכתבנו לדעת רבינו [הוא הרמב"ם] דאין מנדין אותו בפרהסיא דהיינו נמי בפירוש פלוני יהא בנידוי אלא בהעלם דהיינו הכבד ושב בביתך אבל במלקות דל"ש ב"י העלם לא מפני זה ימנעו מלהלקותו אלא יכולין להלקותו ולעולם בצנעא ולא דקדק לסיים בצנעא כמו שלא דקדק לכתוב אומרי' לו הכבד ושב ואפשר שסמך ע"ד הרמב"ם ע"כ עיי"ש ולפ"ז גם לדברי הטור ל"פ ר"ה ור"ל רק בחדא דהיינו בסרה פעם שניי' אבל בפרהסיא לא פליגי וא"ש ודו"ק.

ותקנה זאת אי' בירושלמי פ"ג דמ"ק ה"א בזה"ל ר' יעקב בר אב"י בשם ר"ש נמנו באושא שלא לנדות זקן ואתי' כ"י דאמר ר' שמואל בשם ר' אבהו זקן שאירע בו דבר אין מורידו' אותו מגדולתו אלא אומרי' לו הכבד ושב בביתך ר' יעקב בר אב"י בשם רבי אחא זקן ששכת תלמודו מחמת אונסו נוהגי' בו כקדושת ארון וכו' ביומו דר'

ירמי' אתה עקא על טברוי' שלח בעי מנרתא דכספא גבי ר' יעקב בי ר' בון שלח א"ל אדיין לא שב ירמי' מרעתו ובקש לנדותו והוה ר' חייא בר' דר' יצחק עטושיא יתיב תמן א"ל שמעתי שאין מנדין זקן אא"כ עשה כירבעם בן נבט וחבריו א"ל דכמה השקוה וכירבעם בן נבט וחבריו עשה ונדון אילין לאילין וחשו אילין על אילין וצרכון משתרייא אילין על אילין עכ"ל הנה במקום דנקיט הבבלי אב"ד נקיט הירושלמי זקן מזה מבואר ג"כ דאין חילוק וכמ"ש לעיל וכמבואר ברמב"ם ושור וכ"מ. וגם אינו מחלק בירושלמי בין פעם הראשון לשני והוה כר"ל בבבלי וכמ"ש הכ"מ דמ"ש פסק הרמב"ם כר"ל וגם סתם הירושלמי את דבריו לומר אין מנדין אותו ולא כ' בפרהסיא מזה משמע ג"כ דאף בצנעא אין מנדין אותו לאמר פלוני יהא בנידוי אלא א"ל הכבד ושב בביתך וכמו שבארתי לעיל בדברי הרמב"ם ואיכא ג"כ הוכחה דר"ה ור"ל ל"פ אלא בחדא. ואולם הירושלמי חידש לן דין דאם הוא כירבעם בן נבט וחבריו לא הי' חל תקנת אושא ומנדין אותו ומשמע אפי' בפרהסי' וכ"פ הרמב"ם בהדי' וכמבואר לעיל. ועל הא דאין במ"ק י"ז ע"א דשמת' רב יהודא לההוא צורבא מרבנן דהוי סני שומעני' כ' הרא"ש שם וז"ל דהוי סני שומעני' פירש"י שהי' שם שמים מתחלל על ידו כגון הא דגרסי' בפ' יוה"כ ה"ד חילול השם כל שחבירו מתביישין משמועתו ה"ד דאמרי אינשי שרא לי' מרא לפלניא וכגון אלישע אחר שהי' מתעסק בספרי טועין ושותה במיני זמר. וכל צורבא מרבנן דהכי עובדי' מתקרי סני שומעניה עכ"ל וכ"פ בטור יו"ד סי' של"ד עיי"ש. מבואר דאם הוא כירבעם בן נבט או כאלישע אחר או דסני שומעני' דמתעסק בספרי טועין ושותה במיני זמר וכיו"ב ע"ז לא היתה תקנת אושא אלא מנדין אותו ואפי' בפרהסיא וכן פסק בשו"ע שם סס"ב ועיין ידו אל' דהרמב"ם השמיט סני שומעני' וס"ל דר"י שמת' בצנעא לההוא צורבא מרבנן וא"ל הכבד ושב וחולק ארא"ש ושור. והטור השמיט הא דירבעם דכ"ש הוא מסני שומעני'.

(ב) בס"ק שלפני זה הבאתי לשון הירושלמי דמ"ק במעשה דר' ירמי' ור' יעקב בר בון ובכ"מ פ"ז מת"ת כ' וז"ל אפשר לומר שרבינו ז"ל סובר דשלא כהלכה עשו דס"ל כרב איזי' [צ"ל כר"ה בבבלי] ולא קיי"ל כותי' אלא כר"ל וההוא דדוגמא השקוה ל"ק דאיכא למימר בצנעא נדהו וכו' ועובדא דר"א שברכהו נמי איכא למימר דבצנעא ברכהו ועוד י"ל דההוא דר"א מפני שלא ירבו מחלוקת בישראל שאני עכ"ל ועיין במל"מ שם דמפרש בירושלמי דר' ירמי' רצה לנדות את ר' יעקב [איפכא מ"ש הקרבן עדה שם דר' יעקב רצה לנדות את ר' ירמי'] משום שבזהו ואמר עדיין לא שב ירמי' מרעתו וס"ל דדוקא בעשה א' מכל חטאת האדם הי' תקנת אושא לחלוק כבוד לזקן שקנה חכמה אם לא עשה כירבעם אבל אם הזקן ביזה ת"ח ע"ז לא היתה תקנת אושא ומנדי' אותו דמאי חזית לחוש לכבוד הזקן המבזה ליחוש לכבוד הזקן המבזה וזה הי' ג"כ הטעם גבי דוגמא השקוה משום שנגע בכבוד שמעי' ואבטליון וגבי אלעזר בן חנוך שפקק בנטילת ידים הוא משום דלול בכבוד המתקנים אך דמדברי רבינו נראה דלא ס"ל חילוק זה וגם עדיין קשה מהא דר"א בן הרקנוס עיי"ש מה שבי' בזה ולעני' הי' נראה

ליישוב ההוא דרוגמא השקחו וההוא דר"א בן הרקנוס עפ"י מה שהוכחת
 בפתיחת השער הזה מקו' הירושלמי גבי תקנת אושא דהמבזבו אל יבזבו
 יותר מחומש דפריך במעשה דר' ישבב ור"ג והלא ר"ג קודם לאושא ה'י
 ומשאר הוכחות דתקנות אושא נתקנו בהיות הבי"ד גדול פעם שנית באושא
 בימי רבן שמעון בן גמליאל דיבנה עיי"ש"ה. ומעתה א"ש דהך מעשה דברכהו
 ר"א בן הרקנוס ה'י בימי ר"ג דיבנה ובימיו לא היתה עדיין תקנת אושא
 דאין מנדין לחכם וע"כ ברכהו ואפשר לומר דמשום הך מעשה אשר ה'י
 מעשה מבהיל ונורא כמבואר במס' בי"ט נמנו אח"כ באושא בימי רשב"ג
 ותקנו שלא לנדות זקן בפרהסיא וא"ש ולק"מ קו' הכ"מ ומל"מ. וגם מהא
 דרוגמא השקחו לק"מ דעקביא בן מהללאל הלא ה'י בימי הלל וזמן רב קודם
 אושא וא"ש אלא דלפיז יקשה בירושלמי מ"ק הנ"ל דא"ל דכמה השקחו
 וכירבעם בן נבט וחביריו עשה דמאי מקשה הלא זאת ה'י קודם התקנה
 וצ"ע. ועיין בקרבן העדה שם דגם הוא כ' דרוגמא השקחו ה'י קודם התקנה
 אבל לא בריר דבריו גם סוף דבריו צ"ע במ"ש אי"נ דלא פשטה אז אותה
 תקנה וצ"ע. ועיין בתשו' מאהבה ח"ב סי' רפ"ה שרוצה לגרום בירושלמי
 דפאה הנ"ל ר"ע במקום ר"ג דא"ל כן לר' ישבב ונעלם ממנו דברי הסדר
 הדורות שהבאתי בפתיחת השער הזה ודו"ק הישבב בכך זה. ומעם התקנה
 הוּו מבואר לחוס על כבוד התורה ולומדיה.

שער י

בו יבוארו התקנות שהתקין רבי יוסי בן חלפתא בצפורי.

(א) במס' סנהדרין דף י"ט ע"א בסנהדרין ל"ב ע"ב צדק צדק תרדוף
 א' ת"ר בראשונה ה'י אבלים עומדי' הלך אחר חכמים לישיבה וכו' אחר
 וכל העם עוברי' וה'י שתי משפחות רבי יוסי לצפורי ואמר רבי עליו כבר
 בירושלם מתגרות זו בזו זאת אומרת הורה זקן כדאי' בסנהדרין כ"ד ע"א
 אני עוברת תחלה עיי"ש. ועל הא דאי' במשנה דסנהדרין
 וזאת אומרת אני י"ח ע"א גבי כה"ג
 עוברת תחלה התקנו כשהוא מנחם אחרי'
 שיהו העם עומדי' דרך כל העם עוברי'
 ואבלי' עוברי' אמר זא"ז והממונה
 רמי בר אבא החזיר החזיר הדבר ליושנו בצפורי
 רבי יוסי את הדבר והתקין שיהי' האבלים עומדים
 ליושנו בצפורי שיהי' והעם עוברים.
 אבלי' עומדים וכל עובר בשורה לנחם
 העם עוברים ע"כ

סימן לז

וידוע דסתם רבי יוסי הוא רבי יוסי את אחרים סגן ומשות שעבר בימינו
 בן חלפתא וה'י בצפורי כדאיתא וראש בית אב ואבלים וכל העם

משמאלו וכשהוא עומד בשורה ומתנחם מאחרים סגן מימינו וראש בית אב וכל העם משמאלו אבל משוח שעבר לא אתי גבי מ"ט הלשי' דעתי' סבר קא חדי בי אמר ר"פ שי"מ מהא מתני' תלת ש"מ היינו סגן היינו ממנה ושי"מ אבלים עומדים וכל העם עוברי' ושי"מ אבלים לשמאל המנחמי' הן עומדי' [ופירשי' ז"ל ושי"מ בן מנהג תנחומי' שורה שיהי' אבלים עומדי' במקומן וכל העם עוברי' איש איש כשמגיע אצל האבל מנחמו ועובר מדקתני כשהוא עובר לנחם וגבי מתנחם קתני כשהוא עומד בשורה להתנחם] ובתר הכי א"ר מנשיא בר עות שאילית את ר' יאשיה רבה בבית עלמין דהוצל וא"ל אין שורה פחותה מעשרה בני אדם ואין אבלים מן המנין בין שאבלים עומדין וכל העם עוברין בין שאבלי' עוברין וכל העם עומדין ע"כ ופירשי' ז"ל בין שאבלים וכו' וכך הורה לי שאין שינוי בדבר בין שהי' אבלים עומדין בין עוברין אין כאן קלקול ע"כ ובירושלמי פ' מי שמתו אי' אמר רבי חנינא בראשונה הי' משפחות עומדין ואבלים עוברין משרבו תחרות בצפורין התקין רבי יוסי בן חלפתא שיהו המשפחות עוברי' והאבלי' עומדי' א"ר שמעון דתוספתא חזרו הדברים ליושנן ע"כ הנה לפי הירושלמי הטעם הנאמר בתלמודא דידן למה שהתקינו שיהו העם עומדי' ואבלים עוברי' דהיינו משום שהי' משפחות מתגרת זו בזו נאמר שם על תיקון ר"י בן חלפתא להיות המשפחות עוברי' והאבלים עומדי' וזה צ"ע לכאורה דאדרבא ע"י כך באים לידי קטטה ומריבה גם יש עוד שינוי בין הבבלי לירושלמי דלפי הבבלי החזיר ר"י את הדבר בצפורי ליושנו להיות העם עוברי' והאבלים עומדי' ומשמע דרק בצפורי בטל התקנה והחזיר הדבר ליושנו ומן הירושלמי משמע דע"י שרבו התחרות בצפורין התקין ר"י בן חלפתא תקנה כוללות לכל שיהו המשפחות עוברי' ואבלים עומדי' ולפי דברי ר' שמעון שם חזרו הדבר ליושנן להיות העם עומד והאבלי' עוברי' כמבואר לכל מעיין. ודברי הירושלמי הזה הם ג"כ בסנהדרין פ"ב ה"ב וראיתי בפני משה שם שהרגיש בזה וכ' וז"ל כמשנה ראשונה כדלקמי' דבראשונה הי' משפחות עוברי' והאבלי' עומדי' כצ"ל וכו' ובמראות הפנים שם כ' דכן צריך לגרום כמו בבבלי דבראשונה הי' המשפחות עוברי' והאבלי' עומדי' ומשום תחרות התקין ר"י שיהי' המשפחות עומדי' ואבלי' עוברי' עיי"ש וא"כ טעמא דר"י הוא כמו בבבלי וא"ש אך בזה יש עדיין חילוף בין הירושלמי לבבלי דלהירושלמי התקנה הראשונה נתקנה מר"י בן חלפתא להיות העם עומדי' והאבלי' עוברי' ולהבבלי מקודם ר"י נתקן תקנה זו ור"י החזיר הדבר בצפורי ליושנו שיהי' העם עוברי' והאבלי' עומדי' ועוד דלהבבלי בשאר מקומות חוץ מצפורי התקנה הראשונה במקומה עומדת ולהירושלמי דאמר ר"ש דתוספתא [ובסנהדרין הגי' דסופתה] דחזרו הדברים ליושנן משמע דבכל מקום חזרו הדברים ליושנן ודו"ק בכל זה.

והנה במשנה ר"פ מי שמתו דתנן העומדי' בשורה הפנימית פטורה החיצוני' חייבי' משמע דהעם עומדי' והאבלי' עוברי' ובמשנה דפ' כהן גדול המובאה לעיל מוכח להיפך דהעם עוברי' ואבלים עומדי' וכדאי' בש"ס שם להדי' ש"מ אבלי' עומדי' וכל העם עוברי' וכבר פריך בירושלמי שם ובברכות

שם הני תרי משניות אהדרי ומשני דחדא אתי' כמשנה ראשונה דהיינו קודם התקנה וחדא כמשנה אחרונה דהיינו לאחר התקנה וזה תלי' בחילופי גירסאות שבירושלמי הנ"ל בעיקר התקנה עיין פני משה בסנהדרין שם ומוהרא"פ בברכות שם ודוק היטב. ומדברי הרמב"ם פי"ג מה' אבל ה"א ובי' נראה דלאו בלבד בצפורי חזר הדבר ליושנו אלא אף בכל מקום העם עוברי' והאבלי' עומדי' שכ"כ שם כיצד מנחמי' את האבלים אחר שקוברי' את המת מתקבצין האבלי' ועומדי' בצד ביה"ק וכל המלויים את המת עומדי' סביב להן שורה לפני שורה ואין שורה פחותה מעשרה ואין אבלי' מן המנין האבלי' עומדי' לשמאל המנחמים וכל המנחמי' באים אצל האבלי' אחד אחד ואומר להם תנוחמו מן השמים ואח"כ הולך האבל לביתו עכ"ל הרי דהעם עוברי' לפני האבלי' עיין בלח"מ שם. וכ"כ הטור ביו"ד סי' שע"ו וכל העם עוברי' שורות שורות על הסדר שהושבו ועוברי' משמאל האבל וכל א' אומר לו תתנחם מן השמים וכו' עיי"ש שכ"כ בשם הרמב"ן ובשו"ע שם אינו מזכיר מזה דבר ועכשיו ידוע דהמנהג להיות העם עומדי' והאבלים עוברי' וכתקנה שהתקינו. וראיתי בש"מ לכתו' ה' ע"ב שכ' וז"ל רוב האי רבני' שרירא כי וז"ל מנהגא דברכת רחבה הוי הכי אחר שקוברי' את המת נקבצים ועומדי' ברחבה והוא שדה שמפטירי' בה המתים ועומדי' מעמד ומושב אחרי קבורה יש להן מקום ידוע מוכן ברחבה ומכריו' ואומרי' שבו יקרים שבו ויושבים וממתיני' במעט ומכריו' ואומרי' עמדו יקרים עמדו ועומדי' למקום אחר ומכריו' שבו יקרים שבו ויושבי' ובאותה עמידה וישיבה מנחמי' את האבלים בין שאבלי' עוברי' והעם עומדי' ובין שהאבלי' עומדי' וכל העם עוברי' במקום שרגילי' לעמוד בשורה ובין שיושבים ואין מנחמי' בעמידה אלא בישיבה כמנהגו של עכשיו בשאר העם אבל בראשונה מנהג לעמוד בשורה ואבלי' עוברי' ומקודם ישיבה ראשונה מאחרי קבורה לאלתר מברכי' ברכת רחבה קודם עטיפת ראש האבל ומאלתר עוטפי' את ראשו לומר שחלתה עליו האבלות וז"ל בה כמה שערים בצדוק הדין וכל א' מוסיף כחכמתו ובכל מה ששמענו לא שמענו שהי' ברכת רחבה בבבל ע"כ מליקוטי הראשונים זל"ה עיי"ש. הנה גם הוא כ' דאין מדקדקי' אי העם עומדי' או עוברים ומדבריו נראה דבמקום המעמד הי' עושי' השורה לנחם והמעמד הי' לאחר הקבורה ועיין במגילה כ"ג ע"ב דאי' במשנה ואין עושי' מעמד ומושב פחות מעשרה וכי' רש"י ז"ל אין עושי' מעמד ומושב למת כשנושאים את המת לקוברו הי' יושבי' ז' פעמים לבכות את המת והרוצה לסופדו יספוד והכי תני' בב"ב אין פותחין מז' מעמדות ומושבות למת כגון עמדו יקרים עמדו שבו יקרי' שבו עכ"ל מבואר מזה דררש"י ז"ל מעמד ומושב עשו לפני הקבורה וכן פי' הרמב"ם שם בפ"י המשניות ובגמרא שם אי' כיון דבעי למימר עמדו יקרים עמדו שבו יקרי' שבו בציר מעשרה לאו אורח ארעא ופירש"י ז"ל לאו אורח ארעא להטריח שליח לכך ולקרותן יקרים דא"כ מה הנחת למרובים ע"כ אמנם הרב המאירי שם במגילה מביא דעת האומרי' דהוא לפני הקבורה וכי' ועיקר הפי' בענין מעמדות ומושבות שבשעה שהי' חוזרין מביה"ק הוא וכן פירשנהו בחבור התשובה וכבר בארנו ענין זה בכתרא פ' המוכר פירות

עכ"ל והוא כרברי הש"מ הנ"ל עכ"פ ראינו דיש מחלוקת קמאי ז"ל אי מעמד ומושב הי' קודם או לאחר הקבורה ובב"ב ק' ע"ב גרסי' ת"ר המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספרו באים בני משפחה וקוברין אותו ע"כ משום פגם משפחה [ופי' רשב"ם ז"ל מקום מעמדו שעומדי' ויושבי' שם סמוך לביה"ק בשוכם מן הקבר כדלקמן על כרחך של לוקח ותקנת חכמי' הוא משום פגם משפחה גנאי הוא להם שאין לקרובי' מקום קבורה הלכך אמור רבנן לשקול דמי וליהדר והכי אמרי' בהדי' בבכורות] ע"כ הנה גם הרשב"ם ז"ל כ' כש"מ ומאירי דלאחר הקבורה הי'. וגרסי' עוד שם בב"ב ת"ר אין פוחתי' משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל [ופירש"ם ז"ל בחזרתן מן הקבר הולכי' מעט ויושבי' לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה כי חיי האדם הבל ועומדי' והולכי' מעט וחזורי' ויושבי' מעט כך עושי' ז' פעמים כדי לתת אל לבם שחי' האדם הבל וחיינו דמפרש לקמי' כנגד שבעה הבל הבלים שכתובי' בראש ספר קהלת כן נראה הטעם בעיני וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלוים עם החזורי' מביה"ק לכך תקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהם ולא נהירא דא"כ יהי' עושי' כן בכ"מ ולקמן אמרי' דבמנהגא תלי' מלתא ועוד מאי כנגד הבל הבלים] א"ל רב אחא ברי' דרבא לר"א היכי עבדי [היאך הי' רגילים לעשות במקום שנהגו] א"ל כדתני' א"ר יהודא ביהודא בראשונה לא הי' פוחתי' מז' מעמדות ומושבות למת כגון עמדו יקרים עמדו שבו יקרי' שבו [לאחר שישבן מעט הי' הממונה אומר להן: עמדו ולכו אל מקום אחר כך נראה בעיני] א"ל א"כ אף בשבת מותר לעשות כן [א"ל חכמי' א"כ אף בשבת היכא דקברו את המת סמוך לחשיכה כדלקמן יהא מותר לעשות כן מאחר שלא הי' עושה כי אם עמידות וישיבות ומדרי' מייתי ראי' ולא מרבנן שהם לא פירשו כלום] אחתי' דרמי בר פפא הוי' נסיבא לי' לרב אויא שכיבה עבד לה מעמד ומושב א"ר יוסף טעה בתרתי טעה שאין עושי' אלא בקרובי' [קרובי המת שאינם מתאבלי' באים למעמדות ומושבות לכבוד המת] והוא עבד אפי' ברחוקי' וטעה שאין עושין אלא ביום א' והוא עבד ביום ב' [ביום א' שנקבר המת] אביי אמר בהא נמי טעה שאין עושי' אלא בכיה"ק והוא עשה בעיר רבא אמר בהא נמי טעה שאין עושי' אלא במקום שנהגו והתם לא נהוג מיתיבי א"ל א"כ אף בשבת מותר לעשות כן וא"א בכיה"ק וביום א' בכיה"ק בשבת מאי בעי בעיר הסמוכה לביה"ק דאמטיוה בין השמשות [ולאחר שהחשיך הי' להם לעשות מעמדות ומושבות בחזירתן דאכתי יום ראשון קרי' ביה דהא לענין אנינות נמי אמרי' אנינות לילה דרבנן שהלילה הולך אחר היום] ע"כ סוגית הש"ס והנה ממה דמשני דאמטיוה בין השמשות מזה מוכח לכאורה דלאחר הקבורה הי' עושי' מו"מ וכשיטת הש"מ ורשב"ם ומאירי דלדעת רש"י דקודם הקבורה הי' עושין הרי לא אפשר דיהי' בשבת דבביה"ש הרי אסור לקברו וצע"ג ליישב זה ודו"ק. וסוגי' דב"ב הנ"ל מביאי' הרי"ף והרא"ש בפ"ג דמ"ק וכי' הרא"ש שם על הא דאמר רבא דטעה נמי דהתם לא נהגו וז"ל והתם לא נהגו לעשות אלא מעמד א' בצאתם מן הקבר עושין

שורה ואומרי' קדיש ובאשכנז וצרפת אומרי' צדוק הדין ואח"כ אומרי' קדיש ומנחמי' את האבל ומלויים את האבל עד ביתו ע"כ. וזהו בימינו השורה לנחם אבל צדוק הדין אומרי' עתה קודם הקבורה כידוע.

ועיין במס' כתו' בהא דאמרי' התנים מן המנין ואין אבלים מן המני בעי הש"ס לאוקמא הא דאין אבלים מן המנין בשורה ופירש"י ז"ל בשורה כשהי' חזורי' מן הקבר הי' עושי' שורה סביב האבל לנחמו ומושיבין אותו והן עומדי' סביב ואמרי' בסנהדרין אין שורה פחותה מי' עכ"ל וצל"ע דגבי שורה לא הי' האבלים יושבים אלא או עוברי' או עומדי' כמבואר לעיל וישיבה מאן דכר שמי' וצ"ע ודו"ק. ובפרישה סי' שע"ו ס"ק ד' כ' על הא דאין שורה פחותה מי' וז"ל דכיון דבעי למימר עמדו יקרים עמדו בבציר מי' לאו אורח ארעא עכ"ל וגם דבריו צ"ע דדברים אלו נאמרו בש"ס מגילה על מעמד ומושב ולא על השורה דבזה לא אמרו עמדו יקרים וכו' וצ"ע וע"ע בטור שם בשם הרמב"ן בעניני מעמד ומושב ושורה ודבריו הם כעין דברי הש"ס הנ"ל ועיין בד"מ ובהגהת רמ"א שם בענין המנהג לישב ז' או ג' פעמים לברוח הרוחות המלוות אותו ונובע מדברי הרשב"ם בב"ב המובא לעיל בסמוך. קמן כל ל' יום אין עומדי' עליו בשורה (ש"ס מ"ק כ"ד ע"ב ופירש"י דא"צ לעמוד בשורה וכ"פ הרמב"ם פ"ב מאבל ה"י וטושי"ע י"ד סי' שני"ג ס"ד) עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה (ברכות ט"ז ע"ב וכו' התוס' שם הטעם דלמא אתו לאסוקי ליוחסין ולפ"ז אסור לעמוד עליהם בשורה וכ"פ רמב"ם שם וטושי"ע סי' שע"ז ס"א) אבל שהוא מנודה אין עושין לו שורה אבל מנודה שמת עומדין עליו בשורה (טור בשם רמב"ן) ארון העובר ממקום למקום אם שלדו [היינו גופן] קיימת עומדי' עליו בשורה (ש"ס מ"ק כ"ה ע"א ורמב"ם פ"ב מאבל וטושי"ע סי' שס"ה) המלקט עצמות אביו אין עומדי' עליו בשורה (רא"ש פ"ק דמ"ק בשם אבל רבתי וטושי"ע סי' ת"ג) עיר שמתו בה שני מתים כא' והוציאו הראשון וקברהו אין עומדי' עליו בשורה שלא לעכב קבורת השני הוציאו השני וקברהו באים ועומדין בשורה (רא"ש פ' ואלו מגלחין בשם אבל רבתי וטושי"ע סי' שני"ד ועיין פרישה ס"ק ג' וש"ך ס"ק ד' ודו"ק) מת במועד עומדין בשורה (משנה במ"ק כ"ז ע"א ורמב"ם פ"א מאבל ה"א וטושי"ע סי' ת"א) המאבד עצמו לדעת עומדין עליו בשורה (אבל רבתי פ"ב ורמב"ם פ"א ה"א וטושי"ע סי' שמ"ה) אין עומדין בשורה עד שיסתום הגולל (אבל רבתי וטור סי' שע"ו) קברו את המת וחזרו והגיע זמן ק"ש ותפלה אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו והעומדי' בשורה הפנימיים פטורים והחצונים חייבי' (משנה ברכות ריש מי שמתו ובגמרא שם א"י בדף י"ט ע"א אפי' אם יכולי' להתחיל ולגמור רק פרק א' או פסוק א' יתחילו) ועל הא דתנן פנימית פטורה א"י בגמרא ת"ר שורה הרואה פנימה פטורה ושאינה רואה פנימה חייבת ר"א הבאים מחמת האבל פטורי' מחמת עצמן חייבי' ופירש"י ז"ל הרואה פנימה את חלל ההקף אחורי שורה הפנימית והאבל יושב שם. מחמת עצמן שלא מחמת כבוד שלא באו לנחם אלא לראות את המאורע ע"כ וגם דברי הללו צ"ע לפענ"ד במ"ש והאבל יושב שם דהא בשורה

האבל עומד או עובר וצ"ע ועיין טו"ז אר"ח סי' ע"ב ס"ק ג' ודין זה הוא ברמב"ם פ"ד מק"ש ופסק כת"ק עיי"ש בראב"ד ולח"מ דלפי דבריו הפי' הפנימי' הם הקרובים דוי"ק שם וטוש"ע אר"ח סי' ע"ב עיין מג"א ס"ק ג' ובטור יו"ד סי' שע"ו. וע"ע בהרי"ץ גיאות הלכות אבל בדבר המנהג לעשות שורה.

(א) הכי אי' במס' סנהדרין של עזרא שער ז' סי' ל"ד ותקנה זו י"ט ע"א ואמר רמי בר אבא התקין ר"י בצפורי שיהי' נשים מספרות בביה"כ משום יחוד ופירש"י ז"ל הנשים מספרות זע"ז משום יחוד שמא ילך אדם שם ואם לא ישמע רבי יוסי התקין בצפורי שיהיו נשים מספרות בבית הכסא ויתיחד שם ותנן קידושי' לא יתיחד אדם עם שתי נשים ובביה"כ שבשדות קמיירי שהי' ביה"כ שלהם בשדות חוץ לעיר והכל ניפנים שם ע"כ ובירושלמי פ' הקורא עומד ה"א חשיב לתקנה זו בעשר תקנות שתקן עזרא אבל בכבלי פ' מרובה לא נימנית ביניהן ופליג תלמודא דידן אירושלמי ואחותי בדרך תלמודא דידן ולכן סדרתי אותה בין תקנת ר"י בצפורי ועיין מ"ש בזה בח"ר גבי עשר תקנות

סי' לח

בהגמ"י שם שכ' כרש"י ז"ל דרוק באותן שבשדות חל התקנה זו וכן הוא בטוש"ע אהע"ז סי' כ"ב סי"ג עיי"ש. ואף דנאמר דר"י התקין כן בצפורי הכונה לפי' דר"י שהי' ראש ישיבה בצפורי תקן כן ונתקבלה גם בשאר מקומות.

עיין במבוא התלמוד להגאון מוהר"ץ חיות דף י"ב ע"ב. והטעם הוא מבואר להדי' משום יחוד.

עיין במבוא התלמוד להגאון מוהר"ץ חיות דף י"ב ע"ב. והטעם הוא מבואר להדי' משום יחוד.

(א) במס' סנהדרין דף י"ט ע"א אי' ואמר רמי בר אבא התקין ר"י בצפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה ופירש"י ז"ל ובנה אחריה בנה הקטן לא יהלוך אחריה אלא לפניו משום מעשה שהי' שגנבוה פריצים מאחריה

סימן למ

רבי יוסי התקין בצפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה. אחריה משום מעשה שהיה.

האשה כמ"ש רש"י ז"ל אלא התעוללו בה דרך שחוק בפריצות ולהכי מביאו הרמב"ם בפכ"א גבי צניעות ולא בפכ"ב אבל הטור מפרש כפירש"י ז"ל.

שער יא

בו יבוארו התקנות שהתקין רבי יהודא הנשיא הנקרא רבי
או רבינו הקדוש נכד של רג דיבנה.

(א) שנינו במתני' דר"ה כ"ב ע"ב בראשונה הי' משיאין משואות משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחים יוצאים וכו' ופירשי' ז"ל משיאין משואות לאחר שקדשו ב"ד את החדש ולא הי' צריכין לשכור שלוחים להודיע לגולה כי המשואות

סימן ז

בני הגולה למטעי ולא ידעי ואמרי האי חסר הוא והא דלא עבדי משואות בזמנו משום דלא אפשר משום שבת או מלא הוא ובזמנו עבדו ואי עבדי' אמלא ואחסר וכד איקלע ר"ח בע"ש לא ליעבד כלל אפ"ה אתי למטעי דיאמרו האי מלא הוא והא דלא עבדי משום

מודיעי' אותן. משקלקלו הכותים והשיאו גם הם משואות שלא בזמן החדש להטעות ישראל וב"ד לא הי' משיאין משואות אלא בחדש שנתקדש ביום ל' כדאמרי' בפרקין וכשלא הי' משיאי' משואות לערב של יום ל' הכל יודעים שהחדש מעובר ופעם א' עברו ב"ד את החדש ולא השיאו משואות לערב ל' והכותים השיאו בהרים שלהם והטעו את בני הגולה לעשותו חסר ע"כ ומבואר במשנה שם כיצד הי' משיאין משואות ועל איזה הרים הי' משיאין וגם שהי' מוליך ומביא מעלה ומוריד המשואות עד שהי' רואה כל הגולה לפניו כמדורת אש עיי"ש ובתוס' ד"ה מוליך. ובגמרא שם אי' דלא הי' משיאין משואות רק על החדש שנראה בזמנו לקדשו ולאורעבורו דהיינו לערב יום שלשים דהוא נגהי ל"א או עבדי' משואות על חדש חסר ולא אמלא גזירה שמא יהי' ר"ח חסר שחל להיות בע"ש דאז עבדי' משואות במו"ש ואי משיאין משואות גם אמלא אתי

דאתנוסי אתנים וגם לא אמרי' דניעבוד אמלא ואחסר לא כדמסיק אביי שם משום ביטול מלאכה לעם ב' ימים לפירשי' שם דיהי' ביטול מלאכה לעם בראש השנה דאין לך ר"ה שלא יתבטלו בני הגולה ממלאכה ב' ימים ולפי' התוס' שם קאי אכל ר"ח שהי' רגילין שלא לעשות מלאכה בר"ח ורגילין לומר שהוסיף הקב"ה יו"ט לנשים בר"ח על שלא נתרצו על מעשה העגל עיי"ש על כן לצאת כל החששות לא הי' משיאין משואות רק אחסר ולא אמלא עיי"ש בטורי אבן. וכשקלקלו הכותים והשיאו משואות שלא בזמנו להטעות את ישראל בטלו המשואות ותקנו לשלוח שלוחים לגולה להודיע מתי קדשו ב"ד את החדש. והנה בתלמודא דידן לא נתבאר זמן קלקול הכותים ותיקון השלוחי' וגם לא נזכר מי הוא המתקן תקנה זו אבל בירושלמי דסוגי' מפורש דרבי תקן תקנה זו ובטל המשואות דכן אי' שם ומה קלקול הוה תמן דהוון אילין מסבין יום דין ואילין

מסבין למחר והיו סבורין שנמלכו ב"ד לעברו והן מתקלקלין מי ביטל את המשואות רבי ביטל את המשואות והתיר רוצח והתיר עד מפי עד והתיר שיהו יוצאי עליו מבערב בחזקת שנתקדש א"ר אבהו אע"ג דאמר את בטלו את המשואות לא בטלו מים טבריה [ופי' הקרבן עדה אותן שישבו על ים טבריה שלא הי' כותי' דרים שם] רבי זעירא בעי קומי ר"א אילין דחמין צפת מהו דיסבון [אותן שרואין עיר צפת מהו שיהי' משיאים] א"ל רבי בטל את המשואות צפת למה מסבה אלא בגין מודעה דאינון ידעין [א"ל רבי בטל את המשואות מפני הכותי' צפת למה תהא משיאה משואות אלא בגין מודעה בשביל הידיעה שהן יודעין שהי' קרובין למקום הועד מפני השמחה הי' דרכיהן של אנשי צפת לעשות משואות ולא להודיע לשאר בני אדם] ע"כ בירושלמי ומעתה כיון דבירושלמי מפורש בהדי' דרבי בטל המשואות ובתלמודא דידן לא נתבאר דחולק עליו לכן אחזתי דרך הירושלמי לסדר תקנה זו בין תקנת של רבי. ועיין בתוספתא דר"ה פ"א דשם איתא על ששה חדשים השלוחין יוצאין רבי התקין שיהי' יוצאין אף על אדר השני מפני הפורים ע"כ מזה משמע קצת דתקנת השלוחין היתה קודם רבי ואחר כך תיקן הוא לשלוח שלוחי' גם על אדר השני אמנם לכיון ולהשוות התוספתא עם הירושלמי אפשר לומר דרבי תקן בתחלה לשלוח שלוחי' ואח"כ הוסיף בתקנתו לשלוח גם על אדר השני מפני פורים ולפי מה שהוכחתי לקמן דגם בירושלמי צריכין אנו לומר דאף קודם רבי לפעמים הי' שולחין שלוחין ורבי בטל המשואות דלעולם לא יודיעו לגולה אלא ע"י שלוחי' א"ש בלא"ה עיין לקמן בזה ודו"ק. ומן הירושלמי הזה מבואר להדי' דכותים הי' שקלקלו המשואות וכגו' במשנה משקלקלו הכותים ועיין בתו"ט במתני' ודו"ק.

(ב) על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר"ה על תשרי מפני תקנת המועדות על כסליו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים וכשהי' ביהמ"ק קיים יוצאי' אף על אייר מפני פסח קטן כן אי' במשנה ר"ה ח"י ע"א ומוכח שם להדי' דהשלוחין הי' יוצאי' הן כשקדשהו הב"ד החדש בזמנו והי' החדש העבר חסר והן כשעברהו הב"ד והי' מלא אף דהמשואות לא הי' רק אחר ולא אמלא נתן השורי אבן שם טעם לדבר בשלמא במשואות לא הי' אפשר למיעבד גם אמלא דאתי למטעי כדאי' בש"ס שם ומבואר בס"ק א' משא"כ כאן דאפשר לברורי ע"י שלוחין מבררין ולא סמכי' אממילא ידעי עיי"ש. והנה לפי הירושלמי הנ"ל בס"ק א' דרבי בטל המשואות קשה לכאורה ממתני' דר"ה דקתני וכשהי' ביהמ"ק קיים יוצאין אף וכו' דהא רבי לאחר החרבן הוי' ובזמן הבית עדיין לא נתקנה התקנה לשלוח שלוחי' ודוחק לומר דהא דקתני וכשהי' ביהמ"ק קיים הוא לאו דוקא אזמן העבר אלא על זמן העתיד כשיבנה ביהמ"ק דלשנא לא משמע הכי הן אמת דבמתני' שבירושלמי אין כתוב וכשהי' ביהמ"ק קיים אלא וכשביהמ"ק קיים ושפיר י"ל דקאי אלעתיד וגם הרמב"ם פ"ג מקדוש החדש ה"ט השמיט תיבת שהי' וכתב רק ובזמן שביהמ"ק קיים עיי"ש ולפי גרסתינו בתלמודא דידן אפשר לומר דגם קודם שבטל רבי המשואות משום קלקול הכותים הי' לפעמי' שולחי' שלוחי' במקום המשואות

וכן נראה מסדור המשנה דהך משנה דעל ו' חדשים שלוחין יוצאים נשנית בפ"א דר"ה והך דבטול המשואות ותקנת השלוחין לבתר הכי בפ"ב שם וכך כי האי טעמא בעי דהא עדיין לא ידעו משליחות השלוחין וקתני דעל ו' חדשים יוצאים אלא ודאי דגם קודם התקנה ואף בזמן הבית הי' לפעמים שולחי' שלוחים ואח"כ כשקלקלו הכותי' בימי רבי בטל המשואות לגמרי ותקון דלא יהי' מודיעין רק ע"י שלוחי' וע"כ לא קתני בירושלמי רק רבי בטל המשואות ולא קתני גם דתקן שליחות השלוחים משום דאף קודם לרבי שלחו לפעמים שלוחים וע"י שבטל הוא המשואות ממילא נתקן תקנת השלוחי' וא"ש ודו"ק.

וממה שפירש"י ז"ל בד"ה מפני הפסח וד"ה ועל תשרי משמע להדי' דהשלוחים אינן יוצאים אלא עד מקום שיכולים להגיע שם בערב פסח וערב סכות אבל הטורי' אבן שם הוכיח ממה דא"י לקמן כ"א ע"א כל היכא דמטי שלוחי' ניסן ולא מטי שלוחי' תשרי דגזרי' ניסן אטו תשרי וכמו דשם אע"ג דמטי שלוחי' ניסן כיון דשלוחי' תשרי אינן מגיעי' לשם צריכין למיעבד בי' יומי ואפ"ה השלוחים הולכים לשם ה"ה כאן הולכים השלוחין עד ערב יו"ט האחרון של פסח וחג לידע מתי הוקבע החדש אע"ג דמ"ט צריכין למיעבד תרי יומי גזירה משום יו"ט ראשון אפ"ה איכא נ"מ שכשידעו יום הקביעות יום שני שעושי' רק מגזירה דרבנן לחוד ולא משום ספק יש דברים שמקילין בהם כגון לגבי מת' כמו לדודן דבקיאי' בקביעת דירחי' דכחול שוי' רבנן וכן לכחול עיניו לרפואה משא"כ אי לא ידעו ועושים יו"ט שני מספק דהו"ל ספיקא דא"י ולחומרא ואפ"י לגבי מת' ורפואה עיישה. ומה דא"י במתני' על אב מפני התענית פי' הטו"א דזהו רק אחר החרבן כדי להודיע יום התענית אבל לא בזמן הבית כדי שלא יתענו מפני שהוא לששון ושמחה דא"כ יחול עלינו קו' הש"ס אתמוז וטבת דימי' צום שלהם בזמן הבית נמי ימי' ששון ושמחה נמי ולא שייך כאן תי' הש"ס דלקמן כמבואר. על סיון אינן יוצאים מפני חג העצרת משום דבעומר הדבר תלוי כמ"ש התוס' ר"ה י"ח ע"א ד"ה על ניסן והוא בירושלמי בזה"ל ויצאו אף על העצרת עצרת חתוכה היא אשכחת אמר פעמי' ה' פעמי' ו' פעמים ז' שלמים ה' כסדרן ו' חסירי' ז' עיי"ש אתמוז וטבת אין יוצאים כדא"י בש"ס שם מעמא דבזמן שאין שלום ואין גזירה רצו מתעני' לא רצו אין מתעני' עיי"ש ברש"י וריטב"א וט"ב שאני משום שהוכפלו בו הצרות עיי' תוס' ד"ה הואיל ובטורי' אבן. ועל ו' חדשים יוצאים בין בזמן הבית ובין שלא בזמן הבית כ"כ הטו"א שם דבזמן הבית אפיק אב ועייל אייר מפני פסח קמן ולפי' הפי' במתני' דקתני וכשהי' ביהמ"ק קיים וכו' היינו דבזמן הבית הששי הוא אייר תחת אב שלא בזמן הבית וע"כ כ' דטעות נפל בספרים דכ' אף על אייר דמשמע דבזמן הבית יוצאי' על ז' חדשים אמנם מדברי הרמב"ם פ"ג מקה"ח לאחר שכי' דעל ו' חדשים וכו' מסיים ובזמן שביהמ"ק קיים יוצאי' אף על אייר מפני פסח קמן הרי דגם הוא כתב אף ומוז' נראה דלא כטו"א ודו"ק. על אדר השני אם נתעברה השנה אינן יוצאים כדא"י כגמרא לקמן יו"ט ע"ב משום דאדר ראשון כשעושי' שנה מעוברת לעולם הוא מלא ל' יום ורי"ח אדר שני הוא ביום ל"א כת"ק

דפליג על רשב"ג וידעי בני הגולה דביום ל"א נתקדש החדש. ועיין בבעה"מ.
 וכבר הבאתי לעיל ס"ק א' התוספתא דלרבי יוצאים אף על אדר השני וכן
 הוא בש"ס שם עיי"ש. ומה דיוצאים על תשרי אף דכבר יצאו אאלול ואמר
 רב היננא בר כהנא אמר רב דמימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר
 כבר הקשה כן הש"ס דף י"ט ע"ב ומשני לא מצינו דלא אצטריך הא אצטריך
 מעברוי ל"י ופריך הש"ס הא קמקלקל ל"י ר"ה ופירש"י ז"ל דנמצא שלא
 עשאהו בני הגולה כהלכה אם מעברוי אלול ומשני הש"ס מוטב תתקלקל
 ר"ה ולא יתקלקלו בלהו מועדות דיקא נמי דקתני על תשרי מפני תקנת
 המועדות ע"כ מבואר מדברי רש"י ז"ל דחשש הקלקול הוא דבני הגולה לא
 חי' עושין ר"ה רק ביום ל' כי סמכו על הרוב דאין אלול מעובר ור"ה ביום
 ל' ועתה כשמעברין אלול יהא קלקול להם וכן הוא מבואר ביתר ביאור
 ברש"י במשנה ועל אלול מפני ר"ה כ' רש"י בזה"ל מודיעי' מתי התחיל
 אלול ועושי' ר"ה ביום ל' לאלול בגולה דרוב שנים אין אלול מעובר ואע"פ
 שספק הוא בידם שמא יעברוהו ב"ד א"א להן לדעת וע"ב הולכין אחר רוב
 שנים ואם לא ידעו מתי התחיל אלול לא ידעו יום ל' שלו עכ"ל הרי דכ'
 להרי' דיסמכו על הרוב דאין אלול מעובר ועושי' ר"ה רק ביום ל' וכנ"ל.
 אמנם התוס' שם במשנה ד"ה ועל אלול כ' להדי' דמודיעי' מתי מתחיל אלול
 ועושין ר"ה ביום ל' לאלול בגולה וגם למחרתו מספק עושי' שני ימים ר"ה
 דלמא עברוהו לאלול ואם לא ידעו מתי יתחיל אלול לא ידעו יום ל' עיי"ש.
 וע"כ פירשו התוס' כאן ד"ה ואל יתקלקלו דקושי' הש"ס היא הא מקלקל
 ר"ה דעי"כ יצטרכו לעשות ב' ימים ר"ה משום דלמא עברוהו לאלול עיי"ש.
 ולכאורה יפלא על רש"י ז"ל דלקמן גבי הא דאמר אבוי דמשה לא עברוי'
 משואות אמלא ולא אחסר משום ביטול מלאכה לעם ב' ימים כ' רש"י ז"ל
 א"א נעבד אמלא ולא אחסר אין לך ר"ה שאין מתבטלי' בני הגולה ממלאכה
 שני ימים יום ל' שמא היום ר"ה ויום ל"א שמא עברו את החדש והיום ר"ה
 אבל כי עברוי' משואות אחסר לאור יום ל' ידעי שביום ל' נקבע ויעשו מלאכה
 למחר ואין בטלי' שני ימים אלא במעובר ע"כ הרי דכ' רש"י ז"ל דמספק
 חי' מוכרחים לעשות ב' ימים ולא סמכו ארובא דאין אלול מעובר וזה סותר
 את דבריו לעיל. אחר כתבי זאת מצאתי שכונתי בזה לדברי הטורי אבן עיי"ש
 שהניח דברי רש"י ז"ל בצ"ע. והנה לקמן י"ט ע"ב אי' שלחו ל"י למר עוקבא
 אדר הסמוך לניסן לעולם חסר והקשו תוס' ד"ה אדר דלפ"ז אמאי יוצאים על
 ניסן מפני הפסח כיון דאדר לעולם חסר עיי"ש דתי' דלמסקנא מסקי'
 בתיובתא ואולם מנהיגו הוא לעשותו חסר עיי"ש טעמא ומייתי דבירושלמי
 איכא פלוגתא בזה ותלוי' אי החדש הנוסף הוא א"ר או א"ש אבל הבעה"מ
 מיישב קו' התוס' דמשה השלוחים יוצאים על ניסן אף דאדר הסמוך לניסן
 לעולם חסר משום ספק שנת מעוברת ואפי' בשנה מעוברת מתחלה שיעשו
 שלוחים על אדר השני מפני הפורים ניתא להו דליפקא נמי אניסן מפני
 הפסח שהשליחות לכל מסורה ואין הכל בקיאים דאדר אסמוך לניסן לעולם
 חסר ודלמא מקלקל להו פסח דאית ב' חיוב כרת והא דאמרי' ואלו אם
 נתעברה השנה יוצאי' על אדר השני מפני הפורים לא קתני התם בשנה

שעברה בחדש אדר כגון שנמלכו לעבר השנה אחר שיצאו השלוחים על הפורים ובכח"ג לא הטריחו בשליחות למ"ד עבור שנה ל' יום דידעי מכללא מדלא נפקי על ניסן ואם הקילו בפורים ובמלתא דל"ש לא רצו להקל בפסח מפני תקנת המועדות ולא רצו לסמוך בביטול השליחות שידעו ויבינו מכללו מתי יהי יום פסח דפסח חמיר וחיישי לקלקולא דמאן דלא גמיר והיינו דתנן ובהם מתקני את המועדות וזהו תיקונן של פסח אע"פ שיצאו על אדר אפי' באדר שני בשנה שנתעברה מתחלה ואע"כ יוצאין וחזורין על ניסן וכו' עיי"ש.ה. וע"ע בטורי האבן שגם הוא דורך בדרך כעין זה ליישב קו' התוס'.

(ג) במס' ר"ה כ"א ע"ב פריך הש"ם על מתני' דקתני על ניסן ועל תשרי שבהן שלוחי' יוצאי' וכו' על ב' חדשים ותו לא ורמינהו על ו' חדשים השלוחי' יוצאים ומשני אביי על כולן שלוחים יוצאים מבערב על ניסן ועל תשרי עד שישמעו מפי ב"ד מקודש תני' נמי הכי וכו' ופירש"י ז"ל שלוחי' יוצאים מבערב כגון נראה בעליל ביום כ"ט או בליל ל' דודאי יקדשהו ב"ד מחר א"נ בחדש מעובר דפשיטא לן שביום ל"א יתקדש משלא נתקדש בזמנו שלוחי' יוצאים ואין ממתני' עד למחר שישמעו מפי ב"ד מקודש וכו' על ניסן ועל תשרי אין שלוחי' יוצאי' עד שישמעו מפי ב"ד מקודש הלכך בשאר חדשי' אין חילול שבת של עדות ממהרת יציאת השלוחים שאין השלוחים מחללים שבת לצאת היום וכשלא יבאו העדי' היום יתעבר החדש והכל יודעים שהם קדשהו למחר והשלוחים יצאו משתחשך לומר שעברו את החדש אבל בניסן ותשרי אם לא יבאו העדי' היום ויתעבר החדש לא יצאו השלוחים עד מחר שאין ב"ד מקדשי' בלילה נמצא ממעטין הלוכן מהלך לילה ויותר כיצד אם יבאו העדים ויעידו ויקדשהו בשבת ויהא פסח בשבת יש זמן לשלוחים מהלך י"ב יום שלמים שהרי למו"ש יצאו וילכו כל ימי החול של ב' שבועות הללו שלמים ואם לא באו העדים היום לא יצאו השלוחים עד מחר ועל כרחם שבת של ערב הפסח ישבותו נמצא שלא הלכו י"ב ימים שלמים וכו' עיי"ש ובתוס' ד"ה ניסן כ' דהטעם דבניסן ותשרי לא יצאו עד שישמעו מפי ב"ד מקודש משום היכא דנראה בעליל יום כ"ט או בליל ל' אין יוצאים לאתרו דחיישי דלמא ממלכי ב"ד ומעברי ל' ואתי לקלקולא ומש"ה גם היכא דלא קדשהו ביום ל' רק עברהו אינן יוצאי' ביום ל"א קודם אמירת הב"ד מקודש אף דבודאי א"א לדחותו יותר משום דגזרי' הא אטו הא כיון דבשאר חדשי' ג"כ יוצאים על זה ועל זה מבערב עיי"ש. אמנם הבעה"מ חולק אתום' וס"ל דדוקא בנראה החדש בזמנו הוא דאמרי' דאין השלוחים יוצאים על ניסן ותשרי עד שיקדשהו ב"ד משום הספק דשמא יעברו ב"ד את החדש וע"כ מפני תקנת המועדות צריכין להמתין עד שישמעו מפי ב"ד מקודש אבל אם עברו את החדש מה צורך לנו להשהותם עוד הלא בידוע שהחדש מעובר וכגון זה יוצאין על ניסן אף מבערב ולא גזרי' הא אטו הא ע"כ עיי"ש ובטורי אבן דחולק אבעה"מ ודו"ק. ומדברי הרמב"ם פ"ג מקה"ח ה' נראה כשיטת הבעה"מ מדנקט סוף יום כ"ט דאינן יוצאי' עד אחר הקידוש ובאם נתעבר החדש הא אינם אוטרים מקודש

עיי"ש ודו"ק ומה דנקיט הרמב"ם שם דבניסן ותשרי הולכים בר"ה אחר שישמעו מקודש בתשרי הוא לאו דוקא דהא ר"ה הוא ואינן רשאיין לחלל יו"ט ולא קאי רק אניסן וכמ"ש המפרש שם.

(ד) השלוחים היוצאי' להודיע לגולה אינם רשאי' לחלל השבת ולצאת בו כדאיתא בר"ה כ"א ע"ב ת"ר מנין שמחללין עליהן את השבת [היינו העדים שראו החדש] ת"ל אלה מועדי ד' וכו' יכול כשם שמחללי' עד שיתקדשו כך מחללי' עד שיתקיימו [פירשי' ז"ל כך מחללי' השלוחי' עד שיתקיימו המועדות בזמנן] ת"ל אשר תקראו אותם על קריאתם אתה מחלל ואי"א מחלל על קיומם ע"כ וכ"פ הרמב"ם פ"ג מקה"ה ה"ח ושלוחי' אלו אינן מחללי' לא את יו"ט ולא את יוה"כ ואצ"ל שבת שאין מחללי' את השבת לקיימו אלא לקדשו ע"כ ואי' בש"ס שם מכריז רבי יוחנן כל היכא דמטו שלוחי' ניסן ולא מטו שלוחי' תשרי ליעבדי תרי יומי גזירה ניסן אטו תשרי עיי"ש דמייתי עובדא דקפיד ר"י על ר' אייבו בר נגרי ור"ה בר אבא דלא עבדי כותי' ופירשי' ז"ל כיון דהשלוחי' אינן מחללין שבת ויו"ט בניסן ליכא אלא שבת דאינן יכולי' לילך אבל בתשרי יש ג"כ ר"ה ויוה"כ וגזירה ניסן אטו תשרי יעשו גם היכא דמטו שלוחי' ניסן כיון דשלוחי' תשרי אינם מגיעי' לשם ב' ימים פסח משום דאם תנהיגם לעשות פסח רק יום א' ינהגו כן בתשרי שלא עפ"י שלוחי' ופעמים שימטעו עיי"ש. ועיין רמב"ם פ"ג מקה"ה הי"א שכ' וז"ל כל מקום שהי' השלוחי' מגיעי' היו עושי' את המועדות יו"ט א' ככתוב בתורה ובמקומות הרחוקי' שאין השלוחי' מגיעי' אליהם הי' עושי' שני יו"ט מספק לפי שאינן יודעין יום שקבעו בו ב"ד את החדש איזה יום הוא. יש מקומות שהי' מגיעי' אליהם שלוחי' ניסן ולא הי' מגיעי' להן שלוחי' תשרי ומן הדין הי' שיעשו פסח יום א' שהרי הגיעו להן שלוחי' וידעו באיזה יום נקבע ר"ה ויעשו יו"ט של חג הסכות ב' ימים שהרי לא הגיעו אליהן השלוחי' וכדי שלא לחלוק במועדות התקינו חכמים שבכל מקום שאין שלוחי' תשרי מגיעי' שם עושי' ב' ימים אפי' יו"ט של עצרת וכמה בין שלוחי' ניסן לשלוחי' תשרי שני ימים ששלוחי' תשרי אינן מהלכין בא' בתשרי מפני שהוא יו"ט ולא בעשירי בו מפני שהוא יוה"כ ע"כ ובפ"ה שם הי"א כ' כל מקום שיש בינו ובין ירושלם מהלך יתר על עשרה ימים גמורי' עושין ב' ימים לעולם כמנהגם מקודם שאין שלוחי' כל תשרי ותשרי מגיעי' אלא למקום שבינו ובין ירושלם מהלך י' ימים או פחות שאפשר שיהי' שלוחי' מגיעי' אליו רואי' אם אותו המקום מא"י הוא וכו' עיי"ש. והנה לפי המבואר בש"ס ובפירשי' וכמו שכ' הרמב"ם עצמו בפ"ג הנ"ל אין חילוק בין שלוחי' ניסן ותשרי אלא מהלך ב' ימים דהיינו ר"ה ויוה"כ ואי"כ קשה לכאורה למה כ' הרמב"ם בפ"ה דאם הוא מהלך יתר על עשרה ימים עושין ב' ימים לעולם הא שלוחי' תשרי יכולי' לילך מהלך י"ב יום וכמבואר והמפרש לא פירש בזה כלום ולאחר העיון מצאתי בטורי' אבן שהסביר דברי הרמב"ם בטוב טעם ודעת דלפעמים יש בתשרי הפסק ד' ימים שאין השלוחי' יכולי' לילך כגון דאיכא בין ר"ה לחג הסכות ב' שבתות ור"ה ויוה"כ הרי ד' ימים ולא נשארו לשלוחי' ללכת רק עשרה ימים וע"כ אפי' אי איקלע ר"ה או

יוח"כ בשבת דליכא הפסק לשלוחי רק ג' ימים אפ"ה כיון דגזרי' ניסן אטו תשרי א"כ מכ"ש דגזרי' תשרי אטו תשרי וכיון שכן בכל מקום אשר הוא רחוק מירושלם יותר ממהלך עשרה ימים כיון דלאו בכל תשרי מגיעי' השלוחי אליהם כגון אי מקלעו ב' שבתות בין ר"ה לחג צריכי' לעשות בכל שנה ושנה ב' י"ט ומש"ה גם בניסן צריכי' לעשות שם ב' יו"ט משום דגזרי' ניסן אטו תשרי ואין זו גזירה לגזירה דהגזירה הוא ניסן אטו תשרי היכא שיש ב' שבתות בין ר"ה לחג א"כ כל ניסן ותשרי אטו תשרי הזה והוה שכוון הרמב"ם במתק לשונו שאין כל שלוחי תשרי ותשרי מגיעי' אלא למקום שבינו ובין ירושלם מהלך י' ימים או פחות דקדק במלות כל תשרי ותשרי לכונה הנ"ל וא"ש ודו"ק היטב. עיי"ש בטו"א וכבר הבאתי דבריו למעלה דאף ביו"ט אחרון של פסח וסכות צריכי' לעשות ב' ימים. וצורך הליכות השלוחי' בניסן למקומות שאינן יכולי' להגיע שם בתשרי אף דאין מועיל להם לתקנת המועדות גם זה כבר הבאתי למעלה בשמו דנ"מ לענין מת ביו"ט שני או למכתל עינא.

והנה הרמב"ם שהבאתי לעיל בסמוך כ' להדי' דמשום גזירה אטו תשרי התקינו דאפי' ביו"ט של עצרת שיעשו ב' ימים וכ' המפרש דאע"ג דיו"ט של עצרת לאו בראי' ולא בשלוחי' תלו' שהרי אין עושין עצרת אלא לחשבון ספירת העומר הידוע מי"ט שני של פסח ולפי שחששו חכמים שמא יטעו בתשרי אם יעשו עצרת רק יום א' שמא יעשו גם סכות רק יום א' בזה המקום שאין שלוחי תשרי מגיעי' שם לכן התקינו שיעשו באלה המקומות כל המועדי' שני ימים מפני חשש הטעות והבן.

(ה) איתא בפ"ב דר"ה כ"ב ע"ב כי אתא עולא אמר קדושה לירחא במערבא אמר רב כהנא לא מבעי' עולא דגברא רבה הוא דמהימן אלא אפי' אינש דעלמא נמי מהימן מ"ט כל מלתא דעבידי לאגלווי לא משקרי בה אינשי תני' נמי הכי בא אחד בסוף העולם ואמר קדשו ב"ד את החדש נאמן ע"כ וכ' הטו"א דרוקא להעיד אהסר כדמשמע מלשון וקדשו דאין מקדשין אלא כשנקבע ביום ל' כמבואר אז ע"א נאמן בכל החדשים משום דאינו מכחיש רובא משא"כ להעיד אמלא אינו נאמן רק בשאר חדשים ולא באלול משום דאלול רובא דרובא אינו מעובר והוא מעיד נגד הרוב וכיון דע"א אינו נאמן באתחזק איסורא מכ"ש דאינו נאמן נגד רובא דרובא וחזקה רובא עדיף אפי' בעבידא לאגלווי כמו גבי אשה ע"כ וכן נראה מדברי הרמב"ם פ"ג מקה"ה הי"ד שכ' וז"ל אין השלוחי' צריכי' להיות שנים אלא אפי' אחד נאמן ולא שלוחי בלבד אלא אפי' תגר משאר העם שבא כדרכו ואמר אני שמעתי שקדשו ב"ד את החדש ביום פלוני נאמן ומתקנין את המועדות על פיו שדבר זה דבר העשוי להגלות וע"א כשר נאמן עליו עכ"ל הרי דנקט ג"כ דנאמן שקדשו ב"ד את החדש דבוה נאמן בכל החדשים אבל במעיד שעברו ב"ד את אלול אפשר לומר דאינו נאמן ודו"ק והטו"א שם כ' דמדברי הרמב"ם משמע להיפך עיי"ש. והנה הא דנאמן ע"א להעיד שקדשו ב"ד את החדש נחלקו הריב"ש עם התשב"ץ לדעת הריב"ש בתשו' סי' קנ"ה הוא מטעם ע"א נאמן באיסורין דז"ל ומה שהביא החולק ראי'

שע"א נאמן מה"ת בדבר העשוי להגלות ממה שע"א נאמן להעיד שקדשו ב"ד את החדש לפי שהוא עשוי להגלות אפי' בתקון המועדות שיש בו כרת בחמץ בפסח ועינוי יוה"כ וא"א להחמיר יותר בממון זו אינה ראי' של כלום דהתם הוי כשאר איסורי' שע"א נאמן מה"ת אפי' בדבר שיש בו כרת כגון התיכה ספק חלב ספק שומן אבל בממון בעי שני עדים ואף ע"ג דבקדוש החדש בעי שנים כמו בממון משום דמשפט' כתי' ב"י כי חק לישראל הוא כדאיתא בפ' אם אינן מכירי' היינו בעדות ראיית הלבנה אבל מאחר שאמרו ב"ד מקודש כבר נגמר הדין דקבלת העדות הוי תחלת דין ואמירת ב"ד מקודש הוי גמר דין כדאיתא בפ' ראהו ב"ד והודעה לגולה שקדשו ב"ד את החדש הו"ל כשאר איסורי' שע"א נאמן ולא היינו צריכין למעם עשוי להגלות אלא מפני שחכמים תקנו שלוחי' מפני קלקול הכותי' וגם שבזה תיקון המועדות ה"י אפשר לומר שנאמין שליח ב"ד ולא נאמין עד אחר ולזה אמרו שא"צ לזה אלא כל א' נאמן כיון שהוא דבר העשוי להגלות עכ"ד. אמנם התשב"ץ חולק על הריב"ש וס"ל דבדבד העשוי להגלות ע"א נאמן מה"ת וכאן אין הטעם משום נאמנות ע"א באיסורין שכ"כ בחלק א' ענין פ"ג תני' בפ' אם אינן מכירין אפי' בא א' מסוף העולם וכו' ואמרי' התם טעמא משום דמלתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי ואפי' במאן דליתא צורבא מרבנן כדאיתא התם והוי האי מלתא דעבידא לאגלויי משום דאי אזלי' לבית הוועד מגליא לן מלתא אי שקרא אסהיד דחזי' התם במועדויהם ובמנין שטרותיהם מאיזה יום הם מוני' וא"א לאשתמוטי כלל האי סהדא שקרא אסהיד וזה לא עלה כהוגן בדבריך ואל יטעה אדם לומר שטעם נאמנות ע"א בקדוש החדש הוי משום דע"א נאמן באיסורין שא"כ למה הוצרכו בגמרא למעמא דמלתא דעבידא לגלויי ועוד שעדות זה אף לענין ממון שייכא כגון לענין שכירת בתים ודומה לזה וכן אמרו בירושלמי ע"כ עיין היטב בדבריהם דנחלקו בדעת הרמב"ם אי ע"א כשר בעדות אשה מה"ת נאמן משום דהוי עבידא לגלויי וע"ע בתשו' נוב"י מה"ק חלק אהע"ז תק"ע סו' ל"ג שדבריו הם כדברי התשב"ץ בכנות 'הרמב"ם ומן התימה על שלא הביאו והארכתי בזה במקום אחר ואין כאן מקומו. ובס' טורי אבן הקשה ג"כ קו' הריב"ש ותשב"ץ דלמה לן כאן טעמא דעבידא לגלויי הא ע"א נאמן באיסורי' היכא דלא אתחוק איסורא ותי' דמפני חומר המועדות אי לאו טעמא דעבידא לגלויי לא ה"י נאמן מרבנן עיי"ש שגם לדעתו סובר הרמב"ם דע"א נאמן מה"ת בעדות אשה משום דעבידא לגלויי וע"ע בס' שערי תורה ח"ב כלל י"ד פרט ג' שגם הוא ז"ל מיישב קו' הנ"ל בדרך פלפול. ועיין בירושלמי שהבאתי לעיל ס"ק א' דרבי התיר עד מפי עד ומפרש הקרבן עדה דקאי אעדות החדש ולפ"ז מוכח דהוא מטעם נאמנות ע"א באיסורין דבעד מפי עד לא שייך עבידא לגלויי כמ"ש הנוב"י שם וע"ע בירושלמי שם רפ"ב דר"ה ודו"ק. ולפי החילוק שמתלק הנוב"י שם בין מהימן לנאמן דמיהמן קאי על נאמנות העד מפאת עצמו שהתורה האמינתו ונאמן נאמר אם אין העד ראוי להיות נאמן מצד עצמו רק הדבר הוא אשר יש לו מעלה להיות העד נאמן עליו עיי"ש י"ל כאן לשיטת הריב"ש דהטעם הוא משום נאמנות ע"א

באיסורין ועל שליה ב"ד אין אנו צריכין לטעמא דעבידא לגלויי ול"צ לטעם זה אלא על מה שכל א' נאמן ולא אחמרי רבנן מחומר המועדות וע"כ בדיוק אמר הש"ס לא מבעי' עולא דגברא רבה הוא דמהימן כלומר דמצד עצמו נאמן דע"א נאמן באיסורין אלא אפי' אינש דעלמא נמי מהימן מטעם זה מצד עצמו ולא תימא דהחמירו רבנן משום חומר המועדות דנגד זה הרי איכא סברא דכל מלתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי ומש"ה לא החמירו חכמים והעמידהו על הדין דע"א נאמן באיסורין וע"ז מייתי תניא נמי הכי בא אחד בסוף העולם ואמר קדשו ב"ד את החדש נאמן דייקו במלת נאמן דהיינו אף דראוי להחמיר מפאת חומר המועדות שלא להאמינו אעפ"כ הדבר יש לו מעלה דהוא עבידא לגלויי ומש"ה נאמן וא"ש ודר"ק.

(א) שנינו בגיטין נ"ה ע"ב במתני' רב יהודא דלא הי' דין סיקריקון לא הי' סיקריקון ביהודא בהרוגי ביהודא בהרוגי מלחמה קאמר תנא מלחמה מהרוגי מלחמה ואילך יש דמתני' דקני לגמרי והלוקח ממנו בה סיקריקון כיצד לקח מסיקריקון מקחו קיים אבל מהרוגי מלחמה וחזר ולקח מבעה"ב ואילך הלוקח ממנו מקחו בטל מבעה"ב

סימן מא

וחזר ולקח חכמים שהיו קודם רבי תקנו ביהודא שלא יהא בו דין סיקריקון אלא הלוקח מן הסיקריקון מקחו קיים ונותן לבעלים רביעיה ובעלים אם יש בידן ליקח קודמי' לכל אדם ורבי הושיב ב"ד ותקן שאם שהתה בפני הסיקריקון שנים עשר חדש כל הקודם ליקח זכה ונותן לבעלי' רביע.

וביהודא ובגמרא פריך מאי קאמר מקחו בטל דאמרי' מיראה עביר א"נ השני נוח לי והראשון קשה הימנן] זו משנה ראשונה ב"ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידן ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם רבי הושיב ב"ד ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון י"ב חדש כל הקודם ליקח זכה אבל נותן לבעלים רביע [ששיערו דסיקריקון מוזיל גבי' ריבעא] ע"כ במשנה ובגמרא מפרש

שנהרגו מן המלחמה ואילך יש בו משום סיקריקון גליל לעולם יש בה משום סיקריקון הלוקח מן הסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו קיים [צ"ל בטל] מבעה"ב וחזר ולקח מסיקריקון מקחו בטל [צ"ל קיים] ואם עשה לו בעה"ב אחריות מקחו קיים זו משנה ראשונה וב"ד שאחריהן אמר הלוקח מן הסיקריקון נותן לבעלים רביע רביע בקרקעות רביע במעות ויד בעלים על העליונה יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם רבי הושיב ב"ד שם

שאם שהתה בפני סיקריקון י"ב חדש כל הקודם ליקח נותן לבעלים רביע בקרקעות ורביע במעות יד בעלים על העלוונה אם יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם ע"כ. והנה הא דאי' בסופא דתוספתא לבתר תקנת רבי אם יש בידן ליקח וכו' בע"כ דקאי אלא שהתה בפני הסיקריקון י"ב חדש דהא בשתתה י"ב חדש הי' מתקנת רבי דכל הקודם ליקח זכה אלא ודאי דקאי אלא שהתה ורבי לא תקן אלא בשתתה אבל בלא שהתה הן קודמין לכל אדם ובירושלמי דפרקין אי' בראשונה גזרו שמד על יהודא שכן מפורש בידם מאבותם יהודא הרג עשו דכתיב ירך בעורף אויביך והיו הולכים ומשעבדי' בהן ונוטלי' שדותן ומוכרי' אותן לאחרים והי' בעלי בתים באים וטורפים והיתה הארץ חליטה ביד סיקריקון נמנעו מליקח התקיני שלא יהי' סיקריקון ביהודא בד"א בהרוגים שנהרגו לפני המלחמה ובשעת מלחמה אבל הרוגים שנהרגו מן המלחמה ואילך יש בו משום סיקריקון [היא לשון התוספתא הנ"ל] והרוגים שלפני המלחמה לא כלאחר המלחמה הן תפטר שבא סיקריקון וגזל וחמס לא הספיק לכתוב טרפו עד שיבא סיקריקון לכל העולם שלא תהא הלכה למחצה. גליל לעולם יש בו משום סיקריקון ע"כ מבואר מכ"ז דמדינא אם לקח מן הסיקריקון אפי' אם חזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל דלא גמר ומקני דמתמת יראה ופחד עשה ואע"ג דקיי"ל תלוה וזבין וזבינא וזבינא זהו דוקא ביהיב לי' דמי משא"כ כאן דליכא דמי' ודמי למתנה דבתלוה ויהיב לא הוי מתנה כמבואר בב"ב פ' חזקת הבתים וכמו שכתבו קמאי כאן. וכשראו הב"ד שנמנעו עי"ז הלוקחים ליקח קרקעות מן הסיקריקון והארץ היתה משוקעת בידי עכו"ם עמדו והתקיני דאם לקח מן הסיקריקון דמקחו קיים ונותן רביע לבעלים משום דאמדהו שמוזיל גבי' כן ותקנו תקנה זו כדי להוציא הקרקע מיד עכו"ם שיקפצו קוני' מיד הסיקריקון אך התנו בתקנתם דאם יש ביד הבעלים ליקח הן קודמין לכל אדם ואפי' אם שהתה הרבה ביד הסיקריקון ואח"כ עמד רבי וב"ד והתקיני שאם שהתה בפני הסיקריקון י"ב חדש והבעלים לא לקחוה מהם שכל הקודם לקנות זכה רק יתנו לבעלים רביע דכיון דלא קנהו הבעלים תוך יבי"ה אמרי' דגמר ואקני וא"כ כל עיקר התקנה הוא משום תיקון העולם כדי שלא תעזב הקרקע בידי עכו"ם וכ"כ הרמב"ן ז"ל בחי' לגיטין וז"ל ומשה תני להו בהא פרקא משום דמפני תיקון העולם הוא וע"כ אתה אומר כן שאם קנה סיקריקון למה לי מחזיר לבעלים כלום משלו נתן לו אם לא קנה יהא נוטל בלא כלום אלא ודאי משום תיקון העולם וכן תקנו שיהא הוא קודם לכל אדם וכיון שבתוך יב"ח לא לקח כל הקודם יקח שלא תהא הארץ חלוטה ביד כותים וכ"כ הירושב"א והרשב"א עיי"ש. אך זהו רק מהרוגי מלחמה ואילך דאז מדינא יש דין סיקריקון משום דלא גמר ומקני דמימר אמר לישקול השתא ומחר תבענא לי' בדינא אבל בהרוגי מלחמה אף דתלוה ויהיב לא הוי מתנה הכא שאני כיון דהפקירו אותם המלכות להריגה ואינם מקיים לשוב לנחלתם עוד אגב אונם כזה גמרו ומקני ומשה אין בה דין סיקריקון כלל. ועיין ברשב"א שכ' דלפום תלמודא דידן מדינא אין בה דין סיקריקון אבל להתוספתא וירושלמי משמע שגם זה היתה מהתקנה דבהרוגי מלחמה

לא יהא דין סיקריקון ותלמודא דידן עיקר. ודוקא ביהודא אבל בגליל לעולם יש בה דין סיקריקון כדאיתא בתוספתא וירושלמי ולא עליה היתה התקנה וע"כ נשאר על הדין דאם לקח בגליל מן הסיקריקון לעולם המקח בטל משום דבגליל לא הו' משתעבדי בהם כ"כ ולא הו' אונסי' אותם לזה העמידהו על הדין אף לבתר התקנה ואף בשעת המלחמה וכי הרמב"ן ולפי' הענין אף מינויו של רבי לא הו' אלא ביהודא אבל לא בגליל ואצ"ל בחו"ל אבל לא אמרו כן הגאונים ע"כ וגם הריטב"א כ' וכיון דבגליל אמרי' דלא עשו תקנה כ"ש בחו"ל דלא עשו ולעולם יש דין סיקריקון דהלוקח ממנו מקחו בטל ע"כ ודוקא בקרקע אבל במטלטלין אי' בירושלמי דאין בהן משום סיקריקון וכן אי' שם דחכירי בתי אבות אין בהן משום סיקריקון עיי"ש ב' לשונות בחכירי בתי אבות.

(ב) על מה ששנינו אם יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם כתב הריטב"א בזה"ל ה"מ בשעת המקח או אחר המקח מיד כשידעו בדבר אבל אם ידעו בדבר ולא רצו הבעלים ליקח או שלא הו' בידם ליקח אחר זמן אין לבעלים כלום שאם אי אתה אומר כן נמצא נמנע מליקח שאומר היום ומחר יבא בעל הקרקע ויקחנו בע"כ שאע"פ שעכשיו אין לו במה ליקח למחר יהי' לו ונמצא הארץ משוקעת בידם וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם והכי משמע בירושלמי דגרסי' התם הם אומרי' הו' בדינו ליקח והלקוחות אומרי' לא הו' בידכם ליקח אר"י לעולם השדה בחזקת בעליה ואם איתא דכ"ז שירצו הם יכולי' לקנות מה עיקר יש למחלוקת הוה ואע"פ שזה ברור הוצרכתי להאריך בה מפני שראיתי בזה מי שסובר דהבעלים מוציא' מיד הלוקח לעולם כ"ז שהו' בידם ליקח כל היכא שלא נטלו רביע חלקם וזה אינו וכדמשמע בירושלמי דכתיבנא עכ"ל ודברי הריטב"א הללו לא הו' לפני הסמ"ע דכ' בס"י רל"ו בפרישה ובסמ"ע ס"ק א' וה' דלביד שלאחריהם הרשות ביד הבעלים ליקח רביע מן הלוקח או לסלוקי בזווי לעולם וזהו הנאמר במשנה הן קודמין לכל אדם דהיינו כמו שהן קודמין ליקח מהסיקריקון כך יש בידם לעולם לסלק ללוקח בזווי ולאחר תקנת רבי הוא רק בקנהו תוך יב"ח או הברירה ביד הבעלים ליקח רביע או לסלוקי ללוקח בזווי אבל לאחר ששהתה ביד הסיקריקון יב"ח לא יכלו לסלוקי בזווי אלא נוטלין רביע משום דכיון דלא תבעהו לדינא אמרי' דגמרי ומקני או דקנסינהו לבעלים משום דלא תבעו לסיקריקון ועפי"ז כ' שם דמשה השמיט הסור דברי הירושלמי הנ"ל משום דאין להם מציאות דאם טועני' הבעלים כן בלא שהתה יב"ח ביד הסיקריקון קודם שקנהו הלוקח הלא גם עתה ולעולם הברירה ביד הבעלים לסלוקי ללוקח בזווי ובשהתה יב"ח ביד הסיקריקון קודם שקנהו והבעלים טוענים דהו' להם מעות לקנות מהסיקריקון תוך יב"ח רק דהלוקח דחה אותם וקדם ולקח בזה כיון דאינו יכול לסלקו בזו ג"כ לענין הקנייה אמרי' כל הקודם לקנות זכה כיון דעתה הוא לאחר ששהתה יב"ח ביד הסיקריקון עיי"ש"ה ובב"ח ובנתיבות המשפט שם אבל לדברי הריטב"א דברי הירושלמי כפשוטן. ועיין רש"י גיטין נ"ח ע"ב ד"ה א"כ דכ' וו"ל דאמרי' במשנה אחרונה שאינו מפסיד כלום דקתני קנה ונותן לבעלים מה דאזיל

נכרי גבי' או אם יש בידם ליקח יחזרו לו מעותיו וכו' משמע דלמשנה אחרונה לעולם הברירה ביד הבעלים להחזיר ללוקח המעות ומיני' דלבתר תקנת רבי בלא שהתה ביד סיקריקון יב"ח וכסמ"ע וכן נראה מדברי הריב"ש סי' ר"ץ שכ' וב"ד שלאחריהם שתקנו שתהיה ללוקח ויחזור רביע לבעלים או שיתנו לו הבעלים כל מה שהוציאו עכ"ל. ואולם להשוות דעת רש"י וריב"ש עם הריטב"א וכנראה מן הירושלמי י"ל דכונתם דהברירה ביד הבעלים לתנו ללוקח המעות היינו מיד כשוודע להם הדבר אחר המקח מיד דבזה מודה הריטב"א וכמ"ש בראש דבריו להדי' ודו"ק. ונ"מ בין דעת הריטב"א לדעת הסמ"ע אפי' לבתר תקנת רבי בלא שהתה ביד הסיקריקון יב"ח קודם שקנהו הלוקח דבזה לא תקן רבי כלום והניחו על התקנה הראשונה דאם יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם כמ"ש הטור שם עיין בפרישה ומוכח כן מהתוספתא שהבאתי בס"ק א' כמ"ש שם וא"כ להריטב"א הרשות ביד הבעלים רק ליקח אבל לא לסלקו ולהסמ"ע אפי' לסלקו ללוקח הקדימה לבעלים וכמבואר ודו"ק.

(ג) שם בגיטין פליגי רב ושמואל במה דתנן במתני' אבל נותן לבעלים רביע לרב הפי' במתני' דנותן לו רביע במעות שנתן לו הלוקח לנכרי ואותו רביע יתן לו במעות או בקרקע דהיינו חמישית הקרקע משום דנכי חומשא זבין דהיינו שוה ה' בד' אבל לשמואל נכי ריבעא זבין דהיינו שוה ד' בג' וע"כ רביעית הקרקע יתן לו או בקרקע או במעות דהיינו שליש מעות שנתן לו עיי"ש ובערוך ערך רבע פי' נחמד ע"ז ופסקו הפוסקים כשמואל דהלכתא כותי' בדינא וכ"פ הרמב"ם בפ"י מה' גזירה ה"ג ושוע' חו"מ סי' רל"ז ס"א. ועיין פרישה וסמ"ע שם דשליש המעות שנתן הלוקח לגוי נותן לו ולא אזלי' בתר שיווי הקרקע אלא בתר מה שנתן להגוי בין שקנאה בזול יותר מרביעית כגון שוה מ' בכ' בין שקנאה בשיווי בין שקנאה ביוקר כגון שוה מ' בנ' ואפי' יש להלוקח עדים ע"ז צריך לתן לבעלים לעולם שליש ממה שנתן הוא לגוי דהיינו רביעית מלבד דכיון דסיקריקון דרכן למזויל שלישי ואין אונאה לקרקעות וגם האי לוקח מסיקריקון ידע תקנת חכמים דצריך לפיכך בעלים הראשונים ברביעית משיה לא פלוג רבנן בתקנתיהו עיי"ש דרייק כן מלשון הטור והמחבר. ואם אינו מאמין הבעל השדה ללוקח בכמה קנאה וגם אין לו עדים פסק במושי"ע שם דישבע לו בכמה קנאה ועיין בב"ח דתמה הלא יכולו לשמו ותי' דהשומא הוא לפי הזמן והשער שנמכרו' עכשוו ושמא בשעה שקנה זו הקרקע הי' שער יוקר או זול טפי עיי"ש מזה משמע דלדעתו לא מחשבי' שלישי המעות אלא לפי שיווי הקרקע דאל"כ ל"ק מידי וכמ"ש הפרישה ודו"ק. ואם הבעל השדה נוטל רביעית בקרקע א"צ הלוקח לשלם לו הפירות שאכל עד שעת העמדה בדין (נתיבות המשפט לחו"מ שם).

(ד) על הא דתנן במתני' לקח מן הסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל פליגי ג"כ רב ושמואל שם ג"ח ע"א דרב אמר ל"ש אלא דאמר לו לך חזק וקני אבל בשטר קנה [ופירשי' ז"ל דבדיבורא בעלמא איכא למיטר השני נוה לי אבל אי כתב לי' שטרא קני דכולי האי לא הוי לי' למיעבד אי לאו דזבנא לי' מכר גמור ומדעת עיין במוהרשא"א שם וע"ע בחי'

הרשב"א ופנ"י שם] ושמאל אמר אף בשטר לא קנה עד שיכתוב לו אחריות
 ואותבי' עלה דרב ומשנינן לה עיי"ש וכ' הר"ף והרא"ש דהלכתא כשמאל
 בדינא ועוד דתני' כותי' ופירוקא דרב שינוי' היא ולא סמכי' אשינויא ואע"ג
 דבמס' ב"ב גבי תלחו וזבין דזבינא זבני מסיק רבא דאפי' בשדה זו ולא
 ארצי לוי' זווי אלא בשטר לבד קנה דמשמע דהלכתא כרב ל"ק מידי דהתם
 גבי תלוי' וזבין אע"ג דלא ארצי לוי' זווי מיד מ"מ דעתו' למיתב לוי' זווי
 ודעתו' דמוכר למשקל מינו' זווי משא"כ גבי סיקריקון ליכא דיהיב לוי' זווי
 הלכך לא מהני כתיבת השטר עד שכי' לו אחריות וכ' הרא"ש שם ולא אמרי'
 בזה אחריות מ"ס הוא משום דדוקא היכא דיהיב הלוקח זווי למוכר אמרי'
 לא שדי אינש זווי בכדי והתנה הלוקח עם המוכר אחריות והסופר טעה ולא
 כתבו משא"כ הכא דלא יהיב זווי וכ"כ הרמב"ן בחי' לגיטין שם והא דאמר
 שמואל עד שיכתוב אחריות לאו למעמי' אזיל דאמר אחריות לאו מ"ס הוא
 אלא אע"ג דמ"ס הוא בעלמא הכא ודאי שלא הי' סיקריקון כופהו לכתוב לו
 הוא אחריות ומעצמו כתב ש"מ אחולי אחיל גבי' ועוד דסיקריקון מזבן ואיהו
 מקבל עלי' אחריות ורבינו האי גאון ז"ל כ' בס' המקח דכל שלא פי' בלא
 אחריות כותב באחריות מקרי ולא מתוור וכ"כ הרישב"א והרשב"א שם דלא
 בזה אחריות מ"ס הוא ועיין בתוס' גיטין שם וכ"כ מ"ז ע"ב ד"ה אבל. ואי
 אנסהו לכתוב אחריות כתב הרשב"א בגיטין שם דלא קנה דכיון דנאנס כשם
 שלא גמר להקנות אגב אונס כתיבת השטר כך לא גמר להקנות אגב אונס
 האחריות וה"ט דשמואל דבכתיבת השטר אע"פ שלא אנסו סיקריקון כהדי'
 על כתיבתו מ"מ הוא לא כתב אלא מחמת אימת סיקריקון דמקפיד אם
 יסרב על כתיבתו דא"ל עיניך נתת שתחזור לך אבל באחריות ודאי לא קפיד
 דא"ל את מזבנת קרקע דידך ואנא מקבלינא אחריות הלכך מסתמא לאו
 מחמת יראת סיקריקון כתב לו את האחריות אלא מדעת גמר והקנה ע"כ
 וכ"פ בטוש"ע סי' רל"ז ס"ה. ואם הורה או שיש עדים שקבל ממנו מעות
 קנה (שם בשו"ע ועיין בב"ח).

(ה) גרסי' בגיטין שם ת"ר לקח מן הסיקריקון ואכלה ג' שנים בפני
 בעלים וחזר ומכרה לאחר אין לבעלים על לוקח שני כלום ופריך הש"ס
 ה"ד אי דקא טעין ואמר מינך זבנה [דהיינו שנתן לו רביע כתקנת חכמים]
 אפי' ראשון נמי אי דלא קא טעין ואמר מינך זבנה אפי' שני נמי לא אר"ש
 לעולם דלא קא טעין לוי' וכגון זה טועני' ליורש וטוענין ללוקח ואידך אי
 טעין אין ואי לא טעין לא עיין ברש"י ותוס' והי' הרשב"א שם. ופסקו כן
 קמאי ז"ל ובטוש"ע שם ס"ה. וכן הדין אם לא שהתה ביד הראשון אלא יום
 א' וביד לוקח השני ג' שנים (שם) ואם הלוקח הראשון הוא עכו"ם ומכרה
 לישראל כ' הריב"ש בתשו' סי' ר"צ ומביאו הרמ"א שם בשם י"א דדינו
 כאלו קנאה מן האנס עצמו ואין טועני' בשבילו.

(ו) תו גרסי' שם בגיטין ת"ר הבא מחמת חוב ומחמת אנפרות אין
 בו משום סיקריקון ופירש"י ז"ל נכרי הבא מחמת חוב על ישראל או מחמת
 אנפרות גזל בעלמא ואינו מסור בידו להרוג ואנס הנכרי קרקעו בחובו או
 באנפרות אין בו משום סיקריקון אם שהא בידו יב"ח לתת רביע לבעלים

בתיקון חכמים ויחזוק בקרקעו אלא מחזיר לו הקרקע בחנם דגבי סיקריקון הוא דחזרו ונמנו דכיון דגמר ואקני אנג אונס מיתה ואפי' בטר דגזר כל דקטל לקטלוה מסתפי לוי' מקמא דקמי' דאקטול וסופו הוכיח שהניחה בידו יבי'ה ולא צעק עליו והלכך נותן לבעלים רביע דקים להו לרבנן דנכרי אוזיל גבי לוקה רביע לפי שבחנם באה לו אבל האי לא גמר ואקני מידי ואע"ג דשהתה יבי'ה לא באת לו שעה לכופו הלכך אין מכירתו מכירה כלל ע"כ הנה לדעת רש"י ז"ל אנפרות היינו גזל בעלמא והבא מחמת חוב או אנפרות לא תקנו תקנת סיקריקון אלא הבעלים מוציאין מיד הלוקה מן האנס בלא דמים כלל. אמנם התוס' בב"ק נ"ח ע"א ד"ה א"נ מביא' בשם רבינו גרשון דפסק בתשו' על אנס נכרי שאנס ביתו של ישראל ובא ישראל אחר ולקחו ממנו שלא יהזור לבעלים בחנם וגם הר"י כ' דל"מ במקום שאם לא קנאו ישראל לא הי' חוזר לבעלים לעולם שהי' מכרו או נתנו לנכרי אחר והי' אבוד מן הבעלים לגמרי ולא השוב מברית ארי כיון שמצילו מן ההפסד ואפי' קנאו בשויו מצילו מהפסד הוא כמו מקדים ברועים ובמקלות בשכר דאמרו' דנותן שכר עד כדי דמיהם ונ"מ לכושרא דחיותא או למירחא יתירתא אלא אפי' יודע ודאי שאם לא מהדר זה לקנות הי' חוזר לבעלים בדמים הללו כל שעה שירצו דהשתא אין מצילו מן ההפסד אעפ"כ אין לדמותו כלל למברית ארי דכיון שיצא הבית מחזקת ישראל ובא ליד הנכרי וזה מוציא מיד הנכרי ומחזירו ליד ישראל ל"ד למברית ארי ונוטל מה שההנהו ע"כ וכ"כ הרא"ש שם בשם ר"ג דיתן ללוקה כל מה שההנהו ושמן ב"ד כמה הי' רוצה לתן על הקרקע שתהי' מוחזרת לו כדאמרו' בפ' האומנן וכו' וכ"כ הר"י דאינו מחזיר לו בחנם אבל אין הבעה"ב נותן לו כל מה שהוציא כמו רועה שקדם במקלות דהתם כיון לטובת בעל הצאן אבל הכא לצורך עצמו קנאה הלכך אין לו אלא מה שההנהו עיי"ש.

ואולם הרמב"ם מפרש אנפרות שבא עליו בטענת נזק והפסד והוי כעין הבא מחמת חוב ומפרש מ"ש בש"ס אין בו משום סיקריקון דהיינו דאין בו דין דסיקריקון ואין הלוקה צריך להמתין כלל אלא יכוד לקח מיד ואין הבעלים יכולי' להוציא מידו אלא מקחו קיים וע"כ פסק ברפ"י מגזילה ואבידה עכו"ם בעל זרוע שאנס נכסי ישראל וירד לתוך שדהו מחמת שהי' לו חוב על בעל השדה או מחמת שיש לו נזק ביד זה הישראל או מחמת שהפסידו ממנו ואחר שתקף לו את השדה מכרה לישראל אחר אין הבעלים יכולין להוציא מיד הלוקה ע"כ עיין הה"מ שם והראב"ד חולק עליו ומפרש כפי' רש"י ז"ל ואולם באנס שגזל שדה ישראל בלי טענת חוב או נזק ולא בא על עסקי נפשות י"ל גם להרמב"ם דמקחו בטל וצריך לתן ללוקה כפי מה שההנהו כר"ג ור"י ז"ל או דחוזר בלי דמים כרש"י ז"ל. והטור סי' רל"ו מביא דעות הללו ובשו"ע שם סי' מביא המחבר לשון הרמב"ם בבא עליו מחמת חוב או נזק דמקחו קיים ובס"ח פסק בעכו"ם שבא בעקיפ"י על ישראל ולא הי' מסור בידו להרגו ולקח שדה ממנו ומכרו או נתנו לישראל דצריך להחזירו לבעלים אפי' שהתה בידו כמה שנים אבל לא בחנם אלא שמין כמה הי' רוצה לתן לעכו"ם כדי שיחזירונו לו וכר"ג ור"י הנ"ל עיין

סמ"ע שם. ואם הוציא הלוקח הוצאות כדי להוציאה מידי עכו"ם עד כדי השדה או הבית צריכין הבעלים לתן לו אם רוצין לשלם מידו אבל א"צ לתן יותר ממה שהוציא כגון שהי' העכו"ם אוהבו ונתן לו בזול א"צ לתן לו אלא כמו שנתן לעכו"ם אע"פ שהוא לא הי' יכול להוציא בכך מיד העכו"ם ואפי' אם העכו"ם נתנו לו בחנם צריך להחזיר לבעלים (מחבר שם) ודוקא בקרקע אבל מטלטלי דמייאשי מיני' א"צ להחזיר לבעלים מלבד ספרים דאין מייאש ידיע דאין מוכרין אותם רק לישראל (הג"ה שם ועיין מרדכי גיטין פ' הנוקין והג"א פ' הכונס בענין ספרים).

עוד אי' שם בגיטין אמר רב יוסף אין אנפרות בבבל ומפרש הש"ם אין דין אנפרות בבבל ופירש"י לאפסודי ללוקח מ"ט כיון דאיכא בי דוואר ולא אזיל קביל אומר אחולי אחליה ולרמב"ם הפי' אין דין אנפרות בבבל דהיינו דיש חילוק בין בבל לשאר מקומות דבשאר מקומות הא דיש דין אנפרות והמקח קיים היינו דוקא בשהודו הבעלים שהאנפרות טועני' אמת או שיש עדים אבל בלא"ה המקח בטל ובבבל כיון דאיכא בי דוואר אפי' אי לא הודה וליכא עדים המקח קיים וזהו אין דין אנפרות בבבל וע"כ כ' הרמב"ם רפ"י מגזילה ה"ב בד"א בשהודו הבעלים שאמת טען העכו"ם המוכר או יעידו עידי ישראל שאמת טען העכו"ם המוכר וכן אם הי' שם מלך או שר באותו מקום שיכול לכופ' את העכו"ם שמכר להן ולא תבעו הבעלים את העכו"ם אינן יכולין להוציא מיד הלוקח מן העכו"ם אע"פ שאינן מודים לעכו"ם ואע"פ שאין שם עדים שאמת טען העכו"ם שהרי אומר הלוקח לבעלים אם גולן הוא העכו"ם למה לא תבעתו אותו בדיניהם ע"כ עיי"ש בהה"מ וכ"פ בשו"ע שם ס"ט ושאר פרטי דינים הללו מבוארים שם.

(א) במס' נדה דף ס"ו ע"א אי' שלשה דאילו הוא ימי זיבה צריכה ז' אמר רב יוסף אמר רב יהודא אמר נקיים השתא נמי תשב ז' נקיים שמא רב התקין רבי בשדות ראתה יום א' בימי זיבה עומדת ע"כ. ובריי"ף פ"ב תשב ששה והוא שנים תשב ששה דשבועות הגי' אמר רב יהודא אמר והן שלשה תשב

שבעה נקיים כן הגי' שלפנינו ופירש"י ז"ל בשדות מקום שאין בני תורה ואינן יודעות למנות פתח נדות מתי הן ימי נדה מתי הן ימי זוב ששה והוא כדון תורה ושמא בימי נדה הוא. שנים תשב ששה והן

סימן מב

רבי התקין בשדות שאשה אשר ראתה דט' יום א' תשב ששה והוא ואם ראתה שני ימים תשב ששה והן ואם ראתה שלשה ימים תשב שבעה נקיים ואח"כ החמירו בנות ישראל על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עלי' שבעה נקיים.

בסוודית וכו' ומפרש הר"ן מקום שאינן בני תורה וכו' משמע דהוא שם מקום וברא"ש בנדה שם הגי' אמר רב יהודא אמר שמאל התקין רבי בסוריא ואית דגרסי בשדות וכו' עיי"ש ובת"ר"י בברכו"ף אין עומדין גורסי' לחומרא שמא ראשון סוף זוב ושני בשדה ופ"י בכפרים מפני שלא הי' תחלת נדה וצריכה עוד ששה אבל כ"כ בני תורה ולא הי' הנשים יודעות

אלו החלוקי' כדי לצאת מן הספק תקן להן רבי וכו'. ועיין במעדני מלך
לנדה שבי' ע"ד תר"י הנ"ל וז"ל וזה נ"ל נכון לפי שהכפרים על פני השדות
יחשבו שמדרבן להיות מיושבי' בבתיהם בתוך השדות אחת הנה ואחת הנה
ואם אין ראוי' לדבר זכר לדבר שנאמר בפ' בהר ובתי החצרים אשר אין
להם חומה סביב על שדה הארץ יחשב עכ"ל ועכ"פ אף שרבי התקין כן
למקום שלא היו בני תורה אפ"ה נתפשטה תקנתו בכל ישראל עד זמן
שהתמירו בנות ישראל על עצמן לישב' ז' נקיים אפ"י על טפת דם כחרדל
כמבואר לקמן. והנה מדא"י אשה הרואה דם בימי נדותה טמאה שבעת ימים
בין לא ראתה אלא חד יומא בין ראתה כל ז' משלמת ז' יומי וכד נפקן
הנך ז' ימים טבלה לליל שמיני ומותרת לבעלה ואי חזי' דם בימי זיבתה
אי ראתה יום א' היא זבה קטנה ושומרת יום שלאחריו כנגד היום שראתה
דלמא תראה גם ביום השני ואי לא ראתה מותרת לבעלה אחר שטבלה
ואם ראתה גם ביום השני היא ג"כ עדיין זבה קטנה ושומרת יום שלישי
דלמא תראה ואם לא ראתה ביום שלישי מותרת לבעלה אחר הטבילה ואם
ראתה גם ביום השלישי או היא זבה גדולה דהא חזי' ג' ימים רצופי' וצריכה
לישב' ז' ימים נקיים בלי ראוי' ואם תראה בא' מז' ימי הנקיים סותרת כל
הימים וצריכה לספור מחדש ז' ימים נקיים ותטבול ותהא מותרת לבעלה.
ובענין החשבון של ימי נידה וימי זיבה יש מחלוקת בין הרמב"ם להרמב"ן
ורש"י ז"ל בפ"ב דערכין. לדעת הרמב"ם האשה מיום שראתה מונה לעולם
ז' ימי נדה ואחריו י"א ימי זיבה ואח"כ ז' ימי נדה וי"א ימי זיבה וכן לעולם
בין ראתה בימי נדה או לא ראתה ובין היתה זבה גדולה בסוף ימי זיבה
ובין לא היתה זבה גדולה בסוף ימי הזיבה לעולם מונה ז' ימי נדה ואח"כ
י"א ימי זיבה עד שתפסוק בלידה או ע"י קביעת וסת בזמן אחר. שכ"כ בפ"ז
מהלכות א"ב ה"ד כל שבעת הימים שנקבעה לה וסת בתחלתן הן הנקראי'
ימי נדתה בין ראתה בהן דם בין לא ראתה בהן דם ומפני מה נקראי' ימי
נדדה מפני שהן ראוי' לנדדה וכל דם שתראה בהם דם נדה יחשב וכל אחד
עשר יום שאחר השבעה הן הנקראים ימי זיבתה בין ראתה בהן דם בין
לא ראתה ולמה נקראים ימי זיבה מפני שהן ראוי' לזיבה וכל דם שתראה
בהן דם זיבה יחשב והזהר בשני שמות אלה שהן ימי נדתה וימי זיבתה כל
ימי האשה מיום שיקבע לה וסת עד שתמות או עד שיעקור הוסת ליום
אחר תספור לעולם שבעה מתחלת ימי הוסת ואחריהן אחד עשר ואחריהן
ז' ואחריהן י"א ותזהר במנין כדי שתדע בעת שתראה דם אם בימי נדה
ראתה או בימי זיבה שכל ימיה של אשה כך הן ז' ימי נדה וי"א ימי זיבה
אא"כ הפסוקה הלידה כמו שיתבאר וכו' עכ"ל מבואר מדבריו דאע"פ שלא
ראתה בימי נדה אפ"ה הימי זיבה מתחילין בי"א ימים שאחריהן כגון שראתה
ביום א' נדה בתחלה ולא ראתה או ראתה ביום י"א ובי"ט לא ראתה כשמגיע
יום כ"ו מתחילין ימי זיבה אע"פ שלא ראתה בימי נדה הסמוכי' להן, וכן
מבואר מדבריו דאם ראתה ג' ימים רצופי' בימי זיבה והתחילה למנות ז'
נקיים כששלמו הי"א שבין נדה לנדדה מתחילין ימי הנדה וכל דם שתראה
בהם דם נדה הוא אע"פ שלא שלמו עדיין ספירת הז' נקיים לראיית הג' ימים

שראתה בימי הזיבה ואינה סופרת עוד אלא ז' ימים עם ימי הראי' כדין נדה ואולם הרמב"ן בחי' לנדה חולק עליו בתרתי וס"ל דאין זיבה אלא ב"א יום הסמוכי לז' ימי הנדה שראתה בהן אבל אם לא ראתה בז' ימי הנדה אין הימים שאחריהן ימי זיבה וע"כ אם ראתה נדה בתחלה ולא ראתה ב"א משתראה ב"ש לראייתה הרי היא נדה כבתחלה לא ראתה עד כ"ו אין מוני' ראי' זו ליום הראוי לזיבה אלא ה"ז תחלת נדה דהכלל הוא דאין זיבה אלא ב"א הסמוכי לז' שראתה בהן נדות. ושנית משעה שהאשה נעשית זבה גדולה אינה חוזרת לימי נדות עד שתספור ז' נקיים כיצד אם ראתה ג' ימים בסוף י"א ושפעה וראתה גם ביום הד' שהוא מן הימים הראוי' לנדה ואפי' התחילה למנות נקיים שלה וסתרה וחזרה למנותן וסתרה אינה אלא זבה שסותרת ולכשתשלים ז' נקיים ותראה אז חוזרת לתחלת ימי נדה. עיין בהה"מ שם ובתרי"פ אין עומדין ושאר קמאי ז"ל ומה שקשה על שיטת הרמב"ם ז"ל מסוגי' דערכין ח' ונדה ע"ג עיין בחוות דעת סי' קפ"ג ובנידי אלי' תיקון פ"ו ובשאר אחרונים ז"ל שהאריכו בזה. כן הוא דין תורה אבל רבי כשראה שנתמעטה החכמה ולא הי' יודעין להבחין בין דם לדם עמד הוא וביד ותקן תקנתו דאם תראה יום א' תשב ששה והוא ב' תשב ששה והן ג' תשב ז' נקיים. והנה רש"י כ' בטעם התקנה לפי שאינן בני תורה ואינן יודעות למנות פתח נדות מתי יהי' ימי נדה ומתי הן ימי זוב ע"כ תקן בראי' יום א' שתשב ששה והוא משום חשש דדלמא בימי נדה הוי הראי' ומה"ט טמאה שבעה ואם ראתה ב' ימים צריכה שתשב ששה והן דשמא הראשון סוף זיבה והשני תחלת ימי נדה וצריכה עוד ששה ואם ראתה ג' ימים יש חשש דדלמא כלם בימי זיבה הוי והיא זבה גדולה וע"כ צריכה שבעה נקיים. ועיין ברין שבועות שכ' וששה דקאמרי' נקיים בעי' דכיון דטועות משוי' להו איזה יום שתראה מספקי' לי' בתחלת נדה ונקיים דקאמרי' לבסוף אכולי' יומי קאי אלא דיש לישן הוא ז' ימים נקיים ע"כ וכ"כ הרמב"ן בחי' לגיטיין ושאר קמאי זלה"ה. ואולם התוס' בנדה שם ד"ה שנים כ' דמשה תקן רבי בראתה ב' ימים שתשב ששה והן משום שמא ראתה יום ראשון דם ירוק ואינו מן המנין ע"כ עיין בידי אלי' תיקון פ"ה והרי"ף בפ"ב דשבועות כ' בזה"ל הדין הוא דינא דאורייתא דהו עבדן בנות ישראל כל זמן דהוי רבנן בקיאי בחזותא דדמא וכיון דאימעוט רבנן דהוו בקיאי בהכי וקלשה לה דעתייהו ולא הוי יכלי לאפרושי בין דם טמא לדם טהור כדאמרי' א"ר יוחנן חוכמתי' דרבי הנינא גרמא לי דלא אחזי דמא דכי מטמנא מטהר מטהרנא מטמא וא"ר זירא טבעא דבבל גרם לי דלא אחזי דמא ומה רבא דידע בטבעא לא חזא אנא אחזי וחזו נמי דלא ידעי נשי תקון וסתות חשו רבנן דלמא משלמי דם טמא לדם טהור וטבלין ואתי לידי איסור כרת דהא אפשר למהוי כל דם דחזי' בשתא יומי טהור וליכא טמא אלא הך דחזי' בשביעי בלחוד דצריכה דמושלם עלי' שבעה יומי וכיון דס"ל דדם דכולהו שבעה טמא הוא אמרי' כד שלימו לן ז' יומי וטבלין לאורתא ואתו לידי איסורא הלכך חשו רבנן למלתא ועברו הרחקה יתירה לסלוקי כל ספיקי ואצריכו למיתב ז' נקיים על כל דלא ליגע לאיסורא דאורי' וכי'

עכ"ל. הנה פתח הרי"ף בתרתי וסיים בחדא דמתחלה כי ב' דברים אשר מכל חד מיניהו יוכל לצמוח מכשול דהיינו חדא דאמעישו רבנן דבקיאי במראית הדם והשנית דלא ידעי נשי תיקון וסתות ואח"כ לא כ' רק החורבא דנפיק ע"י שאינן בקיאי בדם וישלמו דם טמא לדם טהור אבל במאי דלא ידעי הנשים תקון וסתות לא כ' התקלה דנפקא מזה ואשר על ידיה היתה התקנה. וכבר העיר הידי אל"י ע"ז בתיקון פ"ו וכו' דאפשר דלפשיטות הדבר לא הוצרך הרי"ף להאריך דכיון דחשו לנשים טעות בוסתן ואינן יודעות אם הן בימי נדותן או בימי זיבותן לפעמים תראה ג' ימים ותהא סבורה שהיא בימי נדותה ותהא מונה ד' ימים עליהם ובאמת היא בימי זיבה וצריכה לספור ז' נקיים ואתי לידו איסור כרת. ואולם הרא"ש הביא דברי הרי"ף כדרכו והוסיף עליהם בזה"ל ועוד כיון דלא בקיאי בתיקון וסתות זימנין דחזי' דם וביום השמיני לראייתה חזי' דם וטבלה לערב ומשמשה עם בעלה וזימנין דראי' קמייתא הוו בתוך י"א יום וצריכה למיתב שבעה על ראי' בתרייתא הלכך חשו רבנן למלתא ועבדו הרחקה לסלוקי כל ספיקי ואצרכו למיתב ז' נקיים על כל דם דלא לגעו באיסורא דאורייתא וכו' עכ"ל וגם ע"ז העיר הידי אל"י שם דלמה הוצרך לזה ולא כ' בפשיטות דשמא תראה ג' ימים רצופי' וסוברת שהיא נדה ותשב עליהן עוד ד' ימים והיא זבה גדולה וצריכה ז' נקיים וגם לפי דרכו של הרא"ש מאי ארי' דנקט שראתה עוד ביום הח' אפי' ראתה בששי או בחמישי כל שטבלה בח' איכא למיתב שמה ראי' ראשונה היא בתוך י"א יום וצריכה למיתב שבעה על ראי' בתרייתא ומסיים הידי אל"י שם הדבריו שגבו ממנו ולא יכולתי להולמם עייש"ה. ובתרי"ב בפ' אין עומדין כ' טעם התקנה משום דאינן בקיאות בקביעות הוסת כדי לצאת ידי כל החששות תקן רבי כן וכמבואר ברש"י פ' תנוקת המובא לעיל. והרמב"ם רפ"א מה' א"ב כ' כל שאמרנו בנדה וזבה ויולדת הוא דין תורה וכמשפטים אלו היו עושין כשהיו ב"ד הגדול מצויין והיו שם חכמים גדולים שמכירי' הדמים ואם נולד להם ספק בראי' או בימי נדה וזיבה יעלו לב"ד וישאלו כמו שהבטיחה תורה עליהן כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין בין דם נדה לדם זיבה ובאותן הימים הי' בנות ישראל נזהרות מדבר זה ומשמרות וסתותיהן וסופרות תמיד ימי הנדה וימי הזיבה וטורה גדול יש במנין הימים ופעמים רבות יבואו לידי ספק שאפי' ראתה הבת ביום הלידה מאותו היום מתחילין למנות לה ימי נדה וימי זיבה כמו שבארנו וכו' ובימי חכמי הגמרא נסתפק הדבר הרבה בראיית הדמים ונתקלקלו הוסתות לפי שלא הי' כח בכל הנשים למנות ימי נדה וימי זיבה לפיכך החמירו חכמים בדבר זה וגזרו שיהו כל ימי האשה כימי זיבתה ויהי' כל דם שתראה ספק דם זיבות עכ"ל כ' ב' הטעמים דמיעוש בקיאות בראיית הדם וטעות הנשים בוסתן עיין בהה"מ שם דהרמב"ם לא ביאר כל הצורך תקנת רבי לפי שסמך על מ"ש אח"כ דבנות ישראל החמירו ע"ע וכו' עייש"ה. וע"ע בס' החינוך פ' אחרי מות לאוין כ"ב ובידי אל"י תיקון פ"ה ודו"ק.

(ב) אע"פ שבתקנה זו שתקן רבי הי' יוצאי' מידי כל החששות הוסיפו אח"כ עליה לישב על כל ראי' וראי' ז' ימים נקיים דגרסי' בנדה שם אמר

רבי זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל
 יושבות עליה שבעה נקיים ובמס' ברכות פ' אין עומדין חשיב לה להא דרבי
 זירא להלכה פסוקה עיי"ש הנה ייחסו החומרא הזאת לבנות ישראל ומשמע
 שהן מעצמן הוסיפו על תקנת רבי והחמירו על עצמן לישב על כל ראי' ז'
 נקיים וכ"כ בספר החינוך בפ' אחרי מות שם שבנות ישראל החמירו ע"ע
 וראו חכמים שחומרתן טובה וצריכה והודו לדבריהן והידי אלי' שם ממאן
 בזה דאיך יתכן שיהי' כל בנות ישראל או רובן מסכימות לדעת אחת ואח"כ
 יסכימו חכמים לדבריהן ועוד החשיב לה להא דר"ז במס' ברכות להלכה
 פסוקה דמשמע דעיקר ההלכה היא לחכמים וע"כ כי אלא הנכון בעיני כמו
 שנראה מדברי הר"ף והרא"ש ז"ל שב' אע"ג דהא תקנתא דשדות ליכא
 למיחש בה לאיסורא כלל עבדי רבנן הרחקה יתירא ואנהיגו בנות ישראל
 למעבד כר"ז מזה משמע שחכמים קבעו מנהג זה ולפי שקבלו עליהן
 חומרא יתירה זאת ייחסו החומרא לבנות ישראל ואמרו בנות ישראל
 החמירו ע"ע עיי"ש. וכדבריו נראה ג"כ בראב"ן סי' שיי"ט שכ' וז"ל ובתר רבי
 אחמירו טפי [הכונה דרבנן אחמירו טפי מרבין] דאר"ז וכו' יושבות עליו ז'
 נקיים בראי' אחת וכל בנות ישראל בין נשי ת"ח בין נשי ע"ה והחמירו
 עליהן והנהיגו כן וכו' מזה מוכח להדי' דחכמים החמירו עליהן והן קבלו
 ע"ע זאת החומרא. והרמב"ם בפ"א מא"ב ה"ד כ' ועוד החמירו בנות ישראל
 ע"ע חומרא יתירה על זה ונהגו כולם בכ"מ שיש ישראל שכל בת ישראל
 שרואה דם אפי' לא ראתה אלא טיפה כחרדל בלבד ופסק הדם סופרת לה
 ז' ימים נקיים ואפי' ראתה בעת נדתה בין שראתה יום א' או ב' או השבעה
 כולן או יתר משיפסק הדם סופרת ז' ימים נקיים כזבה גדולה וטובלת בליל
 ח' אע"פ שהיא ספק זבה או ביום ח' אם הי' שם דוחק כמו שאמרנו ואח"כ
 תהי' מותרת לבעלה עכ"ל. ובטעם החומרא הזאת כי רש"י ז"ל במס' מגילה
 כ"ח ע"ב וז"ל והן החמירו על עצמן לפי שאין הכל בקיאי' בפתח נדתן
 אימתי הן עומדות בי"א ימים שבין נדה לנדה ואי' לא יחמירו אלא בג'
 ימים רצופי' כדכתיב ימים רבים בלא עת נדתה פעמים שראיית דם נדה
 מזקיקתה לז' נקיים מה"ת כיצד התחילה לספור ז' נקיים לאחר שהיתה זבה
 גמורה וספרה ז' נקיים ובשביעי ראתה אפי' כחרדל סתרה הכל וצריכה
 לחזור ולספור ז' נקיים א"נ שמא ראתה ב' ימים ולא ידעה והיום ראתה
 וידעה דהו"ל ג' ימים רצופי' וצריכה ז' נקיים וע"כ החמירו עכ"ל. הנה טעם
 הראשון הוא מפני שלפעמים בטפה אחת צריכה לישב ז' נקיים כגון בזיבה
 הסותרת לכך כדי שלא לחלק בין ראי' לראי' השוו המדה והחמירו לישב
 לעולם ז' נקיים אם ראתה אפי' טפה כחרדל וטעם הזה מבואר ג"כ בר"ן
 שבועות ובהה"מ פ"א מא"ב בשם הרמב"ן דיש שאינן בקיאות בין תחלת
 ראי' לסתירת הספירה ויבא הדבר לכלל טעות עיי"ש. אמנם טעם השני
 של רש"י ז"ל הוא דחיישי' שמא ראתה ב' ימים ולא ידעה והיום ראתה
 וידעה והיא זבה גדולה והיא לא תספור ז' נקיים כיון דלא ידעה מראיות
 הראשונות וע"כ החמירו חומרת ר"ז והנה הדבר קשה לפום ריהטא מהיכא
 תיתי לנו לחוש דתראה ולא ידעה וראיתי בראב"ן סי' שיי"ט דכ' טעם אחר
 וז"ל והנהיגו כן משום דמספקי להא ראי' בראיית של ימי ספירה דסופרת

[דסותרת] ובעי למימנא עוד שבע כדאמר דלמא חזי ראי אחת בימי נדה ולא אדעתין והדר חזי אחר הנדה תלתא יומי ולא אדעתא וראייה הוא בימי ספרה וסותרת ואע"ג דאשה מרגשת כשרואה כסבורה הרגשת מי רגלים היא ולא בדקו ואמרו הנשים כי היכא דמועי' בוסתות ה"נ טועי' בראיות ושמא חזי ולא אדעתי' ולכך התמירו ובאותה חומרי קיימי נשי האידינא עכ"ל. הנה לדעתו יש לחוש דלמא ראתה הרבה ראיות ולא אדעתה דסברה הרגשת מי רגלים הוא וראי' זו י"ל דהיא ראי' הסותרת מעתה י"ל גם לרש"י ז"ל דיש לחוש דראתה ב' ימים והיתה סוברת דהרגשת מי רגלים הוא ולא ידעה ועתה כשראתה היא זבה גדולה וא"ש ודו"ק. והר"ן בשבועות שם מביא עוד טעם אחר לחומרא דר"ז וז"ל יש שתרצו כדי שלא יטעו בדבר שלפעמים תהא זבה גדולה ותהא סבורה שלא ראתה אלא שנים כגון שראתה ב' ראיות ואחת מהן בין השמשות ולא תספור אלא ו' והן וכדי שלא יבאו למעות בכי"ב השוו מדותם שאפי' בדם טפה כחרדל יושבת ז' נקיים עיי"ש דכ' דאין זה מספיק ואפשר לומר שגם רש"י ז"ל כיון לזה ומ"ש א"נ שמא ראתה ב' ימים והיא לא ידעה היינו שראתה פעם א' בין השמשות דהו"ל שתי ראיות בב' ימים והיא לא ידעה זה וסברה שהיא רק ראי' כיום א' והיום תראה ותחשוב שהיא רק זבה קטנה בב' ראיות ובאמת היא זבה גדולה וא"ש ודו"ק. וברי"ף ורא"ש כ' דהיא הרחקה יתירה וכ"כ תר"י בברכות דלרווחא דמלתא הנהיגו כן דלבתר תקנת רבי ליכא חשש עיי"ש. והאידינא קיי"ל כר"ז כמבואר בשו"ע יו"ד סי' קפ"ג ובפירוש דברי הטור שם עיין בב"י וב"ה ופרישה וט"ז שם.

ובהא דאר"ז אפי' רואות טפת דם כחרדל כ' תר"י בברכות והר"ן בשבועות שם דאין החידוש אם הדם הוא כמראה החרדל דזה מדינא טמא וגם אין החומרא שאם הוא מועט כחרדל דגם זה הוא מדינא דכל שהוא טמא אלא החומרא היא דהוי' בראי' מרובה י"ל שראוי להחמיר דשמא יצא מן המקור בג' ימים זא"ז ושהא בפרוזדור שהוא כמו שיצא לחוץ וצריכה מה"ת ז' נקיים בימי זיבה אבל בטפה אחת דל"ל הכי לא אחמרו להכי נקיט כחרדל אע"ג דודאי אינה אלא ראי' אחת אפ"ה אחמרו לישוב ז' נקיים וה"ה בפחות מכתרדל עיי"ש"ה.

והנה לאחר חומרא זאת אשה שחלתה ונתקלקל וסתה עד שאינה רואה ז' נקיים רצופי' אינה משמשת לעולם וה"ה באשה שחלתה ונקבע חולי וסתה שבעה ימים טמאי' ושבעה טהורים הרי כל ימיה אסורה לשמש דשבעת ימים הטהורים צריכה לספור על ז' הטמאים ואין לה שעת הכושר לשמש לעולם וקודם התקנה היתה משמשת רביע ימיה כדאיתא בנדה ס"פ בא סימן ז' ימים טמאים וז' ימים טהורים משמשת רביע ימיה ועתה לאחר התקנה והחומרה אינה משמשת אפי' יום א' וכ"כ בידי אלי' עיי"ש שהאר"ך בזה. לא לבד ברואה טפת דם כחרדל צריכה עתה לישוב ז' נקיים אלא אפי' ברואה כתם כשיעור גרים ועוד צריכה הפסקה בטהרה וז' נקיים חוץ מיום מציאת הכתם כמבואר בשו"ע יו"ד סי' ק"ץ עיי"ש פרטי דיני כתמים. וכן הכונס את הבתולה לאחר בעילת מצוה צריכה ז' נקיים עיין סי' קצ"ג פרטי דיני הללו. וכן החמירו על כל יולדת להצריכה ז' נקיים כדין יולדות בזוב

ואפי' בימי טוהר שלה וכ"כ הרי"ף בשבועות על הא דר"ז וז"ל והכין נמי עבדי' בימי טוהר דיולדות ואע"ג דקי"ל כרב דאמר מעין א' הוא והתורה טמאתו והתורה טהרתו כיון דאיכא יולדות בזוב דצריכה שבעה נקיים בימי טוהר עבדי' נמי הרחקה יתירה כר"ז וכל דם דחזי' בימי טוהר יתבה עלה ז' נקיים ובתר הכי טבלה במי מקוה ומשתרי' לבעלה ואע"ג דלא נפקן ימי טוהר כיון דיתבא ז' נקיים ותו לא חזי' שרי' עכ"ל ועיין במרדכי שם. וכ"כ הרא"ש בנדה שם ובשם הראב"ד והרמב"ן כ' הרא"ש שם והר"ן בשבועות שם בשם הרמב"ן דאף לדין התלמוד עכשיו אין לנו דם טוהר כדי שלא יבא הדבר לכלל טעות דאם החמירו על בנות ישראל לישב על טפת דם כחרדל ז' נקיים כדי שלא יבאו לטעות בין ימי נדה לימי זיבה ובין רואה יום א' לרואה שלשה כ"ש שיש לחוש שמא יבא הדבר לידי קלקול שמא יבא לטעות בין ימי טוהר לימים שלאחר ימי טוהר אבל בעל הלכות ורב אחאי כ' דאף בזה"ז נוהגי' ימי טוהר על דין תורה והרמב"ם ז"ל כתב שהדבר תלוי במנהג ע"כ עיין בחי' הרמב"ן לנדה שם. וז"ל הרמב"ם בפ"א מה' א"ב ה"ה וכן כל היולדות בזה"ז הרי היא כיוולדת בזוב וצריכה שבעת ימים נקיים כמו שבארנו ומנהג פשוט בשנער ובארץ הצבי ובספרד ובמערב שאם ראתה דם בתוך ימי מלאת אע"פ שראתה אחר שספרה ז' נקיים וטבלה ה"ז סופרת ז' נקיים אחר שיפסק הדם ואין נותני' לה ימי טוהר כלל אלא כל דם שתראה האשה בין דם קושי בין דם טוהר הכל טמא וסופרת ז' ימים נקיים אחר שיפסק הדם ודין זה בימי הגאונים נתחדש והם גזרו שלא יהי' שם דם טוהר כלל שזה שהחמירו ע"ע בימי חכמי גמרא אינו אלא ברואה דם שהוא טמא שיושבת עליו ז' נקיים אבל דם שתראה בימי טוהר אחר ספירה וטבילה אין לחוש לו שאין ימי טוהר ראוי' לא לנדה ולא לזיבה כמו שבארנו ושמענו שבצרפת בועלים על דם טוהר כדן הגמרא עד היום אחר ספירה וטבילה מטומאת יולדת בזוב ודבר זה תלוי במנהג עכ"ל וכבר הבאתי דעת הרמב"ן שהוא נובע מהומרת ר"ז אף לפי דין התלמוד. וע"ע ברמב"ם שם הלכה י"ד וט"ו. וכ"פ בטוש"ע יו"ד סי' קצ"ד דעכשיו כל יולדות צריכה לישב ז' נקיים דחשובה יולדות בזוב וגם המנהג בכל ישראל שאין בועלין על דם טוהר ודינו כשאר דם לכל דבר עיי"ש פרטי דיני יולדות. וכן החמירו בתבעה להינשא ונתפייסה לישב שבעה נקיים משום דשמא מחמת חימוד ראתה כדאיתא במס' נדה ס"ז ומבואר ברמב"ם שם ה"ט ובטוש"ע סי' קצ"ב עיי"ש פרטי דינים הללו. ובכל מקום דצריכה לישב שבעה נקיים צריכה להמתין ה' ימים ותתחיל לספור ביום ו' משום חשש פולטת שכבת זרע ואפי' בלא שמשא ואפי' אינה רואה אלא כתם צריכה להמתין ה' ימים עם יום שראתה בו ותפסק לעת ערב ותספור ז' נקיים כמבואר בטוש"ע סי' קצ"ו ובהגהת הרמ"א שם. ועיין ש"ך ס"ק כ"א דבכתם ולא שמשא ה"י נראה להקל למנות מיום המחרת של מציאת הכתם דהך דלא שמשא גופה אפי' בראי' גזירה רחוקה היא אבל העמ"ז כ' דאפי' בכתם ולא שמשא צריכה להמתין וכן נוהגי' עכ"ד עיי"ש פרטי דינים הללו.

לוח התקונים.

ל"ב	בנקוס	ע' ט'	ל"ב	בנקוס	ע' ט'
דבורו	דברי,	7 172	פ"ו	מלמעלה פ"י,	10 2
הי"ג	מלמעלה הכ"ן,	7 183	תרומת מעשר,	תרומה גדולה,	19 4
ממלוה	מלמטה המלוה,	7 186	לוקה	לוקה,	9 6
לראובן	לראוב,	17 188	כדמאי	כדמאי,	7 15
מפני	מפני,	11 194	ולדורות	ולאות,	14 17
רבו	אביו,	18 203	מיל	מול,	10 29
דעתו	דעתו,	13 223	שאף	שאן,	22 44
ודתי	מלמעלה ודתי,	18 224	והא	והוא,	7 56
זהורית	פנים זהירות,	3 242	לקח	לקה,	3 65
היה	מלמעלה ה',	22 245	מתנאי	מתנא,	17 76
אי'	מלמטה ואי'	7 251	ואדעתא	ואדעה,	1 78
הי'	מלמעלה ה',	7 261	להניחה	להניחה בבית אביה,	23 81
ומיושב	ומיושב,	16 "	בבית בעלה	"	3 95
דה"פי	מלמטה דה"ד,	13 276	בחטאים	בחטאים,	15 113
שיהי'	שהי'	20 285	גוים	גוי,	1 120
לצוות	לצאת,	11 288	דיצא	ריצא,	15 124
דו	מלמעלה די,	8 293	הכתיבה	הכתובה,	16 "
לדבר	מלמטה לכבר,	10 296	וס"ח	ומ"ח,	21 128
המנין	מלמעלה המני,	4 304	והוא	והיא,	10 133
שמ"ה	שמ"ה,	23 "	מפשטא	מפשטוי,	

עוד יש להעיר.

בעמוד 1 קודם בו יבוארו נשמט הציון שער א'.

ובעמוד 92 נפל טעותן בציון חס' אשר במקום סי' י' נדפס סי' ח' ושגיאה זאת היא במנין כל הסימנים הבאים.